LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.6-10 2003 • ANUL XII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 6-10 (96-100) 2003
iunie-octombrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

COLEGIUL DE REDACŢIE
Alexei ACSAN, Mioara AVRAM (Bucureşti), Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Gheorghe STOG (Bălţi), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondenţă:
Căsuţa poştală nr. 83,
bd. Ştefan cel Mare nr. 134,
Chişinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana @ mail.md

„Numele cel mai adevărat, de la primul descălecat prin Traian este **RUMÂN** sau **romanus**, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînşii, şi îndată după descălecat şi după pustiire, cum s-a spus, şi după al doilea descălecat, pînă astăzi, **acelaşi nume este dat îndeobşte şi muntenilor, şi moldovenilor, şi celor ce locuiesc în Ţara Transilvaniei. RUMÂN** este un nume schimbat în curgerea anilor din „roman"; şi astăzi, cînd întreb pe cineva dacă ştie moldoveneşte, spun: „ştii rumâneşte", aproape ca „**scis romanice**". Un alt nume ei înşişi nu au primit între dînşii niciodată..."

Miron COSTIN, **„CRONICA ŢĂRILOR MOLDOVEI ŞI MUNTENIEI" sau „Cronica polonă" (de la 1677)**

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacţiei
ISSN 0235–9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Elena GROSU, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 9380 Editura „Universul"

Acest număr este ilustrat cu lucrări de Igor VIERU.
Redacţia aduce sincere mulţumiri dlui Roland VIERU pentru participare la pregătirea acestui număr de revistă

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului şi nu coincide neapărat cu cel al redacţiei.

Revista „Limba Română"

Rubrici permanente – *Starea de veghe, De la grotesc la sublim, Unitatea limbii române, Analize şi sinteze, Viaţa ca o coridă, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecţiile istoriei, Patrimoniu* ş.a. – susţinute de specialişti notorii în domeniu, de personalităţi marcante din Republica Moldova, România, Franţa, Germania, S.U.A., Canada ş.a.

Suport didactic pentru procesul de învăţămînt, inclusiv pentru examenul naţional de bacalaureat.

Abonaţi-vă la revista
"Limba Română"

Abonamentele pot fi perfectate la agenţiile "Poşta Moldovei" şi "Moldpresa". În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicaţiilor din Republica Moldova, poziţia 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susţină financiar revista se vor adresa la redacţie (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT
Alexandru Bantoş. *E nevoie ca toată lumea să facă lingvistică?*
5

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ
Eugen Coşeriu. *Latinitatea orientală*
6
Declaraţia Adunării Generale Anuale a A.Ş.M. din 28.02.1996
7
Şedinţa lărgită a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova pentru discutarea şi aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova
21
Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească"
27
Nicolae Corlăteanu. *Româna literară în Republica Moldova: istorie şi actualitate*
30
Rajmund Piotrowski. *O limbă cu două denumiri?*
39
Stanislav Semcinski. *Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradiţională a limbii moldovenilor*
41
Alexandru Dârul, Ion Eţcu. *Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească" la Est de Prut?*
45
Silviu Berejan. *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită* ***moldovenească****?*
49
Vitalie Marin. *Româna – limba comună a două state independente*
54

STAREA DE VEGHE
For al opoziţiei unite
57
Grigore Vieru. *Cred în victoria noastră*
58
Arcadie Suceveanu. *Sindromul federalizării*
60
Mihai Cimpoi. *Politica naţională de stat: concepţie şi anticoncepţie*
62
Anatol Ciobanu. *Limba ca factor decisiv în politica naţională a statului*
64
Gheorghe Bobână. *Stereotipurile etnice şi concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova*
73
Mihail Gh. Cibotaru. *Capcana sau concepţie a politicii antinaţionale*
76
Mihail Purice. *Legislaţia lingvistică şi condiţiile însuşirii limbii române de către alolingvi*
80
Ion Bărbuţă*. Program de redresare a situaţiei socio-lingvistice sau utopie birocratică?*
86
Petru Soltan. *Procesul deznaţionalizării continuă accelerat*
89
Ana Bantoş. *Educaţie prin cuvânt*
92
Anatol Petrencu. *Identitate şi Istorie naţională*
95
Ion Ciocanu. *Un atentat oficial la valorile noastre naţionale*
97
Anton Moraru. *Ne întoarcem la epoca lui Stalin?*
100
Rezoluţia Conferenţei reprezentanţilor intelectualităţii din Republica Moldova privind proiectul ***Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova***
102

SOCIOLINGISTICĂ
Flavius Solomon. *Legislaţie şi dispută lingvistică în Estonia şi în R. Moldova (studiu comparativ)*
105

UNITATEA LIMBII ROMÂNE
Silviu Berejan. *Unitatea limbii române – funcţionarea ei în Republica Moldova*
109
Ioana Vintilă-Rădulescu. Limba moldovenească *şi limba română*
113
Valeria Guţu Romalo. *Evoluţia limbii române în Republica Moldova*
119
Gheorghe Chivu. *Limba oficială din Republica Moldova şi unitatea culturii româneşti*
128

Constantin C. Theodorescu. *Un stat, o istorie şi o limbă „moldovenească" în Basarabia?*
133
Dumitru Irimia. *Identitatea şi unitatea românilor în două oglinzi: Mihai Eminescu şi Alexei Mateevici*
138
Ion Mării. *Prutul nu a fost şi nu este un hotar dialectal sau supradialectal al limbii române*
145
G. Mihăilă. *Specificul şi unitatea limbii române în cercetările lui B. Cazacu*
148
Doru Mihăescu. *Numele Basarabiei*
156
Maria Bâtcă. *Unitatea terminologiei culturii populare româneşti*
161

O CARTE BIZARĂ
Gheorghe Chivu. *Un fals dicţionar bilingv*
172
Valeriu Rusu. *O „făcătură" lamentabilă*
177
Ion Ciocanu. *Act de incultură*
179
Vasile Melnic. *Lipsă de criterii ştiinţifice lexicografice*
183
Ion Melniciuc. *Vasile Stati – un pătimaş al minciunii*
185

VIAŢA CA O CORIDĂ
*„Sunt omul **dreptei cumpene** româneşti".*
Dialog Alexandru Bantoş – Mihai Cimpoi
187

DE LA GROTESC LA SUBLIM
Mioara Avram. *Corectitudine de limbă şi corectitudine de gândire*
192
Ion Ciocanu. *Apropo de service. Autobuzul, troleibuzul, microbuzul. La-la-la? Să auzim de bine! Zmeurul şi zmeura*
195
Elena Grosu. *Pleonasmele: persuadare şi eroare*
202
Alexei Palii. *Omisiunile în comunicarea scrisă*
208

VOCABULAR
Maria Graur-Vasilache. *Tendinţe de internaţionalizare a terminologiilor de specialitate*
214
Constantin Simion. *Ortografia şi ortoepia unor cuvinte străine*
229
Vasile Melnic. *Afecţiuni eponimice ca termeni medicali în limba română literară*
233

ANALIZE ŞI SINTEZE
Camelia Daniela-Cojocaru. *Spiritualitate arhaică românească în romanul **Baltagul** de Mihail Sadoveanu*
237
Marina Cap-Bun. *Câteva consideraţii pe marginea eroticii lui Nichita Stănescu*
241
Noemi Bomher. *Un pat distrugător*
244

ANIVERSĂRI
Ion Eţcu. *Un neobosit septuagenar*
250
Claudia Partole. *Omul care caută în tăcere...*
254

PATRIMONIU
Andrei Eşanu. ***Descriptio Moldaviae** în cultura europeană*
258

MAGIA VERBULUI MATERN
Mihai Vâlcu. *Cuvinte şi imagini*
268

IGOR VIERU – 80
Alexandru Bantoş. *Zugrav al sufletului basarabean*
272
Dumitru Batâr. *În faţa timpului şi a neuitării*
281
Constantin Spânu. *Convergenţe semiotice şi axiologice în creaţia lui Igor Vieru*
283

PREZENTĂRI ŞI RECENZII
Eugenia Dodon, Anatol Ciobanu. *O excelentă monografie*
296
Vitalie Răileanu. *Realul vidat al **Cîmpiei Borges** de V. Gârneţ*
300

Autorii noştri
303

E NEVOIE CA TOATĂ LUMEA SĂ FACĂ LINGVISTICĂ?

Proiectul Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova, Memorandumul rus de federalizare a Republicii Moldova, reluarea discuţiei despre oficializarea limbii ruse şi, nu în ultimul rând, tipărirea unui aşa-zis „Dicţionar moldovenesc-românesc" constituie, în fond, o nouă şi bine dirijată tentativă de a reanima defuncta teorie a existenţei celor două limbi. Aşadar, promisiunea actualilor guvernanţi de a evita controversatul subiect nu a fost respectată. Presa aservită puterii continuă să manipuleze opinia publică, organizând dezbateri pseudoştiinţifice privind identitatea noastră etnică şi culturală. În această campanie cu vădit substrat politic sunt antrenaţi, ca şi odinioară, „oamenii muncii". Pe fundalul sărăciei, ignoranţei, indiferenţei, în condiţiile unui exod fără precedent al populaţiei autohtone se pune la cale mutilarea mentalităţii cetăţeanului simplu. În numele lui este solicitată *prestaţia* „cunoscuţilor adepţi ai limbii moldoveneşti". Citãm dintr-un răvaş publicat recent în paginile unui ziar de la Chişinău: „Unii savanţi orientaţi politiceşte spre radicalizarea limbii, purced nu fără succes la *înlocuirea limbii naţionale a poporului moldovenesc*". „Oamenii muncii", fără voia lor, sunt împinşi, sub flamura moldovenismului primitiv, în arena unor acerbe lupte cu efect de bumerang.

E nevoie oare ca toată lumea să facă lingvistică? – se întreba cu ani în urmă academicianul Silviu Berejan. După 1989 cele mai diverse aspecte ale originii, evoluţiei şi unităţii limbii noastre au fost abordate în cadrul unor prestigioase foruri ştiinţifice, dintre care amintim: Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională, Cernăuţi, 1991; Congresul al V-lea al filologilor români, Iaşi-Chişinău, 1994; Conferinţele naţionale „Limba română azi", Iaşi-Chişinău, 1991, şi ediţiile din anii următori; congresele Academiei Americano-Române; Conferinţa ştiinţifică „**Limba română** este numele corect al limbii noastre" desfăşurată în 1995 sub auspiciile Academiei de Ştiinţe a R. Moldova la cererea şi chiar în sediul Parlamentului R. Moldova ş.a. Au fost publicate **mii** (fără exagerare!) de articole, studii, exegeze în domeniu, semnate de lingvişti, istorici, scriitori, publicişti cu renume din R. Moldova, Rusia, Ucraina, Germania, România, Franţa, SUA, Italia, Israel ş.a. în care s-a demonstrat, cu argumente incontestabile, că „**Există o singură limbă şi denumirea ei adecvată este LIMBA ROMÂNĂ**" (H. Corbu). Academicianul Nicolae Corlăteanu, patriarhul ştiinţei lingvistice de la noi (domnia sa are peste 5.000 de discipoli!), a examinat dificila problemă în exhaustivul studiu „Româna literară în Republica Moldova: istorie şi actualitate" inclus şi la rubrica *Retrospectivă necesară* din acest număr de revistă. Definitorii pentru reîntronarea adevărului ştiinţific şi istoric sunt lucrările lui Ruben Budagov şi Rajmund Piotrowski (Rusia), Stanislav Semcinski (Ucraina), Valeriu Rusu (Franţa), Klaus Heitman (Germania), Alf Lombard (Suedia) şi în special cele ale ilustrului lingvist Eugen Coşeriu, opera căruia a intrat în patrimoniul ştiinţific universal. Cuvântul decisiv în elucidarea corectitudinii denumirii limbii l-a avut însă Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova care s-a pronunţat ferm, unanim şi univoc în problema respectivă, savanţii moldoveni oferind un strălucit exemplu de probitate ştiinţifică şi curaj civic.

Mai e cazul oare ca toată lumea să facă lingvistică? Cine încă nu înţelege că a continua disputele, inutile ca esenţă, înseamnă a încuraja discordia din societate? Acest pericol a fost semnalat, acum câţiva ani, şi de către acad. Haralambie Corbu: „…În Constituţie trebuie să fie fixată **limba română**, dacă în Constituţie se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăşi într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituţie adevărul aşa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic".

Societatea moldovenească este iarăşi bulversată. Cât oare va mai dura acest „război lingvistic"? Când vor conştientiza şi politicienii de la Chişinău că minciuna, diletantismul şi speculaţiile pseudoştiinţifice nu mai pot fi tolerate?

Alexandru BANTOŞ

Eugen COŞERIU

LATINITATEA ORIENTALĂ

1. PRELIMINARII

Latinitatea orientală este reprezentată de români, adică de vorbitorii limbii latine (ori neolatine) orientale; iar aceasta este astăzi – şi de multe secole – **numai limba română** ca limbă istorică (opusă altor limbi istorice, ca italiana, franceza, spaniola, germana, engleza, rusa etc.), cu cele patru dialecte ale ei: dacoromân, istroromân, aromân şi meglenoromân.

Romaniştii împart Romania europeană – spaţiul lingvistic romanic din Europa – într-o *Romanie occidentală* şi o *Romanie orientală,* separate prin linia Spezia-Rimini. Romania *orientală* (ori *apenino-balcanică)* cuprinde **dialectele italiene** la sud de linia Spezia-Rimini, **limba dalmată** şi **limba română**. Dar în acest caz e vorba de o unitate genealogică încă „preromanică", anterioară formării limbilor romanice ca limbi istorice independente şi, în ceea ce priveşte limba română, anterioară întreruperii totale, sau aproape totale, a contactelor între Italia – ori, mai bine zis, spaţiul **lingvistic italo-romanic** – şi graiurile româneşti ori preromâne –, adică **spaţiul lingvistic românesc**. În afară de aceasta, criteriul genealogic, deşi, bine-înţeles, esenţial şi primar, nu e singurul criteriu cînd e vorba de a clasifica limbile şi de a stabili poziţia unei limbi în raport cu alte limbi. Vom aplica de aceea aici mai multe criterii pentru a stabili cu exactitate, deşi numai în linii mari, a) poziţia limbii române între limbile romanice, b) poziţia dialectelor româneşti în cadrul limbii române ca limbă istorică, c) poziţia aşa-zisei limbi moldoveneşti în cadrul dialectului dacoromân şi în raport cu limba română comună exemplară şi literară.

2. CADRUL TEORETIC AL PROBLEMEI

Ca să înţelegem care este locul limbii române între limbile romanice şi care sînt raporturile dintre dialectele şi graiurile româneşti în cadrul latinităţii orientale, trebuie să precizăm mai întîi că:

a) limbajul în general e guvernat de două principii universale, care se află într-un raport dialectic reciproc: **creativitatea** (faptul că limbajul este în esenţa sa activitate creatoare sau enérgeia) şi **alteritatea** (faptul că limbajul este totdeauna „şi pentru alţii", „şi al altora", nu numai pentru un individ şi al unui singur individ). Creativitatea duce pe plan istoric la diversitate; alteritatea, la omogenitate. Alteritatea – solidaritatea între vorbitori – este raţiunea de a fi a limbilor şi a continuităţii acestora în istorie; datorită alterităţii limbajul se prezintă totdeauna sub formă de tradiţii istorice pe care le numim „limbi". Tot alterităţii i se datorează, în fond, formarea limbilor **comune** şi **exemplare (standard) supradialectale**, adică situate deasupra varietăţii dialectale şi regionale a limbilor. Dar alteritatea nu anulează creativitatea: creativităţii i se datorează „dinamica" limbilor – „schimbarea lingvistică" în diacronie, într-un anumit sens constantă – şi, în sincronie, varietatea „internă" a oricărei limbi;

DECLARAŢIA
Adunării Generale Anuale
a Academiei de Ştiinţe a Moldovei

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei confirmă opinia ştiinţifică argumentată a specialiştilor filologi din republică şi de peste hotare (aprobată prin Hotărîrea Prezidiului A.Ş.M. din 9.09.94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.

Prezenta Declaraţie urmează a fi dată publicităţii.

28.02.96

"Limba Română", nr. 2 (26), 1996.

b) o limbă este o **tehnică istorică** a vorbirii: nu un produs static, un „lucru", ci un **sistem dinamic** de procedee, de moduri de a produce;

c) în cadrul unei tehnici lingvistice, se pot deosebi trei niveluri: **norma** limbii (realizarea comună şi tradiţională a tehnicii), **sistemul** limbii (constituirea opoziţiilor distinctive sau funcţionale, atît de conţinut – semantice –, cît şi de expresie – materiale –, atît în gramatică, cît şi în vocabular) şi **tipul limbii** (principiile de structurare funcţională, categoriile de opoziţii funcţionale ale unei limbi).

Un sistem poate corespunde mai multor norme de realizare; şi un tip – mai multor sisteme;

d) afinitatea sau analogia între limbi diferite poate fi de trei tipuri, care nu trebuie confundate. Ea poate fi istorică *primară* sau *genealogică* (datorată provenienţei din aceeaşi limbă istorică anterioară, adică faptul că limbile respective reprezintă forme ulterioare ale unei singure limbi anterioare, rezultatele dezvoltării istorice a unei singure limbi), *tipologică* (datorată faptului că limbile respective ţin de acelaşi tip structural, chiar fără a fi înrudite din punct de vedere genealogic) şi istorică *secundară* sau „*areală*" (datorată faptului că limbile respective, independent de originea lor, aparţin unei aceleiaşi „arii" de influenţe unilaterale sau reciproce). Analogia de natură genealogică este atît funcţională, cît şi materială: limbile „înrudite" în acest sens se aseamănă şi din punct de vedere material (de exemplu, formele şi procedeele morfologice „moştenite" ale limbii engleze se aseamănă cu forme şi procedee morfologice ale altor limbi germanice). Analogia de natură tipologică e analogie de procedee şi categorii funcţionale (de exemplu, maghiara şi turca prezintă aceleaşi procedee generale de „aglutinare" şi de „armonie vocalică"). Analogia de natură „areală" e în primul rînd analogie de procedee condiţionată de influenţe: limbile unei arii utilizează în acelaşi fel „instrumentele" (formele) lor de origine materială diferită.

Prin urmare, limbile pot fi comparate între ele şi clasificate din aceste trei puncte de vedere: ele pot constitui (după G.A. Klimov) **clase genealogice** (sau *„familii lingvistice*"), **clase tipologice** şi **clase „areale"** (sau *„ligi lingvistice").* Aceste clase pot, bineînţeles, să coincidă; şi coincid chiar de cele mai multe ori, însă nu în mod necesar. Cu alte cuvinte: limbile din

aceeaşi familie ţin, de regulă, de acelaşi tip lingvistic şi aparţin, de obicei, aceleiaşi arii lingvistice; ele pot însă şi să dezvolte tipuri lingvistice diferite şi pot fi atrase în arii diferite de afinitate secundară. Astfel, engleza diferă la nivelul tipului lingvistic de celelalte limbi germanice (şi, mai ales, de limba germană); tot astfel, limba bulgară modernă prezintă un alt tip lingvistic decît celelalte limbi slave şi, din punct de vedere areal, aparţine aşa-zisei „ligi lingvistice balcanice".

Aceleaşi distincţii se pot aplica şi **dialectelor**, care, de fapt, nu sînt altceva decît limbi – sisteme lingvistice – „sintopice" (delimitate în spaţiu) subordonate unei limbi istorice. Între dialectele aceleiaşi limbi istorice există prin definiţie unitate genealogică, ele pot însă dezvolta subtipuri diferite în cadrul aceluiaşi tip şi pot fi atrase în arii lingvistice diferite. Ba mai mult: dialectele înrudite genealogic, dar ţinînd de sisteme dialectale diferite, pot converge într-o singură limbă istorică. Acesta este cazul limbii italiene: italiana, ca limbă istorică, cuprinde, datorită convergenţei din epoca preromanică şi romanică, dialecte care, la origine, ţineau de ramuri diferite ale limbii latine vulgare;

e) schimbarea lingvistică, considerată pentru aceleaşi serii de fapte în mai multe limbi (sau în mai multe dialecte), poate fi, din aceleaşi motive, de trei tipuri (Klimov). În cadrul unităţii genealogice originare, schimbarea este **divergenţă** şi duce la diversitate la nivelul normei şi al sistemului, uneori şi la nivelul tipului; în cadrul unităţii tipologice ea este **paralelism** (schimbare în acelaşi sens cît priveşte principiile de structurare); şi, în cadrul unităţii „areale", este **convergenţă**. Între sistem şi normă, raportul este, formal, acelaşi ca între tip şi sistem: sistemul se realizează în norme diferite, dar schimbările în aceste norme sînt paralele.

3. LIMBILE ROMANICE

Limbile romanice constituie, în primul rînd, o unitate genealogică: o **familie de limbi**. În această familie se pot deosebi: „o subfamilie occidentală" şi o „subfamilie orientală" (italiana, dalmata, româna), limba sardă rămînînd „între" aceste două subfamilii.

În al doilea rînd, toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, ţin şi de acelaşi **tip lingvistic** care, cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici „analitic", nici „sintetic". Principiul de bază al acestui tip este: determinări interne („paradigmatice") pentru funcţiuni interne (nerelaţionale) şi determinări externe („sintagmatice": perifraze) pentru funcţiuni externe (relaţionale).

În al treilea rînd, toate limbile romanice occidentale, împreună cu franceza şi, de data aceasta, cu italiana şi dalmata, reprezintă o **arie lingvistică** continuă de afinitate istorică secundară datorită influenţelor comune ori reciproce şi, mai ales, contribuţiei constante a latinei clasice la formarea şi dezvoltarea acestor limbi. În această arie se pot deosebi trei subarii: **subaria galo-romanică** (franceza, franco-provensala, occitana cu gascona), **subaria ibero-romanică** (portugheza, spaniola, catalana) şi **subaria italo-romanică** (italiana, cu toate dialectele ei cele septentrionale, sarda, retoromana şi dalmata).

Aceasta explică extraordinara unitate a limbilor romanice, în afară de franceza modernă (diferită din punct de vedere tipologic) şi de limba română (separată din punct de vedere „areal"); cu excepţia francezei moderne şi a românei, limbile romanice reprezintă o unitate nu numai genealogică, ci şi tipologică şi „areală".

4. LIMBA ROMÂNĂ

Care este deci poziţia limbii române între limbile romanice? Ce ne spun în această privinţă criteriul genealogic, cel tipologic şi cel „areal”?

4.1. Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rînd, pur şi simplu **latină** sau **neolatină** în toate aspectele ei „moştenite” sau dezvoltate din cele moştenite şi care reprezintă structurile ei esenţiale. În al doilea rînd, româna ţine genealogic de *Romania orientală* şi prezintă deci cele mai multe coincidenţe „originare” (conservări şi dezvoltări comune) cu italiana, mai ales cu italiana centrală şi meridională: “dacă toate limbile romanice sînt “surori”, italiana şi româna sînt surori gemene” (G. Bonfante). în al treilea rînd, atît prin elementele latine care-i sînt specifice (elemente păstrate numai în limba română ori în unul sau altul din dialectele ei, mai ales în dialectul dacoromân) şi prin coincidenţele cu alte zone conservatoare din Romania (cu sarda – zonă „izolată” – şi cu portugheza-spaniola – zonă „laterală”, în sensul lui M. Bartoli, ca şi româna), cît şi prin „divergenţa” originară, în cadrul latinei vulgare dunărene (datorită, în parte, substratului ei specific şi influenţei greceşti vechi directe), şi prin cea ulterioară (datorită, tot numai în parte, influenţei slave şi influenţei greceşti bizantine), limba română reprezintă o **unitate autonomă** în cadrul latinităţii în general şi în cadrul Romaniei orientate în parte. Şi anume o unitate foarte omogenă: „Tot ceea ce deosebeşte limba română, pe de o parte, de limba latină şi, pe de alta, de celelalte limbi romanice e comun celor patru dialecte” (S. Puşcariu). În această privinţă limba română ca limbă istorică este, precum se ştie, mai unitară decît alte limbi romanice: mult mai unitară decît limba istorică italiană (în care dialectele primare prezintă diferenţe uneori radicale), mai unitară decît franceza şi cel puţin tot atît de unitară ca spaniola istorică, cu cele trei dialecte primare ale ei (astur-leonez, castilian, navaro-aragonez).

4.2. Din punct de vedere tipologic, limba română corespunde exact **tipului lingvistic romanic** general (fără franceza modernă). Ba chiar îi corespunde mai bine decît alte limbi romanice; de exemplu, prin faptul că are articolul hotărît enclitic, prin marcarea dublă a multor forme de plural *(pas-paşi, cal-cai, roată-roţi, floare-flori),* prin faptul că a înlocuit în mod consecvent **toate** comparativele de tipul *maior, melior* etc. Din acest punct de vedere e mai avansat uneori dialectul dacoromân, alteori, cel aromân; acesta din urmă, de exemplu, prin faptul că şi la nominativ are astăzi nu numai *eu,* ci şi *mine,* şi nu numai *tu,* ci şi *tine* (adică, de fiecare dată, formele dialectale corespondente).

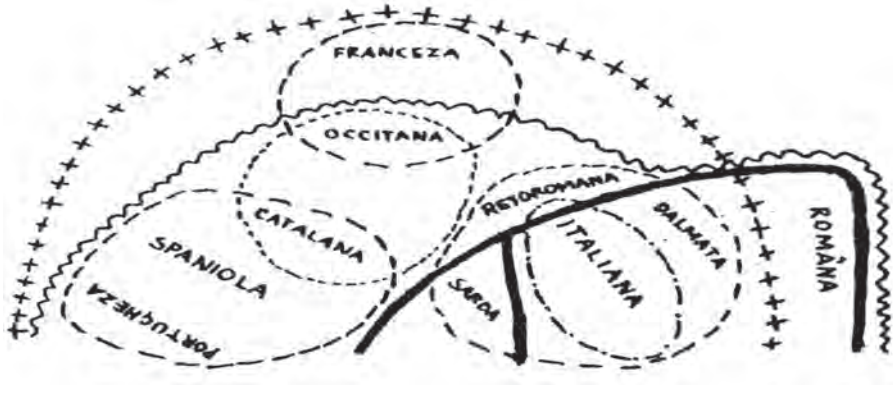
4.3. Din punct de vedere areal, limba română, cu toate dialectele ei, reprezintă o **arie autonomă** în spaţiul lingvistic romanic, arie opusă marii arii romanice occidentale, adică tuturor celorlalte limbi romanice: tocmai din acest punct de vedere româna este azi **singura reprezentantă a latinităţii orientale** (din punct de vedere genealogic nu e decît o unitate secundară în cadrul Romaniei orientale; şi din punct de vedere tipologic nu e o unitate autonomă).

Autonomia areală a limbii române în cadrul latinităţii e determinată în primul rînd – şi în sens negativ –, de faptul că româna s-a dezvoltat fără influenţa constantă a latinei clasice şi în afara reţelei de influenţe reciproce care caracterizează limbile romanice occidentale, mai ales la nivelul limbilor comune şi literare (în limba română, influenţa latină clasică şi neolatină occidentală e, pînă foarte tîrziu, numai marginală şi sporadică ori indirectă). E ceea ce îl făcea pe W. Meyer-Lübke să considere româna ca dezvoltarea cea mai „autentică” („spontană” şi „naturală”) a limbii latine

(vulgare). De altfel, o intuiţie asemănătoare (deşi foarte şubred fondată şi greşit explicitată) o avusese deja M. Raynouard, care considera limba română ca dezvoltată direct din latină, fără faza intermediară romanică, pe care el o identifica cu provensala. Şi nici Petru Maior nu era prea departe de aceeaşi intuiţie.

În al doilea rînd – şi în sens pozitiv –, autonomia areală a limbii române e determinată de substratul ei specific, de influenţa slavă şi de contactele în spaţiul dunărean cu alte limbi neromanice (cărora, în aria occidentală, li se opun alte substraturi, mai ales cel celtic, şi influenţa germanică). Prin substrat şi prin aceste contacte cu alte limbi, româna a fost atrasă într-o altă ligă lingvistică, aşa-zisa „ligă lingvistică balcanică". Acest fapt nu trebuie înţeles în sensul că limba română ar fi fost numai ea influenţată de alte limbi: în realitate, influenţele au fost reciproce. Cum am arătat de mai multe ori (v., de exemplu, **Balkanismen oder romanismen?**, *Fakten und Theorien,* Tübingen, 1982, p. 37-43), latina dunăreană şi preromâna au contribuit în mod decisiv la constituirea ligii lingvistice balcanice; şi foarte multe „balcanisme" sînt totodată „romanisme".

4.4. Poziţia limbii române între limbile romanice, în conformitate cu cele trei criterii de clasificare pe care le-am adoptat, este, aşadar, următoarea:

–––––– frontiera genealogică între „Romania occidentală" şi „Romania orientală"
∿∿∿∿ limită tipologică
+ + + + limită „areală"
- - - - - limite de arii secundare
.....

5. DIALECTUL DACOROMÂN

5.1. În procesul de formare a unei limbi istorice schimbarea lingvistică este în acelaşi timp **divergenţă** (faţă de limba anterioară) şi **convergenţă**, atît semantică, cît şi materială (prin răspîndirea inovaţiilor de la un vorbitor la altul, de la un grai la altul); şi, se înţelege, şi **paralelism**, în măsura în care schimbarea e realizare a posibilităţilor aceluiaşi sistem în norme diferite ori realizare progresivă a aceluiaşi tip lingvistic în sisteme diferite. Printr-o divergenţă-convergenţă în acest sens în cadrul latinei vulgare dunărene s-a ajuns la ceea ce numim „româna comună" (Urrumänisch). Pe cînd divergenţa ca atare, ca şi paralelismul funcţional şi conservările (adică „neschimbarea"), nu implică unitate „areală", convergenţa, mai ales cea

materială (fonetică şi morfologică), implică o astfel de unitate. Între graiurile preromâne a existat deci continuitate „areală". Altfel nu ne putem explica trăsăturile care, nefiind nici simple conservări, nici fapte de paralelism numai funcţional (şi nu totodată şi material), sînt totuşi comune tuturor dialectelor, nici inovaţiile de acelaşi fel (ca, de exemplu, palatalizarea labialelor) care se întîlnesc în cel puţin două dialecte. Aceasta nu înseamnă că româna comună trebuie să fi fost o unitate cu totul omogenă (nu există limbi „naturale" monolitic unitare!), nici că tot ceea ce, în unele graiuri româneşti, e dezvoltare de fapte latino-vulgare trebuie să fi fost cîndva comun tuturor dialectelor, nici că inovaţiile care separă astăzi dialectele româneşti ar fi toate ulterioare fazei românei comune. Înseamnă numai că **în spaţiul lingvistic preromân** au existat **curente de convergenţă** care au ajuns să cucerească în întregime acest spaţiu şi altele care au cucerit numai o parte din acelaşi spaţiu, şi altele care au atins numai acele graiuri care urmau să constituie mai tîrziu dialectele limbii române. De altfel, chiar şi dialectul dacoromân, atît de unitar în comparaţie cu multe dialecte ale altor limbi romanice, e, foarte probabil, produsul unei convergenţe între două tipuri de graiuri (continuate, în parte, de cel moldovenesc şi de cel muntenesc). Tot rezultatul unei convergenţe, la un nivel mai înalt, este şi limba română comună (*Gemeinrumänisch)* şi literară: în acest proces de convergenţă – cu puţine excepţii (cum ar fi cea a diftongului *îi* în *cîine, pîine, mîini,* care, de altfel, nici pînă astăzi nu e cu totul general în limba scrisă, şi încă mai puţin în limba vorbită) – fiecare grai (comun şi literar) a renunţat la anumite trăsături **regionale** în favoarea altor trăsături mai **generale** ori susţinute de tradiţia scrisă. Astfel, la nivelul „exemplar" al acestei limbi, avem astăzi, pe de o parte, *zînă, zic,* nu *dzînă, dzîc; cer, cine,* nu *šer, šine; joc, ger,* nu *žoc, žer,* dar, pe de altă parte, *cred, văd, aud, pun, spun,* nu *crez, văz, auz, pui, spui; uşă, mătuşă,* nu *uşe, mătuşe.*

Această ultimă convergenţă priveşte numai dialectul dacoromân. După despărţirea geografică a dialectelor (care, de altfel, n-a fost nici subită, nici simultană), procesele de convergenţă nu s-au mai produs în tot spaţiul lingvistic românesc, ci numai în fiecare dialect în parte, în dialectele sud-dunărene în mai mică măsură decît în dialectul dacoromân şi, în general, numai la nivelul graiurilor regionale. Încercarea de a elabora o limbă comună daco-macedoromână a rămas o încercare izolată; încercările unor reprezentanţi ai Şcolii Ardelene de a introduce aromânisme (de ex., *vrută* pentru „iubită") în dacoromâna literară n-au avut nici un efect asupra limbii române comune şi influenţa dacoromână asupra aromânei e numai sporadică ori superficială şi limitată la nivelul cult şi literar.

5.2. Poziţia dialectului dacoromân în cadrul limbii istorice române e rezultatul acestor procese de divergenţă şi convergenţă anterioare şi ulterioare despărţirii dialectelor, precum şi al influenţelor exercitate asupra acestui dialect, mai ales după despărţirea sa de celelalte dialecte.

5.2.1. Din punct de vedere genealogic, dialectul dacoromân este astăzi, pe de o parte, cel care păstrează cele mai multe elemente latine specifice şi nespecifice şi, pe de alta, **cel mai „avansat"** sub raport fonetic şi gramatical (de exemplu, în ceea ce priveşte dezvoltarea sistemului verbal şi formarea cuvintelor); celelalte dialecte sînt, în general, mult mai conservatoare şi mai puţin „dezvoltate".

5.2.2. Din punct de vedere tipologic, toate dialectele româneşti ţin de acelaşi tip lingvistic. Dar, în cadrul acestui tip romanic general (cu excepţia francezei moderne), dialectul dacoromân a dezvoltat un **subtip caracterizat prin hipertrofia determinării,** mai ales a determinării nominale. Astfel, în dacoromână avem nu numai *omu-l,* ci şi ***cel*** *bun,*

cei** doi,* şi, mai puţin generalizate în vorbirea curentă (şi deloc în unele graiuri), ***al** doilea, **al** meu, **ai** mei, **ale** mele,* avem „articolul ordinal” *-lea (al patru-lea)* şi „articolul pronominal” *-a (acest**a**, acel**a**, aceşti**a**, acest**ea**, atîț**a**, unor**a**, altor**a**, căruia, aş**a, în vorbirea curentă şi în cea populară sau regional, şi *acum**a**, aice**a**, atunce**a**, alătur**ea**, unii**a**, alţii**a*** etc.). De acelaşi fenomen general ţin: prepoziţiile compuse *(din, de la, dintre, prin, printre, peste, despre* etc.), sistematic dezvoltate şi mult mai numeroase în dacoromână decît în celelalte dialecte; vocativul de identificare cu *-le, -o, -lor: domnu**le**, dracu**le**, porcu**le**, prostu**le**, proast**o**, porci**lor** (= „tu, care eşti **x**”, „voi, care sînteţi **x**”);* diferenţierea strictă dintre identitatea „externă” sau „reciprocă” *(acelaşi **om**),* identitatea „internă” sau „reflexivă” *(**eu** însumi, **omul** însuşi)* şi identitatea „iterativă” *(tot **eu,** tot **acela,** tot **acolo**, tot **atunci**), pe* ca morfem nu numai „de acuzativ”, ci şi de determinare (cf. *caut un prieten / îl caut **pe** un prieten)* etc. Hipertrofia determinării (nominale), considerată de E. Lewy drept trăsătura tipologică caracteristică a limbii române, e caracteristică, în realitate, numai pentru dialectul dacoromân.

5.2.3. Din punct de vedere „areal”, dialectul dacoromân e caracterizat:

a) prin **influenţa maghiară**, influenţă, ce-i drept, limitată la vocabular, dar care uneori a pătruns pînă în vocabularul de bază, atît în graiuri, cît şi în limba comună *(chip, fel, gînd, neam, oraş, seamă, a bănui, a cheltui etc.)*;

b) prin faptul că **a dezvoltat o limbă comună şi literară** supradialectală;

c) prin **influenţa latină clasică şi neolatină occidentală** (nu numai franceză) la nivelul limbii comune şi literare. Această influenţă n-a fost numai adoptare pasivă de elemente latine şi occidentale în cadrul limbajelor tehnice şi ştiinţifice, ci şi adaptare la sistemul limbii române, dezvoltare de virtualităţi ale acestei limbi, creaţie sistematică stimulată doar de influenţa occidentală (aşa, de exemplu, în domeniul verbelor, avem astăzi, în „familia” lui *a duce,* pe lîngă *a aduce,* şi *a conduce, a introduce, a produce, a reduce, a traduce* etc., în „familia” lui *a pune,* pe lîngă a *apune, a supune, şi a depune, a impune, a opune, a propune* etc.). Foarte multe dintre aceste elemente au fost integrate în limba vorbita „uzuală” *(Umgangssprache)* şi multe au pătruns şi în graiurile populare. Astăzi, nu mai putem vorbi şi scrie româneşte, la un nivel cîtuşi de puţin cult, fără neologisme latino-occidentale.

Prin influenţa maghiară, dacoromâna n-a fost atrasă într-o altă arie lingvistică (aşa cum n-a fost atrasă în alte arii prin influenţa neogreacă şi turcească). Prin influenţa latino-occidentală însă – influenţă care începe cu primele scrieri şi tipărituri în limba română, dar devine masivă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi mai ales în sec. al XIX-lea –, dacoromâna cultă, fără a fi desprinsă de „liga lingvistică balcanică”, a fost reintegrată în aria culturală romanică şi constituie astăzi doar o subarie cu trăsături specifice în spaţiul lingvistic romanic. În schimb, celelalte dialecte n-au ajuns să dezvolte norme idiomatice supraregionale; nici măcar dialectul aromân, singurul orientat în acest sens, prin faptul că posedă literatură scrisă, n-a avansat prea mult în această direcţie şi se află încă într-o fază incipientă. În afară de aceasta, prin influenţele masive care s-au exercitat asupra lor, dialectele sud-dunărene au fost atrase în subarii diferite în cadrul „ariei balcanice”: istroromâna – prin influenţa croată, aromâna – prin influenţa neogreacă, meglenoromâna – prin influenţa greacă şi bulgară.

6. AŞA-ZISA „LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ”

Zic „aşa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar şi numai de dialectul dacoromân, pur şi simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală.

6.1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populaţia băştinaşă şi majoritară dintre Prut şi Nistru – şi, în parte, şi dincolo de Nistru – ţine de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână şi desparte acest dialect de celelalte dialecte româneşti e caracteristic şi pentru **graiul românesc din Basarabia şi din Transnistria**. Ba mai mult: **acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom**, cu trăsături specifice, **în cadrul dacoromânei**, **cum ar fi**, de exemplu, **graiul bănăţean sau cel maramureşean**.

6.1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul „basarabean” **ţine de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia** (adică cu aceleaşi preferinţe în cadrul acestui tip) **şi de subtipul dacoromân**, **cu aceeaşi hipertrofie a determinării şi cu aceleaşi „tendinţe”:** multe forme „înaintate” în acest sens (ca *uniia, alţiia, aicea, atuncea,* sau chiar *aşă-ia, atîta-ia, acolo-ia, aista-ia)* sînt caracteristice şi pentru graiul popular şi regional din Basarabia.

6.1.2. Şi din punct de vedere „areal”, graiul basarabean **e cuprins în aria dacoromână**, prezentînd aceleaşi trăsături caracteristice, inclusiv influenţa maghiară şi constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare şi fixare au contribuit, încă sub regimul ţarist, şi o seamă de scriitori şi învăţaţi din Basarabia), **şi, în pofida influenţelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică.** Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decît sub ţarism) a eşuat, în fond, în ceea ce priveşte limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lîngă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române şi înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost deci **o rusificare a multor vorbitori** (mai ales dintre cei mai mult sau mai puţin culţi), **nu propriu-zis o rusificare a limbii**, care, în vorbirea populară, şi-a păstrat intacte structurile şi procedeele esenţiale. **Rusismele de semantică şi sintaxă** (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educaţie lingvistică românească, nu cunosc în aceeaşi măsură şi cu suficientă diferenţiere ambele limbi), **sînt totuşi şi pînă astăzi numai fapte de interferenţă, lipsite de orice regularitate**; şi, din perspectiva limbii române, sînt numai **greşeli de limbă** – greşeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, ţăranii) nu le comit, şi intelectualii scrupuloşi în întrebuinţarea limbii le evită, **nu reguli şi norme noi integrate în sistemul lingvistic.** În fonetică, pronunţarea velară a lui *I*, care se observă la unii vorbitori culţi, nu are valoare fonologică şi nu e populară; iar palatalizările tipic ruseşti nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Şi **rusismele de vocabular,** oricît de numeroase ar fi, **ţin de vastul domeniu al nomenclaturilor „tehnice”, nu de lexicul structurat, şi n-au pătruns în vocabularul de bază.** Într-un cuvînt, în graiul basarabean autentic, nu se constată nici un fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele *δ, γ, θ* din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat şi în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

6.1.3. Susţinătorii existenţei unei limbi „moldoveneşti”, confundînd criteriul genealogic cu criteriul „areal” şi istoria lingvistică cu

istoria politică, cred (sau, cel puţin, afirmă) că, independent de importanţa influenţei ruseşti „interne", **limba moldovenească s-ar fi despărţit de limba română şi ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferenţiere** – de divergenţă pozitivă şi negativă –, **datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în** 1812. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia şi graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politiceşte, s-ar fi dezvoltat în direcţii diferite (unul rămînînd moldovenesc şi celălalt devenind român), astfel încît frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul şi o frontieră lingvistică, încă din epoca ţaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

a) din punct de vedere lingvistic, **graiul basarabean nu s-a despărţit niciodată (şi nici pînă acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;**

b) **acest grai nu ţine numai de graiul „moldovenesc";**

c) **linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică** (nu există nici un fenomen important de divergenţă şi convergenţă care să separe graiul basarabean de dacoromâna din dreapta Prutului);

d) **graiurile din dreapta şi din stînga Prutului,** româneşti dintotdeauna, **se considerau** şi explicit **româneşti cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruşi.**

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, **graiul basarabean nu reprezintă la nici un nivel o unitate lingvistică autonomă.** Nu constituie o limbă, alta decît limba română, nici un dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici un subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: **e numai secţiunea din stînga Prutului a aceluiaşi sistem de graiuri şi subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului**. Cum se poate convinge oricine, consultînd hărţile din **Atlasul lingvistic român** (care cuprinde şi Basarabia întreagă şi cîteva puncte din Transnistria) şi comparîndu-le cu hărţile din **Atlasul lingvistic moldovenesc, graiul din nordul şi din centrul Basarabiei ţine de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se ştie, se întinde şi în nordul Transilvaniei** (şi, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabean cu toate graiurile din nordul spaţiului lingvistic românesc, pînă în Maramureş), **iar graiul din sud ţine de graiul muntean,** ca şi graiul din sudul Moldovei dintre Prut şi Carpaţi (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc şi cel muntean se prezintă ceva mai la sud decît în dreapta Prutului). **Nici o izoglosă esenţială nu corespunde liniei Prutului: nici una nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezişul.**

Am examinat în această privinţă hărţile sintetice din **ALRM**. Şi rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult graniţele Basarabiei, cuprinzînd o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; şi, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună şi literară. De cele mai multe ori însă, **Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puţin două zone, cu forme care se prezintă şi în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone**. Şi, în anumite cazuri, formele din sud (munteneşti!) se prezintă pînă şi dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în acelaşi timp generale (cuprinzînd toată Basarabia) şi specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, şi numai în vocabular. Numai aproape specific şi aproape general e *pleşcat* „chel" (care, apare şi în Bucovina şi pentru care, în sud, apare şi *chel);* generale,

dar nu cu totul specifice, sînt *lănţuh – lănţug* „lanţ” (înregistrat şi în Bucovina de Nord) şi *baistruc* „copil din flori” (înregistrat şi în Bucovina şi într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sînt *grieri „*creieri” şi *cleioancă* „muşama”; cu totul specifice şi generale (cel puţin după acest atlas) sînt numai *sobor* „catedrală” şi *sărnice* „chibrituri”. Şi chiar dacă toate aceste forme şi alte cîteva ar fi generale şi totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu cîteva *cleioance,* cu cîteva *sărnice* şi cu cîţiva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stînga şi din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcţii diferite „încă din epoca ţaristă”, dat fiind că şi pe la 1940 erau, în fond, identice. **Prin urmare, teza existenţei unei limbi moldoveneşti diferite de limba română este, atunci cînd e de bună-credinţă, o iluzie şi o greşeală, cel puţin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credinţă, e o fraudă ştiinţifică.**

6.1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba „cultă” – de limba comună (supradialectală) şi literară –, ştiind că nu e just să se compare la acelaşi nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deşi existenţa unei limbi moldoveneşti autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri şi deşi genealogia limbilor şi dialectelor nu se stabileşte pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sînt un produs ulterior al unităţilor genealogice. În acest sens, e cel puţin ciudat că stagnarea şi împilarea limbii române („moldoveneşti”) în Basarabia în timpul regimului ţarist şi dezvoltarea liberă şi organică a aceleiaşi limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susţine că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puţin faptul că o limbă „cultă” (comună şi literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părţi a Moldovei la Imperiul Rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele şcoli pînă ce a fost strict interzisă (pe la 1870) şi cea a actelor publice, cîte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupaţiei ruseşti; şi era limba care s-a citit în slujba religioasă pînă cînd – tot pe la 1870 – cărţile româneşti („moldoveneşti”) au fost scoase din biserici şi arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale „moldoveneşti”, dar prezenta în primul rînd toate trăsăturile devenite pînă atunci **româneşti generale** la acest nivel: trăsături proprii tradiţiei culte moldoveneşti, dar mai ales trăsături la origine „munteneşti'“, corespunzătoare tradiţiei coresiene, consacrate de *Biblia* moldo-munteană de la Bucureşti (1688), şi de mult generalizate în limba română scrisă. Şi **această limbă se putea considera şi „moldovenească”, dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rînd românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gîndea că „moldovenesc” s-ar putea afla în opoziţie cu „românesc”).** Deci nu a „devenit” limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influenţă muntenească şi prin adoptarea de neologisme latine şi occidentale: deja aşa-zisa Cazanie a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează **Carte românească de învăţătură** şi se adresează întregii „seminţii româneşti”; şi numai cu cîteva decenii mai tîrziu, Dosoftei numeşte limba în care scrie exclusiv „limbă rumânească”.

Să admitem, provizoriu, şi că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar şi în acest caz, a susţine că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decît ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rînd cu italiana,

spaniola etc. (ba chiar şi cu... româna!), şi că, deci, graiurile identice din stînga şi din dreapta Prutului ar ţine de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Şi frauda rămîne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; şi a fost mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoşteau şi o cultivau – decît „calitativă" ori structurală. Cărţile româneşti tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber şi apoi, mai mult sau mai puţin, clandestin; cărţi în limba română s-au tipărit pînă destul de tîrziu şi la Chişinău, mai ales – dar nu exclusiv! – pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părţi ale Moldovei au rămas cît s-a putut în contact între ei; şi – lucru încă mai important – **modelul ideal de limbă al scriitorilor şi intelectualilor basarabeni** – atît al celor rămaşi în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cît şi, fireşte, al celor trecuţi „în Ţară", de la Alecu Russo şi Donici pînă la Hasdeu şi pînă la Stere – **a fost totdeauna limba cultă şi literară din Principate şi apoi din România**. Şi tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente şi mai cumpătate despre dezvoltarea şi cultivarea limbii române comune şi literare. Ca să nu mai vorbim de cît a făcut Hasdeu pentru progresul românismului şi pentru afirmarea unităţii limbii româneşti de pretutindeni. În tot acest timp, **nimeni nu se îndoia de identitatea limbii „moldoveneşti" cu limba română; nici măcar guvernul rus, deşi o numea „moldovenească"; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărţi româneşti în Basarabia.** Tot în epoca ţaristă, basarabeanul I. Hîncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numeşte limba română „valaho-moldavă" *(valacho-moldavskij jazyk)* şi *romynskij jazyk,* şi preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare şi mai adecvată; iar I. Doncev îşi intitulează manualul bilingv publicat la Chişinău în 1865 şi destinat şcolilor din Basarabia („compusă pentru sholele elementare şi IV classe gimnasiale"): ***Cursulu primitivu de limba rumână*** *[cu litere latine!]* ***Nacial'nyj kurs rumynskogo jazyka.*** **Limba moldovenească „diferită de limba română" e o himeră născocită mult mai tîrziu, în Transnistria sovietică.**

6.2.1. Dar, dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat şi nu există ca rezultat al unui proces „natural" şi normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte şi literare, şi anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaşte doar, în situaţii speciale, şi planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înţelege, şi chiar s-a şi putut, cu rezultatele pe care le cunoaştem cu toţii: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică şi s-a încercat apoi şi în Basarabia, după a doua ocupaţie rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost şi rămîne contradictorie din punct de vedere raţional, absurdă şi utopică din punct de vedere istoric şi practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) îşi propunea să elaboreze o nouă limbă „naţională", adică corespunzătoare identităţii etnice şi tradiţiilor poporului „moldovenesc", dar în acelaşi timp deosebită de limba română, şi deci necorespunzătoare aceleiaşi identităţi etnice şi aceloraşi tradiţii; b) aspira la o limbă „populară" (fără neologisme latineşti şi romanice occidentale, „pe care norodul nu le înţelege"), dar în acelaşi timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobişnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) şi în acelaşi timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind

că graiurile româneşti din stînga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă faţă de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric şi practic, aceeaşi întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul „moldovenesc" nu se afla în situaţia specială a unui popor „nou", încă lipsit de limbă comună şi literară: dispunea de mult, şi la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună şi literară românească. Şi sub regimul sovietic, cînd au vrut să se exprime în **limba lor,** scriitorii de vază din Republica Moldovenească – de la Druţă, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija şi atîţia alţii – au scris pur şi simplu în limba română cultă şi literară, deşi uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atîta insistenţă. Altfel n-ar fi putut corespunde tradiţiilor autentice ale limbii culte şi ale graiului popular din Basarabia.

În sfîrşit, întreprinderea sovietică „moldovenistă" a fost utopică, fiindcă îşi propunea un scop utopic: acela de a separa „limba moldovenească" de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atins. Căci, **oricîte rusisme ar fi adoptat şi cu oricîte creaţii ad-hoc s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile „moldoveneşti"** şi care păstra structurile esenţiale ale acestora **nu putea fi altceva decît o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă şi hibridă, anacronică şi absurdă, dar totuşi formă a limbii române,** ba chiar numai a dialectului dacoromân. Şi, fireşte, nu putea avea nici un efect asupra poziţiei genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română şi, cu atît mai puţin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărţi printr-un proces de divergenţă de această limbă şi deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile „moldoveneşti", repet, nu constituie un dialect primar al limbii române şi nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică şi falimentul total al limbii „moldoveneşti" artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulţi ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci şi datorită bunului-simţ al vorbitorilor. Şi, de îndată ce limba cultă din Basarabia şi-a regăsit făgaşul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune şi literare. În cursul procesului de renaţionalizare şi de normalizare a limbii culte, care a urmat (şi încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, şi-au pus-o vorbitorii conştienţi de identitatea lor etnică şi culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: „Cum se spune în limba română?", nu: „Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?". Nu „românismele", ci rusismele de formă şi conţinut şi creaţiile ad-hoc au fost (şi continuă să fie) eliminate printr-o operaţie constantă de „selecţie naturală". **De pe urma limbii artificiale rămîne, ca o stafie, numai ideea greşită a unei „limbi moldoveneşti" deosebite de limba română, şi numai la răuvoitori şi la vorbitorii naivi şi contaminaţi de ideologia sovietică.**

6.2.2. De altfel, utopia „limbii moldoveneşti" a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, **frauda ştiinţifică nu s-a mărginit şi nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susţinut conştient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le şi implică.**

De la limbă s-a trecut deci la literatură şi apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se ştie la ce aberaţii s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a „moldovenismului" sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinainte de 1812 au putut fi acceptaţi fără nici o greutate ca scriitori de limbă „moldo-

venească" (ce-i drept, „veche") şi deci ca reprezentanţi ai tradiţiei literaturii „moldoveneşti". Scriitorii români din alte regiuni – de la cronicarii munteni la Şcoala Ardeleană şi la Caragiale, Coşbuc, Arghezi, Goga, Rebreanu etc. – au fost, se înţelege, excluşi din această tradiţie: ar fi scris în altă limbă (în limba română) şi ar fi ţinut deci de o literatură „străină" (la Chişinău cărţile româneşti se găseau, cînd se găseau, numai la librăria de cărţi străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni „occidentali" de după 1812. Cînd au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie „moldoveni" şi au devenit „români"? În 1812? În 1859, o dată cu unirea Principatelor? Ori numai cîndva după 1859? După soluţia care se dădea acestei false probleme, Negruzzi şi Alecsandri au fost, alternativ, „moldoveni", „români", şi „moldo-români"; Eminescu şi Creangă, cu precădere „români"; iar scriitorii de mai tîrziu, exclusiv „români". Aşa s-a ajuns să se pretindă că pînă şi Sadoveanu – fiind scriitor „român" – ar fi trebuit „tradus" în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă: „Audz mişăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!" Şi, dacă ar fi fost coerenţi, susţinătorii „limbii moldoveneşti" ar fi trebuit să-i considere scriitori de limbă străină şi pe toţi prozatorii şi poeţii basarabeni, cel puţin pînă la 1940 – pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. –, fiindcă şi aceştia au scris toţi, şi au vrut să scrie, româneşte, nu „moldoveneşte". Cine ar mai fi rămas atunci în literatura „moldovenească" propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare şi la identitatea etnică, istorică şi culturală a acestora. Dat fiind că limba „moldovenească" trebuia să fie altă limbă decît limba română, cu atît mai mult trebuia să fie alte limbi dialectele româneşti sud-dunărene. Şi acestor limbi diferite trebuiau să le corespundă, ca entităţi diferite, popoarele care le vorbesc. Deci, nu o singură limbă romanică orientală, limba română, şi un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice şi, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puţin slavizate): istroromânii, aromânii, meglenoromânii, „românii" (dacoromânii!) şi „moldovenii". Mai ales „românii" (inclusiv moldovenii „români" din dreapta Prutului) trebuiau să devină un popor străin şi chiar un popor duşman moldovenilor. Aşa, între altele, „ocupanţii români" ar fi oprimat cultura naţională a moldovenilor şi ar fi impus în Basarabia, între 1918 şi 1940, cultura lor străină şi o limbă pe care „norodul nu o înţelegea" (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-şi înţeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci şi politice, a moldovenilor şi a tuturor românilor.

Multe din aceste aberaţii au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puţin, nuanţate, în literatura ştiinţifică de nivel superior. Chiar şi utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produseseră la nivelul ideologiei populare naive au persistat şi încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămîn.

6.2.3. Acţiunea „moldovenistă" sovietică s-a prezentat totdeauna şi explicit ca avînd în primul rînd un scop politic, în aparenţă, generos şi nobil: acela de a afirma şi a promova identitatea naţională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut şi Nistru (şi de dincolo de Nistru). **E adevărat că scopul a fost în primul rînd, ba chiar exclusiv, politic.** Dar de generozitate, nobleţe, naţionalitate etc. nu poate fi vorba dacă ţinem seama de premisele reale ale acestei acţiuni şi de sensul în care ea a înţeles identitatea (anume ca **neidentitate). Identitatea unui popor nu se afirmă negîndu-i-o şi suprimîndu-i-o.** Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc" din stînga Prutului separîndu-l de tradiţiile sale autentice – reprezentate în primul rînd de limba pe care o vorbeşte –, desprinzîndu-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice şi altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. **Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a**

identităţii naţionale, istorice şi culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numeşte, cu un neologism binevenit, „mankurtizare”. Şi „mankurtizarea” e genocid etnico-cultural. **Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi „moldoveneşti” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puţin grav decît genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identităţii şi memoriei lor istorice.**

6.3. Ni se spune însă că, cel puţin pentru o parte din „moldovenişti”, problema limbii nu s-ar mai pune în aceşti termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se ştie şi se recunoaşte că limba română şi limba moldovenească sînt una şi aceeaşi limbă şi se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar şi această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – şi nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român, românesc* şi *moldovean, moldovenesc* nu sînt termeni de acelaşi rang semantic *(moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănăţean, ardelean, maramureşean,* pe cînd *român, românesc* e termen general pentru toată limba română istorică şi pentru limba română comună şi literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, **„moldavă** sau **valahă**”, ceea ce nu e acelaşi lucru. Şi, în lingvistică, **„moldovenesc”**, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deşi cuprinde o mare parte din ea); dar **limba** „moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest **grai** şi nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sînt numai locuitorii băştinaşi din Republica Moldova, ci şi locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, şi românii bucovineni; şi aceştia nu numesc limba lor comună şi literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeaşi limbă se vorbeşte în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numeşte „austriacă” în Austria şi cea engleză nu se numeşte „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbeşte numai în România şi în Republica Moldova, ci şi în afara graniţelor acestor ţări, şi ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleaşi confuzii ca şi teoria celor două limbi diferite şi poate implica aceleaşi urmări cît priveşte identitatea etnică şi culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorităţi, locuiesc 140.000 de români şi 330.000 de moldoveni. „Românii” sînt cei din nordul Bucovinei, din ţinutul Herţa şi din Rutenia subcarpatică, „moldovenii” – cei din nordul şi sudul Basarabiei şi din Transnistria ucraineană. Şi în regiunea Cernăuţi moldovenii din Boian sînt „români”, fiindcă vorbesc „limba română”, iar cei din Noua Suliţă sînt „moldoveni”, fiindcă vorbesc „limba moldovenească”, deşi vorbesc cu toţii exact aceeaşi limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbeşte o limbă “înrudită” cu limba română. Cît de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Şi chiar pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înţelege cu două studente din Bălţi, vorbind ele moldoveneşte şi eu româneşte; şi cînd i-am spus că e aceeaşi limbă, m-a privit cu neîncredere şi suspiciune; pe el, la şcoală şi la universitate, îl învăţaseră altceva.

Absurdităţile şi aberaţiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe şi au pătruns foarte adînc în ideologia vulgară din multe ţări. Nu e bine deci să le mai facem şi noi concesii.

* * *

Nu putem încheia altfel decît cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale şi în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: **a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural.**

Cîteva cuvinte şi cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebat, se pare, cineva şi la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii şi lingviştii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci şi cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul: avem datoria. Nu, se înţelege, să-i „impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul ştiinţific şi istoric şi să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greşeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună ştiinţă, nu protestează şi permite să se facă o astfel de greşeală, se face şi el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greşeala din neştiinţă. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună-credinţă, doritor de a stabili şi a promova adevărul şi doritor de a respecta identitatea etnică şi culturală a poporului băştinaş şi majoritar din republică, cel puţin în măsura în care respectă identitatea etnică şi culturală a populaţiilor minoritare conlocuitoare; şi avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol şi de ocară în faţa istoriei.

Limba Română, nr. 3 (15), 1994, p. 10-25.
Comunicare prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români. Iaşi-Chişinău, 6-9 iunie 1994

ŞEDINŢA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ŞI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ş.M s-a întrunit într-o şedinţă lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialişti în domeniu, a directorilor de institute şi a mai multor şefi de servicii de la Secţia de Organizare.

Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ş.M. la Hotărîrea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării ştiinţifice a istoriei şi folosirii glotonimului „limba moldovenească" din 28 iulie 1994, pregătite de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bileţchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvîntul său de deschidere preşedintele A.Ş.M. dl acad. *Andrei Andrieş* a menţionat că nu e nimic neobişnuit în faptul că Parlamentul Republicii s-a adresat Academiei, solicitîndu-i opinia competentă într-o problemă de ştiinţă. Şi nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiştilor de la Institutul de Lingvistică şi a unor prestigioase foruri ştiinţifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărîrea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată îşi găseşte explicaţie în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului şi a formula un răspuns competent, a menţionat dl A. Andrieş, au fost convocaţi filologii-membri ai Academiei, care au elaborat şi au prezentat Prezidiului A.Ş.M. spre discutare şi aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secţiei de Ştiinţe Umanistice dl *Silviu Berejan* a făcut o retrospectivă a problemei, încadrîndo în contextul larg al evoluţiei lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întîi, acad. S. Berejan a atras atenţia celor prezenţi asupra consecinţelor nefaste pentru ştiinţa Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim „limba moldovenească" pus din nou în circulaţie de actualul Parlament. În felul acesta lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puţin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri de mult depăşită sub toate aspectele. Sîntem puşi, a menţionat raportorul, în situaţia de a demonstra, pentru a cîta oară, adevăruri ştiinţifice bine cunoscute. devenite axiomatice, precum sublinia recent şi membrul titular al A.Ş.M. scriitorul Ion Druţă. De aceea, a precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esenţelor, – cu atît mai mult cu cît toţi membrii Prezidiului A.Ş.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar nişte date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste".

Problema limbii a fost discutată în Republică la mai multe foruri speciale. Mai întîi de toate, a fost o conferinţă la Chişinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării ştiinţifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferinţă, în raportul acad. V. Şişmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova şi în România. Mai tîrziu, problema unităţii limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990,1991,1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent

s-a creat o anume situaţie în ceea ce priveşte denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur şi simplu o etichetă". Or, lucrurile nu sînt atît de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituţie va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simţite anumite presiuni, deschise şi foarte agresive. În ceea ce priveşte folosirea termenului de **limba română,** care este singurul termen admis pentru limba literară atît de la noi, cît şi din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularităţi specifice reale) din Republica Moldova şi din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpaţi, căci, sub aspectul ariei sale de răspîndire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească şi cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de pînă la Carpaţi, dar şi Bucovina, şi Nordul Transilvaniei, şi Maramureşul, şi alte regiuni care merg pînă aproape de graniţa de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar şi Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricît am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populaţia romanizată, a cuprins toate particularităţile esenţiale ale tuturor acestor graiuri, şi în primul rînd ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci, nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în cîteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor pînă a ajuns să fie demonstrat şi ştiinţific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor şi subdialectelor din Nordul Dunării în primul rînd. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingvişti, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm şi de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe şi cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situaţia a avut posibilitatea să-şi satisfacă curiozitatea, chiar dintre cei care nu sînt specialişti şi n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl. S. Berejan, consider că toate cele întîmplate cu fixarea glotonimului „limba moldovenească" în Constituţie încap bine între două maxime latineşti. Prima: *Ignorantia non est argumentum,* pentru că asta o ştiau încă strămoşii noştri (dacă nu ştii, nu ştii, nimeni nu te învinuieşte; dar nici argument neştiinţa nu poate fi). Şi a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum.* Or, sîntem în faţa faptului cînd se persevereză anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreşedintele A.Ş.M., acad. Haralambie Corbu, care a menţionat că dacă s-ar proceda la un istoric mai aprofundat al problemei discutate, s-ar putea găsi situaţii analogice în secolul al XIX-lea şi, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, cînd în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeaşi problemă, discuţia susţinîndu-se, fireşte, cu noi argumente şi la nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii cînd mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin şi se ştie bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendinţa de a promova o limbă literară veritabilă, a menţionat

dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendinţă a intelectualităţii, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluţia firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost rupţi de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rînduri să depăşească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situaţia actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuţie un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sînt tocmai de aşa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică şi să corespundă adevărului ştiinţific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atît în 1932, cît şi în 1952, a continuat domnul vicepreşedinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuţi drept clasici şi ai literaturii moldoveneşti, au scris într-o singură limbă. Cu atît mai mult astăzi, cînd avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci şi la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuţii în problema unităţii limbii, precum şi a denumirii ei. Există o singură limbă şi denumirea ei adecvată este **limba română**. Dar faptul că o parte a populaţiei din Republică se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înţelegere şi toleranţă. Însă toleranţă nu în ceea ce priveşte principiile – în Constituţie trebuie să fie fixată **limba română**, deoarece altfel, dacă în Constituţie se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăşi într-o zonă foarte acută. Fixînd în Constituţie adevărul aşa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luînd cuvîntul în cadrul discuţiilor, dl acad. Vasile Anestiadi şi-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnalişti, precum şi parlamentari, n-au conştientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una şi aceeaşi şi că denumirea ei adecvată este **limba română**, acest adevăr, fiind axiomatic, trebuie să devină lege pentru toată lumea. Ştiinţa trebuie să fie respectată de orice regim politic şi orice putere de stat să se înconjoare de consilieri inteligenţi, care pledează numai şi numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului ştiinţific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins cînd lucram ca profesor la Teleneşti în anii 1944, 1945, 1946 şi cînd mi s-a pretins să predau limba *moldoveneşte,* nu *româneşte.*

Referindu-se la declaraţiile mişcării „Pro Moldova", şi anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vîrf a Academiei „să mediteze adînc" şi să răspundă: „<...> Academia de Ştiinţe a cărei ţări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit şi se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitaţi şi mai puţin habilitaţi", oratorul a menţionat că profesionalismul şi probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova" lasă mult de dorit. Iar în ceea ce priveşte acuzaţiile aduse lingviştilor că ar fi inconsecvenţi în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea şi marele curaj de care au dat dovadă lingviştii care au încercat şi în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum cînd ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul ştiinţific, pe care noi, dacă sîntem oameni de ştiinţă şi dacă ţinem la Academia noastră, avem obligaţia să-l susţinem şi să-l promovăm, indiferent care ar fi conjunctura politică. Trebuie să conştientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendinţele actuale de a abandona profesionalismul atît în ştiinţă, cît şi în alte domenii de activitate. Să-l conştientizăm şi să atenţionăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestia-

di a propus ca Prezidiul A.Ş.M. să adreseze Preşedintelui Republicii următorul apel: „Ţinînd cont de axiomele ştiinţifice cu privire la unitatea limbii române şi la denumirea ei, axiome recunoscute pe plan atît naţional, cît şi internaţional, precum şi de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Preşedinte al Republicii Moldova, în calitatea dumneavoastră de garant al tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, prin decret prezidenţial să suspendaţi Articolul 13 al Constituţiei R.M. pînă la legalizarea termenului **limba română** în Constituţie".

Domnul acad. Sergiu Rădăuţanu s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingvişti în răspunsul prezentat, menţionînd că avem de-a face cu o singură limbă literară, care este **limba română**. Sînt de acord, a subliniat dl S. Rădăuţanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să ştie ce vor preda. S-a creat o situaţie penibilă: generaţia care ieri a studiat şi a susţinut examenul la limba română astăzi nu mai ştie ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau aşa-zisa limbă moldovenească. Şi noi, şi domnii din Parlament trebuie să înţelegem ce dificultate creăm şcolii şi învăţămîntului în general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenţia faţă de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul faţă de limba română, pentru a aprofunda cunoştinţele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul Ilie Untilă consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingvişti este bine gîndită şi reflectă întru totul adevărul. Şi dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate şi să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Molotov-Ribbentrop şi a ocupaţiei Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească şi a fost impusă oficial „limba moldovenească". Acesta e adevărul şi nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota „limba moldovenească", pierzîndu-ne demnitatea, vom obţine liniştea şi pacea pe acest pămînt şi liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambiţiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost cîştigat în ultimii ani. Şi noi, ca oameni cinstiţi, trebuie să spunem care este realitatea şi să nu ne ascundem de ea ca struţul care-şi bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat „limba moldovenească" pe acest pămînt. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar pînă în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una şi aceeaşi limbă. E cel puţin neserios să crezi că după o sută şi cincizeci de ani de ocupaţie la noi s-a format o limbă nouă. Vorba e că peste Prut limba şi-a continuat dezvoltarea ei firească, pe cînd la noi această dezvoltare a fost întru cîtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susţine propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Preşedintelui Republicii un apel privind suspendarea Articolului 13 al Constituţiei şi a subliniat în mod special necesitatea de a conştientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferate astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de nişte consecinţe foarte grave atît pentru copii, elevi, cît şi, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul şcolar şi lucrurile nu mai pot fi tărăgănate.

Academicianul Gheorghe Ghidirim s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor şi a nepoţilor noştri cărora ministrul învăţămîntului dl Gaugaş le-a promis un dicţionar moldovenesc-românesc (sic!). Situaţia creată, a continuat Domnia sa, se explică prin existenţa a două lucruri: conformismul şi agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus,* adică „nu ştim şi nici nu vrem să ştim". Iată aceasta e situaţia de la noi în momentul de

faţă. Dar se cunoaşte şi altceva: în evul mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec regnum non est supra grammaticos.* Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică ştiinţa.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu iasă că aceasta e doar părerea lingviştilor, ci că, bazîndu-se pe opinia lingviştilor, Prezidiul A.Ş.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Şi al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Preşedintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toţi locuitorii, indiferent de opţiune politică, confesiune şi aşa mai departe. Menţionez că, dacă nu vom face chestia aceasta, discuţiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învăţămînt a început deja. De aceea rezolvarea acestei probleme trebuie urgentată.

Dl academician Mihai Cimpoi a atras atenţia asistenţei asupra inutilităţii acestor discuţii, deşi, pe de altă parte, există şi o utilitate: e vorba de comunitatea ştiinţifică internaţională şi trebuie să avem obrazul curat în faţa acestei comunităţi. Academia noastră trebuie să spulbere speculaţiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrînd că noi pledăm pentru adevărul ştiinţific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menţionat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic şi discuţiile în problema dată sînt absolut de prisos. Bineînţeles, Parlamentul ne poate provoca şi la alte discuţii „ştiinţifice", din moment ce se afirmă că cercul are 380, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi şi-a declarat adeziunea la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în *Literatura şi arta* şi nu e cazul să le mai repete.

Dl academician Mihai Lupaşcu a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rînduri în Parlament, în diferite comisii, discuţiile însă nu se purtau pe baze ştiinţifice, ci pornindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu iniţiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aş mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupaşcu, că dacă luarea de cuvînt la Radio a marelui scriitor acad. Ion Druţă, precum şi articolul Domniei sale apărut în *Moldova Suverană* ar fi anticipat votarea Constituţiei, atunci faptul ar fi dus la limpezirea şi înţelegerea multor lucruri. Cele întîmplate să ne fie de învăţătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, şi noi nu trebuie să aşteptăm semnalul de sus: ia expuneţivă părerea! Noi trebuie să acţionăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competenţă şi să demonstrăm astfel că fără ştiinţă astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată şi în Parlament că ignorarea ştiinţei duce la distrugerea societăţii. Atitudinea mea ca deputat în Parlament faţă de această problemă a fost una şi aceeaşi – termenii **limba moldovenească** şi **limba română** sînt identici: ei denumesc una şi aceeaşi realitate, una şi aceeaşi limbă. În privinţa denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte de vină o poartă şi oamenii de ştiinţă. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită **română** speculează presupusa lipsă de principialitate a specialiştilor. Ei ne întreabă: ieri spuneaţi una, iar astăzi spuneţi alta, deci cînd aţi spus, dlor savanţi, adevărul? De aceea trebuie să fim totdeauna principiali pînă la sfîrşit, aşa cum sîntem astăzi, şi să nu ne schimbăm opiniile o dată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin şi se duc, iar adevărul ştiinţific rămîne.

Acad. Dumitru Ghiţu a subliniat în mod deosebit importanţa A.Ş.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului şi al Guvernului Republicii, deşi se întîmplă, şi nu rareori, ca Academia să rămînă în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de

mare importanţă şi actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziţii ştiinţifice, că Academia este templul unde sălăşluieşte adevărul şi se caută adevărul. Aş vrea să se ştie, a continuat dl acad. Ghiţu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un şantaj ascuns, cînd se admite sau se lansează ideea că cutare sau cutare membru al Prezidiului A.Ş. poate decide soarta limbii. Şi dacă a venit vorba de şantaj în ştiinţă, să ne amintim de situaţia de nu demult a lingviştilor care erau forţaţi de C.C.-ul atotştiutor să pună în circulaţie idei străine ştiinţei. Şi nu spuneam noi deseori: mulţumesc ţie, Doamne, că nu sînt lingvist?

Bineînţeles avem toţi păcate, dar acum, cînd există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul şi să rămînem cu conştiinţa curată – să nu ratăm această ocazie şi să spunem lucrurilor pe nume, aşa cum au procedat lingviştii în răspunsul propus spre discuţie.

Acad. Vsevolod Moscalenco a atras atenţia asupra oportunităţii sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acţiuni eficiente în vederea întreruperii acţiunii Art. 13 al Constituţiei pînă la legiferarea adevărului ştiinţific, adică existenţa unei singure limbi de cultură şi de o parte, şi de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă şi în presă, a menţionat Domnia sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. Teodor Furdui s-a referit la necesitatea de a specifica în Răspunsul A.Ş.M. către Parlament că acest răspuns reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiştilor în materie de limbă, dar argumentată şi expusă de specialişti, de persoane competente.

La discuţie au luat parte şi alţi membri ai Academiei.

Preşedintele A.Ş.M. acad. Andrei Andrieş a formulat o serie de precizări şi sugestii.

Mai întîi, în ceea ce priveşte expresia: „limba moldovenească este identică cu limba română". Este o formulare greşită care camuflează ideea existenţei a două limbi, a susţinut Domnia sa. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici în Republica Moldova, o numesc şi limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ţinută academică, să fie expus, precum, de altfel, au şi procedat lingviştii, în termeni ştiinţifici şi susţinut cu argumente ştiinţifice.

Ştim cum au procedat parlamentarii, dar sîntem obligaţi să ştim de ce au procedat aşa şi nu altfel, să fim în stare să dezvăluim şi cauzele acestui comportament. Ar fi cel puţin neserios să credem că deputaţii au dorit să ne facă nouă un rău. Se ştie doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conştiinţă în multe privinţe deformată şi multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistenţă pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conştiinţa multor concetăţeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de ştiinţă, întregii intelectualităţi este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărurilor istorice şi ştiinţifice.

În încheierea şedinţei răspunsul prezentat de lingvişti a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ş.M., prezenţi la şedinţă: Andrei Andrieş, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghiţu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupaşcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuţanu, Ilie Untilă, Gheorghe Şişcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati şi Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ş.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:
Ion EŢCU, Tamara RĂILEANU
Limba Română, nr. 4 (16), 1994, p. 4-10

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ŞI FOLOSIREA GLOTONIMULUI „LIMBA MOLDOVENEASCĂ”

(OPINIA SPECIALIŞTILOR-FILOLOGI AI ACADEMIEI, ACCEPTATĂ LA ŞEDINŢA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI A.Ş.M.)

În problema limbii literare şi a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei şi folosirii glotonimului „limba moldovenească”, ştiinţa lingvistică s-a pronunţat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naţionale şi internaţionale ale lingviştilor. Au fost date publicităţii rezoluţii şi declaraţii speciale. S-au adresat apeluri directe şi Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ţine cont de adevărul ştiinţific, cunoscut şi recunoscut de toţi cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru şi Academia de Ştiinţe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul **limba română** a fost moştenit din latină de la etnonimul **romanus** „care ţine de Roma”. După opinia lui V. Pârvan, sub influenţa slavă, *a* înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci, **romanus** în pronunţare populară a devenit **român**. Glotonimul **limba românească (română)** a fost denumirea vorbirii populaţiei romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc şi moldovenesc, păstrîndu-se aici şi după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia şi Moldova.

Deşi în izvoarele istorice medievale se utiliza şi termenul **limba moldovenească**, cărturarii şi oamenii de cultură ai timpului subînţelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dînduşi perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei şi Transilvaniei au aceeaşi limbă ca şi moldovenii...”; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (...) – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă „ştii moldoveneşte?”, ci „ştii româneşte?” – Miron Costin).

La sfîrşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia şi Transilvania apare şi se consolidează o limbă literară şi o literatură clasică comună numită deja şi oficial limbă şi literatură română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă şi ceilalţi, care au fost recunoscuţi ca fiind ai noştri şi luaţi de dincolo de Prut cu tot cu limbă, fireşte), scriitorii de mai tîrziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începînd cu Lupan, continuînd cu Druţă şi terminînd cu cei mai tineri), precum şi oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de ştiinţă) au vorbit şi au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populaţia autohtonă dintre Prut şi Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia ţaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare şi statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundîndu-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic şi denumirea „limba moldovenească”.

La aceasta au contribuit şi factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei", ţarismul declară „limba moldovenească" limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia ţaristă prin „Regulamentul organic" decretase „limba moldovenească" drept limbă oficială şi în Principatul Moldovei din timpul ocupaţiei acestuia între anii 1828 şi 1834). Această situaţie însă a fost păstrată numai pînă în 1828, cînd drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulaţie abia la sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX (iarăşi în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluţia politică a teritoriilor din stînga Prutului şi a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formaţiune politică cu anumite funcţii formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populaţiei din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea **limba moldovenească**, care se contrapunea net limbii române (deşi în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba şi literatura română şi alfabetul latin, acţiune calificată ulterior ca o greşeală politică).

Deci, contrapunerea care se făcea pînă nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situaţie la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea **limbii literare unice,** de care ne folosim cu toţii în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică **română**.

Denumirea „moldovenesc", „moldovenească" o poartă **vorbirea populară orală** folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului şi ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparaţie cu vorbirea din alte regiuni ale spaţiului dunăreano-carpato-nistrean locuit de populaţia romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietăţile întregului glotic ce poartă denumirea generică „limba română". În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăţi nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atît mai mult cu cît pe baza diferitelor varietăţi ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – **limba română**. În această calitate ea a fost consfinţită prin tradiţii îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăţi (inclusiv ai varietăţii moldoveneşti, care nu are şi nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci, în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă" moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populaţie, în virtutea unor tradiţii specifice locale, a întrebuinţat şi mai întrebuinţează încă, neterminologic, glotonimul „limba moldovenească".

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, şi noi, reprezentanţii ştiinţei academice, nu avem dreptul moral să susţinem acest neadevăr.

Aşadar, limba literară (şi în primul rînd cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca şi cea în care au scris toţi înaintaşii noştri, este limba română. Aceasta o

demonstrează cu toată evidenţa orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris şi nu scrie nimeni în Republica Moldova.

Toţi au scris şi scriu şi în prezent respectînd întru totul normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur şi simplu). Nerespectarea acestor norme şi acceptarea normelor **graiului** moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de **limbă** înseamnă renunţarea imediată la toată tradiţia scrisă (literară şi ştiinţifică), şi în primul rînd la toţi scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor", „Luceafărul poeziei româneşti", şi la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca şi la Mateevici, care au scris cu toţii în limba literară comună, numită de ei însşişi română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coşbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ş.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulţime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise şi argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deşi era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existenţa acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o ţară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulaţie a termenului **limba română**. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată şi folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar şi în noua Constituţie, în documentele guvernamentale şi administrative, în economie, inclusiv în industrie şi, desigur, în ştiinţă, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista şi prospera o societate modernă, civilizată şi nu poate fi scrisă nici o lucrare ştiinţifică.

Convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituţie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmînd a fi formulat în felul următor: „LIMBA DE STAT(OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ".

Limba Română,
nr. 4 (16), 1994, p. 11-13.

Nicolae CORLĂTEANU

ROMÂNA LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIE ŞI ACTUALITATE

1. Ori de cîte ori mă aflu în situaţia de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puţin versaţi în problemele lingvistice, obişnuiesc să-mi încep cuvîntul cu adresarea: „Oameni buni", pe care am auzit-o şi am practicat-o mereu în convorbirile nu numai cu sătenii mei caracuieni, ci şi cu alţi locuitori în timpul investigaţiilor dialectologice şi folclorice realizate pe teritoriul republicii noastre şi al Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldoveneşte, aşa cum eram deprins a vorbi de la mama, tata, fraţii şi surorile mele, de la toţi consătenii şi concetăţenii mei. Şi totdeauna m-au priceput, şi am ajuns la bună înţelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfăţişez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputaţi din actuala legislatură sînt în marea lor majoritate oameni de la ţară, feciori şi fiice de ţărani, dar care astăzi – mulţi dintre ei – nu mai mînuiesc sapa şi cazmaua, coasa, îmblăciul şi plugul, ci sînt cu studii superioare de specialitate, au ajuns în posturi de conducere (agronomi, ingineri, învăţători, profesori, medici, ziarişti etc.). Făcînd carte la Universitatea de Stat din Moldova şi la alte instituţii de învăţămînt superior, ei au devenit doctori în diverse ştiinţe, profesori de liceu şi profesori universitari, conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci şi la oraşe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dvs., domnilor deputaţi, prin voinţa poporului nostru, aţi ajuns acum la cîrma legislaţiei noastre, întocmiţi legile.

Şi totuşi, omul simplu de la ţară, ca şi cel plecat de curînd de acolo şi care trăieşte acum o viaţă nouă, deşi are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a ştiinţei şi tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă şi în suflet de la moşi şi strămoşi. Cred că are mare dreptate Petru Cărare cînd spune:

Eu n-am ucis ţăranul din mine
Şi, dacă-n vîrtejuri de timp nou
A fost să schimb eu plugul
pe stilou,
Tot asudînd îmi capăt drept
la pîine.

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generaţii, adaptabilitatea la noile condiţii de viaţă i-a preocupat pe mulţi oameni de cultură şi, în special, pe scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoţie gîndul:

Ca să schimbăm, acum,
întîia oară
Sapa-n condei şi brazda-n
călimară
Bătrînii-au adunat, printre
plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.

Această experienţă a vieţii generaţiile mai în vîrstă au adunat-o pentru a uşura calea celor tineri spre cuceririle ştiinţei, progresul tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare şi dezvoltare a tradiţiilor seculare, pentru a ridica neamul nostru strămoşesc la un nou nivel de ştiinţă, cultură, aşezîndu-l alături, în rînd cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această convorbire cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleaşi cuvinte, moştenite de noi de la strămoşi:

– Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe înţelesul tuturor unele probleme şi să ajungem la o bună înţelegere şi în privinţa chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai menţinem tensiunile, neliniştea: nici a noastră, nici a celorlalţi concetăţeni, mai ales a celor conduşi de avînt tineresc.

1.1. Zicînd acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi expun părerile asupra următoarelor teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvînt:

a) **Limba vorbită a graiurilor şi limba literară;**

b) **Româna literară – sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;**

c) **Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;**

d) **Integrarea noastră în spiritualitatea europeană şi mondială.**

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ŞI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gîndurilor şi sentimentelor umane, m-am hotărît să expun aici pe scurt relaţiile dintre vorbirea vie – graiurile, limba de conversaţie, pe de o parte, şi limba literară, limba exemplară – cum o numesc unii, pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie este prezenţa nemijlocită a doi, trei (în orice caz nu prea mulţi) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret despre care se discută, uneori chiar arătîndu-l cu degetul *(iată-l, iaca, vezi!).* În asemenea condiţii se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulţi termeni ştiinţifici sau tehnici de specialitate, se recurge frecvent la folosirea pronumelor demonstrative (*acesta, acela,* chiar şi la formele lor dialectale *aista, asta, aiasta, ăla*) etc. Caracterul de dialog exclude utilizarea propoziţiilor mai lungi şi complicate. Se admit şi unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar *mimica, gesturile, intonaţia.* Nu mai menţionăm faptul că în vorbirea vie mai apar cîteodată greşeli care pot trece uneori şi neobservate, cuvinte străine nelalocul lor sau alte abateri de la normele literare. Cele mai frecvente sînt rostirile populare ca: *tişior, chişior* sau scurtat: *cior – ţi-ai spalat cioarili* (rostirea literară cere forma *picior).* Nu sînt recunoscute literare nici formele morfologice dialectale ca *să şie, să ştibă* (literar – *să fie, să ştie),* precum şi construcţiile sintactice de tipul ce *tu faci*? (literar – ce *faci tu?).* Abundente sînt şi abaterile de la normele lexicale. Cînd auzim vorbindu-se, chipurile, în moldoveneşte: *acolo palucesc butîlşili, el îi zaslujenîi, l-o lişît, altă astanovkă* şi multe altele de acelaşi fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sînt cuvinte şi forme luate din diverse limbi. Nu e vorba aici nici de limba noastră, nici de cea rusă, ci de un ghiveci lingvistic. Asemenea vorbire macaronică circula pe vremea ocupaţiei austriece şi în Bucovina, cînd amestecul lingvistic includea germana. „*Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de ia un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă."* Lucrurile acestea întotdeauna se luau în rîs. Astfel în comediile lui V. Alecsandri cucoana Chiriţa vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) şi de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Ruşii au avut şi ei chiriţa lor. În 1840-1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Ńĺíńŕöčč* č çŕëĺ÷ŕíč˙ ăîńďîćć Ęóđäţęîâîé çŕ ăđŕíčöĺé, ăŕí ëýňđŕíćĺ în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная авес де пенки; / Поросёнок sous le хрен* etc., etc. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozităţi lingvistice ca cele citate, rostite chiar în serios în convorbirile obişnuite nu numai dintre oameni puţin instruiţi.

Mergînd pe această cale, se poate ajunge în genere la o asimilare deplină, cînd vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexicogramaticale ce aparţin altor limbi.

Se observă totuşi în ultima vreme o anumită tendinţă – ce-i drept, foarte timidă – de a corecta într-o oarecare măsură situaţia. Am surprins astfel convorbiri dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul: *„Asta-i după potrebnosti.* – Da pe moldoveneşte? – *După necesitate.* – Şi *voobşce* aşă-i.– Da moldoveneşte? – *În general".* Trebuie deci să fim mereu atenţi la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare.

Acum despre limba literară. Ea a luat naştere, mai întîi de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenţie şi precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată

şi îngrijită a propoziţiilor, o diferenţiere mai vădită din punct de vedere stilistic. În vorbirea literară se utilizează frecvent cuvintele cu sens abstract *(aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii ştiinţifici şi tehnici *(micron, proton).* Se impune aici folosirea corectă şi obligatorie a articolului posesiv (*al*, *a*, *ai*, *ale*) şi a altor particularităţi gramaticale normative.

Oamenii de înaltă cultură, scriitorii în special, au sesizat foarte bine această diferenţiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Puşkin: „Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?". Şi răspundea: „Nu, tot aşa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se împrospătează în fiece clipă cu expresii născute în vorbire, dar nu trebuie să renunţe la cele dobîndite în decursul secolelor. ***A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu şti limba***" – încheia poetul rus.

Sînt importante şi instructive şi părerile altor maeştri ai cuvîntului. Scriitorul italian Edmondo de Amicis (1846-1908) considera că „diferenţa dintre limba vorbită şi cea scrisă ne reaminteşte deosebirea dintre fugă şi un mers liniştit" (autorul avea în vedere, probabil, mai ales tempoul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856-1950) preciza: „Sînt cincizeci de feluri de a spune *da* şi cinci sute de a spune *nu,* dar numai un singur mod de a scrie aceasta".

Limba literară, mai ales cea scrisă, adresîndu-se unui public larg, poartă un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare. Are loc ceea ce se numeşte proces de sublimare, perfecţionare, înălţare la cel mai înalt grad de desăvîrşire a vorbirii vii, populare.

Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcţionînd în toate sferele de activitate umană a entităţii etnice respective. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversaţie obişnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNA LITERARĂ – SINTEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că la procesul de formare şi stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru **toţi românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureşeni etc.),** au participat reprezentanţii tuturor provinciilor istorice româneşti, după cum constata şi academicianul rus V. F. Şişmariov.

Adevăraţii ctitori ai acestei forme sublimate a romanităţii lingvistice orientale – limba română literară – au fost: muntenii Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariţ, A. Mureşanu ş.a. Toţi aceştia înţelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (ca cele ce se stabiliseră deja în Spania, Franţa, Italia, precum şi în Portugalia) nu se pot limita (în noile condiţii de dezvoltare socială şi economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ţinut românesc, ci erau necesare resurse de îmbogăţire din toate ţinuturile şi din alte limbi, în special din latină – ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, de asemenea, din aceste limbi romanice actuale.

Ion Heliade-Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moştenire şi de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine". Aplicînd în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulaţie o serie întreagă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme *(deputat, instanţă, procuror, tribunal, reciproc* etc.). În acelaşi timp Heliade-Rădulescu cerea „să lucrăm limba", ceea ce însemna că aceste

cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate „după genul şi natura limbii noastre". Deci, nu se cade a spune, de exemplu, ca în greceşte, *patriotismos, cliros* etc., ci *patriotism, cler.* El se pronunţa categoric împotriva traducerilor lingvistice artificiale (calcurilor) de tipul: *cuvîntelnic* (în loc de *dicţionar), neîmpărţit (atom), asupragrăit (predicat), aniadzănoapte (nord)* ş.a. Ca să anihileze deosebirile regionale „în pronunţie, în materie, în formă şi în fraze" (adică ceea ce astăzi numim dialectisme – *N. C.)* în 1828, la Sibiu, Heliade-Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări similare cunoscute de el (S. Micu şi Gh. Şincai, Ienăchiţă Văcărescu, I. Molnar ş.a.).

Heliade a purtat o vie corespondenţă cu ardeleanul G.Bariţ şi moldoveanul C. Negruzzi, apărînd ca un veritabil animator cultural, dînd dovadă de multă înţelepciune în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni pe baza subdialectelor dacoromânei. Heliade-Rădulescu socotea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris şi să ne facem o limbă generală literară este să urmăm limbii cei bisericeşti şi pe tipii ei să facă cineva şi limba filozofului, matematicului, politicului". Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespundere cu limba vorbită, recurgîndu-se – în vederea creării terminologiei filozofice, ştiinţifice şi social-politice – la mijloacele de limbă din latină şi din limbile romanice occidentale, să se completeze golurile din sistemul lexical şi gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau şi prin publicarea de articole, schiţe literare, traduceri în revistele şi ziarele timpului. Astfel, în revista de sub direcţia lui Heliade „Curier de ambe sexe", C. Negruzzi şi-a publicat schiţa **Cum am învăţat româneşte** (nu moldoveneşte!, deşi Negruzzi era moldovean!), recunoscînd că el a învăţat limba maternă de la ardeleanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade-Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cîrjaliul** şi cea a poemului **Şalul negru** – ambele de A. Puşkin. În aceeaşi revistă C. Negruzzi a publicat nuvela istorică **Alexandru Lăpuşneanul** şi poemul **Aprodul Purice**, iar V. Alecsandri a apărut cu o serie de poezii populare din Moldova. În tipografia lui Heliade-Rădulescu a fost publicată în româneşte traducerea lui Al. Donici a poemului **Ţiganii** de A. Puşkin. Ardeleanul G. Bariţ a tipărit şi el mai multe articole în ziarele lui Heliade-Rădulescu.

C. Negruzzi vorbea cu admiraţie despre această activitate de pînă la 1848 a lui I. Heliade-Rădulescu, numindu-l „vindecător" al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai tîrziu şi M. Eminescu în ziarul *Timpul* (21 noiembrie 1881). „El (Heliade) scria cum vorbeşte, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenţionale de scriere din evul mediu şi ale cărţilor eclesiastice, a devenit *unealta sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne* (sublinierea mea – *N. C.).* Din acest punct de vedere Heliade-Rădulescu a fost cel dintîi scriitor modern al românilor şi părintele acelei limbi literare pe care o întrebuinţăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetăţenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă se urmează şi se recomandă şi astăzi ca cel mai potrivit" – încheia Eminescu. Meritul mare al lui I. Heliade-Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanităţii, adaptîndu-le la necesităţile timpului şi îmbrăcîndu-le într-o haină lingvistică aleasă – româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNEI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării şi a dezvoltării limbii române literare:

a) Vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b) Tradiţia lingvistică şi literară, cuprinsă în cărţile noastre vechi (literatura religioasă şi cea populară, operele cronicarilor);

c) Mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiţi scriitori clasici.

4.1. Relaţiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, şi limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general şi particular, căci fundamentalul şi principalul încorporează diversitatea. „Aceste dialecte – scria poetul – stau în acelaşi raport cu limba scrisă, ca şi mulţimea concretă de fiinţe organice de acelaşi fel, însă totuşi deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coşeriu ş.a.) proces de abstractizare succesivă: întîi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eliminarea individualului şi generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar şi cel literar oral) se deosebeşte în plan sincronic de varianta populară (şi de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă şi mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicţionare şi în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuinţare a mijloacelor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective şi incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvînt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărţile înaintaşilor săi, medita asupra fiecărui cuvînt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvîntul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hîrţoage vechi am descoperit mai multe formaţii sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncţii, prepoziţii şi adverbe şi chiar două moduri noi, deşi defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare şi în **Luceafărul**:

*Iar apa, unde **a fost căzut***
În cercuri se roteşte.

El scotea în evidenţă importanţa cărţilor vechi, avînd în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni şi munteni.

4.3. În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaist”, iar Alecsandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” şi deşteaptă „dorul ţării străbune”.

În acelaşi timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni şi ardeleni: „Eliad zidea din visuri şi din basme seculare / Delta biblicelor sînte, profeţiilor amare”, „Bolliac cînta iobagul ş-a lui lanţuri de aramă”, „L-ale ţării flamuri negre Cîrlova oştirea cheamă”, „Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită ...Preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet”.

4.4. Cele trei surse de constituire şi dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod raţional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecţionare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conştient

şi efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderenţă la caracteristicile fonetice şi la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel şi chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, cînd apăreau mostre de tipul: *şinşiancă, slăbăşiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzîme* (din rus. „materie primă"), *„unirea soartei istorişe, aşa cum şi cu unirea lind'ii şi alcătuinţii naţionale"* sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădăşili, crujoaşili, iaceişili, krasnîi ugolok, komnatî* ş. a.

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice şi literare ale latiniştilor şi italieniştilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat şi consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost realizată de adepţii curentului tradiţionalist (I. Heliade-Rădulescu [primul preşedinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariţ, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I.L. Caragiale, G. Coşbuc, Al. Vlahuţă ş.a.

Toată lumea înţelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spaţia şi structurală de rang superior, avînd o răspîndire teritorială şi socială generală şi structură riguros normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesităţile de redare a gîndurilor şi sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conţine mai de preţ vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un diasistem, care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-a trebuit nu mai puţin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitori clasici, consideraţi drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Ruşii au avut nevoie nu mai puţin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Puşkin, F. Dostoevski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română şi pînă la apariţia clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puţin de patru sau cinci secole. Pînă în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecţiona şi fără a beneficia eficient de îmbogăţirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic şi literar român. Despre condiţiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Şişmariov, specificînd lipsa limbii naţionale în învăţămînt, administraţie, ştiinţă, cultură, biserică. În timpul rusificării ţariste n-au putut exista scriitori basarabeni, care ar putea fi consideraţi clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Şişmariov sublinia în mod deosebit că, deşi populaţia băştinaşă din R.S.S.M. se află în strînsă legătură cu ruşii şi cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbeşte o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii îşi realizau creaţia literară în concordanţă doar cu ideologia dominantă, care promova existenţa în R.A.S.S.M. (iar apoi şi în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească", deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era cobo-

rîtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiţia lingvistică şi literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale şi calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire şi limbaj, ci de o competitivitate a semnificaţiei poetice cu o anumită concepţie social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că şi eu personal, ca şi mulţi dintre cei prezenţi aici, am vorbit şi am scris nu o dată (fiind constrînşi de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească". Susţin şi în prezent că noi, moldovenii, – şi din Basarabia, şi din Moldova istorică – am vorbit si vorbim moldoveneşte, cîntăm cîntece moldoveneşti, spunem poveşti moldoveneşti. Sînt creaţiile seculare ale poporului nostru. Am auzit şi am însuşit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la apropiaţii noştri, de la consăteni. Îl vorbim cu toţii şi astăzi în împrejurările şi situaţiile potrivite.

Cît priveşte *limba literară,* limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, ştiinţifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice şi administrative, ea trebuie numită limbă română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toţi românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni,* cei din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.). E cazul să-l citäm aici pe scriitorul nostru I.C. Ciobanu (*Moldova literară,* 18 iunie 1995): „Doamne fereşte dacă această limbă (=literară) s-ar fi născut prin uzurpare şi s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenească, bănăţeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română" e unificatoare. Ea nu înalţă, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiţii egale! Şi taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rătăciţilor!".

De altfel, istoria şi situaţia modernă ne oferă multe exemple concrete cînd în diverse state este în circulaţie aceeaşi limbă literară, deşi statele sînt independente şi suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ŞI MONDIALĂ

Se impune a înţelege cu toţii, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat şi, de fapt, nu puteau da nicicînd rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naştere la discuţii infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoriceşte prin unitatea de limbă, literatură, creaţii artistice. **Odată şi odată trebuie să ajungem cu toţii la înţelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română.** Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambiţiile, nici orgoliul cuiva, cu atît mai mult, independenţa şi suveranitatea statală a Republicii Moldova. Recunoaşterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui şi a folosi întreaga moştenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiţii cultural-istorice), excluzînd practica din trecutul nu prea îndepărtat cînd

scriitorii şi valorile artistice, culturale şi istorice comune se divizau după criteriul teritorial şi politic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai eficient pătrunderea mai lesne şi în contextul economic şi cultural general-european, în care cultura şi limba română nu sînt în nici un fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de ştiinţă (lingvişti, literaţi, istorici, filozofi, reprezentanţi ai disciplinelor biologice şi ai ştiinţelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strînse între Vestul şi Estul romanic european. Un singur exemplu în această privinţă. Cunoscînd şi admiţînd concepţiile lui B.P. Hasdeu, S. Puşcariu, N. Iorga ş.a. despre latinitatea limbii române, asemănările şi deosebirile ei structurale faţă de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist şi românist) suedez Alf Lombard în monumentala sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în oraşul Lund din Suedia, sublinia că studiul istoric şi comparativ al limbilor romanice în general şi al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ţine cont de ambele Romanii (cea de vest şi cea de est), trebuie considerat nu numai incomplet, ci chiar şi zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparaţie plastică. E ca şi cum, lucrînd la o masă cu patru picioare, tîmplarul s-ar mulţumi s-o lase doar cu trei. În aceeaşi situaţie s-ar afla un romanist care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice, alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi şi de a patra – „limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Lübke, „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privinţe mai curate decît celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic".

Nu mai vorbim de atenţia ce i se acordă Republicii Moldova în prezent în plan internaţional, cînd – prima dintre ţările C.S.I. – a fost primită în Consiliul Europei, organism în care **reprezentanţilor ţării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa limbă moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate de limbă care să redea această opţiune strategică fundamentală,** iar ştiinţa lingvistică urmăreşte crearea condiţiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în condiţiile actuale se impune, poate mai mult decît oricînd, concilierea părţilor antagoniste ale cercurilor politice din republica noastră în problema denumirii limbii. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privinţă este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict ştiinţifică să fie soluţionată de oameni care se orientează poate mai puţin în asemenea domenii teoretice şi istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un „sfat cu poporul" în privinţa sistemului heliocentric şi cel geocentric ale universului. Cum credeţi, mulţi dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Mikolaj Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepţia populară pînă astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Şi mai este ceva. La referendum sînt chemaţi să se pronunţe toţi, toată populaţia. **Ca să determinăm numirea limbii populaţiei majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?**

5. Încheind, consider că **atribuirea denumirii de limbă română pentru noţiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu ştirbeşte cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui.** Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul civilizaţiei unui popor astăzi este o

limbă sonoră şi aptă a exprima prin sunete – noţiuni, prin şir şi accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente". În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidenţă rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei ştiinţifice şi tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăm în această privinţă pe predecesorii noştri în utilizarea experienţei de perfecţionare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman şi conştiinţa naţională ale vorbitorilor, deoarece la formarea şi dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii şi oamenii de cultură munteni şi ardeleni – au contribuit în mod substanţial, cum am arătat mai sus, şi cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ş.a.). Afară de aceasta rămîne în vigoare forma vie a graiurilor moldoveneşti, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-ştiinţific, cultural, e cazul să militäm şi pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, aşa cum este. E vorba şi de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conţinutului, doar nimeni nu se mai îndoieşte acum că în estul Europei nu există decît o singură limbă romanică.

La sfîrşitul acestei comunicări aş dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. A fost întrebat odată Alexandru Macedon cum de a supus el toată lumea cunoscută pe acele timpuri, nimeni pînă atunci nereuşind să facă acest lucru. Împăratul a răspuns: „Avut-am patru ajutoare cu mine: unul – cuvîntul dulce; altul – mîna întinsă prieteneşte; altul – judecata dreaptă; altul – iertarea celor greşiţi. Cu aceste ajutoare am supus toată lumea".

Noi astăzi nu vrem să cucerim lumea, dar ca să ne înţelegem – noi înde noi – sîntem în stare? Să cugetăm cu toată înţelepciunea. Dacă toţi, cum declarăm în ultimul timp, recunoaştem unitatea limbii, trebuie să mărturisim şi unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele unde are circulaţie această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc.). Este o denumire absolut justificată ştiinţific, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumire precisă, corectă, durabilă – limba română.

Reformularea cuvenită a Articolului 13 din Constituţie va servi drept chezăşie pentru însuşirea unei limbi literare (scrise şi orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia ştiinţifică, tehnică, culturală, adecvată exigenţelor contemporaneităţii.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 10-19.
Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chişinău, 20-21 iulie 1995

Rajmund PIOTROWSKI

O LIMBĂ CU DOUĂ DENUMIRI?

După părerea mea, discuţia legată de formularea Articolului 13 din Constituţia Republicii Moldova cu privire la denumirea corectă a limbii folosite în Moldova are trei aspecte:

1) aspectul ştiinţific, mai exact, istorico-lingvistic;

2) aspectul politico-cultural;

3) aspectul economico-pragmatic.

În ceea ce priveşte primul aspect, noi, lingvişti, sîntem cu toţii de acord că limbajul, vorbirea fiecărui popor se prezintă minimum sub două forme: *primo,* cea a limbii vorbite, nereglementate, dialectale, şi, *secundo,* cea a limbii literare, care e forma unei norme superioare a acestei limbi comune.

Norma aceasta se numeşte limbă standard, ea serveşte drept limbă de stat şi de cultură, propagată prin intermediul şcolilor, prin manuale, publicaţii, presă etc.

Domnii academicieni Nicolae Corlăteanu şi Silviu Berejan au demonstrat în mod convingător că fenomenul lingvistic pe care îl marcăm prin glotonimul (expresia) „limba moldovenească" sau, mai exact, „graiul moldovenesc" este forma vorbită a idiomului romanic de pe teritoriul Republicii Moldova.

A doua formă a acestui idiom este limba standard, care e identică – în ceea ce priveşte gramatica, vocabularul, alfabetul şi ortografia – cu limba standard de la vest de Prut, adică limba română.

Din aceste motive nu putem confunda tipul de vorbire ierarhic subordonat – graiul moldovenesc – cu limba română literară ca tip de vorbire supraordonat, nu putem utiliza deci două sintagme – *limba moldovenească* şi *limba română* – pentru marcarea unei singure noţiuni: una – *limba română* – pentru România şi alta – *limba moldovenească* – pentru Republica Moldova.

Abordînd termenul *limba moldovenească,* ne-am îngădui să facem o paranteză, care nu se leagă propriu-zis de tema noastră. După cum ştiţi, în Transnistria şi în Ucraina învecinată limbajul moldovenesc se transformă, pas cu pas, într-un jargon mixt slavo-romanic cu utilizarea curentă a unor fraze de tipul: „M-am prostudit şi căşleiesc, c-o fost morozu mari". Poate cîndva, în viitor, în cazul în care va apare un scriitor de talia lui A. Puşkin sau W. Shakespeare, ce va putea ridica acest grai mixt la nivel de limbă literară standard, vom putea introduce glotonimul „limba moldovenească" pentru o nouă limbă literară slavo-romanică standard. Bineînţeles că astăzi aceasta este o ipoteză fantastică.

Aşa se prezintă pe scurt esenţa aspectului istorico-lingvistic al discuţiei noastre.

Să trecem acum la aspectul politico-cultural al problemei. Situaţia cu două denumiri pentru cele două manifestări ale limbii naţionale – cea vorbită şi cea de stat – este tipică pentru întreaga lume romanică. De exemplu, cetăţeanul italian din Roma la întrebarea ce limbă vorbeşte va răspunde că el „parla romano, no italiano", cel din Napoli va răspunde „io parlo napolitano, no italiano". Dar dacă îl întrebaţi ce limbă învaţă fiul său la şcoală sau care este limba oficială a statului, italianul va răspunde că, desigur, nu este nici romana, nici napolitana, ci limba italiană.

Aceeaşi situaţie e caracteristică pentru Spania şi pentru America Latină. Cetăţeanul spaniol din Castilla (centrul Spaniei) va spune că el „habla castellano, no español", cel din provincia Aragon – că vorbeşte aragoneza, cel din Bolivia – că vorbeşte boliviana. Totodată, fiecare cetăţean latino-american, ca şi cel din Spania, ştie că limba standard (de stat şi de şcoală) este pentru el limba spaniolă. Acest fapt nu afectează suveranitatea Boliviei, Argentinei sau a Mexicului şi în nici un caz nu jigneşte mîndria naţională a bolivianului sau a mexicanului.

Mai mult decît atît, unitatea limbii standard cimentează unitatea culturii şi a literaturii ibero-romanice, tot aşa cum limba română standard cimentează literatura dacoromână, începînd cu Coresi sau Miron Costin şi pînă la Sadoveanu sau Panait Istrati.

Trecînd la cel de-al treilea aspect al problemei noastre, am vrea să subliniem că utilizarea glotonimului *limba moldovenească* creează o confuzie periculoasă în relaţiile cu statele din Apus, ba chiar creează nişte bariere economice. Iată o pildă: în luna mai am

efectuat o vizită în Statele Unite, unde am dus cu reprezentanţii firmei IBM – cea mai mare companie producătoare de computere – tratative financiare cu privire la alcătuirea programelor pentru traducerea computerizată din limbile europene.

Printre altele, a venit vorba despre programele pentru limba română. Am spus că în România nu există nici un colectiv care ar fi capabil de a compune programe corespunzătoare. Unicul colectiv care e competent în problemele traducerii mecanizate din română în limba engleză şi invers este grupul de cibernetică de la Universitatea Tehnică din Chişinău sub conducerea dlui profesor Anatol Popescu şi a dnei conferenţiare Vera Goncearenco. Şi atunci, pe neaşteptate, unul dintre interlocutori a replicat: „Dar eu am auzit că la Chişinău, în Republica Moldova, se utilizează nu limba română, ci limba moldovenească".

Nu ştiu dacă am reuşit să-i conving pe interlocutorii mei, deşi le-am explicat că *limba română* şi *limba moldovenească* sînt denumiri ale aceleiaşi limbi. Americanul continua să persevereze spunînd că, în conformitate cu Constituţia statului, limba oficială în Moldova este cea moldovenească şi ei nu sînt siguri că algoritmul pentru traducerea computerizată a textelor moldoveneşti va prezenta interes pentru firma IBM. Vedeţi ce consecinţe neaşteptate provoacă un termen neadecvat?

Aş mai adăuga la cele spuse că termenul „limba moldovenească" are o istorie mai veche pe teritoriul Basarabiei. Acest termen a fost un instrument al politicii imperiale ţariste, iar apoi al politicii imperiale staliniste-bolşevice. Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai tîrziu – Republica Moldova de arealul românesc. Indiferent de caracterul „argumentelor" lingvistice invocate, false sau neîntemeiate, scopul era limpede. Oamenii de ştiinţă au conştientizat întotdeauna acest adevăr, reliefat cu pregnanţă în special după evenimentele din '89-'90. **Personal, eu nu pot nicidecum înţelege atitudinea acelor locuitori şi purtători ai limbii care insistă cu îndărătnicie asupra folosirii glotonimului „limba moldovenească".**

E important să avem în vedere, aşa cum am menţionat mai sus, că unitatea limbii literare standard implică şi unitatea procesului cultural şi literar al statelor care au aceeaşi cultură.

În cazul nostru, limba română are rolul de integrare şi cimentare a întregii culturi româneşti ori, dacă vreţi, dacoromâne, începînd de la Coresi sau de la Miron Costin şi continuînd cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România şi Republica Moldova.

Din acest considerent cred că problema denumirii limbii trebuie scoasă de pe ordinea de zi. Există alte probleme mult mai complicate, de ordin social şi economic, a căror soluţionare va solicita eforturi mult mai mari. **În cazul problemei limbii lucrurile sînt limpezi: limba literară, scrisă, oficială este una – limba română.**

Unii întreabă de ce continuă aceste discuţii interminabile despre denumirea limbii. Răspund: mulţi dintre cetăţenii Moldovei – eu am lucrat aici şi cunosc situaţia – mai judecă după calapoadele propagandei staliniste, cînd se făcea tot posibilul pentru a-i contrapune pe moldoveni şi români. Îmi amintesc de anii '50, după moartea lui Stalin, cînd **se vehicula ideea că cel mai temut duşman ai poporului moldovenesc şi al R.S.S.M. este România**, deşi această ţară atunci făcea deja parte din blocul comunist. **Din păcate, această mentalitate cultivată premeditat decenii în şir este încă vie şi continuă să influenţeze negativ societatea.**

Consider că această conferinţă va ajuta multora să înţeleagă adevărul despre limba şi istoria locuitorilor republicii, va determina deplasarea accentului de la denumire la cultivarea limbii române. Or, **realitatea cea mai tristă e că foarte multă lume, chiar şi din rîndul intelectualilor, nu poate întocmi corect un document. Într-o stare catastrofală se află terminologia naţională. În această direcţie sînt necesare eforturi imense.**

Introducerea în Constituţia Republicii Moldova a modificărilor de rigoare privind denumirea corectă a limbii de stat ar înlesni funcţionarea nestingherită a acesteia.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 25-28.
Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre". Chişinău, 20-21 iulie 1995

Stanislav SEMCINSKI

CU PRIVIRE LA NECESITATEA DE A REVENI LA DENUMIREA TRADIŢIONALĂ A LIMBII MOLDOVENILOR

Remarcabilul lingvist contemporan, originar din Moldova, Eugen Coşeriu menţiona într-o lucrare publicată în 1958: „Orice obiect (cîine, cal, sabie) poate fi conceput uneori drept „obiect istoric", manifestîndu-se ca nume propriu. În ceea ce priveşte limbile, acest lucru are loc întotdeauna şi neapărat; nu există limbă care nu şi-ar avea propria sa denumire. S-ar putea obiecta că limbile sînt numite cu numele popoarelor; dar aceasta nu este o regulă, istoriceşte nu popoarele sînt cele care determină denumirea limbilor, ci dimpotrivă"[1].

Acest gînd a fost expus cu altă ocazie, dar este în raport direct cu problema pusă în discuţie aici, pentru că denumirea limbii nu întotdeauna provine de la numele poporului care utilizează această limbă. Pot fi aduse numeroase exemple de acest fel. Cei interesaţi pot consulta ediţia enciclopedică publicată de către cunoscutul etnograf I.V. Bromlei, în care se spune că „se întîlnesc foarte multe cazuri cînd mai multe popoare vorbesc una şi aceeaşi limbă"[2].

Pentru toţi este cunoscut faptul că în limba engleză, sau în variantele ei locale, vorbesc englezii, americanii din S.U.A., anglo-canadienii, anglo-australienii, anglo-neozeelandezii, anglo-africanii, mai multe popoare ale ţărilor din Bazinul Caraibelor şi alte cîteva etnii. Limba spaniolă se vorbeşte nu numai în Spania, ci şi într-o bună parte a ţărilor din America Latină, limba portugheză este vorbită nu numai de către portughezi, ci şi de către poporul brazilian, precum şi de un şir de popoare africane, tot aşa cum limba germană este limbă oficială în Germania, Republica Austria, Confederaţia Elveţiană, Marele Ducat de Luxemburg, chiar şi în Regatul Belgiei. Pot fi aduse aici şi exemple inverse mai puţin cunoscute, cum ar fi poporul mordvin din Federaţia Rusă, care vorbeşte limbile erza şi mokşa, poporul denumit abung din Indonezia, care vorbeşte limba lampung, poporul baghirmi din Ciad, care vorbeşte limba tar-barma, poporul ovámbo din Namibia şi Angola, care vorbeşte limba donga, poporul moshi, care locuieşte în trei ţări ale Africii şi vorbeşte limba more (moore), tamangii din Nepal, care vorbesc limba murmi, etc., etc. Deci nu sînt rare cazurile cînd denumirea ţării sau a poporului nu coincide cu denumirea limbii.

Rămîne totuşi întrebarea: cum trebuie să fie denumită limba de stat (oficială) a Republicii Moldova?

Nu este pentru nimeni un secret faptul că, din punct de vedere structural, limba literară a populaţiei majoritare din Moldova nu se deosebeşte prin nimic de limba română. Pînă nu demult deosebirea consta în utilizarea unor grafii diferite – latină în România şi rusă în Moldova. Această deosebire actualmente nu mai există. Cu toate acestea, în virtutea inerţiei, se menţine denumirea „limba moldovenească'', care este consfinţită prin Art. 13 din Constituţia Republicii Moldova.

Există oare argumente ştiinţifice pentru o astfel de denumire a limbii de stat din Moldova?

După părerea noastră, aseme-

nea temeiuri ştiinţifice nu sînt mai multe decît pentru a denumi „austriacă" limba germană din Austria, „argentiniană" – limba spaniolă din Argentina, „australiană" – limba engleză din Australia. Dimpotrivă, există argumente ştiinţifice pentru a denumi această limbă **română,** deoarece limba întrebuinţată în calitate de limbă de stat în Moldova reprezintă *de facto* una din formele de existenţă ale limbii române contemporane.

Din cele mai vechi timpuri identitatea limbii pe teritoriile est-romanice dunărene era limpede nu numai pentru purtătorii limbii, ci şi pentru vecinii acestora. Slavii de răsărit, în particular ucrainenii, îi numeau pe timpuri cu un singur nume atît pe locuitorii Moldovei, cît şi pe cei din Valahia, chiar şi pe o bună parte din locuitorii Transilvaniei; toţi erau pentru ei **volohi** (valahi). Domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare era pentru ucraineni Стефан воевод волоский („Ştefan voievod al Valahiei"), iar Moldova era numită Valahia, locuitorii ei – volohoveni, adjectivul **voloskî, valaskî** avea semnificaţia „ceea ce ţine de principatul Moldovei". O asemenea întrebuinţare a cuvintelor este atestată de nenumărate ori în documentele istorice[3].

Despre ce ne vorbeşte acest fapt? El demonstrează că ucrainenii îi identificau pe moldoveni, transilvăneni şi munteni după limbă. În sprijinul acestui argument pot fi aduse cuvintele cunoscutului lingvist ucrainean O. Strijak din cartea apărută recent la Kiev: „În Ucraina de răsărit erau numiţi volohi moldovenii şi românii"[4]. Îmi permit să precizez că o asemenea situaţie exista nu numai în Ucraina de Răsărit, ci şi în cea de Apus, unde, conform aşazisului „drept voloh", erau numeroase aşezări ale originarilor din Moldova, Bucovina, Maramureş şi Transilvania, aşezări situate în regiunea huţulilor şi în regiunea subcarpatică pe pămînturile ucrainene şi mai departe spre vest pe pămînturile poloneze, slovace şi morave.

O asemenea identificare a fost moştenită din timpul limbii protoslave (slave comune), în care voloh (волхъ) însemna „om care vorbeşte o limbă latină (romanică)". Slavii au împrumutat această denumire de la germani, care, după cum se vede, printre primii i-au numit pe latinofonii din fostul Imperiu Roman cu numele de **volcae** pe care îl purtau nişte triburi de origine celtică. Însă această denumire figura şi în limba greacă, în care βλâχοσ ca denumire a populaţiei est-romanice exista încă în sec. al XI-lea şi chiar mai înainte.

À propos, ceea ce şi-a găsit reflectare în limba ucrainenilor şi în cea a grecilor era cunoscut şi în Europa Occidentală. Aici învăţaţii din Evul Mediu vorbeau despre identitatea limbii moldovenilor şi a locuitorilor Valahiei. A se vedea, de exemplu, menţiunea lui Nicolaus Olahus formulată în limba latină încă în 1536: „Lingua, ritu, religione eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini; vestitu aliqua ex parte differunt" („moldovenii utilizează aceeaşi limbă, aceleaşi obiceiuri şi religie ca şi valahii; se deosebesc puţin între ei numai prin veşminte")[5].

Populaţia Europei de Sud-Est, constituită din descendenţii purtătorilor de limbă latină, ce s-a transformat treptat în una din limbile romanice – româna, folosea adjectivul **romanus** pentru a se autoidentifica, acest cuvînt intrînd în diverse opoziţii semantice. Mai întîi a existat opoziţia **romanus – barbarus** (conform apartenenţei de stat): **romanus** era din Imperiul Roman, ulterior din Imperiul Roman de Răsărit, în timp ce **barbarus** nu aparţinea acestui Imperiu.

Apoi s-a dezvoltat opoziţia conform apartenenţei la religia creştină: ***romanus*** era creştin (comp.

român „creştin"), în timp ce **barbarus** sau **paganus** era păgîn. (Printre altele, chiar grecii au renunţat la numele lor străvechi de **elini** în folosul cuvîntului **romei**. ***Romei*** însemna locuitor al Imperiului Roman de Răsărit şi totodată creştin, în timp ce elinii erau păgîni.)

Concomitent la est-romanici a apărut şi opoziţia semantică conform limbii de comunicare: **romanus** era purtătorul limbii latine, în timp ce **barbarus** vorbea în limba „barbară" (βαρβαρος), în greceşte însemna „bîlbîit", „gîngav"; o asemenea atitudine faţă de purtătorii altor limbi era caracteristică şi strămoşilor slavi, căci ei se considerau stăpînii cuvîntului – **словене**, în timp ce ceilalţi erau **немцы** („**немые**", adică „muţi"), ei nu cunoşteau limba slavă.

La toate acestea ar mai fi de adăugat că semnificaţia adjectivului **romanus** s-a complicat din cauză că limba est-romanicilor nu era limba serviciului divin în biserică. Avea dreptate A. Mateevici cînd spunea: „Limbile slavă şi greacă erau numite limbi sfinte (sacre), în timp ce limba populară era considerată o limbă simplă, românească"[3].

Anume în această perioadă în limba est-romanicilor au apărut noile cuvinte: adjectivul **romaniscus (românesc,** de aici **limba românească)** şi adverbul **romanisce (româneşte).** Sufixele **-esc, -eşte** au fost şi rămîn a fi foarte productive pe teritoriul Romaniei Orientale, cf. adjectivele latineşti **daciscus, thraciscus, frigiscus, huniscus**, în a căror derivare un rol definitoriu l-a jucat sufixul tracic care avea echivalente analoage în limbile germanice, baltice, slave, celtice, italice, greceşti.

În afară de aceasta, est-romanicii creează încă un cuvînt pentru denumirea limbii lor – **românie** – similar cu: *grecie, egiptenie, elinie, jidovie, lătinie, nemţie, sîrbie, slovenie, ungurie, frîncie.* Acest cuvînt este atestat la Miron Costin: „se află scris lătineşte *Traiani aeterna columna* pe **românii**a a lui Traian, vecinicul stîlpul". Îl atestăm de asemenea la Dosoftei: „*românia* nu se potriveşte cu sîrbia". Îl aflăm şi la Gh. Asachi: „fabule alese *pe românie* aduse" (1836); la A. Russo cu sensul de „limba română", „românofonie" *(românie).*

Cuvîntul **românie** s-a păstrat pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cînd a ieşit din uz, deoarece a coincis cu denumirea statului românesc.

Pe lîngă aceasta, est-romanicii aveau şi verbul **a români** „a schimba (a transforma) în conformitate cu legile limbii române", care, la D. Cantemir, de exemplu, apare ca sinonim absolut cu verbul **a moldoveni;** cf. cuvinte... a le *moldoveni* sau a le *români* sileaşte (din prefaţa a doua la **Istoria ieroglifică).**

Astfel, est-romanicii (volohii) întrebuinţau cuvintele ***românesc, româneşte*** pentru a-şi denumi propria limbă şi propria vorbire. Iată de ce publicaţia lui Gh. Asachi apărută la 1 iunie 1829 se numea „Albina românească", iar suplimentul apărut la 1 iulie 1838 – „Alăuta românească".

În acelaşi timp, pentru a se crea o concurenţă reuşită între teatrul românesc şi cel francez, Teatrul Naţional din Iaşi era obligat ca în fiecare săptămînă, paralel cu 3 spectacole în limba franceză, să pună în scenă unul în limba română. Cărţile în Moldova erau traduse „în limba românească"; face în cazul acesta să ne mirăm că prima carte moldovenească tipărită se numea **Carte românească de învăţătură** (Iaşi, 1643)?

Ce-i drept, există mărturii că la începutul sec. al XIX-lea unii boieri moldoveni şi oameni aparţinînd păturii de mijloc au început să-şi numească limba „limba moldovenească", deşi ţăranii simpli continuau s-o numească „limba românească". O atare întrebuinţare a cuvintelor este

rezultatul modificării semantice care s-a produs în structura semantică a cuvîntului ***român > rumân,*** conceput de la o vreme, mai întîi în Valahia, ca „iobag", „serv". Expresia „limba moldovenească" a apărut ca urmare a tendinţei ce se manifesta sporadic de a denumi limba cu numele ţării sau al poporului care o vorbeşte.

Astfel, moldovenii numesc limba oficială a Finlandei *limba finlandeză* după denumirea ţării (şi nu limba *fină),* denumirea rusească *limba irlandeză* (în loc de *iră)* este formată tot de la denumirea ţării; de la denumirea insulelor Aleute a provenit şi denumirea *limba aleută* (în loc de *unangană).* Pe timpuri în Rusia, care nu recunoştea limba ucraineană, se vorbea despre un *grai malorus* (de la denumirea *Malaia Rossia).* Anume aşa, după cum se vede, a luat naştere şi expresia „limba moldovenească", dar ea nu poate desemna limba literară.

În primii ani după ocuparea Basarabiei în Rusia era recunoscută denumirea tradiţională a limbii literare de „limbă românească". În 1816, la Chişinău, a văzut lumina tiparului o **Carte de rugăciuni**, tipărită în „româneşte în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile şi preoţii moldoveni". În 1817 a fost editat în „rumâneşte" şi **Ceaslovul**. Pe **Noul şi Vechiul Testament,** editat în 1819 la Sankt-Petersburg, era indicat „tălmăcire românească". În 1823 la Chişinău vede lumina tiparului cartea **О долге пресвитеров перед народом**, care „s-au tălmăcit pi limba românească de pre cea în grafie latină"! În sfîrşit, în 1827 la Sankt-Petersburg iese de sub tipar **Gramatica rusască şi românească** a lui Ştefan Margela.

Mai apoi adjectivul „românească" iese din uz, fiind înlocuit prin adjectivul „moldovenească". În cele din urmă s-a ajuns la aceea că persoanele ce nu erau la curent cu situaţia reală au început să creadă că limbile română şi moldovenească sînt limbi absolut diferite. Dar, din punct de vedere lingvistic, expresia „limba moldovenească" estompează identitatea limbii române literare, din Moldova, şi din România. Această îmbinare de cuvinte creează impresia greşită că am avea de a face cu diferite obiecte de cercetare lingvistică a limbii literare în România şi în Moldova, pe cînd e vorba de unul şi acelaşi obiect.

În temeiul celor spuse consider extrem de oportună propunerea Preşedintelui Mircea Snegur privind revizuirea Art. 13 al Constituţiei Republicii Moldova şi restabilirea denumirii tradiţionale a limbii moldovenilor – limba română.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Косериу Э., **Синхрония, диахрония и история** // *Новое в лингвистике*, III, Москва, 1963, p. 150.

[2] Бромлей И.В., **Народы мира**. *Историко-этнографический справочник*, Москва, 1988, p. 25.

[3] **Словник староукраїнськоі мови XIV-XV ст.**, 1-2, Київ, 1977.

[4] Стрижак О.С., **З відетнонімної (відетно форонімної) гідронімії на схід вид Середнього Днипра** // **Питания історичної ономастики Украіни**, Київ, 1994, p. 10.

[5] Olahus Nicolaus, **Hungaria et Atila**. *Caput XIII: De Moldavia,* Vindobonae, 1763.

[6] Mateevici A., **Opere**, I, Chişinău, 1993, p. 354.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 29-32.
Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chişinău, 20-21 iulie 1995

Alexandru DÎRUL,
Ion EŢCU

CUM A FOST IMPUSĂ DENUMIREA „LIMBA MOLDOVENEASCĂ” LA EST DE PRUT?

Astăzi, cînd s-a ajuns cu chiu, cu vai la înţelegerea faptului că limba vorbită de băştinaşii din partea stîngă a Prutului este identică, ca substanţă, cu limba vorbită de băştinaşii din partea dreaptă a Prutului, cînd mărul discordiei îl constituie doar denumirea acestei limbi aici, în Republica Moldova, e mai mult ca firească întrebarea: de ce se insistă cu atîta înverşunare asupra glotonimului „limbă moldovenească” anume aici, la est de Prut, unde băştinaşii sînt în număr de circa 2,8 milioane, şi nu în Moldova de cealaltă parte a Prutului, cu cele peste 8 milioane de băştinaşi, care după 1812 s-au aflat în condiţii mult mai favorabile păstrării specificului naţional moldovenesc, a conştiinţei de neam moldovenesc, într-un cuvînt, a moldovenismului tradiţional?

Răspunsul corect îl vom găsi dacă ne vom aminti (lucru pe care, de altfel, n-ar trebui să-l uităm niciodată!) de situaţia social-politică ce s-a creat pe teritoriul din stînga Prutului începînd cu anul 1812, cînd în ţinutul acesta, transformat într-o obişnuită gubernie rusească, drept limbă oficială era folosită limba rusă, aborigenilor permiţîndu-li-se să folosească limba maternă ca mijloc de comunicare orală pe la bucătării şi în alte locuri mai retrase. Interesat în înstrăinarea nu numai fizică, ci şi spirituală a populaţiei din stînga Prutului de fraţii lor din dreapta Prutului, imperialismul rusesc a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băştinaşilor din est neîncredere, dispreţ şi duşmănie faţă de tot ce e românesc. În Transnistria sovietică vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca „limbă moldovenească” cu scopuri politice necamuflate. Citäm din raportul tov. Holostenko, secretar al comitetului regional moldovenesc al PC(b) al Ucrainei, la Conferinţa a IV-a regională din 1927: „Ведь занимаясь национальным строительством здесь, на нынешней территории Молдавской Республики, ни в коем случае нельзя забывать о тех перспективах, которые мы имеем в Бессарабии, ибо наша граница – не Днестр, а Прут. Поэтому вся наша работа в этой области должна быть построена таким образом, чтобы не замкнуться в той территории, которую мы сейчас имеем, а всегда помнить, что работа по национальному строительству в будущем будет проходить также и среди молдаван (и др. национальностей), населяющих Бессарабию. Когда мы решаем целый ряд практических вопросов молдаванизации, мы должны об этом помнить” (Культура Молдавии за годы советской власти. Том I, ч. I, Кишинев, 1975, стр. 147).

Procesul acestei „moldavanizaţii” a căpătat o amploare atît de mare şi o semnificaţie politică atît de categorică, încît doar recunoaşterea faptului că ştii româneşte putea avea urmări dintre cele mai grave, atrăgînd după sine acuzaţia că eşti „duşman al norodului”.

E semnificativă în sensul acesta confesiunea aceluiaşi tov. Holostenko: „Молдаване – это особая народность, развивавшаяся столетия в особых условиях и сейчас не имеющая ничего общего с румынской.

Я приведу конкретный пример. Возьмите молдаванина Киора, Бучушкану и других, сидящих на партконференции, и спросите, понимают ли они румынский язык? Мы с Киором как-то говорили по этому поводу. Я сказал, что когда беру румынскую газету, то её прекрасно понимаю, а Киор не понимает. Так если он румын, как же он не понимает своего родного языка? И возьмите любого сидящего здесь молдаванина, и он вам скажет, что по-румынски не понимает". Fireşte, Chioru nu-şi putea permite ceea ce-şi permitea secretarul comitetului regional.

După cum se ştie, în 1940 şi apoi după 1944 campania împotriva acestor „duşmani ai norodului" s-a deplasat în Basarabia. În lipsa unei intelectualităţi băştinaşe care ar fi putut opune o cît de mică rezistenţă, dar care reuşi să se salveze evacuîndu-se peste Prut, regimul sovietic n-a întîmpinat, practic, nici un fel de greutăţi în „munca" de moldovenizare a basarabenilor ameninţaţi cu deportări şi exterminări nemaipomenite pe aceste meleaguri. Propagarea ostilităţii se făcea pe cele mai diverse căi. În învăţămînt, de exemplu, programele şcolare rezervau un loc destul de modest limbii (bineînţeles, moldoveneşti), literaturii (tot moldoveneşti) şi istoriei ţinutului. În special, dacă ne referim la istorie, în şcoală se studia, în fond, istoria Rusiei (elevul moldovean putea să ştie chiar cîţi amanţi a avut Ecaterina II, dar ţinutul unde locuieşte el rămînea *terra incognita,* considerat oficial *исконно русская земля*!), fără a i se comunica măcar cea mai elementară informaţie privind istoria propriului său neam.

Este important de subliniat că în Bucovina, unde moldovenizarea ar fi fost în total dezacord cu interesele Ucrainei Sovietice, moldovenii au rămas la tradiţionala convingere că vorbesc româneşte. Populaţia romanică din Bucovina şi din sudul Basarabiei considerîndu-se români, conducerea Ucrainei Sovietice spera că la o eventuală revendicare teritorială, opunîndu-i pe aceştia moldovenilor, s-ar putea tempera avîntul celor ce ar actualiza problema alipirii la Moldova.

Dezmăţul dezlănţuit în anii '30 în R.A.S.S.M. şi represaliile din 1940 şi cele de după război în Basarabia au avut efectul scontat, „băgîndu-le minţile în cap" şi filologilor, care erau gata să recunoască nu numai legitimitatea termenului de *limbă moldovenească,* ci chiar şi a celui de *limbă tiraspoleneasc*ă, dacă lucrul acesta li s-ar fi cerut.

De abia prin anii '60, cînd au început să fie reabilitaţi cei ce-au contribuit la introducerea în 1932 în R.A.S.S.M. a alfabetului latin şi au reuşit să publice cîte ceva din literatura clasică, fapt pentru care au şi fost declaraţi „duşmani ai norodului", filologii moldoveni au mai prins la curaj.

Bineînţeles, toată campania de care s-a pomenit mai sus avea un solid suport politic. Tactica folosită de diriguitorii moldovenizatori era următoarea: mai întîi impuneau institutului respectiv o teză care trebuia să fie fondată (în ce mod – nu-i interesa), urmînd ca apoi tot ei să facă trimitere la autoritatea ştiinţifică a institutului în cauză.

Chiar şi unii dintre lingviştii cunoscuţi din România au fost nevoiţi să declare, bineînţeles, nu fără ajutorul organelor de conducere, că recunosc existenţa limbii moldoveneşti. Pe fundalul recunoaşterii idiomurilor sud-dunărene (aromân, macedoromân şi istroromân, care, într-adevăr, au trăsături individualizatoare) drept dialecte ale limbii române afirmaţiile acestea păreau cel puţin deşănţate. Lingviştii din partea locului au încer-

cat atunci să ridice idiomurile sud-dunărene la rang de limbi, considerînd că în compania acestora independenţa „limbii moldoveneşti" ar arăta mai credibilă. Astfel numărul limbilor romanice urca la 13, pe cînd lumea ştiinţifică cunoaşte doar 9.

Se protesta vehement cînd vreo enciclopedie străină sau vreun manual editat în altă parte, enumerînd limbile romanice, nu pomenea de limba moldovenească sau menţiona că este numită moldovenească de localnici limba română vorbită în Basarabia.

Oamenii care au urît tot ce e românesc şi n-au dorit să citească nimic din literatura românească se avîntau în discutarea problemelor de limbă, ce-i drept, preferînd să se folosească de limba fratelui mai mare.

Şi de ce n-ar fi aşa dacă, după cum mărturisea acelaşi tov. Holostenko, „Ставился вопрос и о развитии поэзии, литературы и вообще молдавской культуры. Было бы правильно, если бы мы сказали: „Давайте сделаем так: имеется большая литература в Румынии, возьмем, привьем эту литературу и будем на ней воспитывать наших молдавских поэтов, журналистов и т.д.?" Думаю, что совершенно неправильно. Мы должны воспитывать нашу подрастающую молдавскую интеллигенцию на культуре русской, украинской, которая является культурой победоносного пролетариата и растет и развивается по мере нашего социального строительства. То же и с шрифтом: латинский шрифт труден для молдаванина, поэтому его применение затормозит работу".

Dacă e să facem abstracţie de anumite interese politice, se pot invoca destule argumente care vorbesc în defavoarea folosirii termenului de *limbă moldovenească* pentru denumirea uneia dintre cele 9 limbi romanice care deserveşte populaţia romanică concentrată, în fond, la nord de Dunăre. După cum se ştie, limba naţională are mai multe forme de existenţă, printre care principalele sînt: vorbirea literară, vorbirea dialectală, vorbirea argotică şi vorbirea orală neîngrijită. Acestea deservesc diferite sfere de activitate socială. Spre deosebire de forma literară, care are cea mai extinsă sferă de întrebuinţare, fiind unică pentru toţi vorbitorii, la nivelul vorbirii dialectale deosebim mai multe varietăţi care deservesc diferite regiuni: vorbire muntenească, vorbire moldovenească, vorbire ardelenească etc. Limba română nu se opune nici vorbirii munteneşti, nici celei moldoveneşti, nici celei bănăţene... Limba română corelează cu toate aceste tipuri de vorbire, astfel că ea e prezentă şi în cazul vorbirii munteneşti, şi al celei bănăţene, şi al celei moldoveneşti. Termenul *moldovenesc,* fiind ocupat în sistem pentru denumirea unei manifestări teritoriale a limbii naţionale, nu poate substitui termenul *limbă română,* care denumeşte limba naţională în genere. Procedeul este inadmisibil şi din punct de vedere logic, deoarece generalul nu poate fi înlocuit prin particular, genul prin specie, întregul printr-o parte.

Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnabil în faptul că cineva foloseşte expresiile *vorbire moldovenească, a vorbi moldoveneşte,* căci ele corespund unei realităţi incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi şi de a fi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele 9 limbi romanice, trebuie folosit doar termenul de *limbă română.*

Văzîndu-i pe lingvişti solidari în problema unităţii limbii şi denumirii acesteia, unii sînt tentaţi să le ceară

socoteală pentru faptul că pe timpuri au tăcut acest adevăr sau că au susţinut că în perioada sovietică „limba moldovenească" a cunoscut o dezvoltare şi o înflorire fără precedent. Fireşte, şi lingviştii ar putea să-i întrebe, la rîndul lor, pe biologi, de exemplu, unde au fost ei pe timpul dominaţiei faimoasei doctrine a lui Lîsenko, cînd se afirma că biologia sovietică ocupă cele mai avansate poziţii în ştiinţa mondială. Vorba cronicarului: *După războiu mulţi viteji se arată.*

Nu s-ar putea spune că specialiştii n-au întreprins încercări de a revedea lucrurile. După sesiunea comună a Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură şi a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951 şi în urma schimbării conducerii Institutului, s-au produs unele modificări privind orientarea cercetărilor de lingvistică: s-a recunoscut că limba moldovenească e romanică (de unde pînă atunci se afirma că ea e amestecată: romanico-slavă), s-a luat o atitudine mai tolerantă faţă de neologisme, a slăbit întrucîtva „tutela" din partea organelor diriguitoare privind restricţiile de folosire a lexicului în genere. La acestea trebuie adăugată şi încercarea profesorilor Budagov şi Bernştein, de a pune problema unităţii lingvistice moldo-române, încercare ce n-a găsit susţinere în R.S.S.M. La sesiunea ştiinţifică de comunicări din 1972, consacrată problemei variantelor limbii, prin prezentarea limbii române şi a „limbii moldoveneşti" drept variante ale aceluiaşi diasistem se făcea din nou o timidă încercare de a explica faptul că avem aceeaşi limbă literară. Dar chiar şi această nevinovată tentativă a fost calificată ca reprobabilă şi culegerea cu materialele conferinţei a fost dată la cuţit.

Faptul că lingviştii (în situaţia ce se crease) foloseau termenul *limba moldovenească,* deşi gramaticile şi dicţionarele editate de ei se deosebeau de cele editate în România numai prin grafie, caracterizează doar situaţia de pînă nu demult, cînd mii de cetăţeni, fiind constrînşi, depuneau mărturii false. Şi nu e oare ridicol ca astăzi, cînd lingviştii moldoveni, eliberîndu-se de povara ideologiei comuniste şi solidarizîndu-se cu cei mai prestigioşi romanişti din lume, au spus lucrurilor pe nume, adevărul ştiinţific să umble iarăşi cu capul spart?! Ar fi mult mai onest, credem, să se spună deschis că în Republica Moldova nu mai e nevoie de ştiinţă sau, cel puţin, nu e nevoie de lingvistică, din moment ce tinde să se oficializeze punctul de vedere conform căruia nu savanţii, ci „măria sa poporul-împărat", şi-n primul rînd „talpa ţării – ţărănimea", îşi va spune „ultimul şi decisivul cuvînt". Multe s-au făcut în numele poporului, pentru popor şi cu participarea activă a poporului. De ce nu s-ar mai face una?

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 33-36.
*Comunicare prezentată
la Conferinţa ştiinţifică
„Limba română este numele
corect al limbii noastre",
Chişinău, 20-21 iulie 1995*

Silviu BEREJAN

DE CE LIMBA EXEMPLARĂ DIN UZUL OFICIAL AL REPUBLICII MOLDOVA NU POATE FI NUMITĂ *MOLDOVENEASCĂ*?

1. Noţiunii, conţinutului şi sensului cuvintelor li se pot da o interpretare logică şi una curat lingvistică (semantică).

1.1. Sub raport logic noţiunea generică (şi cuvîntul prin care este ea desemnată) cuprinde în sine toate noţiunile de specie (şi denumirile respective) subordonate ei.

1.2. Sub raport semantic noţiunea generică (ce exprimă doar trăsăturile esenţiale, relevante ale întregului gen) se include ca parte componentă obligatorie în conţinutul tuturor noţiunilor de specie subordonate (ce înglobează, în afară de această componentă, şi trăsături suplimentare specifice, relevante numai pentru noţiunea de specie corespunzătoare)[1].

2. Unităţilor lexicale (inclusiv termenilor) ce se află în relaţia „gen: specie" (această relaţie este percepută numai la al doilea nivel de abstracţie) le este caracteristică sub aspect ştiinţific încă o particularitate specifică: în anumite condiţii contextuale, cînd nu importă detaliile, adică trăsăturile individuale suplimentare ale obiectului desemnat, ci doar cele esenţiale, în locul denumirii de specie se admite a fi folosită denumirea de gen (şi nu numai a genului proxim). Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a uneia dintre varietăţile noţiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă în realitate.

3. Pe acest fundal teoretic se pretează a fi proiectate şi denumirile varietăţilor teritoriale (locale, regionale) de vorbire românească din Romania Orientală.

După cum în locul denumirilor de specie *crap, ştiucă, plătică, şalău* etc., care au toate trăsăturile lor specifice, se foloseşte liber denumirea de gen *peşte,* ce întruneşte numai trăsăturile caracteristice ale genului şi face abstracţie de trăsăturile suplimentare ale speciilor, tot aşa în locul denumirilor de specie *moldovenesc, muntenesc, bănăţean* etc. ale vorbirii dacoromâne, care au toate trăsături specifice proprii, se foloseşte în mod firesc denumirea generică *românesc,* ce întruneşte doar trăsăturile esenţiale, relevante pentru întregul gen, făcînd abstracţie de trăsăturile suplimentare ale fiecărei specii. Invers nu se poate fără a denatura realitatea: nici *crap* sau *plătică* în loc de *peşte,* nici *moldovenesc* sau *bănăţean* în loc de *românesc.*

3.1. Dacă pornim de la premisa că graiurile româneşti din nordul Dunării sînt în mare de două feluri – de tip moldovenesc şi de tip muntenesc, cum preconizează Al. Philippide, I. Iordan, Em. Vasiliu şi alţi cercetători de autentică notorietate, – vedem că ele împart spaţiul romanic oriental nord-dunărean nu pe verticală (pe Prut sau pe linia Carpaţilor), ci pe orizontală. Tipul moldovenesc (fiind în ipostaza dată o noţiune abstractă de gen proxim) cuprinde (după cum indică Sever Pop) Moldova şi Basarabia pînă dincolo de Nistru, Bucovina

şi partea de nord a Transilvaniei, iar tipul muntenesc (şi el noţiune de gen proxim) – Oltenia de est, partea de sud-est a Transilvaniei, sudul Moldovei istorice, Muntenia şi Dobrogea (în Banat aceste două tipuri s-au contopit, cuprinzînd şi vestul Olteniei).

3.2. Sever Pop menţionează în legătură cu aceasta: „Frontierele politice ale vechilor provincii româneşti (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus”[2].

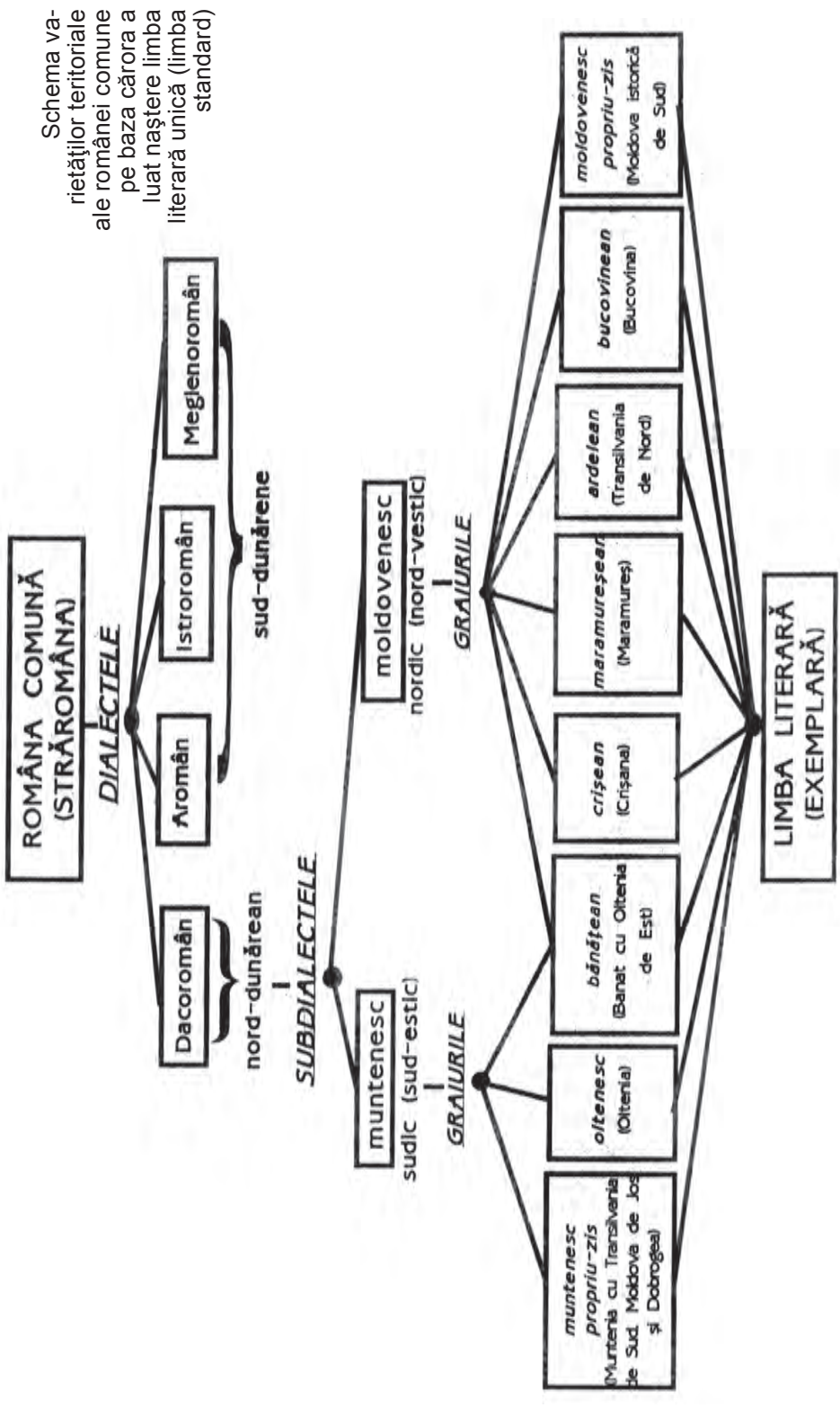
3.3. S-ar putea adăuga însă că în schimb denumirile graiurilor teritoriale locale concrete ale celor două mari subdiviziuni (subdialecte) abstracte ale dialectului dacoromân coincid în mare anume cu denumirile provinciilor enumerate, de la care ele îşi trag originile. Astfel, deşi graiurile de tip moldovenesc cuprind, după cum s-a indicat, o zonă mult mai extinsă a spaţiului glotic românesc, e numit *moldovenesc* numai graiul din Moldova istorică (ce include şi actuala Republică Moldova); în celelalte regiuni pentru acelaşi tip dialectal de vorbire românească se folosesc denumirile teritoriale corespunzătoare (după provincii) şi se vorbeşte, în consecinţă, de graiurile *bucovinean, ardelean, maramureşean, crişean* şi *bănăţean.*

4. Deci denumirea de specie *moldovenesc,* care înseamnă „caracteristic pentru Moldova”, a fost aplicată numai acelei varietăţi de vorbire dacoromână ce se caracterizează prin anumite trăsături specifice suplimentare: lipsa africatelor *c (şer,* nu *cer)* şi *g (jineri,* nu *ginere),* prezenţa africatei *dz (dzăhár),* palatalizarea consoanelor labiale *p (chept), b (ghini), v (jin), f (şin),* trecerea vocalelor atone *e (repede)* şi *ă (casă)* respectiv în *i (răpidi)* şi *î (casî),* în special în poziţie finală, prezenţa unor unităţi lexicale regionale ş.a. Pe cînd denumirea generică abstractă *românesc se* aplică liber (mai ales atunci cînd particularităţilor suplimentare specifice locale nu li se acordă o importanţă deosebită) la orice varietate de vorbire dacoromână (moldovenească, bucovineană, ardeleană, maramureşeană, bănăţeană, muntenească, oltenească sau oricare alta) şi la toate varietăţile sud-dunărene (aromână, istroromână, meglenoromână). Inversarea legităţii date este însă inadmisibilă (cum s-a arătat mai sus), căci în acest caz denumirea unei specii aplicată altor specii de acelaşi rang nu ar fi adecvată obiectelor desemnate.

5. Prin urmare, denumirea *moldovenesc o* poartă graiul vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea populară orală (nu scrisă!), folosită în această zonă a romanităţii orientale, vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparaţie cu vorbirea din alte zone ale spaţiului romanic dunăreano-carpato-nistrean, dar care este doar una dintre varietăţile întregului glotic cunoscut sub denumirea generică abstractă de *limbă română* (după cum se vede bine din schema alăturată).

6. Nici una dintre denumirile varietăţilor concrete ale limbii române nu poate fi dată deci întregului în totalitatea sa, căci fiecare varietate se include în întreg, este doar o parte a acestui întreg. Cu atît mai mult cu cît **pe baza tuturor varietăţilor ce constituie întregul s-a format o limbă de cultură,** limba română literară, limbă standard numită de marele lingvist al contemporaneităţii, conaţionalul nostru Eugen Coşeriu, limbă exemplară[3].

7. Limba aceasta exemplară a fost consfinţită prin tradiţii îndelun-

Schema varietăţilor teritoriale ale românei comune pe baza cărora a luat naştere limba literară unică (limba standard)

gate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, **deservind deja de-a lungul a mai bine de două secole cultura comună a tuturor purtătorilor varietăţilor enumerate în schemă** (inclusiv a varietăţii din Moldova istorică, care nu are şi nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare literară bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc, cum a avut cel puţin varietatea din Banat[4]).

8. Limba exemplară în care se vorbeşte, dar mai ales cea în care se scrie astăzi în Republica Moldova în toate sferele oficiale, nu reflectă specificul varietăţii locale a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: forme ca *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldoveneşti *făşé, chiatrî, ghini,* proprii cu anumite variaţii întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni româneşti, dar care au devenit normă literară).

8.1. Pentru a demonstra şi ilustrativ că limba scrisă din Republica Moldova nu reflectă specificul local, să comparăm un scurt fragment (luat la întîmplare) din **Clopotniţa** lui Ion Druţă în original şi transcris cu particularităţile proprii vorbirii moldoveneşti din Republica Moldova.

8.1.1. Iată, întîi, fragmentul aşa cum l-a scris autorul:

Porneşte dar pe jos şi el. Dacă nu-l ajunge nici o maşină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mişcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decît a sta locului şi-a te legăna împreună cu umbrele. Scria Amosov într-o revistă, apoi şi japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de paşi făcuţi zilnic organismul n-are forţa necesară pentru a se reface, şi ziua fără şapte-opt kilometri făcuţi pe jos e ca şi cum ar fi o zi pierdută.

A legat geanta de plasa cu portocale, făcînd din ele un fel de desagi. Şi i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul şoselei.

El corespunde întru totul, precum se vede bine, normelor limbii literare române.

8.1.2. Şi iată cum ar arăta acelaşi fragment rescris cu specificul, în primul rînd fonetic (dar nu numai), al vorbirii moldoveneşti:

Porneşti darî pi jios şî el. Dacî nu-l ajiunji niş' o maşînî din urmî, l-a culeji avtobusu di la pol şestovo (sau: di la jiumătati la şăsî) undeva pi o marjinî di drum. Da sî ti nişt' la vozduh îi, orcum, mai sănătos dicît a sta locului ş-a ti legăna împreunî cu umbrili. Scrie undeva Amosov într-on jurnal, pi urmî şi iaponenii o potvirdit, cî fărî şinspreşi nii di paş făcuţ în tătî dzîua organizmu n-ari puterea trebuinşioasî sî sî dreagî, şî dzîua fărî şăpti-opt kilometri făcuţ pi jios îi ca şî cum ar şi o dzî prăpăditî.

O legat sumca di avosca cu apelsini, făcînd din eli on fel di desaj'. Şî i-o azvîrlit pi umer', pornindu-sî înşet de-a lungu şuşălii.

8.2. Or, **I. Druţă,** ca şi oricare alt scriitor din Republica Moldova, **n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toţi au scris, şi scriu şi în prezent, respectînd normele limbii literare române** (alte norme literare pur şi simplu nu există).

9. Prin urmare, **nimeni nu are dreptul (nici ştiinţific, nici juridic, nici moral) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite în republică, o denumire neadecvată conţinutului său, improprie prin însăşi definiţia sa**.

10. Anume în virtutea acestui fapt Articolul **13 din noua Constituţie a Republicii Moldova nu are nici o justificare sub aspect ştiinţific:** în el se spune, pe de o parte, că limba oficială de stat este „moldovenească" (ceea ce implică în mod obligatoriu, după cum am văzut mai sus, trăsături specifice inerente!), pe de altă parte însă, se presupune că ea este limbă literară, exemplară, din moment ce pretinde a fi limba de cultură a unei ţări care se vrea respectată în lume (dar limbii literare existente nu-i sînt proprii trăsăturile specific moldoveneşti amintite!).

Este deci un caz tipic de alogism elementar, de contradictio in adjecto.

11. De aici decurge în mod absolut firesc că **a numi limba de stat „moldovenească" este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară**, cum subliniază deja cu mai multe ocazii Eugen Coşeriu.

12. Se impune deci concluzia că **vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd a fi istoriceşte vorbire moldovenească,** deoarece ţine de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân (moldovenească şi muntenească) şi este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, **constituie o varietate teritorială a limbii române comune.** Această varietate îşi păstrează şi în prezent specificul său dialectal tradiţional şi are chiar, atunci cînd nu e alterată de influenţe străine, o savoare deosebită.

Fiind însă locuitor al Moldovei (de pe un mal sau altul al Prutului), considerîndu-te moldovean şi vorbind moldoveneşte, trebuie să înţelegi că **graiul local** nu există separat, ci se include într-o unitate glotică de rang superior, şi **nu poate substitui limba de cultură**, unică pentru toţi cei ce vorbesc româneşte, indiferent în ce regiune locuiesc.

Cele expuse mai sus permit să se dea un răspuns cît se poate de clar la întrebarea scoasă în titlul comunicării noastre. El poate fi formulat astfel:

Limba română exemplară nu poate fi numită *moldovenească,* pentru că *limbă literară „moldovenească"* nu există. Există numai *vorbire dialectală moldovenească.* Ceea ce ani în şir am numit noi în R.S.S.M. impropriu „limbă literară moldovenească" nu era altceva decît limbă română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc. E de ajuns însă ca orice text publicat în acea perioadă să fie transcris cu alfabet latin ca oricine să se convingă că el n-a avut şi nu are nici o particularitate specifică pentru vorbirea actuală moldovenească.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Бережан С.Г., **Семантическая эквивалентность лексических единиц**, Chişinău, 1973.

2. Pop S., **La dialectologie**. I – Louvain, 1950, p. 667-668.

3. Coşeriu E., **Unitatea limbii române – planuri şi criterii** // *Limba Română*, nr. 5-6, 1994, Chişinău, p. 10.

4. Beltechi E., **Limba literară şi literatura dialectală** // **Limba română şi varietăţile ei locale**, Bucureşti, 1995.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 20-24.
Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", Chişinău, 20-21 iulie 1995

Vitalie MARIN

ROMÂNA – LIMBA COMUNĂ A DOUĂ STATE INDEPENDENTE

Iniţiativa manifestată de conducerea Parlamentului de a convoca această conferinţă ştiinţifică o consider drept dovadă a responsabilităţii pentru riscul pe care şi l-a asumat înaltul for legislativ prin adoptarea scandalosului Articol 13 din Constituţia Republicii Moldova.

Cînd am aflat despre această iniţiativă, m-am gîndit la ce bun ar mai trebui o discuţie, o dată ce s-au pronunţat în unanimitate şi fără echivoc întreaga Academie a Republicii Moldova, savanţii romanişti cu renume mondial, scriitorii, cadrele didactice, numeroşi oameni de cultură, Preşedintele Republicii? Dar, meditînd mai profund, am ajuns la concluzia că încă o discuţie pe marginea acestei probleme nu strică. Nu strică ea cel puţin pentru faptul că Articolul 13 a provocat o profundă dezbinare în sînul societăţii noastre, dezbinare ce se adînceşte pe zi ce trece şi se poate solda cu urmări indezirabile. Mă tem că greva studenţilor, a elevilor, a profesorilor preuniversitari şi universitari poate fi doar un preludiu la ceea ce s-ar putea întîmpla chiar în această toamnă.

Eu personal am căutat totdeauna să fiu cît mai departe de politică şi să-mi caut de treburile mele. Nu am aderat niciodată la vreun partid. Nu am fost nici comunist, nici frontist, nici socialist, nici agrarian. Dar cînd văd că ceea ce avem noi mai scump – sfînta noastră limbă – devine obiectul unor speculaţii politice, nu pot să nu iau atitudine.

Stimate doamne şi stimaţi domni! Spuneţi-mi, vă rog, **în ce limbă literară comunică poporul din Republica Moldova? Cum se numeşte limba în care au scris marii clasici ai literaturii noastre M. Eminescu, V. Alecsandri, B.-P. Hasdeu, M. Sadoveanu? Oare ea se deosebeşte de limba lui G. Coşbuc, a lui Caragiale, Slavici sau Rebreanu?** Dar să-i lăsăm pe scriitori în pace, căci ei, după părerea unora, nu fac altceva decît să „tulbure minţile oamenilor". Spuneţi-mi, vă rog, **în ce limbă sînt publicate în „Monitorul oficial" decretele prezidenţiale, deciziile guvernamentale? Spuneţi-mi, vă rog, în ultimă instanţă, în ce limbă este scrisă Constituţia Republicii Moldova?** Deschidem prima pagină a Legii Supreme şi citim în Preambul:

„Noi, reprezentanţii plenipotenţiari ai poporului Republicii Moldova, deputaţi în Parlament,

Pornind de la aspiraţiile seculare ale poporului de a trăi într-o ţară suverană, exprimate prin proclamarea independenţei Republicii Moldova, [...]

Fiind conştienţi de responsabilitatea şi obligaţiile noastre faţă de generaţiile precedente, actuale şi viitoare" ş.a.m.d.

În acest stil este scris întregul text al Constituţiei noastre. Puneţi, domnitor, mîna pe inimă şi recunoaşteţi **în ce limbă este scrisă „Legea legilor", pe care „reprezentanţii plenipotenţiari ai poporului" au adoptat-o acum un an. Eu cred că într-o română literară mai perfectă nici că se putea.** Încercaţi să redactaţi acest text. L-am putea redacta, dar numai din dorinţa de a-i da o „culoare" de grai moldovenesc, şi atunci vom folosi în loc de *plenipotenţiar* îmbinarea *cu puteri depline,* în loc de *popor – norod,* în loc de *aspiraţii seculare – visuri de veacuri,* în loc de *independenţă – neatîrnare,* în loc de *responsabilitate – răspundere,* în loc de *obligaţii – îndatoriri,* în loc de *precedente – premergătoare.*

Dar în ce limbă sînt scrise sau ar trebui scrise lucrările ştiinţifice, articolele publicistice? În ce limbă

se predă sau ar trebui să se predea la noi în şcolile de toate gradele? În ce limbă vorbim noi astăzi de la această tribună, domnilor? În ce limbă trebuie să predau eu studenţilor de la Litere cursul de stilistică sau de gramatică istorică? Veţi spune că în „limba de stat". Dacă ar fi să fie aşa, atunci nu îmi rămîne altceva de făcut decît să-l rog pe domnul decan ca de la 1 septembrie să-mi introducă aceste obiecte în orar sub denumirea: *Stilistica limbii de stat* şi *Gramatica istorică a limbii de stat.*

Este departe de mine gîndul de a desconsidera, de a persifla moldovenismele, care îmi sînt atît de dragi, pe care le-am asimilat o dată cu laptele mamei şi pe care caut să le folosesc ori de cîte ori este momentul. În funcţie de mediul sociocultural şi de cadrul situaţional în care se desfăşoară comunicarea, în stilul vorbirii orale-familiare vom recurge la bogăţia lexicală inepuizabilă, la pitorescul graiului moldovenesc. Să ne amintim în acest sens de stilul crengian sau de limbajul poetic eminescian, nuanţat cu numeroase particularităţi moldoveneşti în scopul de a plasticiza armonia expresivă a versului: „Acolo lîngă izvoară iarba pare de omăt", „şi ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează", „şi era una la părinţi şi mîndră-n toate cele", „şi grăi cu grai de jele". Ba chiar şi fonetica limbajului eminescian este organizată pe temelia graiului moldovenesc.

Prin termenul *moldovenesc* poate fi denumită numai acea varietate a dialectului dacoromân care este vorbită în Moldova dintre Prut şi Carpaţi, precum şi în Republica Moldova pînă dincolo de Nistru şi numai în cazul în care sînt luate în consideraţie particularităţile specifice suplimentare *(şărpi: şarpe; jăli; jale; sară: seară; sămn: semn; ţăs: ţes; dzîc: zic; dzili: zile; şeapî: ceapă; şearî: ceară* etc.). **Nu există nici un element structural definitoriu prin care s-ar distinge graiul moldovenilor de cel al muntenilor sau al bănăţenilor.** Pentru ca un moldovean (basarabean) să comunice cu un ardelean sau bănăţean nu e nevoie să se recurgă la româna standard, aşa cum procedează, spre exemplu, sicilianul, care, vrînd să comunice cu piemontezul, recurge la italiana literară.

Prin urmare, denumirea *moldovenesc o* poartă graiul vorbit în Moldova de pe ambele părţi ale Prutului (vorbirea populară, orală, nu cea literară, scrisă). Din acest punct de vedere **în vorbirea obişnuită, în viaţa de toate zilele majoritatea populaţiei vorbeşte într-adevăr moldoveneşte,** urmărindu-se în primul rînd scopul de a reda ideile într-o formă convenabilă, deseori neîncorsetată de conservatismul şi rigiditatea normelor literare. **Acest aspect al vorbirii româneşti este deschis elementelor lexico-gramaticale populare, diverselor pronunţări regionale,** aflîndu-se într-o flagrantă discordanţă cu normele standard, adică ale românei literare.

Sînt pe deplin de acord cu acei care consideră că vorbirii moldoveneşti ar trebui să i se acorde semnificaţia regională pe care o redă, şi nu una „naţională". Denumirea de *vorbire moldovenească* este cunoscută încă de pe vremea cronicarilor. Deja Miron Costin, neimplicat în discuţii lingvistice de felul celor de azi, vorbeşte de „limba moldovenească sau românească" (**Opere**, Ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 212), înţelegînd că „moldovenesc" se identifică cu „românesc". Sau să luăm un exemplu din romanul **Nicoară Potcoavă** de M. Sadoveanu. Vă amintiţi, acţiunea se desfăşoară în secolul al XVI-lea. La întrebarea lui Nicoară Potcoavă dacă interlocutorii săi, ucraineni de origine, mai ţin minte limba neamului de la care s-au desprins, unul dintre ei a răspuns:

– Cum nu, preacinstite, grăim şi acum limba de la baştina noastră ş-am învăţat şi moldoveneşte, şi neam încuscrit cu pămînteni de la apa Siretului, trăind cu ei în pobratanie.

Spunînd „am învăţat şi moldoveneşte", personajul respectiv nu

avea în vedere altceva decît graiul din regiunea Siretului, adică graiul moldovenesc. Cine, cine, dar marele Sadoveanu îşi dădea seama despre acest lucru.

Şi acum aş vrea să mă adresez domnilor amatori de referendumuri. În cadrul unui eventual referendum privind glotonimul „limba moldovenească", referendum pe care eu nu-l exclud, căci în ziua de azi te poţi aştepta la orice, grupul celor 65 (dar poate că din mila lui Dumnezeu au rămas mai puţini) ar trebui să formuleze întrebarea nu „în ce limbă grăieşti, moş Ioane?", dar „în ce limbă a scris Eminescu, Creangă, Mateevici, Coşbuc, Caragiale, Sadoveanu?", cu condiţia ca respondenţii să fi citit măcar cîte ceva din opera marilor clasici. Dar aşa, întreabă-l pe moş Gheorghe: „Soarele se învîrte în jurul pămîntului sau pămîntul se învîrte în jurul soarelui?", şi el îţi va răspunde că soarele se învîrte în jurul pămîntului, deoarece el vede că soarele răsare, se ridică, apune. Cunoştinţele din domeniul astronomiei elementare sînt cam aceleaşi ca şi cele din domeniul lingvisticii elementare. De unde să ştie sărmanul cetăţean al Republicii Moldova că termenul „limbă moldovenească" este vehiculat începînd cu anul 1812, cînd s-au întreprins primele încercări de argumentare politico-lingvistică a anexării Basarabiei la Imperiul Ţarist, a faptului că moldovenii din dreapta şi din stînga Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc limbi diferite. „Argumentul" acesta a fost reactualizat de tătuca Stalin **în perioada sovietică, fiind impusă oficial denumirea „limba moldovenească" populaţiei din aceste teritorii. Inoculat pe diferite căi (şcoală, presă etc.), termenul acesta a prins rădăcini adînci şi în jurul lui se pot face lesne speculaţii de ordin politic.**

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română, – scrie unul dintre cei mai iluştri savanţi lingvişti contemporani de pe glob, E. Coşeriu, – este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică..." Bine ar fi să fie „o greşeală naivă", căci ea lesne ar putea fi corectată. Însă, din păcate, pe cei alde Toma Necredinciosul nici bunul Dumnezeu nu-i poate convinge.

A proclama ca entitate aparte o limbă moldovenească este cel puţin anacronic pentru ziua de azi. În actualele circumstanţe internaţionale, cînd Republica Moldova se afirmă tot mai activ pe arena europeană şi mondială, fapt ce se datoreşte şi activităţii prodigioase a domnilor parlamentari, este de datoria fiecăruia dintre noi, fie deputat, savant sau om de litere, să acţioneze politiceşte cu mai multă prudenţă şi înţelepciune şi să nu mistifice adevărul ştiinţific, căci el este unul: **limbă a culturii şi limbă de stat este limba română pentru întregul spaţiu carpato-danubiano-nistrean.** Adevărul acesta nu poate submina independenţa Republicii Moldova ca stat, tot aşa cum nu subminează independenţa Australiei, a Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoaşterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor ţări. Exemple de tipul acesta sînt multe şi ele stau la îndemîna fiecăruia.

Susţinerea în continuare a glotonimului *limba moldovenească* scoate în vileag intenţia unor persoane care, fie din neştiinţă, fie din rea-voinţă, împiedică dezvoltarea polifuncţională a limbii române în Republica Moldova. Ar trebui să se ştie că graniţele politice nu au coincis şi nici nu pot coincide cu cele lingvistice. Prutul nu poate reprezenta o frontieră lingvistică. Să lăsăm la o parte substratul politico-ideologic cînd este vorba despre un adevăr sacru. Politica este una, ştiinţa este alta. Politicienii vin şi se duc, ştiinţa rămîne prin adevărul său.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 37-39.
Comunicare prezentată
la Conferinţa ştiinţifică
„Limba română este numele
corect al limbii noastre"
Chişinău, 20-21 iulie 1995

FOR AL OPOZIŢIEI UNITE

Convocată de către Comitetul pentru Apărarea Independenţei şi Constituţiei Republicii Moldova, Adunarea cetăţenilor din 30 noiembrie curent, a fost un eveniment necesar şi mult (poate prea mult) aşteptat. Zeci de mii de soli din majoritatea localităţilor republicii, reprezentând cele mai diverse pături sociale, au venit pe Piaţa Marii Adunări Naţionale din Chişinău pentru a-şi exprima atitudinea faţă de noua tentativă de federalizare a Republicii Moldova, dar şi faţă de multitudinea de probleme, acutizarea cărora riscă să macine ireversibil echilibrul politic, economic şi social de la noi. Este pentru prima dată în ultimul deceniu când pe aceeaşi scenă a renaşterii noastre naţionale se întâlnesc liderii tuturor partidelor de opoziţie, parlamentare şi extraparlamentare, unite de pericolul ce ameninţă viitorul nostru. Actuala criză, resimţită şi conştientizată de întreaga societate, este, aşa cum s-a accentuat în cadrul acţiunii, o consecinţă firească a subminării cuceririlor democratice de după 1989. Incompetenţa managerială a actualei guvernări, tentativa de a împiedica activitatea instituţiilor de ştiinţă şi cultură şi de a distruge sistemul de învăţământ, neglijarea patrimoniului spiritual al poporului nostru, restrângerea ariei de funcţionare a limbii române şi reanimarea ideii de a oficializa limba rusă, promovarea falselor teorii despre originea limbii, culturii, istoriei şi civilizaţiei neamului – toate acestea au cauzat nemulţumirea maselor. Discursurile rostite de către reprezentanţii societăţii civile şi ai partidelor de opoziţie (Ala Bujor, doctor în filologie, Arcadie Suceveanu, vice-preşedintele Uniunii Scriitorilor, Gheorghe Susarenco, consilier PPCD în Consiliul Municipal Chişinău, Valeriu Saharneanu, preşedintele Uniunii Jurnaliştilor din Moldova, Vitalie Nagacevschi, preşedintele Organizaţiei „Juriştii pentru drepturile omului”, Anatol Rurac, preşedintele Uniunii Artiştilor Plastici, Mihai Ghimpu, preşedintele Partidului Reformei, Mihai Petrache, deputat independent, Iurie Roşca, preşedintele PPCD, Grigore Vieru, poet, Veaceslav Untilă, copreşedinte al Alianţei Moldova Noastră, Petru Chiriac, preşedintele Confederaţiei sindicatelor din Moldova, Serafim Urecheanu, primarul general al Chişinăului, Dumitru Diacov, preşedintele Partidului Democrat, Dumitru Braghiş, copreşedintele Alianţei Moldova Noastră), documentele adoptate de către Adunare – Rezoluţia, Declaraţia şi Apelul către participanţii la reuniunea de la Maastricht a Consiliului de Miniştri ai Afacerilor Externe din ţările-membre ale OSCE – exprimă voinţa forţelor democratice de a stăvili procesul de lichidare a statului independent şi suveran Republica Moldova.

Grigore VIERU

CRED ÎN VICTORIA NOASTRĂ

Mărturisesc că nu fac parte din nici un partid politic. Mărturisesc că nu m-a rugat nimeni să vorbesc azi în Piaţa Marii Adunări Naţionale. Am venit din îndemnul propriei inimi. Am venit pentru că intuiţia mea de poet îmi spune că palma noastră de pământ nu s-a aflat, poate, niciodată într-o mai mare primejdie. Am venit, apoi, să mă bucur de solidaritatea dintre partidele noastre. Pentru prima oară formaţiunile democratice au dat dovadă de maturitate politică, unindu-se între ele împotriva unui rău comun. Iar acolo unde există maturitate politică, există şi demnitate naţională. Şi acolo unde se manifestă demnitatea naţională, acolo răsar şi zorii victoriei. Eu cred în victoria noastră.

Credeam până azi că partidele noastre, dar şi o bună parte a populaţiei, sunt nişte balene sinucigaşe. Poate că aţi auzit de fenomenul balenelor care se aruncă pe malul oceanului curmându-şi singure viaţa. Ei bine, iată cum explică acest ciudat fenomen un savant american. Există, afirmă savantul, un parazit de apă care intră în urechea balenei după care „radarul" animalului de mare se defectează. Mai exact, balena pierde simţul orientării. De observat, afirmă acelaşi savant, că acest parazit pătrunde mai cu seamă în urechea conducătoarei de turmă. Liderul turmei, pierzându-şi orientarea, o ia spre mal. Turma, din obişnuinţă, dar şi în semn de disciplină, se ia după conducătoarea ei, aruncându-se şi ea pe mal unde îşi găseşte moartea.

Poate că pentru prima oară şeful statului nostru a scăpat de parazitul despre care vorbeam, refuzând să semneze proiectul Moscovei de federalizare a Republicii Moldova. Apreciem acest gest. Să vedem cât va dura puterea ori sinceritatea lui.

Mă alătur şi eu Marii Adunări Naţionale, protestând împotriva măcuirii pământţelului nostru şi aşa destul de măcuit de Stalin. Mă alătur, deşi poziţia mea în problema Tiraspolului este alta. Mi-am expus-o, în mod public, nu o singură dată. Poate că greşesc. Dacă greşesc, vă rog să mă iertaţi. Să mă explic: eu, unul, cred că răul a venit şi vine din Tiraspolul militarizat. Sunt convins că dacă nu azi, apoi mâine va trebui să tragem graniţă pe Nistru, pentru a scăpa odată de răul de care vorbeam. Dat fiind, însă, faptul că aproape întreaga populaţie basarabeană se ţine de Transnistria, eu nu pot merge împotriva poporului şi mai ales nu pot să nu protestez, alături de el, împotriva federalizării. De ce „mai ales"? Pentru că planul de nouă croială a pământului nostru este atât de diavolesc încât îmi vine să cred că o Transnistrie federativă militarizată este mai periculoasă pentru destinul nostru naţional decât o Transnistrie separatistă. Vă rog să meditaţi asupra acestui lucru.

Federalizarea îşi are în calcul desfiinţarea noastră ca stat şi poate şi ca identitate. Asta o înţelege şi un copil. Ne pare rău că domnul Kozak ne are de proşti, crezând că vom muri de fericire în urma acestui proiect de reorganizare politică a Republicii Moldova.

Repet: voi merge alături de poporul meu în hotărârile sale, voi merge împotriva federalizării, rugându-l să mediteze şi asupra altui fapt. Şi anume: în afară de Transnistria, ni s-a răpit, în ultimii ani, poate cea mai bună, cea mai bogată şi cea mai fertilă bucată de pământ: cei un milion de români basarabeni care şi-au luat lumea încap, părăsindu-şi casa, copiii, părinţii, bunicii, limba, biserica strămoşească, plecând la muncă peste hotare, fapt care, de multe ori,

se soldează cu urmări dramatice: cu destrămarea familiilor.

Ministrul Învăţământului ne sfătuia zilele acestea să nu îngăduim ieşirea elevilor şi studenţilor în Piaţa Marii Adunări Naţionale. Domnule Preşedinte al Republicii, întoarceţi acasă milionul de basarabeni plecaţi peste hotare şi eu, ca scriitor pentru copii şi tineret, voi îndemna elevii şi studenţii să stea acasă. Vor fi suficienţi în Piaţa Marii Adunări Naţionale cei un milion de creştini. Mai ales că după ce au văzut peste hotare o cu totul altă lume: una civilizată şi liberă unde truda omului se plăteşte după merit, se vor întoarce acasă alţi oameni, privind realitatea noastră politică şi socială cu alţi ochi şi vor şti să-şi schimbe singuri destinul fără atât de insistentele sfaturi din afară...

Am venit, după cum mărturiseam, să spun un „nu" hotărât federalizării şi să mă bucur de solidaritatea partidelor noastre, solidaritate care tare mi-e teamă că va ţine numai până la viitoarele alegeri parlamentare. Ca om în vârstă trecut prin mai multe încercări, ca toţi oamenii în vârstă de la noi, am venit în acelaşi timp să vă chem la calm. Trebuie să ne comportăm civilizat, fără excese băieţeşti, care pot da oficialităţilor prilej de a se agăţa de una sau de alta. Avem destule argumente pentru a fi calmi şi a ne comporta civilizat. Ieşiţi la tribună cu argumente şi idei convingătoare. Nu jigniţi cutare sau cutare popor. Avem ce avem cu cei care ne ticluiesc asemenea proiecte de federalizare în ideea stăpânirii continue de către ei a pământului nostru. Avem ce avem cu toţi cei care, necunoscând limba noastră sau cunoscând-o aproximativ, au tupeul să ne înveţe care este numele corect al limbii noastre, care este istoria neamului nostru sau pragul cărei biserici trebuie să-l trecem. Avem ce avem cu cei care turbă pur şi simplu numai auzind de limba română şi de adevărata noastră istorie. Lor trebuie să le spunem verde în ochi ceea ce credem despre dânşii. Şi să-i punem la punct.

Având la îndemână atâtea solide argumente şi sprijinul lumii planetare de bună credinţă, vă îndemn la calm, iar pe provocatori, căci sunt destui printre noi, să-i chemăm bărbăteşte la ordine. Mai ales că vom avea şi mâine nevoie de Piaţa Marii Adunări Naţionale. Fiţi siguri că mâine făcătorii de diabolice proiecte vor veni cu alte idei, cu alte planuri. Bunăoară, cu ideea unui referendum în problema federalizării. Ei bine, spunem de pe acum acelaşi ferm „Nu!" referendumului. Întoarceţi acasă milionul de basarabeni şi-atunci vom putea vorbi şi de referendum.

Spuneam că suntem sprijiniţi şi de organismele internaţionale şi de comunitatea planetară. Chiar ieri ne-a telefonat din Los Angeles preşedintele Consiliului mondial al românilor, Mircea Popescu, şi vicepreşedintele Nicolae Popa, anunţându-ne că pe întreg teritoriul american vor avea loc mitinguri de protest împotriva federalizării Republicii Moldova. Îmi vine să cred că nu numai organismele internaţionale, ci şi ruşii lucizi, treji la minte, de la noi se vor pronunţa împotriva celora care nu ne vor binele, nevrând astfel nici binele alolingvilor, pentru că într-o republică federalizată linişte nu va putea fi. Asta le amintim celor care nu vor să înţeleagă acest lucru şi le mai amintim că mileniul III, în care am intrat ca oameni noi ai unor timpuri noi, este mai puternic decât orice imperiu, că mileniul III aparţine unei Europe unite de unde ne vor veni viitorul noroc şi viitoarea dreptate. Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Chişinău,
30 noiembrie 2003

Arcadie SUCEVEANU

SINDROMUL FEDERALIZĂRII

Trăim în aceste zile sub zodia hamletiană: A fi sau a nu fi în Republica Moldova? Numai orbii sau cei lipsiţi de discernămînt n-ar putea să vadă şi să înţeleagă că acceptarea federalizării echivalează cu pierderea independenţei şi suveranităţii naţionale a R. Moldova, cu transformarea ei într-o anexă geopolitică a Moscovei, că prin Memorandumul rusesc, cu care avionul lui Putin a fost nevoit să se întoarcă înapoi, pentru a-l măslui şi mai bine, Rusia încearcă să legalizeze regimul separatist de la Tiraspol, să acorde drept de veto unei minorităţi venetice asupra majorităţii autohtone. În această situaţie, ne întrebăm încă şi încă o dată, spre avizul şi luarea aminte a organismelor internaţionale care nu întotdeauna pătrund în miezul adevărului: de ce Rusia, care ţine în chingi de fier peste o sută de etnii, nu-şi face federaţii pe teritoriile ei? De ce Ucraina, în care numai românii (fiind, de altfel, o minoritate autohtonă şi nu una venită de pe aiurea) constituie aproape un milion de cetăţeni, de ce ea nu se federalizează? Modelul federalizării, domnilor din organismele internaţionale, o fi el bun pentru ţări ca Elveţia sau Germania, în care există un alt grad de viaţă şi civilizaţie, în care fondul etnogenetic nu se află în pericol, în care limba, cultura, istoria sunt la ele acasă, valori constituite de secole şi la care nu se bagă să le schimbe ori să le redefinească orice pripăşit. În realităţile noastre, însă, federalizarea ar însemna lichidarea identităţii naţionale a românilor basarabeni, supremaţia cîtorva zeci de mii de alogeni asupra celor 4 mln. de autohtoni, acceptarea pentru mulţi ani înainte a prezenţei militare ruse în această regiune sud-est europeană.

După cum s-a văzut, guvernanţii comunişti sînt gata să accepte Memorandumul Federaţiei Ruse – o ţară care se află la mii de kilometri de noi – pentru a-i face pe plac ţarului, în a cărui subordine se află. Ei sînt gata să ne vîndă independenţa, limba, pămîntul, istoria, strămoşii. Ei n-au scrupule, mustrări de conştiinţă; pe ei nu-i doare; ei au pămînt de dat, fiindcă acest pămînt nu este al lor, de aceea, dacă vor, îl schimbă, îl vînd sau îl federalizează. Ei sînt gata, nu-i aşa, să ne fericească cu o „limbă oficială”, adică cu cea rusă, care va fi de fapt limba în care vor fi nevoite să scrie şi să vorbească toate instituţiile statului. Apropo, ne întrebăm: dar de ce „limba oficială” trebuie să fie rusa şi nu, să zicem, engleza? Dacă tot ne trebuie o limbă oficială, nu-i mai bine să fie engleza, care se studiază pe scară largă în aproape toate şcolile şi instituţiile de învăţămînt superior din R.M., şi nu rusa, pe care copiii, viitorii cetăţeni ai ţării, nu o prea cunosc şi nici nu prea se înghesuie s-o cunoască? Scopul lor este deţinerea cu orice preţ a puterii, parvenirea, îmbogăţirea, luxul, vilele construite pe bani nemunciţi, BMW-urile... La numai cîteva luni de la venirea la putere, feciorașii şi ginerii lor, din nişte anonimi, ajung cei mai mari businessmani, cu zeci şi sute de milioane de dolari la cont, devin directori de bănci, responsabili ai marilor fonduri de investiţii sau împrumuturi financiare. Ei au satanica abilitate de a mima majorarea salariilor şi pensiilor, pe fondul creşterii preţurilor la produsele alimentare, la gaze şi la energia electrică, de a scumpi pîinea cu 2 lei, pentru ca apoi s-o ieftinească cu cîţiva bănuţi spre a arăta poporului că, iată, ei, şi nu altcineva, sînt acei care au reuşit să menţină preţul la pîine. Ei etichetează acţiunile protestatare ale elevilor şi studenţilor drept „pedofilie politică” din partea liderilor politici care le fac opoziţie. Dar nu suflă un

cuvînt despre cei peste 5 mii de copii care nu frecventează şcoala din cauza sărăciei, nu se arată îngrijoraţi de miile de copii rămaşi în voia sorţii sau pe mîini străine, căci părinţii lor, din pricina mizeriei şi sărăciei cumplite la care i-a adus actuala conducere, sînt nevoiţi să plece în străinătate, devenind sclavii Europei.

Conducerea comunistă suferă de un adevărat sindrom al federalizării. Acest morb periculos lucrează atît de adînc în ei, încît încearcă să federalizeze şi să transnistrizeze toată societatea, instituţiile de cultură, uniunile de creaţie. Nu demult şi-au creat o nouă uniune a scriitorilor, Uniunea de alternativă „Nistru", aservită partidului comunist, intereselor lor politice. Ei nu au nevoie de scriitori adevăraţi, cu conştiinţă naţională, ei au nevoie de marionete, de scriitori peltici, adică „internaţionalişti", din cei care denigrează tot ce este românesc, naţional, autohton şi se orientează numai spre Rusia. Ne întrebăm: ce fel de garant al statului şi constituţiei este preşedintele Vl. Voronin, dacă, în loc să consolideze, el divizează societatea în comunişti şi necomunişti, subminează instituţiile statului, federalizează pînă şi frunzele de pe copaci?

Din cauza comuniştilor, acest pămînt, acest popor necăjit, atît de blajin şi de muncitor, a ajuns de rîsul lumii şi de batjocură. Basarabia este, după cum spunea un coleg scriitor, Serafim Saka, „singurul loc din univers în care nici la început de mileniu III şi poate chiar de sfîrşit de viaţă pe pămînt nu se vrea să se ştie ce limbă se vorbeşte. Basarabia, din sînul căreia şi-a luat sevele cel mai mare lingvist al sec. XX, Eugen Coşeriu, dă lumii un absurd al absurdului – **Dicţionarul moldovenesc-românesc** al lui V. Stati".

Ce s-a întîmplat cu noi, cu ce să fi greşit noi în faţa istoriei şi a lui Dumnezeu, că sîntem din nou împinşi în primitivism, „somaţi să ne lăsăm căzuţi pe scara evoluţiei umane"?

Evident, nesăbuinţa comuniştilor de a ne federaliza a adus societatea în pragul unui război civil. De fapt, societatea moldovenească de mai multă vreme se află într-un război civil camuflat, în care forţele antinaţionale, ghidate de Kremlin, continuă să distrugă tot ce este autohton pe această palmă de pămînt. Îndemnul nostru este de a rezista şi de a riposta prin manifestări civilizate, pe căi diplomatice şi legislative, fără să se ajungă, doamne fereşte, la vărsări de sînge. Evenimentele din Georgia ne pot oferi în acest sens un exemplu şi un model. Pentru aceasta, însă, este nevoie de o neîntîrziată şi necondiţionată unire şi solidarizare a tuturor partidelor şi forţelor democratice. Stimaţi lideri politici, uniţi-vă şi rămîneţi uniţi măcar acum, în cel de-al 12-lea ceas, dacă nu mai devreme. Altfel, vine tăvălugul federalizării peste noi toţi, altfel vom ajunge să-l rugăm pe Smirnov să ne permită să ne zicem „Bună ziua!" în limba română şi el, generos cum îl ştim, chiar să ne dea voie, zicînd „Пусть будет!", dar nu în toată ziua, ci numai *lunea* şi *vinerea*... Lăsaţi orgoliile pentru vremuri mai bune. Noi vă vom spune, dacă acceptaţi, cînd să scoateţi săbiile orgoliilor din teacă. Uniunea Scriitorilor îşi asumă în continuare – cred că ea şi-a cîştigat dreptul moral pentru a face acest lucru – rolul de mediator şi împăciuitor al partidelor şi forţelor democratice. Avem nevoie de o opoziţie şi o societate civilă puternică, unindu-ne într-un singur bloc, vom reuşi, poate, să fim, atunci cînd va fi cazul, dacă nu chiar ceceni, măcar un pic de georgieni.

Urmare a îndemnului autorilor proiectului *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova*, publicat în presa oficială, la 14 septembrie 2003, la Chişinău s-au întrunit în cadrul unei Conferinţe reprezentative oameni de ştiinţă şi de cultură, experţi în lingvistică, relaţii interetnice, filozofie, istorie, sociologie şi drept constituţional şi internaţional pentru a supune analizei documentul respectiv.

Conferinţa a fost deschisă şi moderată de academicianul Mihai Cimpoi, preşedintele Uniunii Scriitorilor din Moldova. Programul Conferinţei a fost susţinut de: Anatol Ciobanu, doctor habilitat în filologie, membru corespondent al A.Ş.M., şef de catedră la U.S.M., Gheorghe Bobână, doctor în filozofie, directorul Institutului de filozofie, sociologie şi drept al A.Ş.M., Andrei Eşanu, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al A.Ş.M., Mihail Gh. Cibotaru, scriitor, ex-ministru al culturii, Mihai Purice, doctor în filologie, decanul facultăţii de litere a U.S.M., Gheorghe Susarenco, avocat, ex-judecător al Curţii Constituţionale, Ion Bărbuţă, doctor în filologie, directorul Institutului de Lingvistică al A.Ş.M., Anatol Petrencu, doctor habilitat în istorie, preşedintele Asociaţiei naţionale a istoricilor din Republica Moldova, Ana Bantoş, cercetător ştiinţific coordonator Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M., conferenţiar doctor U.S.M., Ştefan Urâtu, preşedintele Comitetului Helsinki Moldova, Ion Ciocanu, doctor habilitat în filologie, critic şi istoric literar.

În dezbateri au mai luat cuvântul academicienii Petru Soltan şi Alexandru Moşanu, scriitorii Haralambie Moraru, Serafim Saka, Valeriu Matei, Ion Hadârcă, Pavel Balmuş, Renata Verejanu, alţi vorbitori.

Mihai CIMPOI

POLITICA NAŢIONALĂ DE STAT: CONCEPŢIE ŞI ANTICONCEPŢIE

Concepţia pe care o luăm în discuţie este, de fapt, o anticoncepţie, deoarece ignorează adevărul istoric şi ştiinţific despre românii moldoveni şi limba română. Construită pe un temei de nisip, este o utopie ce nu ţine cont de realităţi. Ea nu are nici o şansă de implementare practică fiindcă ignorează şi părerea intelectualităţii în acest domeniu. Aşa-zisul „dialog fructuos între autorităţile publice şi societatea civilă" s-a dovedit a fi o frază minciunoasă. Un al treilea argument de netemeinicie totală este faptul că această *Concepţie* nu respectă drepturile fundamentale şi principiile democratice recunoscute pe plan european şi internaţional, în primul rând al libertăţii de gândire şi de exprimare, al valorilor democraţiei, al drepturilor omului etc. Se propune, în fond, o concepţie cu caracter *totalitar*, căci anume astfel apar metodele propuse, precum „neutralizarea juridică şi politică a necontenitelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenţei naţiunii moldoveneşti şi a statalităţii moldoveneşti, de discreditare a istoriei moldoveneşti, de ignorare a etnonimului „moldoveni" şi a glotonimului „limba moldovenească" (cap. I, **Dispoziţii generale**). Nu e greu de observat că statul se transformă, astfel, într-o poliţie politică de reprimare a celor ce vor susţine tocmai adevărul adevărat şi nu cel impus de stat în mod autoritar stalinist.

Eminescu spunea că limba este casa fiinţei noastre, această convingere fiind împărtăşită şi de Heidegger: „limba este locul de adăpost

al fiinţei", ea dându-ne *certitudinea de a fi* a unui popor făuritor de istorie.

Or, tocmai această certitudine identitară de a fi ne-a fost mereu ştearsă de la 1812 încoace prin devizul ţarist „un popor, o limbă", iar în perioada sovietică prin internaţionalismul proletar, prin combaterea oricărei manifestări de „naţionalism" şi impunerea limbii ruse ca limbă dominantă în toate sferele şi marginalizarea limbii române până la rolul statornic de Cenuşăreasă.

Actuala *Concepţie* continuă organic aceste metode, ridicate acum la concepţie de politică de stat.

Se urmăreşte, cu mijloace politico-poliţieneşti conferirea unei noi identităţi istorice, etno-culturale, lingvistice şi politico-juridice Republicii Moldova, recunoaşterea legitimităţii internaţionale pentru această identitate utopică. Sub noţiunile curente de „multiculturalism", „multilingvism", „polietnicism", „toleranţă", „pace interetnică", „concordie civică" se ascund nişte falsuri ştiinţifice şi se promovează prin ele apologeticul „moldovenism", şi tot atât de apologeticul bilingvism ruso-moldovenesc care ştim ce reprezenta în perioada sovietică.

Stratagema-cheie a *Concepţiei* e înăbuşirea identităţii noastre româneşti şi ştergerea cu buretele în mod sistemic şi metodic a naţiunii titulare a Republicii Moldova.

Această naţiune devine minoritate etnică, printre altele, topindu-se în blocul monolitic al „poporului unic al Republicii". (Faptul aduce aminte de cântecul de altădată: „Naş adres ne dom i ne uliţa, / Naş adres: Sovetskii Soiuz" = „N-avem adresă, casă sau stradă / Ni-i adresă Uniunea Sovietică".)

Există şi o manieră obraznică, de esenţă de asemenea ţarist-stalinistă, de nivelare a tuturor culturilor (or, fiecare cultură reprezintă spiritul unui popor, modul lui de a fi în istorie) şi contopirea lor într-un amalgam cultural, într-o masă omogenizată.

Temeiul ideologic al *Concepţiei* îl constituie monstruoasa substituire a statului naţional unitar cu un stat federal care ar conduce şi controla un „popor unic al Moldovei". Poporul titular ar dispare în anonimatul acestui aluat omogen. Este, evident, o concepţie total prorusească şi profund antieuropeană. Procesul de rerusificare s-ar desăvârşi, astfel, prin impunerea limbii ruse ca limbă oficială, adică – de fapt – a limbii unice.

Concepţia urmăreşte anihilarea tuturor cuceririlor democratice şi a procesului de renaştere naţională a românilor basarabeni, a divizării poporului fondator al Republicii în „moldoveni" şi „români" care apare ca o stratagemă politică de primă importanţă.

Printre rândurile *Concepţiei* citim clar că ni se pregăteşte statutul de enclavă rusească în această parte de lume.

Avem tot temeiul să credem că în subtextul *Concepţiei* se ascunde o ură patologică faţă de naţiunea titulară, faţă de limba acesteia. Despre acest lucru vorbesc şi neacceptarea instalării bustului lui Liviu Rebreanu de ziua limbii pe Aleea clasicilor şi înlocuirea de fapt a Sărbătorii Naţionale „Limba noastră" cu Sărbătoarea Naţională a Berii.

Să mai crezi, acum, într-o *Concepţie* care are ca obiectiv programatic „afirmarea şi dezvoltarea în continuare a specificului său naţional-cultural", adică a specificului naţional-cultural al „poporului moldovenesc".

Vom spune, în concluzie, Nu acestei *Concepţii*, soră bună cu *Tezele* de altădată ale Partidului Comunist.

14 septembrie 2003

Anatol CIOBANU

LIMBA CA FACTOR DECISIV ÎN POLITICA NAŢIONALĂ A STATULUI

Limba este coloana vertebrală a naţiunii, este „tezaurul cel mai scump pe care îl moştenesc copiii de la părinţi…" (V. Alecsandri), „măsurariul civilizaţiunii unui popor…" (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulaţiei ideilor şi impresiilor" (B. P. Hasdeu), „mişcător al învăţăturii şi al înaintării" (A. Mateevici), „supremul product sufletesc al poporului" (N. Iorga).

Limba poartă un caracter social: ea se naşte şi dispare odată cu societatea, cu purtătorii ei activi. Limba este foarte strâns legată de gândire şi viceversa. Omul gândeşte în limba maternă cu ajutorul căreia îşi exteriorizează gândurile şi sentimentele. Scriitorul francez Prosper Mérimée spunea că „La langue a été donnée à l'homme pour exprimer sa pensée", iar mai târziu lingviştii francezi de mare notorietate Charles Bally şi Albert Sechéhaye şi-au exprimat convingerea că „Bien penser et bien parler est une même chose". Alecu Russo scria că „limba îl ajută pe om a-şi tălmăci gândurile", iar Mihai Eminescu preciza: „Limba şi legile ei dezvoltă cugetarea".

Cunoscutul scriitor spaniol Miguel de Cervantes menţiona că „în ştiinţă se intră pe uşa limbii", iar filozoful iluminist francez Étienne Bonnot de Condillac scria: „Vrei să înveţi ştiinţele cu uşurinţă? // Începe prin a-ţi învăţa limba".

Bogăţia unei limbi, varietăţile de expresie, prezenţa tuturor stilurilor funcţionale şi a terminologiilor din toate domeniile vieţii social-politice, economice, culturale, ştiinţifice etc. ne demonstrează un înalt nivel cultural, social, moral, intelectual al societăţii respective. Limba română este frumoasă şi dulce „ca un fagure de miere" (M. Eminescu); în limba română se pot traduce orice opere din orice altă limbă, dat fiind faptul că ea (româna) dispune de un bagaj extrem de bogat şi de o structură gramaticală perfectă. Astăzi româna stă, cu demnitate şi onoare, alături de alte limbi romanice şi neromanice, ea vorbindu-se în România şi în alte ţări.

În Republica Moldova băştinaşii şi alogenii, în ultimii 13 ani, au avut foarte mult de câştigat în planul culturii lingvistice, după oficializarea limbii române şi revenirea ei la grafia latină. Elevii, studenţii, ziariştii, savanţii, artiştii, oamenii politici, funcţionarii de stat, mulţi alolingvi s-au familiarizat cu patrimoniul naţional comun în toate domeniile vieţii materiale şi spirituale, devenind mai bogaţi sufleteşte, mai culţi, mai patrioţi.

Şi tocmai în actuala perioadă de renaştere naţională, de debarasare de tot balastul lingual acumulat în perioada postbelică de totalitarism în Republica Moldova se găsesc forţe care încearcă să ne întoarcă la situaţia de tristă faimă de până la 1989. Dar s-o luăm pe rând, adresându-ne concret la *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* (Proiect, publicat în ziarul guvernamental *Moldova suverană* din 25 iulie 2003).

I. În *Concepţie* se revine la falsul glotonim „limba moldovenească", confruntându-se în felul acesta noţiunea de *limbă* cu cea de *grai* (subdialect). Este unanim recunoscut în lumea specialiştilor filologi că limba română are 5 graiuri, numite subdialecte, şi anume: *moldovenesc, muntenesc, crişean, maramureşean* şi *bănăţean,* fiecare dintre ele caracterizându-se prin anumite trăsături specifice, mai ales la nivel fonetic şi lexical. Cu toate acestea, locuitorii din spaţiul românesc comunică fără dificultăţi, căci barierele lingvistice sunt nesemnificative. Mai mult decât atât, cronicarii şi rapsozii, traducătorii, feţele bisericeşti, toţi oamenii cărţii şi ai culturii,

începând, poate, cu diaconul Coresi, plămădind limba literară au formulat primele *norme fonetice*, *lexicale, morfologice, sintactice, ortoepice*, au triat, au selectat, au ales cele mai frumoase, mai înţelese mostre din toate subdialectele (dar mai cu seamă din graiul muntenesc şi cel moldovenesc) şi au creat o limbă „ca un fagure de miere" (M. Eminescu).

Despre fenomenul în cauză există „vagoane" de literatură. Filologii-romanişti din Republica Moldova, România şi din alte ţări recunosc *in corpore* că în România de Est (Europa răsăriteană şi Balcanii) există doar o singură limbă romanică – cea *română*, având dialectele *aromân, istro-român, megleno-român* şi subdialectele *muntenesc, moldovenesc, crişean, maramureşean* şi *bănăţean*. În principiu, e vorba de un truism pe care nimeni nu-l mai pune la îndoială. Excepţie mai face doar câte cineva din Republica Moldova (vezi *supra*), încercând a avansa falsul ştiinţific şi istoric la rang de lege organică.

În această ordine de idei, vom menţiona că oamenii luminaţi (filologi şi filozofi) din diferite ţări şi-au dat seama că în partea de Est a Europei există o limbă romanică aparte – valaha (româna), pe care o introduceau în clasificările respective de limbi. Savantul Eugen Coşeriu scria: „Avem deci de la Genebrard până la Vater – dacă facem abstracţie de autorii care includ şi limbi neromanice – următoarele enumerări de limbi romanice de sine stătătoare, în care apare şi româna:

Acest tabel, deşi nu are evident pretenţia de a fi exhaustiv, ne arată, după câte mi se pare, fără echivoc, cât de important este locul pe care îl ocupă contribuţiile lui Genebrard şi Poza în istoria cunoaşterii românei în Europa Occidentală" (E.Coşeriu, **Limba română în faţa Occidentului**, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17).

Fiindcă analizăm secolele trecute, am putea să ne adresăm şi la autorii noştri, care au denumit corect limba pe care o vorbim. Astfel, mitropolitul Moldovei Varlaam (1590-1657), animatorul tiparului în Moldova, al traducerilor ecleziastice din slavoneşte şi greceşte, unul din cei „trei stâlpi" ai renaşterii moldoveneşti (P. Movilă, V. Lupu şi Varlaam), şi-a intitulat una din scrierile sale extrem de importante pentru creştinii-ortodocşi din tot spaţiul românesc în felul următor **Carte românească de învăţătură dumenecele preste an**… (1643). În *Cuvânt către cetitoriu* mitropolitul scria: „…cu mult mai vârtos *limba noastră românească* ce n-are carte pre limba sa, cu anevoie iaste a înţelege cartea alţii limbii" (subl. n. – A.C.).

Un alt mare cărturar, mitropolitul Moldovei Dosoftei (1624-1693), traducând din greceşte şi slavoneşte şi tălmăcind în limba noastră **Psaltirea pre versuri tocmită** (a. 1673), scria pe foaia de titlu: „Psaltirea sfântului proroc David. *Pre limba rumânească…*". În *Predoslovie* la lucrarea **Stihuri** Dosoftei nota: „Letopiseţul din grecie Ce s-au scos *pre românie*…".

Prin traducerile sale, Dosoftei a contribuit mult „la introducerea limbii

Nr.	Anul	Lingvistul	Limbile romanice
1	1580	Genebrard	it., sp., fr., rom.
2	1587	Poza	it., sp., fr., rom.
3	1613	Duret	it., sp., fr., rom.
4	1623	Opitz	it., sp., fr., rom.
5	1671	Skinner	it., sp., fr., rom.
6	1671	Stiernhielm	it., sp., fr., rom., ret., sard. (cat.)
7	1686	Kirchmajer	it., sp., fr., rom., ret., sard.
8	1784	Hervas	it., sp., fr., rom. - port.
9	1817	Vater	it., sp., fr., rom., ret., - port.

române în cărţile bisericeşti, în locul limbii slavone". Mai mult decât atât, mitropolitul ştia să scrie în aşa fel ca să fie înţeles de „toată seminţia românească" (vezi **Dicţionar de Literatură Română**, coordonator Dim. Păcurariu, Bucureşti, 1979, p. 145).

Mitropolitul Dosoftei este considerat „Cel dintâi poet al românilor" (vezi N. A. Ursu, *Viaţa şi petrecerea mitropolitului Dosoftei al Moldovei* – în cartea **Dosoftei. Versuri alese**, Editura Virginia, Iaşi, 1994, p.18). În poemul lui *Domnii Ţării Moldovei* citim:

„Descălecat-au ţara domnul Dragoş Vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de radă,
Când au adus într-însă *românească limbă*,
De bun neam şi ferită de calea cea strâmbă"
(Dosoftei, *op. cit.*, *Supra,* p. 35).

Cărturarul umanist Nicolae Milescu Spătaru, care a peregrinat prin multe ţări străine (Franţa, Germania, Suedia, China), stabilindu-se în Rusia, unde, fiind poliglot, a devenit Şef al Corpului de Tălmaci de pe lângă Consiliul Diplomatic din Moscova, era ferm convins că vorbeşte româneşte. Astfel, una din multele lui traduceri sună aşa: „Carte de multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinţei noastre, tălmăcită de Nicolae Spătaru de pe limba grecească *pre limba noastră proastă rumânească"* (subl. n. – A.C.).

Reflecţii preţioase privind denumirea idiomului nostru şi etnonimului a făcut şi Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei, om de ştiinţă, mare umanist, membru al Academiei din Berlin. În **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor** stă înscris: „… neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toţii cu un nume de obşte *români se cheamă…* Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români,* iar limbii noastre nu dacică, nici *moldovenească… ci românească"* (subl. n. – A.C.).

Pentru unitatea şi identitatea de neam şi de limbă au militat toţi scriitorii din Moldova istorică şi din Basarabia: Gh.Asachi, Al.Russo, C.Negruzzi, V.Alecsandri, M.Eminescu, B.P.Hasdeu, C.Stamati, C.Stamati-Ciurea, A.Mateevici ş.a. Câteva exemple: în anul 1829 Gh.Asachi începe a edita la Iaşi gazeta *Albina românească* (şi nu „moldovenească"), tot în 1829, la Bucureşti, Ion Heliade-Rădulescu inaugurează prima gazetă din Principate, *Curierul românesc*.

Costache Negruzzi publică în 1837 strălucitul eseu *Cum am învăţat româneşte*, începându-l în felul următor: „Pe când uitasem că *suntem români* şi că avem şi noi o limbă…", iar în 1853 (până la Unirea Principatelor din 1859) compune poezia-cântec *Eu sunt român* cu duioasele versuri-refren: „Eu sunt român şi-mi place ţeara mea".

Vasile Alecsandri a scris şi a editat la Paris în 1863 cartea **Grammaire de la langue roumaine** (**Gramatica limbii române**). Scopul principal al bardului de la Mirceşti a fost să familiarizeze publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de aproximativ opt milioane de oameni.

În toată opera publicistică şi politică a lui Mihai Eminescu găsim doar glotonimul „limba română", „limba românească" şi etnonimul „român". Luceafărul poeziei noastre nu-şi imagina că cei din Basarabia ar vorbi o altă limbă decât cea românească. Iată de ce pe Al.Donici (născut în satul Bezeni, judeţul Orhei) îl numea „cuib de înţelepciune" şi-l aşeza alături de scriitorii din Moldova istorică şi din Muntenia, scriind: „Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu şi alţii… ştiu o limbă frumoasă, vrednică şi înţeleasă, de opincă şi de Vodă" (vezi Gh.Bulgăr, **Scriitorii români despre limbă şi stil**, Bucureşti, 1957, p. 146).

Flacăra spiritului naţional, a identităţii de limbă, de neam şi de istorie nu s-a stins niciodată chiar în Basarabia, anexată de ţarismul feroce, cu politica lui de deznaţionalizare şi de eliminare a limbii române. Vom aminti aici numai opinia celor doi Stamati (tatăl şi fiul). Astfel, scriitorul

basarabean Constantin Stamati scria: „În Basarabia lipsesc cu totul şcoli româneşti; în grabă nici nu va mai fi *limba românească* (subl. n. – A.C.) în Basarabia, pentru că are să se mistuie cu cea rusească" (C.Stamati, **Opere alese**, Chişinău, 1958, p. 591).

Constantin Stamati-Ciurea resimţea aceeaşi oprimare glotică şi naţională ca şi tatăl său, ceea ce l-a făcut să scrie: „Ce se atinge de scrierile mele în *limba română* (subl. n. – A.C.), îmi era imposibil a le scoate la lumină. În toată Rusia nu există nici o tipografie română… *Limba română rustică, precum o vorbeşte poporul nostru din Basarabia* (subl. n. – A.C.) a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o şcoală populară măcar! Am fost şi sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic." (vezi C.Stamati-Ciurea, **Opere alese**, Chişinău, 1957, p. 424).

Basarabeanul B.-P.Hasdeu, savant enciclopedist, scriitor, lingvist, ne-a lăsat frumoasele versuri:

„Românimea cât trăieşte,
graiul nu şi-l va uita.
Să vorbim dar româneşte,
Orice neam în limba sa!"
(poezia *Să vorbim româneşte*).

Ca să încheiem şirul scriitorilor basarabeni din secolul al XIX-lea care s-au pronunţat ferm pentru aspectul ştiinţific şi istoric privind glotonimul „limba română" şi etnonimul „popor român", să apelăm şi la Alexe Mateevici. Pe 25-28 mai 1917, la Chişinău, s-a ţinut *Congresul gubernial al învăţătorilor moldoveni din Basarabia*. Să citäm fragmentar din ilustra alocuţiune a lui A.Mateevici la acest Congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumnevoastră nu toţi sunt uniţi asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alţii – cei mai puţini – români. Ei, bine, dacă aţi luat asupra dumnevoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să daţi poporului idei adevărate, căci altfel întreg învăţământul e fără rost…

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania (*aplauze*). Fraţii noştri din Bucovina, Transilvania şi Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci îşi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi! (*aplauze*)…

Trebuie să ştim de unde ne tragem, căci altfel suntem nişte nenorociţi rătăciţi.

Trebuie să ştim că suntem români, strănepoţi de-ai românilor, şi fraţi cu italienii, francezii, spaniolii şi portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem şi copiilor şi tuturor celor neluminaţi, să-i luminäm pe toţi cu lumina dreaptă…

N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească." (subl. n. – A.C.) (A.Mateevici, **Opere**, vol. I, 1993, p. 463-464).

Alexe Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imn al Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bunăcredinţă, susţinător şi protagonist al adevărului, oricare ar fi el!

E de menţionat, în mod expres, că nu numai scriitorii basarabeni, ci şi oamenii instruiţi, profesorii de licee, slujbaşii autohtoni şi neautohtoni, clerul bisericesc etc., îşi dădeau prea bine seama că glotonimul adecvat este „limba română", şi nu „limba moldovenească". Astfel, profesorul Iacob Hinculov publică, în anul 1840, la Sankt Petersburg, cartea **Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki**, notând în *Prefaţă*: „Aceasta este *limba română şi denumirea* ***român*** *nu este întâmplătoare* (subl. n. – A.C.): până la întemeierea Voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuţi cu numele comun *român*. *Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah şi moldovenesc."* (subl. n. – A.C.). O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncev scrie şi editează (pe cont propriu) la Chişinău **Cursulu primitivu de limba rumânî, compusu pentru shólele elementare şi IV clase gimnaziale** şi **Abeceda română**. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt deosebit de curajos şi îndrăzneţ al autorului.

Interesant este de menţionat, în această ordine de idei, că în Basarabia, pe vremea ţarismului, se găseau şi intelectuali ruşi care înţelegeau că aici locuiesc români-basarabeni şi că ei vorbesc limba română. Astfel, cu efortul Circumscripţiei de Învăţământ Odesa, A.Artimovici, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucţiunii Publice din Rusia, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm *populaţia românească a Basarabiei* (subl. n. – A.C.) să folosească limba Principatelor vecine, unde populaţia românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latineşti, neprielnice limbii slave; restricţiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: *nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia, adică printre masele principalilor ei purtători şi nici părinţii nu vor dori ca ai lor copii să înveţe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viaţa de toate zilele* (subl.n. – A.C.) [Arhiva centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat apud Ion Iova. „Ioan Doncev şi istoria apariţiei manualelor lui" / *Revista de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, A.Ş.M. 1993, nr. 1, p. 98. Vezi şi Lidia Colesnic, *Funcţionarea limbii române în instituţiile de învăţământ din Basarabia* (1812-1918). Autoreferatul tezei de doctor în filologie, U.S.M., Chişinău, 2001, p. 14. De aceeaşi autoare **Limba română în Basarabia (1812-1918)**, Chişinău, Editura Museum, 2003, passim). Comentariile ne par de prisos!].

Deoarece am pornit vorba despre savanţii şi oamenii de cultură de peste hotare, care s-au pronunţat împotriva aşa-numitei „limbi moldoveneşti", arătând că în România de Est există *o singură limbă* romanică şi anume *limba română*, să ne adresăm şi renumitului savant-romanist italian de talie europeană Carlo Tagliavini. Încă în anul 1956, la Congresul Internaţional de Romanistică, ţinut la Florenţa (Italia), C.Tagliavini, în comunicarea sa cu un titlu foarte semnificativ – *Una nuova lingua litteraria romanza? Il Moldavo*, sublinia, în auzul romaniştilor din toată lumea, că „pretinsa «limbă moldovenească» nu este decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc uşor modificat…" (vezi Carlo Tagliavini, **Originile limbilor romanice**, trad. din ital., Bucureşti, 1977, p. 289).

Falsul glotonim „limba moldovenească" şi antiştiinţifica teorie despre două limbi romanice de Est (româna şi moldovenească) au fost respinse şi de către mulţi specialişti ruşi din perioada sovietică şi de după destrămarea U.R.S.S.

Astfel, savanţii moscoviţi, profesorul Ruben Budagov (romanist) şi profesorul Samuil Bernştein (slavist) în studiul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*, scris în 1961 (dar publicat abia în 1989 din cauza cenzurii sovietice), precizau: „Autorii acestor rânduri, la fel ca şi mulţi alţi lingvişti sovietici, au căzut într-un timp în greşeală, când se străduiau să depisteze o anumită „autonomie" a limbii moldoveneşti faţă de limba română.

Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile română şi moldovenească.

Unitatea de limbă română-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice.

La ora actuală, această teză este recunoscută de toţi specialiştii care tratează problema în cauză…

(Teoria despre două limbi) …a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forţe şi mult timp

pentru a demonstra teza eronată, cum că moldovenii şi românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestei teze nu au existat şi nici nu pot exista" (vezi culegerea **Povară sau tezaur sfânt**, Chişinău, 1989, p. 355-356 sau rev. *Nistru*, 1988, nr. 11, redactor-şef – poetul D. Matcovschi). Mai e nevoie de comentarii sau de pretinse dicţionare moldoveneşti-româneşti?

Un foarte cunoscut lingvist rus, academician, doctor hab., profesor universitar din Sankt Petersburg, Raimond Piotrowski, în articolul *Ocrotirea limbii şi culturii naţionale* (vezi *Literatura şi arta*, 28 august 2003, p. 3), scrie: „Noi, romaniştii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus şi tare că limba băştinaşilor din Basarabia este cea română, în acest context, menţionez studiile vestiţilor filologi S.Bernştein, R.Budagov, V.Lisiţki, S.Semcinski sau ale lingviştilor din alte ţări ca regretatul Eugen Coşeriu – lingvistul secolului XX, Valeriu Rusu, Ana Tătaru etc.". Autorul subliniază în încheiere: „A susţine opinia că există o limbă „moldovenească" este o „aberaţie politică" (E.Coşeriu), este o greşeală gravă şi o *incultură lingvistică*". Eu aş mai adăuga pe lângă calificativul „incultură lingvistică" şi „rea-voinţă şi ignoranţă" din partea celor care ţin pâinea şi cuţitul în mână! iar *Ignorantia non est argumentum* – spuneau romanii.

Abordând problema glotonimului, autorii *Proiectului* ar fi trebuit să pornească nu de la legislaţia lingvistică din perioada sovietică (1989), ci de la *Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova* (adoptată la 27 august 1991), în care se utilizează glotonimul ştiinţific „limba română" (citez: „Decretarea *limbii române ca limbă de stat şi reintroducerea alfabetului latin*"). De asemenea a fost necesar a lua în considerare un foarte important document istoric „*Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească*" (opinia specialiştilor filologi ai Academiei, acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei) publicat în 1994. Nu se putea trece cu vederea nici *Iniţiativa legislativă* a ex-Preşedintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, privind limba şi *Mesajul* Domniei sale *Limba Română este numele corect al limbii noastre* prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995; de asemenea şi Avizul pozitiv în acest sens al Curţii Constituţionale, precum şi alte documente (vezi culegerea **Limba română este patria mea. Studii, Comunicări, Documente**, Chişinău, 1996, p. 283-337"). A fost neglijată şi propunerea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE) de a declara un moratoriu asupra problemei privind denumirea limbii şi a istoriei în Republica Moldova.

II. În *Concepţie* nu se afirmă, în mod categoric, că în Republica Moldova urmează a fi legiferate două limbi de stat: „moldovenească" şi rusa, cu toate acestea, *Proiectul* este împestriţat cu teze ca: „Limba rusă… se aplică şi ea în toate sferele vieţii statului şi societăţii".

Mai mult decât atât, limba rusă mai este înzestrată cu încă două funcţii importante: 1. „are statutul de limbă de comunicare interetnică"; 2. de limbă oficială („asigurarea de condiţii pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse").

Aşadar, „limba moldovenească" rămâne pur şi simplu *limbă de stat*, dar nu şi *oficială*, dar nu şi *„de comunicare interetnică*"!

Apare *volens-nolens* necesitatea să delimităm noţiunile: *limbă de stat* şi *limbă oficială*.

În viziunea noastră, e corect să considerăm că *de stat* sunt toate limbile care există în acel stat – adică şi limbile minorităţilor etnice, pentru că statul le ocroteşte! Ca, de altfel, şi oamenii: toţi cetăţenii unui stat sunt ai statului respectiv, şi acesta îi protejează.

În Spania sunt patru limbi (castiliana, galiciana, catalana, basca), dar *oficială* e numai *una* – spaniola, constituită pe baza dialectului casti-

lian. Celelalte limbi minoritare sunt considerate locale, statul având grijă de dezvoltarea lor. O limbă minoritară îşi are drepturile ei fixate recent în *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* (elaborată de Uniunea Europeană, UNESCO, Consiliul Europei) şi nu poate „pretinde" a fi limbă *oficială* sau a elimina limba naţiunii titulare, aşa cum se întâmplă în Republica Moldova. Aici etnicii ruşi (diaspora rusă) are o pondere de 12% din numărul total al populaţiei, dar se fac tentative a instala *limba rusă* ca limbă oficială. Este o situaţie conflictuală, care trebuie aplanată în conformitate cu normele şi legile internaţionale în acest sens.

În *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* se fac următoarele stipulări foarte importante pentru a înţelege *rolul* şi *locul* limbilor minoritare într-un stat independent. Citãm:

1. „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale şi a necesităţii lor de a le însuşi" (Preambul).

2. „Limbile regionale sau minoritare pot fi folosite în învăţământ (în zonele respective), fără a aduce atingere limbii oficiale a statului" (Art. 8, p. 5-6).

3. Prevederile din *Carta Europeană*… nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acţiuni ce contravin scopurilor *Cartei Naţiunilor Unite* sau altor obligaţii de drept internaţional, inclusiv principiului suveranităţii teritoriale a statelor" (Art. 5, p. 3).

Postulatele enumerate mai sus urmează a fi respectate în toate ţările, inclusiv în ex-republicile fostei Uniuni Sovietice.

Fireşte, pe Terra se mai întâlnesc cazuri regretabile când limba unei diaspore (sau minorităţi etnice) ajunge la rang de *limbă oficială într-un stat.* Exemple concludente ne oferă, mai ales, reminiscenţele regimului colonial în multe ţări din Africa, Asia, America Centrală. Aici unele limbi europene s-au instalat împreună cu ocupanţii sosiţi în secolele trecute, autodeclarându-se limbi oficiale. Este notabil că limbile colonizatorilor se menţin până în prezent, deşi regimul colonial s-a prăbuşit demult şi ponderea elementului etnic european acolo este derizoriu de mic. Să dăm unele exemple: *limba engleză* continuă a fi *limbă oficială* în ţări ca *Zimbabwe* (aici băştinaşii constituie 96%), *Nigeria, Zambia, Trinidad-Tobago* (populaţia băştinaşă – 97%), *Sierra Leone* (pop. băştinaşă, negri – 98%), *Liberia, Jamaica, Gambia* etc.

Şi limba franceză domină „piaţa glotică", fără concurenţă, ca unica limbă oficială, în fostele sale colonii, devenite în prezent state independente: Republica Togo, Republica Niger, Republica Mali, Republica Populară Congo, Republica Benin ş.a.

Şi totuşi, odată cu obţinerea independenţei în fostele colonii au loc adevărate revoluţii culturale, inclusiv lingvistice. Multe foste ţări coloniale încearcă a-şi promova şi limbile naţionale (autohtone) la rang de idiomuri oficiale.

Memento: Problema abandonării limbii colonizatorilor nu este uşoară din două motive: 1) multe ţări (foste colonii) sunt *exoglossice,* adică polilingve, cu nenumărate graiuri tribale care se „ceartă" pentru întâietate (fiecare grai tribal vrea să devină oficial). De exemplu, în Benin sunt 40 de limbi tribale, în Camerun – 135, în Nigeria – 200, în Zair – 856 ş.a.m.d. „Bătăliile" glotice se ţin lanţ în asemenea ţări; 2) în limbile autohtone nu există limbaje, terminologii, stiluri funcţionale, deoarece, de regulă, ţările în cauză sunt agrare.

După cele relatate *supra* pare explicabil de ce în prezent, în unele foste colonii, sunt legiferate 1-2-3 limbi ale aborigenilor, alături de o limbă europeană (adică a ocupantului). Iată câteva „tandemuri linguale":

Uganda – engleza şi swahili;

Senegal – franceza şi wolof;

Ciad – franceza şi araba;

Madagascar – franceza şi malgaşa;

Kenya – engleza şi swahili (negrii ajung la 95%);

Haiti – franceza şi creola haitiană;

Burundi – franceza şi rundikirundi etc.

Mă opresc aici cu excursul acesta sociolingvistic şi mă întreb: oare şi noi, basarabenii, cu vechi tradiţii culturale, cu o limbă română dispunând de toate limbajele, toate terminologiile (în ştiinţă, economie, istorie, cultură etc.) trebuie să ne mulţumim cu a secunda în ţara proprie o limbă a diasporei care ni se impune ca limbă oficială şi de comunicare interetnică? Doar suntem în Europa şi nu în Burundi (din Africa Centrală)!

* * *

III. Amintita *Concepţie* propagă intens răsuflata idee a bilingvismului armonios. Citătm: „Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus şi rus-moldovenesc, statornicit istoriceşte, care în actualele condiţii este necesar să fie dezvoltat şi perfecţionat".

Dacă s-a eliminat complet din şcolile ţinutale limba română prin Ukazul ţarist din 3 februarie 1871 sub motiv că „graiuri locale în Imperiu nu se predau", dacă în perioada sovietică (1945-1990) limba noastră şi-a restrâns până la refuz funcţiile sociale, iar limba rusă domina peste tot – aceasta înseamnă bilingvism moldo-rus şi rus-moldovenesc stabilit istoriceşte?

În Basarabia bilingvismul naţional-rus niciodată n-a fost simetric, ci numai subordonat, care a condus la impurificarea limbii române cu barbarisme lexicale, cu calcuri lingvistice, cu deformări de topică etc. Multe din ele (tip: a crăsi „a vopsi", a bălui „a petrece", bulcă „franzelă", zadvişcă „zăvor" etc.) sunt fixate în bizarul **Dicţionar moldovenesc-românesc**, ca alcătuind „specificul" limbii moldoveneşti.

A fi bilingv nu este un cusur, ci un avantaj şi tinerii se străduiesc să înveţe 2-3 limbi străine, care, desigur, nu le poluează limba maternă. Însă în ceea ce priveşte bilingvismul moldo-rus în republica noastră el s-a manifestat până acum în mod inechitabil: băştinaşii învăţau limba rusă – rusofonii neglijau limba băştinaşilor. Nu văd cum, după implementarea *Concepţiei* discutate, s-ar putea schimba situaţia spre mai bine.

E de reţinut că, în general, bilingvismul asimetric conduce la denaturarea limbii subordonate şi, în ultimă instanţă, la dispariţia ei şi înregistrarea în *Cartea Roşie a Limbilor Mici* (editată de UNESCO în 1993). Şi în Federaţia Rusă, din 1994, există *Cartea Roşie a Limbilor Popoarelor din Rusia*, unde sunt înscrise limbile care au ajuns pe punct de dispariţie: *korekă, aleută, evenkă, udeghee* ş.a. Aceeaşi soartă îi aşteaptă pe *eschimoşi*, *iukaghiri, cikotskieni* ş.a.

Memento: Poate să pară neverosimil, dar mulţi purtători de limbi *muribunde nu conştientizează că limba lor se asimilează*, că limba pe care o vorbesc e cu totul alterată şi sluţită. Vorbesc stâlcit, pentru că aşa se vorbeşte, aşa se spune. Se constată un *contradictio in adiecto* între punctul de vedere al specialiştilor despre limbile muribunde şi punctul de vedere al purtătorilor de rând ai acestor limbi (Н. Б. Бахтин, *Языковой сдвиг и упрощения языка: точка зрения насителя и точка зрения лингвиста* – **Язык и общество на пороге нового тысячилетия: итоги и перспективы**, Moscova, 2001, p. 13).

Acceptarea limbii ruse ca „limbă oficială" şi de „comunicare interetnică" ar avea, la noi, urmări imprevizibile. Limba rusă va prelua imediat toate (sau aproape toate) funcţiile social-comunicative în Republica Moldova, terminându-şi marşul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza şi a elimina totalmente limba română din uzul oficial (şi nu numai!).

* * *

Şi totuşi, intenţia năstruşnică şi antinaţională de a continua rusificarea şi re-rusificarea românilor-basa-

rabeni din Republica Moldova vine în contradicţie flagrantă cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în ţările Comunităţii Statelor Independente (C.S.I.). Limbile acestor ţări suverane caută să iasă din strânsorile limbii „fratelui mai mare", să revină la matcă şi să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor naţional.

De exemplu, fostele republici sovietice unionale turcice din Asia Mijlocie, din Caucaz (Azerbaigeanul), precum şi Tatarstanul şi tătarii din Crimeea – toţi au abandonat demult alfabetul impus rusesc, revenind (sau trecând) la alfabetul latin, după modelul turcesc.

Cunoscutul turcolog rus, prof. A.N.Baskakov, scrie: „…în toate republicile turcice se fortifică purismul lingvistic, direcţionat spre substituirea lexicului rusesc şi internaţional (venit prin filiera limbii ruse) prin echivalentele turcice şi arabo-persane arhaizante. De asemenea se observă substituirea celor mai multe noţiuni redate anterior prin lexic internaţional şi rusesc în limbile turcice, prin lexic autohton sau, mai ales prin arhaisme arabo-persane" (А. Н. Баскаков, *Некоторые общие тенденции национального языкового развития народов в Российской Федерации*).

Nu a avut rezultatele scontate nici propunerea Dumei de Stat din Rusia făcută ţărilor din C.S.I. să accepte rusa ca a „doua limbă de stat". Deocamdată numai Republica Belarus şi Republica Kârgâstan s-au supus dorinţei deputaţilor Dumei (în Belarus diaspora rusă constituie 20% din numărul total al populaţiei, iar în Kârgâstan – 21%). Ucraina şi Tagikistanul s-au declarat categoric împotriva voinţei Dumei de Stat din Rusia.

Aceeaşi situaţie se atestă şi în fostele Republici Autonome Sovietice Socialiste. Din cele 20 de ex-autonomii numai 3 au declarat rusa ca a doua limbă de stat. Şi aceasta s-a întâmplat din cauza factorului demografic: ruşii predomină acolo numeric, de exemplu, în Başkiria locuiesc 820.000 de băştinaşi şi 3.000.000 de ruşi; în Udmurtia – 300.000 udmurţi şi 1.000.000 ruşi; în Mari-El – 150.000 etnici mari şi 250.000 ruşi.

E de remarcat că aceste pământuri şi popoare au fost cucerite de cnejii ruşi în secolul al XVI-lea între anii 1552-1557.

Mai este încă un inconvenient pentru limba rusă: conform actelor internaţionale ea (limba rusă) în ţările C.S.I. nu poate pretinde nici a fi considerată ca limbă minoritară sau regională. În *Carta Limbilor Regionale sau Minoritare* se propune o definiţie a acestor limbi. Iat-o: „Limbile folosite în mod tradiţional într-o anumită zonă a unui stat de către cetăţenii acelui stat, care constituie un grup numeric inferior restului populaţiei" (Art. 1, p. 1). Şi mai departe: „Noţiunea (termenul) „limbi regionale sau minoritare istorice… nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migranţilor" (tot acolo).

Nu este greu de constatat că în Moldova ruşii nu locuiesc „în mod tradiţional într-o anumită zonă" şi că în marea lor majoritate sunt migranţi, iar migranţii au un alt statut: ei trebuie să se adapteze glotic cât mai curând posibil, ca să se poată integra în noua societate. Astfel se procedează în toate ţările civilizate, când e vorba de diaspore.

* * *

În concluzie, accentuăm încă o dată că e nevoie să militäm cu mai multă insistenţă pentru drepturile noastre inalienabile la identitatea glotică şi etnică, la istoria neamului, la limba noastră cea română. Numai în condiţiile rezolvării echitabile şi juste a problemei naţionale, omul (cetăţeanul) îşi iubeşte Patria, care, în viziunea lui Barbu Delavrancea, „nu este pământul pe care trăim din întâmplare, ci cel plămădit cu sângele şi întărit cu oasele înaintaşilor nostri".

21 septembrie 2003

Gheorghe BOBÂNĂ

STEREOTIPURILE ETNICE ŞI *CONCEPŢIA POLITICII NAŢIONALE DE STAT A REPUBLICII MOLDOVA*

Termenul de *stereotip social* a fost folosit pentru prima dată de cercetătorul american U. Lipman în studiul său *Opinia socială,* publicat în anul 1922. Potrivit autorului, *stereotipul* reprezintă determinarea ordonată a imaginii culturale a lumii în mintea individului prin care, în primul rând, se economisesc eforturile în procesul de înţelegere a obiectelor sociale complexe, şi, în al doilea rând, sunt protejate valorile sale, poziţiile şi drepturile. Ulterior, cercetătorii oferă o nouă definiţie, mai concretă, a stereotipurilor sociale, considerate drept scheme simplificate ale obiectelor sociale în reprezentările individuale şi colective. Astfel, reprezentările stereotipice constituie o formă de simplificare a lumii reale. Stereotipurile au anumite funcţii psihologice şi sociale. *Funcţiile psihologice* ale stereotipizării reprezintă simplificarea, sistematizarea şi susţinerea informaţiilor individului, iar *funcţiile sociale* permit anticiparea acţiunilor, luări de poziţie ale grupului şi individului, autorizează justificarea lor în raport cu normele sociale. Mecanismul psihologic al stereotipizării poate fi utilizat în diferite doctrine politice cu un scop bine determinat – cel de manipulare. Astfel, stereotipurile constituie un element indispensabil al psihologiei colective. În ultimul timp, stereotipurile au devenit obiect de studiu al etnopsihologiei.

În condiţiile unui stat plurietnic, individul este nevoit să comunice cu reprezentanţi ai diferitelor etnii, astfel se formează *stereotipurile etnice* – reprezentări relativ stabile despre calităţile morale, intelectuale, fizice atribuite diverselor grupuri etnice. Printre caracteristicile importante ale stereotipurilor etnice colective se evidenţiază atitudinea emoţională care determină modelul nostru de comportare în relaţiile cu reprezentanţii altor etnii. Alte caracteristici ale stereotipurilor etnice sunt stabilitatea, rigiditatea şi gradul înalt de acceptabilitate a acestora. Stabilitatea stereotipurilor etnice este totuşi relativă, ele supunându-se transformărilor în momentul apariţiei unor noi informaţii despre grupul etnic respectiv. De exemplu, în cazul unui conflict între diverse grupuri etnice, reprezentările stereotipice sunt mult mai intense, are loc formarea imaginilor polare, prin aşa-numitul efect al oglinzii se acordă grupului etnic din care face parte individul doar calităţi pozitive, iar adversarului doar calităţi negative. Astfel, în prezent, în Rusia majoritatea caucazienilor, în urma confruntărilor interetnice, îndeosebi a celor din Cecenia, sunt asociaţi cu banditismul, terorismul, mafia, prostituţia etc. Un rol important în formarea stereotipurilor interetnice revine mass-media. Difuzarea într-o lumină nefavorabilă a informaţiei privind interesele etnice este deosebit de periculoasă. Urmările pot fi uneori dintre cele mai imprevizibile.

Ideologia sovietică timp de decenii a cultivat stereotipul *omului sovietic* cu o conştiinţă etnică mai puţin evoluată, care recunoştea superioritatea culturii ruse faţă de cea autohtonă şi, implicit, limba rusă ca limbă de comunicare interetnică. Moldovenii din Republica Moldova, mai puţin preocupaţi de păstrarea identităţii lor naţionale, aveau adevărate complexe de inferioritate în momentul contactelor interetnice cu *fratele mai mare*. Mulţi dintre ei „s-au vindecat" de acest complex al inferiorităţii cu preţul renunţării la comunitatea lor etnică, acceptând limba rusă drept limbă de educare a copiilor în familie şi în şcoală, justificându-şi atitudinea prin faptul că nu vor fi capabili să se cultive, să ajungă la nivelul *fratelui mai mare* prin intermediul limbii materne. Astăzi avem o mulţime de moldoveni cu numele de familie Ţurcanu, Lupu, Ţăranu, chiar şi Moldovanu, care nu posedă limba română.

Timp de decenii a fost propagată teoria existenţei a două limbi şi a două popoare – limba română şi limba moldovenească, poporul român şi poporul moldovenesc ca două entităţi etnice şi lingvistice diferite. Acest lucru s-a făcut pentru a putea manipula mai uşor conştiinţa naţională a moldovenilor. S-a vehiculat şi se mai vehiculează stereotipul populaţiei române „cotropitoare", „ocupante". Moldovenii, consideraţi un grup etnic mic, separat de populaţia românească din ţară, puteau fi mai uşor manipulaţi. Stereotipurile „moldoveanului" deosebit de „român", „poporului moldovenesc" deosebit de „poporul român", „limbii moldoveneşti" deosebite de „limba română" s-au dovedit a fi destul de stabile şi n-au putut fi înlăturate din conştiinţa moldovenilor din Republica Moldova nici timp de un deceniu şi mai mult de renaştere naţională şi de construcţie a statalităţii moldoveneşti. Noua guvernare, instaurată după 25 ianuarie 2001, a folosit cu abilitate aceste stereotipuri, declarându-le valori naţionale şi calificând orice manifestare de „românism" drept tentativă de „demoldovenizare", de negare a existenţei naţiunii moldoveneşti şi a statalităţii moldoveneşti. În proiectul *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* se declară că pe teritoriul republicii, alături de „moldoveni" şi alte etnii, locuiesc şi „români", care sunt, ar trebui să înţelegem, „altfel" decât „moldovenii". Astfel se promovează făţiş stereotipul etnic cultivat aproape două secole de administraţia rusă şi sovietică cu referire la populaţia basarabeană. În mod firesc te întrebi: cu ce scop este reanimată vechea politică?

Conducerea actuală a Republicii Moldova îşi propune să reintegreze teritoriile din stânga Nistrului într-un stat unitar, independent şi suveran. Intenţia este salutabilă şi susţinută de majoritatea populaţiei Republicii Moldova. Altceva este că se acţionează conform dictonului machevellian „scopul scuză mijloacele" şi, în zelul de a-şi atinge scopurile, guvernarea actuală se străduieşte, prin toate mijloacele, să „transnistrizeze" Republica Moldova, acceptând, direct sau indirect, politica regimului de la Tiraspol, care ponegreşte şi discreditează pe toate căile şi cu toate mijloacele naţiunea română, inoculează populaţiei băştinaşe ideea pericolului „românizării", care vine din partea Republicii Moldova şi cultivă intens stereotipurile „moldovean", „limbă moldovenească" etc. După ce s-a debarasat de judeţe, revenind la raioane pentru a corespunde situaţiei administrativ-teritoriale de dincolo de Nistru, autorităţile de la Chişinău şi-au îndreptat atenţia asupra istoriei, limbii şi acum asupra politicii naţionale în genere. Toate acţiunile guvernării în acest sens se desfăşoară sub lozinca „moldovenismului" şi au o vădită coloratură antiromânească. Acest fapt este atât de evident, încât nu necesită o demonstraţie specială.

Proiectul *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* are drept scop declarat asigurarea diversităţii etnice, culturale şi lingvistice, a toleranţei reciproce şi a păcii interetnice în Republica Moldova. Adoptarea acestei legi, se declară în Preambul, va contribui mai mult la păstrarea, dezvoltarea şi libera exprimare a identităţii etnice, culturale, religioase şi lingvistice a comunităţilor etnice care locuiesc în Republica Moldova.

Prima comunitate etnică în Republica Moldova este cea majoritară, a moldovenilor, cărora totdeauna le-au fost proprii „toleranţa şi respectul faţă de limbile, culturile, religiile şi credinţele altor comunităţi etnice". Statul se angajează să asigure în deplină măsură păstrarea, dezvoltarea şi libera exprimare a identităţii etnice, culturale, religioase şi lingvistice a tuturor comunităţilor etnice care locuiesc (în text este folosit inadecvat termenul „trăiesc", ca de altfel şi mulţi alţi termeni arhaici şi inadecvaţi, ceea ce demonstrează că textul a fost tradus din limba rusă de o persoană cu o slabă cunoaştere a limbii române literare) pe teritoriul Republicii Moldova.

În *Concepţie* se declară că „limba moldovenească" are statutul de limbă de stat şi se foloseşte în toate sferele vieţii politice, economice, sociale şi culturale. Imediat după aceasta se declară că „limba rusă" are statut de *limbă de comunicare interetnică.* Apare întrebarea: ce înseamnă *limbă de comunicare interetnică* şi care este statutul ei faţă de „limba de stat"? Pre-

rogativele ei sunt mai înguste sau mai largi, sau sunt aceleaşi ? Este evident că declararea limbii ruse drept limbă de comunicare interetnică reprezintă un stereotip încetăţenit în perioada sovietică şi promovat mereu de autorităţile sovietice, iar acum şi de cele ruse în statele C.S.I. Normal ar fi ca într-un stat naţional, independent şi suveran *limba de stat* să fie *limbă de comunicare interetnică*. Să ne închipuim că în Federaţia Rusă, Franţa, Germania etc. limba de comunicare interetnică ar fi alta decât, respectiv, rusa, franceza, germana etc. **Declararea unei alte limbi decât limba de stat limbă de comunicare interetnică afectează independenţa, suveranitatea şi integritatea statului.**

Pe teritoriul unităţii administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfinţit pentru limbile găgăuză, moldovenească şi rusă. Realitatea însă este tocmai inversă – pe primul loc se află de fapt limba rusă. Nici un oficial găgăuz n-a dat vreun interviu în limba găgăuză, care este neglijată aici, la fel ca şi limba română. În ce limbă se vorbeşte la şedinţele Adunării Populare, ale administraţiei găgăuze, în ce limbă se predă în şcoli şi în universităţi? Limba găgăuză rămâne doar o limbă vorbită în familie şi nu se va dezvolta atâta timp cât limba rusă va fi folosită pe acest teritoriu cu statut de „limbă oficială".

Mai apare o întrebare. Care este, conform autorilor *Concepţiei*, diferenţa dintre „limba de stat", „limba de comunicare interetnică" şi „limba oficială", a politicii naţionale de stat a Republicii Moldova? Dacă U.T.A. Găgăuzia este o parte componentă a statului Republica Moldova, atunci şi aici trebuie să circule liber „limba de stat". Aceasta nu se întâmplă, iar statul Republica Moldova este limitat în realizarea pe acest teritoriu a independenţei, integrităţii şi suveranităţii sale. **Autorii *Concepţiei* promovează stereotipurile etnice perimate care dăunează nu numai populaţiei majoritare, dar şi grupurilor etnice conlocuitoare.** Limba de stat în U.T.A. Găgăuzia trebuie să fie limba română, iar limba administraţiei, presei, radioului, învăţământului, culturii – limba găgăuză. În lipsa acestor condiţii nu vor exista premise reale de dezvoltare a culturii şi limbii găgăuze şi nu va fi realizat dezideratul proiectului *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* referitor „la păstrarea, dezvoltarea şi libera exprimare a identităţii etnice, culturale, religioase şi lingvistice a comunităţilor etnice" care locuiesc în statul Republica Moldova.

În cazul Transnistriei se declară, de asemenea, că pe teritoriul ei „funcţionează oficial limbile moldovenească, ucraineană şi rusă". Este o afirmaţie care nici pe departe nu corespunde realităţii. Toată lumea cunoaşte faptul că în Transnistria se vorbeşte doar o singură limbă, iar populaţia românească şi cea ucraineană nu-şi pot exercita dreptul la „dezvoltarea şi libera exprimare a identităţii etnice, culturale şi lingvistice". În *Concepţie* se insistă asupra păstrării în continuare a acestui *status-quo*. Mai mult, în compartimentul II. *Principiile politicii naţionale de stat,* unul dintre aceste principii prevede „…respectarea istoriei, culturii şi particularităţilor lingvistice ale populaţiei Transnistriei". Nu este clar ce au în vedere autorii documentului. Or, în Transnistria locuiesc aceiaşi moldoveni, ucraineni, ruşi ca şi pe întreg teritoriul Republicii Moldova, cu aceleaşi limbă, tradiţii şi istorie. Timp de mai bine de cincizeci de ani populaţia din Transnistria a trăit în bună înţelegere cu întreaga populaţie a Republicii Moldova şi n-a revendicat nici un fel de particularităţi istorice, culturale şi lingvistice. De unde au apărut ele acum şi de ce politica naţională de stat (a statului Republica Moldova!) trebuie să „promoveze" asemenea aberaţii? Răspunsul este clar. Fiindcă prin această *Concepţie* este susţinut stereotipul etnic, mitul despre aşa-numitul „popor transnistrean". În concluzie, considerăm că adoptarea *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* în redacţia actuală nu va contribui la asigurarea diversităţii etnice, culturale şi lingvistice, a toleranţei reciproce şi a păcii interetnice în Republica Moldova, ci dimpotrivă.

Mihail Gh. CIBOTARU

CAPCANA SAU CONCEPŢIE A POLITICII ANTINAŢIONALE

Înainte de a trece la tema propriu-zisă, ţin să descriu un tablou ce mi s-a desfăşurat în faţa ochilor foarte demult, tablou care n-are, la prima vedere, nimic comun cu subiectul nostru de azi, dar care, să vedeţi, mi-a fost reînviat în memorie anume cu această ocazie. Adică, recitind proiectul *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova*.

Eram student şi veneam acasă în vacanţa de vară. De sus, din gara Floreşti, unde coborâsem din tren şi-mi aruncasem privirea spre Vărvăreuca mea, mi se deschisese o privelişte cu totul neobişnuită: toată valea Răutului, ce servea de păşune pentru vitele satului, acum era acoperită cu o pânză de nămol negru, împestriţată cu ochiuri de apă tulbure, prin care se înghesuia lume – bărbaţi, femei, copii – fiecare având într-o mână o măciucă, în alta – o căldare, iar măciucile celea mereu erau repezite în apa tulbure, după care cel cu lovitura se apleca numaidecât ca să-şi ridice dobânda, un peştioi barosan care, ameţit cum era de lovitură, se mai zbătea cu disperare, poate că scapă din mâinile ucigaşului. De scăpat, însă, nu scăpa nici unul, din simplul motiv că n-aveau unde se retrage: băltoaca nu mai avea comunicare cu râul. Cam acesta-i tristul tablou de care mi-am amintit citind proiectul propus publicului pentru discuţie.

Deci, să trecem la obiect. Proiectul a fost publicat şi, astfel, pus la dispoziţia tuturor cetăţenilor, aceştia având posibilitate nu numai să-l citească, dar şi să ia atitudine. Până aici totul e bine, chiar europeneşte. Mai rămâne să se ţină cont atât de opiniile care vor fi expediate direct Parlamentului, cât şi de cele din presă. Numai în acest caz respectiva Lege – care, bineînţeles, va trebui să se deosebească radical de prezentul proiect! – va fi obiectivă, reală şi de folos poporului în întregime şi fiecărui cetăţean al Republicii Moldova. Spun aceasta, deoarece pe mine unul proiectul nu că m-ar fi dezilu-zionat, ci pur şi simplu m-a insultat. Căci una din două: autorii lui sau l-au scris pentru naivi, agramaţi, mancurţi, inclusiv pentru carierişti handicapaţi (căci şi carieriştii pot avea o anumită demnitate naţională), sau se înverşunează să ne ofenseze deschis, să ne scuipe în faţă în modul cel mai laş. Formulez aceste afirmaţii nu tocmai potrivite pentru o discuţie paşnică şi eficace pe care o doresc anume astfel să fie, fiindcă, deşi m-am străduit să citesc şi să recitesc proiectul cu cea mai sinceră bunăvoinţă, mi s-a creat convingerea că această *Concepţie* este o cale spre acutizarea relaţiilor dintre grupurile etnice conlocuitoare pe de o parte şi populaţia majoritară, adică băştinaşii, pe de altă parte.

Dar să trecem de la constatări generale la argumente concrete. Vrednică şi onorabilă intenţie „integrarea şi consolidarea poporului unic multicultural şi multilingv al Republicii Moldova prin armonizarea intereselor naţionale generale cu interesele tuturor comunităţilor etnice şi lingvistice din ţară". Bine şi chiar foarte. Cine oare nu vrea să fie înţelegere în ţara sa? Moldovenii, în special cei dintre Prut şi Nistru, căci anume despre ei e vorba aici, niciodată, pe parcurs de veacuri, n-au dat prilej de ceartă cu conlocuitorii de alte etnii şi confesiuni. (Pogromul evreilor din 1903 a fost organizat de ţarismul rus şi nicidecum de basarabeni! cum se lasă a se înţelege şi a se interpreta.) Ba mai mult, totdeauna, chiar şi în cazurile când nu s-ar fi cuvenit, au fost şi continuă să fie foarte ospitalieri, respectuoşi, prietenoşi, calităţi pentru care deseori au avut de plătit cu grele suferinţe.

Să vedem, deci, cam ce ar însemna, din punctul de vedere al autorilor *Concepţiei*, această „armonizare a intereselor naţionale generale cu interesele tuturor comunităţilor etnice şi lingvistice din ţară". Citez din **Dispoziţii generale**:

– „Moldovenii – naţionalitatea fondatoare a statului, împreună cu reprezentanţii altor etnii (se nominalizează) constituie poporul Moldovei, pentru care Republica Moldova este Patria lor comună".

– „Limba moldovenească având statutul de limbă de stat, se foloseşte în toate sferele vieţii politice, economice, sociale şi culturale".

Citez din „Sarcinile politicii naţionale de stat":

– „Implementarea în continuare a standardelor internaţionale în practica soluţionării problemelor etnolingvistice".

– „Restabilirea unui spaţiu social-economic unic pe întreg teritoriul Republicii Moldova".

– „Dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe respectul faţă de democraţie, de drepturile şi libertăţile omului".

– „Asigurarea reală a dezvoltării culturii naţionale moldoveneşti, a învăţării limbii moldoveneşti şi a istoriei Moldovei...".

Şi ultimul citat extras din capitolul „Dispoziţii generale": „Diversitatea etnică, culturală şi lingvistică, toleranţa reciprocă şi pacea interetnică sunt declarate principala bogăţie a Moldovei".

Şi până aici parcă bine şi chiar foarte bine. Doar *parcă*... Fiindcă totul, cu regret, e doar făţărnicie, viclenie, fariseism, stil şi metodă învechite, ureseseiste, de a induce în eroare, de a sprijini minciuna, intenţiile perfide de deznaţionalizare, de înrobire etico-morală, economică, socială, culturală a bieţilor moldoveni, care, face impresia, de la un timp, nu mai ştiu ce se întâmplă cu dânşii. Cel puţin o bună parte, dacă nu chiar majoritatea acestora, care, zbătându-se în sărăcie şi nevoi nemaiştiute de secole, sunt extrem de împovăraţi, pierzând orice interes şi orice speranţă. Scop, de altfel, urmărit metodic şi permanent ştim noi de către cine. Acum intenţia e să se adopte şi o lege care să dea mână liberă tuturor ticăloşiilor. Şi o asemenea lege e posibil să devină anume acest proiect, dacă, ferească Sfântul, ar ajunge cumva să fie pus în discuţie în prezenta formă la Parlament, care, având-u-i azi în majoritate pe cei ce votează cu ochii închişi totul ce li se propune „de sus", va vota şi această „lege".

Să vedem, deci, cam ce ar dori să „testamenteze" respectivul proiect de lege. Citez:

– „Politica naţională de stat trebuie să fie orientată spre: dezvoltarea relaţiilor interetnice, tradiţional corecte". *Nota bene* – **tradiţional corecte**. Altfel zis, tradiţiile poporului nostru de veacuri, ba chiar de milenii, au fost poate şi corecte, de la o vreme, însă (de când anume şi de cine „decretată" această decizie, nu se menţionează), nu toate aceste relaţii interetnice rămân a fi **corecte**. Să vedem, deci, care relaţii anume, în opinia autorilor, sunt corecte şi care nu. Continuu să citez (ca să ne dumerim) spre ce năzărevesc ei să orienteze aşa-zisa politică naţională:

– „depăşirea consecinţelor conflictului civil de la sfârşitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX care a deformat relaţiile interetnice tradiţional corecte în Moldova."

Să ne amintim care a fost conflictul şi să vedem care relaţii **tradiţional corecte** au fost deformate. Ţin bine minte acea perioadă istorică din viaţa poporului nostru, deoarece am fost şi eu alături de generaţiile care au luptat pentru redeşteptarea naţională. Anume în acea perioadă am recăpătat alfabetul; limba strămoşească – cel puţin prin lege – a obţinut statutul de limbă de stat; neam înavuţit cu Drapelul şi Stema de Stat; am obţinut Independenţa şi a luat fiinţă statul Republica Moldova. Iată, deci, cauzele adevărate care, conform opiniei autorilor proiectului de

lege, au **deformat relaţiile interetnice**, care până atunci erau **tradiţional corecte**. Fiindcă autorii, în timp ce arată concret timpul când s-a produs acel **conflict civil**, dar trec sub tăcere când au fost înscăunate (şi de către cine) relaţiile interetnice *corecte*, trebuie s-o spunem, încă şi încă o dată, deschis şi fără motiv de supărare, de la blestematul 1812 şi, mai cu seamă, de la acel 28 iunie 1940 încoace, prin dictaturi şovine, au luat naştere acele relaţii „tradiţional corecte". Frumoase tradiţii, nimic de zis. Mai întâi ni s-au luat limba, biserica, şcolile parohiale, întregul învăţământ şi toate instituţiile oficiale fiind trecute la limba rusă. După care, încetul cu încetul, ne-au văduvit de obiceiuri şi tradiţii (tradiţiile noastre au fost divizate în **corecte** şi **incorecte**). Căci, până atunci, relaţiile dintre băştinaşi şi etnicii care hotărâseră benevol să-şi lege destinul de baştina noastră erau normale şi absolut fireşti: fiecare, acasă, îşi vorbea limba maternă, îşi respecta credinţa strămoşească, obiceiurile, tradiţiile etc. Iar când ieşea din casă, nu uita că se află pe alt pământ, acasă la un popor care i-a făcut loc alături cu sentiment de ospitalitate creştinească, fapt pentru care cei veniţi îi tratau cu recunoştinţă, însuşindu-le fără pic de ezitare limba, respectându-le tradiţiile, obiceiurile. Relaţiile dintre băştinaşi şi grupurile etnice erau într-adevăr corecte sub toate aspectele. Prin părţile Floreştilor, de unde mi se trage obârşia, locuiesc şi ucraineni (sate întregi), şi evrei (orăşelul Mărculeşti [zis Cot], satul Câpreşti erau localităţi pur evreieşti), lipoveni, nemţi, ruşi, polonezi şi alte grupuri etnice, dar niciodată nu s-a întâmplat să se duşmănească din motive de apartenenţă naţională. Şi, până la sovietizare, toţi – dar absolut toţi! – cunoşteau româna. Chiar dacă ţarismul s-a străduit din răsputeri să-i asimileze pe băştinaşi, lovitura decisivă au dat-o sovieticii. Şi iată, această politică a devenit, vorba autorilor proiectului de lege, **tradiţional corectă...**

Simţind că poziţia le e prea şubredă, autorii declară cu o făţărnicie crasă „crearea neîntârziată a condiţiilor necesare pentru însuşirea limbii moldoveneşti de către o parte a populaţiei Moldovei". Atenţie: **de către o parte a populaţiei**. Să trecem peste problema denumirii corecte a limbii noastre. Care e această **parte**? Nu cumva sunt chiar înşişi moldovenii? De ce nu se numeşte direct – partea alolingvă?

Fiţi atenţi, însă, la ceea ce urmează imediat după această cerinţă a politicii de stat. Citez: „Neadmiterea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieţii statului şi societăţii". Spuneţi-mi, vă rog, cine dintre alogeni, care zeci şi zeci de ani de politică stalinistă **tradiţional corectă**, vorba autorilor, au ştiut că aici prima şi unica limbă şi de stat, şi de comunicare e cea rusă, cine, zic, după această prevedere a Legii în cauză se va mai apuca să însuşească şi „moldovenească"? Cu atât mai mult cu cât se ştie prea bine că politica nestrămutată a conducerii actuale e de a acorda şi limbii ruse statutul de limbă de stat! Se continuă cu alt postulat şi anume: „consolidarea păcii interetnice, înfăptuirea construcţiei naţionale pe baza bilingvismului moldo-rus şi rus-moldovenesc statornicit istoriceşte..." (mai sus am amintit în ce mod şi cât de firesc). Şi mai departe, iarăşi citez: „asigurarea de condiţii pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse", după ce se mai impune încă o obligaţie statală: „păstrarea şi dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldoveneşti şi al culturii moldoveneşti, ţinând seama de baza lor est-romanică, respectarea istoriei, culturii şi **particularităţilor lingvistice** (sublinierea noastră – M.C.) ale populaţiei Transnistriei" (să aibă, oare, autorii proiectului în vedere „particularităţile lingvistice", să zicem, ale dlor Anatol Codru, Petru Soltan, Eugen Doga, Vladimir Beşleagă, Alexei Marinat şi ale altor personalităţi marcante ale culturii şi ştiinţei noastre care-şi trag obârşia din Transnistria?!), după aceste prevederi – am citat doar câteva dintre ele, zic, după

toate aceste politici de stat, mai au vreo valoare cât de cât reală asemenea sarcini ale politicii naţionale cum ar fi: „afirmarea unui sistem de valori naţionale...", „dezvoltarea legislaţiei (...) în scopul asigurării cât mai depline a drepturilor şi libertăţilor constituţionale...", „implementarea în continuare a standardelor internaţionale în practica soluţionării problemelor etnolingvistice", „asigurarea unei protecţii juridice reale a cetăţenilor..." etc. Toate acestea nu-s decât nişte gogoaşe, o adevărată făţărnicie, la umbra căreia se face încercarea – de altfel cât se poate de obraznică şi perfidă! – de a induce în eroare populaţia, de a promova în cadrul legii vechea politică şovină, înstrăinarea populaţiei majoritare, a stăpânilor de milenii ai acestui pământ, de ceea ce au mai scump şi care le asigură identitatea: limba, istoria, dreptul de a se numi oficial cine sunt cu adevărat. Din toată *Concepţia* rezultă că Moldova nu şi-a avut cetăţenii săi, şi chiar de i-a avut, azi ei nu mai au nici o valoare. Toate drepturile, toată grija sunt concentrate asupra minorităţilor naţionale, de parcă populaţia băştinaşă, majoritară, ar fi cu ceva vinovată în faţa lor şi nici barem egală cu ele nu se cuvine să fie. Altminteri, vedeţi dumneavoastră, se năruie pacea interetnică – adică, în caz că nu li se acordă privilegii după un anumit hatâr. Moldova dintre Nistru şi Prut prin multe intemperii a avut a trece, mai cu seamă în ultimele secole. Dar o situaţie atât de incertă, de penibilă, de dezastruoasă, de ameninţătoare cu dispariţia poporului băştinaş ca entitate încă nu s-a cunoscut. Această stare dramatică, care în orice clipă poate să se transforme într-o tragedie nu numai pentru populaţia autohtonă, ci absolut pentru toţi cetăţenii acestei ţări, e creată mai mult artificial, prin ambiţia unora care au nevoie să ţină în permanentă încordare, suspiciune şi neîncredere reciprocă populaţia republicii. Din fericire, nu toţi alogenii ne ignorează limba şi istoria. Trebuie să avem o politică normală în ceea ce priveşte drepturile omului. Să ne aliniem la cele mai progresiste ţări din lume cum ar fi, bunăoară, Germania, Italia, Franţa, SUA, China. Toate au minorităţi naţionale, dar nici una din ele nu bravează şi nu se joacă cu „limbile de stat". Nici chiar Federaţia Rusă, ţară cu atâtea popoare şi atâtea etnii minoritare, nu are decât o singură limbă de stat care e şi limba de comunicare. De ce actuala conducere stăruie, cu tot dinadinsul, să favorizeze limba rusă? Scopul e clar: să divizeze societatea civilă, să bage zâzanie între minorităţile naţionale şi băştinaşi, ca aceştia să nu fie uniţi înde ei şi să nu lupte împreună pentru rezolvarea problemelor cu adevărat stringente, de care depinde însăşi existenţa statului Republica Moldova. Căci, dacă n-ar exista aceste conflicte artificiale, dacă am fi uniţi cu toţii, actualii guvernanţi ar rămâne, desigur, fără electorat. De fapt, acest destin îi aşteaptă inevitabil. Din simplul motiv că minciuna şi laşitatea nu pot sta veşnic în capul mesei. Dar triumful adevărului şi al dreptăţii depinde în primul şi primul rând de noi, de naţiunea majoritară şi de toţi ceilalţi cetăţeni ai Republicii Moldova.

În încheiere aş vrea să revin la tabloul cu care am început, tablou care, în contextul acestui proiect de lege, apare ca o parabolă. Da, acel şes înnămolit ne este republica şi peştii suntem noi, cetăţenii ei, divizaţi, izolaţi prin acele băltoace tulburi, ameninţaţi în permanenţă de acele măciuci setoase de a ne lovi în moalele capului, pentru a ne vedea pe toţi huştiuliţi pe tigaia încinsă. Numai că, spre deosebire de acele vietăţi acvatice care se zbăteau energic, din ultimele forţe, chiar şi după loviturile crâncene, nărăvind să scape din captivitate, deşi băltoacele nu le mai lăsa nici o şansă de supravieţuire, noi acceptăm cuminţi aceste lovituri ale măciucii, le suportăm creştineşte şi nu facem ceea ce peştilor le era peste putinţă: să unim acele băltoace înde ele şi pe toate împreună cu matca râului unde să ne simţim, vorba ceea, în apele noastre. Cam aceasta ar fi parabola. Deocamdată, însă, continuăm să tăcem ca peştele. Şi nici măcar nu ne zbatem cum se zbate el pomenindu-se pe uscat. Păcat...

Mihail PURICE

LEGISLAŢIA LINGVISTICĂ ŞI CONDIŢIILE ÎNSUŞIRII LIMBII ROMÂNE DE CĂTRE ALOLINGVI

1. Legislaţia lingvistică aprobată în 1989 a consemnat un eveniment marcant pentru destinul limbii române din Republica Moldova. Limba noastră devenise „altarul împrejurul căruia toţi se adună cu inimi iubitoare şi cu simţirea de devotament unii către alţii" (V. Alecsandri). Ea ne-a oferit prilej de avînt şi entuziasm pentru perspectivele care se deschideau în faţa limbii române: a căpăta dreptul de a fi stăpînă în casa ei proprie, de a avea veşmîntul ei firesc – alfabetul latin. Legislaţia lingvistică a trezit interes în rîndul tuturor păturilor sociale. Alolingvii, care la început s-au opus vehement revendicărilor îndreptate împotriva rusificării limbii noastre, parcă au înţeles, în fine, că limba română în propria ţară trebuie să se bucure de drepturile ei fireşti, iar vorbitorii de alte limbi din republică trebuie să o însuşească la nivel comunicativ. Astfel se explică frecventarea de către alolingvi, în primii ani de după adoptarea legislaţiei lingvistice, a circa 2.500 de cursuri de însuşire a limbii române.

2. Perioada de funcţionare a legislaţiei lingvistice ne provoacă sentimentul de iluzii pierdute, de regret şi dezamăgire. După atîtea rătăciri prin problemele noastre, astăzi sîntem tot acolo de unde am pornit (poate chiar şi mai rău). Cînd încercăm să analizăm, în acest context, realitatea, constatăm cele mai nefaste condiţii pentru limba română:

– În oraşele şi orăşelele republicii, în Transnistria şi în Găgăuzia mediul lingvistic nu s-a schimbat defel în favoarea limbii de stat, el a rămas acela care a fost în imperiul sovietic, rusesc;

– Cu toate că numele limbii noastre literare de veacuri este *limba română*, termen confirmat şi prin *Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova*, se aprobă constituţional numele unui aspect teritorial al limbii, cel al unui subdialect, „limba moldovenească" (adică nu limba scriitorilor clasici şi contemporani);

– Se propagă insistent, pînă la isterie, ideea necesităţii de a oficializa limba rusă;

– Limba rusă este în prezent mai „interetnică" în republică decît în perioada de pînă la 1989;

– S-au luat măsuri oficiale de dezvoltare a limbii ruse, una din ele fiind introducerea limbii ruse în şcoală ca disciplină obligatorie;

– Se insistă ca niciodată asupra ideii de „identitate a limbii moldoveneşti", iar toţi cei care argumentează unitatea limbii române sînt învinuiţi de acţiune antistatală;

– Alolingvii, cu rare excepţii, nu au însuşit limba de stat, de care, în condiţiile actuale, nici nu mai au nevoie;

– A vorbi cu concetăţenii noştri alolingvi în limba română înseamnă a da prilej, în cel mai bun caz, pentru suspiciuni de naţionalism (adică de ce vorbeşti cu mine în limba ta, dacă ştii ruseşte?);

– A vorbi şi a scrie astăzi corect în limba română nu este un criteriu al culturii, ci o acţiune „antistatală" de românizare a „limbii moldoveneşti", iar a vorbi incorect, rusificat, cu regionalisme, ar însemna „respectarea specificului limbii moldoveneşti";

– Numai în condiţii social-politice antinaţionale poate apărea un document de felul celuia numit *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* (în proiect).

3. Dacă nu am abandonat definitiv ideea ca limba română să aibă funcţiile ei fireşti, să devină

limbă de relaţii interetnice, să avem în republică nu bilingvismul „format istoriceşte", ci acela care presupune şi capacitatea alolingvilor de a comunica în limba română, una dintre problemele serioase este însuşirea limbii de stat de către concetăţenii noştri alolingvi. S-au luat parcă toate măsurile de facilitare a procesului de însuşire a limbii de stat de către reprezentanţii etniilor conlocuitoare din republică: modificări în programele de învăţămînt, deschiderea unui număr mare de cursuri pentru maturi, schimbări de metodică a predării, editare de manuale. Carul însă a rămas pe loc.

În mass-media de la noi au fost vehiculate, în fond, două opinii cu privire la această situaţie. Una susţine că lipsesc cadrele calificate şi manualele bune. Însă această opinie nu este întemeiată. Profesorii de limba română sînt specialişti calificaţi, care au urmat cursuri de reciclare în domeniu, 65% din numărul total al lor avînd calificarea de filolog şi profesor de limba română, 36% – profesori de limbi străine (metodicele sînt similare), 1% – profesori de limba rusă în şcolile naţionale şi numai 3% sînt nespecialişti în domeniu (a se vedea: *Făclia*, 23 februarie, 2002). La dispoziţia celor care vor să studieze limba română au fost puse zeci de manuale, ce au drept obiectiv cultivarea abilităţilor de comunicare. Ar fi naiv să credem că moldovenii au învăţat limba rusă datorită manualelor şi învăţătorilor „de înaltă calificare". Tot atît de naiv ar fi să credem că alolingvii care au locuit la noi între 1918 şi 1944 au învăţat limba română graţie unor profesori şi manuale de excepţie. Aceasta nu înseamnă că noi am nega importanţa bazei didactice în şcoală.

A doua opinie este că alolingvii nu vor principial să înveţe limba de stat. Elocvent în acest sens este un interviu cu unul dintre scriitorii noştri (*Literatura şi arta*, 24 octombrie 2002). La întrebarea: „De ce slavii din Republica Moldova nu vor să înveţe limba română?", distinsul scriitor şi publicist răspunde: „Din lene, din rea voinţă, din aroganţă, dintr-un sindrom imperial". Această idee este împărtăşită de mulţi. Noi nu excludem nici lenea, nici aroganţa, nici chiar „sindromul" de şovinism. În practica mea pedagogică am avut asemenea cazuri. Cînd încerci să comunici cu cei care se cred şi astăzi „fraţi mai mari" şi privilegiaţi, eşti tratat cu aroganţă şi nu numai.

4. Cauzele expuse mai sus, în opinia noastră, sînt de suprafaţă. În esenţă, însă, condiţiile şi factorii sociali frînează procesul de studiere a limbii române. Pentru ca limba de stat să fie însuşită de către concetăţenii alolingvi, nu e nevoie de aplicarea unei politici de forţă. Limba română în Republica Moldova trebuie să aibă acelaşi statut ca şi italiana în Italia, poloneza în Polonia, germana în Germania, rusa în Rusia ş.a.m.d. Trebuie să conştientizăm faptul că „cunoştinţele lingvistice ameliorează perspectivele de carieră", că acestea „sînt indispensabile pentru a ocupa numeroase funcţii şi sînt deseori sinonime cu o promovare mai rapidă şi un salariu mai ridicat". Acestea sînt nişte soluţii democratice fireşti promovate de Consiliul Europei. Nimeni nu-şi poate închipui ca în Rusia, necunoscînd limba rusă, cineva ar ajunge deputat al Dumei de Stat, ministru, primar, şef de departament, director de întreprindere etc. La noi însă e posibil. În cazul oraşelor şi orăşelelor din Republica Moldova, unde mediul lingvistic e rusesc, e nevoie mai mult de rusă decît de română pentru comunicare cotidiană. Elevii şi studenţii alolingvi învaţă a doua limbă, româna, pentru că o cer programele de studii, şi poate, doar în unele cazuri, şi din respect faţă de poporul băştinaş.

5. Mediul lingvistic nu poate fi redresat nici prin legislaţia lingvistică. Conform *Concepţiei*, limba rusă necesită statut de limbă de comunicare interetnică. În situaţia în care toţi locuitorii posedă limba rusă, iar o parte nu cunoaşte limba română,

moldovenii sînt nevoiţi să comunice în limba „înţeleasă de toţi".

Potrivit *Concepţiei*, limba utilizată în organele puterii de stat, în administraţia de stat, la întreprinderi, instituţii şi organizaţii, limba lucrărilor de secretariat e declarată limba de stat sau rusă (art. 6). În condiţiile cînd alolingvii nu cunosc limba de stat, vorbitorii de limba română sînt nevoiţi să se conformeze situaţiei şi să vorbească ei în limba rusă.

Încă o prevedere legislativă: „În localităţile în care majoritatea o constituie populaţia de naţionalitate ucraineană, rusă sau de altă naţionalitate, se foloseşte pentru comunicare limba maternă sau o altă limbă acceptabilă" (art. 6). Care sînt aceste localităţi? Oraşele republicii, cum ar fi Chişinău (cu 58% de alolingvi), Bălţi (63%), Tighina (75%), Tiraspol (82%), Dubăsari (67%), Basarabeasca (55%) ş.a.m.d. Ce efect ar avea „argumentele" aduse elevilor şi studenţilor despre avantajele însuşirii limbii române în aceste localităţi, în Transnistria sau în Găgăuzia, dacă legislaţia nici nu prevede să se vorbească limba română, ci „limba maternă a alolingvilor" sau „altă limbă acceptabilă". Se alege cea „acceptabilă", să „înţeleagă toţi" – rusa. Ne întrebăm retoric: În favoarea cărei limbi funcţionează astăzi, în statul nostru independent, legislaţia care acordă şi limbii ruse statut de limbă interetnică, îi acordă toate funcţiile pe care le are limba de stat? Care va fi limba „acceptabilă" dacă toate articolele din legislaţie se încheie cu astfel de formulări: „limba de stat, limba găgăuză sau rusă", „moldovenească sau rusă", „limba maternă sau altă limbă acceptabilă" etc.? În toate cazurile limba „acceptabilă" e cea „înţeleasă de toţi".

Concludentă în sensul discuţiei noastre este o scrisoare, care ar putea fi numită notă ultimativă, din partea Adunării Populare a Găgăuziei către Guvernul Republicii Moldova. În scrisoare sînt învinuiţi factorii de conducere pentru faptul că cea mai mare parte a corespondenţei de la Chişinău le parvine în „limba moldovenească" (*Flux*, 18 august 2003). Ne-am fi aşteptat ca numita adunare să ceară ceva în susţinerea identităţii etnice găgăuze. Nu. Ea cere corespondenţă în limba rusă. Scrisoarea respectivă a fost imediat trimisă de către guvern în toate departamentele „pentru a asigura traducerea în limba rusă". Nu este aceasta o minimalizare conştientă, premeditată a funcţiilor limbii de stat?

6. Se susţine tot mai mult ideea de a oficializa limba rusă ca a doua limbă de stat, ea este fixată şi în proiectul noii constituţii a statului federativ. Iată cum este formulată: „limbile de stat pe tot teritoriul federativ Moldova – Transnistria sînt moldovenească şi rusa, acestea fiind în egală măsură utilizate în jurisdicţia federală" (după *Flux,* 12 august 2003). În ipostaza de „egală între egale" limba noastră a mai fost, în perioada de pînă la 1989. Ca exemplu de „egală între egale" astăzi ne serveşte Transnistria, unde drept limbi oficiale sînt declarate rusa, ucraineana şi moldovenească, regiune unde limba noastră nu este utilizată în administraţie.

7. O condiţie funestă pentru lărgirea funcţiilor sociale ale limbii române în Republica Moldova se pregăteşte prin prevederile *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* (în proiect), publicată în *Moldova suverană* din 25 iulie 2003). Poate oare contribui la „consolidarea poporului" şi la „armonizarea intereselor naţionale generale şi lingvistice cu interesele tuturor comunităţilor etnice şi lingvistice din ţară" o concepţie plină de ipocrizie şi minciună? Nu intenţionăm să facem aici o analiză detailată a acestei „concepţii". Vom insera doar cîteva dintre aceste afirmaţii perfide.

• Mişcarea de eliberare naţională de la sfîrşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, secolul trecut, în care s-a pledat pentru independenţă, pentru limbă şi alfabet este prezentată ca nişte „evenimente inspirate de forţele

politice radicale de orientare naţionalistă", evenimente care „au dus la confruntarea interetnică şi la scindarea teritorială a ţării", „la negarea existenţei naţiunii moldoveneşti şi a limbii moldoveneşti". De aici reiese că independenţa, elementele de democratizare a societăţii, statalitatea limbii noastre, revenirea la alfabetul latin nu sînt cuceriri ale mişcării democratice, ci nişte urmări ale uneltirilor naţionaliste. Bătînd astfel şeaua, trebuie să se înţeleagă: dacă înlăturăm aceste urmări, obţinem „pace interetnică şi armonizare".

• Una dintre cele mai mari realizări sociale (era să zic „socialiste") din Moldova este bilingvismul moldorus şi ruso-moldovenesc „statornicit istoriceşte", acela tradiţional de la noi, adică e vorba de cunoaşterea limbii ruse de către moldoveni, dar nu şi cunoaşterea limbii române de către vorbitorii alolingvi.

• *Concepţia* e pătrunsă de grija „părintească" faţă de limba rusă căreia şi în continuare i se atribuie funcţia de limbă interetnică, precum şi toate funcţiile limbii de stat. Mai mult chiar, în mod deosebit se subliniază că limba rusă „se aplică şi ea în toate sferele vieţii statului şi societăţii şi nu se va admite restrîngerea sferei de folosire...", iar ca sarcină a politicii de stat este „asigurarea de condiţii pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse". Urmează, după cum se susţine în *Concepţie*, o „dezvoltare în continuare", astăzi avînd numai funcţiile unei limbi de stat. Asemenea prioritate nu este prevăzută pentru limba majorităţii titulare. În aceste condiţii mai au oare nevoie de limba română cadrele de conducere, cadrele organelor puterii de stat, ale administraţiei de stat, lucrătorii de la întreprinderi, instituţii şi organizaţii? *Concepţia* nu admite „restrîngerea sferei de folosire a limbii ruse", adică înlocuirea limbii ruse din administraţie prin limba de stat.

• *Concepţia* conferă statutul de limbi oficiale limbii ruse, ucrainene şi moldoveneşti pentru Transnistria, iar pentru Găgăuzia – limbii moldoveneşti, ruse şi găgăuze. Trebuie să fim lipsiţi de judecată matură ca să credem că situaţia actuală, cînd numai rusa este oficială, se va schimba în favoarea limbii române sau găgăuze, în timp ce aceeaşi *Concepţie* cere „neadmiterea restrîngerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieţii statului şi societăţii". Cedarea unor funcţii de către limba rusă în favoarea limbii române sau găgăuze deja înseamnă o „restrîngere a sferei de folosire a limbii ruse".

8. Rusa nu este numită limbă a diasporei ruseşti, adică a unui „grup etnic aflat în afara graniţelor ţării de origine" (**DEX**, 1996, p. 300), ci a unei minorităţi naţionale, care se vrea a fi cu statut de limbă oficială.

În materialele Consiliului Europei referitoare la Anul European al Limbilor – 2001, termenul *limbă minoritară* este sinonim cu cel de *limbă regională.* Astfel, în *Dosarul informaţional* citim: „Consiliul Europei a adoptat *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare; Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* este în vigoare în 11 ţări". Or, statut de limbă minoritară au limbile acelor etnii care s-au constituit istoriceşte pe un teritoriu compact în cadrul unor ţări ale popoarelor titulare. E vorba, de exemplu, de limba *bască,* o limbă neindo-europeană, rămăşiţă a unui grup de limbi mediteraneene preindo-europene, a unei etnii care îşi are baştina istorică într-o regiune situată în partea de Nord-Est a Spaniei. Basca e vorbită de circa un milion de vorbitori. Toţi bascii vorbesc şi spaniola. O altă limbă minoritară sau regională din Spania este catalana, vorbită în Nord-Estul ţării, în Catalonia şi Valencia. Catalonia este baştina istorică a catalonilor. Limba catalană este limba regională sau minoritară din Spania. Limba catalană s-a extins ajungînd nu numai în Valencia, ci pînă în insulele Baleare, Sardinia şi chiar la Napoli şi în Sicilia (a se vedea: Marius Sala, Ioana Vin-

tilă-Rădulescu, **Limbile lumii. Mică enciclopedie**, Bucureşti, 1981, p. 53-54). Pe lîngă limba maternă, catalanii din Spania vorbesc şi spaniola.

Limbile găgăuză şi bulgară din Republica Moldova doar convenţional ar putea fi numite minoritare sau regionale (în accepţia Consiliului Europei). Găgăuza este vorbită de 145.458 de găgăuzi, care locuiesc relativ compact în raioanele Comrat, Vulcăneşti, Taraclia, Ceadîr-Lunga, iar bulgara – de 88.419 bulgari aşezaţi cu traiul în raioanele Ceadîr-Lunga şi Taraclia. Aceştia nu s-au format ca etnie în Sudul Basarabiei, ci au venit aici prin anii 1768-1774, în urma războiului ruso-turc, datorită politicii ţariste de colonizare a Basarabiei.

Am fi lipsiţi de temei, dacă numai în baza raportului numeric faţă de limba populaţiei titulare am acorda statut de limbă minoritară sau regională limbilor rusă, ucraineană, poloneză, ţigănească, idiş ş.a. Orice elev ştie bine că ruşii nu şi-au constituit unitatea lor etnică în Moldova, ci în Rusia. Ei au venit aici ca imigranţi, colonizatori, „eliberatori" şi au inundat, în fond, localităţile republicii, fără a avea o regiune populată compact. Ca rezultat al politicii antinaţionale a Rusiei, la noi limba rusă a devenit dominantă, nu regională sau minoritară. În condiţiile unei ţări decolonizate, suverane, cum este declarată Republica Moldova, rusa trebuie să fie limba diasporei ruseşti, adică a unui grup de persoane de aceeaşi origine etnică (în cazul nostru de circa 12% din numărul populaţiei) plecate din ţara de origine (din Rusia) şi stabilite pe teritoriul ţării noastre. În accepţie europeană, nici ucraineana nu poate fi considerată la noi limbă minoritară sau regională. Ea nu are teritoriu compact de utilizare, iar ca etnie ucrainenii s-au format în Ucraina, la noi ucrainenii au apărut ca imigranţi. Ucrainenii din Moldova şi-au părăsit ţara lor de origine şi s-au aşezat cu traiul la noi. Prin urmare, şi ei constituie o diasporă. Nu mai vorbim aici de reprezentanţii altor etnii (evrei, ţigani, polonezi, bieloruşi etc.). Într-un stat democratic nu trebuie să fie limitate drepturile fireşti ale etniilor, inclusiv cele ce ţin de patrimoniul cultural, de limba maternă. În acelaşi timp, limbile diasporelor nu pot fi promovate ca limbi oficiale sau de stat în întreaga ţară, aşa cum ar fi posibil pe un teritoriu administrativ dintr-o ţară unde o populaţie minoritară şi regională s-a constituit istoriceşte ca etnie.

După cum am văzut din cele cîteva referinţe la *Concepţia* nominalizată, se manifestă o deosebită grijă faţă de limba unei singure etnii – rusa. *Concepţia* nu uită nici de limba majorităţii populaţiei. Iată un „beneficiu" prevăzut pentru această limbă. Printre principiile politicii naţionale de stat este „păstrarea şi dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldoveneşti". La care specific se referă autorii *Concepţiei*? Oare nu cumva la acela din **Dicţionarul moldovenesc-românesc** de Vasile Stati, odioasă operă antinaţională şi antibun-simţ? Elevii nu trebuie să înveţe limba română literară, ci specificul „limbii moldoveneşti", cuvintele demult dispărute, regionalismele, rusismele, de exemplu, *bleahă* (= căldare), *cochilică* (= copilă), *libov* (= dragoste), *bucfă* (= literă), *pasajîrcă* (= autobuz), *uciganie* (= crimă), *întrebăciune* (= întrebare), *crăpat* (= alimente), *rodilcă* (= maternitate) etc.

Concepţia stipulează, de asemenea, „neutralizarea juridică şi politică a necontenitelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenţei naţiunii moldoveneşti, de discreditare a istoriei moldoveneşti, de negare a etnonimului «moldoveni» şi glotonimului «limba moldovenească»". Nu este greu de presupus care ar fi măsurile de „neutralizare juridică" faţă de cei care utilizează termenii „români", „limba română", „literatura română". Aceste măsuri sînt cunoscute în istoria noastră, nu atît de îndepărtată. I-aş întreba pe autorii *Concepţiei*: Ce măsuri de „neutralizare juridică" vor fi luate faţă de somităţile ştiinţifice mondiale, faţă

de notorietăţi de talia lui M. Costin, D. Cantemir, Gh. Asachi, Al. Russo, C. Negruzzi, M. Eminescu, M. Sadoveanu care şi-au numit limba – română?

10. Un prost serviciu pentru buna înţelegere interetnică şi pentru procesul însuşirii limbii române de către alolingvi îl face presa oficială, în special cea de limbă rusă. Toate iniţiativele de propăşire a culturii naţionale, a limbii, literaturii şi istoriei, de cultivare a dragostei faţă de moştenirea noastră culturală sînt întîmpinate ostil şi îndărătnic. Ele sînt interpretate drept tentative ale forţelor politice naţionaliste, care ar submina statalitatea noastră şi ar provoca confruntări interetnice, un loc aparte revenindu-i românofobiei. Pentru a ne convinge de această realitate, e suficient să răsfoim presa numai din luna august, anul curent. Două exemple. Cu scopul de a „demonstra" că structurile româneşti încalcă „dreptul poporului moldovenesc la identitatea sa etnică", pentru un articol al său (*Vremea*, 12 august 2003) „distinsul" Vasile Stati ia drept *moto* un fragment dintr-un context, cu totul de altă natură, cum că o trăsătură *a românilor*, care provoacă repulsie, este şărlătănia. Un alt „prieten al poporului moldovenesc", V.I.Grosul, într-un interviu din *Nezavisimaia Moldova* (13 august 2003), afirmă că „înlocuirea alfabetului moldovenesc cu cel românesc n-a adus nici un progres culturii din Moldova", că „mişcarea naţională moldovenească a intelectualităţii noastre s-a transformat în mişcare naţionalistă cu elemente cuziste şi ale gărzii de fier, iar, în situaţia aceasta, trebuie susţinută Transnistria".

11. Ne-am referit mai sus numai la unele dintre condiţiile sociale, care, parcă intenţionat, ar fi create pentru a menţine încordarea, starea de alertă şi de îngrijorare, care nu favorizează în nici un fel procesul de însuşire a limbii române, nu numai de către moldoveni, ci, mai ales, de către alolingvi.

Intelectualitatea noastră, toţi cetăţenii de bună credinţă trebuie să se includă hotărît în crearea şi susţinerea unor condiţii sociale benefice dezvoltării limbii române la ea acasă:

– Limba română trebuie promovată în ţara ei la nivelul altor limbi europene în ţările acestora (italiana în Italia, germana în Germania, rusa în Rusia etc.);

– Limba română trebuie să fie unica limbă de stat în Republica Moldova, iar cunoaşterea ei de către alolingvi să fie o realitate de care nu se pot lipsi pentru a beneficia de toate drepturile de cetăţean al statului;

– Întrucît legislaţia lingvistică, aprobată în condiţiile Uniunii Sovietice, nu mai corespunde condiţiilor unui stat suveran, cum este şi Republica Moldova, se impune elaborarea şi aprobarea în Parlament a unei noi legislaţii;

– În problemele de limbă română şi de istorie, factorii de decizie trebuie să ţină cont de opiniile savanţilor consacraţi, din ţară şi de peste hotare, nu de cele ale angajaţilor politici, chemaţi să susţină o ideologie de partid.

Panseluţe

Ion BĂRBUŢĂ

PROGRAM DE REDRESARE A SITUAŢIEI SOCIOLINGVISTICE SAU UTOPIE BIROCRATICĂ?

Astăzi, când se pare că ideologia regimului sovietic şi-a ocupat definitiv locul într-un muzeu al vechiturilor, autorităţile ne propun spre examinare un proiect de concepţie a politicii naţionale de stat în care categoriile de bază sunt proprii fostului regim. Cum era de aşteptat, reanimarea categoriilor şi tezelor de tip sovietic în acest document, în conformitate cu dialectica marxistă, se face la un nivel calitativ nou, prin introducerea unor termeni moderni din sfera relaţiilor interetnice, cum ar fi *multiculturalism*, *multilingvism*, *toleranţă* etc., prin referirea la actele legislaţiei internaţionale privind drepturile lingvistice şi culturale ale omului, precum şi prin promisiunea că în soluţionarea problemelor etnolingvistice vor fi implementate în continuare standardele internaţionale.

Impresia generală provocată de lectura acestui proiect de lege e că în textul lui se produce o confuzie dintre epoci şi viziuni. Categoriile preluate din ideologia sovietică coexistă cu cele specifice lumii democratice.

Concepţia pretinde că va prezenta căile optime de soluţionare a problemelor din sfera relaţiilor interetnice din Republica Moldova. Este evident că în evaluarea soluţiilor posibile ale problemei lingvistice era necesară atât o cunoaştere a stării reale de lucruri vizând funcţionarea limbilor în societate, cât şi clarificarea alternativelor menite să ducă la anumite rezultate. Nici primul aspect, nici cel de-al doilea nu-şi găsesc o reflectare corectă în textul respectivului proiect. Autorii proiectului afirmă, fără să aibă remuşcări de conştiinţă, că în Transnistria funcţionează oficial trei limbi (moldovenească, ucraineană şi rusă), iar în Găgăuzia limbile oficiale sunt găgăuza, moldovenească şi rusa. Comentariile sunt de prisos, întrucât realitatea este alta.

Dintre multiplele aspecte lingvistice abordate de *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* ne vom opri doar asupra acelora care au generat şi care vor genera discuţii aprinse în societatea noastră. Acestea sunt următoarele:

1. limba şi constituirea statalităţii Republicii Moldova;
2. limba rusă şi locul ei în societatea noastră;
3. bilingvismul şi importanţa lui pentru soluţionarea problemelor lingvistice;
4. specificul limbii moldoveneşti.

Se înţelege că menirea de bază a acestui document este să contribuie la întărirea statalităţii Republicii Moldova. Observăm că din textul respectiv un rol exagerat, în cadrul acestui proces, i se atribuie factorului lingvistic. În opinia autorilor *Concepţiei*, statornicirea statalităţii Republicii Moldova urmează să se producă prin parcurgerea aceloraşi etape care au existat şi în cazul constituirii statelor naţionale în perioadele mai vechi ale istoriei. După cum se ştie, unul dintre atributele de bază ale procesului de formare a statului naţional era apariţia şi dezvoltarea limbii naţionale. În strădania lor de a motiva existenţa statului Republica Moldova, autorităţile încearcă să impună ideea unei noi entităţi etnice: poporul moldovenesc şi a unei noi limbi est-romanice: limba moldovenească. Aşa cum ne sugerează proiectul de *Concepţie*, vor fi continuate eforturile autorităţilor sovietice de a crea o limbă distinctă la est de Prut, diferită de limba română. Faptele demonstrează că acţiunile în această direcţie sunt foarte bine coordonate. Un dicţionar „bilingv" a şi văzut lumina tiparului anticipând chiar documentul programatic.

În contextul actual, încercarea

de a „inventa" o limbă aparte pentru Republica Moldova nu rezistă nici unei critici. Se ştie că procesul de constituire a unei limbi naţionale este mult mai complex şi nu poate fi legat direct de anumite evenimente istorice şi politice. Anume din acest motiv, afirmarea statalităţii Republicii Moldova nu trebuie pusă în legătură cu constituirea unei noi limbi est-romanice. Aceasta şi din cauză că istoria statului nu totdeauna corespunde cu istoria limbii.

Oricine poate observa cu uşurinţă că, în prezent, afirmarea unui stat, atât în plan extern, cât şi în plan intern, se produce prin alte mijloace decât în perioadele precedente ale istoriei. Astăzi, la începutul mileniului trei, în condiţiile unei lumi din ce în ce mai pragmatice, prilej de mândrie pentru cetăţenii oricărui stat sunt nu atât faptele glorioase ale strămoşilor, cât realizările actuale ale poporului respectiv în domeniul economiei, ştiinţei, artei, sportului etc.

În legătură cu cel de al doilea aspect, şi anume cel care are în vedere locul limbii ruse în societatea noastră, vom observa că, după câteva încercări nereuşite de a oficializa din mers limba rusă, autorităţile au recurs la o altă tactică. Astfel, în *Concepţie* nu se mai vorbeşte despre oficializarea limbii ruse, ci doar despre „păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor sociale ale limbii ruse".

Autorităţile au devenit pe deplin conştiente de faptul că limba rusă a avut şi va continua să aibă statutul de limbă oficială în societatea noastră. Aceasta pentru că limba română n-a fost niciodată unica limbă oficială a Republicii Moldova. Cum am putea vorbi despre statutul de limbă oficială în cazul unei limbi cunoaşterea căreia nu este obligatorie nici pentru obţinerea cetăţeniei, nici pentru ocuparea unui post în ierarhia socială? Dacă limba română ar fi fost cu adevărat unica limbă cu statut oficial în Republica Moldova, ar fi putut exista la noi funcţionari publici, demnitari de rang înalt, miniştri, parlamentari care să nu cunoască limba statului? Desigur că nu. Prin urmare, limba română a fost cel mult o limbă cooficială alături de limba rusă, care n-a încetat nici o clipă să joace un rol dominant. Deci şi după 1989 româna a fost doar una dintre cele două limbi oficiale pe care le mai are deocamdată Republica Moldova.

În concordanţă cu această stare de lucruri, *Concepţia* prevede „neadmiterea restrângerii sferei de funcţionare a limbii ruse în toate domeniile vieţii statului şi societăţii". Concluzia este pe deplin logică: o dată ce o limbă are statutul de limbă oficială, ea nu mai poate fi oficializată şi a doua oară.

Un rol central în soluţionarea problemelor de ordin lingvistic este atribuită bilingvismului oficial.

Poziţia autorilor acestei *Concepţii* este foarte clară. La nivel de stat va fi promovat şi în continuare bilingvismul român-rus şi rus-român, iar la nivelul societăţii în ansamblul ei, se pledează pentru păstrarea şi extinderea multilingvismului. Aşadar, drept mijloc de soluţionare a problemelor lingvistice este considerat a fi bilingvismul.

Referitor la acest aspect vom observa că scopurile reale ale celor care stau în spatele *Concepţiei* ar putea fi numai deduse, întrucât ele nu sunt expuse explicit. Un lucru însă este cert: autorii nu pot să nu fie conştienţi de faptul că pluralismul lingvistic la nivel oficial este o frână serioasă în calea funcţionării eficiente a organismului social. Pentru a-şi consolida integritatea, orice stat are nevoie de o limbă cu funcţii primordiale care să asigure integrarea socială a tuturor cetăţenilor. Un stat în care cetăţenii nu pot comunica între ei pentru că vorbesc limbi diferite este pândit permanent de pericolul dezintegrării ca urmare a conflictelor dintre purtătorii acestor limbi.

În acelaşi timp, dată fiind grija autorităţilor pentru păstrarea şi consolidarea statalităţii Republicii Moldova, nu este greu să-ţi dai seama că rolul de mijloc de cooperare socială este rezervat totuşi limbii ruse. Ea este limba care, în viziunea autori-

lor *Concepţiei,* ar trebui să permită înţelegerea interetnică în Republica Moldova, limba rusă fiind calificată drept limbă de comunicare interetnică. Anume acestea sunt intenţiile reale ale autorităţilor.

Este greu astăzi de prevăzut cum va evolua situaţia sociolingvistică din Republica Moldova. Un lucru este clar: bilingvismul social decretat, care, de altfel, nu este chiar atât de frecvent pe glob, nu se va menţine mult timp. În acest caz sunt posibile următoarele două scenarii.

Cel mai probabil este faptul că până la urmă vor rămâne două comunităţi lingvistice distincte şi separate: una românofonă şi alta rusofonă. În cazul în care nu se vor lua măsuri eficiente pentru integrarea societăţii, separarea lingvistică a celor două comunităţi ar putea avea drept efect separarea învăţământului, separarea mijloacelor de informare în masă, separarea partidelor etc. De aici şi până la divizarea societăţii nu mai rămâne decât un singur pas.

Dacă însă evenimentele vor evolua în direcţia dorită de autorităţi, adică integrarea cetăţenilor în societate va avea loc pe baza limbii ruse, se va ajunge la situaţia când problema integrării se va pune pentru reprezentanţii populaţiei majoritare, şi nu pentru reprezentanţii grupurilor minoritare, lucru absolut anormal. Această variantă este de asemenea posibilă, dacă avem în vedere situaţia din perioada sovietică, când bilingvismul era propriu doar populaţiilor neruse şi era orientat, de fapt, spre înlocuirea unei limbi cu alta. După cum este bine ştiut, bilingvismul nu este decât o fază în tranziţia de la un monolingvism la altul.

Astfel, şi într-un caz, şi în celălalt problemele de ordin lingvistic nu vor fi soluţionate, ele vor continua să existe. Aşadar, e firesc să fie căutată o altă modalitate de redresare a situaţiei sociolingvistice de la noi.

Trebuie să constatăm că reîntregirea şi consolidarea statului R. Moldova reclamă imperios selectarea şi promovarea unei singure limbi oficiale, care este, de regulă, limba populaţiei majoritare. Exemplul statelor europene, state cu regimuri democratice, este elocvent în această privinţă: cele mai multe dintre aceste state nu promovează bilingvismul la nivel oficial, ci limba populaţiei titulare a statului respectiv. Acest lucru se face nu pentru a favoriza un anumit grup etnic în detrimentul celorlalte grupuri. Stabilirea unei singure limbi cu funcţii principale în stat în cazul unei ţări polietnice urmăreşte un singur scop: asigurarea integrării sociale şi economice a tuturor cetăţenilor. Prin urmare, dacă doresc cu adevărat soluţionarea echitabilă a problemei lingvistice, autorităţile ar trebui să îmbine grija pentru promovarea limbii cu funcţii primordiale în stat cu protecţia limbilor minoritare. Aceasta ar da posibilitate statului să asigure, pe de o parte, funcţionarea normală a organismului social, iar, pe de alta, respectarea intereselor tuturor comunităţilor lingvistice.

Cât despre teza privind păstrarea şi dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldoveneşti, trebuie spus că ea este preluată direct din arsenalul politicienilor sovietici.

Este firesc să ne întrebăm: pentru ce este nevoie de acest lucru? Pentru a demonstra că limba vorbită la est de Prut diferă de limbile rusă, engleză, germană? Sigur că nu. „Specificul" limbii vorbite în Republica Moldova este necesar ideologilor comunişti pentru a o diferenţia de limba română. Deci acest specific nu are nimic cu procesul de comunicare, el fiind subordonat în întregime scopurilor politice.

În concluzie, unicul scop al *Concepţiei* este crearea premiselor pentru revenirea la realităţile sovietice din sfera sociolingvistică, realităţi axate pe oficializarea limbii ruse, pe promovarea bilingvismului oficial şi pe păstrarea „specificului limbii moldoveneşti". Este lesne de înţeles că o asemenea *Concepţie* nu va duce la soluţionarea problemelor din sfera lingvistică, ci doar la conservarea sau chiar la agravarea lor.

Petru SOLTAN

PROCESUL DEZNAŢIONALIZĂRII CONTINUĂ ACCELERAT

Sunt prea bine cunoscute şi demonstrate documentar cazurile de deznaţionalizare a românilor din afara frontierelor actualului Stat Român. Aici ne vom referi succint doar la câteva aspecte ale acestui proces în Republica Moldova, cu scopul de a argumenta, cel puţin parţial, titlul din capul acestor rânduri, iar apoi vom trece la examinarea subiectului propriu-zis.

Controlul Moscovei asupra Republicii Moldova a existat chiar şi în ziua proclamării independenţei noastre, deşi atunci acest fapt a fost mai puţin sesizabil. Fundamentul respectivului control e de esenţă strategică, pe când paravanul e demult construit pe două postulate false: *existenţa „poporului moldovenesc" şi a „limbii moldoveneşti"*. După destrămarea U.R.S.S.-ului şi formarea C.S.I.-ului acest control a devenit mai sofisticat. Un „nou mod" de abordare a prezenţei ruseşti în Republica Moldova trebuie calificate, în fond, separatismul transnistrean şi cel găgăuz, autodizolvarea Parlamentului ales în 1990 şi înscăunarea puterii agrariene în martie 1994. Această putere a legiferat, de fapt, aderarea la C.S.I., a adoptat o nouă Constituţie scrisă într-o limbă română impecabilă, însă numită *moldovenească* şi „a consfinţit" etnonimul de *popor moldovenesc*. Astfel, postulatele false, menţionate mai sus, sunt puse oficial în circulaţie. Ulterior, este adoptată Legea învăţământului, prin care (Articolul 6) „Statul asigură şanse egale de acces în instituţiile de stat de învăţământ liceal, *profesional şi superior*, în funcţie de aptitudini şi capacităţi" oricărui cetăţean, în mod „garantat, indiferent de naţionalitate, sex, vârstă" etc. Cu venirea la putere a comuniştilor, toate documentele oficiale sunt scrise în „moldovenească" şi rusă, este stopată trimiterea gratuită a tinerilor basarabeni la studii în România (anual circa 2.000 de burse). „Concurenţa" absolut inegală dintre limba rusă şi cea „moldovenească", utilizarea în economie a terminologiei de specialitate preponderent în ruseşte, „adaptarea" la acest limbaj şi a tinerilor cu studii în instituţiile româneşti influenţează negativ procesul de folosire a limbii române, fapt sesizat de numeroşi experţi.

Să revenim, însă, la subiect – un pas diabolic, întreprins de puterea comunistă pentru a accelera procesul de deznaţionalizare, îl reprezintă *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* (în continuare Proiect).

Prima concluzie care se impune la lectura acestui document este că autorii Proiectului sunt certaţi cu *semantica*, *logica*, *lingvistica*, *istoria*, *realitatea,* şi cu... *adevărul*.

În compartimentul II, „Principiile politicii naţionale de stat", scrie: „... păstrarea şi dezvoltarea diversităţii lingvistice, pe seama limbilor altor grupuri etnice, care locuiesc pe teritoriul Moldovei". În compartimentul III, „Scopurile politicii naţionale de stat", se spune: „...păstrarea şi dezvoltarea ... limbilor tuturor comunităţilor etnice din Moldova". În compartimentul IV, „Sarcinile politicii naţionale de stat", este indicat: „...susţinerea de către stat a dezvoltării limbilor ucraineană, găgăuză, bulgară, ivrit, idiş, ţigăneşti (romani) şi a altor limbi ale minorităţilor etnice care locuiesc pe teritoriul ţării noastre". Să mă bată Dumnezeu, dar nu sunt în stare să sesizez diferenţa dintre sensurile frazelor citate. Precizăm că prima dintre acestea reprezintă un *principiu*, iar următoarele două poartă respectiv denumirile de *scop* şi *sarcină*. E unul din multele cazuri când noţiunile sunt, pur şi simplu, confundate.

În Proiect scrie negru pe alb: „... neutralizarea juridică şi politică a necontenitelor tentative de *demoldovenizare*". (Ce termen? Probabil, a fost preluat de la separatiştii transnistreni, care în tălmăcirea acestora înseamnă „românizare" – n.n.) şi „...păstrarea şi dezvoltarea diversităţii lingvistice (de exemplu a moldovenilor – n.n.), pe seama limbilor altor grupuri etnice (bunăoară, a românilor, menţionaţi în Proiect ca etnie – n.n.) care locuiesc pe teritoriul Moldovei". Sunt fraze al căror conţinut se bate cap în cap. Nu pot, de asemenea, să înţeleg ce ar vrea să însemne afirmaţia: „...*integrarea* poporului *unic*... al Republicii Moldova...", care pare soră a altei expresii – „stat comun" – inventate, cu ceva timp în urmă, într-un alt document „luat" deja de apele Nistrului.

Referitor la existenţa „limbii moldoveneşti" s-a discutat şi s-a scris atât de mult, încât insistenţa de a promova vechea şi compromisa „teorie" ne provoacă un sentiment de milă faţă de cei care nu vor să înţeleagă că minciuna nu mai poate trece. Problemele lingvistice ţin, în exclusivitate, de forurile academice, de oamenii de ştiinţă cu reputaţie mondială, de scriitorii noştri din toate timpurile, un rol aparte revenindu-le celor contemporani – maeştrilor Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Spiridon Vangheli, Nicolae Dabija, Vladimir Beşleagă, Vasile Vasilache, Anatol Codru, Ion Hadârcă, Serafim Saca, Arcadie Suceveanu. În context, trebuie remarcată şi opera academicienilor Dumitru Matcovschi şi Ion Druţă. Acesta din urmă, cu toate „devierile" sale conjuncturiste, precizează fără echivoc: „Cum o numim până la urmă? (E vorba de limba maternă – n.n.) Fireşte, limba română" (a se vedea volumul **Ora jertfirii**, Chişinău, 1998, p. 266).

„Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multisecular de statalitate continuă a poporului moldovenesc" – se constată în Proiect. Şi pentru cel mai puţin informat cetăţean este evidentă ignorarea cu bună ştiinţă a realităţilor noastre istorice, deloc favorabile pentru destinul românilor de la est de Prut. Aberaţia de mai sus promovată de autorii Proiectului trebuie pusă alături, „cuplată" cu cea expusă de ideologul separatismului transnistrean Vladislav Grossul, doctor habilitat în istorie: „Pe noi, moldovenii, ne-a costat prea scump afirmarea republicii noastre, de trei ori fiind lichidată statalitatea moldovenească, de aceea nu vrem să mai fie lichidată şi a patra oară" (a se vedea *Literatura şi arta* din 17 iunie 1999, „Din raniţa forţei imperiale").

Proiectul prezintă în culori roze aşa-numita „pace interetnică": „Pe teritoriul unităţii administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfinţit pentru limbile găgăuză, moldovenească şi rusă. În Transnistria funcţionează oficial limbile moldovenească, ucraineană şi rusă". „Politica naţională de stat trebuie să fie orientată spre: ...depăşirea consecinţelor conflictului civil de la sfârşitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX, care a deformat relaţiile interetnice, tradiţional corecte în Moldova". Or, aceste „exemplificări" sunt în discordanţă flagrantă cu realitatea şi trebuie interpretate ca o insultă directă la adresa populaţiei titulare a republicii, dacă nu mai mult.

„Moldovenii – naţionalitatea fondatoare a statului, împreună cu alte etnii: ucrainenii, ruşii, găgăuzii, bulgarii, evreii, românii, bieloruşii, ţiganii (romii), polonezii şi alţii constituie poporul Moldovei...", – se accentuează în compartimentul „Dispoziţii generale". A separa moldovenii de români echivalează cu negarea şi neglijarea adevărului ştiut de toată lumea. În 1859 are loc unirea Principatelor Moldova şi Muntenia, iar în 1862 se realizează unirea constituţională şi administrativă a statului nou-format cu numele România, în care se vorbea aceeaşi limbă pe parcurs de milenii – limba română. De atunci, fiecare moldovean, oriunde s-ar afla *de jure,* devine *român,* indiferent dacă are sau nu are ştiinţă de acest act istoric. Ar fi greşit, însă, să considerăm că etnonimele *muntean* şi *moldovean* şi-au pierdut valoarea. Ca noţiuni subordonate etnonimului de român se

utilizează în funcţie de provenienţă şi în raport cu Principatele istorice. Acest adevăr l-au ştiut ţarii, Lenin, Stalin etc. Situaţia respectivă e conştientizată de către Putin şi cele două Dume de Stat ale Federaţiei Ruse, de către Smirnov-separatistul, de către puterea de la Chişinău, şi, indiscutabil, de către autorii Proiectului. Din acest considerent nici nu pun în discuţie noţiunea nebuloasă „diaspora moldovenească", care figurează în Proiect, dar care nu poate fi definită.

Proiectul, sub pretextul „consolidării păcii interetnice", *de facto* urmăreşte un singur scop – legiferarea la nivel naţional a limbii ruse. Iată imperativele Proiectului: „...neadmiterea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieţii statului şi societăţii" („Dispoziţii generale"), „...asigurarea de condiţii pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse" („Sarcinile politicii naţionale de stat").

Acest Proiect, dacă va deveni o lege organică, va expune unui proces sigur de degradare nu numai limba română, limba populaţiei titulare, ci şi limbile etniilor minoritare, cu excepţia celei ruse, motiv pentru care respectivul document trebuie respins cu toată vehemenţa. Promovarea lui ar însemna o nouă încercare de a accelera procesul de deznaţionalizare a românilor moldoveni.

Primăvara devreme, 1949

Ana BANTOŞ

EDUCAŢIE PRIN CUVÂNT

Perioada de tranziţie care durează de ceva vreme şi nu se ştie cât va mai continua, ne pune în faţa unor situaţii complicate, din care trebuie să aflăm ieşire. În acest sens, menirea şcolii este de a-i învăţa pe tineri cum este lumea şi nu de a-i instrui în arta de a trăi. Iar acest lucru nu se poate realiza altfel decât ţinând cont de trecut, care este depozitarul experienţei acumulate. Respectul faţă de tradiţie, precum şi conştientizarea faptului că reînnoirea devine o realitate de fiecare dată, cu fiecare tânără generaţie, salvează lumea în condiţiile modernităţii, în care societatea este ameninţată la tot pasul de crize. Dintre acestea, însă, pericolul crizei în învăţământ este poate cel mai grav.

Creat la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, de către Spiru Haret, noul sistem de învăţământ românesc era recunoscut drept unul dintre cele mai performante în Europa. Anume acestui sistem de învăţământ i se datorează efervescenţa creatoare din perioada interbelică, reprezentată prin generaţia de aur a lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Constantin Noica, Petre Ţuţea ş.a. Ceea ce trebuie menţionat este că Spiru Haret şi-a axat sistemul de învăţământ pe cultura generală. Obiecte de studiu precum logica şi filologia erau prezente până şi în programul şcolilor de arte şi meserii. Cred că trebuie să se ţină cont de aceste tradiţii şi să nu fie neglijată filologia, şi în mod special, educarea prin cuvântul artistic. În general, nu trebuie neglijate momentele care s-au dovedit a fi utile pentru crearea valorilor. Şi e necesar să spunem că poporul român, din care facem parte şi noi, basarabenii, are o vocaţie culturală puternică. Aici însă se cere făcută următoarea precizare: în spaţiul dintre Prut şi Nistru, datorită izolării acestuia de matca naturală, cultura a fost împiedicată să se dezvolte în mod firesc. Acum, când posibilităţile democraţiei sunt mult mai mari, ar trebui să analizăm cu discernământ această situaţie, creând posibilitatea de a recupera pierderile în acest sens. O strategie a învăţământului basarabean ar trebui să fie axată şi pe studiul filologic asiduu recuperator. În acest sens, poate chiar crearea de laboratoare studenţeşti în vederea studierii mentalităţilor în spaţiul prutonistrean ar fi de bun augur.

Se ştie că acum toată lumea e orientată spre studierea limbilor străine şi lucrul e lăudabil, mai ales că în trecutul recent posibilităţile de acest fel erau limitate. Însă uneori orientarea doar spre aspectul practic diminuează rostul cunoaşterii unei limbi, ducând chiar la neglijarea cunoaşterii limbii materne. Este cu atât mai important să ţinem cont de momentul respectiv, cu cât situaţia actuală e de aşa natură încât ne paşte pericolul izolării forţate în ţarcul retrogradării spirituale. În acest scop este manevrată şi denumirea limbii care se vorbeşte în spaţiul dintre Prut şi Nistru, utilizându-se acelaşi mecanism ideologic răspândit în cumplitele vremuri staliniste.

Cum este promovată cultura în Republica Moldova prin intermediul limbii române? Iată o întrebare care nu trebuie să-i lase indiferenţi pe profesorii din diferite domenii. Respectarea nivelului la care se efectuează predarea limbii române ar trebui să facă parte din strategia stimulării dezvoltării culturalului din stânga Prutului.

Educarea prin cuvântul artistic ţine de necesitatea redresării unei situaţii care încă nu este conştientizată până la capăt: elaborând false teorii despre existenţa a două limbi (română şi moldovenească), de fapt, se atentează la vocaţia noastră culturală, căci, se ştie bine, nu poţi crea opere de artă cu un instrument lingvistic rudimentar. Iar orice discuţie despre cultură are ca punct de pornire fenomenul artei. Hannah Arendt, în cartea sa **Între trecut şi viitor** (Editura Antet, 1997), susţine că „în timp ce caracterul obiectual al tuturor lucrurilor cu care ne înconjurăm constă în faptul că ele au o formă prin care apar, numai operele de artă sunt create cu unicul scop al apariţiei. Criteriul potrivit pentru a judeca apariţiile este frumuseţea; dacă vrem să judecăm obiecte, chiar şi obiecte obişnuite de uz curent, numai prin valoarea lor de utilizare şi nu prin apariţia lor – adică dacă sunt frumoase sau urâte, sau undeva la mijloc – ar trebui să ne scoatem ochii. Dar pentru a deveni conştienţi de apariţii, trebuie mai întâi să fim liberi să stabilim o anumită distanţă între noi şi obiect… Această distanţă nu poate apare dacă nu suntem în poziţia să uităm de noi înşine, de grijile, interesele şi nevoile vieţii noastre, astfel încât nu vom pune stăpânire pe ceea ce vedem, ci îl vom lăsa să fie aşa cum este, în apariţia lui. Această atitudine de bucurie dezinteresată (…) poate fi experimentată numai după ce au fost rezolvate nevoile organismului viu, astfel încât, eliberaţi de necesităţile vieţii, oamenii pot fi liberi pentru lume” (pag. 218-219). Aş mai aminti aici, în acelaşi sens, şi o frază devenită celebră în anii ’70, aparţinându-i reputatului critic şi istoric literar Vasile Coroban: „Dorogoi, pentru a face poezie mai trebuie să şi zbori”. Cât de mare era „partea de zbor” (ca să utilizăm o expresie a lui Liviu Damian) a scriitorului, în general, reiese cu claritate şi din eseistica poetului Ion Vatamanu, despre care nu se poate afirma că nu a cunoscut fenomenul modernizării literaturii. Iată cum explica el, bunăoară, frecvenţa în peisajul literar basarabean a unor simboluri precum „ţărâna”, „piatra”, „apa”, „frunza”: „Faptul că istoria de multe ori ne-a pus să ne pornim iară şi iară de la pământ a făcut să ne vedem mai bine în oglinda de ţărână, în adevărul pietrei şi al apei, al frunzei, rotindu-ne cu aripa asupra casei şi văzând în depărtare atât cât nu ne-ar desparte, ci ne-ar apropia”.

Decenii la rând, după cel de-al doilea război mondial, scriitorii basarabeni au fost puşi în situaţia de a lupta pentru menţinerea libertăţii interioare, care constă în asigurarea condiţiei *sine qua non* a literaturii – limba. Iată de ce în perioada postbelică şi chiar după 1989 foarte multe poezii sunt consacrate problemei limbii, noţiuni precum „mama”, „graiul” fiind asociate. Poeţii îşi imaginează perspective variate asupra cuvântului artistic, de la a intra în cuvânt „ca în habitaclu” (Eugen Cioclea), până la a intra în cuvânt „ca într-o biserică” (Vasile Romanciuc). Atitudinea faţă de problema limbii transpare şi în recentul volum de versuri „Noi, picătura de sânge”, semnat de Mihail Ion Cibotaru:

„Dar gurile s-au deschis,
Văz, cuget, simţire, memorie
Toate au gură acum…

…Alei, gura, mult prea-ndoielnică,
înfricoşata,
muţita mea gură, şi inimă!”
(*Strigare*)

Cum se explică fenomenul specific basarabean al „limbirii”, ca să utilizez un termen îndrăgit şi inventat de prozatorul Serafim Saka, dacă nu prin starea de incertitudine în care se află limba română în Republica

Moldova. Aceeaşi explicaţie o are dăinuirea exagerată a elementelor tradiţionaliste şi semănătoriste în cultura scrisă a basarabeanului.

Pentru vorbitorii de română din spaţiul interriveran – de la copilul de grădiniţă până la scriitor sau academician – problema limbii are conotaţii specifice, determinate de afirmarea tot mai pronunţată a societăţii de consum. Interpretarea tendenţioasă a discuţiilor despre limbă, neglijarea necesităţii de a o cultiva permanent generează din partea unor indivizi inconştienţi reproşuri precum: „V-o trebuit limbă? Iaca am ajuns să nu avem ce mânca!". Elementul culturii este substituit cu cel al politicului şi omul simplu nu conştientizează esenţa lucrurilor. Relaţia dintre grai (limba vorbită) şi limba literară (exemplară) se află la baza „Dicţionarului moldovenesc – românesc" (autor V. Stati), lucrare ce ilustrează perfect situaţia când implicarea politicului în cultură poate da naştere filistinismului, împiedicând dezvoltarea şi cultivarea mentalităţii capabile să privească fenomenul în adevărata sa lumină şi nu doar sub aspect utilitarist. În acest aşa-numit dicţionar materialul factologic este expus şi interpretat în contradicţie cu bunul-simţ. Se încearcă reducerea la zero a efortului de a ieşi din criza la care s-a ajuns pentru că nu s-au respectat adevărul privind unitatea limbii, a istoriei şi a culturii şi dreptul limbii la evoluţia ei firească. Altfel spus, deşi încă nu am ieşit din criza identitară, suntem împinşi înapoi, la situaţia dezastroasă când cuvinte precum „amic" sau „camarad", sinonime cu „prieten", ca să nu mai vorbim despre o mulţime de neologisme din limba literară exemplară, erau ţinute la index şi erau private de dreptul de „a participa" la exprimarea nuanţată a gândirii artistice şi intelectuale. Aceasta înseamnă, de fapt, stimularea unei situaţii conflictuale a cărei povară este aruncată, de pe acum, pe umerii copiilor noştri. A neglija acest adevăr nu înseamnă decât a crea viitor unei crize şi mai acute. Diez Bering, unul dintre autorii cărţii **Omul secolului XX** (volum coordonat de Ute Frevert şi H.G. Haupt, apărut în traducerea Mariei-Magdalena Anghelescu, Editura Polirom, Iaşi, 2002), ajunge la o concluzie elocventă în ceea ce priveşte absenţa crizelor din societatea franceză din secolul XX. Lucrul acesta a fost posibil, susţine autorul, datorită prezenţei active a intelectualului în Franţa, începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, în special după cazul Dreyfus (1898), când în apărarea acestuia au ieşit, fără a avea nici un fel de drepturi politice, scriitorii şi oamenii de artă. Primul dintre ei a fost Emil Zola. Lui i s-au alăturat alte nume notorii: Anatole France, Marcel Proust, Leon Blum. Diez Bering conchide: „Aşa ceva nu se mai văzuse în lume: un literat, folosind doar arma cuvântului, i-a făcut pe cei puternici să tremure" (pag. 171). Mai târziu, în 1968, preşedintele Franţei, Charles de Gaulle, la intenţia de a-l aresta pe Jean – Paul Sartre, implicat în revolta studenţească, va reacţiona spunând următoarele: „Voltaire nu poate fi arestat. Sartre este şi Franţa" (pag.175).

Or, intelectualul care este apt să abordeze cu luciditate situaţii şi evenimente, trăgând nişte concluzii valabile şi prevenind răstălmăcirea adevărului, se poate forma inclusiv sau mai ales prin intermediul cuvântului artistic, căci „măreţia trecătoare a cuvântului şi a faptei poate rezista în lume în măsura în care i se conferă frumuseţe. Fără frumuseţe, adică fără gloria strălucitoare prin care se manifestă nemurirea potenţială în lume, întreaga viaţă omenească ar fi zadarnică şi nici o măreţie nu ar putea rezista" (Hannah Arendt).

Anatol PETRENCU

IDENTITATE ŞI ISTORIE NAŢIONALĂ

Autorii Proiectului *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova,* publicat pentru „obiecţii, propuneri şi sugestii", au pornit de la mai multe premise false şi anume: cum că „moldovenii" – naţionalitatea fondatoare a statului – împreună cu grupurile etnice, inclusiv ROMÂNII, „formează poporul R. Moldova". Este o „precizare" introdusă în text cu rea intenţie, pentru că autorii documentului pe care îl supunem discuţiei nu pot să nu ştie că „moldovenii" sunt românii care locuiesc în Republica Moldova.

Altă premisă falsă este denumirea limbii vorbite de băştinaşii R. Moldova. Pentru guvernanţii actuali nu contează constatările celor mai prestigioase foruri academice, operele ştiinţifice ale unor distinşi lingvişti, care au demonstrat că limba vorbită de originarii pământurilor basarabene este limba română. Cei care fac trimitere la articolul al 13-lea al Constituţiei R. Moldova, unde figurează sintagma „limba moldovenească", trebuie să aibă în vedere că legea supremă a R. Moldova sau oricare alt document, aprobat de forul legislativ, este rezultatul unui compromis între forţele politice reprezentate atunci în Parlament, forţe politice care n-au dorit să pună la baza deciziei lor opinia clară şi argumentată a Academiei de Ştiinţe a R. Moldova, potrivit căreia denumirea corectă a limbii noastre este limba română.

Autorii Proiectului declară că limba rusă „are statut de limbă de comunicare interetnică, se aplică în toate sferele vieţii statului şi societăţii", adică limba rusă devine legitim a doua limbă de stat în R. Moldova cu cele mai nefaste consecinţe pentru băştinaşi: deznaţionalizare şi dispariţie ca neam, ca etnie.

Una dintre „perlele" acestui odios document sună astfel: „neutralizarea juridică şi politică a necontenitelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenţei naţiunii moldoveneşti şi a statalităţii moldoveneşti, de discreditare a istoriei moldoveneşti, de ignorare a etnonimului „moldoveni" şi glotonimului „limbă moldovenească". Devine clar că moldoveniştii românofobi nu au suficiente argumente ştiinţifice, dar nici bun simţ pentru a-şi apăra poziţiile şi sunt nevoiţi să recurgă la scutul strâmbelor legi. Iată de ce a venit timpul să atragem atenţia opiniei publice de la noi şi de peste hotare că aceste monstruozităţi, înghesuite de autorii documentului în citatul de mai sus, sunt în contradicţie flagrantă cu spiritul european, dar şi cu prevederile actualei Constituţii a R. Moldova, care respinge ideologia de stat, aceasta fiind un atribut al regimurilor totalitare.

În situaţia în care autorii Proiectului vor să ne oblige prin lege să respectăm istoria, cultura şi particularităţile lingvistice ale populaţiei Transnistriei, fără a cere nimic în schimb regimului separatist de la Tiraspol, devine clar că aceşti anonimi sunt, de fapt, purtătorii intereselor politicienilor din stânga Nistrului.

„Bilingvismul moldo-rus şi rus-moldovenesc" nu s-a statornicit „istoriceşte", după cum afirmă autorii anonimi ai respectivului document. Limba rusă a fost impusă băştinaşilor de către regimul comunist de ocupaţie din R. Moldova, în perioada 1944-1991, până la dispariţia U.R.S.S. Aşa-numitul „bilingvism" înseamnă în realitate rusificarea forţată a românilor basarabeni, obligativitatea de a vorbi în limba rusă chiar în patria lor. Şi – de parcă ar fi fost puţine câte le-au îndurat moldovenii dintre Prut şi Nistru sub regim sovietic – iată că autorii acestui Proiect pledează pentru (în compartimentul „III. Scopurile politicii naţionale de stat"') „asigurarea de condiţii (sic!) pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse". Ne întrebăm: Politica naţională a cărui

stat reflectă documentul citat? A statului numit Republica Moldova? De unde?

În mai multe rânduri autorii anonimi scriu despre educarea cetăţenilor şi a tinerei generaţii în spiritul respectului faţă de lucruri inexistente – pentru unii, de falsuri crase – pentru alţii, de confuzie – pentru cei din a treia categorie etc. Este vorba de „limba moldovenească", de „istoria Moldovei" ca elemente de bază ale identităţii naţionale moldoveneşti.

Actualii guvernanţi promovează o politică clară de excludere a celor două cursuri existente în prezent – *Istoria Românilor* şi *Istoria Universală*. Autorităţile comuniste, aşa cum deducem şi din documentul analizat, ignoră cu bună ştiinţă adevărata noastră identitate etnică, promovează vehement invenţiile regimului sovietic de ocupaţie privind „poporul moldovenesc", „cultura moldovenească", „istoria Moldovei" etc. În ultimul timp autorităţile au făcut o nouă „descoperire" numită: „Istorie. Curs integrat". Pentru a realiza acest plan a fost alcătuită o Comisie guvernamentală în frunte cu viceprim-ministrul Valerian Cristea. În calitate de membru al acestei comisii, am constatat, pe parcursul unui an (comisia a fost instituită la 11 septembrie 2002), că în cadrul şedinţelor nu s-a pus în discuţie concepţia „Cursului integrat", curriculumul, alte componente obligatorii unui experiment pedagogic. Am considerat că prezenţa subsemnatului şi a altor colegi-istorici, care pledează pentru istoria adevărată a poporului nostru, va fi de folos „comisiei Cristea", că la baza discuţiilor vor sta argumentele ştiinţifice, că în cadrul comisiei vor fi discutate condiţiile experimentului etc. N-a fost să fie! Fără ştirea, fără a discuta şi aproba sau dezaproba în cadrul „comisiei Cristea", ministrul Educaţiei a dat ordin să înceapă experimentarea „Cursului integrat" în circa 50 (!) de şcoli (clasele a V-a, a VI-a şi clasa a X-a de liceu). Întrucât „comisia Cristea", al cărui membru sunt, are un rol de paravan în politica de distrugere a învăţământului istoric preuniversitar din Republica Moldova, iar la şedinţele acesteia domină abuzurile, bunul plac al majorităţii românofobe (a vorbi în „comisia Cristea" despre *România*, *român*, *românesc* este acelaşi lucru ca şi cum ai vorbi în casa spânzuratului despre funie!), m-am văzut obligat, de rând cu alţi colegi, să mă retrag din componenţa ei şi să continuu activitatea de promovare a istoriei noastre adevărate.

În şedinţa Comitetului de conducere al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova de pe data de 10 septembrie a.c. a fost luată decizia de a redacta o Declaraţie-Protest privind excluderea din învăţământul preuniversitar a *Istoriei Românilor*. Cerem încetarea imediată a acestui experiment şi am dori să avem susţinere în organizarea acţiunilor vizând stoparea experimentului iniţiat de autorităţile comuniste care ţintesc distrugerea învăţământului preuniversitar în domeniul istoriei. Facem, de asemenea, apel către profesorii de istorie, atraşi în această cursă pentru un salariu mai bun, să nu se lase induşi în eroare de comunişti şi să refuze colaborarea. Adresăm părinţilor îndemnul de a nu admite desfăşurarea experimentului: tânăra generaţie a R. Moldova trebuie să cunoască istoria autentică a poporului din care fac parte. Istoriile pot fi diferite: ale localităţilor, ale străzilor, clădirilor, familiilor etc.; dar atunci când „Istoria" e abordată ca obiect de cercetare în instituţiile academice sau în învăţământ trebuie să se aibă în vedere – şi aşa se procedează în toată lumea – istoria poporului din care ne tragem. Iar el, poporul nostru, nu se limitează doar la interfluviul Nistru şi Prut, ci cuprinde întregul spaţiu de cultură şi civilizaţie românească.

În concluzie: respingem acest document ca fiind antinaţional, antiştiinţific, document ce contravine normelor de drept internaţional, dar şi prevederilor Constituţiei R. Moldova.

Ion CIOCANU

UN ATENTAT OFICIAL LA VALORILE NOASTRE NAŢIONALE

Lectura proiectului *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* nu poate să nu stârnească o repulsie în plus faţă de greşeala fundamentală a conducerii actuale a statului nostru, care sfidează în mod conştient adevărul istoric şi ştiinţific referitor la populaţia băştinaşă, majoritară şi titulară, desprinsă din „marele trup al românismului" (Alexei Mateevici) de Rusia hrăpăreaţă şi nesăţioasă încă în 1812. Referinţele la Moldova istorică şi la voievodul Ştefan cel Mare, pe care demnitarii de azi le fac numai şi numai din considerentul că acesta ar fi fost un antiromân (în realitate Ştefan cel Mare a fost domnitorul uneia dintre cele trei ţări româneşti şi – de aceea – un „mare geniu român", după cum l-a numit Mihai Eminescu; a se vedea cartea **Publicistică. Referiri istorice şi istoriografice**, Chişinău, Editura Cartea moldovenească, 1990, pag. 478), sunt fariseice în lumina adevărului că statul lăsat de marele voievod a fost de-a dreptul sfârtecat de Rusia, mai apoi – împărţit de aceasta cu Ucraina, în scopul de a-l deromâniza. Imediat după 1812 toţi românii de la est de Prut au fost rebotezaţi de ruşi „moldoveni", iar limba lor – „moldovenească". Mai mult, chiar denumită „moldovenească", limba noastră a fost izgonită din administraţie, din învăţământ şi din biserică, de prin 1860 rezervându-i-se un anumit loc numai în cocioabele rebotezaţilor „moldoveni". Dovada cea mai concretă şi mai convingătoare a acestei atitudini barbare a ruşilor faţă de poporul şi limba noastră o constituie activitatea publicistică a lui Alexei Mateevici, care, având conştiinţa clară a românităţii noastre originare, până la revoluţia burgheză democratică din februarie 1917 a vorbit despre „moldoveni" şi „limba moldovenească", iar după această dată a revenit la adevăr, mai ales în cuvântarea sa la congresul învăţătorilor basarabeni din 25 mai 1917, în care a afirmat răspicat că „suntem români, strănepoţi de-ai romanilor" şi că „n-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut" (Alexei Mateevici, *Opere*, vol. I, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993, pag. 463, 464).

Pe scurt, Rusia ţaristă a promovat în mod constant o politică de deromânizare a Basarabiei (de prin 1792 făcuse acelaşi lucru şi în cazul populaţiei româneşti de peste Nistru) şi aproape două veacuri ruşii nu vor să accepte revenirea noastră la adevăr. Îi putem înţelege, pe ruşi, în calitatea lor de cotropitori şi asupritori. Dar cum să-i înţelegem pe conducătorii „noştri", care de atâţia ani rămân surzi şi muţi la adevărul despre noi şi despre limba noastră?

Cramponaţi de etnonimul popor „moldovean" şi de glotonimul „limba „moldovenească", demnitarii ajunşi la timona republicii sunt chiar mai răi decât ruşii, în străduinţa lor de a ne deznaţionaliza, de a ne rusifica în continuare.

Din păcate, pe această străduinţă se întemeiază şi *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova*, document pe de-a-ntregul antiromânesc şi chiar antimoldovenesc, astfel zis – prorusesc. Putem înţelege necesitatea unui atare document oficial, mai ales în cadrul eforturilor de reunificare a Republicii Moldova, dar nu putem nicidecum admite federalizarea egală cu împărţirea statului în trei sau poate chiar mai multe „fărâme" care, devenind subiecţi ai unei eventuale federaţii, vor avea dreptul să iasă din componenţa acesteia cu tot cu pământul marelui Ştefan. Aceasta în primul rând.

În rândul al doilea, strategia federalizării e întemeiată pe sugru-

marea definitivă a valorilor noastre naţionale, de vreme ce puterea comunistă nu se ocupă de economia statului, ci de suprimarea istoriei românilor, a limbii române, a imnului, stemei de stat etc., în scopul de a fi pe plac minorităţilor, dar nu ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, nu, ci... ruşilor.

Să apelăm, însă, la textul nemijlocit al proaspătului, iar în fapt – al vechiului, de când Rusia, document inspirat de comuniştii „noştri". „Limba moldovenească, având statutul de limbă de stat, se foloseşte în toate sferele vieţii politice, economice, sociale şi culturale". Normal, de vreme ce românii constituie 64,5% din populaţia statului. Dar de ce în alineatul imediat următor se stipulează că „limba rusă, care, în conformitate cu legislaţia în vigoare, are statutul de limbă de comunicare interetnică, se aplică şi ea în toate sferele vieţii statului şi societăţii"?

Comuniştii greşesc profund când „descoperă" la ora actuală pentru limba rusă statutul de limbă de comunicare interetnică. Rusa a avut un atare statut în condiţiile fostei Uniuni Sovietice şi a fost declarată şi în Moldova limbă de comunicare interetnică numai în acea calitate a ei. „Limba rusă, *ca limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea R.S.S.*, se foloseşte pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între naţiuni" citim în legea „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova" (art. 3; sublinierea ne aparţine. – *I.C.*). Ca limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea R.S.S.!

Autodestrămarea imperiului sovietic a lichidat în mod automat acea calitate a limbii ruse. Nici un act legislativ de după declararea independenţei statului nostru n-a „înviat-o".

Dar întrebarea absolut esenţială nu poate să nu apară când, după asigurarea că limba „moldovenească" se foloseşte „în toate sferele", urmează afirmaţia că şi limba unei minorităţi de numai 12% din populaţia statului se utilizează – şi ea! – „în toate sferele". Care va fi situaţia, stimaţi cititori, când aceste două limbi vor fi folosite „în toate sferele"?

Răspunsul este la îndemâna oricui şi ne miră naivitatea sau poate, totuşi, fariseismul feroce al autorilor *Concepţiei* care constată cu o seninătate olimpiană că „pe teritoriul unităţii administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfinţit pentru limbile găgăuză, moldovenească şi rusă. În Transnistria funcţionează oficial limbile moldovenească, ucraineană şi rusă". Cine nu ştie că şi la est, şi la sud, cu toate că sunt „consfinţite" câte trei limbi oficiale, funcţionează numai una – rusa?

Federalizarea, inspirată de Rusia şi iniţiată în scopul de a satisface toate „cerinţele" separatiştilor de la Tiraspol, are nevoie de supremaţia limbii ruse, şi numai a acesteia. Afirmaţia că „una din priorităţile naţionale ale Republicii Moldova este asigurarea însuşirii limbii moldoveneşti" este categoric ridicolă, dacă luăm în seamă politica de stat a comuniştilor, cu legile adoptate relativ recent cu privire la minorităţile naţionale şi la publicitate, prin care majoritatea comunistă din parlament a votat supremaţia limbii ruse (asupra limbii „moldoveneşti"), şi – mai ales! – politica lingvistică a separatiştilor tiraspoleni, conform căreia nu se admite funcţionarea nici măcar a unei şcoli cu predarea limbii „moldoveneşti" pe baza grafiei latine.

Fariseice sunt afirmaţiile autorilor *Concepţiei* despre bilingvismul moldo-rus şi cel rus-moldovenesc, îndeosebi despre cel „statornicit istoriceşte". Când ruşii au învăţat limba noastră în măsură suficientă pentru a putea activa la noi fără să ne ceară nouă, băştinaşilor, să stâlcim măreaţa limbă a lui Tolstoi şi Dostoievski? Cine nu ştie că ruşii, dimpotrivă, ne-au obligat şi pe noi să uităm că avem limba noastră, ne-au creat „condiţii" pentru a ne da copiii la grădiniţe, şcoli şi

Studiu

universităţi cu limba rusă de predare şi educaţie. (Un timp la Chişinău era o singură grădiniţă „moldovenească", la bariera Sculeni, şi numai opt şcoli în limba acestui pământ.)

„Istoriceşte" la noi a existat o tiranie diabolică a limbii „fratelui mai mare". Dar Dumnezeu cu „trecutul" acesta; de ce puneţi la cale o continuare a aceleiaşi tiranii, astăzi dureros de reală la sudul şi la estul republicii, stimaţi domni tovarăşi, în pofida polilingvismului declarat şi atât de agreat de dumneavoastră?

Inspiratorii şi autorii *Concepţiei* se îngrijesc de „neadmiterea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieţii statului şi societăţii". Dar aceasta nu înseamnă oare din start o diminuare – oficială! – a rolului şi importanţei limbii celor 64,5% din locuitorii republicii? Conştientizează oare actualii guvernanţi faptul că o atare „politică lingvistică" poate aduna în Piaţa Marii Adunări Naţionale acelaşi milion de români moldoveni care au obţinut – în condiţiile Uniunii R.S.S.! – ca limba noastră să fie stăpână la ea acasă şi să fie scrisă cu caracterele latine, în care şi-au aşternut pe hârtie operele Hasdeu, Eminescu, Creangă şi ceilalţi clasici ai literaturii române? Mai mult, ce o să ziceţi când o să vi se ceară să asiguraţi traducerea textelor din limba de stat în cea oficială?

Ar mai fi de spus multe. Ne limităm la afirmaţiile şi sugestiile de până aici. Proiectul fiind publicat pentru discuţia întregului popor, contează în ce mod anume vor fi luate în consideraţie afirmaţiile şi sugestiile exprimate de către oamenii de ştiinţă, de scriitori, ziarişti, într-un cuvânt de societatea civilă. Vor ţine oare cont politicienii „noştri" de convingerile românilor moldoveni care au votat în Piaţa Marii Adunări Naţionale pentru decretarea limbii populaţiei titulare a republicii ca limbă de stat şi pentru revenirea scrisului nostru la grafia latină, ca şi pentru celelalte atribute naţionale, convingeri pe care avem cu toţii a le exprima în cadrul tot mai apropiatului recensământ oficial din 1 aprilie 2004, că suntem români, vorbim limba română şi, stimând în continuare limbile grupurilor etnice oploşite – de voie sau de nevoie – pe pământul nostru, n-am uitat idealurile naţionale pentru care am luptat în 1988-1989 şi la care nici un partid nu are dreptul să atenteze.

Anton MORARU

NE ÎNTOARCEM LA EPOCA LUI STALIN?

Proiectul de lege *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* reprezintă un amalgam de noţiuni, fraze şi expresii moştenite din perioada regimului stalinist. Nici o ţară din lume, nici un partid de guvernământ n-au înaintat şi n-au promovat o astfel de politică pe care o realizează în prezent comuniştii în Republica Moldova.

Această „concepţie" este greşită din punct de vedere teoretic. Ea, neavând o bază ştiinţifică, conţine nişte expresii ca, de exemplu, „popor unic" (sic!), „multilingv" (ca în turnul Babel), „polietnic", „comunităţi etnice", „comunităţi lingvistice" etc. Noţiunile respective nu sunt nici expuse şi nici interpretate corect. Toate ţările promovează o politică de integrare, consolidare, iar V. Voronin şi comuniştii săi, prin această *Concepţie,* ne cheamă la împărţirea populaţiei pe criterii etnice, ne întorc la vremurile staliniste, la „prietenia popoarelor" şi „internaţionalismul sovietic" etc. Acest document n-are nici un suport logic. Se ştie că pe Pământ locuiesc peste 5.000 de popoare, naţiuni, poporaţii, grupuri etnice. Toate se dezvoltă nu prin izolarea lor, nu prin crearea „bantustanelor", „comunităţilor etnice", dar prin integrarea obiectivă a acestora în componenţa celor peste 280 de state contemporane. Autorii *Concepţiei* fac trimiteri la Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internaţional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale şi la alte acte internaţionale, dar ei confundă drepturile omului cu drepturile de a se separa pe criterii etnice, de a-şi face „autonomii", „republici" pe teritorii străine etc. Prin această *Concepţie* comuniştii încearcă să fundamenteze împărţirea Republicii Moldova pe criterii etnice, formarea autonomiilor şi federalizarea forţată, stabilirea controlului Federaţiei Ruse pe acest pământ românesc.

Este greşită, din punct de vedere istoric, afirmaţia precum că „Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multisecular de statalitate a poporului moldovenesc" (*M.s.*, 25 iulie). Prin această sintagmă comuniştii lui V. Voronin „eternizează", „îndreptăţesc", „achită" politica Rusiei şi anexarea Basarabiei în 1812, 1940 şi 1944. Nu, domnilor comunişti. Voi n-aveţi dreptul istoric, moral, juridic, politic să vă consideraţi *continuatorii* statalităţii moldoveneşti, deoarece în această problemă trebuie să-şi spună cuvântul şi toţi românii moldoveni de peste Prut şi de peste Nistru, dat fiind faptul că teritoriul Basarabiei a fost anexat prin forţa armată la Rusia ţaristă în 1812 şi, apoi, în 1940, la U.R.S.S. Ce drept moral, politic şi istoric pot avea autorii şi redactorii *Concepţiei* (mulţi dintre ei străini şi ostili spiritului neamului nostru) să voteze, să hotărască soarta acestor teritorii româneşti şi să se proclame *continuatori* ai „statalităţii poporului moldovenesc"? Ei n-au asemenea drepturi. La determinarea sorţii Basarabiei (Republicii Moldova) au dreptul nu veneticii, nu coloniştii, dar românii basarabeni dintre Prut şi Nistru şi cei din România şi din Transnistria. Numai ei au dreptul istoric, politic, juridic să se considere continuatori ai procesului multisecular de dezvoltare şi consolidare naţională pe acest pământ. Sub orice critică este şi noţiunea de „patrie comună". Comuniştii afirmă că Republica Moldova este „patria comună" a tuturor acelora care au venit şi locuiesc pe aceste meleaguri. Dar cum pot românii moldoveni, băştinaşi, să aibă patrie comună cu I. Smirnov, V. Liţkai, V. Antiufeev şi alţi venetici, dacă aceştia sunt cetăţeni ai Rusiei şi au patria lor comună – Federaţia Rusă. Sute de mii de locuitori din Republica Moldova sunt cetăţeni ai Rusiei, Ucrainei, Israelului, Armeniei, Bulgariei, Bielorusiei, având cetăţenie dublă. Pentru dânşii patrie este ţara

respectivă. Prin urmare, trebuie explicată noţiunea de „patrie comună". În Germania se află peste 2 mln. de turci, sute de mii de reprezentanţi ai altor etnii, dar guvernul acestei ţări n-a elaborat nici o „concepţie a politicii naţionale de stat", aşa cum au făcut-o comuniştii din Republica Moldova.

Este greşită, din punct de vedere teoretic şi practic, afirmaţia precum că „Republica Moldova este un stat polietnic" (*M.s.*, 25 iulie, 2003). Un stat poate fi considerat polietnic numai atunci când este alcătuit din mai multe naţiuni, popoare *băştinaşe*. Noţiunea de „polietnic" se referă la Rusia, la fosta Iugoslavie, dar nu la Republica Moldova. De ce? Pentru că în Basarabia etnie băştinaşă se poate considera numai cea cu *identitate românească*. Toate celelalte grupuri etnice sunt venite pe aceste teritorii după 1812, când Basarabia a fost anexată la Rusia ţaristă, şi mai mult după 1940 şi 1944. Toţi alolingvii sunt colonişti aduşi de Rusia ţaristă şi de fosta U.R.S.S. Din punct de vedere istoric, aceşti colonişti, emigranţi au patria lor în Rusia, Bulgaria, Ucraina, Bielorusia etc. Faţă de emigranţi, colonişti se aplică legile corespunzătoare internaţionale, dar ei n-au dreptul istoric la separatism, autonomie teritorială, republică separatistă etc. Republica Moldova nu poate fi considerată o ţară „polietnică" pentru că etniile, grupările, comunităţile „naţionale" sunt *rusificate*. Domină sistemul colonial rusesc. Forţele coloniale ruse ţin sub control tot spaţiul informaţional, inclusiv peste 60 de ziare şi reviste (toate în limba rusă), peste 20 de posturi radio şi TV, care de asemenea funcţionează în limba rusă. Nu e vorba de o „ţară polietnică", ci de existenţa unui protectorat al Rusiei pe care noi îl numim Republica Moldova. *Concepţia* are scopul de a „eterniza" şi a îndreptăţi acest regim colonial de sorginte rusească care s-a consolidat după 25 februarie 2001.

Este, de asemenea, greşită şi afirmaţia precum că „diversitatea etnică, culturală şi lingvistică, toleranţa reciprocă şi pacea interetnică sunt declarate principala bogăţie a Moldovei" (*M.s.*, 25 iulie, 2003). Această sintagmă este o declaraţie încurajatoare pentru separatismul, naţionalismul şi şovinismul de stat mare. Ea n-are nici un suport practic şi istoric. Toate imperiile, inclusiv imperiul roman, imperiul englez, imperiul ţarist şi cel sovietic s-au destrămat datorită existenţei „diversităţii etnice, culturale şi lingvistice". Lupta interetnică purtată în fiecare zi, oră şi minut nu duce la „bogăţie", dar la dezastru economic, cultural, statal şi lingvistic. Nici chiar politica naţională stalinistă n-a putut salva imperiul sovietic polietnic de destrămare şi distrugere.

Practica istorică ne arată că orice „diversitate etnică, culturală şi lingvistică" este o forţă de distrugere, şi nu de consolidare a societăţii umane. Aşa-i legea biologică a naţiunilor şi a grupărilor etnice. Natura l-a consolidat pe om nu ca individ aparte, dar ca persoană colectivă, cu o identitate proprie, cu limba sa, cu istorie comună, cultură şi viaţă naţională. De aceea, politica fiecărui stat civilizat este îndreptată spre asigurarea drepturilor omului şi, totodată, spre integrarea lui în comunitatea statală din care face parte prin cunoaşterea limbii de stat, istoriei, culturii naţiunii majoritare, prin participarea la dezvoltarea unităţii statale, economice şi culturale în general.

Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova este un proiect monstruos de provenienţă stalinistă, bolşevică şi are un caracter antiştiinţific. Acest proiect urmăreşte scopul de a „eterniza" dominaţia Rusiei şi a forţelor coloniale pe acest pământ românesc. Politica naţională a guvernanţilor actuali face parte din planurile expansioniste ale Rusiei de federalizare a Republicii Moldova, de legalizare a prezenţei armate a Rusiei pentru apărarea comunităţii rusofone din Republica Moldova şi transformarea acestui teritoriu în enclave separatiste. Acest proiect loveşte cel mai mult în soarta românilor basarabeni, deoarece îi face dependenţi de dorinţa grupărilor etnice minoritare. Potrivit respectivei *Concepţii*, românii basarabeni nu mai pot fi stăpâni la ei acasă.

REZOLUŢIA CONFERINŢEI REPREZENTANŢILOR INTELECTUALITĂŢII DIN REPUBLICA MOLDOVA PRIVIND PROIECTUL *CONCEPŢIEI POLITICII NAŢIONALE DE STAT A REPUBLICII MOLDOVA*

Proiectul *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova*, inclus pe agenda de lucru a Parlamentului Republicii Moldova, este un document politic, în esenţă provocator, ce îşi propune, în ansamblul său, să anuleze *Declaraţia de Independenţă* din 27 august 1991, ca act juridic de naştere a celui de al doilea stat românesc, şi să-i confere Republicii Moldova o nouă identitate etnoculturală, istorică, lingvistică şi politico-juridică. Problema falsă, indusă de forţe străine din exterior în perioadele de ocupaţie ţaristă (1812-1918) şi sovietică (1940-1991), a confecţionării unei noi identităţi pentru populaţia românească din teritoriile Moldovei de la est de Prut, diferenţiate net de România şi, în mare măsură antagonică acesteia, dar mai ales dobândirea legitimităţii internaţionale pentru această falsă identitate, a constituit şi o prioritate a politicianismului nomenclaturist de la 1991 şi până în prezent. Proiectul *Concepţiei* reprezintă suma tentativelor ideologice privind crearea unei doctrine naţionale de stat şi ideologizarea forţată a întregii societăţi. Axul central al respectivei doctrine îl constituie preceptele false din punct de vedere ştiinţific, cultural şi istoric al existenţei unui aşa-numit „popor moldovenesc" şi a unei „limbii moldoveneşti", camuflate inabil şi de o manieră totalitară cu noţiuni la modă, precum „multiculturalismul", „multilingvismul", „polietnicismul" – toate amalgamate şi ambalate sub drapelul „toleranţei", „păcii interetnice" şi „concordiei civice".

„Moldovenismul" ca doctrină a aşa-zisului „specific naţional" al „poporului moldovenesc", cu istorie, cultură şi limbă diferite de cele ale poporului român, este, precum se ştie, o fabricaţie a regimului ţarist de ocupaţie şi, în special, a ideologiei sovietice staliniste, menită să justifice anexarea provinciei româneşti Basarabia la Rusia Ţaristă şi, ulterior, prin aplicarea prevederilor Protocolului adiţional secret la Tratatul Sovieto-German din 23 august 1939 (Pactul Ribbentrop-Molotov), la Uniunea Sovietică. Aşadar, trebuie subliniat faptul că doctrina falsă a „moldovenismului" contrapus românismului nu este un produs al dezvoltării firești a culturii, literaturii şi artei societăţii româneşti din spaţiul dintre Prut şi Nistru, ci a fost şi este diversiune antiromânească a cercurilor interesate în dominarea politică, teritorială şi ideologică în acest ţinut. Totodată, a fost o faţetă a politicii ţariste şi sovietice de deznaţionalizare şi rusificare a românilor basarabeni, iar în prezent este un element-cheie în politica de stat a Moscovei privind Republica Moldova.

„Politica naţională de stat", promovată de către Partidul Comuniştilor şi de către liderul acestuia, preşedintele statului Vladimir Voronin, depăşeşte chiar şi cadrul prevăzut în proiectul *Concepţiei,* urmărind scopul lichidării, pe parcursul a câtorva decenii, a caracterului românesc al teritoriului dintre Prut şi Nistru, prin deznaţionalizare şi sfidare a drepturilor fundamentale ale omului.

Ca instrumente de atingere a acestor scopuri vor servi aprofundarea procesului de rusificare a vieţii politico-economice, sociale, administrative ş.a.m.d., prin oficializarea limbii ruse ca limbă de stat, deznaţionalizarea românilor basarabeni prin instruire şi educaţie, prin mass-media, „neutralizarea juridică şi politică" a oricărei opoziţii instituţionale organizate politic sau civil, favorizarea

diasporei ruse în detrimentul populaţiei româneşti majoritare, anularea în final a drepturilor imprescriptibile ale acesteia şi dizolvarea în masă a „poporului unic moldovenesc".

Pentru a fi credibili şi acceptaţi de opinia publică internă şi internaţională, autorii proiectului *Concepţiei* îşi ajustează terminologia politică la scopurile propuse. Astfel, ei jonglează periculos cu noţiunile, inadecvate realităţilor din Republica Moldova, de *minoritate etnică* şi *comunitate.* Conform proiectului, tuturor „comunităţilor" le sunt conferite drepturi egale, indiferent de ponderea lor demografică sau de contribuţia culturală, astfel ca majoritatea populaţiei celui de al doilea stat românesc să nu mai aibă nici un temei de a-şi revendica drepturile sale inalienabile, omogenizându-se, împreună cu celelalte „comunităţi", în formaţiunea bizară a „poporului unic", după modelul de tristă faimă al „poporului sovietic". Proiectul *Concepţiei* impune, de fapt, o manieră sfidătoare, fără precedent, de desconsiderare şi umilire a românilor basarabeni – naţiunea de bază a statului – prin promovarea ideii potrivit căreia nu cultura, limba, istoria şi jertfa lor stă la temelia Republicii Moldova, ci amalgamul de „culturi" ale diasporei, dar de fapt cultura şi limba rusă. Realizarea acestei idei revanşarde ne-ar situa în anii '50 din secolul trecut şi ar fi de natură să arunce în aer „pacea interetnică" şi „concordia civică", declarate cu atâta emfază în proiectul *Concepţiei* ca valori fundamentale ale Republicii Moldova. Mai mult decât atât, o asemenea politică naţională urmăreşte şi scopul izolării societăţii din Republica Moldova de România şi de poporul român, aflate într-un benefic proces de integrare în Uniunea Europeană.

Numeroasele contradicţii logice interne, între principiile declarate ca atare şi scopurile urmărite efectiv, trădează caracterul mincinos şi făţarnic al documentului, precum şi dorinţa de a înşela opinia publică internă şi internaţională cu tertipuri şi fraze referitoare la drepturile etnice, la polietnicism şi la multiculturalism. Obiectivul, însă, de „neutralizare juridică şi politică" a oponenţilor, împrumutat din arsenalul stalinist, spune totul despre formaţia „ştiinţifică" şi despre filiaţia ideologică a autorilor respectivului proiect al *Concepţiei*.

Între alte scopuri nedeclarate, dar urmărite de proiectul *Concepţiei*, este şi denaturarea adevărului despre ampla mişcare naţională din anii 1989-1991, definită ca fiind un „conflict civil", precum şi anularea tuturor cuceririlor democratice şi de renaştere naţională a românilor basarabeni. Cel mai perfid postulat, în sensul acestei idei, este diviziunea naţiunii titulare în „moldoveni" şi „români", care constituie, ca forţă numerică şi conştiinţă naţională, principalul obstacol în realizarea scopurilor politice ale Partidului Comuniştilor de la guvernare şi ale patronilor săi de la Moscova.

Ca o concluzie preliminară se cere formulat faptul că **documentul se află în contradicţie flagrantă şi insurmontabilă cu realităţile istorice, lingvistice, demografice şi politice constituite în Republica Moldova şi relevă mai degrabă dorinţa comuniştilor de a imprima statului alţi vectori de dezvoltare. În acest sens, documentul are un caracter profund antieuropean şi prefigurează plasarea Republicii Moldova pe coordonate geopolitice ruseşti**.

Pentru înţelegerea corectă a situaţiei, ce va apare ca urmare a aplicării acestui document, proiectul *Concepţiei* trebuie abordat ca fiind deja doctrina de stat şi fundamentul ideologic oficial formulate ale viitorului stat federal, preconizat să înlocuiască statul naţional unitar al Republicii Moldova. Acesta este viitorul care se pregăteşte în prezent, un viitor în care nu există loc nu numai pentru românii basarabeni, dar nici pentru „moldovenii" ce urmează a fi supuşi rusificării definitive, pentru a servi ca masă demografică la construcţia noului „popor unic al Moldovei".

De asemenea, proiectul *Concepţiei* trebuie definit şi ca o resuscitare a politicii coloniale ruse şi sovietice de etnocid al românilor basarabeni, şi, totodată, o stratagemă a autorităţilor comuniste de la Chişinău, menită să distragă atenţia opiniei publice de la alte acţiuni distructive pe care le întreprind – elaborarea la Tiraspol a unei aşa-zise noi Constituţii a Republicii Moldova şi planificarea unui referendum antinaţional.

Beneficiarii respectivei *Concepţii* vor fi Rusia şi diaspora rusă din Republica Moldova: Rusia îşi va asigura astfel, pentru decenii înainte, întărirea dominaţiei sale în regiune şi realizarea intereselor geostrategice în raport cu Uniunea Europeană şi NATO. Pentru menţinerea statutului de mare putere, care să conteze în afacerile europene, Rusia impune Republicii Moldova, prin intermediul actualilor guvernanţi comunişti de la Chişinău, un plan de deznaţionalizare definitivă a românilor basarabeni, de creare a unui „popor unic" în care elementul românesc majoritar va fi dizolvat în asemenea măsură, încât va putea fi ignorat. Diaspora rusă, care are la ora actuală supremaţia economică şi mediatică, va dobândi oficial supremaţia cultural-lingvistică şi îşi va rezerva toate drepturile politice necesare pentru realizarea scopurilor geopolitice ale Rusiei. Astfel, Republicii Moldova i se pregăteşte, prin această *Concepţie* funestă şi prin tentativa de federalizare, statutul de enclavă rusă avansată la frontiera Uniunii Europene şi NATO, după modelul regiunii Kaliningrad.

Urmare celor expuse mai sus, Conferinţa reprezentanţilor intelectualităţii din Republica Moldova doreşte să sensibilizeze opinia publică internă şi internaţională, societatea civilă şi forţele politice democratice asupra pericolelor ce le comportă adoptarea *Concepţiei* ca lege organică de către Parlamentul de la Chişinău, în primul rând pentru vocaţia şi viitorul european al Republicii Moldova. Democraţia şi statul de drept, stabilitatea politică şi normele civilizate de convieţuire într-un stat vecin cu U.E. vor fi grav afectate sau chiar răsturnate odată cu aplicarea proiectului respectiv.

În rândul al doilea, *Concepţia* va avea un impact distrugător asupra românilor basarabeni, care urmează a fi supuşi deznaţionalizării în conformitate cu un proiect de politică naţională aberant, anacronic şi în totală contradicţie cu dreptul comunitar şi cu libertăţile şi drepturile fundamentale ale omului, garantate de convenţiile internaţionale, la care este parte şi Republica Moldova.

În rândul al treilea, impunerea *Concepţiei* ca doctrină naţională pentru viitorul stat federal, realizarea de ansamblu a acestui proiect de esenţă imperialistă vor crea un grav dezechilibru geopolitic la frontiera U.E. şi NATO şi va instaura în regiune, pe termen istoric greu de precizat, un regim ostil ordinii de civilizaţie europeană.

Din aceste considerente de însemnătate vitală pentru viitorul european al Republicii Moldova, pentru destinul românilor basarabeni, pentru echilibrul geopolitic la frontierele U.E. şi NATO şi pentru stabilitatea, pacea şi ordinea din regiune considerăm necesar ca opinia publică internă şi internaţională, societatea civilă, partidele politice democratice să-şi mobilizeze forţele, să se solidarizeze şi să exercite presiunile corespunzătoare asupra regimului comunist de la Chişinău, pentru ca acesta să renunţe la legiferarea *Concepţiei politicii naţionale de stat a Republicii Moldova.*

Chişinău, 14 septembrie 2003

Flavius SOLOMON

LEGISLAŢIE ŞI DISPUTĂ LINGVISTICĂ ÎN ESTONIA ŞI ÎN R. MOLDOVA

(Studiu comparativ)

Dacă problemele de structură – politice, sociale şi economice –, alături de handicapul tehnologic faţă de Occident au constituit motorul ce a condus Uniunea Sovietică pe drumul eşecului final, atunci controversele naţionale, în general, şi cele lingvistice, în special, au fost catalizatorul ce a „netezit" mersul spre deznodământul din august 1991. În cele mai multe republici sovietice, mai ales în cele din partea europeană, mişcările reformatoare au avut la origine cercuri culturale, oficiale sau mai puţini oficiale, care, încă din anii '70, s-au constituit într-o opoziţie deschisă faţă de politica etnolingvistică a autorităţilor sovietice. Către sfârşitul penultimei decade a secolului trecut, anul de referinţă rămânând, desigur, 1989, în majoritatea republicilor au fost adoptate noi legi şi reglementări privind funcţionarea limbilor. Acestea vor influenţa într-o măsură considerabilă şi evoluţiile politice ulterioare.

În cele ce urmează ne propunem să abordăm, într-o manieră sintetică, două modele de reglementare în spaţiul post-sovietic a raporturilor dintre limba populaţiei titulare şi alte limbi vorbite, în special limba rusă. Este vorba de *monolingvismul naţional* şi *bilingvismul naţional-rus.* Pentru demersul nostru sunt semnificative cazurile a două foste republici sovietice – Estonia şi Republica Moldova –, state cu o istorie şi probleme asemănătoare, dar care au gestionat în mod diferit disputele lingvistice. Vom încerca să vedem care dintre aceste scenarii pot răspunde mai bine la două dintre provocările ce îşi aşteaptă încă răspunsul: 1) satisfacerea nevoilor culturale şi politice ale minorităţii ruse (rusofone) din „vecinătatea imediată" – inovaţia terminologică aparţine diplomaţiei ruse –; 2) stabilirea unor canale durabile de comunicare între diversele grupuri lingvistice, integrarea minorităţii în „societatea-gazdă" şi, în consecinţă, realizarea unei cât mai solide coeziuni sociale. Pentru cea dintâi perspectivă am fi putut apela, cu siguranţă, şi la exemplul Letoniei sau al Lituaniei, în timp ce în locul Republicii Moldova s-ar fi putut situa Bielorusia sau, într-o măsură mai mică, Ucraina.

1. Monolingvismul naţional. Cazul Estoniei

După 1989, alături de celelalte două state baltice – Letonia şi Lituania –, Estonia s-a remarcat prin promovarea unui monolingvism oficial naţional activ, cu scopul declarat de a lichida consecinţele a jumătate de secol de rusificare. Estonia s-a numărat printre puţinele republici sovietice în care mişcarea reformatoare, cu o puternică latură naţională, a produs mutaţii politice şi economice consistente şi de durată pe linia modernizării rapide şi a integrării europene. Încă în decembrie 1988, Sovietul Suprem al R.S.S.E. a decis să atribuie limbii estoniene statutul de limbă de stat. După proclamarea Independenţei (20 august 1991), au urmat noi modificări ale legislaţiei, amendamente care trebuiau să conducă la consolidarea importanţei acesteia. Modificarea definitivă a raportului de forţă dintre

limba estoniană şi cea rusă avea să-şi găsească consacrarea în „Legea despre funcţionarea limbilor", adoptată în februarie 1995. Limba estoniană devenea atunci, în mod oficial, singura folosită în administraţie, în timp ce alte limbi, inclusiv rusa, trebuiau să se mulţumească cu un rol mai degrabă secundar.

Politica lingvistică a autorităţilor estoniene după proclamarea independenţei a fost parte a unei strategii de revenire la situaţia etnolingvistică de până la 1940. Printre deciziile importante care au grăbit afirmarea caracterului naţional al noului stat, declarat succesor *de jure* al Republicii Estoniene din perioada interbelică, s-a numărat reactivarea, la 26 februarie 1992, a Legii despre cetăţenie, adoptată în 1922. Astfel, obţinerea cetăţeniei acestei ţări era condiţionată, alături de competenţele lingvistice, de locul naşterii sau naturalizare, persoanele care au intrat pe teritoriul Estoniei după invazia Armatei Roşii (iunie 1940) urmând să solicite cetăţenia în mod individual. La adoptarea prin referendum a noii Constituţii (3 iulie 1992) şi la alegerile în primul parlament post-sovietic aveau să participe doar persoanele care au primit la acea dată cetăţenia estoniană.

Noile reglementări lingvistice au avut impact important şi asupra structurii socio-economice a populaţiei rusofone din Estonia. După închiderea întreprinderilor de subordonare unională (mari unităţi industriale care ţineau de ministerele centrale de la Moscova şi produceau, în mare parte, mărfuri pentru unităţi din afara Estoniei), foarte mulţi dintre vorbitorii de limbă rusă nu au reuşit să-şi găsească imediat un loc de muncă pe măsura pregătirii profesionale, mai ales din cauza slabei cunoaşteri a limbii de stat. Rezultatul acestor evoluţii a fost apariţia unor diferenţe sociale majore între populaţia vorbitoare de limbă estoniană şi rusofoni. Astfel, salariul mediu al etnicilor ruşi din Estonia era acum câţiva ani de două ori mai mic decât cel al nativilor estonieni. Alături de problemele lingvistice, o anume agitaţie în mediul populaţiei ruse a fost provocată şi de situaţia juridică a acesteia. În anul 2000, mai puţin de 30% dintre etnicii ruşi erau cetăţeni estonieni, peste 40% apatrizi, iar aproape 30% aveau cetăţenia rusă.

2. Bilingvismul naţional-rus. Cazul Republicii Moldova

În cadrul transformărilor lingvistice din Republica Moldova de până la mijlocul anilor '90 pot fi desprinse două etape distincte: 1) faza revendicativă, inspirată de intelectualitatea românofonă, începând cu anul 1987, prin care s-a urmărit anularea statutului de minoritate a populaţiei titulare şi spargerea monopolului cvasi-total al limbii ruse în viaţa politică, economică, socială şi culturală din R.S.S.M. Această etapă s-a încheiat cu adoptarea cadrului legislativ ce reglementa statutul limbii române (moldoveneşti) şi a unor limbi ale minorităţilor, în special rusa şi găgăuza; 2) perioada de penetrare a limbii române în instituţiile statului, trecerea rapidă la alfabetul latin, lărgirea sferei de folosire a limbii de stat în sistemul educaţional şi viaţa economică, armonizarea programelor şcolare cu cele din România etc. Această etapă a fost marcată de trecerea temporară de la *moldovenismul sovietic* la *românismul cultural.*

Începând cu mijlocul anilor '90 a devenit însă tot mai evidentă tendinţa noii elite politice moldoveneşti,

provenită în mare parte din fosta nomenclatură de partid, de a se îndepărta de principiile mişcării naţionale, principii formulate la cumpăna dintre ultimele două decenii ale secolului. Acest lucru trebuie explicat, nu în ultimul rând, prin dorinţa liderilor politici moldoveni de a-şi conserva poziţiile obţinute în anii „revoluţiei naţionale", o garanţie în plus în acest sens fiind câştigarea sprijinului politic al minorităţilor naţionale – ai căror membri au fost naturalizaţi *in corpore* prin Legea despre cetăţenie – şi al segmentului nostalgic al populaţiei moldoveneşti. Pe de altă parte, strategiile etnoculturale, inclusiv cele lingvistice, au constituit o parte importantă în politica de reaşezare a Republicii Moldova în sfera de influenţă a Rusiei. Încă de la sfârşitul anului 1991 şi începutul celui următor, mass-media apropiate cercurilor politice pro-ruse a legat recesiunea economică şi degradarea nivelului de trai al populaţiei de aplicarea noii legislaţii lingvistice şi apropierea de România.

Această perspectivă va deveni, ulterior, unul dintre pilonii discursului a două forţe politice care se identifică cel mai mult cu promovarea *moldovenismului cultural* şi *politic:* Partidul Democrat Agrar şi Partidul Comuniştilor din Republica Moldova (P.C.R.M.). Deloc întâmplător, la scurt timp după ce aveau să câştige alegerile parlamentare (1994, respectiv 2001), aceste partide au încercat să modifice curriculumul şcolar, prin înlocuirea *limbii şi istoriei românilor* cu *limba moldovenească şi istoria Moldovei.*

În 2001-2002, la fel ca şi în 1995-1996, tentativa de modificare a fragilului echilibru lingvistic în favoarea limbii ruse (de exemplu: încercările de ridicare a limbi ruse la rangul de limbă de stat, amânarea testării cunoştinţelor de limba română pentru funcţionarii publici şi conducătorii unităţilor economice de stat, tolerarea abaterilor de la legea privind funcţionarea limbilor etc.), care, şi în cadrul juridic actual, continuă să domine mai multe domenii ale vieţii publice, în special în sfera economică şi în mass-media, a condus la două prelungite crize politice, crize dezamorsate fie de părăsirea taberei agrariene de către Mircea Snegur, fie, mai recent, de intervenţia unor instituţii politice europene.

3. Câteva consideraţii finale

După destrămarea U.R.S.S., cca 25 de milioane de etnici ruşi din fostele republici unionale au format cea mai importantă minoritate etnică din Europa de Est şi Asia Mijlocie. Mutaţiile de ordin social, nevoia de a se adapta la condiţii noi de viaţă, sentimentul de apartenenţă la o enclavă ruptă de restul propriului grup etnic, nostalgia pentru un stat centralizat şi puternic, toate acestea formează principalele bariere în calea normalizării situaţiei, ele constituind şi motivele care stimulează orientarea spre Rusia, în calitatea acesteia de succesoare a „centrului". Din această perspectivă, transformarea populaţiei rusofone într-o masă de manevră a forţelor care s-au opus procesului de disoluţie a Uniunii Sovietice şi, ulterior, a diplomaţiei de la Kremlin este uşor de înţeles. Nu mai puţin adevărat este însă şi faptul că dorinţa Moscovei de a ţine sub control valurile de imigranţi dinspre fostele „republici surori" au şi o motivare economică şi socială imediată. În acest moment, Rusia nu este pregătită să asimileze un număr prea mare de nou-veniţi, chiar dacă în viitor aceştia ar putea fi o sursă importantă pentru refacerea echilibrului demografic.

Pentru a convinge majoritatea etnicilor ruşi din fostele republici sovietice să nu-şi părăsească locurile de trai, diplomaţia rusă apelează, alături de măsuri administrative interne (cum ar fi, de exemplu, limitarea posibilităţilor de obţinere a cetăţeniei ruse), la presiuni asupra autorităţilor din noile state independente, cerându-le să creeze condiţii pentru implicarea activă a ruşilor de aici în viaţa economică şi politică. Una dintre posibilităţi este, potrivit multor analişti ruşi, „instituţionalizarea bilingvismului naţional-rus".

Aplicarea consecventă a acestei strategii a condus la renunţarea de către o parte din fostele republici sovietice la unele prevederi ale legislaţiilor lingvistice adoptate în timpul „revoluţiilor naţionale" din 1989-1991. Un exemplu deseori citat în acest sens îl constituie Republica Moldova. De cealaltă parte se situează fostele republici sovietice care au promovat cu insistenţă creşterea rolului limbilor naţionale, preferând *monolingvismul oficial* unui *bilingvism de inspiraţie sovietică.*

Rezultatele abordărilor diferite ale aceleiaşi probleme sunt, la peste zece ani de la destrămarea U.R.S.S., evidente. În Estonia, de pildă, a crescut vertiginos numărul ruşilor care stăpânesc limba populaţiei titulare. Astfel, pe parcursul a doar patru ani (1989-1993), ponderea acestora avea să crească de la 13,7% la 38%. O dată cu ameliorarea condiţiilor de viaţă şi deschiderea „perspectivei europene", în mediul comunităţii rusofone din această ţară se produc şi mutaţii importante de ordin identitar, inclusiv prin creşterea loialităţii faţă de statul estonian. Pe altă parte, acolo unde practica lingvistică a rămas sau a revenit la practicile din epoca sovietică, cunoaşterea limbii populaţiei titulare nu este considerată obligatorie pentru activitatea profesională sau contactele cotidiene, fapt care împiedică integrarea minorităţilor în societatea-gazdă şi poate constitui punctul de pornire al unor noi conflicte. Sondaje recente au arătat, de pildă, că mai puţin de jumătate dintre etnicii moldoveni (români) şi doar un număr mic de ucraineni şi ruşi – cetăţeni ai Republicii Moldova – privesc pozitiv independenţa acestui stat.

BIBLIOGRAFIE

1. Arel, Dominique, *The temptation of the nationalizing state,* în *Political culture and civil society in Russia and the new states of Europe,* Ed. by Vladimir Tismăneanu, Armonk, 1995.

2. Berditschewski, Anatoli, *Russisch als Sprache der zwischennationalen Kommunikation in den GUS-Staaten,* în *Sprachenpolitik in Mittel und Osteuropa,* Hrsg. von Ruth Wodak, Rudolf de Cillia, Wien, Passagen Verlag, 1995.

3. Dressler, Wanda, *Estonie–Moldavie. Les premiers pas de la révolution démocratique,* în Wanda Dressler, *Le second printemps des nations. Sur les ruines d'un empire,* Bruxelles, Bruylant, 1999.

4. Jonsson, Anna, *Nationalising state-building and language. The case of Estonia,* Uppsala, Institutionen för österuropastudier & författaren, September 1999.

5. Lozinskaja, Ž.M., *Zakonodatel'nye iniciativy rossijskich parlamentariev v oblasti jazykovoj politiki na postsovetskom prostranstve v ramkach Sodrujestva Nezavisimych Gosudarstv,* în *Dialog ukrainskoj i russkoj kul'tur v Ukraine.* Materialy III-j Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii. 12-13 nojabrja 1998 goda, g. Kiev, Fond podderžki russkoj kul'tury v Ukraine, 1999.

6. *Novye slavjanskie diaspory.* Otv. red. M. Ju. Martynova. Moskva, Institut etnologii i antropologii RAN, 1996.

7. *Russian at the New Minority. Ethnicity and Nationalism in the Soviet Succesor States,* Ed. by Jeff Chinn and Robert Kaiser, Boulder, Colorado, Westview Press, 1996.

Silviu BEREJAN

UNITATEA LIMBII ROMÂNE – FUNCŢIONAREA EI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dacă pornim de la noţiunea „unitatea limbii", aşa cum o înţelegea conaţionalul nostru nepereche, profesorul Eugen Coşeriu, ar trebui să acceptăm ideea lui general-lingvistică că limbi unitare în ansamblu nu există, căci în orice limbă avem variaţie spaţială (numită de el *diatopică*), variaţie socio-culturală (numită *diastratică*) şi variaţie stilistică (numită *diafazică*). Aceste variaţii dau naştere, după Coşeriu, unor omogenităţi în sens diatopic (**dialectele**), în sens diastratic (**nivelurile de limbă**, spune el, deşi ele sînt mai degrabă **limbaje** ale unor pături sociale şi culturale ale comunităţii lingvistice) şi în sens diafazic (**stilurile limbii**).

Orice limbă istorică (în felul cum o defineşte Coşeriu) este deci un conglomerat (Coşeriu îi zice colecţie) de astfel de omogenităţi (parţial coincidente, parţial divergente). Limba istorică **nu este**, aşadar, **niciodată**, după el, **monolitic unitară**. Limbă unitară este, de fapt, numai *limba funcţională* (delimitată de lingvişti în cadrul unei limbi istorice), care nu are nici diferenţe dialectale, nici diferenţe socio-culturale, nici diferenţe stilistice. Numai limba funcţională, fiind unitară, poate fi considerată (de lingvişti, în primul rînd, dar şi de vorbitori) drept limbă comună, drept koiné (adică limbă pentru întreaga comunitate a vorbitorilor).

Dar limba aceasta comună, spune în continuare profesorul, are nevoie şi ea, pentru necesităţile comunicative ale comunităţii lingvistice, de o formă superioară, de „un fel de limbă comună a limbii comune, o *limbă standard*", zice el. Pe aceasta Coşeriu o numeşte *limbă exemplară.* Ea este deci idealul de limbă al unei societăţi, sistemul căreia nu este încă realizat în întregime (în totalitatea sa), dar care tinde în permanenţă spre realizare deplină.

Prin urmare, cînd vorbim despre unitatea unei limbi, trebuie să ştim despre ce nivel al acesteia vorbim: despre nivelul limbii istorice, despre cel al limbii comune sau despre cel al limbii exemplare.

La nivelul limbii istorice, s-a spus deja, nu se poate vorbi despre unitate, deoarece ea prezintă în mod obligatoriu diferenţe dialectale, socioculturale şi stilistice. „Aceasta înseamnă... că nu există, în realitate, o măsură absolută a unităţii...", – subliniază profesorul. Cu cît mai sus „ne ridicăm de la limba istorică la limba comună şi de la limba comună la limba exemplară", cu atît unitatea ei tinde să se apropie mai mult de absolut, adică de idealul de unitate a limbii pentru întreaga societate (comunitate de vorbitori)[1].

Dacă trecem acum de la concepţia teoretică, general-lingvistică coşeriană a noţiunii de „unitate a limbii" la „unitatea limbii române", am putea să menţionăm că cele spuse de Coşeriu referitor la limbă în general se aplică pe deplin şi la limba română, dovadă fiind afirmaţiile făcute la aceeaşi sesiune de Matilda Caragiu-Marioţeanu în comunicarea sa despre varietatea limbii române. Dumneaei scria atunci:

„Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă şi deosebiri, generate de poziţia *geografică*, de varietatea *socială* şi de *momentul* vorbirii: omul vorbeşte cu particularităţi (dialectale – S.B.) specifice zonei sale geografice, gradului său de instrucţie, felului de muncă prestată, vîrstei sale, relaţiilor cu centrul inovator (oraş, capitală etc.), cu populaţia de altă limbă şi, în fine, în funcţie de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm/grabă/nervozitate etc.)"[2].

Ajungem astfel şi la „unitatea limbii române în Basarabia".

Realitatea glotică din actuala

Republică Moldova, după cum au demonstrat cu probe concludente toţi specialiştii imparţiali din lume, atît din Vest, cît şi din Est, nu este decît un tip de vorbire dialectală română, ce funcţionează pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), avînd particularităţi ce n-au intrat toate în limba comună a tuturor românilor. Cît despre limba de cultură (adică limba română exemplară), ea a fost şi este utilizată, cu intermitenţe de mică importanţă, şi în R.M. de la apariţia acesteia ca stat aparte (al doilea stat românesc).

Deci limba de cultură a acestui stat a fost şi este în prezent română, aceeaşi pentru tot spaţiul românesc carpato-danubian, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală şi indiferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) şi oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Este bine cunoscut doar – şi cele spuse mai sus confirmă acest lucru – că diferenţele dialectale din limbile istorice nu afectează unitatea funcţională a limbii poporului care o vorbeşte, mai cu seamă cînd pe baza varietăţilor locale (dialectale) ale aceleiaşi limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corpus de scrieri de mare valoare anume în această calitate a sa de limbă exemplară.

În R.M. însă la trăsăturile dialectale comune cu Moldova de peste Prut s-au adăugat alte particularităţi, apărute în timpul îndelungatei perioade de dominaţie rusească, veche şi sovietică, ce a durat mai bine de un secol şi jumătate. E vorba de numeroasele alteraţii ale vorbirii populare, în special în lexic şi sintaxă, care au generat o degradare *calitativă* a acesteia (de fapt, nu vorbirea ca atare a degradat, ci a scăzut simţitor gradul general de cunoaştere a limbii) şi una *funcţională* (s-au redus considerabil sferele de utilizare a vorbirii naţionale în societate). Din fericire, ele n-au modificat în mod radical şi esenţa ei.

Deformările ce au îndepărtat vorbirea din R.M. de baza sa comună românească se explică uşor sub raport lingvistic, ele fiind urmarea logică a deosebit de puternicei şi masivei influenţe a limbii ruse, culte şi vorbite, oficiale şi populare.

În urma acestei influenţe, în conştiinţa moldovenilor zişi „bilingvi" din R.M. (termenul „bilingvi" se cuvine a fi luat în ghilimele, deoarece în realitate majoritatea populaţiei din R.M. – în afară de o pătură foarte subţire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una din cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) – în conştiinţa moldovenilor bilingvi în ghilimele, spuneam – s-au amestecat două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase şi a limbii ruse dominante în societatea sovietică (şi de aceea prestigioase şi în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, cînd moldovenii basarabeni se întreţin cu vorbitori nu numai de aceeaşi limbă din România, ci chiar de acelaşi grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut (din Moldova românească), care n-au suportat influenţa rusă şi n-au încorporat-o în vorbirea lor cotidiană, „bilingvii" din R.M. au un sentiment curios: cu toate că îi înţeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o „limbă amestecată", o „Mischsprache") au impresia că primii folosesc un „alt tip de vorbire", în comparaţie cu propria lor vorbire, că propria lor vorbire „diferă" de vorbirea moldovenilor din România, care sînt monolingvi şi nu înţeleg întotdeauna „inovaţiile" rusificatoare ale „bilingvilor" basarabeni. Prin acest sindrom se explică şi ezitările celor din R.M., cînd trebuie să-şi numească propria vorbire limbă română.

În realitate, după cum am menţionat şi mai sus, limba normată, cultivată, ce se foloseşte acum, dar se folosea şi pînă la 1990 (cînd era numită încă moldovenească), a fost şi rămîne limbă română, căci influenţele

ruse nu erau nici anterior acceptate (în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă permanentă cu aceste influenţe nedorite, deşi în teorie influenţa rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

În general, toate publicaţiile din R.M. au fost scrise în limba română literară, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferele de cultură din republică.

Lingviştii din alte ţări (care puteau vorbi deschis şi puteau numi lucrurile pe nume, adică aşa cum sînt – principiul obiectivităţii lui E. Coşeriu) au considerat întotdeauna în recenziile şi avizurile lor că lucrările lingvistice (şi numai), editate atît în R.M., cît şi anterior în R.S.S.M., sînt lucrări consacrate limbii române, deşi practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma „limba moldovenească" (fără de care studiul respectiv n-avea şansa să fie publicat).

Această opinie şi interpretare este absolut firească, întrucît partizanii aşa-zisei „limbi moldoveneşti", oricît de fervenţi au fost şi sînt ei şi de oricît tupeu au dat dovadă, n-au putut nici în trecut şi cu atît mai mult nu pot nici în prezent să substituie fondul lexical fundamental, unic în esenţa sa, prin împrumuturi slave (şi, în primul rînd, ruse), introduse (sau chiar intrate spontan) fără nici o restricţie în vorbirea neîngrijită a populaţiei, în special a celei necultivate. Ei n-au putut niciodată să elaboreze un veritabil, alcătuit pe temeiuri ştiinţifice, dicţionar român-moldovenesc sau moldovenesc-român (asemenea întreprinderi au fost considerate întotdeauna ridicole) sau să schimbe paradigmele declinării sau ale conjugării româneşti, prezentînd în manualele zise „moldoveneşti" (ca cele din actuala Transnistrie) forme gramaticale alternative ce s-ar fi putut sau se pot opune celor tradiţionale comune. S-au putut şi se pot evita cel mult unele elemente lexicale sau forme gramaticale ce le par unor „moldovenişti înrăiţi" strident „nemoldoveneşti". Dar atît! Nimic mai mult. Şi acest lucru pentru că o „altă" limbă literară, o „altă limbă romanică" de cultură în Estul Europei nu s-a format niciodată.

Pentru a denumi „moldovenească" limba de cultură a statului, condus în prezent de partidul comunist, ar trebui acceptate în întregime particularităţile dialectale moldoveneşti, dintre care multe sînt cunoscute şi în alte zone româneşti, dar în Moldova istorică ele sînt preponderente şi constituie aici specificul glotic al regiunii. Printre aceste particularităţi:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca:

– palatalizarea labialelor şi a dentalelor (*chept*, *ghini, şir, jin, n'el, n'imi, n'icî;* cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic);*

– utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*marjinî, curji;* cf. literarele *margine, curge*); a lui *ş* în loc de *č* (*chişior, faşi;* cf. literarele *picior, face*) şi a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr*, *dzâşi;* cf. literarele *zer, zice*);

– dentalizarea lui *m* (*aninosă, can;* cf. literarele *miroase, cam*);

– modificarea lui *a* şi *e* finale în *î* (*casî, feţî;* cf. literarele *casă, feţe*) şi a lui *e* final în *i* (*feti, iuti;* cf. literarele *fete, iute*);

– contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sarî, porné;* cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) şi multe altele.

Pentru R.M. se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte şi expresii întregi, utilizate curent de populaţia băştinaşă (în urma „bilingvismului general inevitabil"), cum ar fi *curtcî, sumcî, rul', zajîgalcî, vîcliuceşti svetu, îi zacrîto la obed, s-o uvolnit di la sclad şî amu-i prodaveaţî* etc.; cf. cuvintele şi expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продавщица*;

c) construcţiile calchiate şi deformările de tot felul: *sî prin'eşti nu bini* (cf. *nu iese bine;* rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema;* rus. *рассмотрел проблему*),

prin'esc *hotărîri* (cf. *primesc, adoptă hotărîri;* rus. *принимают решение*), *a doilea întrebari* (cf. *a doua întrebare, chestiune;* rus. *второй вопрос*) şi *a doilea variant* (cf. *a doua variantă;* rus. *второй вариант*), *eu îs încredinţat* (cf. *sunt sigur;* rus. *я уверен*), *îi tăt* (cf. *este gata, s-a terminat*; rus. *всё), sî şibî* (cf. *să fie;* rus. *было бы*), *nu şi* (cf. *ei ce;* rus. *ну что*), inclusiv în onomastica naţională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru, Ordelean* în loc de *Ardeleanu, Munţian* în loc de *Munteanu, Sprînsean* în loc de *Sprînceană, Raţa* în loc de *Raţă, Gamorar'* în loc de *Hămuraru, Ghincul* în loc de *Hîncu, Ciora* în loc de *Cioară, Iordatii* în loc de *Iordache,* care se întîlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularităţi ridicate la rang de normă literară a unei „noi culturi", care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească şi de o „altă limbă literară", dar numai cu condiţia că ar exista reprezentanţi ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O „nouă cultură", curat „moldovenească", care ar fi apărut într-o „altă limbă literară", separat şi în opoziţie cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat şi mai sus, în R.M. nu s-a constituit[3].

Deci varietatea din Moldova a limbii române istorice n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească (cel puţin aşa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat, deşi nici aceasta n-a pretins vreodată că este o entitate deosebită în comparaţie cu limba română comună[4]).

Cît priveşte limba exemplară, în care se vorbeşte şi în special se scrie şi astăzi în R.M. în toate sferele oficiale, ea este limba română funcţională ca în întreaga ţară şi nu reflectă nicidecum specificul varietăţii locale a graiului de pe teritoriul republicii, deoarece la formarea acesteia au contribuit, după cum bine se ştie, toate varietăţile ei regionale[5].

De aici concluzia absolut firească: cine pune astăzi încă problema aşa-zisei „limbi moldoveneşti" perseverează în eroarea sau utopia despre care a vorbit mereu în ultimii zece ani şi ceva regretatul nostru compatriot şi conaţional Eugen Coşeriu şi despre care a ţinut să ne amintească chiar şi înainte de a pleca dintre noi[6].

NOTE

[1] Expunerea de mai sus e făcută după studiul: Eugenio Coseriu. *Unitatea limbii române – planuri şi criterii* din culegerea Academiei Române „Limba română şi varietăţile ei locale", Bucureşti, 1995, p. 11-19.

[2] Matilda Caragiu-Marioţeanu. *Varietatea limbii române //* în cul. „Limba română şi...", *op. cit.*, p. 21.

[3] Vezi Silviu Berejan. *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă* // în cul. „Limba română şi...", *op. cit.*, p. 42.

[4] Vezi Eugen Beltechi. *Limbă literară şi literatură dialectală //* în cul. „Limba română şi...", *op. cit.*, p. 91-96.

[5] Despre avatarurile identitare ale limbii române în R.M. mi-a fost dat să vorbesc în repetate rînduri la diverse întruniri locale de la noi şi din Ţară şi să public o serie întreagă de articole şi studii în ziare, reviste şi culegeri, apărute în special în ultimul deceniu la Chişinău, Bălţi, Iaşi, Suceava, Cluj-Napoca, Bucureşti, Leipzig, Torino (cf. „Timpul", „Ţara", „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", „Limba Română", „Tribuna", „Cronica", „Probleme actuale de lingvistică română", „Basarabia. Dilemele identităţii", „Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării", „Obiectiv (Vocea Sucevei)", „Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik", „Bollettino dell' Atlante Linguistico Italiano").

[6] Eugen Coşeriu. *Identitatea limbii şi a poporului nostru //* în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2002, nr. 10 (număr consacrat în întregime memoriei celui plecat), p. 2-3.

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU

LIMBA MOLDOVENEASCĂ ŞI LIMBA ROMÂNĂ

1. Termenul şi conceptul de *limbă moldovenească*, oficiale în momentul de faţă în Republica Moldova, nu sunt o invenţie recentă, ci au antecedente mai vechi.

1.1. Sintagma *limba moldovenească* este atestată, e drept, în Moldova şi în Bucovina, ţinuturi româneşti, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar pentru o scurtă durată, expresia fiind practic părăsită după 1840[1]. Acesta nu este însă un aspect pertinent pentru problema în discuţie, deoarece prin această sintagmă nu se înţelegea o limbă în sensul strict ştiinţific al cuvântului, distinctă de română, ci o varietate a limbii române, vorbită de locuitorii Moldovei istorice. Folosirea acestei sintagme se explică prin semantismul cuvântului *limbă* în vorbirea curentă şi prin faptul că, mai ales în trecut, dar adesea şi în prezent, şi în orice comunitate lingvistică, pentru vorbitorii diverselor graiuri, conştiinţa apartenenţei lingvistice la o unitate supraordonată propriului grai – în cazul de faţă la limba română – este în general destul de slabă.

1.2. Istoria aşa-zisei *limbi moldoveneşti*[2] începe propriu-zis cu Republica numită Moldovenească şi zisă Autonomă, care a fost creată în cadrul R.S.S. Ucrainene – componentă a U.R.S.S. – în 1924. R.A.S.S. Moldovenească era o rămăşiţă a Basarabiei ţariste, întrucât cea mai mare parte a acestui ţinut – teritoriu românesc din cele mai vechi timpuri – fusese anexată în 1812 de Imperiul ţarist, sub care a început politica de deznaţionalizare şi de izolare a Basarabiei faţă de restul regiunilor româneşti. După revenirea Basarabiei la patria-mamă, în 1918, în teritoriul sovietic au rămas circa 200.000 de români, într-o zonă coincizând în linii mari cu Transnistria – care, deşi ceruse şi ea alipirea la România, nu reuşise însă s-o obţină. Aceşti români au fost înglobaţi în amintita R.A.S.S. Moldovenească – expresie a intenţiei Uniunii Sovietice de a reocupa de fapt integral Basarabia.

1.3. Despre o limbă distinctă de română a început să se vorbească în Uniunea Sovietică în perioada interbelică, cu referire la această R.A.S.S. Moldovenească. Iniţial nu se folosise chiar sintagma *limba moldovenească*, ci doar aceea de *dialect* moldovenesc, şi drept formă literară se acceptase limba română, iar ca alfabet se folosise încă, la fel ca în România, cel latin. Raţiunea adoptării ulterioare a denumirii de *limbă moldovenească* – căreia s-a încercat să i se dea o fundamentare ştiinţifică – a fost, evident, ca şi după 1990, de ordin politic – naţionalist şi ideologic.

Prima tentativă de rupere a *limbii moldoveneşti* de tradiţia literară românească s-a înregistrat în perioada cincinalului 1928-1932, când, în plan practic, în R.A.S.S. Moldovenească a fost impus alfabetul rusesc, iar L.A. Madan a preconizat schimbarea bazei dialectale a limbii literare din această republică prin dialectalizarea ei sub aspect fonetic, luând ca model graiul din ţinutul Orhei. S-a încercat, de asemenea, sub aspect lexical, crearea artificială a unor compuse din elemente „neaoşe", care să înlocuiască neologismele, mergându-se până la situaţia paradoxală că se preconiza inclusiv eliminarea împrumuturilor româneşti din limba rusă!

În plan teoretic, caracterul de sine stătător al *limbii moldoveneşti* – cel puţin literare – în raport cu româna a fost proclamat în mod programatic începând din anii '30, deşi unii autori, ca M.V. Serghievski, continuau încă să îi recunoască, în prima perioadă, caracterul romanic.

Argumentele au fost însă în primul rând nu de ordin lingvistic intern

– cum ar fi fost necesar din punct de vedere ştiinţific, dar nu era posibil, deoarece realitatea nu o permitea –, ci de ordin extralingvistic: evoluţia în condiţii specifice, de izolare faţă de restul comunităţii româneşti.

Nu acestea sunt însă criteriile pe care se bazează stabilirea individualităţii lingvistice – genealogice şi/sau tipologice – a unei limbi. De aceea s-au invocat şi argumente de ordin lingvistic, dar extern, ţinând de istoria limbii şi de influenţele diferite suferite – şi anume rusă şi ucraineană în cazul *limbii moldoveneşti*. Unii dintre campionii acestor teorii nu au ezitat chiar să falsifice istoria celor aşa-zise „două" limbi. Astfel, chiar până târziu, în anii '50, s-a susţinut adesea ideea, fără nici un fundament real, potrivit căreia *limba moldovenească* s-ar fi despărţit de română încă din secolele al XIII-lea – al XIV-lea.

1.4. În cincinalul 1933-1937, deruta din politica lingvistică sovietică la începuturile ei s-a manifestat în R.A.S.S. Moldovenească prin reintroducerea (de scurtă durată însă) a alfabetului latin – în concordanţă cu ceea ce se întreprindea sub acest aspect şi în celelalte republici sovietice –, precum şi prin revenirea temporară la modelul lingvistic românesc, prin calea relatinizării. Această revenire era preconizată însă numai din considerente tactice, şi anume pentru a se înlătura prăpastia care se crease în mod artificial, prin politica anterioară, sub aspect lingvistic, între R.A.S.S. Moldovenească şi Basarabia încă românească, spre care ţintea în continuare imperiul sovietic.

1.5. Din 1937 şi până spre 1950, necesitatea deromânizarii *limbii moldoveneşti* literare a fost argumentată şi ideologic, prin opoziţia faţă de caracterul „burghez" al limbii române, autorul noilor norme ale *limbii moldoveneşti* literare fiind în acea perioadă I.D. Ciobanu.

Susţinerea existenţei *limbii moldoveneşti* a căpătat o şi mai mare acuitate o dată cu anexarea la U.R.S.S., la început pentru scurt timp (în anii de război 1940-1941) şi apoi (din 1944) pentru peste patru decenii, a întregii Basarabii, transformată imediat în R.S.S. Moldovenească, care a înglobat şi aproape toată fosta „republică autonomă". Ca urmare, s-au intensificat şi preocupările legate de *limba moldovenească*, cu atât mai mult cu cât noua republică era singura din componenţa U.R.S.S. căreia îi corespundea un stat distinct de aceeaşi etnie, România, încă nesocialistă în prima perioadă şi cu care se învecina direct – ceea ce era considerat de autorităţile sovietice ca un mare pericol.

1.6. Dacă în perioada interbelică în problema *limbii moldoveneşti* predominase latura practică, vizându-se realizarea unei îndepărtări cât mai mari a ei de română, începând din anii '50 s-a dezvoltat tot mai mult şi aspectul teoretic, cele două laturi întrepătrunzându-se şi justificându-se reciproc.

Culmea denaturării adevărului istoric şi lingvistic a fost atinsă în perioada dominată de ideile lui N.I. Marr, după care ar fi fost imposibil ca limba unei comunităţi socialiste precum R.S.S. Moldovenească să fie aceeaşi cu limba unui stat „burghez" cum era încă România. Pe baza saturării deliberate a limbii literare din R.S.S. Moldovenească cu cuvinte, sensuri şi expresii împrumutate sau calchiate din rusă sau ucraineană s-a ajuns chiar la susţinerea ideii că *limba moldovenească* nu ar fi romanică, ci, în cel mai bun caz, o limbă mixtă, slavo-romanică, sau chiar slavă.

Argumentelor extralingvistice şi lingvistice externe în favoarea autonomiei *limbii moldoveneşti* faţă de română s-a încercat să li se adauge şi argumente lingvistice interne, ţinând mai ales de domeniul fonetic (adesea aspecte minore ale ritmului şi intonaţiei) şi de cel lexical. Absenţa oricărei ierarhizări a elementelor lexicale şi considerarea abuzivă, de către N.G. Corlăteanu, de exemplu, a unor elemente periferice ca făcând parte din fondul principal de cuvinte al *limbii moldoveneşti* au dus la afirmaţia lui M. Isaev potrivit căreia

elementele slave ar avea în această *limbă*, spre deosebire de română, o pondere de 40%.

Concluziile acelor comparaţii între *limba moldovenească* şi română erau viciate şi de faptul că majoritatea diferenţelor semnalate în domeniul lexical priveau aspectul modern şi, în cadrul acestuia, terminologiile de specialitate, în care, în perioada sovietică, pătrunseseră numeroase împrumuturi şi calcuri din limba rusă, devenită în R.S.S. Moldovenească principala limbă a învăţământului, a cercetării şi a activităţii profesionale. Se omitea deliberat, de dragul demonstraţiei, şi faptul că, după 23 august 1944, asemenea elemente pătrunseseră în număr considerabil, chiar dacă mult mai mic, şi în limba română din România. De asemenea, nu se justificau generalizarea şi extrapolarea la nivelul întregii limbi a concluziilor eventual valabile pentru asemenea varietăţi funcţionale ale ei.

Pe de altă parte, în comparaţie nu se antrenau graiurile şi se dădeau drept caracteristice *limbii moldoveneşti* cuvinte precum *ceaşcă* sau *gloată,* care în realitate circulă şi în graiurile de pe teritoriul României pe o arie chiar mai largă decât a subdialectului moldovean, precum şi altele, invocate de R.A. Budagov, cum ar fi *ciolan, iarmaroc, mâţă, ogradă, pleşuv,* care au devenit general cunoscute în limba română prin operele unor scriitori originari din Moldova istorică.

Susţinerea existenţei a două limbi româneşti distincte a dus, de altfel, şi la afirmaţii adesea absurde privind apartenenţa la una, la cealaltă sau la ambele literaturi – română şi *moldovenească* – a scriitorilor români originari din Moldova, Basarabia sau Bucovina din perioada anterioară creării unei republici moldoveneşti.

Au existat chiar tentative de a inventa pur şi simplu trăsături proprii, de provenienţă slavă – rusă şi ucraineană –, şi în structura gramaticală (dar în special în domeniul formării cuvintelor, cum a făcut R.A. Budagov) a *limbii moldoveneşti*, unii lingvişti, ca I. Varticean, ajungând chiar până la a nega principii fundamentale în lingvistică, şi anume până la afirmaţia că legea potrivit căreia flexiunea este latura cea mai puţin penetrabilă a structurii gramaticale nu ar funcţiona în cazul *limbii moldoveneşti*. Asemenea idei au fost însă combătute ca nefondate chiar de majoritatea lingviştilor sovietici, printre care se numără S.B. Bernstein, V.F. Şişmarev, V.P. Suhotin ş.a.

Exagerările marriste, compromiţătoare, au fost combătute în numele lui Stalin însuşi începând din anii 1951-1953, printre alţii de V.V.Vinogradov. Încă din anii ’50, romanitatea *limbii* naţionale *moldoveneşti* a fost recunoscută şi de lingvişti sovietici ca M.V. Serghievski, A.S. Cikobava, V.A. Bogorodicki, A.A. Reformatski şi mai ales V.F. Şişmarev şi n-a mai putut fi contestată, dar caracterul ei pretins distinct de română a rămas o idee curentă şi axiomatică în lingvistica sovietică a vremii.

În anii 1950-1955 s-a renunţat la justificarea ideologică a opoziţiei *limba moldovenească* – limba română, cu atât mai mult cu cât şi statul român păşise pe calea socialismului. Îndepărtarea practică a limbii literare din R.S.S. Moldovenească de limba română s-a continuat însă prin dialectalizarea ei în domeniul fonetic, de data aceasta pe baza graiului din zona capitalei Chişinău – dialectalizare care a mers, printre altele, până la adoptarea ca normă chiar a palatalizării consoanelor labiale şi dentale – şi prin ruralizare, arhaicizare, delatinizare şi în general dezoccidentalizare, ultimele compensate prin slavizare şi rusificare.

1.7. După 1955-1956, excesele compromiţătoare din fazele anterioare s-au atenuat relativ, eliminându-se mai ales dialectalizarea excesivă. S-a recunoscut că deosebirile *limbii moldoveneşti* faţă de română sunt în special de ordin lexical şi că acestea nu-i afectează structura romanică. După „înlăturarea ideologiei burghezo-moşiereşti” în România, s-a acceptat chiar, de exemplu prin vocea lui V.F. Şişmarev, utilizarea, ”critică”, este adevărat, a ceea ce în limba şi

literatura României era considerat „pozitiv" – în sensul că nu cuprindea elemente „străine". S-a renunţat astfel la obsesia diferenţierii cu orice preţ a normei literare moldoveneşti de cea românească propriu-zisă şi s-a acceptat practic – implicit, dacă nu explicit – modelul acesteia, admiţându-se în lexic unele elemente de provenienţă muntenească sau aporturi latine ori latino-romanice. Inadecvarea alfabetului rusesc la specificul limbii române a deformat însă într-o anumită măsură pronunţarea *limbii moldoveneşti*, prin cunoscuta influenţă a scrierii asupra rostirii. Aceasta a fost dublată de puternica ofensivă a rusei, devenită în R.S.S. Moldovenească limbă oficială şi de predare în învăţământul de toate gradele, precum şi expresie a mass-media şi a tuturor aspectelor vieţii publice.

Din anii '50 încoace nu s-au mai putut găsi argumente noi semnificative în susţinerea dogmei existenţei unei *limbi moldoveneşti* distincte de română, ci s-au adus mai curând o serie de nuanţări şi de atenuări. Până şi lingvişti sovietici, ca S.B. Bernstein, R.A. Budagov, V.A. Lisiţki, R.G. Piotrovski, V.M. Solnţev, I. Vasilenco ş. a. au început din acea perioadă să nu mai recunoască existenţa *limbii moldoveneşti* şi să admită identitatea limbii literare în Moldova sovietică şi în România.

2. Cât priveşte receptarea în afara Uniunii Sovietice a ideii existenţei unei *limbi moldoveneşti* distincte de română, ea nu avea cum să se fi produs înainte de anii '50, circumscrierea, până după sfârşitul celui de-al doilea război mondial, a problemei la mica R.A.S.S. Moldovenească nefiind de natură a stârni reacţii semnificative.

Ceea ce defineşte poziţia lingviştilor occidentali faţă de ideea existenţei unei *limbi moldoveneşti* distincte de română este neacceptarea ei unanimă. Considerarea ca de la sine înţeles a caracterului cu totul aberant al acestei idei explică în parte absenţa oricăror reacţii din partea unei părţi dintre specialişti.

În ce priveşte reacţiile explicite, primele semnale de alarmă au fost trase încă începând din 1954 de lingvişti români stabiliţi în Occident – cum era şi de aşteptat –, şi anume de Eugène Lozovan[3] şi de I. Popinceanu[4]. Ne pare rău că trebuie să observăm că nu a făcut acelaşi lucru, la acea vreme, şi un lingvist precum Eugen Coşeriu, de la care, având în vedere originea sa basarabeană, ar fi fost cu atât mai mult de aşteptat exprimarea unei poziţii în această chestiune – lucru pe care avea să-l facă abia în anii '90.

Dintre lingviştii străini – care nu pot fi suspectaţi de lipsă de obiectivitate – a luat poziţie prompt şi hotărât în această problemă, încă din 1955, la un congres internaţional, marele romanist italian Carlo Tagliavini, reluând-o în anul următor, pe baza unui material documentar mai amplu, la un congres de şi mai mare răsunet[5]. Acesta reprezintă cel mai important moment din istoria receptării internaţionale a problemei *limbii moldoveneşti*, prin care comunitatea ştiinţifică internaţională a luat cunoştinţă de actul pur politic, nejustificat ştiinţific, al lansării artificiale a unei limbi care nu există.

Prin manualul de lingvistică romanică al lui Carlo Tagliavini, ca şi prin acela al lui B.E. Vidos, sau, mai târziu, prin cel al lui Pierre Bec, poziţia identică a romaniştilor străini a devenit larg cunoscută, în această chestiune exprimându-se, în decursul timpului, şi alţi lingvişti străini, ca Alf Lombard, Yakov Malkiel şi, mult mai în detaliu, Klaus Heitman[6], Harald Haarmann[7], Johannes Kramer[8] etc. Aceeaşi opinie au exprimat şi unii specialişti din ţări la vremea aceea socialiste, precum Ladislas Gáldi, Klaus-Henning Schröder ş.a. – spre deosebire de un Jozef Kultéty,de pildă, care în 1955 susţinea încă poziţia sovietică oficială în această problemă.

3. Şi în lingvistica românească, ecourile problemei *limbii moldoveneşti* au început să se facă auzite tot din anii '50. Condiţiile epocii nu făceau însă posibilă pe atunci com-

baterea deschisă, la noi, a teoriei independenţei *limbii moldoveneşti* în raport cu româna. De aceea este cu atât mai meritorie exprimarea unor rezerve faţă de această dogmă, între 1953 şi 1958/1965 de către lingvişti precum Elena Lungu (Carabulea), Ion Moise, Valeria Guţu (Romalo), Alexandru Ionaşcu, Iorgu Iordan, Dimitrie Macrea, Victor Vascenco, Gheorghe Mihăilă sau Elena Slave (citaţi în odinea apariţiei contribuţiilor lor), în timp ce alţii, ca I. Rizesc sau Al. Niculescu, au înregistrat aceste discuţii fără nici un comentariu sau chiar, ca Ariton Vraciu, Emil Petrovici sau Alexandru Graur, au susţinut, din păcate, explicit tezele lingvisticii sovietice – ultimul revenind, este drept, asupra acestei poziţii în condiţiile în parte schimbate din 1985.

Dintre exemplele aduse în sprijinul distincţiei terminologice *limba moldovenească* – limba română, printre alţii, de Emil Petrovici[9], amintesc numai că paralela cu afrikaans din Republica Africa de Sud, care a primit o denumire distinctă de olandeză, din care provine, nu este relevantă, fiind vorba de o limbă creolă, care a suferit modificări drastice în raport cu idiomul de origine, cu care nu este reciproc inteligibilă. Nici invocarea exemplului flamandei nu mai este de actualitate, întrucât, într-o Europă unită, cele două state, Olanda şi Belgia, au avut înţelepciunea de a recunoaşte că vorbesc aceeaşi limbă şi de a o denumi cu termenul comun de *neerlandeză.* Nu este cazul să mai amintesc aici exemplele bine cunoscute ale limbilor engleză, franceză, germană, portugheză, spaniolă, chiar rusă etc., care sunt limbi naţionale şi oficiale sau cooficiale, fiecare, în mai mult de un stat, fără să se fi simţit nevoia să li se schimbe numele în vreuna din ţările respective.

În perioada 1961-1980, problema *limbii moldoveneşti* pare a fi devenit o chestiune tabu în cultura românească, în lucrările de lingvistică, în dicţionarele explicative sau în cele enciclopedice recurgându-se la diverse stratageme pentru a se evita cel puţin denaturarea adevărului ştiinţific.

Identitatea *limbii moldoveneşti* cu româna este recunoscută deschis la noi abia începând cu istoria limbii române a lui G. Ivănescu, apărută în 1980, şi continuând cu mica enciclopedie *Limbile lumii* – în care Marius Sala nu a inclus un articol dedicat *limbii moldoveneşti* separat de cel consacrat românei, fapt aspru criticat în *Izvestia* – şi mai ales cu capitolul lui Paul Lăzărescu[10] din *Tratatul de dialectologie românească* sau cu articolele Mioarei Avram privind limba română din *Enciclopedia limbilor romanice.*

Contribuţia *Tratatului de dialectologie* în elucidarea definitivă a acestei false probleme a fost hotărâtoare. Pe baza datelor obiective oferite de atlasele lingvistice s-a demonstrat unitatea subdialectului moldovean al limbii române de ambele părţi ale Prutului. Examinându-se situaţia graiurilor din acum fosta R.S.S. Moldovenească, s-a constatat nu o diviziune pe axa vest-est în raport cu graiurile învecinate din România, ci o împărţire pe axa nord-sud, care înglobează graiurile româneşti din cele două ţări. Astfel, graiurile din cea mai mare parte a fostei R.S.S. Moldoveneşti se grupează împreună cu cele din centrul Moldovei româneşti, cele din nord – împreună cu graiurile din Bucovina şi din nordul Moldovei noastre, iar cele din sud-vest – cu graiurile din sudul Moldovei româneşti.

4. După reintrarea în drepturi a limbii naţionale şi cu atât mai mult după dobândirea independenţei Republicii Moldova, susţinerea păstrării termenului *moldovenesc* pentru denumirea limbii oficiale a noului stat s-a dovedit strâns legată de politica vizând conservarea generală a vechilor structuri.

Lingviştii români şi străini şi-au exprimat energic poziţia în problema în cauză atât colectiv, cu prilejul Colocviului de Românistică de la Tutzing şi al Congresului Filologilor Români de la Timişoara, cât şi individual[11] – dar, din păcate, fără efect practic.

5. În aparenţă o chestiune formală, de strictă etichetă, denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova ca *moldovenească,* după numele statului – nedorită şi chiar respinsă, inclusiv pentru semnificaţia ei simbolică, de o bună parte a populaţiei avizate şi neîndoctrinate tendenţios din această ţară – este nu numai inutilă, dar şi inexactă şi ascunde un subtext periculos şi dăunător înseşi dezvoltării acestei *limbi*.

Ea este şi contraproductivă, în condiţiile în care e vorba de o ţară mică, în care, dacă ne referim la aspecte precum învăţământul sau piaţa cărţii, cel puţin considerentele economice sunt de natură a impune circulaţia în ambele sensuri a publicaţiilor, aşa cum dovedesc practic ediurile din cele două ţări care publică cu succes inclusiv gramatici, dicţionare explicative sau ortografice care ar trebui să fie valabile pentru o limbă română unică. De asemenea, pentru a lua numai încă un exemplu, în domeniul terminologiilor de specialitate şi al standardizării acestora, racordarea terminologică a României şi a Republicii Moldova, susţinută, printre altele, de acţiunile Uniunii Latine, nu ar putea fi decât benefică în primul rând pentru Republica Moldova.

După cum s-a dovedit, această chestiune aparent formală a denumirii limbii oficiale a fost însă, din păcate, numai preludiul reintroducerii rusei în vechile ei „drepturi" şi al măsurilor luate în domeniul învăţământului privind îngrădirea predării limbii, a istoriei şi a literaturii române – măsură căreia populaţia conştientă de riscurile acestor decizii i s-a opus cu acelaşi curaj bine cunoscut, pentru care merită toată admiraţia.

În concluzie, chestiunea aşanumitei *limbi moldoveneşti* s-a dovedit a fi, în plan lingvistic, o falsă problemă, creată şi dirijată, ca în atâtea alte cazuri similare, din raţiuni strict politice, intercomprehensiunea reciprocă dintre cele două „limbi" fiind incontestabilă, iar diferenţele dintre ele – cu totul minore.

Să sperăm că istoria va face în cele din urmă dreptate.

NOTE

[1] V. Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic,* Bucureşti, 1983, şi S. Berejan, *De ce glotonimul* moldovenesc *nu poate rivaliza cu glotonimul* român *cu aplicaţie la limba literară,* în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", 1990, 6, p. 29-37.

[2] Pentru detalii şi bibliografia problemei v. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Lingviştii şi „limba" moldovenească,* în „Limba Română", 41, 1992, 5, p. 261-277.

[3] Eugène Lozovan, *L'Atlas linguistique de la langue «moldave»,* în „Orbis", 3, 1954, p. 419, şi *La linguistique roumaine de 1952 à 1954,* în ZrP 71, 1955, 5/6, p. 391.

[4] I. Popinceanu, în „Buletinul Bibliotecii Române" din Freiburg I. Breisgau, 3, 1955/1956, p. 200.

[5] Carlo Tagliavini, *Una nuova lingua letteraria romanza? Il Moldavo*, în *Congresso Internazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3-5 aprile 1956),* Florenţa, vol. II, partea I, 1959, p. 445-452.

[6] Klaus Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien,* în ZrP 81, 1965, 1/2, p. 102-156 şi, mult mai recent, *Moldauisch,* în *Lexikon der Romanistischen Linguistik,* vol. III, Tübingen, 1989, p. 508-521.

[7] Harald Haarmann, *Balkanlinguistik (2): Studien zur interlingualer Soziolinguistik des Moldauischen,* Tübingen, 1978, p. 187-203.

[8] Johannes Kramer, *Das Moldauische,* în „Balkan-Archiv". Neue Folge, 5, 1980, p. 125-136.

[9] Emil Petrovici, *Unele probleme de dialectologie şi geografie lingvistică,* în „Limba Română", 3, 1954, 1, p. 10-18.

[10] Paul Lăzărescu, *Subdialectul moldovean,* în *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, 1984, p. 208-240.

[11] V. în special Mioara Avram, în *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, 2001, p. 348-351, s.v. *„moldovenească, limbă".*

Valeria GUŢU ROMALO

EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

1. Acceptând ca premisă teza argumentată ştiinţific că idiomul romanic vorbit în Republica Moldova este *limba română*, expunerea care urmează nu revine asupra acestei probleme – larg discutate înainte şi mai ales după 1989[1]. Singura concluzie ştiinţifică din perspectivă lingvistică este că limba maternă, tradiţională pe care o folosesc „moldovenii" (şi „românii"[2]) din Republica Moldova este limba română.

În coordonatele implicate de această premisă fundamentală, problema *evoluţiei limbii române pe teritoriul Republicii Moldova* este abordată din perspectiva *condiţiilor de funcţionare* în perioada de după 1989. Înţelegerea faptelor şi fenomenelor proprii acestui scurt interval de timp, cu adânci şi complicate implicaţii istorice, impune şi o succintă incursiune în trecut.

Din perspectiva de ansamblu a evoluţiei limbii române, ceea ce caracterizează ipostaza utilizată în Republica Moldova şi explică cele mai multe din fenomenele înregistrate este faptul că de aproape două secole această ramură a funcţionat în condiţii de *bilingvism*[3], şi anume de *bilingvism instituţionalizat*.

Acest tip de bilingvism poate fi definit prin faptul că e un bilingvism *comunitar* – deci nu individual – şi că presupune un *statut diferenţiat* al limbilor în contact, diferenţiere derivând din rolul pe care organizarea de stat îl atribuie fiecăreia dintre ele. Asocierea unuia dintre idiomuri cu instituţiile statale, prin acordarea statutului de „limbă oficială", îi conferă, în raport cu celălalt, o poziţie privilegiată în activitatea de comunicare socială, dar şi, mai ales în anumite condiţii istorice, şi din perspectiva evoluţiei limbii ca atare[4].

2. Până în 1812, limba română utilizată pe ambele maluri ale Prutului se dezvoltă în interiorul unui *proces unic*, în sensul impus de evoluţia socială şi istorică a comunităţii a cărei comunicare o asigură şi de condiţiile locale specifice – care implică, în multe cazuri, şi coabitarea cu populaţii de etnii diferite, deci funcţionarea în condiţii de (eventual*) bilingvism comunitar spontan*; după această dată, condiţiile de utilizare se modifică ca urmare a desprinderii teritoriului de la stânga Prutului de restul spaţiului românesc.

Prin includerea Basarabiei în Imperiul ţarist, limba română a acestei regiuni a fost implicată într-o modalitate de comunicare socială care se desfăşoară în condiţiile *bilingvismului instituţionalizat*: comunicarea în limba română (ca şi cea, restrâns locală, în găgăuză sau bulgară) este dublată de utilizarea paralelă, în calitate de *limbă oficială*, a limbii ruse. Ca limbă de stat, a Imperiului ţarist – a cărui „gubernie" devine Moldova de la stânga Prutului, rusa este unica[5] folosită în administraţia publică, este propagată prin şcoală şi pătrunde, de la un moment dat, şi în biserică.

Situaţia socială a limbii române din Basarabia nu se deosebeşte prea mult în această etapă de cea folosită în Transilvania sau în alte teritorii care depăşeau atunci (sau depăşesc astăzi) frontierele organizaţiilor statale româneşti, iar consecinţele lingvistice directe ale bilingvismului instituţionalizat sunt relativ reduse, neafectând vorbirea locală într-o măsură mult mai mare decât bilingvismul spontan, dat fiind că cele două idiomuri sunt utilizate oarecum paralel, în situaţii de comunicare diferite.

Pe teritoriul Basarabiei, limba română continuă să fie folosită în condiţiile vieţii tradiţionale, mai ales în localităţile rurale, unde continuă să asigure comunicarea aproape în exclusivitate[6].

În spaţiile urbane, cu populaţie plurilingvă[7], comunicarea este evident dominată de limba oficială; româna – a cărei utilizare este redusă prin numărul relativ mic în oraşe al vorbitorilor, dar şi prin limitarea la

comunicarea cotidiană, este puternic concurată de rusă, care, la oraş (mai ales la Chişinău), este utilizată în toate situaţiile, inclusiv în comunicarea colocvială. Registru funcţional dominat în spaţiul rural de limba română.

Efectele lingvistice ale acestui sistem de comunicare bilingvă nu pot rămâne fără urmări mai ales ţinând cont de durata procesului. Ele afectează mai curând superficial – prin abundenţa împrumuturilor lexicale din rusă – organizarea mijloacelor lingvistice de comunicare tradiţională a populaţiei româneşti din Basarabia.

Un efect mai puţin evident – şi târziu conştientizat –, dar cu consecinţe importante şi cu implicaţii profunde în evoluţia etniei a cărei limbă nu are statut de limbă oficială, derivă tocmai din separarea funcţională a limbilor în condiţiile bilingvismului instituţionalizat. Este dezavantajat idiomul care, nefiind acceptat ca limbă oficială, este supus unei limitări funcţionale riscând să ajungă a nu fi folosit decât în comunicarea colocvială cotidiană, în relaţiile familiale sau amicale. În condiţiile unei asemenea restrângeri funcţionale, cea mai periclitată este *varianta literară*: suplinită în comunicarea socială de limba oficială, riscă, din lipsă de utilizare (şi de utilitate) în multe domenii de activitate, să nu mai ţină pasul cu evoluţia societăţii căreia îi serveşte ca mijloc de comunicare sau chiar să degenereze.

Idiomul ca atare nu dispare, nu se pierde, dar se declasează, privat de forma sa superioară de realizare (cea mai evoluată, dar şi mai activă şi mai mobilă în condiţiile societăţii moderne).

Bilingvismul instituţionalizat, în forma sa neegalitară, defavorizează evoluţia concurentului – acceptat, dar cu statut de idiom „secundar" –, îngrădit în realizarea funcţiilor sale comunicative prin limitarea atribuţiilor sociale în interiorul structurii statale în care funcţionează.

3. Din 1812 până azi, comunicarea socială pe teritoriul Basarabiei s-a bazat pe două limbi: limba română, vorbită de populaţia autohtonă majoritară, şi limba rusă, limbă a unei minorităţi, a cărei pondere a crescut în timp, mai ales după 1940.

Vorbitorii de alte limbi, cetăţenii altor etnii (găgăuzi, bulgari, evrei, armeni etc.) ai Republicii Moldova reprezintă în ansamblul populaţiei procente prea modeste pentru a conta (şi influenţa) semnificativ raporturile dintre cele două limbi principale.

În acest lung interval de timp, utilizarea şi dezvoltarea celor două limbi s-au realizat continuu în condiţiile bilingvismului instituţionalizat, raportul dintre ele modificându-se în timp ca urmare a evoluţiei istorico-politice a regiunii.

Din acest punct de vedere, procesul înregistrează patru etape, determinate de schimbarea statutului lor: calitatea de limbă oficială, preluată în 1812 de rusă, revine din 1918 până în 1940 limbii române; după 1940 şi mai ales după 1944, ca urmare a integrării Basarabiei în spaţiul sovietic, hegemonia limbii ruse, din nou limbă de stat, se manifestă în comunicarea socială în mod agresiv, sprijinită de o complicată politică ideologică, culturală şi lingvistică; după 1989 raporturile se modifică de această dată în favoarea limbii române, declarată prin constituţie limbă de stat.

Din perspectiva evoluţiei limbii române din Republica Moldova, efectul cel mai important – prin posibile consecinţe – al primei etape de bilingvism instituţionalizat, pe lângă influenţele directe exercitate de limba de stat, mai ales pe cale administrativă, care au afectat profund componenta colocvială a românei folosite în Basarabia – l-a reprezentat participarea limitată a acesteia la procesul general de constituire şi consolidare a limbii literare în ipostaza sa modernă[8].

A doua etapă, în care statutul de limbă oficială a revenit limbii române, a permis refacerea relaţiilor istorice, reintegrarea românei din Basarabia în matca firească de evoluţie lingvistică. Prin instituţii, prin şcoală şi biserică, funcţionând – în concurenţă cu rusa – în condiţiile specifice bilingvismului instituţionalizat, limba română îşi regăseşte funcţionalitatea comunicativă în integralitatea sa, ceea ce duce la

reactivarea şi răspândirea variantei literare, ipostază în care fusese înlocuită în comunicarea etapei precedente de rusă ca limbă de stat.

Cea de a treia etapă a bilingvismului, etapă determinată de includerea teritoriului basarabean în organizarea de stat a Uniunii Sovietice, readuce în prim plan rusa, dar se deosebeşte de cea anterioară (1812-1918).

Raporturile dintre cele două limbi devin mult mai complicate ca urmare a modificărilor teritoriale (consecinţă a includerii spaţiului transnistrean), dar şi din pricina unei politici lingvistice de stat mai elaborate şi, politic şi ideologic, mai subversive[9].

Situaţia lingvistică (şi psihologică) creată în această perioadă explică măcar în parte linia sinuoasă a evoluţiei lingvistice din Republica Moldova după 1989, când, printr-o hotărâre a Sovietului Suprem, limba etniei majoritare îşi recapătă – ca rezultat al activităţii susţinute şi curajoase a Mişcării de Eliberare Naţională – statutul de limbă oficială, de limbă de stat.

Legiferarea (în august 1989) a schimbării statutului, asociată cu adoptarea grafiei latine şi recunoaşterea identităţii cu limba română, marchează începutul celei de a patra etape de evoluţie în condiţiile comunicării bilingve a limbii române din Republica Moldova.

4. Din punct de vedere legal, constituţional, raporturile în interiorul bilingvismului de după 1989 nu se deosebesc de cele din 1918: în ambele situaţii, românei i se recunoaşte rolul de limbă oficială a Republicii Moldova. Cadrul organizatoric, statal, dar şi social şi etnic, în care se produce această recunoaştere, este însă mult diferit.

O diferenţă priveşte *teritoriul* implicat în procesul de comunicare bilingvă: după 1940, reînglobată în Uniunea Sovietică, Basarabia face parte, alături de Transnistria, din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Lărgirea teritoriului antrenează schimbări la nivelul componenţei etnice şi lingvistice a Republicii Moldova, dar şi din alte puncte de vedere. Regiunea transnistreană, înglobată până la un moment dat Ucrainei şi reprezentând după 1924 Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, avea o „istorie" şi o experienţă sovietică mai lungă şi, deşi populată de un număr mare de vorbitori de limbă română, spre deosebire de Basarabia, nu participase istoric la evoluţia statului român şi, implicit, nici la dezvoltarea şi răspândirea limbii literare.

Includerea într-o unică structură statală a două teritorii cu „istorii" substanţial distincte nu putea să rămână fără consecinţe în ce priveşte soluţionarea diverselor probleme pe care le ridică „istoria" comună.

Diferit este însă şi tabloul *lingvistic* al Republicii Moldova, care în 1989 se caracterizează printr-o mai mare diversitate a limbilor etnice utilizate în comunicare, dar şi printr-o modificare a raportului dintre cele două limbi articulând bilingvismul instituţionalizat: deşi populaţia de limba română continuă să fie majoritară, numărul rusofonilor e mai mare decât în 1918 ca urmare a deplasărilor de populaţie, dar mai ales a poziţiei hegemonice anterioare, când orice funcţie administrativă, ştiinţifică sau culturală mai importantă, ca şi accesul la studii superioare presupuneau cunoaşterea limbii oficiale de către toţi cetăţenii Republicii Moldova.

Situarea constituţională, în 1989, a limbii române ca limbă oficială, ca şi reglementările adiacente referitoare la „funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii" au reprezentat sorgintea şi punctul de sprijin ale unui promiţător proces de reabilitare a limbii române în raporturile ei cu celelalte limbi, şi, implicit, de reconsiderare a importanţei în structura statală a celor care o vorbesc.

Desfăşurarea acestui proces, care se bizuia pe aplicarea prevederilor legislative, a fost perturbat de modificarea – în 1994 – a articolului 13 din constituţie prin reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* în locul celei de *limba română* („Limba de stat (oficială) a R.M. este limba moldovenească")[10].

Această aparent nesemnificativă modificare şi-a revelat, prin consecinţele pe care le-a antrenat, caracterul subversiv şi manipulatoriu, demonstrând importanţa pe care o poate avea un *simbol* atât din perspectiva practicii sociale, cât şi sub aspectul teoretic al înţelegerii bilingvismului.

5. Efectele negative antrenate de reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* erau previzibile dată fiind istoria mai îndepărtată a conceptului, dar şi polemica acerbă, cu mare încărcătură politică, în jurul semnificaţiei sale.

Discuţii aprinse, în care au fost invocate argumente diverse, mai mult sau mai puţin ştiinţifice şi inocente, au vizat în special raportul dintre idiomul local utilizat în Republica Moldova şi limba română, aspect asupra căruia – cum am precizat de la început – nu mă opresc, deoarece e o problemă pe care o consider, din punct de vedere ştiinţific, definitiv (şi de la bun început) rezolvată în sensul „una şi aceeaşi limbă".

Dacă ştiinţific în această problemă nu mai e nimic de adăugat, din perspectiva virtualităţilor ideologic manipulatorii, nu este inutilă o succintă retrospectivă istorică şi o mai aprofundată analiză sociolingvistică.

În utilizarea curentă, determinativul *moldovenesc* este spontan asociat cu numele topic *Moldova* („care ţine de..., se referă la Moldova"). Dezvoltările (şi interpretările) semantice sunt condiţionate contextual, dar şi prin sensul atribuit termenilor cu care adjectivul în cauză este asociat.

Ca urmare a avatarelor istoriei, chiar toponimicul de la care e derivat adjectivul se constituie în sursă de ambiguitate: substantivul *Moldova*, care denumea generic regiunea de la est de Carpaţi locuită de români şi în care comunicarea era asigurată de limba română, devine „polisemantică" după 1812: continuă să fie folosită ca „ţară", „principat de sine stătător", apoi „parte/provincie a României", dar desemnează frecvent şi teritoriul înglobat în Imperiului rus (denumit adeseori şi Basarabia), iar, în organizarea statală sovietică – deci după 1918 – o „regiune" (mai mult sau mai puţin) autonomă sau o „republică socialistă".

În condiţiile unei semantici atât de multivalente a bazei derivative e firesc ca semnificaţia adjectivului derivat să fie, la rândul ei, multiplu interpretabilă şi, ca atare, susceptibilă de utilizări tendenţioase, mizând pe echivoc, în argumentări partizane.

Ambiguitatea polivalentă a adjectivului poate fi agravată de asocierea lui în grupări sintagmatice cu alte vocabule, la rândul lor, polisemantice. Generatoare de echivoc este, de pildă, asocierea cu substantivul *limbă*, care, în accepţiile sale principale, e compatibil cu semnificaţii acoperind diferite entităţi lingvistice: „limbă", „grai/dialect" (diviziune, ipostază diatopică a unui sistem lingvistic) sau chiar „vorbire". Identificarea limbă=grai explică calificarea ca „limbă" a vorbirii proprii, a graiului regional – variantă dialectală a limbii române[11] – utilizat în spaţiul rural al Republicii Moldova.

Istoria şi utilizarea sintagmei *limba moldovenească* demonstrează cu prisosinţă capacitatea manipulatoare a acestui tip de grupări.

Nediferenţierea (sau confuzia) semantică „limbă/grai" poate fi rezultatul spontan al unei conceptualizări neclare, insuficient ştiinţifice, sau al unor intenţii partizane, politic manipulatoare, situaţii clar ilustrate de cercetarea istorică a modului de utilizare a sintagmei *limba moldovenească*[12].

Prima motivaţie – cea „inocentă" – poate explica utilizarea sintagmei în comunicarea cotidiană, între vorbitori neavizaţi (ştiinţific sau politic) sau într-o perioadă în care distincţia ştiinţifică ca atare nu era încă destul de clară sau destul de larg răspândită. În situaţii de acest fel, sintagmele *limba moldovenească* şi *limba română* sunt adeseori folosite – paralel şi cu aceeaşi semnificaţie – în acelaşi text.

Exemple concludente se întâlnesc chiar în documente redactate pe teritoriul Basarabiei. Fenomenul este clar ilustrat, de pildă, de formulări ca: „Despre permisiunea artistului Teatrului Mare din Bucureşti – cetăţean *român* Petru Alexandresco de

a susţine spectacole în limba *moldovenească"* sau „spectacole în limba *moldovenească* cu o trupă de actori *moldoveni de la Bucureşti"*, utilizate spre sfârşitul sec. al XIX-lea (1886-1888) în texte cu caracter semioficial (e vorba de corespondenţa privind aprobarea pe teritoriul Basarabiei a unor spectacole de teatru sau circ propuse de trupe din Principate), în care cele două determinative (*moldovenesc/românesc*) sunt utilizate şi cu referire la limba spectacolelor şi artiştilor din Principate[13].

Utilizarea tendenţioasă a sintagmei *limba moldovenească,* pentru a denumi idiomul populaţiei autohtone din spaţiul anexat în 1812, e proprie perioadei care debutează cu această dată şi devine tot mai frecventă în timp, fiind inclusă în „instrumentarul" justificativ al separării regiunii dintre Prut şi Nistru de restul teritoriului de limbă română.

În această perspectivă, adjectivul *moldovenesc* se detaşează semantic de toponimul Moldova, prin dezvoltarea unei denotaţiii care pune în relief componenta etnică – *popor moldovenesc / moldovean* (mai rar, *moldav*), *limbă / tradiţie / cultură / ştiinţă moldovenească,* care trimit la o bază derivativă *Moldova* „regiune", dar mai ales „stat": *Republica (Socialistă) Moldovenească*. În această configuraţie semantică *limba moldovenească* este limba populaţiei *republicii moldoveneşti*, a *moldovenilor*, care sunt cetăţeni ai *Republicii Moldova* şi vorbesc *moldoveneşte*. Ultima filiaţie interpretativă – care confundă etnia şi cetăţenia, apartenenţa regională şi autoritatea statală – explică afirmaţia (convingerea) acelor cetăţeni ai Republicii Moldova care susţin – adeseori cu spontană ingenuitate – că „vorbesc moldoveneşte / limba moldovenească" şi nu „româneşte / limba română".

Opoziţia dintre „limba română" şi aşa-zisa „limba moldovenească" se configurează în acest caz la nivelul superficial al corelaţiei – false, în cazul dat – două state, două limbi.

6. Insistenţa asupra deosebirilor dintre limba română şi idiomul („moldav") al populaţiei / etniei autohtone din Basarabia urmăreşte detaşarea lui de trunchiul lingvistic firesc (ştiinţific recunoscut şi dovedit) şi răspunde dorinţei politice de legitimare a anexiunii din 1812 şi de separare a populaţiei din această regiune de limba şi poporul României.

Aşarnarea împotriva unităţii de limbă este de fapt aşarnarea împotriva unităţii de neam[14] şi are explicaţii politice.

Contestarea identităţii de limbă are însă, cum arăta E. Coşeriu, şi grave consecinţe etnice, căci „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un genocid etnico-cultural"[15].

Preocuparea de a separa populaţia şi idiomul de pe cele două maluri ale Prutului, de a slăbi legătura dintre limba („moldovenească") vorbită în Basarabia şi limba română din „Moldova românească" s-a concretizat de-a lungul anilor la nivel „simbolic" prin utilizarea celor două glotonime, dar şi prin măsuri şi acţiuni destinate să dirijeze idiomul din teritoriile anexate în sensul unei dezvoltări divergente în raport cu matricea originară – limba română.

În etapa de început a existat chiar o tentativă oficială de detaşare lingvistică şi etnică a populaţiei băştinaşe a Basarabiei de restul Moldovei prin slavizarea limbii acestei componente etnice, idiom pe care autorităţile o desemnau tot mai constant ca „moldovenească".

Se prefigura deziderativ crearea unui fel de limbă artificială. Realitatea proiectului, finalitatea, dar şi inconsistenţa lui reies cu claritate dintr-un document de la 1863, o scrisoare adresată de o autoritate locală din Odesa către ministrul învăţământului, unde citim textual: „Sunt de părere că va fi greu să împiedicăm populaţia românească a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine" care, consideră cu luciditate autorul, „o vor

dezvolta pe baza elementelor latineşti", situaţie de natură să zădărnicească „restricţiile guvernământului ce urmăresc... scopul înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave"[16].

Într-o abordare mai realistă, procesul de rusificare[17] este realizat prin măsuri şi reglementări vizând alterarea dirijată a limbii române din teritoriul recent anexat prin sprijinirea influenţei ruseşti spontane care se manifesta, inevitabil, în această fază a bilingvismului instituţionalizat, când limba română se mai preda în şcoli („nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia" (loc. cit.).

Măsuri şi reglementări oficiale – interdicţii, recomandări – favorizând, direct sau indirect, limba dominantă –, jalonează evoluţia întregului proces[18].

Proiectul de creare prin slavizare forţată a unui idiom artificial, diferit de română, dovedindu-se naiv şi nerealist, contrar modului firesc de rezolvare a raporturilor dintre limbi, această abordare *din exterior* a atacului asupra limbii române a fost înlocuită printr-o tentativă de subminare *din interior*.

Eforturile ulterioare de a separa de limba română idiomul din stânga Prutului s-au concentrat asupra *variantei literare*, a formelor de exprimare cultă, a cărei pondere şi importanţă în comunicare creşte odată cu dezvoltarea istorică a societăţii.

În toată această perioadă, limba română din teritoriile statului român, ca limbă oficială, urmează cursul dezvoltării fireşti de modernizare şi unificare, pe când în stânga Prutului evoluţia limbii române se desfăşoară în condiţiile bilingvismului instituţionalizat şi a presiunilor separatiste, condiţii care, cu intensitate variabilă şi în forme diverse, caracterizează întreaga perioadă. Politica manipulatoare, mai şovăielnică în etapa de început, capătă amploare şi se diversifică în timp.

Într-o primă etapă, în cursul sec. al XIX-lea (după 1812), când în comunicarea la nivelul de ansamblu al colectivităţilor de limbă română predominantă era încă diferenţierea regională, varianta literară fiind în plin proces de constituire, diferenţele dintre limba română utilizată pe cele două maluri ale Prutului nu sunt prea mari[19], mai ales că nici presiunile politice exercitate asupra Basarabiei nu au încă o orientare prea clară.

Ulterior, raporturile dintre vorbirea populară şi varianta cultă evoluează în condiţii diferite, determinate de apartenenţa statală a celor două teritorii.

Conştientizarea importanţei variantei culte / literare în comunicare, dar şi în afirmarea ca „naţiune" sau „etnie" (şi, implicit şi indirect, în definirea „statului [naţional], beneficiind de [un anumit grad de] autonomie") se accentuează după 1918.

În perioada în care, pe teritoriul României, varianta literară a limbii române era în faza de consolidare şi extindere, politica lingvistică din regiunea transnistreană – care din 1923 aspira la statutul de „republică autonomă" (de limba „moldovenească") – se concentra asupra formării unei variante literare proprii, a cărei principală calitate era să se deosebească de româna literară[20].

În acest scop, s-a încercat – în vederea diferenţierii – soluţia accentuării caracterului regional prin cultivarea unor particularităţi strict locale, proprii unor judeţe de dincolo de Nistru. „Graiul" astfel constituit urma să fie extins în restul teritoriului.

O altă modalitate de a imprima o direcţie divergentă evoluţiei acestei variante a constat în respingerea neologismului romanic atât de caracteristic pentru ipostaza modernă a limbii române literare. În acest sens se recomanda păstrarea cuvintelor mai vechi (de diverse origini: slave, turceşti, greceşti etc.) şi evitarea neologismelor romanice (mai ales franceze) la care recurge adeseori varianta cultă[21] a limbii române.

Respingerea sursei romanice în crearea fondului neologic şi orientarea către rusă în situaţiile în care dezvoltarea istorică impunea realităţi şi concepte noi şi, implicit, completarea masivă a arsenalului lingvistic cu mijloacele necesare asigurării comunicării sociale, reprezintă o soluţie teoretică ce favorizează pro-

cesul de rusificare, în măsura în care, ca participant principal la procesul de comunicare bilingvă, rusa, limbă oficială, constituie şi sursa spontană şi imediată de îmbogăţire lexicală.

Dar obstacolul cel mai important în calea dezvoltării fireşti a variantei literare în condiţiile de comunicare în Republica Moldova l-a reprezentat – până în 1989 – limitarea funcţionalităţii ei, căci o parte foarte importantă a comunicării, cea care presupune utilizarea obligatorie a limbii oficiale, era realizată în rusă[22].

7. Legislaţia lingvistică adoptată în august 1989 modifică esenţial poziţia limbii române ca mijloc de comunicare prin statuarea ei ca *limbă oficială* a republicii.

În această calitate, utilizarea limbii populaţiei majoritare se extinde în toate domeniile de activitate, ceea ce presupune un instrument evoluat, adecvat tuturor situaţiilor de comunicare.

În cadrul legal astfel instituit, deciziile şi reglementările destinate orientării pe un nou făgaş a comunicării lingvistice în Republica Moldova au fost judicios întemeiate ştiinţific şi au avut în vedere refacerea prin consolidare a acelei ipostaze a limbii care, deşi grav prejudiciată în perioada anterioară, reuşise să capete – după 1956 – o configuraţie proprie prin delimitare deliberată faţă de regionalismul exagerat şi o anumită reţinere în raport cu elementul rusesc[23].

Fundamentale în acest sens au fost introducerea grafiei latine şi recunoaşterea identităţii dintre idiomul „limba moldovenească" şi limba română.

Înlocuirea caracterelor chirilice cu litere latine – acţiune în esenţă superficială, cu modeste implicaţii directe în organizarea lingvistică[24] – a avut un mare impact prin revelarea relaţiei directe cu limba română (şi implicit distanţarea faţă de rusă), iar recunoaşterea identităţii limbii „moldoveneşti" cu româna (oferind un model) i-a deschis largi posibilităţi de desăvârşire în procesul de instaurare ca „limbă de stat".

Ţinând seamă de starea de fapt de la care se pornea, procesul astfel angajat nu era de la bun început un proces simplu nici lingvistic, nici etnic. După aproape o jumătate de secol de dominare în comunicare a limbii ruse – limbă oficială, limbă a nivelurilor de conducere, dar şi limbă a organizării sociale, a ştiinţei şi tehnicii, şi în mare măsură chiar a comunicării cotidiene în comunităţile urbane, limba română, în ciuda statutului de limbă a populaţiei majoritare, fusese social dezavantajată în procesul de comunicare.

Pentru corectarea acestei stări de lucruri s-au propus măsuri administrative: condiţionarea atestării în administraţie, în justiţie şi în funcţiile de conducere prin gradul de cunoaştere a limbii române, sporirea interesului pentru limba română în procesul de învăţământ ş.a.; s-au fixat termene de aplicare a reglementărilor prevăzute (de pildă, trecerea la grafia latină urma să fie încheiată la 1 ianuarie 1995). În vederea realizării celor propuse, s-au elaborat instrumente de lucru, dicţionare, îndreptare ortografice, manuale etc.[25].

Se declanşase „o activitate ferventă de traducere în viaţă a legislaţiei lingvistice"[26], de punere de acord a limbii române cu statutul de „limbă oficială", chiar dacă climatul social şi politic nu era totdeauna favorabil desfăşurării procesului de repunere în drepturi şi reabilitare a limbii române.

Procesul a fost frânat de decizia parlamentară (din vara anului 1994) de a reboteza „limba moldovenească" limbă oficială a Republicii Moldova, decizie care satisface curentul de contestare – neştiinţifică[27] – cu argumente naiv sau intenţionat false[28] a caracterului românesc al limbii populaţiei majoritare, opinie favorizată de schimbările politice la nivelul conducerii de stat.

Modificarea denumirii semnalizează o schimbare a atitudinii oficiale încurajând nerespectarea legislaţiei lingvistice şi tot felul de măsuri manipulatoare în defavoarea limbii române: este neglijat articolul 7, care impunea „cunoaşterea limbii oficiale de către

toţi funcţionarii de stat în măsura îndeplinirii obligaţiilor"[29], se vorbeşte tot mai mult limba rusă în instituţii, inclusiv în şcoli. S-a înfiinţat „Universitatea Slavă", o nouă instituţie de învăţământ superior în limba rusă[30] etc.

Altfel de dificultăţi apar în relaţiile cu autoproclamata regiune „autonomă" transnistreană, care adoptă o politică şi legislaţie lingvistică proprie: recunoaşte trei limbi „oficiale" (rusa, ucraineana şi „limba moldovenească"), iar scrierea în această limbă se face cu slove ruseşti; la federalizare aspiră şi găgăuzii (care reprezintă 2% din populaţia – de 4 milioane – a Republicii Moldova[31]), iar în Găgăuzia (unde găgăuzii reprezintă 47%) se acceptă ca limbi oficiale găgăuza, rusa şi limba moldovenească.

În general, predarea limbilor celorlalte minorităţi se face în rusă, care îşi păstrează astfel rolul de (principal) mijloc de comunicare interetnică.

Efectele „relaxării" în raport cu legislaţia lingvistică a Republicii Moldova sunt înfăţişate în numeroase studii şi articole.

Împotriva acestor obstacole limba română din Republica Moldova se află pe drumul cel bun: o dovedesc progresele în desăvârşirea variantei literare, pe care le constatăm în modul de exprimare a intelectualilor din Basarabia, în prezentarea numeroaselor publicaţii periodice, în textele ştiinţifice sau literare[32], în emisiunile televizate. Toate acestea nu pot rămâne fără ecou în ansamblul comunicării sociale. Numărul cunoscătorilor de limba română sporeşte fie şi prin simplul fapt că a apărut o motivaţie deloc neglijabilă de *a cunoaşte* (şi folosi) limba română. E firesc ca în noul cadru creat după 1989 numeroşi cunoscători *pasivi* ai limbii române (categorie inevitabil numeroasă în situaţiile de bilingvism, spontan sau instituţionalizat[33]) să devină cunoscători *activi*, sporind astfel, în mod firesc, ocaziile de utilizare a limbii române în comunicarea interetnică.

Progresul trebuie evaluat în raport cu creşterea numărului vorbitorilor de limba română şi nu în perspectiva micşorării numărului cunoscătorilor limbii ruse.

Nu trebuie uitat că schimbările în limbă sunt foarte lente, că deprinderile comunicaţionale se modifică şi ele în timp şi implică schimbări statornic înrădăcinate de tradiţie şi mentalitate, schimbări în care legislaţia şi politica lingvistică intervin numai ca factori favorizanţi sau defavorizanţi. Dovadă chiar limba română, care, după 150 de ani de utilizare îngrădită şi evoluţie distorsionant dirijată, regăsindu-şi făgaşul firesc, a reuşit într-un deceniu să depăşească handicapul principal prin consolidarea unei variante literare esenţiale în exercitarea funcţiei de *limbă de stat*. Ceea ce dovedeşte vitalitatea limbii şi, nu în ultimul rând, judicioasa şi perseverenta activitate a specialiştilor şi a intelectualităţii de limba română din Republica Moldova.

NOTE

[1] Raporturile dintre limba română şi „limba (romanică)" din Republica Moldova („limba moldovenească") au constituit obiectul unor conferinţe ştiinţifice şi sesiuni academice, vezi, de pildă, Academia Română, *Limba română şi varietăţile ei locale*, 1995, Bucureşti; Editura Academiei Române şi Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Al.Ioan Cuza", *Probleme actuale de lingvistică română*, 2000, Chişinău; U.S.M. (în continuare LRVL şi PALR).

[2] Statisticile oficiale fac distincţie între etnicii care se declară „români" şi cei care se consideră „moldoveni".

[3] Studierea bilingvismului, abordată la început mai ales din perspectiva efectelor pe care contactul dintre limbi îl are asupra evoluţiei lor, a revelat complexitatea condiţiilor şi diversitatea factorilor implicaţi de realizarea acestei modalităţi de comunicare (cf. pentru o prezentare de ansamblu, A.Martinet, *Éléments de linguistique générale*, 1963, Paris; Armand Colin, p.150 şi urm.) în care se realizează această modalitate de comunicare; o cuprinzătoare sinteză bibliografică a problemei oferă M.Sala în *Limbi în contact*, 1997, Bucureşti, Editura Enciclopedică, p.30 şi urm.).

[4] În numeroasele discuţii referitoa-

re la raporturile lingvistice existente pe teritoriul Republicii Moldova s-a vorbit de „bilingvism socialist" (cf. Gh.Cojocaru, *Colapsul U.R.S.S. şi dilema relaţiilor româno-române*, 2001, Bucureşti, Omega, p.3), de „bilingvism armonios", de „bilingvism naţional-rus" şi „ruso-naţional".

[5] Pentru scurt timp (1818-1828) prin Regulamentul organizării administrative a Basarabiei [cf. Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba scrisă (corelaţia românesc-moldovenesc, cu referire la realităţile glotice)*, în LRVL, p.38] se acordă calitatea de *limbă oficială* şi „limbii moldoveneşti".

[6] Limba română este tolerată în şcoli până la mijlocul sec. al XIX-lea, după 1867 limba română nu se mai predă în şcoli (cf. I.Nistor, *Istoria Basarabiei*, Ediţie şi studiu bio-bibliografic de St. Neagoe, 1991, Bucureşti, Humanitas).

[7] Cf. Irina Livezeanu, *Pentru mine farmecul Chişinăului constă tocmai în multiculturalismul lui,* în „Contrafort", 2002, nr. 4-5, 14/2.

[8] Cf. V.Guţu Romalo (1994), *Raporturile dintre limba literară şi graiurile limbii române*, în LRVL, p.50.

[9] Cf. G.Ţepelea, *Raţiunile politice ale unei „teorii lingvistice"*, în LRVL, p.32.

[10] Luările de atitudine şi consecinţele acestei decizii sunt pe larg analizate de A.Ciobanu (*Situaţia lingvistică în Republica Moldova la cel de al optulea an de funcţionare a legilor despre limbi*, în PALR, p.10 şi urm.).

[11] Cf. Eug. Beltechi, *Limbă literară şi literatură dialectală*, în LRVL, p.92 şi urm.

[12] Vezi în acest sens, L.Colesnic, *Glotonimul românesc-moldovenesc în paginile materialelor arhivistice din Basarabia (1812-1918)*, în PALR, p.45 şi urm.

[13] Apud L. Colesnic, *art. cit.*, p.49.

[14] N. Mătcaş, *Unitate de limbă – unitate de neam*, în LRVL, p.123 şi urm.

[15] *Identitatea limbii şi poporului român,* în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2002, nr.10, p.3.

[16] Cf. L.Colesnic, *art.cit.*, p.47.

[17] Intenţia este clar exprimată încă spre sfârşitul sec. al XIX-lea, cum reiese de pildă dintr-un document din 1873: „trebuie prin mijlocul şcolilor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din ţăranii moldoveni să devie ruşi. Spre această ţintă tinde tocmai sistemul de învăţământ public adoptat acum de ocârmuire" (apud. I.Nistor, *op.cit.*, p.257).

[18] Vezi, de pildă , Vl. Pohilă, *Limba română din R. Moldova între primejdii şi speranţe*, în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2003, nr.1, p.15: „Liste cu asemenea lexeme şi ortograme (interzise) erau transmise... la edituri, în redacţii de ziare şi reviste, la Radio şi TV, la teatre, în sălile de spectacole etc.".

[19] V.Guţu Romalo, *art. cit.*, p.50.

[20] Procesul de „făurire" a limbii culte „moldoveneşti" cunoaşte şi un scurt interludiu (1933-1938) în care – din motive propagandistice – s-a scris cu caractere latine şi utilizându-se o limbă mai apropiată de varianta cultivată a limbii române a statului român; încercarea a fost curând abandonată (G.Ţepelea, *art. cit.*, p.32).

[21] Cf. V.Guţu Romalo, *„Neologismul" în limba română,* în Comunicările „Hyperion", 1944, Bucureşti, p.133 şi urm.

[22] „Din 1945 până în vara anului 1989 limba română nu a fost considerată ca limbă oficială în ex-R.S.S.M. Locul ei îl ocupase limba rusă" (A.Ciobanu, *art. cit.*, p.9).

[23] S. Berejan, *Limba română în Republica Moldova: condiţii de funcţionare*, în PALR, p.34 şi urm.

[24] Gr.Brâncuş, *Vitalitatea limbii române*, în LRVL, p.58.

[25] S-au publicat manuale, dicţionare şi numeroase lucrări destinate cultivării exprimării, sprijinirii procesului de extindere a variantei culte, între care excelentul *Dicţionar de dificultăţi* (2000, Ed. Arc – Ed. Museum) al lui Andrei Crijanovschi.

[26] A.Ciobanu, *art. cit.*, p.10.

[27] Motivarea deciziei este că „legea fundamentală trebuie să reflecte voinţa politică a maselor şi nu adevărurile ştiinţifice" (A.Ciobanu, *art. cit.*).

[28] Vezi Gh.Mihăilă, *Implicaţiile cultural-istorice ale dihotomiei „român-moldovenesc"*, în LRVL, p.63-82.

[29] A.Ciobanu, *art. cit.*, p.23.

[30] Idem, p.28.

[31] Vl. Pohilă, *Limba română din R. Moldova între primejdii şi speranţe*, în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2003, nr.1, p.13.

[32] Vezi, de pildă: „Limba Română", „Mesager", „Contrafort", pentru a nu menţiona decât câteva titluri.

[33] Cf. Vl. Pohilă, *art. cit.*, p.13: „circa 10-15% din rusolingvii de la noi ar cunoaşte într-o anumită măsură limba română".

Gheorghe CHIVU

LIMBA OFICIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ŞI UNITATEA CULTURII ROMÂNEŞTI

Unitatea unei culturi este dată, în mod esenţial, de unitatea formei de expresie a acesteia.

Intelectualii români, convinşi de acest adevăr, au acţionat în mod constant, în epoca modernă, nu doar pentru înnoirea şi perfecţionarea limbii noastre literare, ci şi pentru constituirea unor norme unice cu caracter supradialectal.

Rodul acestei acţiuni a devenit vizibil, pentru prima dată, în cursul secolului al XIX-lea, când, încă înainte de constituirea primului stat românesc unitar, a fost depăşită pentru totdeauna condiţia regională a culturii noastre laice[1]. Aceeaşi acţiune a făcut ca, la scurt timp după Marea Unire, să fie eliminate rapid puţinele elemente neromâneşti pătrunse în vorbirea intelectualilor transilvăneni[2].

Fiind plasată, prin voinţa politică a marilor puteri europene, în afara graniţelor estice ale statului român, românitatea basarabeană a fost supusă timp îndelungat nu acţiunii normalizante şi unificatoare a limbii române literare, ci aceleia destabilizatoare şi centrifuge a limbii ruse, devenită limbă oficială în administraţia, cultura şi ştiinţa tuturor statelor grupate în fosta Uniune Sovietică.

Spre deosebire de vorbirea oamenilor simpli, pentru care Prutul nu a constituit nicicând o graniţă lingvistică[3], scrisul şi apoi rostirea literară din Republica Moldova au fost în mod programatic influenţate de limba oficială a noului imperiu rusesc. Începând cu grafia (slovele ruseşti au indus treptat unele rostiri neromâneşti[4]), continuând cu vocabularul (în special în componenta sa neologică) şi extinzându-se apoi asupra sintaxei şi a topicii, influenţa rusească era menită nu atât să creeze, cum s-a afirmat adesea, o nouă limbă romanică est-europeană, cât să condamne la dispariţie varianta intelectuală a limbii române în uz din Basarabia.

Aşa-zisa „limbă moldovenească", „limbă de stat" în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească şi, continuare semnificativă, în Republica Moldova, trebuia astfel să limiteze şi apoi să anuleze funcţiile culturale ale românei. În acelaşi timp, prin opoziţia declarată faţă de limba literară din România, „limbă moldovenească" avea menirea de a asigura influenţa instituţionalizată a limbii ruseşti şi apoi generalizarea acesteia ca unic instrument de promovare a culturii. Consecinţă aproape firească, românii „moldoveni", forţaţi, printr-o intensă propagandă, să constate caracterul „ţărănesc", „necivilizat" al limbii lor materne, au fost constrânşi să accepte chiar pentru conversaţia zilnică dacă nu integral limba rusă, cel puţin influenţe semnificative ale acesteia[5]. Deznaţionalizarea a devenit astfel din politică de stat opţiune culturală individuală. Iar accentuarea diferenţelor dintre uzul lingvistic basarabean şi limba română literară a dus la erodarea sentimentului naţional şi la diminuarea conştiinţei apartenenţei la românitate[6].

Renaşterea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni a început de aceea, la sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut, cu revendicări privitoare la forma şi la statutul limbii materne[7]. Exact ca în mişcarea ce a iniţiat cultura românească modernă, alfabetul latin a fost primul revendicat. El dovedea acum nu latinitatea limbii, ci românitatea ei. La fel cum dovedeau, în ciuda unei îndelungate izolări, structura morfologică şi fondul principal lexical al aşa-zisei „limbi moldoveneşti"[8].

Contactele tot mai intense cu Ţara, circulaţia informaţiei culturale româneşti peste Prut, dar mai ales acţiunea remarcabilă a unor intelectuali basarabeni, a unor publicaţii şi instituţii de cultură[9] au transformat rapid o exprimare ce turna nu o dată formă românească în tipare ruseşti, într-o autentică limbă literară românească.

Limba română literară standard s-a impus astfel în mai puţin de un deceniu în Republica Moldova. Lucrările normative tipărite recent de lingviştii din Chişinău (*Dicţionarul explicativ uzual* şi *Dicţionarul ortografic*, ambele *ale limbii române*[10]) consfinţesc această impunere, iar publicaţii de largă circulaţie, redactate de autori din stânga Prutului, au acum aceeaşi formă cu cele scrise în România.

Afirmaţia abia formulată pare a fi contrazisă totuşi de persistenţa unor fapte neromâneşti în uzul literar basarabean[11].

Ordinea cuvintelor în unele intervenţii radiofonice sau televizate nu este totdeauna românească, în formulări precum *Unde tu te duci?* sau *De unde tu vii?* putând fi recunoscut uşor modelul rusesc. Din interviurile unor intelectuali, transmise, cum se mai spune uneori, *pe televizor*, sau chiar din textele pe care le publică aceştia aflăm, spre exemplu, că *de nimeni n-au fost impuşi să studieze limba rusă.* Prin calchierea construcţiilor ruseşti se explică şi formulări de tipul *se discută la tema tratatului de bază* sau *comunică cu oamenii cu care ţi s-a încredinţat să conduci*[12]*,* iar „bilingvismul armonios", în fapt bilingvism unilateral, impus doar „moldovenilor", explică pe deplin şi utilizarea unor termeni sau sintagme precum *amplitudă* (în loc de *amplitudine*), *benzin* (în loc de *benzină*)*, canistru* (în loc de *canistră*)*, culinărie* (în loc de *artă culinară*), *cultivaţie* (în loc de *cultivare*), *period* (în loc de *perioadă*), *product* (în loc de *produs*), *carnet de muncă* (în loc de *carte de muncă*), *foaie de boală* (în loc de *certificat medical*), *telefon paralel* (în loc de *telefon cu derivaţie*) sau *termen de încercare* (în loc de *perioadă de probă*).

Fapte de tipul celor citate sunt tot mai rar înregistrate în vorbirea intelectualilor români din Republica Moldova[13]. Iar vocabularul literar de cultură generală continuă să se resimtă de influenţa limbii ruse în componenta sa neologică doar pentru că „bilingvismul naţional-rus" şi „rus-naţional" oferă vorbitorului obişnuit, de multă vreme şi pe multe căi, termenii de circulaţie internaţională în primul rând în variantă rusească[14]. Şi pentru că, desigur, cartea, publicaţiile, radioul şi televiziunea românească, fiind greu accesibile, nu reuşesc să se constituie, din motive evident nonculturale, într-un autentic pol de echilibru.

În ciuda unei remarcabile evoluţii pozitive, reintegrarea intelectualilor basarabeni în spaţiul cultural românesc nu este însă deplină. Formulând această afirmaţie, nu avem desigur în vedere circulaţia deloc satisfăcătoare a cărţii şi presei basarabene în Ţară (au dispărut chiar şi emisiunile postului de televiziune din Chişinău), respectiv aceea, la fel de nesemnificativă, a publicaţiilor româneşti în Republica Moldova[15]. Nu ne referim nici la aplicarea unor judecăţi de valoare şi la construirea unor ierarhii distincte pentru cele două componente ale culturii româneşti, deşi, dacă în trecut a existat o singură literatură şi o singură ştiinţă românească, este greu de înţeles de ce continuăm să facem distincţie între basarabean şi românesc în aceste domenii[16]. (*Bibliografia românească de lingvistică,* publicată anual de revista bucureşteană „Limba Română", nu include, spre exemplu, nici un titlu publicat dincolo de graniţa estică a României, deşi lingviştii din Chişinău au în mod explicit ca preocupare curentă studierea şi normarea limbii române.)

Afirmând că reintegrarea scrisului basarabean în cultura românească nu este încă deplină, atragem însă atenţia asupra faptului că, în Republica Moldova, româna literară nu şi-a recâştigat integral funcţiile culturale, transferate de timp îndelungat, în mod abuziv, limbii ruse. Concurenţa (re)oficializată a acestui idiom[17], coroborată cu exerciţiul lingvistic al celor ce ilustrează în prezent majoritatea domeniilor ştiinţei, tehnicii, justiţiei şi administraţiei (exerciţiu dobândit în timpul studiilor, făcute de regulă sau exclusiv în ruseşte, şi întărit prin obligatoriul bilingvism actual), plasează încă limba română pe o poziţie de inferioritate.

Actualele vocabulare de specialitate, create, la Chişinău, sub presiunea unui timp prea scurt, nu atât prin asimilarea celor uzuale în Ţară (nici ele perfecte), cât prin traducerea

sau adaptarea terminologiilor ruseşti, respectiv prin inventarea unor termeni sau reactualizarea unor regionalisme sau a unor cuvinte populare[18], cer încă o atentă analiză şi o consecventă normalizare[19]. Deşi avem, după numai un deceniu, aceeaşi limbă literară standard, utilizăm nu o dată terminologii de specialitate parţial diferite (în cazul fericit în care nu folosim, pentru comunicarea tehnico-ştiinţifică şi juridic-administrativă, două limbi distincte).

Conştienţi de faptul că afirmaţiile noastre, bazate pe o documentare fatalmente incompletă, pot fi subiective şi apreciind totodată marile eforturi depuse de terminologii basarabeni (mai atenţi adesea la normarea terminologică decât specialiştii români), ne este greu să acceptăm, într-o variantă intelectuală a limbii române, o serie de propuneri sau chiar de termeni, respectiv de îmbinări de cuvinte cu funcţie terminologică incluse în o serie de publicaţii cu caracter normativ apărute la Chişinău[20]. Avem în vedere, spre exemplu, sintagma *terminologii ramurale* („~ de ramură", adică „~ de specialitate"), numele unor alimente precum *alcool absolut* („~ pur"), *vin armonios* („~ asortat?"), *vin corpolent* („~ cu corp", adică având tărie şi buchet) sau *vin gazeificat* („~ gazos"), câteva nume de meserii precum *baci* „cioban", *ciontolitor* („dezosator"), *dubălar* („tăbăcar"), respectiv *cupajist* („specialist în cupajare"), *montajist* („specialist în montaje", alternând cu *montajor* şi cu mult mai frecventul *montator*), *mulajist* („creator de mulaje") sau *sticluitor* („geamgiu"), un termen medical precum *insomniat* („insomniac"), sau unul din domeniul economic precum *a acţioniza* („a transforma, adică, o întreprindere de stat în societate pe acţiuni").

Cum chiar terminologii basarabeni, conştienţi că lacunele şi erorile din terminologiile de specialitate pot „avea un efect dăunător asupra unităţii şi unificării sistemelor terminologice româneşti"[21], au renunţat între timp la varianta rusească a unor neologisme internaţionale, precum *termin,* sau la unele invenţii lexicale, precum *computator* şi *computativa*, acceptând *termen, computer* şi *computeriza*, uzuali în română, sperăm că armonizarea şi apoi unificarea terminologică vor continua, astfel ca, nu foarte târziu, şi alte creaţii arbitrare, termenii populari şi regionali, respectiv variantele lexicale de tip rusesc, să iasă din uz.

Timpul, dar mai ales o mai bună colaborare între specialiştii şi între instituţiile de profil din România şi din Republica Moldova trebuie să conducă la găsirea unor soluţii şi a unor forme unice şi pentru limbajele de specialitate, nu doar pentru limba română comună, respectiv pentru româna literară standard. Pentru că nu se va putea vorbi de o autentică unitate culturală în spaţiul românesc decât atunci când, alături de literatura beletristică şi de presă, vor utiliza aceleaşi forme ale românei literare moderne administraţia, justiţia, toate disciplinele ştiinţifice şi toate domeniile activităţii tehnice, indiferent pe care parte a Prutului sunt exercitate.

Unitatea unei culturi este dată, în mod esenţial, de unitatea formei sale de expresie. Realizarea acestei unităţi impune însă acţiune şi voinţă convergente.

NOTE

[1] S-a integrat în acest proces de unificare a normei literare şi teritoriul trecut, în 1812, sub ocupaţie ţaristă, până spre 1870 limba literară din Basarabia evoluând practic în acelaşi fel cu aceea utilizată în celelalte provincii româneşti. Vezi, pentru aceasta, Eugen Coşeriu, *Latinitatea orientală,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 19-20.

[2] Evoluţia limbii române literare din Republica Moldova după 1990 prezintă analogii cu situaţia constatată, după 1918, în provinciile româneşti ce nu aparţinuseră politic României (vezi Mioara Avram, *Consideraţii asupra situaţiei limbii române în Republica Moldova,* în „Limba Română", XLI, 1992, nr. 5, p. 254-256, 257). Analogia a devenit evidentă şi pentru intelectualii basarabeni, de vreme ce redactorii revistei „Limba Română" din Chişinău au retipărit, în 1994, un text din 1934, în care Octav Şuluţiu pleda pentru eliminarea elementelor neromâneşti din uzul literar al transilvănenilor (Octav

Şuluţiu, *Limba românească în Ardeal,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 2 (14), p. 21-27).

[3] A se vedea, dintre studiile recente consacrate subiectului, Eugen Coşeriu, *art. cit.,* p. 17-19 ; N. Saramandu, *Graiurile moldoveneşti în cadrul limbii române,* în *Limba română şi varietăţile ei locale,* Bucureşti, 1995, p. 119-122 ; Vasile Pavel, *Graiul românilor basarabeni, expresie a teritoriului de limba română,* în *vol. cit.,* p. 86-89.

[4] Sunt bine cunoscute dintre acestea preiotarea, confuzia dintre diftongii *ea* şi *ia* şi unele palatalizări. Au fost semnalate însă şi schimbări ale pronunţiei unor nume proprii, deopotrivă toponime şi antroponime (vezi, spre exemplu, Anatol Ieremia, *Ocrotirea limbii române – prioritate naţională,* în „*Mult e dulce şi frumoasă...*", Chişinău, 2001, p. 15-16), cea mai interesantă fiind „migrarea" dinspre română spre rusă a numelui propriu *Căpcân,* devenit, prin intermediul grafiei ruseşti, *Kápkin*.

[5] Termenii ruseşti au pătruns, atât prin contactul direct dintre populaţii, cât şi prin şcoală, chiar în vorbirea oamenilor simpli, după cum dovedesc *Dicţionarul dialectal,* publicat sub coordonarea lui Rubin Udler (5 volume, tipărite la Chişinău, în 1985-1986), şi recenta culegere de texte dialectale intitulată *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului,* întocmită de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe şi Vasile Pavel (Bucureşti, 2000).

[6] Despre sentimentul unora dintre românii din Basarabia că vorbesc o altă limbă decât româna şi implicit despre convingerea lor că aparţin, prin aceasta, unui alt popor, vezi, între alţii, Silviu Berejan, *Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 30.

[7] Lupta pentru limba română, similară din multe puncte de vedere aceleia duse de intelectualii români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, poate fi urmărită în detaliu în volumul publicat, în 1990, de Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş (*Coloana infinită a graiului matern*), respectiv în acela alcătuit de Ion Eţcu şi Tamara Răileanu (*Situaţia sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)*), a cărui primă parte a fost editată în 1999.

[8] Vezi şi Grigore Brâncuş, *Vitalitatea limbii române,* în *Limba română şi varietăţile ei locale,* p. 56, 60. Eugen Coşeriu, pledând pentru identitatea limbii române vorbite în Republica Moldova cu cea din România, afirma că rusificarea în cadrul celei dintâi s-a produs doar la nivel individual (Eugen Coşeriu, *Latinitatea orientală,* p. 17).

[9] Pentru această acţiune, a se vedea, în afara volumelor citate în nota 8, şi articolele semnate de Mioara Avram (*Consideraţii asupra situaţiei limbii române în Republica Moldova,* p. 249-260) şi Silviu Berejan (*Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova,* p. 29-38).

[10] Cele două lucrări, tipărite la Chişinău, în anii 1999 şi 2000, urmează unei serii bogate de lucrări normative de mai mică întindere. Pentru acestea, vezi Silviu Berejan, *art. cit.*, şi Marina Rădulescu, *Lucrări de ortografie publicate în Republica Moldova,* în „Limba Română", XLI, 1992, nr. 5, p. 287-291.

[11] Exemplele sunt extrase în primul rând din rubrica de cultivare a limbii găzduită de peste un deceniu în paginile revistei „Limba Română" din Chişinău. Am folosit însă şi alte lucrări consacrate limbii literare actuale din Republica Moldova, precum cele citate în bibliografie sub numerele 12 şi 13.

[12] Vezi şi Mioara Avram, *art. cit.,* p. 257-259; Albina Dumbrăveanu, *Terminologia onomastică şi unele probleme de cultivare a limbii,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 57-63.

[13] Dovadă faptul că ele nu mai apar în *Dicţionarul explicativ uzual al limbii române* (Chişinău, 1999) şi sunt incluse, uneori, în *Dicţionarul ortografic românesc* (Chişinău, 2000) numai pentru a norma o formă încă utilizată, chiar dacă aceasta a devenit populară sau este considerată învechită.

[14] Această reformulare a „bilingvismului armonios" aduce în prim-plan limba rusă, acesteia alăturându-i-se nu limba română (fie ea numită şi „moldovenească"), ci limba fiecărei naţionalităţi din Republica Moldova. Pentru poziţia oficială a limbii române dincolo de Prut, vezi pe larg Anatol Ciobanu, *Politici lingvistice,* p. 52-61.

[15] Ca şi cartea trimisă de editurile din România, cartea tipărită în limba

română în Republica Moldova are o prezenţă nesemnificativă în librării. S-a constatat că fiecărui vorbitor nativ al limbii române îi revin, dincolo de Prut, 2,07 cărţi tipărite în limba sa maternă, în vreme ce pentru un rus sunt imprimate 24,2 titluri, în ciuda ponderii total diferite a celor două naţionalităţi. Vezi pentru această statistică Teodor Cotelnic, *Adoptarea legislaţiei lingvistice şi revenirea la grafia latină: efecte şi perspective,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 47.

[16] Din ce în ce mai numeroşi autori pledează, în România şi în Republica Moldova, pentru o autentică integrare culturală. A se vedea, însă, Ion Ciocanu, *Literatura română din Republica Moldova,* în „Limba Română" (Chişinău), VII, 1997, nr. 5 (35).

[17] Vezi Anatol Ciobanu, *art. cit.*

[18] Apelul la termeni populari sau arhaici, respectiv la creaţii lexicale după model rusesc, pare justificat de absenţa unor cuvinte corespunzătoare în terminologiile de specialitate utilizate în România. S-a observat însă mai puţin că, prin respectarea fidelă a modelului lexicografic rusesc, în dicţionarul ce cuprinde *Denumiri de profesii şi ocupaţii* (Chişinău, 2000), alcătuit pentru a facilita completarea în limba română a „carnetelor (adică a cărţilor) de muncă" au fost inventariaţi, spre exemplu, nu mai puţin de 4.556 de termeni, prea mulţi, desigur, comparativ cu numărul real al profesiilor.

[19] Terminologii basarabeni şi-au propus, în mod explicit, ca obiective unificarea şi normalizarea terminologiilor în limba română (a se vedea pentru aceasta Albina Dumbrăveanu, *Cuvânt înainte*, în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 4). Semnificative sunt, în acest sens, şi materialele prezentate în cadrul unor reuniuni ştiinţifice precum *Terminologie şi limbaje specializate* (ediţia a II-a, Chişinău, 12 noiembrie 1999).

[20] Pentru câteva dintre aceste publicaţii a se vedea bibliografia de la sfârşit.

[21] Alina Dumbrăveanu, *Traducerea şi funcţionalitatea terminologiei ştiinţifice naţionale,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 32-33.

BIBLIOGRAFIE

1. „Limba Română", Chişinău, I (1991).

2. *ABC-ul funcţionarului serviciului de personal,* Chişinău, 1998 (Centrul Naţional de Terminologie).

3. *Denumiri de profesii şi ocupaţii. Dicţionar rus-român,* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

4. *Dicţionar de transport auto (rus-român),* Chişinău, 1991 (Centrul Naţional de Terminologie).

5. *Dicţionar explicativ uzual al limbii române,* Chişinău, 1999 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

6. *Dicţionar financiar-bancar (rus-român-francez-englez),* Chişinău, 1999 (Centrul Naţional de Terminologie).

7. *Dicţionar ortografic românesc,* Chişinău, 2000 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

8. *Dicţionarul lucrătorului din construcţii şi gospodăria locativă (rus-român),* Chişinău, 1999 (Centrul Naţional de Terminologie).

9. *Dicţionarul silvicultorului (rus-român),* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

10. *Ghidul funcţionarului public (corespondenţă şi tehnica secretariatului),* Chişinău, 1996 (Centrul Naţional de Terminologie).

11. *În lumea cuvintelor,* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

12. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente,* Chişinău, 1996.

13. *Probleme actuale de traducere şi terminologie,* Chişinău, 2002 (Centrul Naţional de Terminologie).

14. *Situaţia sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989),* vol. I, Partea 1, Chişinău, 1999 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

15. Gh. Bostan, Slavian Guţu, Viorel Ciubotaru, *Mic dicţionar de informatică rus-moldovenesc,* Chişinău, 1990.

16. Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaş, *Coloana infinită a graiului matern,* Chişinău, 1990.

17. Marin Mocanu, *Dicţionarul lucrătorului din alimentaţia publică (rus-român),* Chişinău, 1996 (Asociaţia Naţională de Terminologie „TermRom – Moldova").

Const. C. THEODORESCU

UN STAT, O ISTORIE ŞI O LIMBĂ „MOLDOVENEASCĂ" ÎN BASARABIA?

Partea I. Punctul de vedere lingvistic

În favoarea unui stat de sine stătător, clădit în vechea provincie românească cunoscută sub numele de *Basarabia*, stat care să fie distinct de România şi care să aibă legături istorice apropiate mai degrabă cu Rusia decât cu provinciile istorice româneşti, se invocă, între altele, argumentul lingvistic, susţinându-se că există o limbă „moldovenească".

Ea ar avea caractere particulare care ar impune-o, sub acest nume, în peisajul limbilor neolatine, ca unitate independentă, alături de celelalte limbi de acest fel, dintotdeauna recunoscute de romanişti.

O primă observaţie: limba „moldovenească" se defineşte ca *limbă* cu acelaşi termen ca şi *limba* română, termen provenit din latinescul *lingua*, devenit *limbă* prin transformări specifice legilor de formare a limbii române, probabil în cursul secolului al VIII-lea după Hristos. Adjectivul „moldovenească" conţine numele unei provincii româneşti (Moldova – nume de origine germanică, probabil) şi sufixul derivat din *-iscus*, moştenire din limba strămoşilor geto-daci şi cu o răspândire considerabilă, astăzi, pe întreaga arie locuită cândva de aceştia şi acum de români.

Pentru a avea o informaţie exactă şi obiectivă privitoare la acest subiect, să facem apel la unul dintre cei mai mari lingvişti romanişti ai ultimului secol, savantul italian Carlo Tagliavini şi cu deosebire la opera sa de căpătâi, *Le origini delle lingue neolatine*, tradusă şi în româneşte (*Originile limbilor neolatine,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977).

Lingvist şi filolog, profesor universitar la Bologna şi Padova, Carlo Tagliavini a studiat limba română şi o cunoştea la perfecţie. Lucrarea citată este preţioasă, în primul rând, pentru informaţia şi bibliografia vastă şi actuală.

Printre alte referiri la limba română, se citează, cu deosebire, § 60 (pag. 253) intitulat *„Diferitele superstraturi ale românei",* în care sunt temeinic evaluate influenţele slave, cele care ar putea fi cu precădere răspunzătoare de existenţa unei limbi „moldoveneşti" la hotarul estic al României. Acestea există, sunt puternice, străbat vocabularul, sintaxa, toponimia, mai puţin însă morfologia limbii vorbite în *întreaga* România. Nu se întrevede aici vreun element care să îndreptăţească pretenţiile de unitate independentă a vreunei limbi moldoveneşti.

În ceea ce priveşte clasificarea limbilor neolatine – aspect teoretic deosebit de spinos – Carlo Tagliavini spune la pag. 283 a lucrării citate: „Fără a avea pretenţia de a propune o nouă clasificare a limbilor romanice, ţinând cont de repartiţia geografică, de substrat şi de multe alte criterii, putem să împărţim varietăţile neolatine în felul următor (v. mai jos Tabelul 1, cf. *op.cit*., p. 283).

La pag. 285-286, Carlo Tagliavini afirmă:

„Româna se împarte în patru dialecte principale:

1. Dacoromâna, vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia şi într-o parte din Bucovina, aparţinând în timpul şi după cel de-al doilea război mondial U.R.S.S.-ului, ca şi într-o parte din Banatul care aparţine Iugoslaviei,

în câteva sate din Bulgaria şi din Ungaria, lângă graniţa românească. Ea se împarte în mai multe varietăţi dialectale, nu prea diferenţiate între ele, pe malul stâng al Dunării (Moldova, Valahia, Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia) şi doar în mică parte pe malul drept (Dobrogea şi o mică parte a Banatului Iugoslav) […]

2. Macedoromâna sau aromâna [...]
3. Meglenoromâna sau meglenita[…]
4. Istroromâna […]."

Nici vorbă, aşadar, de vreo limbă sau de vreun dialect principal moldovenesc. Graiul moldovenesc este, în opinia lui Tagliavini, o varietate dialectală, nu prea diferenţiată de celelalte varietăţi vorbite în alte provincii româneşti. Varietăţi dialectale există nu numai în Basarabia, ci în întregul spaţiu românesc. E foarte bine că asemenea varietăţi există şi ar fi fost foarte trist să nu existe. Ele dau culoare, viaţă, personalitate limbii noastre strămoşeşti.

Tabelul 1. Clasificarea limbilor neolatine propusă de C. Tagliavini.

<table>
<tr><td>a.</td><td>Româna</td><td rowspan="2">Balcano-romanica</td><td></td></tr>
<tr><td>b.</td><td>Dalmata</td><td rowspan="4">Italo-romanica</td></tr>
<tr><td></td><td>Italiana</td><td rowspan="3"></td></tr>
<tr><td></td><td>Sarda</td></tr>
<tr><td></td><td>Ladina (retoromana)</td></tr>
<tr><td>c.</td><td>Franceza</td><td rowspan="4">Galo-romanica</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Franco-provensala</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Provensala (şi gascona)</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Catalana</td><td rowspan="2">Ibero-romanica</td></tr>
<tr><td>d.</td><td>Spaniola</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Portugheza</td><td></td></tr>
</table>

În prefaţa la traducerea românească a lucrării lui Tagliavini, binecunoscutul lingvist român Al. Nicolescu, coordonator al traducerii, scrie (pag. XV): „… este o lucrare densă şi doctă de lingvistică romanică generală, foarte necesară unui public larg, în momentul actual al ştiinţei noastre. Ea constituie, alături de vasta *Comparative Romance Grammar* a lui Robert A. Hall Jr (Vol I: *External History of the Romance Language*, New York, 1974) şi de *Introduzione alla filologia romanza* de L. Renzi (Bologna, 1976), unul din ultimele instrumente ale romanistului contemporan".

Care este, aşadar, opinia avizată a lui C. Tagliavini, savant recunoscut, neimplicat în dedesubturile politicii din marginea noastră de lume?

Reproducem aici, *in extenso*, pentru valoarea excepţională pe care o au pentru studiul nostru, observaţiile autorului prezente la pag. 286-287 din lucrarea citată. Observaţiile sunt la nivelul anului 1972, anul apariţiei ediţiei a VI-a a lucrării, ediţie tradusă în 1977 în româneşte: „În Basarabia, care, din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea, a format partea nord-orientală a principatului Moldovei, se vorbesc dialecte dacoromâne de tip moldovenesc, întrucât Prutul nu marchează o graniţă lingvistică.

Prin Pacea de la Bucureşti din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei şi a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918, când, după primul război mondial, s-a unit cu România. Dincolo de Nistru, care din 1918 a format graniţa dintre România şi Uniunea Sovietică, rămâneau încă zeci de mii de români, care, din 1924, au făcut parte din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească cu capitala la Tiraspol, legată de Uniunea Sovietică.

Din august 1940 (şi apoi o scurtă perioadă în timpul celui de-al doilea război mondial) Basarabia a fost despărţită de România şi a început să facă parte din această republică (al cărei nume oficial este acum *Moldavskaja Sovetskaja Socialisticeskaja Respublika*). De la circa 600.000 de locuitori câţi avea – fără Basarabia – în 1924 (dintre care numai 30% moldoveni), această republică, după includerea ţinuturilor basarabene, a ajuns la peste 3.000.000 de locuitori (dintre care 65% moldoveni). Conform recensământului din 1959, numărul celor care vorbesc moldoveneşte ar fi puţin mai mare de două milioane două sute de mii de persoane, dintre care 1.887.000 în R.S.S. Moldovenească, 242.000 în R.S.S. Ucraineană şi 62.000 în R.S.S.F. Rusă.

Chiar în perioada 1812-1918, în anii cei mai importanţi pentru formarea limbii române literare, limba română din Basarabia nu a urmat întru totul evoluţia aceleia din Principatele Dunărene, adică din România de mai târziu. În Basarabia s-a continuat să se folosească (mai ales în publicaţiile religioase) caracterele chirilice ruseşti, care, în România, fuseseră înlocuite cu alfabetul latin, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Numele limbii era, aici, *limbă moldovenească* şi nu *limbă românească*. Mişcarea separatistă, cel puţin din punct de vedere lingvistic, s-a accentuat o dată cu formarea R.A.S.S. Moldoveneşti în 1924, dar teritoriul redus de dincolo de Nistru a făcut ca această mişcare să fie neînsemnată. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat după al doilea război mondial.

Lingvistica sovietică susţine acum că *limba moldovenească* (adică limba vorbită şi scrisă în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească) este un idiom independent faţă de limba română.

În *Vvedenie v romanskoe jazykoznanie* (Moskva, 1954) de M.V. Serghievskij – care a rămas multă vreme singurul manual de lingvistică romanică folosit în universităţile sovietice – limbile romanice sunt clasificate în 11 grupuri: *spaniolă, portugheză, catalană, franceză, provensală, retoromană, italiană, sardă, română, moldovenească şi dalmată*. Vedem deci că în timp ce *franco-provensala* nu este considerată unitate autonomă, *moldovenească* este recunoscută ca limbă independentă. La pag. 36 citim: „Limba moldovenească de pe teritoriul U.R.S.S. reprezintă limba literară şi vorbită a majorităţii populaţiei din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească şi de asemenea de moldovenii din districtul Kirovgrad şi din alte localităţi ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Numărul moldovenilor este de cca. 2.000.000, dintre care 250.000 în Republica Ucraineană. În Basarabia, în secolul al XIX-lea şi mai ales după 1905, limba moldovenească a avut o literatură cu alfabet rus, dar cu o ortografie românizată. O dată cu formarea, în 1924, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, limba moldovenească din bazinul Nistrului, în vechile gubernii Herson şi Podol, s-a dezvoltat ca limbă literară şi naţională a Republicii, recurgând la resurse proprii şi la elementele lexicale datorate progresului social şi raporturilor cu popoarele vecine (rus şi ucrainean)…”.

În articolul dedicat R.S.S. Moldoveneşti, în volumul al XXVIII-lea al Marii Enciclopedii Sovietice (Bolşaja Sovetskaja Enciklopedija), 1955, există o secţiune dedicată acestei *moldavskij jazyk* (limba moldovenească) în care se spune că *moldovenească* „este o limbă romanică care face parte, împreună cu româna, din grupul limbilor romanice orientale” şi se adaugă: „Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbeşte în Moldova (Republica Populară Română) dintre Prut şi Carpaţi”.

În volumul de studii *Voprosy moldavskogo jazykoznanija* [Probleme de lingvistică moldovenească], publicat de Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice (Moskva, 1953), R. A. Budagov, în articolul său *Moldavskij jazyk sredi romanskih*

jazykov [Limba moldovenească între limbile romanice], p. 121-154, după ce afirmă (pag. 121) că „limba moldovenească aparţine fără rezerve limbilor romanice: structura gramaticală şi fondul lexical fundamental al limbii moldoveneşti sunt romanice", adaugă (pag. 126): „Dar dacă limba română şi limba moldovenească prezintă multe concordanţe, formând un grup de limbi romanice (aşa cum franceza şi provensala formează galo-romanica, spaniola, catalana, portugheza şi galiciana formează ibero-romanica), aceasta nu înseamnă că fiecare din aceste limbi nu are particularităţile sale individuale". Însă atunci când vrea să citeze aceste particularităţi, se mărgineşte să dea câteva cuvinte a căror arie este întreaga Moldovă istorică, iar câteva sunt cunoscute şi în alte regiuni româneşti (ca *ciolan* etc.). Este interesant de observat că acelaşi R. A. Budagov în volumul său *Literaturnye jazyki i jazykovye stili* [Limbile literare şi stilurile limbilor], Moskva, 1967, bazat în întregime pe materiale neolatine, deşi vorbeşte în mai multe rânduri de limba literară română, nu face nici o aluzie la „moldovenească".

Nici V.F. Şişmarev, în studiul său *Romanskije jazyki jugo-vostocnoj Evropy i nacional'nyi jazyk Moldavskoj S.S.R.* [Limbile romanice în Europa de Sud-Est şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti], în *Voprosy Jazykoznanie*, 1952, nr. 1, p. 80-106 (care a fost considerat atât de important, încât a fost tradus în moldovenească de O. Cerbianu, *Limbile romanice din Sud-Estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti,* Chişinău, 1960), nu aduce altă probă în privinţa independenţei limbii moldoveneşti faţă de română decât intrarea unui număr mai redus, în secolul al XIX-lea, de neologisme culte din limbile occidentale.

În ceea ce priveşte literatura „moldovenească", se includ scriitorii din Moldova de la [est] de Prut, dar şi cei de la [vestul] Prutului, în aşa fel încât scriitori foarte cunoscuţi, cum sunt Creangă, Eminescu etc., ar fi, ca să zicem aşa, ambivalenţi şi ar face parte atât din literatura română, cât şi din cea „moldovenească".

Acest lucru rezultă şi din antologia *Proza moldovenjaskă** (Chişinău, 1954) sub îngrijirea lui P. Krucenjuk, P. Portnoj şi A. Kozmescu, cât şi din studiul asupra lexicului şi stilisticii moldoveneşti al lui N. Korlătjanu, *Studiu aspra sistemej leksicale moldoveneşt' din anij 1870 – 1890*, Chişinău, 1964, care, după cum rezultă din subtitlu *(Kontribucija luj Ion Krjangă şi a altor skriitor' la valorifikarja stilistikă a vokabularului kontemporan)* se bazează mai ales pe limba lui Ion Creangă.

De altfel, analizând una dintre sintezele gramaticale a aşa-zisei „limbi moldoveneşti" de acelaşi N. G. Korlătjanu pe care l-am citat mai sus *(Moldavskij Jazyk,* în *Jazyki narodov S.S.S.R.,* I, *Indoevropejskie jazyki*, Moskva, 1966, p. 528-561), cea mai amplă gramatică descriptivă a acestei limbi *(Kurs de limbă moldovenjaskă literară kontemporană, I. Yntroducere, fonetika, leksikolozija, morfologija, II Sintaksa,* Chişinău, 1956-1959) şi până şi interesantul, şi sub multe aspecte valorosul, *Kurs de gramatikă istorikă a limbij moldovenest'*, Chişinău, 1964 (aceste ultime două lucrări sunt redactate de „colective" de cercetători), citind de asemenea producţia literară din R.S.S. Moldovenească şi urmărind revista filologică *Limba şi literatura moldoveneaskă* (Chişinău, 1959 ş.a.), m-am convins din ce în ce mai mult de ceea ce am afirmat la Congresul de Romanistică de la Florenţa din 1956: pretinsa „limbă moldovenească" nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc uşor modificat

---

* Transliterarea din „moldoveneşte" aparţine autorului (nota redacţiei).

(adică în litere chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă, folosite timp de mai multe secole de toţi românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldoveneşti, cunoscute de altfel şi în interiorul graniţelor României, care se reduc în fond la:

1. ž în loc de *ğ* (*maržină* în loc de *marğine*, *ležile* în loc de *leğil*, *kurže* în loc de *curğe* etc.), dar această variantă fonetică se poate datora şi faptului că alfabetul rusesc, spre deosebire de cel din paleoslavă, nu are nici o literă pentru a reprezenta sunetul *ğ*. De fapt, Korlătjanu, în schiţa pe care am citat-o mai sus asupra limbii moldoveneşti, la pag. 532 spune că africata *dž* este redată în ortografia modernă cu litera *ž*;

2. a, ja în loc de diftongul *ea* (*sară*, în loc de *seară*; *drjaptă* în loc de *dreaptă*); *é* în loc de *ea* final (de ex. *gré* în loc de *grea*; *pré* în loc de *prea*);

3. -iet în loc de *-iat* (*apropiet* în loc de *apropiat*, *s'a încheiet* în loc de *s-a încheiat*);

4. y (=î) în loc de *i* după *z* şi *ţ* (*zyle* în loc de *zile*, *să ţye* în loc de *să ţie* etc.) şi forme populare de viitor cu *i* în loc de *vei, a* în loc de *va*, dar şi unele cuvinte de origine rusă şi ucraineană.

Rezultă deci că această nouă limbă literară moldovenească nu a acceptat în întregime dialectul vorbit de poporul din regiune, dialect care prezintă şi alte fenomene fonetice, cunoscute de altfel şi în alte părţi ale României, ca, de exemplu, palatalizarea labialelor şi a dentalelor (cf. G. Weygand, *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens,* Leipzig, 1904 […]), ci foloseşte o formă mai mult sau mai puţin hibridă de limbă literară română cu un colorit dialectal moldovenesc.

Considerând că fiecare naţiune suverană şi independentă are dreptul de a-şi alege idiomul naţional pe care îl consideră potrivit, credem că s-ar fi putut foarte bine să se aleagă drept idiom naţional şi ca limbă literară graiul de tip „moldovenesc" de pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti sau din capitala Chişinău. În felul acesta s-ar fi procedat ca în Marele Ducat de Luxemburg, mult mai mic ca teritoriu, care, alături de franceză şi germană, a introdus ca limbă oficială şi *Letzeburgisch*, adică o varietate a franconei din Moselle *(Moselfränkisch).* Dar nimănui nu-i trece prin cap, în Luxemburg sau în alte părţi, să spună că este vorba de o nouă limbă germanică diferită în grupul dialectelor germane […]."

La sfârşitul acestor prime consideraţiuni lingvistice şi filologice, privitoare la aşa-zisa limbă moldovenească şi la literatura sa, un comentariu de ordin politic.

În nota transcrisă mai sus se spune:

„Prin Pacea de la Bucureşti din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei şi a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918 […]".

În realitate, soarta Principatelor Române ale Valahiei şi Moldovei – din care făcea parte şi Basarabia – s-a supus legii celui mai tare, şi la 1812, şi la 1854, şi la 1877, şi la 1940, şi la 1944. Limba moldovenească nu este decât rezultatul unor iniţiative de cancelarie (ţaristă, bolşevică), urmarea unor adversităţi istorice nedrepte şi nemiloase trăite de români.

Că aşa stau lucrurile, o spune răspicat Carlo Tagliavini.

Vom continua şi vom adânci demonstraţia în părţile următoare ale prezentului studiu.

(Va urma)

Dumitru IRIMIA

IDENTITATEA ŞI UNITATEA ROMÂNILOR ÎN DOUĂ OGLINZI: MIHAI EMINESCU ŞI ALEXEI MATEEVICI

Mihai Eminescu şi Alexei Mateevici se înscriu în două momente istorice diferite, dar care intră într-o anumită continuitate în desfăşurarea avatarurilor prin care a avut a trece şi are încă a trece unitatea românilor. Aceasta a impus modalităţi de implicare în curgerea evenimentelor istorice, care îşi corespund peste timp, şi datorită „realităţii" istoriei fenomenale, dar şi datorită întemeierii, în esenţă, pe acelaşi fond de gândire: identitatea naţională îşi are rădăcinile într-un plan profund, în relaţie intimă cu unitatea naţională, cel al dimensiunii spirituale a fiinţei istorice a omului, iar marca fundamentală a acestei identităţi de adâncime este ***limba***: *„Spirit şi limbă* – scrie Eminescu – *sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea."* (*Curierul de Iaşi*, 1876, nr. 125)[1].

Această întemeiere conceptuală – *există o identitate naţională, semn şi condiţie a unităţii imanente, dincolo de neunirea politică a românilor* – se reflectă în mod specific în cele două oglinzi, ca să păstrăm metafora din titlu – în strânsă legătură cu spaţiul şi timpul în care Eminescu şi Mateevici se implică în curgerea evenimentelor, în mod direct, prin publicistică şi prin creaţia poetică.

Unul din momentele cele mai semnificative în implicarea directă a lui Eminescu într-un proces de afirmare a identităţii naţionale în strânsă legătură cu imperativul unităţii, semnificativ şi prin modul de gândire al raportului dintre fiinţa umană şi istorie, îl reprezintă organizarea serbării de la Putna, 1870-1871.

Relevant în acest sens, pentru gândirea şi modul lui Eminescu de a se implica, este că în acelaşi an 1870 el publică în revista *Familia,* nr. 3, ***Repertoriul nostru teatral***, iar în *Albina*, nr. 3, ***O scriere critică***.

În intervenţia din revista *Familia,* care anunţă deja spiritul polemic al publicistului – *„Un domn colaborator al „Familiei" a spus d. e. cum că lucrul ce ni trebuie înaintea tuturora este un loc din care să ni şoptească geniul naţional. Să ni şoptească geniul naţional! Bine! ... Dar ce? Pentru ca să şoptească, trebuie înainte de toate să aibă ce şopti..."* [2] – şi claritatea punctelor de vedere, el face o radiografie exactă şi severă a teatrului românesc (dramaturgie şi spectacol), subliniind imperativul dezvoltării teatrului naţional în cele două componente: repertoriul – sufletul teatrului, care ar trebui să cuprindă texte dramatice originale (mai ales) în care esteticul şi eticul să se afle în raport de complementaritate, şi actorii – corpul teatrului.

În articolul din *Albina* – reacţie severă, substanţială, riguros întemeiată, rafinat ironică, la broşura lui D. Petrino, ***Puţine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*** (Cernăuţi, 1869) –, studentul Eminescu, fără a îndreptăţi, în perspectivă lingvistică, erorile lui Aron Pumnul, situează în prim plan concepţia profesorului privind funcţia limbii de marcă a identităţii naţionale, precum şi încrederea lui în creativitatea internă a limbii române: *„Mi se va spune poate că părerea lui Pumnul nu e bună, aceea însă stă că,* ***cronistice*** (s. aut.), *e dreaptă şi scuzată"* [3]. Din această perspectivă, a raportului dintre limbă şi identitatea naţională: *„ei nu au schimosit ci au deşteptat la viaţă limba română şi cu ea simţul naţional",* apără studentul Eminescu rolul pe care şi l-a asumat profesorul bucovinean în procesul de deşteptare naţională a românilor: *„Persoana asupra căreia aveţi bunătatea a face aluziuni atât de delicate, Domnul meu, a încetat de mult de-a mai fi numai o persoană simplă. Nu mai e muritorul slab, muritorul plin de defecte pământeşti, nelimpezit încă de eterul opiniei publice; nu! el e personificarea unui principiu,*

sufletul – nemuritor neapărat – care a dat conştiinţă naţională maselor şi a făcut din ele o naţiune" [4].

Cu această concepţie despre raportul fiinţă umană – istorie şi despre imperativul implicării în istorie, Eminescu trece, ca secretar în Comitetul studenţilor români de la Viena, la organizarea serbării de la Putna, propunând desfăşurarea cu acest prilej şi a primului Congres al studenţilor români. ***Apelul*** adresat în acest scop studenţilor din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Sibiu, Torino, Budapesta, Cernăuţi, Paris, Viena, Berlin, Blaj etc., tipărit, în ianuarie 1871, în ziarul *Traian* al lui B. P. Hasdeu şi în alte publicaţii, poartă amprenta lui Eminescu: *„Acea serbare – deşi va avea caracter religios prin omogenitatea de naţionalitate şi limbă a acelora ce vor serba-o şi prin împrejurarea că se va ţine lângă mormântul lui Ştefan cel Mare nimeni nu va putea opri ca ea să aibă, afară de cel religios, şi un caracter naţional (...) trebuie să devină şi purtătoarea unei idei ... Să facem ca o cugetare, una singură, să treacă prin toate faptele, să pătrundă toată viaţa noastră naţională. Să fim conştiuţi de situaţia noastră faţă de lume, de datoriile către ea şi către noi înşine. În trecut ni s-a impus o istorie, în viitor să ne-o facem noi".* Ideea va fi accentuată în ***Notiţa*** publicată în *Convorbiri literare,* la 15 sept. 1870, semnată de Mihai Eminescu cu iniţiala **E**., în care se explică şi cauzele amânării manifestării (în condiţiile izbucnirii războiului franco-german), şi scopul organizării ei : *„...dacă esteriorul acestei festivităţi are să fie de un caracter istoric şi religios, interiorul ei – dacă junimea va fi dispusă pentru aceasta – are să cuprindă germenii unei dezvoltări organice, pe care spiritele bune o voiesc din toată inima...",* pentru a fi apoi înscrisă într-o perspectivă încă mai profundă (a raportului dintre fiinţa umană ca fiinţă istorică şi fiinţa Lumii în dimensiunea ei sacră) în scrisoarea deschisă adresată, în paginile ziarului *Românul,* la 15 august 1871 lui D. Brătianu: *„Dacă, însă, serbarea se va întâmpla într-adevăr ca să aibă acea însemnătate istorică pe care i-o doriţi dv., dacă ea ar trebui să însemne piatra de hotar ce desparte pe planul istoriei un trecut nefericit de un viitor frumos, atunci trebuie să constatăm tocmai noi, aranjorii serbării, cum că meritul acesta, eroismul acestei idei, nu ni se cuvine nouă. Dacă o generaţiune poate avea un merit e acela de a fi un credincios aginte al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în lănţuirea timpilor. Şi istoria lumii cugetă – deşi încet, însă sigur şi just; istoria omenirii e desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu. Numai espresiunea esterioară, numai formularea cugetării şi a faptei constituiesc meritul individului ori al generaţiunii, ideea internă a amândurora e latentă în timp, e rezultatul unui lanţ întreg de cauze, rezultatul ce atârnă mult mai puţin de voinţa celor prezenţi decât de a celor trecuţi. (...) Dacă serbarea întru memoria lui Ştefan va avea însemnătate, aceea va fi o dovadă mai mult cum că ea a fost cuprinsă în sufletul poporului românesc şi s-a realizat pentru c-a trebuit să se realizeze...".* Scrisoarea, semnată de Mihai Eminescu şi Dan Pamfil, răspundea aprecierilor foarte favorabile ale lui D. Brătianu din articolul amplu ***Serbarea de la Putna***, publicat în *Românul* din 23 iulie 1871, unde se interpreta manifestarea ca *„un act cu atât mai însemnat, cu cât făptuitorii lui sunt cei ce singuri posed secretul viitorului "* [5].

Complementaritatea între dimensiunea religioasă a serbării de la Putna şi dimensiunea ei naţională pe fondul înscrierii istoriei fenomenale într-un raport intim cu sacrul este perspectiva din care e perceput voievodul tutelar al românităţii Ştefan cel Mare: *„Crist a învins cu litera de aur a adevărului şi a iubirii, Ştefan cu spada cea de flăcări a dreptului "*. Şi este aşezată, sub semnul *libertăţii*, atribut esenţial al fiinţei umane, ca umanitate şi ca fiinţă naţională, întrunirea românilor: *„Fraţilor, am proiectat a serba cu toţii ziua acelei sânte care-a conceput în sânul ei vergin tot ce lumea a visat mai mare, tot ce abnegaţiunea a legiuit mai nobil, tot ce pune un om alături cu omul: libertatea*".

Centrală în gândirea acţiunilor organizate direct în evenimenţial, complementaritatea sacru-naţional se constituie într-o constantă a publicisticii lui Eminescu – reacţie

promptă la agresiunile împotriva unităţii şi identităţii naţionale şi în reflexul acestei reacţii în creaţia poetică, trecând în imaginarul eminescian în trei semne definitorii, prin încărcătura semantică a fiecăruia şi prin relaţiile de profunzime care se dezvoltă între ele: *Ştefan cel Mare, coroană, a mântui.* Este exemplar în această direcţie poemul **Doină**, considerat în sine şi în/prin relaţiile în care intră cu texte publicistice, dezvoltând acelaşi nucleu semantic.

Exclus o vreme din ediţii şi din manuale, ignorat/uitat în exegeze (sau exclus din exegeze, precum în versiunea românească a cărţii lui Al. Guillermou, **Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu**, publicată în 1977, la Editura Junimea din Iaşi), din perspectiva internaţionalismului proletar timp de o jumătate de veac, denunţat în vremea din urmă pentru „accese de xenofobie", deduse prin izolarea arbitrară din organicitatea întregului a două versuri: „*Cine-au îndrăgit străinii/ Mânca-i-ar inima cânii!*", poemul **Doină** este în esenţa lui expresia asumării de către poet a condiţiei fiinţei istorice a românilor din perspectiva armonizării fiinţei umane cu fiinţa lumii în dimensiunea ei sacră. Poemul trebuie citit, sub acest aspect, într-un raport special cu semantica verbului *a mântui* – care, în planul paradigmatic al limbajului poetic eminescian, are aduse la un loc trei direcţii de semnificare: (1) salvarea fiinţei umane prin intervenţie divină: *Crăiasă alegându-te, / Îngenunchem rugându-te ,/ (...) / Înalţă-ne, ne mântuie / Din valul ce ne bântuie,* **Rugăciune**; (2) salvarea fiinţei istorice a neamului românesc, prin intervenţia lui Ştefan cel Mare: *Ştefane, Măria Ta, / Tu la Putna nu mai sta, / Las' arhimandritului / Toată grija schitului. / Lasă grija sfinţilor / În sama părinţilor, / Clopotele să le tragă / Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă, / Doar s-a-ndura Dumnezeu / Ca să-ţi mântui neamul tău*, **Doină**; (3) salvarea fiinţei prin creaţie: *De-al meu propriu cânt mistuit mă mântui*, variantă la **Odă (în metru antic)** – şi cu aforismul rămas între manuscrise: *Eu e Dumnezeu. Naţiunea mea e lumea. Cum fără eu nu e Dumnezeu, fără naţiunea mea nu e lumea...*[6]. Este semnificativ-relevantă în acest sens trecerea – în diacronia poemului – de la pers. a II-a a invocării voievodului Ştefan cel Mare: *Ştefan, Ştefan, Domn viteaz, / Cum de nu mai vii **tu** azi? / De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânge-**ţi**-s-a / Că nu mai poate răzbate / De-atâta străinătate*[7], la pers. I: *De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânge-**mi**-se*[8], *De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânsu-**mi**-s-a*[9].

Poemul **Doină** este pus în mod curent în legătură cu anexarea Basarabiei de către Rusia ţaristă, prin Congresul de la Berlin din 1878. Poemul se află, într-adevăr, aşa cum notează Perpessicius în continuarea marşului **La arme!**[10], legat direct de această a doua răpire a Basarabiei:

Auzi departe strigă slabii
Şi asupriţii către noi,
E glasul blândei Basarabii
Ajunsă-n ziua de apoi.
Şi sora noastră cea mezină
Gemând sub cnutul de calmuc
Legată-n lanţuri a ei mână
De ştreang ţinând-o ei o duc.
Murit-au ... poate numai doarme
Ş-aşteaptă moartea de la câni.
La arme, la arme, dar români!

Este adevărat că realizarea şi definitivarea **Doinei** stă în legătură cu cedarea Basarabiei (act împotriva căruia Eminescu scrie în această perioadă, în *Timpul*, sept. 1878, ciclul **Basarabia**), dar în lăuntrul fiinţei lui, umană şi poetică în solidaritate, poemul are rădăcini mai vechi – detrunchierea Bucovinei. La un secol de la asasinarea lui Grigorie Ghica-Voievod, pentru a fi protestat împotriva anexării Bucovinei de către Imperiul austro-ungar, Eminescu denunţă vânzarea Bucovinei în *Curierul de Iaşi* din 30 septembrie 1877, într-un articol cu chenar negru, intitulat de editorul Ion Scurtu **Răpirea Bucovinei**[11], în care introduce şi un grup de versuri cu originea într-o doină populară:

Şi e plină de străini,
Ca iarba de mărăcini;
Şi e plină de duşmani
Ca râul de bolovani.
Iar mila străinului
E ca umbra spinului:
Când vrei ca să te umbreşti
Mai tare te dogoreşti.

În comentariile lui D. Vatamaniuc, versurile din acest articol ar reproduce o parte din poezia **Cântecul străinătăţii**[12]. Fără a intra în miezul problemei, vom observa doar că nu poate fi vorba de o „reproducere"; poetul introduce modificări semnificative care îndepărtează versurile eminesciene de însăşi categoria doinei/cântecului de înstrăinare tradiţional – expresie a sentimentului trăit de tânărul român plecat printre străini, în armata imperială:

Şi mâncatu-s de străini
Ca iarba de boi bătrâni
Şi mâncatu-s de duşmani
Ca iarba de bolovani[13].

pentru a instaura o altă direcţie de semnificare – starea de înstrăinare, de insecuritate, în propria ţară, ameninţată de invazia străină. Tocmai prin direcţia şi semnificaţia determinată de această modificare respectivele versuri se cuvin aşezate ca punct de plecare pentru **Doina** tipărită în 1883, poem definitivat pentru „serbarea guvernamentală" (în termenii lui Eminescu), prilejuită de dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare la Iaşi. Direcţia acestei mutaţii semantice trece în acest poem în sintagma *neagră străinătate*, în care *străinătate* semnifică, diferit de limba română istorică, străinul/străinătatea din lăuntru, ocupantul, duşmanul: *Zboară păsările toate/ De neagra străinătate.* În publicistică, în schimb, sensul este cel din limba comună; cedarea Basarabiei este pusă sub semnul agresiunii *negrei străinătăţi* din afară: *Cu toate că o* ***străinătate neagră*** *şi ne-ndurătoare*, barbară *şi robită şi-a întins ghearele asupra unei părţi din ţara noastră, camerele actuale au autorizat, neautorizate ele înşile, cedarea provinciei, fără a crede de cuviinţă de a consulta poporul...*[14], *Deci, Basarabia s-a dus de unde nu se va mai întoarce, în sânul* ***negrei străinătăţi*** [15].

Continuitatea *răpirea Bucovinei – răpirea Basarabiei,* reflectată de diacronia poemului **Doină**, este întărită de un alt raport menit a sugera tocmai organicitatea internă a curgerii istoriei unui neam, prin aducerea în procesul de semnificare a articolului din *Curierul de Iaşi* a coroanei voievodale, care îşi activează semantica simbolică în sensul raportului sacru-naţional. În descrierea făcută de un călugăr de la mânăstirea Putna portretului lui Ştefan cel Mare, înaintea „întunecării" lui, în noaptea asasinării la Iaşi a domnitorului Grigorie Ghica-Voievod, atenţia este focalizată asupra *coroanei*, care nu rămâne un simplu element inerent unui portret voievodal, ci se constituie în motiv încărcat semnificativ, prin „structura" coroanei, fără acoperire în realitatea istorică şi, apoi, prin reiterarea ei într-un articol consacrat tot lui Grigorie Ghica-Voievod, publicat în *Timpul,* patru ani mai târziu, în 1881. Aici orientarea atenţiei spre coroană se face *ex abrupto*, aparent fără legătură cu textul:

Aşa se trăia pe la 1520.

Dar să privim coroana, căci de ea va fi vorba poate.

Articolul, intitulat de editori ***Geniul neamului românesc,*** dezvoltă prin motivul basmului ***Tinereţe fără bătrâneţe***[16], ideea existenţei unei identităţi de profunzime care a dominat în materialele privitoare la serbarea de la Putna. Iar *coroana* vine să înscrie, prin simbolistica sa, această dimensiune profundă în complementaritatea naţional-sacru; coroana semnifică tocmai transcenderea istoriei fenomenale, unind dimensiunea exponenţial-istorică a fiinţei umane cu dimensiunea divinului; coroana *„marchează* – se interpretează în ***Dicţionarul de simboluri*** publicat de J. Chevalier şi Al. Gheerbrant – *caracterul transcendent al unei împliniri. Forma ei circulară indică perfecţiunea şi participarea la natura cerească al cărei simbol este cercul "*[17]. În imaginea coroanei lui Ştefan regăsim figurată în mod explicit complementaritatea dintre fiinţa istorică – reprezentată de strămoşi şi sceptre – şi fiinţa divină, reprezentată de Dumnezeu, Duhul Sfânt şi Cruce:

Dar să privim coroana, căci de ea va fi vorba poate.

Ea e acoperită cu pietre scumpe şi mărgăritare, sub cruce în email Duhul Sfânt, sub Duhul Sfânt tot în email, Dumnezeu Tatăl, cu dreapta binecuvântând, în stânga ţinând globul pământului. În rând cu Dumnezeu Tatăl, de jur împrejur chipurile stră-

moşilor şi între ei mici sceptre; sub aceste chipuri un rând de heruvimi (capete şi aripi) şi sub acest rând pietre scumpe mari formând marginea dimprejurul coroanei "[18].

Figura lui Ştefan cel Mare va fi apoi înscrisă, în contextul poemului **Doina**, sub acelaşi semn al situării în raport cu divinitatea prin sintagma *lumină din lumină,* în articolul consacrat de Eminescu dezvelirii statuii de la Iaşi, în 1883: *Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca şi acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătoreşte încă mii de ani prin univers şi, lumină din lumină, ai crezut în Dumnezeul luminii...*[19].

Adevărul istoric, situat în perspectiva sacrului, întrucât istoria fenomenală, evenimenţială este supusă întrebărilor sau determinărilor organicităţii ei interne, îşi află corespondent şi susţinere în adevărul limbii, de asemeni, situat sub semnul sacrului, prin constituirea ei în spaţiu al identităţii naţionale. Limba ca templu sacru, ca sanctuar este, în acest sens, imaginea cea mai semnificativă în/pentru definirea (perceperea) raportului dintre fiinţa umană şi fiinţa lumii: *Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspiraţia noastră momentană – ci după ideea în genere şi în amănunte care-a predomnit la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspiraţie întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingaşă şi frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparţin unei arhitecturi vechi dar în ideea ei generală este însăşi floarea sufletului etnic al românimii. (*Ms. 2275 B)[20].

Din această perspectivă apără adevărul istoric, într-un alt timp, Al. Mateevici, poetul basarabean despre care G. Călinescu avea să scrie în **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**: *ar fi fost un mare poet dacă trăia*, apropiindu-l de Eminescu din perspectiva raportului cu creaţia populară: *Numai Eminescu a mai ştiut să scoată atâta mireasmă din ritmurile populare: În Bugeac la Căuşeni/ Dorm strămoşii moldoveni,/ Numai pietre de mormânt/ Mai păstrează-al lor cuvânt/ (...) Botna seacă dă în şes/ şi se pierde-n stuhul des,/ şi nu-i spune nimănui/ Ce-a mai fost pe-aici şi nu-i* [21].

Identitatea specifică şi unitatea adăpostite în stratul de-adâncime al limbii române – numită în Basarabia, şi în timpul ţarismului, şi în timpul comunismului şi, din păcate, şi astăzi, limbă moldovenească – este temeiul pe care se poate declanşa procesul de Renaştere naţională, raportat de poetul-preot la Renaşterea naţională a tuturor românilor în sec. al XIX-lea: *Limba noastră, nu numai vorbită prin bordeiele sătuţelor basarabene, ci de-acum şi scrisă prin cărţi, prin gazetă, trebuie mult să ne îmbărbăteze*[22]. Limba română devine, la începutul veacului XX, marcat de mişcări revoluţionar-democratice în Imperiul ţarist, mijloc de emancipare naţională: *Tiparul naţional ne va ajuta foarte mult la apărarea drepturilor noastre în timpul alegerilor* şi condiţie inerentă dezvoltării culturii naţionale printr-un raport de reciprocitate: *Însă dacă limba naţională are aşa însămnătate în faţa alegerilor viitoare, apoi cu atât mai mult trebuie să lucrăm noi la răspândirea culturei/învăţăturei, luminării noastre şi să ne folosim de ea pe cât se poate de larg, să ţinem minte că noi, mulţămită culturei naţionale putem vieţui ca un popor înaintat* [23].

Dominanta personalităţii lui Al. Mateevici este, în acest alt timp istoric, aceeaşi trăire, proprie lui Eminescu, cu toată fiinţa, a destinului fiinţei naţionale româneşti, ameninţată în identitatea sa specifică. Concepţia şi-o formează încă din vremea studiilor la Kiev, când este interesat deopotrivă de studiul limbii naţionale şi de studiul culturii populare: *M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noştri, datinile, poveştile strămoşeşti, frumoasele legende şi cântece poporane.* Ca student, se angajează în realizarea unei lucrări de licenţă cu titlul: ***Elemente religioase ale folclorului românesc***; se adresează lui Ion Bianu, pentru a obţine cărţile de care avea trebuinţă: *Sunt român din Basarabia. Studenţesc la Academie (...) Mă aflu în anul al III-lea, în ajunul tezei de licenţă (...) M-a atras totdeauna cu o putere deosebită*

folklorul românilor noştri, datinele, poveştile strămoşeşti, frumoasele legende şi cântece poporane (...) Dar nevoia cea mai mare mi-a fost că n-am avut cărţi trebuincioase spre călăuză (...) Cele mai necesare cărţi sunt operele lui Marian, Şăineanu, Gaster şi alţi folclorişti...[24].

Cu un grup de studenţi români din Basarabia Al. Mateevici întemeiază societatea cultural-naţională „Deşteptarea", care îşi propune să lupte pentru introducerea limbii române în şcoală.

Prin publicistică şi prin creaţia poetică originală, de mică întindere, patriotul basarabean se înscrie în acelaşi proces de deşteptare socială şi naţională. Sunt exemplare, prin tensiunea lor lirică, expresie de autentică poezie, poemele, într-un anumit sens, complementare ***Basarabenilor*** şi ***Limba noastră***. Atât în poezie, cât şi în articolele de ziar predomină mai ales termenii *deşteptare*, *sculare*, *înviere*, alături de sintagma *învierea naţională*: *moldovenii trebuie să se deştepte, să muncească mult la învierea lor naţională*; este nucleul semantic emblematic prin frecvenţa termenilor şi prin instituirea unei continuităţi între activităţile (implicarea directă) în social, prin publicistică şi prin creaţia poetică: *Soarta noastră e în mâinile noastre şi numai având privirile întotdeauna îndreptate la deşteptare, ne vom deştepta. (...) Să ne sculăm, dar, din somnul nostru, cum s-au sculat acum mai mult de un veac fraţii noştri de peste Prut* [25].

Raportarea la declanşarea procesului de Renaştere naţională în ţările române este susţinută în creaţia poetică printr-o continuitate cvasisimbolică între poemul lui Andrei Mureşanu, ***Un răsunet***, devenit Imnul naţional al României, şi poemul ***Limba noastră*** al lui Mateevici, astăzi Imnul de stat al Republicii Moldova, adus să înlocuiască Imnul României, adoptat în prima etapă a noului proces de Redeşteptare naţională, după 1990. Într-un anumit sens, în interiorul literaturii române, ***Limba noastră,*** poemul din 1917 al lui Al. Mateevici, se poate considera complementar poemului din 1848 al lui A. Mureşanu. Spaţiul de întâlnire a celor două poeme-manifest (în două momente esenţiale din istoria românilor: 1848, la A. Mureşanu; 1918, anul Unirii tuturor românilor, pe care Al. Mateevici, poetul-preot plecat la Mărăşeşti, în războiul pentru întregirea neamului, care murea în 1917, nu-l va mai apuca) este imperativul deşteptării din somnul cel de moarte: a neamului românesc – *Deşteaptă-te, române, din somnul cel de moarte/ În care te-adâncirăbarbarii de tirani* – la A. Mureşanu; a limbii române, condiţie a existenţei şi a identităţii naţionale a neamului românesc din Basarabia, la Al. Mateevici – *Limba noastră-i foc ce arde/ Într-un neam ce fără veste/ S-a trezit din somn de moarte,/ Ca viteazul din poveste...*

Dintr-o altă perspectivă, departe de a fi doar *o nouă serie de definiţii ale limbii române cu imagini de mare poezie* (G. Călinescu)[26], poemul ***Limba română*** intră cu scrierile lui Eminescu într-o subtilă continuitate de percepere a raportului dintre limba română şi fiinţa umană: *poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrătorul limbii* (Eminescu)[27] – *Limba noastră-i graiul pâinii,/ Când de vânt se mişcă vara;/ În rostirea ei bătrânii/ Cu sudori sfinţit-au ţara./ (...) Limba noastră-i limba sfântă,/ Limba vechilor cazanii,/ Care-o plâng şi care-o cântă/ Pe la vatra lor ţăranii (*Mateevici*)*; limba – tezaur şi adăpost al fiinţei româneşti culturale şi afective: *În limba sa şi numai în limba sa i se lipesc de suflet preceptele bătrâneşti, istoria părinţilor săi, bucuriile şi durerile semenilor săi* (Eminescu)[28]– *Limba noastră-i numai cântec,/ Doina dorurilor noastre/(...) Limba noastră îi aleasă/ Să ridice slava-n ceruri,/ Să ne spuie-n hram ş-acasă/ Veşnicele adevăruri*; biserica şi cărţile bisericeşti au avut rol fundamental în dezvoltarea limbii române ca limbă de cultură şi în sacralizarea ei: *biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat* (Eminescu)[29] – *Limba noastră-i limba sfântă,/ Limba vechilor cazanii*.

Renaşterea, trezirea limbii înseamnă trezirea identităţii naţionale şi, prin aceasta, redescoperirea spaţiului şi forţei de apărare a acestei identităţi, principal semn al unităţii

naţionale (argument fundamental în procesul de Renaştere naţională redeschis încă o dată după 1990): *Limba noastră-i foc ce arde/ Într-un neam ce fără veste/ S-a trezit din somn de moarte // (...) Înviaţi-vă dar graiul/ Ruginit de multă vreme,/ Ştergeţi slimul, mucegaiul/ Al uitării-n care geme*.

Înţelegând limba ca expresie de adâncime a identităţii naţionale, Eminescu sublinia corespondenţa perfectă dintre unitatea limbii (*Există multe indicii atât în numirile localităţilor şi râurilor, precum şi în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc. În adevăr, pe când găsim în ţara Românească Argeşul, găsim tocmai în Nordul Daciei un pârâu numit Argestrul care se varsă din stânga în Bistriţa, râu ce izvorăşte din Maramureş. Pe când în ţara Românească aflăm Câmpu-Lungul ca ţinut şi descălecătoare, aflăm în Bucovina în creierul munţilor un Câmpu-Lung tot ca ţinut şi descălecătoare.*)[30] şi unitatea şi identitatea specifică a românilor: *şi într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea:* Aşa voiesc să fiu eu şi nu altfel*, oare s-ar fi născut atâtea limbi pre pământ? Prin urmare, simplul fapt că noi românii vorbim o singură limbă, una singură, ca nealte popoare, şi aceasta în oceane de popoare străine ce ne încongiură, e dovadă destulă că aşa voim să fim noi, nu altfel* [31].

În 1917, la primul Congres al învăţătorilor moldoveni din Basarabia, unde a şi citit poemul ***Limba noastră***, Mateevici aşeza, în mod explicit, aceeaşi idee la baza unităţii românilor: *N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba ... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească* [32].

Reflectată în cele două oglinzi într-o continuitate semnificativă de gândire şi de situare a fiinţei în curgerea istoriei, identitatea spirituală a fiinţei româneşti se impune şi astăzi ca principal argument pentru unitatea românilor cu care se află într-un raport de consubstanţialitate.

NOTE

[1] Reprodus în Mihai Eminescu, **Despre cultură şi artă**, Iaşi, Junimea, 1970, p. 213.
[2] Vol. cit., p. 143.
[3] Idem, ibid., p. 126.
[4] Idem, ibid., p. 129.
[5] M. Eminescu, **Opere**, ediţia Perpessicius, vol. IX, p. 535.
[6] M. Eminescu, **Fragmentarium**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p.78.
[7] M. Eminescu, **Opere**, vol. III, pp. 12-13.
[8] Ibidem, pp. 4, 11.
[9] Idem, Ibidem, p. 8, 15, 17, 19.
[10] M. Eminescu, **Opere**, vol. III, p. 4.
[11] M. Eminescu, **Scrieri politice şi literare**, Bucureşti, Minerva, 1905.
[12] *Versurile populare sunt reproduse din poezia* **Cântecul străinătăţii***, care se păstrează în manuscrisul 2262, 123*, **Opere**, VI, 566. (M. Eminescu, **Opere**, IX, p.791).
[13] M. Eminescu, **Opere**, VI, p. 172-173.
[14] **Opere**, p.134.
[15] **Opere**, X, p.133.
[16] *Într-una din legendele noastre naţionale e una (în colecţia Ispirescu) de străveche origine desigur şi de o mare adâncime. Un om primeşte de la ursite privilegiul vieţii fără moarte şi tinereţii fără îmbătrânire,* **Opere**, vol. XII, p. 105.
[17] Bucureşti, Editura Artemis, 1994, vol. I, p. 371.
[18] M.Eminescu, **Opere,** vol. XII, p. 106.
[19] Idem, vol. XIII, p. 317.
[20] **Fragmentarium**, p.241.
[21] G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, Bucureşti, 1941, p. 855.
[22] Al.Mateevici, **Opere**, Editura Ştiinţa, 1993, vol. I, p. 435.
[23] Idem, Ibid.
[24] Idem, Ibid., p.468-469.
[25] Ibid, p.434.
[26] G.Călinescu, *op.cit.*, p.856.
[27] Eminescu, **Despre cultură şi artă**, p. 218.
[28] Ibidem.
[29] Idem, Ibid., p. 216.
[30] **Despre cultură**, p. 214-215.
[31] Ibidem, p. 213.
[32] Al. Mateevici, **Opere**, vol.I, p.464.

Ion MĂRII

PRUTUL NU A FOST ŞI NU ESTE UN HOTAR DIALECTAL SAU SUPRADIALECTAL AL LIMBII ROMÂNE

1. Ca orice *limbă istorică* (în accepţiunea coşeriană a acestei sintagme terminologice) constituită şi afirmată prin existenţa unei limbi comune, şi limba română cunoaşte, în primul rând, două înfăţişări fundamentale: cea *dialectală* sau *populară*, pe de o parte, şi cea *supradialectală* sau *literară*, pe de altă parte.

2. Româna dialectală sau populară

2.1. În prima şi primara-i ipostază, limba română nu este, *etimologic* evaluată, decât dialect(al)izarea sau particularizarea spaţială şi temporală, nord şi sud-dunăreană, omogenă (unitară) şi/sau neomogenă (neunitară) a limbii latine.

2.2. Funcţional şi descriptiv, româna populară, ca orice *unitate lingvistică în diversitate*, cunoaşte, în primul rând, patru mari varietăţi (şi nu ramificaţii) spaţiale (sau teritoriale sau geografice): dialectul *dacoromân*, dialectul *aromân*, dialectul *meglenoromân* şi dialectul *istroromân*. Această configuraţie sau arhitectură sau structură externă a limbii române este admisă şi argumentată, teoretic şi empiric, de către majoritatea lingviştilor români şi străini sau, mai exact, de către majoritatea dialectologilor şi istoricilor limbii române.

Dintre marile lucrări descriptive şi de sinteză consacrate limbii române, doar *Atlasul lingvistic român,* partea I şi partea a II-a, este opera care evidenţiază, în *totalitate*, **neinterpretativ** (ALR) şi/sau **interpretativ** (ALRM), această configuraţie spaţial-dialectală.

2.3. Fiecare dintre cele patru dialecte identificate, delimitate şi descrise constituie, la rândul lor, *o unitate în diversitate*, diversitate sau varietate identificată, delimitată şi descrisă mai mult sau mai puţin riguros.

Având în vedere, de astă dată, titlul comunicării noastre, trebuie precizat că, în continuare, ne va interesa în exclusivitate configuraţia arhitecturală a dialectului dacoromân, aşa cum a fost ea stabilită, în primul rând, pe baza atlasului lingvistic publicat (în 1909) de Gustav Weigand (WLAD) şi, mai ales, a celui elaborat, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, de Sever Pop (ALR I şi ALRM I, din care întâiele volume au apărut în anul 1938) şi Emil Petrovici (ALR II şi ALRM II, din care primele volume au apărut în anul 1940).

Observaţii:

a. Atlasul lui Gustav Weigand, realizat pe baza anchetelor lingvistice desfăşurate în perioada 1895-1905 în 752 de localităţi, este, pe de o parte, consacrat numai graiurilor dialectului dacoromân, iar, pe de altă parte, explicit evaluat, el este un atlas lingvistic exclusiv fonetic, fapt ce explică şi justifică numărul foarte mic de întrebări al chestionarului (între 103 şi 114 cuvinte general româneşti). Ancheta pentru graiurile româneşti vorbite în Bucovina şi Basarabia a avut loc în anul 1901.

b. Atlasul lingvistic român, realizat pe baza celor 389 de anchete (310 pentru ALR I şi 88 pentru ALR II) desfăşurate în perioada 1930-1938, este, cum am menţionat mai sus, consacrat tuturor dialectelor limbii române, pe de o parte, iar, pe de altă parte, precum NALR-ul, el este, lingvistic evaluat, un atlas general, fapt ce explică şi justifică dimensiunea neobişnuit de mare a

celor două chestionare: 2.160 de poziţii în ALR I şi 4.800 de poziţii în ALR II, însumând un număr cel puţin dublu de întrebări (v. *Chestionarul Atlasului lingvistic român I,* elaborat […] de Sever Pop şi editat […] de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1989; *Chestionarul Atlasului lingvistic român II,* elaborat […] de Emil Petrovici şi editat […] de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1988).

Sever Pop a anchetat şi patru graiuri dacoromâneşti vorbite în stânga Nistrului (v. ALR I, vol. I, hărţile 1 şi 2, ALRM I, vol. I, *Introducere,* p. 40, punctele: 454, 458, 464 şi 476).

În ceea ce priveşte publicarea, neinterpretativă şi/sau interpretativă, a datelor înregistrate, eroic, de către cei doi anchetatori şi autori ai ALR-ului, trebuie, din păcate, ştiut şi reţinut faptul că în cele 7 volume mari (neinterpretative) şi cele 4 volume mici (interpretative) din ALR II apărute, sub egida Academiei (Republicii Populare Române, iar, apoi, a Republicii Socialiste România), în perioada 1956-1981, toate punctele de anchetă referitoare la graiurile dacoromâneşti vorbite în afara actualului teritoriu al României (cele, adică, din Basarabia, Bucovina de Nord, Iugoslavia şi Bulgaria) au fost, *exclusiv din raţiuni politice*, eliminate, fapt ce a obligat redacţia atlasului să ataşeze titlului sintagma: „serie nouă”, sintagmă prezentă (în primul rând, tot din aceleaşi raţiuni politice) şi în titlul celeilalte lucrări fundamentale a lingvisticii şi culturii noastre: *Dicţionarul limbii române* (DLR), elaborat de Academia Română.

c. Nu o dată (şi nu numai în legătură cu ALR-ul) am ţinut să subliniez că orice atlas lingvistic bine înfăptuit, în toate cele trei (şi la fel de importante) momente (*programarea* anchetei, *desfăşurarea* anchetei şi *redactarea* materialului înregistrat) pe care le presupune elaborarea unei asemenea lucrări lingvistice, are, întotdeauna, o dublă valoare: ştiinţifică şi culturală. Cultural evaluat, orice atlas lingvistic autentic reprezintă un viu şi nepieritor *document de limbă*, a cărui valoare creşte o dată cu trecerea vremii. Ştiinţific şi lexical evaluat, orice atlas lingvistic autentic constituie (nu „o colecţie de material lingvistic”, cum, greşit, adeseori, se mai spune, ci) o **descriere**, neinterpretativă şi/sau interpretativă, sincronico-comparativă spaţială.

2.4. În organizarea (sau structurarea sau tipologizarea) varietăţii dialectului dacoromân, lingvistica limbii române înregistrează, pe parcursul unui secol, mai multe soluţii sau puncte de vedere. Utilizând, pentru unităţile lingvistice delimitate în interiorul unui dialect, termenul de *subdialect,* vom spune că Gustav Weigand, pe baza atlasului său (a se vedea, în special, h. nr. 65), identifică şi delimitează trei subdialecte: ***bănăţean***, ***muntean***, ***moldovean***; Alexandru Philippide identifică (structurare acceptată şi de Iorgu Iordan, Ion Gheţie şi E. Vasiliu) două subdialecte: unul de tip ***muntenesc*** şi un altul de tip ***moldovenesc***, iar dialectologii clujeni (inclusiv Emil Petrovici, care, iniţial, înainte de 1945, stabilea doar patru subdialecte) identifică şi delimitează cinci subdialecte: ***muntean***, ***moldovean***, ***bănăţean***, ***crişean*** şi ***maramureşean***, structurare acceptată, astăzi, de majoritatea lingviştilor limbii române populare.

În nici una dintre aceste trei tipologii, *graiurile dacoromâneşti vorbite în stânga Prutului şi a Nistrului*, adică în spaţiul lingvistic şi statal al aşazisei „limbi moldoveneşti”, *nu sunt identificate, delimitate şi descrise ca o unitate dialectală aparte*, ca un (prin raportare la clasificarea propusă de dialectologii clujeni) al şaselea sub-

dialect al dialectului dacoromân. De ce? Răspunsul la această întrebare nu poate fi decât unul singur: (Măria sa) *realitatea lingvistică* (dialectală) *nu a îngăduit şi nu îngăduie* identificarea şi delimitarea unui subdialect basarabean sau basarabeano-nistrean sau basarabeano-nistreano-bucovinean. Izoglosele particularităţilor lingvistice (= ale celor fonetice şi morfologice, în primul rând, dar şi ale celor lexical-onomasiologice) prin care a fost identificat, delimitat şi descris subdialectul moldovean nu se opresc nici la Prut şi nici la Nistru. Mărturie concludentă sunt, în acest sens, cele trei serii de atlase lingvistice consacrate limbii române pe parcursul a nici măcar unui secol, la un interval (aproape matematic) de nici trei decenii. Hărţile atlasului lui Gustav Weigand, dar, mai ales, hărţile interpretative (= colorate) din ALRM I şi ALRM II (nu, însă, şi cele din ALRM II, serie nouă) „vorbesc, *prin puterea lor descriptivă*, o limbă cât se poate de limpede".

Observaţie. Pentru rigoare şi adevăr, trebuie, însă, precizat că după cel de-al II-lea război mondial şi până la apariţia în 1984, la Editura Scrisul Românesc, a *Tratatului de dialectologie românească,* coordonat de Valeriu Rusu, în nici o altă lucrare de lingvistică românească, apărută în România şi în care sunt prezentate şi descrise subdialectele dialectului dacoromân, aria transpruteană şi transnistreană a subdialectului moldovean nu este luată în discuţie (pentru că, exact din aceleaşi raţiuni neştiinţifice care au generat mai sus pomenita sintagmă determinativă „serie nouă", nu a îngăduit cenzura). În lucrarea citată, dialectologul Paul Lăzărescu prezintă şi descrie subdialectul moldovenesc în extensiunea sa reală (pentru că, tacit, a început, politic, să se îngăduie afirmarea, prin literă tipărită, a adevărului lingvistic).

3. Româna supradialectală

În a doua şi secundara-i, dar principala ei ipostază, cea literară sau standard, limba română, precum se ştie, nu este decât literalizarea (în alfabet chirilic la început) şi sublimarea subdialectului muntean al dialectului dacoromân. Şi în lunga-i perioadă când această formă cultă a funcţionat în absenţa unei norme explicit formulate, baza ei dialectală a constituit-o tot acest subdialect dacoromân. Explicit normată, limba literară a renunţat, prin voinţa marilor valori culturale şi ştiinţifice ale poporului român, la unele muntenisme, înlocuindu-le cu echivalentele sau corespondenţele lor din celelalte subdialecte, inclusiv din cel moldovenesc, care, însă, nu a dezvoltat, în mod natural, prin literalizare şi sublimare, o limbă literară sau, mai exact spus, o altă limbă (implicit sau explicit normată) în cadrul limbii române ca „limbă istorică" (v. *supra*), limbă care, singura, i-ar da dreptul să fie considerată şi cercetată ca o altă limbă istorică romanică, pe de o parte, iar, pe de altă parte, să fie denumită *limba moldovenească.* Păstrarea, în continuare, în *Constituţia* Republicii Moldova a denumirii de limba moldovenească constituie o evidentă, dar foarte mare şi foarte gravă eroare ştiinţifică, generată şi susţinută în exclusivitate din raţiuni de ordin politic.

4. Încheind, vom afirma că atât teoreticienii, susţinătorii şi făcătorii, prin dialectalizarea românei literare şi rusificarea neologismelor, ai artificialei „limba moldovenească", cât şi cei care, astăzi, (mai) susţin, înfocat, denumirea de *limba moldovenească* au ştiut şi ştiu că Prutul, ca graniţă statală, nu a fost şi nu este un hotar lingvistic dialectal şi supradialectal al limbii române.

G. MIHĂILĂ

SPECIFICUL ŞI UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN CERCETĂRILE LUI B. CAZACU

„A devenit de mult o axiomă afirmaţia că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii şi filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mână de maestru pe orbita ştiinţei europene"– scriam acum douăzeci de ani, cu prilejul reeditării integrale a *Cuventelor den bătrâni*. Prin această operă a savantului născut la Cristineştii Hotinului (16 februarie 1836), devenit profesor al Universităţii din Bucureşti (1874) şi membru al Academiei Române (1877), „o nouă provincie îşi făcea în 1878-1881 intrarea în lingvistica şi filologia românească – ilustrate până atunci mai ales de cărturari ardeleni şi munteni..."[1].

Dar înaintea lui B. P. Hasdeu, părintele său, *Alexandru Hasdeu* (*Hâjdeu*, 1811-1872), istoric, folclorist şi scriitor, fusese desemnat, împreună cu poetul şi prozatorul *Constantin Stamati* (1786-1869), membru fondator al Societăţii Academice Române (22 aprilie 1866), dar, neputând participa la lucrările acesteia, a fost proclamat membru de onoare, la 12 septembrie 1870[2]. Mai tânăr decât el, *Alecu Russo* (1819, Străşeni, aproape de Chişinău – 1859), autorul *Cântării României* (cel puţin, al versiunii a doua), ocupă un loc important în filologia românească prin celebrele sale *Cugetări*, în care pleda pentru unitatea şi frumuseţea limbii române literare[3].

Al treilea membru fondator al Societăţii Academice Române, originar din Basarabia, *Ioan Străjescu* (1833-1873), devenit mai târziu deputat la Bucureşti, şi-a lăsat prin testament averea Statului Român pentru a trimite tineri la studii în Franţa[4].

Nu altfel a procedat un alt mecena basarabean, *Vasile Stroescu* (1845-1926), ales membru de onoare al Academiei Române în 1910, după ce sprijinise prin donaţii generoase cultura, şcoala şi biserica românească din Transilvania şi din ţara liberă, precum şi numeroşi studenţi din Basarabia; ulterior, a fost desemnat preşedinte de vârstă al primului Parlament rezultat după Marea Unire din 1918, pentru care el însuşi militase[5]: Basarabia, la 27 martie / 9 aprilie; Bucovina, la 31 octombrie /12 noiembrie; Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul, la 18 noiembrie / 1 decembrie[6].

Între lingviştii şi filologii originari de pe aceleaşi meleaguri basarabene, care au ilustrat studiul şi propagarea limbii române, doi s-au născut curând după aceste importante momente: *Boris Cazacu* (Chişinău, 15 ianuarie 1919), viitor profesor al Universităţii din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române (1963), preşedinte al Societăţii de Ştiinţe Filologice (din 1968), dispărut prematur, în plină putere de muncă (24 august 1987)[7]; *Eugen Coşeriu* (Mihăileni, jud. Bălţi, 27 iulie 1921), viitor profesor al Universităţilor din Montevideo şi Tübingen, *Doctor Honoris Causa* a peste 30 de universităţi din diverse ţări, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova (1991), al Academiei Române (1992) şi a numeroase foruri savante din lume, decedat după o grea suferinţă pe 7 septembrie 2002 la Tübingen.

„*Noi proveneam dintr-o familie care ţinuse limba română la icoană...*" – sunt cuvintele ilustrului savant, tipărite drept titlu al interviului, pe care soarta nu i-a mai dat răgaz să-l vadă apărut în paginile revistei *Academica*[8]. Despre acest *român care aparţine lumii întregi* s-a scris enorm, mai ales începând cu cele cinci vo-

lume ce i-au fost dedicate în 1981, de numeroşi lingvişti din mai multe ţări, inclusiv din România[9]. Dar opera lui, răspândită pe meridianele lumii, devenise cunoscută şi valorificată la noi cu mult înainte, dovadă doctoratul *Honoris Causa* acordat de Universitatea din Bucureşti în 1971, după ce savantul participase aici la *Al XII-lea Congres Internaţional de lingvistică şi filologie romanică*[10].

Aşadar – cum scria cu deplină justificare, acum zece ani, profesorul Anatol Ciobanu, de la Universitatea din Chişinău: „Parafrazând cunoscutul dicton cronicăresc «Nasc şi la Moldova oameni», putem afirma că NASC ŞI-N BASARABIA LINGVIŞTI”[11].

Să ne fie îngăduit însă ca, în comunicarea de faţă, să nu ne ocupăm de lingvistul de notorietate internaţională, Eugen Coşeriu, despre care am scris, între atâţia alţii, acum trei decenii[12], ci să evocăm unele aspecte mai puţin cunoscute din activitatea ştiinţifică a fostului profesor al Facultăţii de Litere din Bucureşti şi prorector al Institutului (astăzi Facultatea) de Limbi şi Literaturi Străine (1963-1966, 1967-1972).

Fiu al unei familii modeste, originare din satul Zberoaia, aproape de Prut, lângă Nisporeni, unde Liceul teoretic, inaugurat la 1 septembrie 1992, îi poartă astăzi numele, *Boris Cazacu* a avut de luptat din copilărie cu greutăţile vieţii (orfan de tată de la şase ani). Reticent în destăinuiri, abia dacă împărtăşea din când în când vreo mărturisire ca aceasta: „Întâlnirea cu opera lui I. L. Caragiale datează din anii când, elev în cursul inferior al liceului, am ascultat interpretarea profesorului de limba română, care ne-a prezentat cunoscutele schiţe *Vizită* şi *D-l Goe*”[13]. Acesta era Liceul „Alexandru Donici”, ale cărui cursuri le-a urmat în anii 1929-1937, încheind cu rezultate meritorii, ce i-au deschis calea, ca bursier al unei Fundaţii din capitala ţării, spre Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti (1937-1941).

Numărându-se printre cei mai buni studenţi ai lui Ov. Densusianu (în ultimul an de viaţă), N. Cartojan şi Al. Rosetti, a fost numit bibliotecar la catedra de limba română; a obţinut licenţa în filologie modernă *magna cum laude* (Limba română şi dialectele ei, Istoria literaturii române vechi, Filologie romanică) şi a absolvit ca eminent Seminarul pedagogic „Titu Maiorescu” (1942), fiind clasificat primul la examenul de capacitate pentru limba şi literatura română (1943). Curând însă a fost încadrat în şcoala de ofiţeri de rezervă şi, după 23 august 1944, a luat parte ca sublocotenent la eliberarea Transilvaniei, ajungând până pe teritoriul Cehoslovaciei, unde a fost rănit.

Întors în ţară şi restabilit după spitalizare, a devenit mai întâi profesor la Colegiul „Sf. Sava” şi la Liceul „Spiru Haret” (1945-1947); totodată, pe baza activităţii ştiinţifice desfăşurate în paginile publicaţiilor mentorilor săi, „Bulletin linguistique” (începând din 1941) şi „Cercetări literare” (1943), a funcţionat ca asistent onorific, iar apoi, în urma concursului, a fost numit asistent titular la catedra de limba română (1947).

Între timp, a intervenit un episod plin de semnificaţie pentru profilul ştiinţific şi civic al tânărului lingvist, episod readus în atenţia noastră de profesoara Tatiana Slama-Cazacu, în paginile revistelor „România literară” (1991) şi „Basarabia” din Chişinău (1993). În noua serie a revistei „Contemporanul”, iniţiată în toamna anului 1946, Mihail Roller – sub pseudonimul Mihail Şova – a publicat la rubrica *Probleme contemporane – Tribuna liberă,* articolul *Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră – O ipoteză* (nr. 4, 11 octombrie, p. 6)[14].

Încercând a face paradă de erudiţie, cu citate din Mihail Kogălniceanu şi Ioan Bogdan, M. Şova începea apodictic: „Până astăzi, în literatura cu caracter istoric nu se pierde niciodată ocazia de a se sublinia în mod argumentat – şi mai ales neargumentat – acest specific deosebit (romanic – *n. n.*) al poporului român”. Or, adăuga el, în acest fel „este minimalizat” rolul influenţei

slave, deşi „filologi din secolul trecut (...) au constatat că două cincimi din limba românească sunt formate din cuvinte slave, în timp ce cele latine sunt o cincime". Evident, nu are rost să rezumăm expunerea „istorică" a lui M. Roller[15], de la daci până în epoca modernă, dar e necesar să semnalăm ideile principale, pentru a putea aprecia apoi semnificaţia intervenţiei lui B. Cazacu.

Confuzia voită debuta cu ideea că, o dată cu prizonierii aduşi de daci de la sudul Dunării, în urma incursiunilor lui Burebista, a început *influenţa latină* „asupra limbii poporului de pe meleagurile de azi ale României. Aceasta *influenţă* (subl. n. – *G. M.*) va creşte mult în momentul înglobării Daciei în Imperiul Roman". Dar, ulterior, retragerea administraţiei romane, provocată de migraţiile popoarelor, a redus aceasta influenţă, după opinia autorului, „pierzându-se cu necesitate o mare parte din lexicul latin. Venirea slavilor în aceste părţi influenţează în mod deosebit dezvoltarea poporului". În pofida evidenţei, potrivit căreia slavii aşezaţi pe teritoriul ţării noastre au fost asimilaţi de populaţia majoritară românească, de-a lungul secolelor VI-XII, M. Roller ajungea să afirme: slavii „nu numai ca nu au fost absorbiţi, dar ei s-au impus – lucru care se vede şi din imensul bagaj slav pe care-l conţine limba noastră".

Plasând în mod greşit „*o nouă influenţă latină în secolele XIII, XIV, XV,* [ce] *s-a suprapus influenţelor anterioare latine şi slave*" (sublinierea îi aparţine), datorită încercărilor de răspândire a catolicismului şi primelor tipărituri (pe care însă nu le datează), M. Şova sublinia reacţia Bisericii ortodoxe, constituirea mitropoliilor în Ţara Românească şi Moldova, extinderea vieţii monahale, iniţiate de Nicodim de la Vodiţa şi Tismana şi de presupuşii săi ucenici, ajunşi până la Mănăstirea Neamţului. Neînţelegând că slavona, ca limbă de cultură, a jucat în Ţările Române acelaşi rol ca latina în Europa apuseană şi centrală, el ajungea să afirme: „Toate aceste mănăstiri reprezintă puternice centre slave, care dezvoltă o intensă activitate culturală bisericească şi slavonă", ceea ce „a făcut ca, în secolele care urmează, un nou strat slav să se suprapună în limba şi cultura noastră".

În sfârşit, M. Roller semnala influenţa occidentală neolatină, după Revoluţia Franceză din 1789, dar conchidea, iarăşi fără bază documentară, exagerând rolul împrumuturilor ulterioare din diverse surse: „Din lexiconul latinesc al limbii noastre numai o mică parte s-a păstrat de pe vremea Imperiului Roman – cea mai mare parte datorându-se influenţelor latine succesive, care se împleteau cu cele slave şi pe care le-am schiţat mai sus". El proclama chiar, în dezacord cu orice analiză onestă, că „influenţa recentă a limbilor neolatine poate explica frecvenţa de astăzi a cuvintelor latine, cu tot numărul lor mai mic, precum şi *structura actuală latină a morfologiei şi sintaxei noastre*" (subl.n.). Drept urmare, noul „diriguitor" al cercetării istorico-filologice conchidea: „Specificul limbii române nu este determinat de numărul cuvintelor pe care le-am păstrat din vremea Imperiului Roman. Şi este potrivnic metodei ştiinţifice ca, în ciuda tuturor faptelor, să susţinem cu orice prilej, în mod forţat aceasta". Dimpotrivă, el recomanda studierea diverselor influenţe culturale, a modului cum poporul român le-a „prelucrat (...), pentru a le da specificul lor propriu. Specialiştii filologi care vor analiza aceste influenţe sub prisma obiectivştiinţifică (?! – *G. M.*) vor aduce o reală contribuţie la limpezirea acestor probleme, pe care noi, ca nespecialişti, le-am ridicat numai".

Riposta dată peste două săptămâni de B. Cazacu a fost pe măsură şi a temperat pe moment zelul „nespecialistului", ce se erija în îndrumător al cercetărilor lingvistice. La aceeaşi rubrică, în nr. 6 al „Contemporanului" din 25 octombrie 1946, el publica articolul ce relua, în ghilimele, titlul celui precedent: *Despre unele «Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră»* (p. 6)[16]. „Mărturisim că am rămas miraţi – declara el cu

fermitate – de părerile exprimate de către autor şi de felul cum înţelege să interpreteze faptele", asemuind pe noul veleitar cu alţi amatori, atraşi de «mirajul» filologiei. „Reluând o discuţie învechită, dl. M. Şova contestă «caracterul latin» al limbii noastre", pe baza derutantei statistici a lui A. Cihac, lansată în 1879 şi dovedită ulterior ca *falsă* (vezi mai jos).

La data aceea, B. Cazacu avea la dispoziţie celebra *teorie a circulaţiei cuvintelor,* formulată de B. P. Hasdeu în 1881 – pe care însă M. Roller o ignorase voit –, potrivit căreia „fizionomia unei limbi e în funcţie nu de numărul cuvintelor, ci de valoarea lor circulatorie", confirmată, cum se ştie, pe urmele lui S. Puşcariu, prin studiul lui D. Macrea, *Circulaţia cuvintelor în limba română* (extras din „Transilvania", an. 73, nr. 4, Sibiu, 1942). B. Cazacu reamintea concluziile confratelui său mai în vârstă, desprinse din analiza exhaustivă a *Poeziilor* lui M. Eminescu, retipărite în ediţia critică a lui Perpessicius (*Opere*, I, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1939): 48,68% cuvinte de origine latină (împreună cu derivatele lor), respectiv, în circulaţie – 83% (procente comparabile cu cele din poeziile lui Verlaine: 49%, respectiv 83,10%). Prin urmare – conchidea el –, „dl. Şova n-a făcut decât să înceapă o discuţie de prisos şi să întunece anumite lucruri limpezi pentru toată lumea".

Recomandându-i lui M. Şova – alias M. Roller – să studieze pentru istoria raporturilor slavo-romanice în epoca veche celebra sinteză a lui L. Niederle, profesor la Universitatea din Praga (*Manuel de l'antiquité slave*, t. I-II, Paris, 1923-1926)[17], filologul îl corecta, pe drept cuvânt, şi cu privire la presupusa influenţă latină din secolele al XIII-lea – al XV-lea, care ar fi determinat primele traduceri româneşti, cum crezuse I. Bărbulescu. Această influenţă a existat într-adevăr, însă mai târziu, începând cu marii cronicari din secolul al XVII-lea.

După semnalarea şi a altor „curioase contraziceri", formulări improprii şi inexactităţi, B. Cazacu încheia: „Căutând să ne prezinte o nouă «ipoteză», d. M. Şova n-a fost prea fericit inspirat atunci când s-a oprit la problema raporturilor slavo-române". Şi afirma răspicat, bazat pe *Istoria limbii române* a profesorului său, Al. Rosetti (I, ed. 2, Bucureşti, 1940): „E lucru ştiut că limba română e continuatoarea latinei vorbite în provinciile orientale ale Imperiului Roman, datorită faptului că acei care neau transmis-o au avut conştiinţa că vorbesc aceeaşi limbă, deosebită de a popoarelor conlocuitoare". Evident, cercetătorii serioşi, între care acelaşi Al. Rosetti (*Istoria...*, III, 1940), n-au minimalizat influenţa veche slavă, dar aceasta „constituie un caz de *superstrat*", prezent mai ales în *vocabular*, şi nu în morfologie, „care constituie trăsătura caracteristică a unei limbi".

Concluzia, formulată la fel de tranşant, era una de *metodă*: „Prin felul cum şi-a tratat subiectul, autorul n-a reuşit decât să arate că în domeniul filologiei, pe lângă o informaţie bogată şi de bună calitate, se cere, mai ales, mult discernământ critic"[18].

Să vedem, totuşi, dacă punctul de pornire al lui M. Roller avea vreun temei serios, dincolo de teoria *circulaţiei cuvintelor* (a *frecvenţei* utilizării lor), formulată cu atâta acuitate de B. P. Hasdeu şi confirmată, în cercetările ulterioare de *statistică a vocabularului*, până astăzi. Lăsând la o parte faptul că numeroase etimologii date de Cihac erau greşite chiar la stadiul cunoştinţelor de atunci (fapt semnalat încă de Hasdeu), Mircea Seche şi, ulterior, autorul acestor rânduri au arătat că el a comis următoarele inexactităţi[19], ce încălcau unele principii fundamentale ale ştiinţei *statisticii* şi, deci, viciau din temelie concluziile sale[20]:

1) În *Prefaţa* la *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, [II]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais* (Francfort s/M., 1879, p. VIII)[21], Cihac afirmă: „L'élément *latin* de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'une cinquiène de son vocabu-

laire, tandis que l'élément *slave* y entre pour le double ou pour 2/5 à peu près"; iar mai departe detaliază cifric proporţiile: „Dans mes éléments *latins* de la langue roumaine et dans l'ouvrage *présent*, j'ai indiqué environ 500 mots *latins*, 1000 mots *slaves*, 300 mots *turcs*, 280 mots *grecs-moderne* et 20 à 25 mots magyars pour l'*albanais*[22], qui sont identiques avec les vocabules correspondants roumains" (Din frază lipseşte un fragment, înainte de ultimele cuvinte, între care *magyars* este greşit imprimat: cifrele *20-25* se potrivesc, mai degrabă, pentru „elementele albaneze", respectiv autohtone; adăugăm aici – păstrând modul de aproximare al lui Cihac – cifra de *280* pentru împrumuturile maghiare, comparabile cantitativ cu cele greceşti).

Aşadar, cum constatam în 1983, din acest calcul aproximativ rezultă că dicţionarul ar avea doar circa *2.385* cuvinte-bază, respectiv *cuvinte-titlu* (culese cu aldine), în temeiul cărora s-a efectuat derutanta statistică. În realitate, noi am numărat *5.327 cuvinte-titlu* (1.182 elemente latine, 2.180 slave, 514 maghiare, 806 turceşti, 606 neogreceşti şi 39 „albaneze", respectiv autohtone), în jurul cărora se grupează adesea diverse derivate (cele mai multe formate în limba română, altele moştenite din latină sau împrumutate ca atare); din cele *5.327 cuvinte-titlu* trebuie să scădem *57* nume de locuri şi de persoane, incluse în dicţionar mai mult sau mai puţin întâmplător (41 la elem. sl., 9 la elem. magh., 3 la elem. turc., 4 la elem. gr.), de unde rezultă *5.270 cuvinte-bază (apelative)*[23].

2) Cu atât mai mult, Cihac n-a luat în consideraţie derivatele consemnate în cadrul majorităţii cuiburilor etimologice. Or, procedând la numărătoarea cuvintelor-bază şi a derivatelor, M. Seche a stabilit „suma totală de *17.645 de cuvinte înregistrate*, exclusiv variantele (fonetice ori lexicale) şi toponimicele"[24]. Grupate pe cuiburi etimologice, în cadrul celor şase secţiuni pe origini (lipsesc împrumuturile germanice, neologismele latino-romanice, adoptate în mod curent până la acea dată, cuvintele de origine necunoscută, cele onomatopeice şi derivatele respective), toate cele *17.645 de cuvinte* se repartizează astfel, potrivit *statisticii stabilite de M. Seche*, care diferă sensibil de *cea inexactă a lui Cihac*, efectuată prin luarea în consideraţie a numai circa 1/7 din cuvintele incluse în dicţionar: elemente de origine latină şi derivatele lor – 8.038 (peste 45%); împrumuturi slave şi derivatele lor – 6.141 (sub 35%); împrumuturi turceşti şi derivatele lor – 1.259 (peste 7%); împrumuturi greceşti şi derivatele lor – 1.100 (peste 6%); împrumuturi maghiare şi derivatele lor – 1.026 (sub 6%); elemente autohtone şi derivatele lor – 90 (sub 1%)[25].

În prezenţa ripostei principiale şi judicioase a lui Hasdeu, cercetătorii ulteriori au considerat de prisos verificarea *de facto* a cifrelor şi proporţiilor avansate de Cihac, până la acest control al lui M. Seche, care – cu precizările de mai sus – pune capăt unei discuţii „învechite", după cum apreciase pe drept cuvânt B. Cazacu.

Mai mult, astăzi dispunem de o analiză obiectivă a *structurii etimologice a vocabularului românesc reprezentativ*, după statistica generală a lui D. Macrea, efectuată în deceniile din urmă, pe baza DLRM (1958)[26]. Ea este cuprinsă în ampla lucrare colectivă, condusă de Marius Sala, acum 15 ani: *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988), în care secţiunea consacrată *limbii române* a fost realizată de Mihaela Bârlădeanu (p. 19-79). Selectând *2.581 de cuvinte* din DEX[27], pe baza bogăţiei semantice (minimum 5 sensuri proprii sau figurate), a puterii de derivare (cel puţin 3 derivate, formate prin sufixare, prefixare sau derivare regresivă) şi a uzajului, criteriu postulat de Hasdeu (2.000 + 28 de cuvinte, cu indicele minimal de uzaj de 13,48, din *Dicţionarul de frecvenţă* al lui A. Juilland, P. M. H. Edwards şi Ileana Juilland)[28], cu etimologiile acceptate prin confruntarea dicţionarelor lui S.

Puşcariu, I.A. Candrea – Ov. Densusianu şi Al. Ciorănescu, autoarea a ajuns la următoarele rezultate globale:

1) Cuvinte latineşti moştenite: 782 (30,29 %);

2) Creaţii lexicale româneşti (mai ales de la cuvinte moştenite din latină, dar şi de la unele împrumuturi): 637 (24,68%);

3) Cuvinte cu etimologie multiplă (între surse figurând mai ales latina savantă, franceza şi italiana): 457 (17,70%);

4) Împrumuturi vechi slave şi slavone: 237 (9,18 %);

5) Împrumuturi franceze: 193 (7,47%);

6) Cuvinte cu origine incertă (dintre care unele se vor dovedi, probabil, autohtone, în baza noilor cercetări): 70 (2,71%);

7) Împrumuturi latine savante: 38 (1,47%);

8) Împrumuturi din bulgară (aproape sigur acestea vor trebui să fie incluse la grupa 4): 34 (1,31%);

9) Împrumuturi din maghiară: 33 (1,27%);

10) Împrumuturi din neogreacă: 25 (1,11%);

11) Elemente din substratul traco-dacic: 23 (0,96%);

12) Împrumuturi din diverse alte limbi: 18 din turcă, 15 din italiană, 7 din rusă, 7 din germană, 5 onomatopee, 2 împrumuturi din sârbocroată şi 2 din ucraineană – în total, 56 de cuvinte (2,16%).

În lumina acestor rezultate obiective, putem spune că riposta lui B. Cazacu, în anii de început ai activităţii sale ştiinţifice, pe urmele marelui său înaintaş, B. P. Hasdeu, ale lui S. Puşcariu, Al. Rosetti şi D. Macrea, s-a dovedit judicioasă, împiedicând răspândirea unei deformări tendenţioase a specificului limbii române, ca limbă romanică, ce a asimilat în vocabularul său numeroase împrumuturi din cele mai diverse surse, inclusiv vechi slave (populare) şi slavone[30].

NOTE

[1] Tomul I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, p. 7-8; tomurile II şi III au apărut în 1984. Grigore Brâncuş a reeditat, cu studii introductive şi note: *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. 1-3, Bucureşti, Editura Minerva, 1972-1976 (vol. 1, de asemenea, la Editura Teora, 1998); *Studii de lingvistică şi filologie,* 1-2, Bucureşti, Editura Minerva, 1988.

[2] Vezi: Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-1999. Dicţionar,* ed. 2, rev. şi adăug., cu un *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999, p. 238; Nicolae N. Romanenko, *Alexandru Hâjdău în „Dosarul nr. 90" (de arhivă)*, în vol. *Pro Fide et Patria. Contribuţii la studierea vieţii şi activităţii membrilor familiei Hâjdău – Hasdeu*, Chişinău, Editura Epigraf, 2002, p. 14-35. Pe urmele lui Em. C. Grigoraş (1930), Dan Zamfirescu a numit pe cei doi Hasdeu, Alexandru şi Bogdan Petriceicu, reprezentanţi ai *Şcolii Basarabene* în istoriografia şi filologia românească (*Cultura română – Sinteză europeană*, Bucureşti – Chişinău, Editura „Litera Internaţional", 2002, p. 288-293).

[3] Vezi: *Istoria literaturii române*, II, red. resp. Al. Dima, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 489-507 (capitol scris de Al. Dima); *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Bucureşti, Editura Albatros, 2000, p. 726-727 şi anexa (articol scris de Paul Cornea); B. Cazacu, *Limba română literară. Probleme teoretice şi interpretări de texte,* Bucureşti, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1985, p. 109-112, *Recitind* ***Cugetările*** *lui A. Russo. Elogiul bunului simţ*.

[4] Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei* ..., p. 504.

[5] *Ibidem*, p. 505.

[6] Vezi ampla expunere a acestor evenimente capitale, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II. *De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator: Acad. Gheorghe Platon, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 463-539 (Ion Agrigoroaiei, *Marea Unire*; despre Vasile Stroescu, p. 376, 479-480, 559).

[7] Evocat, între alţii, de: I. Hangiu, G. Mihăilă, Ion Dodu Bălan, în „Buletinul Societăţii [de Ştiinţe Filologice] pe anul 1987", p. 123-130; Mioara Avram, în „Limbă şi literatură", 1987, vol. IV, p. 528-

532; Liliana Ionescu Ruxăndoiu, în „Limba română”, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 553-554.

[8] Acordat Eugeniei Guzun (anul XII, 2002, nr. 5-6, august-septembrie, p. 49-54).

[9] *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, 1921-1981*, Madrid-Berlin-New York, Editorial Gredos-Walter de Gruyter, 1981.

[10] Evocările recente dau o informaţie, fie şi incompletă, despre viaţa şi excepţionala-i operă, din care o parte publicată în România şi în Republica Moldova: Marius Sala, *Eugeniu Coşeriu, un român care aparţine lumii întregi*, „Academica”, anul XII, 2002, nr. 7, octombrie, p. 54; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Eugeniu Coşeriu, savantul şi omul,* ibidem, p. 55-60; Nicolae Saramandu, *Eugeniu Coşeriu, teoretician al limbajului*, ibidem, p. 61-61; Ioana Narcisa Creţu, în „România literară”, anul XXXV, 2002, nr. 47, 27 noiembrie – 3 decembrie, p. 19; Mihai Zamfir, ibidem, nr. 49, 11-17 decembrie, p. 31; Gregorio Salvator (Academia Regală a Spaniei), ibidem, anul XXXVI, 2003, nr. 6, 12-18 februarie, p. 28 (traducere de Florina Nicolae, din „ABC”, 7 decembrie 2002), ş. a. Revista „Limba Română” din Chişinău a închinat un întreg număr (10 (88), octombrie 2002) memoriei marelui savant, cuprinzând texte semnificative de-ale sale privind *Identitatea limbii şi a poporului nostru*, articole semnate de numeroşi lingvişti din România şi Republica Moldova, precum şi un interviu acordat Eugeniei Bojoga de profesorul B. García Hernández (Madrid). Vezi, de asemenea: Florin Manolescu. *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945-1989. Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii,* Bucureşti, Compania, 2003, p. 199-203 *(Coşeriu, Eugen).*

[11] Vezi mai jos, nota 14.

[12] *Eugénio Coseriu*, „Tribuna României”, II, 1973, nr. 23, p.12.

[13] *Limba română literară,* p.120-121: *I. L. Caragiale şi cultivarea limbii*; vezi şi ultimul său articol, *Eternul Caragiale,* „Limbă şi literatură”, 1987, vol. III, p. 301-306.

[14] Vezi: Tatiana Slama-Cazacu, *Încercarea de integrare a limbii române printre limbile slave, „*România literară”, anul 24, 1991, nr. 36, 5 sept., p.7; *Nume mari ale ştiinţei şi culturii noastre: Boris Cazacu,* „Basarabia”, 1993, nr. 1, ianuarie, p. 169-184: Tatiana Slama-Cazacu, *Un moment (dureros) din istoria limbii române* (p. 169-171); B. Cazacu, *Despre unele «Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră*» (p. 171-173); P. Stroe, *Un lingvist român care nu trebuie uitat: Boris Cazacu (1919-1987)* (p. 173-178, cu date biografice şi o bibliografie a articolelor ce i-au fost consacrate); Anatol Ciobanu, *Savant de talie europeană* (p. 178-184: analiză detaliată a lucrărilor).

[15] Mihail Straje înregistrează doar a doua semnătură: Mihail R. Rollea (*Dicţionar de pseudonime, alonime*..., Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 606).

[16] În reproducerea din revista „Basarabia” (vezi nota 14) s-au strecurat trei greşeli de tipar, dintre care prima chiar la început: „În *renumitul* număr al «Contemporanului»...”, în loc de: „În *penultimul* număr...”; mai jos: „dl. M. Şova *constată* «caracterul predominant latin» al limbii noastre”, în loc de *contestă; ejusdem farinea,* în loc de *ejusdem farinae*.

[17] Stadiul actual al informaţiei privind raporturile slavo-române în epoca veche, în: *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, coordonatori: Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 725-737 (D. Gh. Teodor, *Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII*; bibliografie, p. 758-759); vol. III, *Genezele româneşti*, coordonatori: ✞ Acad. Ştefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, p. 38-45 (M. Rusu ş. a., *Situaţia etno-demografică în condiţiile migraţiei slavilor, avarilor şi bulgarilor*; bibliografie, p. 122-126).

[18] Peste alte două numere, la aceeaşi rubrică (nr. 8, din 7 noiembrie, p. 6), Al. Graur a încercat, în articolul *Influenţe latine şi slave*, să justifice demersul lui Mihail Şova (fără a-i divulga numele real); acesta ar fi avut „meritul că a reactualizat o temă care astăzi se poate dezbate fără frică de persecuţii (?! - *G. M.*) şi că a emis o ipoteză demnă de a fi luată în consideraţie”. Renunţând să comentăm articolul, reproducem doar încheierea: „Socotesc, prin urmare, că ipoteza d-lui Şova ar trebui aprofundată de specialişti, şi respinsă numai dacă o cercetare amănunţită ar dovedi-o nefondată”.

[19] Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, p. 103-131; G. Mihăilă, *Marginalii la etimologiile lui B. P. Hasdeu din „Cuvente den bătrâni”* (1983), în *Contribuţii la etimologia limbii române,* Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002, p. 91-97.

[20] Într-o *cercetare statistică* se ia în consideraţie „*totalitatea manifestărilor* sau *elementelor* de aceeaşi natură, de aceeaşi esenţă calitativă ale unui fenomen sau proces"; între altele, trebuie evitate „erorile premeditate, fie de către cel care culege datele", fie de către cel care le comunică (Tudor Baron, Constantin Anghelache, Emilia Ţeţan, *Statistică*, [Bucureşti], Editura Economică, 1996, p. 18, 29).

[21] Volumul [I], *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes,* apăruse în 1870.

[22] „Je me propose d'en publier plus tard la liste détaillée" (nota lui Cihac).

[23] Diferenţa – de altfel, nu prea mare – dintre cifra noastră, *5.327*, şi cea a lui S. Puşcariu, *5.765*, din *Locul limbii române între limbile romanice* (1929, în: *Cercetări şi studii,* Bucureşti, 1974, p. 164), se explică, desigur, prin faptul că şeful şcolii clujene va fi luat în consideraţie şi trimiteri de felul *grajd*, s. v. *gard*. E curios însă că S. Puşcariu se referă la „indicele de la sfârşit", când acesta – cum a arătat M. Seche (*Schiţă*..., I, p. 107-108, nota 3) – are circa 8.400 de cuvinte, fără a consemna toate derivatele. Explicaţia faptului că indicele nu este complet o găsim în memoriile lui J. Urban Jarník, căruia Cihac îi mulţumeşte, la sfârşitul *Prefeţei,* „du concours qu'il a bien voulu me donner dans la rédaction des *Index* de ce livre" (p. XVIII): „Eu scoteam mai cu seamă din volumul al doilea (dar şi din primul – *G. M.*) *toate cuvintele aflătoare acolo, din cari autorul pentru indice îşi alegea numai pe acele ce se păreau de neapărată trebuinţă" (Drumul pe care am mers*, Bucureşti, 1909, p. 45-46; subl. n.).

[24] *Schiţă*..., I, p. 108; de asemenea, au fost excluse şi cele câteva antroponime.

[25] *Ibidem*, p. 107-108. Evident, autorul a acceptat pentru statistica sa toate etimologiile lui Cihac, indiferent dacă au fost confirmate sau nu în cercetările ulterioare.

[26] *Probleme de lingvistică românească,* Bucureşti, 1961, p. 29-45; *Probleme ale structurii şi evoluţiei române*, Bucureşti, 1982, p. 52-71.

[27] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, sub conducerea acad. Ioan Coteanu, dr. Luiza Seche şi dr. Mircea Seche, Bucureşti, Editura Academiei, 1975; în anii din urmă a apărut ediţia a II-a, revăzută şi îmbogăţită, sub conducerea acad. Ion Coteanu şi dr. Lucreţia Mareş (Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996; nou tiraj, 1998).

[28] *Frequency Dictionary of Romanian Words*, Londra – Haga – Paris, 1965.

[29] S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element,* Heidelberg, 1905 (retipărit în 1975; vezi şi *Însemnările autorului pe exemplarul propriu de lucru...* Introducere şi stabilirea textului: Dan Sluşanschi, Editura Universităţii din Bucureşti, 1995); I. A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine [A – putea],* Bucureşti, 1914; Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, 1-7, Universidad de La Laguna, 1958 –19-66 (*Dicţionarul etimologic al limbii române,* trad. de Tudor Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2001).

[30] Stadiul actual al cunoştinţelor noastre în acest domeniu, cu bibliografia anterioară, este reflectat în cărţile ce le-am publicat în ultimele decenii: *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1960; *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973; *Contribuţii*...(menţionată în nota 19).

Plovdiv

Doru MIHĂESCU

NUMELE BASARABIEI

Cunoscător, în bună măsură, în mod direct al situaţiei din Bucovina, informat şi interesat deopotrivă în legătură cu situaţia din Basarabia, Mihai Eminescu se arăta atât de marcat de marea diferenţă între o realitate şi cealaltă, încât, la un secol după pierderea primului teritoriu şi la peste şase decenii după pierderea celui de-al doilea, lăuda, pe de o parte, Curtea din Viena, iar pe de alta, aducea acuzaţii grave Curţii imperiale ruse:

„În curgerea unui veac moldovenii din Bucovina s-au deprins cu stăpânirea nemţească şi astăzi ei se simt alipiţi cu credinţă şi strâns legaţi de Curtea din Viena; Bucovina a rămas însă o ţară românească, o parte din Moldova... Lauda pentru că s-a păstrat românitatea Bucovinei nu se cuvine însă numai moldovenilor; şi Curtea din Viena e părtaşă la dânsa...

Cu totul alta e soarta moldovenilor căzuţi sub stăpânirea pravoslavnicului Ţar al tuturor ruşilor. Pe când cei 200.000 români din Bucovina formează un mic centru pentru dezvoltarea vieţii româneşti, milionul de români din aşa-numita Basarabie rusească este deschegat şi ţinut cu sila departe de poporul românesc.

Rusia nu se mulţumeşte de a fi luat o parte mare şi frumoasă din vatra Moldovei, nu se mulţumeşte de a fi călcat peste graniţa firească a pământului românesc, ci voieşte să-şi ia şi sufletele ce se află pe acest pământ şi să mistuiască o parte din poporul român”[1].

Fără îndoială, Eminescu avea dreptate în multe privinţe; este un adevăr pe care noi, cei de azi, îl putem verifica fără mare dificultate, atât prin cercetarea mai vechilor documente, cât şi prin experienţa câştigată, din păcate şi în privinţa unei părţi a Bucovinei şi nu numai, de-a lungul unei perioade care, prin durată, dar mai ales prin evenimente şi învăţămintele lor, o depăşeşte sensibil pe aceea din perspectiva căreia putea judeca lucrurile, la vremea sa, autorul **Luceafărului**.

Iată, în cele ce urmează, doar câteva date şi argumente în acest sens.

În lucrarea **Bukovina**, pregătită sub conducerea Secţiei Istorice de la Foreign Office (pentru uzul delegaţilor britanici la Conferinţa de Pace de la Paris – Versailles, Saint Germain (en Laye), de după primul război mondial), citim la un moment dat următoarele: „Convenţia finală din 12 mai 1776 (este vorba de convenţia austriaco-turcă semnată la acea dată la Balamutca, pe Nistru, ceva mai sus de Hotin – n.n.) ceda Austriei un teritoriu de 4.035 mile pătrate, cu o populaţie de 70.000 locuitori. Maria Tereza nu a uitat să verse o lacrimă în legătură cu aceste „afaceri moldoveneşti... în privinţa cărora nu avem deloc dreptate... Trebuie să recunosc că nu ştiu cum vom ieşi din această situaţie, dar cu greu onorabil; iar asta mă mâhneşte cum nu se poate exprima în cuvinte”[2].

Citatul reprodus în lucrarea tipărită la Londra provine dintr-o scrisoare a împărătesei Maria Tereza către fiul ei, împăratul Iosif al II-lea (asociat la tron în anul 1765), care datează din 4 februarie 1775, pe când „frumoasa” afacere a anexării teritoriului nordvestic al Moldovei[3] era în curs de perfectare între demnitari şi comandanţi militari austrieci, pe de o parte, demnitari turci şi comandanţi militari ruşi, pe de alta, nu fără „ajutorul” unor importante sume de bani şi cadouri de mare valoare oferite de cei dintâi[4].

Împărăteasa cunoştea fără îndoială toate detaliile acestei penibile afaceri, iar regretele sale, chiar dacă fără urmări practice, merită a fi menţionate, cu atât mai mult acum, când avem în urmă, ca şi în prezent, atâtea fapte şi întâmplări cărora le-ar putea servi drept termen de comparaţie...

Căci, iată, pe de altă parte, în anul 1817, la numai cinci ani de la anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru, aflăm dintr-o lucrare geografică tipărită la Moscova că teritoriul respectiv, numit *Bessarabskaja oblasti*,

reprezenta o regiune a imperiului rus, în care trăiau *moldoveni*, consideraţi băştinaşi, în timp ce în principatul Moldovei, numit *Moldavskoe gospodarstvo* (mai bine zis în ceea ce mai rămăsese din acel principat) trăiau *vlahi*, la fel ca în principatul *Valahiei*.

Este aici o primă încercare nu numai de a legitima anexarea a peste jumătate din teritoriul de atunci al principatului românesc al Moldovei (45.630 km^2 anexaţi, faţă de 38. 230 km^2 rămaşi, reprezentând doar 40% din teritoriul principatului ale cărui frontiere însuşi imperiul rus le recunoscuse, în anul 1711, prin Tratatul semnat la Luţk de Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir)[5], dar şi de a face ca această anexare să fie cât mai durabilă.

Şi dacă în principatele Moldovei şi Valahiei trăiau *vlahi*, care vorbeau limba română, iar în Moldova de la est de Prut (*Bessarabskaja oblasti*) trăiau *moldoveni*, aceştia din urmă nu puteau vorbi, fireşte, decât... *limba moldovenească*. Şi astfel, o sintagmă folosită în izvoare româneşti încă din secolul al XVII-lea, dar nu pentru a denumi o limbă deosebită, ci tot limba română, a fost preluată şi trecută la accepţiunea obligatorie de „limbă (romanică) diferită de limba română". Generaţii la rând au fost apoi educate cu stricteţe în acest sens, atât în privinţa denumirii limbii, cât şi a vorbitorilor ei.

Asupra sensului sintagmei *limba moldovenească* în secolul al XVII-lea, este edificator, spre exemplu, titlul unui manuscris moldovenesc din anul 1682: *Alfavita pentru învăţătura şi întoarcerea a mulţi eretici necredincioşi către catolicească credinţă... întâi acmu de nou urzită şi pre limba leşască lumii dată în anii de la Domnul nostru Isus Hristos, 1681... După acéea, la al doilea an, scrisă şi tălmăcită, mutându-să din limba leşască şi pre* **limba noastră moldovenească sau rumânească,** *leat 1682* (ms. rom. 2515 BAR, f. 4^r). [...]

Iar asupra stricteţei utilizării denumirii respective, demn de remarcat, între atâtea altele, ni se pare cazul unui studiu apărut în 1977, în Buletinul Universităţii din Leningrad, în care, citându-se la un moment dat titlul unui cronograf românesc scris în Moldova în 1682-1683, pasajul „den carte grecească pre limbă de înţăles *românească* scoasă de Pătraşco Danovici" (ms. cronografului românesc de la Harkov, f. I^r) este redat în ruseşte.

În spiritul celor constatate cândva de Eminescu, să remarcăm acum faptul că, după 1775-1776, la Viena, nimeni nu s-a putut gândi să meargă atât de departe încât să avanseze ideea că în teritoriul anexat şi „botezat" Bucovina ar trăi un popor diferit de acela din restul Moldovei, vorbind o limbă diferită şi asta cu toate că în vechi manuscrise şi documente din acea zonă sintagma *limba moldovenească* = limba română putea fi întâlnită şi deci răstălmăcită, la fel ca între Prut şi Nistru, în teritoriul „botezat" Basarabia.

Frontiera etnică artificială de la Prut, inventată cu atâta operativitate, a determinat şi unele mutaţii în privinţa denumirii teritoriului anexat, al cărui nume iniţial nu numai că amintea pe acela al cunoscutei familii domnitoare din Ţara Românească (de la care se şi trăgea), dar nici nu era potrivit ca formă cu sintagma *limba moldovenească*, cu noul şi obligatoriul ei sens de „limbă (romanică) diferită de limba română", menit a justifica, la rândul său, respectiva frontieră etnică.

După cum se ştie, denumirea *Basarabia*, derivată de la antroponimul *Basarab*, a reprezentat timp de peste un secol şi jumătate, de la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVI-lea, una dintre denumirile principatului românesc de la sud de Carpaţi, Ţara Românească (Muntenească), utilizată, ca şi corespondenta ei *Bogdania* pentru Moldova, mai cu seamă în izvoare externe (bizantine, sârbeşti, maghiare, polone, turceşti etc.).

Cam în aceeaşi perioadă, cele două principate erau numite în literatura bizantină şi *vlahii*, adică „ţări ale vlahilor (românilor)", la fel ca şi teritoriile locuite de români (de aromâni) sau şi de români din sudul Dunării. Pentru a se şti exact despre ce *vlahie* era vorba, se utilizau uneori

determinative simple, ţinând de mărime, de numele conducătorului, de poziţia geografică faţă de Bizanţ etc. Astfel, *vlahiile* din Tesalia şi Epir erau numite *Vlahia Mare* ori *Vlahia Mică*, ţarul Ioniţă, supranumit Caloian, al bulgarilor şi vlahilor (1197-1207), era numit *domnul Vlahiei*, mitropolitul de Mitilene era trimis în 1395 în *Vlahia* = Ţara Românească, iar sultanul Mahomed al II-lea pornea în vara anului anului 1476 expediţia asupra *Vlahiei* = Moldova; în schimb, în anul 1359, Nicolae Alexandru era numit domn al *Ungrovlahiei*, adică al *Vlahiei* dinspre Ungaria (= Ţara Românească), iar în anul 1395, mitropolia Moldovei era numită a *Rusovlahiei*, adică a *Vlahiei* dinspre Rusia etc.[6].

După ce, în primul deceniu al secolului al XV-lea, în contextul disputelor polono-ungare pentru controlul ieşirii la Marea Neagră, pe braţul Chilia, pentru litoralul Moldovei şi pentru limanul Nistrului, un mic teritoriu deţinut până atunci de Ţara Românească peste Delta Dunării, având drept centru cetatea Chilia, a trecut sub stăpânirea Moldovei[7], în condiţiile în care în Moldova se utilizau pentru Ţara Românească (Muntenească) şi denumirile *Ţara Basarabiei*, *Basarabia*, acel mic teritoriu a căpătat numele de *Basarabia*, ca un fel de emblemă a provenienţei sale, un nume pe care avea să-l păstreze apoi timp de circa trei secole (cel puţin din prima jumătate a secolului al XVI-lea, după cum o atestă documentele, până în primele decenii ale secolului al XIX-lea). Am putut constata toate acestea cercetând un mare număr de izvoare româneşti şi străine din acea perioadă: scrieri geografice, istorice, mărturii ale unor călători străini contemporani, precum şi zeci de hărţi de diferite provenienţe (germană, franceză, italiană, engleză, austriacă, spaniolă, rusă, română etc.)[8].

Iată aici, spre exemplu, o menţiune de la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, din ms. rom. 1667 BAR, din capitolul *Pentru Moldova* (f. 31^{r}-32^{v}), reprezentând o traducere după o „Scriere gheograficească ce s-au tipărit în Rosâie la anul 1770” (f. 31^{r})[9]. După ce se vorbeşte de Ţara de Jos (cu 12 ţinuturi), de Ţara de Sus (cu 7 ţinuturi), este menţionată *Basarabia*, care „mai de mult au fost de Ţara Moldovii ca a triia parte a aceştii ţări”, la rândul ei cu 4 ţinuturi: Bugeac, Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Smil (Ismail).

Chiar şi după aproape nouă decenii de la anexarea din 1812, în urma căreia denumirea *Basarabia* (sub această formă sau sub forma unor derivate intrate în componenţa unor sintagme precum *Bessarabskaja oblasti* – v. mai sus) fusese atribuită întregului teritoriu anexat, tocmai pentru a ascunde proporţiile raptului, în izvoare ruseşti, cum ar fi o *Descriere statistică a Basarabiei sau Bugeacului*, tipărită în anul 1899 la Cetatea Albă, ea mai era utilizată încă şi cu sensul vechi. O dovedeşte chiar titlul acestei lucrări şi o lasă clar să se înţeleagă pasajul: „După încheierea tratatului de pace între imperiul rus şi Poarta Otomană, în Bucureşti, la 16 mai 1812, *Basarabia, cu o parte a Moldovei, situată între aceleaşi râuri, Nistru şi Prut*, a fost alipită statului rus” (subl. n.). De amintit în treacăt „amănuntul” că acea „parte a Moldovei” situată între Nistru şi Prut, despre care se spune aici că a fost alipită statului rus împreună cu Basarabia, era de fapt de 4-5 ori mai mare decât Basarabia însăşi, astfel definită...

Ulterior însă, o asemenea „eroare” ca aceea din lucrarea apărută la Akkerman în 1899 va avea tot mai puţine şanse să se producă, aşa încât termenul *Basarabia* va ajunge să fie explicat prin formulări de tipul „regiune istorică între râurile Nistru şi Prut”, cu precizarea, determinată de „opera” lui Stalin din vara anului 1940, „acum partea de bază a teritoriului R.S.S. Moldoveneşti şi partea de sud a Regiunii Odessa”, după ce „între 1918-1940 fusese ocupată în mod ilegal de România boierească”.

Pentru a pune de acord denumirea teritoriului cu aceea a *limbii moldoveneşti* = „limbă (romanică) diferită de limba română”, după Unirea din 1859, desăvârşită în 1918 şi după noua anexare din 1940, denumirea *Basarabia* a căzut în desuetudine (ba chiar a devenit subversivă), fiind preferate

sintagme incluzând termenul *Moldova* sau forme derivate ale acestuia. Nu a contat faptul că acest termen, ca şi *Muntenia*, nu a avut nicicând o semnificaţie etnică specială, nu a denumit, la origine, decât nişte detalii geografice legate de începuturile unei statalităţi româneşti medievale, un râu şi una din primele capitale[10], ambele situate însă în afara teritoriului pe care, din motive obscure, termenul respectiv era ales acum să-l denumească.

Începutul a fost făcut în anul 1924, sub semnul aceluiaşi Stalin, când s-a creat, dincolo de Nistru, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, cu capitala la Balta şi depinzând de R.S.S. Ucraineană[11].

O revenire la denumirea *Basarabia* şi la sensul atribuit acesteia de ocupanţii din 1812 s-a produs, din necesităţi de ordin practic, în anexele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la Moscova, în prezenţa lui Stalin, la 23 august 1939 şi în „celebrele" note ultimative decurgând din acesta, dar favorizate şi de conjunctura internaţională a momentului, adresate de U.R.S.S. României la 26 şi 28 iunie 1940[12].

După a doua anexare, ca urmare a acceptării respectivelor note ultimative, noua generaţie de ocupanţi a decis ca denumirea având ca punct de plecare hidronimul Moldova s-o înlocuiască pe aceea dată cândva, din motive valabile la vremea respectivă, de înaintaşii lor.

Acest lucru s-a întâmplat încă în august 1940, o dată cu crearea R.S.S. Moldoveneşti. Cu adevărat demnă de epoca ei, noua generaţie a mers însă mai departe decât, pe vremuri, oamenii ţarilor, „decupând" nordul şi sudul, cu tot cursul Dunării, cu tot litoralul de la Marea Neagră, cu tot limanul Nistrului şi trecându-le, împreună cu noile „achiziţii", nordul Bucovinei, Ţinutul Herţa şi Insula Şerpilor, la R.S.S. Ucraineană; culmea este că a fost „decupată" şi trecută la aceeaşi republică şi o parte din „celebra" R.A.S.S. Moldovenească, inclusiv „capitala", Balta.

Chiar şi după o sumară trecere în revistă ca aceea pe care am realizat-o în paginile de mai sus, este limpede, credem, că nici *Basarabia* şi nici *Moldova* nu reprezintă, în spiritul adevărului şi al dreptăţii, denumiri adecvate pentru aceste atât de greu încercate ţinuturi româneşti şi asta cu atât mai mult cu cât la originea amândurora s-au aflat tocmai cei care, producând răul, au dorit apoi să-l ascundă, să-l perpetueze şi, eventual, să-l amplifice.

Credem că modelul în această privinţă ar fi trebuit căutat în denumirile altor state şi popoare, până nu de mult divizate sau încă divizate, precum Germania (şi poporul german) ori Coreea (şi poporul coreean).

Cât despre acapararea sufletelor şi „mistuirea unei părţi din poporul român", despre care vorbea cândva Eminescu, minuni ca acelea din anii 1988-1989, când sute de mii de oameni, de toate condiţiile şi din cele mai îndepărtate locuri, se adunau (venind uneori chiar şi pe jos) la Chişinău, precum cândva la Alba Iulia, cu însemnele neamului şi ale credinţei (steaguri tricolore, icoane, ştergare ţărăneşti, scoarţe, marame etc.), pentru a-şi cere dreptul la limba strămoşilor şi la alfabetul latin, ne-au arătat că, în adâncuri, acel suflet încă nu dispăruse.

Pentru ca un asemenea lucru să nu se întâmple, în condiţii mai puţin apăsătoare decât cele din trecut, spre marea şi de neiertat dezonoare a generaţiilor actuale, ar trebui ca acel suflet, şi în primul rând „luminile" care-l reprezintă, să-şi afle într-o mai mare măsură aprecierea, recunoştinţa şi preţuirea noastră.

NOTE

[1] M. Eminescu, *Bucovina şi Basarabia*. Studiu istorico-politic prezentat de profesorul I. Creţu, Bucureşti, 1941, p. 138-141.

[2] „The final Convention of May 12, 1776 ceded to Austria a territory of 4.035 square miles, with a population of 70.000 inhabitants. Maria Theresa did not fail to shed a tear over these „Moldavian affairs... with regard to which we are totally in the wrong... I must confess I do not know how we shall come out of

it, but hardly with honour; and that grieves me beyond expression" (*Bukovina*. Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office – N. 5), London (Published by H. M. Stationery Office), 1920, p. 13.

[3] Dorit pe neaşteptate de Viena, ca un coridor de comunicare între Transilvania şi recent dobândita Galiţie (după împărţirea din 1772 a Poloniei), delimitat după ani de negocieri şi denumit când *fosta parte a Moldovei*, când *Moldova Austriacă* sau *Moldova Imperială*, când *Comitatul Sucevei*, când *Cordon* sau *Cordun*, când *Districtul Moldovenesc*, când *Districtul Bucovinean* sau *Districtul Bucovina* şi, în sfârşit, *Bucovina*, cu o denumire pornind de la aceea a unor păduri din împrejurimile oraşului Cernăuţi, care acopereau doar o mică parte a sa.

[4] Între ei, baronul Franz von Thugut, ambasadorul Imperiului habsburgic la Istanbul şi baronul-general von Barco de la comandamentul austriac din Galiţia, iar între destinatarii banilor şi cadourilor, reis efendi-ul (un fel de ministru de externe de astăzi) Ismail Raif Bey, înaltul comisar Mehmet Tahir Aga şi, nu în ultimul rând, feldmareşalul rus Piotr Rumeanţev (pentru mai multe detalii asupra afacerii, ca şi asupra evoluţiei semantice de la *bucovină* „pădure de fag" la *Bucovina* „parte importantă a Ţării de Sus a Moldovei", a se vedea lucrarea noastră *La Bucovine et la Bessarabie (à partir de leurs noms)*, Bucureşti, 1998, p. 29-101, iar pentru ediţia în limba română, Iaşi, 2000, p. 27-95).

[5] Art. XI: „Hotarele principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu cu râul Nistru, Cameneţu, Bender, cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea..." (I. Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900)*, Bucureşti, 1971, p. 201.

[6] *Fontes historiae Daco-Romanae, IV. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV.* Ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerban Tanaşoca, Tudor Teoteoi, Bucureşti, 1982, p. 113, 181, 349, 389, 441, 449; 167; 251; 449.

[7] Fapt dovedit de felul în care este menţionată cetatea Chilia în tratatul de la Lublau (actuala Stara Ľubovňa din Slovacia), din 25 martie 1412, dintre Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, şi Vladislav Jagello, regele Poloniei.

[8] Rezultatele acestor investigaţii au fost prezentate în lucrarea noastră menţionată mai sus, în nota 4 (a se vedea p. 104-125 pentru ediţia în limba franceză şi p. 97-116 pentru ediţia în limba română).

[9] Probabil la Sankt-Petersburg (v. N. A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti*, Iaşi, 2002, p. 128).

[10] La fel ca *Moscova* pentru oraşul şi pentru cnezatul Moscovei din sec. XIII-XIV. Pentru denumirile *Molda*, *Stadt Molde*, *Civitas Moldaviae*, *Moldavia*, utilizate cam în aceeaşi perioadă, cu referire la o asemenea capitală, actualul oraş Baia, de pe râul Moldova, a se vedea Constantin C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene. Din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967, p. 183-187.

[11] De fapt, un vârf de lance îndreptat, ca semn al unei viitoare revanşe, către România întregită.

[12] Termenul *Basarabia* apare de nu mai puţin de opt ori în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940 (fireşte, pentru a impresiona victima) şi de două ori în aceea din 28 iunie 1940 (v. Al. Vianu, C. Buşe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente*. Vol. II (1939-1945), Bucureşti, 1976, p. 49-52); apare de asemenea de două ori în anexele Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 August 1939 (a se vedea acest detaliu, precum şi versiunile engleze ale notelor ultimative sovietice, reproduse după ziarul „The Times" din 29 iunie 1940, însoţite de o excelentă analiză a textelor şi evenimentelor, la Dennis Deletant (University of London), *The Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences for Bessarabia: some considerations on the human rights implications*, în „Revue Roumaine d' Histoire", XXX, 3-4, Bucureşti, 1991, p. 221-238).

Horodişte.
Curtea casei bunicilor deportaţi

Maria BÂTCĂ

UNITATEA TERMINOLOGIEI CULTURII POPULARE ROMÂNEŞTI

La începutul mileniului trei, în perspectiva integrării noastre în comunitatea europeană, valorificarea întregului patrimoniu cultural al etniei române constituie un obiectiv major al cercetării ştiinţifice, întrucât prin acest demers la sursele primare, originare, la rădăcinile istorice, putem evidenţia valorile autohtone tradiţionale, elementele specifice ale civilizaţiei şi culturii poporului român, subliniind aportul major al românilor la îmbogăţirea zestrei culturale a umanităţii.

Cultura populară tradiţională din dreapta şi din stânga Prutului, parte integrantă a spiritualităţii româneşti, demonstrează unitatea şi diversitatea unei civilizaţii cu aceeaşi temelie etnică.

Dintre domeniile reprezentative ale culturii populare, ne vom opri, doar, asupra unor aspecte legate de costumul popular din spaţiul etnic românesc, care relevă existenţa unor modele originare, arhetipale, perpetuate până în zilele noastre, elemente de unitate culturală vădite şi în terminologia care desemnează componente ale ansamblului vestimentar femeiesc.

Astfel, piesa arhaică care a stat la baza tuturor sistemelor de învelit capul, în portul popular tradiţional, a fost ştergarul. Ţesut iniţial din cânepă, in, lână şi borangic, iar odată cu introducerea bumbacului şi din diferitele calităţi ale acestei fibre: „bumbăcel”, „aţă”, „sacâz”, „inişor”, „coton” etc., ştergarul a avut o arie largă de răspândire, cuprinzând Muntenia, Oltenia, Moldova din dreapta şi din stânga Prutului, sudul Transilvaniei şi, izolat, Banatul şi Dobrogea.

Ştergarul se întâlneşte şi la albanezi, la slavii balcanici, în Ucraina, în zone din vestul Rusiei, în sudul Poloniei şi în Asia, la kirkizi şi la populaţiile persane[1].

Într-o perioadă mai îndepărtată, ştergarul de cap s-a asociat cu pieptănătura arhaică obţinută prin împletirea părului în cozi, răsucite deasupra urechilor sub forma a două proeminenţe laterale, subliniate şi prin suporturi în formă de coarne sau prin piese anexe cu această formă, cum este, spre exemplu, binecunoscuta ceapsă cu coarne de Haţeg.

Cercetările de teren întreprinse pentru Atlasul Etnografic Român au consemnat prezenţa pieptănăturii cu coarne în judeţele Sălaj, Hunedoara, Teleorman şi Suceava, dar în trecut această pieptănătură, precum şi suporturile sau piesele anexe în formă de coarne au cuprins aproape întreg spaţiul românesc, lucrările de specialitate menţionându-le răspândirea în Banat, Bihor, Bran, Alba, Făgăraş, Muscel, ca şi în Rădăuţi, Bazinul Dornelor, Valea Caşinului şi Vrancea[2].

Şi în Moldova din stânga Prutului, cercetările de teren întreprinse de noi, după anul 1991, au relevat faptul că ştergarul de cap s-a asociat cu un suport de forma unui cerc deschis, confecţionat din coajă de stejar, ale cărui capete erau tăiate, în faţă, sub formă de coarne.

Aria folosirii unor piese anexe în formă de coarne era mult mai mare în trecut, fapt confirmat de existenţa în satele din nordul Bucovinei, raionul Storojineţ, regiunea Cernăuţi, a unei modalităţi arhaice de îmbrobodire a capului cu ştergarul pus „pe corn”. Cornul era, de fapt, un şervet de cânepă, ornamentat cu vârste, răsucit în dreptul tâmplelor, pentru a se realiza două proeminenţe laterale, peste care se aşeza ştergarul. Folosirea ştergarului pus „pe corn” constituia semnul distinctiv al femeii măritate. Îmbrobodirea cu această piesă a ieşit din uz după anul 1918, fiind întâlnită sporadic doar în portul femeilor vârstnice.

Suporturile în formă de coarne, ca şi piesele anexe cu această formă, obligatorii în cadrul comunităţii rurale tradiţionale, aveau rolul de a înălţa pieptănătura, de a fixa şi susţine învelitorile, conferind întregului ansamblu al gătelii capului o formă stelară, o notă de distincţie şi de monumentalitate.

Schimbarea pieptănăturii de fată cu cea de nevastă, utilizarea suporturilor sau a pieselor anexe şi acoperirea acestora cu o ţesătură aveau loc în ceremonialul nunţii, în cadrul ritualului denumit atât de sugestiv „legatul" sau „învelitul" miresei în Muntenia şi Oltenia şi „înhobotitul" miresei în judeţul Suceava, după piesa textilă pe care mirele o dăruia miresei, cunoscută sub numele de „hobot".

În spaţiul Moldovei răsăritene, de la est de Prut, ritualul era denumit – aşa cum relevă cercetările de teren – „dezbroboditul" miresei în raionul Briceni, „dezlegatul" miresei în raionul Ocniţa, termenii sugerând înlocuirea însemnelor speciale, distinctive ale miresei cu cele de nevastă.

Semnificativ este faptul că în nordul Bucovinei, regiunea Cernăuţi, şi în nordul Basarabiei întâlnim aceeaşi terminologie „înhobotarea" miresei ca şi în Moldova din dreapta Prutului, iar în restul arealului basarabean frecvent este termenul „legătoare".

Ritualul marca schimbarea statutului, fata intrând în rândul femeilor căsătorite. Din acel moment, tânăra femeie, supunându-se unor norme şi predicţii îndătinate, nu mai avea voie să iasă, în lume, niciodată cu capul descoperit, obicei consemnat şi de Dimitrie Cantemir în lucrarea sa „Descrierea Moldovei": „Nu socotesc nimic mai de ruşine decât să se vadă părul la o femeie măritată sau văduvă şi se consideră o vină foarte mare descoperirea capului unei femei în public"[3].

Dintre termenii locali, ce desemnau ştergarul de cap, ne vom opri asupra celor care au avut o frecvenţă mai mare în spaţiul etnic românesc: „pânzătura"şi „cârpa".

În centrul Basarabiei, raionul Străşeni, ştergarul de cap se mai numea şi „pânzătură", la fel ca în judeţul Suceava şi în regiunea Cernăuţi, piesa cunoscută sub această denumire prezentând în ariile menţionate multe similitudini în ceea ce priveşte tehnica de ţesut, în mai multe iţe, şi compoziţia decorativă alcătuită din motive geometrice, dispuse în centrul ştergarului, alese cu fire mai groase de bumbac, de aceeaşi culoare ca şi fondul, obţinându-se o decoraţie în relief, ton pe ton. Spre cele două capete, compoziţia ornamentală se îmbogăţea cu motive vegetale stilizate, despărţite prin vârste din mărgele colorate, care amplificau valoarea estetică a piesei.

Despre vechimea şi circulaţia celuilalt termen, „cârpa", ne vorbesc documentele medievale, începând cu secolul al XVI-lea, care menţionează foarte des, printre mărfurile de vânzare, cârpele de cap.

În tot arealul românesc din dreapta şi din stânga Prutului, termenul „cârpă" a avut mai multe accepţiuni: el a desemnat fie suporturile pieptănăturii femeieşti, cu caracter de obligativitate în cadrul comunităţii rurale tradiţionale, confecţionate din diverse materiale: lemn, coajă de tei, alun, stejar, sârmă, fier, carton gros etc., fie piesa anexă, intermediară între pieptănătură şi ţesătura care învelea capul femeii, atunci când ieşea în lume, fie ştergarul propriu-zis.

Despre acest ansamblu complex, care indica suportul, piesa anexă sau ştergarul, informaţii preţioase ne-a lăsat I. Zaşciuc, ofiţer de stat major, însărcinat de Ministerul Afacerilor de Război al Rusiei, să întocmească o statistică asupra Basarabiei. În anii 1860-1862, aşa cum consemna Zaşciuc, „cârpa" se mai putea întâlni în portul femeilor vârstnice din nordul Basarabiei[4].

O altă învelitoare de cap, întâlnită în spaţiul Moldovei dintre Prut şi Nistru, a fost năframa, variantă a ştergarului, confecţionată din fire subţiri de in, bumbac şi borangic, la care se adăugau, uneori, firele metalice aurii sau argintii.

Aşa cum relevă cercetările de teren întreprinse pentru Atlasul Etnografic Român, termenul *năframă* se întâlneşte şi în judeţele Vaslui, Vrancea, Buzău, Brăila, desemnând, de fapt, aceeaşi piesă.

În Moldova răsăriteană de la est de Prut, năframa a avut o funcţie rituală, cu valoare de simbol, în cadrul ceremonialului logodnei, funcţie pe care ne-a semnalat-o un bun cunoscător al modului de viaţă basarabean, Zamfir C. Arbore, în monumentala sa monografie asupra Basarabiei, elaborată la sfârşitul secolului al XIX-lea: „După cină, părinţii fetei puneau pe masă două talere: într-unul ei puneau o năframă şi un inel, în celălalt flăcăul punea bani. Dacă fetei îi plăcea băiatul atunci ea lua banii, iar flăcăul năframa şi inelul. În cazul în care fata nu-l accepta pe băiat, ea lua năframa. Această zi solemnă era numită «ziua răspunsului», de ea ţinând fixarea căsătoriei”[5].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, învelitorile tradiţionale, din categoria ştergarului, au început să fie înlocuite cu ţesături de fabrică, de tipul basmalei, denumită în arealul românesc din dreapta şi din stânga Prutului cu termeni comuni: testemel, batic, tulpan, bariz, casâncă, şalincă, şal, în funcţie de materialele din care se confecţiona şi de ornamentică.

Basmaua a preluat, în tot spaţiul etnic românesc, funcţia ceremonială, cu valoare de simbol, constituind semnul care consfinţea trecerea fetei la o nouă stare civilă. Legarea miresei o îndeplinea naşa, aceasta învelind-o cu o ţesătură dăruită, de obicei, de către mire.

Extrem de interesantă este descrierea făcută de folcloristul Petre V. Ştefănucă acestui obicei cunoscut, la Ialoveni, sub numele de „legătoare”: „Nuna aduce un cojoc, îl împătureşte… şi-l aşterne pe un scaun pe care se aşează tinerii. Nuna îi unge pe amândoi cu miere pe mâini şi pe cap, îi piaptănă, mai întâi pe tânără şi apoi pe tânăr. Pe ea o îmbrobodeşte cu o şalincă neagră, semn că nu mai e fată, ci nevastă”[6].

În spaţiul Moldovei din stânga Prutului s-a purtat şi tulpanul de formă triunghiulară (variantă a basmalei), cunoscut în terminologia locală sub numele de „colţişor” sau „colţ” în raioanele de nord, de „batistă”, „cornişor” şi „colţ” în satele din centru şi de „legătoare” sau „colţ” în sud.

Terminologia locală a tulpanului în Moldova din dreapta Prutului este mai bogată, pe lângă denumirile comune cu cele din spaţiul basarabean: „legătoare”, „colţ”, „batistă”, apărând şi termeni diferiţi cum ar fi „grimea”, „diurmea”, „cârpă”, „foiţă de cârpă”, „poş”, „fişon”, „clin”. Toate aceste variante ale tulpanului au aceeaşi formă şi mod de decorare în spaţiul etnic românesc, purtându-se vara ca piese independente în zilele de sărbătoare sau în ţinuta de lucru, iar iarna, ca piese anexe, pe sub basmale.

O altă învelitoare, ce constituie o categorie distinctă, o reprezintă fesul, piesă de origine orientală, împrumutată de la turci, pe la începutul secolului al XVI-lea, mai întâi de pătura aristocrată, de unde a fost preluată apoi şi în mediul ţărănesc, fiind destinată zilelor de sărbătoare.

Ceremonialul nunţii moldoveneşti din Evul Mediu include şi „legatul miresei” cu fes, care avea loc a doua zi după nuntă. Fesul aşezat pe capul miresei de către nănaşă constituia semnul distinctiv care simboliza trecerea fetei într-o nouă categorie, cea a femeilor căsătorite. De fesul roşu sau albastru se prindea, pe partea vizibilă, ce venea deasupra frunţii, o panglică pe care se coseau monede de aur sau de argint, această învelitoare marcând prestigiul, starea socială şi materială a purtătoarei.

Fesul, răspândit în Bucovina şi în sudul Basarabiei, a avut o largă arie de circulaţie şi pe teritoriul românesc din dreapta Prutului (Moldova: judeţele Suceava, Botoşani, Neamţ, Bacău, Vaslui, Vrancea; Oltenia: judeţul Gorj, Vâlcea, Dolj, Olt; Muntenia: judeţele Buzău şi Teleorman, zonele Râmnicu Sărat şi Câmpia Brăilei şi Dobrogea: judeţele Constanţa şi Tulcea, aşa cum consemnează literatura de specialitate

şi materialele de teren culese pentru Atlasul Etnografic Român), îndeplinind şi aici aceeaşi funcţie ceremonială.

Iniţial, fesul s-a asociat cu ştergarul, iar după ieşirea acestuia din uz, cu o basma.

Concluzionând, putem afirma faptul că învelitorile de cap s-au integrat organic în complexul vestimentar, armonizându-se din punct de vedere decorativ şi cromatic cu celelalte elemente componente ale ansamblului.

Dincolo de funcţia practic-utilitară şi de atributele estetice, învelitorile au avut, totodată, şi o pronunţată funcţie rituală, simbolică, consfinţind în cadrul ceremonialului de nuntă trecerea fetei în rândul femeilor măritate.

În comunitatea rurală tradiţională acoperitorile au constituit o marcă diferenţiatoare, un ansamblu de semne care indica vârsta, starea civilă şi socială, adaptându-se ca formă şi structură mediului geografic şi ocaziilor în care s-au purtat.

Învelitorile de cap, din dreapta şi din stânga Prutului, păstrându-şi unele particularităţi specific-zonale, au multe trăsături comune, în ceea ce priveşte materialele folosite pentru confecţionarea lor, forma, modul de decorare, tehnicile de realizare, maniera de legare cât şi terminologia, vădind marea unitate a portului popular românesc.

O piesă de bază a ansamblului vestimentar femeiesc o constituie cămaşa, care a cunoscut nenumărate variante morfologico-decorative, determinate de sistemele de croi, precum şi de modalităţile şi procedeele de ornamentare.

Prin detalii de croi şi decor, cămaşa a marcat, în comunitatea rurală tradiţională, statutul social şi material al purtătoarei, vârsta, ocaziile, cât şi apartenenţa la o anumită zonă etnografică.

Pe tot cuprinsul spaţiului etnic românesc au circulat două tipuri fundamentale de cămaşă: cămaşa dreaptă şi cămaşa încreţită la gât, fiecare cu variantele sale, frecvenţa lor variind de la o zonă la alta.

Cunoscută în toată Moldova din stânga şi din dreapta Prutului sub denumirea de „cămaşă bătrânească" sau de „cămeşoi", cămaşa dreaptă prezintă o mare unitate morfologică şi stilistică, pe care i-o conferă materiile prime din care se confecţionează (cânepă, in, bumbac, borangic), varietatea fibrelor folosite şi modalitatea lor de asociere, elementele de croi şi terminologia referitoare la acestea, cât şi sistemul decorativ.

Prin croiala sa simplă, din trei foi dreptunghiulare, iniţial fără guler, cămaşa dreaptă are valoare de document în istoria costumului popular. Această formă arhaică de croi s-a păstrat până astăzi la cămăşile moldoveneşti din stânga şi din dreapta Prutului.

Dată fiind îngustimea pânzei ţesute în casă, a cărei lăţime nu depăşea 0,5 m, trupul cămăşii a fost lărgit ulterior prin introducerea, în părţile laterale, a unor jumătăţi de foi de pânză tăiate pe lungime sau în diagonală, numite „clinuri" sau „puişori" în terminologia locală.

Pentru a da mai mare libertate de mişcare braţului, se introducea subsuoară o bucată de pânză pătrată sau triunghiulară, cu latura de 5-8 cm, numită „pajă" în toată Moldova din stânga şi din dreapta Prutului.

Mânecile erau fie largi, libere la extremitatea inferioară, fie strânse pe „brăţări", de forma unor bentiţe late de două degete, încheiate cu nasturi, fie terminate cu volănaş, numindu-se, în acest caz, „mânecă creaţă".

Decorul geometric sau fitomorf stilizat se amplasa în aceleaşi locuri, subliniind liniile croiului: la gura cămăşii, în dreptul umărului, la extremităţile mânecilor, pe poale, cât şi pe guler, când acesta exista. Cusăturile se executau cu arnici roşu şi negru sau roşu şi albastru.

În întreg spaţiul etnic românesc, cămaşa dreaptă a coexistat cu tipul de cămaşă încreţită la gât, cunoscută în literatura etnografică de specialitate sub numele de „tip carpatic", la care gura piesei se formează prin adunarea în creţuri a întregii lăţimi

a stanului şi a părţii superioare a mânecilor[7].

Prototipul cămăşii încreţite, întâlnit până astăzi, în portul popular femeiesc, apare şi pe metopele monumentului de la Adamclisi din Dobrogea şi pe Columna lui Traian de la Roma[8]. Acest tip de cămaşă continuă tradiţii morfologice aparţinând culturii iliro-traco-dacice, aria sa de circulaţie cuprinzând ţări din Europa Centrală şi de sud-est (Slovacia, Moravia, sudul Poloniei, Ucraina transcarpatică, Bulgaria, Iugoslavia)[9].

Cămaşa încreţită la gât se poartă pe întreg spaţiul locuit de români, cu excepţia Maramureşului, a Dobrogei şi a estului Bărăganului. Ea a avut o mai mare frecvenţă în raioanele nordice şi centrale ale Moldovei, precum şi în partea stângă a Nistrului, în sudul Basarabiei predominând tipul de cămaşă dreaptă şi varianta ei, cămaşa cu platcă.

Se croia din patru foi de pânză drepte: două pentru stan şi câte o foaie pentru fiecare mânecă. În spaţiul moldovenesc din stânga şi din dreapta Prutului foile erau strânse, în creţuri, în jurul gâtului cu o aţă de cânepă sau de in, numită „spacmă" în zona Codrilor şi „funicică" în nordul Basarabiei. Gulerul îngust ca o bentiţă, aplicat peste încreţiturile de la gât, a apărut mai târziu.

Mâneca era fie largă, liberă la extremitatea inferioară, fie strânsă pe aţă, printr-o încreţitură, similară cu cea de la gura gâtului, ori prinsă într-o bentiţă, numită în termeni locali „brăţară", ori terminată cu volan.

Din punctul de vedere al decorului, motivele ornamentale se amplasau pe mâneci, în aceleaşi registre ornamentale (altiţă, încreţ, râuri), pe piepţi (de o parte şi de alta a gurii cămăşii), pe spate şi pe poale.

În spaţiul Moldovei din stânga şi din dreapta Prutului, altiţa se cosea separat, fiind uneori ţesută. Ea se compunea din mai multe rânduri de cusături orizontale, paralele, în care predominante erau motivele geometrice, dar şi avimorfe (păuni, fazani, cocoşi), cusute cu arnici policrom şi fir auriu. Altiţa era îngrădită, pe trei laturi, cu un chenar îngust, realizat cu fir şi cu arnici.

După altiţă urma încreţul, un spaţiu ornamental lat de 4-5 cm, cusut „pe dos", cu arnici sau cu mătase albă sau galben-portocalie, cu motive geometrice bazate pe romb.

Iniţial, încreţul a avut o funcţie practică, dar, ulterior, a căpătat şi o funcţie estetică, menţinând, prin monocromia sa, echilibrul între altiţă şi râurile policrome dispuse „costişat" (oblic) sau drept.

Ornamentele se coseau cu in, lână, mătase, arnici, lânică, mărgele, fluturi, paiete, beteală.

Datorită fanteziei creatoarelor populare s-a ajuns la o impresionantă gamă de motive decorative geometrice bazate pe romb, pătrat, triunghi, hexagon, asociate, de multe ori, cu cele vegetale stilizate: bradul, spicul de grâu, viţa de vie, trifoiul, frunzele şi florile, redate într-o manieră originală, sub forma întretăierii de linii drepte, puncte, unghiuri, cercuri, cusute cu fire colorate, în diverse puncte de cusătură.

Multiplele funcţii pe care le-a avut cămaşa: marcă de identitate etnică şi zonală, semn care indica vârsta, ocaziile, starea civilă, socială şi materială a purtătoarei, cât şi funcţia simbolică, rituală, în ceremonialul nunţii, reliefează importanţa deosebită a acestei piese în complexul ansamblului vestimentar femeiesc.

Utilizarea unor fibre colorate cu calităţi estetice deosebite, dar şi a fluturilor şi a mărgelelor viu colorate, a firului auriu şi argintiu, pentru a contura, delimita şi evidenţia porţiunile decorate, cadenţa petelor de culoare ce alternează cu spaţiile albe ale fondului amplifică valoarea artistică a cămăşii, fiecare piesă constituind un unicat al tezaurului artei populare româneşti.

Piesele care acoperă parţial sau integral poalele cămăşii au un rol determinant în stabilirea tipologiei portului femeiesc tradiţional, fapt pentru care sunt cunoscute în literatura de specialitate sub numele de piese „complementare obligatorii"[10]. Ele constituie elemente originare, arhai-

ce, care au conferit linii diferite siluetei corpului femeiesc.

În spaţiul Moldovei din stânga şi din dreapta Prutului, categoria pieselor complementare cuprinde fota, o bucată dreptunghiulară de ţesătură ce înfăşoară strâns corpul, de la talie în jos, capetele sale suprapunându-se în faţă. Fota este cunoscută în terminologia locală din Basarabia şi Moldova din dreapta Prutului sub numele de „catrinţă", aspect care subliniază, o dată în plus, unitatea portului popular în spaţiul etnic românesc.

Piesă de port arhaică, cu o largă răspândire în culturile mediteranene şi egeo-asiatice, preluată şi de cultura arabă, unde s-a păstrat şi termenul de fotă[11], ea apare reprezentată pe reliefurile monumentului de la Adamclisi, în Dobrogea.

Fota a intrat şi în componenţa costumelor populare din sud-estul Asiei (India, Indonezia), din Orientul Mijlociu, din nord-estul european (Ucraina), precum şi din spaţiul balcanic, la sârbi şi bulgari[12].

În epoca medievală întâlnim fota şi în componenţa costumului de curte, nobiliar şi orăşenesc, din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, fapt care evidenţiază continuitatea acestui element de port de-a lungul timpului în vestimentaţia unor categorii sociale diferite.

Într-o serie de documente, din secolul al XVI-lea, apare frecvent termenul de „fustă" sau „fotă", ce desemnează o piesă de costum realizată dintr-o ţesătură în dungi, de origine orientală[13].

În vechime, pe tot cuprinsul Moldovei, fota era denumită „pregitoare", termenul de „catrinţă" fiind atestat pentru întâia oară la mijlocul secolului al XVII-lea.

Jurnalul de campanie, din anii 1709-1712, al ofiţerului de origine germană, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, prezintă un interes deosebit pentru cercetătorul etnograf şi prin descrierea costumului popular purtat, în acea vreme, în ţinutul dintre Prut şi Nistru. Astfel, referindu-se la piesele îmbrăcate peste poalele cămăşii, el menţionează faptul că femeile „nu poartă fuste sau «camelocă», ci în locul acestora se înfăşoară de jur împrejur cu o ţesătură de mătase (!) care se cheamă «fotă». Această «fotă» este albastră sau roşie, cu dungi mari, altele sunt ţesute cu aur, şi nu trec de trei coţi (?) în lungime şi lăţime (?) ele o înfăşoară pe jumătate sau pe de-a-ntregul îndoită, sau şi neîndoită, în jurul lor, …dar o trag de la spate în faţă şi în sus în brâu una peste alta, şi atât de întinsă cât e cu putinţă pe şolduri şi pe picioare (căci cu cât este mai întinsă cu atât li se pare că le stă mai frumos, ca să se poată recunoaşte bine coapsele)…"[14].

Este o descriere completă a piesei de costum denumită fotă. Precizând materialele din care se ţesea – mătase şi fir de aur –, cât şi faptul că era ornamentată cu dungi mari, călătorul străin se referă la piesa purtată în zile de sărbătoare. La 1712, deci cu un secol înainte de anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, fota constituia elementul component al costumului femeiesc de sărbătoare.

Atent la detalii, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel precizează modalităţile de purtare ale piesei: strâns înfăşurată pe corp pentru a evidenţia silueta femeii şi cu unul din capete ridicat şi prins în brâu.

Aria de răspândire a fotei drepte, clasice, purtată independent, ca piesă de sine stătătoare, fără să se asocieze cu alte elemente de costum, a cuprins, în spaţiul dintre Prut şi Nistru, zona de nord: Briceni, Ocniţa, Edineţ, Donduşeni, Râşcani, Drochia, Glodeni etc., cât şi partea centrală a Basarabiei, zona Codrului, aşa cum relevă cercetările noastre de teren.

În perioada medievală, fota a fost răspândită – se pare – şi în sud, urmele ei fiind depistate de etnografi în satele raioanelor Leova, Cahul şi Ştefan Vodă.

În dreapta Prutului, aria de circulaţie a fotei drepte a cuprins nord-estul Munteniei, până la râul Topolog, cursul superior al Văii Mureşului (Tulgheş-Topliţa) şi toată Moldova, aşa

cum relevă literatura de specialitate şi materialele culese pentru A.E.R.

Termenul *fotă* este mai nou decât cel de *catrinţă*, desemnând o piesă bogat decorată[15], aspect confirmat de către Zamfira Mihail şi de cercetările noastre de teren.

Faptul că fota nu apare menţionată decât vag în lucrările basarabene de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea ne îndreptăţeşte să concluzionăm că acest element de costum ieşise deja din uz.

Constantin Gaindrichi, autorul monografiei satului Şapte-Bani din judeţul Bălţi, remarca faptul că în primele patru decenii, după anexarea Basarabiei de către ruşi, portul tradiţional din această provincie era identic cu cel de peste Prut[16].

Autorul constata că procesul de alterare a portului tradiţional s-a intensificat după ce tinerii moldoveni au început să fie încorporaţi în armata Imperiului rus.

În 1913, Boris Malski, autorul celei mai complexe monografii asupra unui sat basarabean, şi anume Olăneştii de pe Valea Nistrului, observa, referindu-se la costum, că „Ocupaţia rusă a influenţat în mod considerabil îmbrăcămintea. Astăzi în sat nu există locuitori care să se poarte în pantalonii de altădată nici ţărancă îmbrăcată cu ie sau catrinţă”[17].

După cum relatează autorul, la 1913, „catrinţa” (fota) ieşise de mult din uz, dar menţionarea acestei piese ne confirmă faptul că, în trecut, ea a făcut parte din ansamblul vestimentar tradiţional şi în această zonă a Văii Nistrului de Jos.

Cercetările de teren, întreprinse de noi, în anii 1992-1996 în Basarabia, n-au mai putut depista fota în lăzile de zestre ale bătrânelor, firul tradiţiei purtării acestei piese fiind întrerupt vreme îndelungată. Informatoarele în vârstă de 90 sau 100 de ani, din raioanele de nord ale Basarabiei, foarte rar îşi aminteau că mamele şi bunicile lor au purtat fotă. Anchetele de teren ne determină să credem că ieşirea din uz a acestei piese de port a început încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, primele care au renunţat la ea fiind categoriile sociale înstărite din satele basarabene: dvorencele şi maziliţele, care au adoptat în vestimentaţie moda orăşenească cu fustă.

Şi în spaţiul cuprins între Prut şi Nistru, fota a cunoscut mai multe variante ornamentale, în funcţie de modul de dispunere a câmpurilor decorative pe cele trei părţi distincte ale fotei: capetele, denumite în termeni locali „dinainţi” şi porţiunea din spate, neornamentată, întotdeauna neagră, denumită „dos”, ca în tot cuprinsul spaţiului românesc unde această piesă a fost în uz.

În evoluţia decorului, pe treapta imediat următoare, se situează vărgile policrome, înguste, dispuse în sens vertical, pe lăţime, pe cele două extremităţi ale fotei, realizate din bătaie cu suveica, una lângă alta, sau „sărite”, rânduite într-o suită de grupe de vărgi, în cromatica dungilor predominând roşul, galbenul, verdele şi albastrul. Desimea vărgilor, lăţimea şi coloritul lor diferă, conferind nota particulară, local-zonală a costumului. Spaţiul negru neornamentat dintre vrâste era denumit „scaune” în nordul Moldovei, atât în stânga, cât şi în dreapta Prutului.

Fotele învrâstate basarabene prezintă analogii cu cele din zonele Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Bazinul Dornelor, Valea Bistriţei, Vrancea.

La poale şi, adeseori, în dreptul taliei, decorul fotei apare sub forma unei borduri, numită „bată”, de o parte şi de alta a Prutului, lată de 10-15 cm, colorată mai ales în nuanţe de roşu închis. Această bandă este, uneori, încadrată de vrâste înguste, policrome: portocaliu cu verde, albastru cu galben etc.

O altă treaptă în evoluţia decorului a constituit-o fota cu ornamentul ales în război, ce cuprindea, uneori, şi spaţiul „batei”. În urzeala realizată cu aţa de papiotă neagră se bătea, pentru fotele de sărbătoare, mătase albă, galbenă, neagră ori roşie. Vărgile simple alternau cu vărgi alese, dispuse în registre verticale, mărind efectul

decorativ al piesei. Unele fote erau ornamentate numai cu alesături dispuse pe cele două extremităţi în compoziţii ornamentale omogene. Motive geometrice (romburi, stele) sau floral-vegetale stilizate (creanga bradului, ghiocei, pui) erau alese cu mâna în război, ridicate cu speteaza sau pe rost, predominând în cromatică nuanţele de roşu, galben, albastru şi verde.

Valoarea estetică a fotei alese era amplificată de utilizarea, în cadrul compoziţiei ornamentale, a mărgelelor policrome, a fluturilor metalici şi a firului aurit.

Ultima etapă în evoluţia decorului a constituit-o extinderea ornamentului ales în compoziţii omogene şi pe porţiunea din spate a fotei, sub forma unei borduri compacte, mai înguste sau mai late, ce urca uneori până la jumătatea piesei.

Informaţiile referitoare la fotă, culese în cursul cercetărilor de teren, sunt sărace. În raioanele Briceni şi Ocniţa din nordul Basarabiei, informatoarele în vârstă ne-au relatat că mamele şi bunicile lor au purtat fota în două variante: cea de sărbătoare, denumită chiar „fotă”, şi cea purtată cotidian, în ţinuta de lucru, numită „catrinţă”, diferenţele dintre cele două variante vizând materialele utilizate pentru confecţionarea lor cât şi modul de ornamentare.

Astfel, mai mult de jumătate din câmpul superior al fotei, de culoare albastru întunecat, se ţesea din păr subţire de oaie, urzeală şi beteală, în două iţe. Urma o porţiune de câmp, pe fond roşu deschis, lată de 32 cm, confecţionată din „olicică” (lânică de fabrică, moale, fină). Dungi înguste, orizontale, din fire colorate, trei albe şi două verzi, despărţeau cele două câmpuri cromatice. Câmpul roşu al fotei era străbătut de zece dunguliţe albe, dispuse orizontal: patru mai late, realizate din câte trei fire albe şi şase mai înguste, executate doar din două fire albe. În continuarea câmpului roşu al fotei urma o porţiune lată de 7 cm, cu fondul albastru întunecat, ţesută din păr de oaie, străbătută de o dungă orizontală lată de 1,5 cm, compusă din trei fire albe şi două verzi.

La extremităţile verticale ale fotei se ţesea o „margine” lată de 10 cm, dintr-un fir roşu şi unul negru, prin alternanţa firelor banda căpătând o nuanţă de roşu întunecat.

În dreptul şoldurilor se bătea cu suveica câte o dungă verticală „de frumuseţe”, lată de 1,5 cm, realizată din câte două fire verzi şi două fire albe, în alternanţă cu două fire roşii şi două fire albe.

La o analiză mai atentă, nu putem să nu remarcăm analogia acestei variante ornamentale cu fota care a fost frecvent întâlnită pe Valea Prutului, în zona Botoşani, compusă din aceleaşi două câmpuri cromatice: albastru închis, cel superior, şi roşu, cel inferior, acesta din urmă fiind ornamentat tot cu dungi orizontale albe. Alte similitudini le constituie benzile late, roşii, amplasate vertical, la marginile fotei, cât şi dungile din dreptul şoldurilor, dispuse tot vertical[18].

În colecţiile muzeale apar şi exemplare de fotă basarabeană ce au câmpul superior negru, iar cel inferior albastru deschis.

Spre deosebire de fota purtată în zilele de sărbătoare, catrinţa, îmbrăcată în zile de lucru, se confecţiona numai din păr de oaie, ţesut în două iţe, având fondul în întregime negru, simplu, fără ornamente, la bătrâne singurul decor formându-l două vrâste galben-portocalii, amplasate la distanţă de o palmă de marginea inferioară a piesei.

În schimb fetele şi nevestele tinere purtau catrinţă cu „dosul” negru, iar capetele ţesute dintr-un fir negru şi altul roşu întunecat, pe care se amplasau dungi policrome înguste de 1 cm: verde, alb, galben, portocaliu, „faţa cucoanei” (roz), dispuse vertical. La marginea superioară şi la cea inferioară a catrinţei se realiza bata, numită în termeni locali „mărginuţă” (după locul de amplasare), lată de 4 cm, în nuanţă de roşu întunecat, încadrată de fire colorate: galben scunchiu (portocaliu) şi verde, la bata amplasată în dreptul taliei, şi galben

scunchiu şi negru, la bata inferioară. Lungimea catrinţei era de 87 cm, lăţimea dosului de 57 cm, iar lăţimea capetelor de 42 cm.

Cercetările de teren, întreprinse de noi în satele basarabene, cât şi bibliografia studiată şi analizată ne-au dus la concluzia că fota a constituit elementul component al costumului tradiţional autentic din stânga Prutului, ieşirea sa din uz efectuându-se la date diferite, în funcţie de un complex de factori, dintre care cel mai important a fost ocupaţia rusă, a cărei influenţă nefastă asupra portului popular a accelerat procesul său de dispariţie.

O altă piesă complementară, frecventă în tot spaţiul etnic românesc, a fost catrinţa dreptunghiulară, purtată perechi, în sens vertical, una în faţă şi alta în spate, cele două piese fiind prinse de talia femeii cu „baiere”.

Răspândită în lumea egeo-mediteraneană şi în spaţiul carpato-balcanic, catrinţa, piesă de port arhaică, de origine iliro-tracică, acoperă doar parţial poalele cămăşii femeieşti, şoldurile rămânând libere.

În sudul Basarabiei, catrinţa a cunoscut forme specifice, particulare de împodobire a câmpului, Bugeacul încadrându-se din punct de vedere etnografic în spaţiul de cultură al Dunării de Jos ce cuprinde Bărăganul (judeţele Ilfov, Ialomiţa, Călăraşi, Galaţi, Brăila), Dobrogea, precum şi partea de nord a Bulgariei, între Dunăre şi Munţii Balcani, arie care acoperă străvechiul teritoriu al fostei provincii romane Moesia Inferioară.

În Bugeac, termenul încetăţenit pentru catrinţă este cel de „pestelcă”. Prin modul de compunere, ca şi prin compoziţia sa decorativă, pestelca aleasă, purtată în ţinuta de sărbătoare, face corp comun cu pestelca specifică celorlalte zone ce alcătuiesc spaţiul de cultură al Dunării de Jos.

Compoziţia ornamentală a pestelcii alese constă în registre, în benzi decorative perfect simetrice, orientate în sens vertical, pe părţile laterale, cunoscute sub numele de „ghenare” sau de „vărgi” în toată aria Dunării de Jos.

O bordură lată este amplasată orizontal pe poale, unindu-se cu chenarele laterale dispuse pe margini.

O altă trasătură comună a pestelcii din aria Dunării de Jos o constituie modul său de compunere din doi laţi de dimensiuni egale, ţesuţi separat şi încheiaţi de-a latul, orizontal, în aşa fel încât chenarele laterale ale celor două părţi constitutive să se îmbine perfect.

Fiind purtate de străbunicile informatoarelor în vârstă de 80-90 de ani, datele noastre asupra acestei piese, depistată în lăzile de zestre ale câtorva bătrâne din satele Manta, Colibaşi şi Giurgiuleşti cât şi în colecţiile muzeelor din reşedinţele raioanelor Cahul şi Vulcăneşti, nu constituie o sursă primară, ci una indirectă, aceste informaţii raportându-se, de fapt, la un element de port ieşit din uz în urmă cu aproximativ trei generaţii.

Interdicţia impusă fetelor de a purta catrinţă şi la spate (consemnată şi în multe zone de dincolo de Prut, dintre care amintim Vâlcea, Ţara Oltului, Sălajul şi localităţi din Banat etc.), în timp ce îmbrăcarea acestei piese pereche era obligatorie la femei, întăreşte supoziţia specialiştilor că, iniţial, funcţia predominantă a catrinţei a fost cea magică, rituală, legată de străvechi credinţe privind morala sexuală.

Referindu-se la portul popular specific satelor Talmaz, Copanca, Chiţcani, Cioburciu, Olăneşti, de pe Valea Nistrului de Jos, Petre V. Ştefănucă menţiona prezenţa pestelcii în componenţa ansamblului vestimentar, în trecut „femeile purtau… dinainte o pestelcă în urmă o pestelcă…”[19], remarcând, totodată, că fetele din Corcmaz „În faţă poartă «pestelcă cu pui»…, în zile de sărbătoare”[20].

Varianta de pestelcă, caracteristică sudului Basarabiei şi Văii Nistrului de Jos, avea registrul decorativ ales pe poale mai dezvoltat decât la catrinţele din Câmpia Bărăganului, dar mult mai redus decât cel specific zonei Tulcea. Totuşi, prin motivele de formă unghiulară care apar în jumătatea inferioară a piesei, între cele două borduri laterale, pestelca din Bugeac şi din Valea Nistrului de Jos are afinităţi cu piesa caracteristică nordului Dobrogei.

Pestelca aleasă se confecţiona din cea mai bună calitate a lânii de oaie şi anume „părul”, folosit atât la urzeală cât şi la bătătură. Se ţesea în două iţe, tehnică ce permitea ca decorul să fie ales în război, cu mâna, „în degete”, cu fir gros de lână, iar mai târziu cu lânică moale, industrială. Fondul pestelcii era negru.

Elementele care-i conferă ansamblului vestimentar cu pestelcă o mare unitate sunt vărgile ornamentale, late de 14 cm, dispuse vertical pe margini şi pe bordura orizontală, amplasată pe poale, mai îngustă sau mai lată (20-30 cm), acoperind uneori întreaga jumătate inferioară a piesei.

În compoziţia decorativă a pestelcii alese predomină motivele geometrice abstracte: linii frânte, unghiuri, X-uri, S-uri, triunghiuri, pătrate, zig-zaguri şi cosmomorfe (stele şi romburi solare), cunoscute sub diferite denumiri (miezul nucii, şinătău, şuvoi, şetranga, scânteioara, viarba întoarsă), pe care le întâlnim în toată aria Dunării de Jos.

Dintre aceste motive ornamentale, elementul decorativ predominant rămâne rombul, ce apare în diverse variante (romburi simple, dinţate sau înscrise unele într-altele) şi combinaţii ce alcătuiesc varga principală, lată, a chenarelor verticale cât şi registrul central al bordurii orizontale de pe poale.

O altă notă comună pestelcii basarabene şi variantelor întâlnite în Câmpia Bărăganului şi în Dobrogea o constituie utilizarea firului de bumbac alb, mai ales ca element de contur al motivelor ornamentale, care luminează întreaga compoziţie decorativă, amplificându-i valenţele estetice.

Prin bogăţia decorului ales, prin unicitatea dispunerii lui în câmpuri ornamentale, amplasate în două sensuri, vertical în părţile laterale şi orizontal la poale, pestelca aleasă, piesă de o mare fastuozitate, a conferit complexului vestimentar de sărbătoare valenţe artistice deosebite.

Circulând într-o arie mare, cea a Dunării de Jos, tipul de costum cu două pestelci alese a constituit emblema de recunoaştere, marca de identitate a acestui întins spaţiu cultural, subliniind prin variantele decorative stilul local-zonal.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, ansamblul vestimentar femeiesc cu două pestelci a ieşit din uz, fiind înlocuit, în toată aria Dunării de Jos, cu un alt tip de costum, compus din fustă şi pestelcă în faţă, purtat iniţial în ţinută de lucru, ca apoi să se generalizeze şi în portul de sărbătoare.

Piesele complementare, pe care le-am analizat, fota şi pestelca reprezintă elementele originare, autentice, constante ale ansamblurilor vestimentare femeieşti tradiţionale.

Dincolo de funcţia practică şi de cea estetic-decorativă, ele au avut şi o funcţie magico-rituală, acoperind acea parte a corpului femeiesc cu rol de perpetuare a speciei umane.

Ca şi celelalte elemente de costum, piesele complementare au marcat, prin formă, ornamentică şi culoare şi prin maniera de a fi purtate, apartenenţa zonală, regională şi naţională.

Elementele de costum luate în discuţie constituie trăsături esenţiale ale specificităţii noastre etnice, pe care le-am considerat semnificative şi definitorii pentru cunoaşterea culturii şi civilizaţiei populare româneşti.

Numai adunând mărturiile etnografice din întregul spaţiu locuit de români vom putea elabora acele lucrări fundamentale, de sinteză, menite să dovedească lumii cine suntem şi ce reprezintă pentru comunitatea europeană zestrea culturală românească, care a perpetuat inestimabilele valori arhetipale ale vechilor civilizaţii, îmbogăţite printr-o permanentă capacitate de asimilare şi prelucrare creatoare a elementelor venite din alte arii de cultură.

NOTE

[1] Tancred Bănăţeanu, **Arta populară bucovineană**, Bucureşti, Centrul de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă al judeţului Suceava, 1975, p. 323.

[2] Ion Chelcea, **Portul cu coarne**, în *Studii şi cercetări*, Bucureşti, Muzeul Satului, 1970, p.107; Fl. B. Florescu, Paul Stahl, Paul Petrescu, **Arta populară din zonele Argeş şi Muscel**, Bucureşti, 1967, p. 141; Cornel Irimie, **Portul popular din zona Branului**, Bucureşti, 1960, p. 20; Emilia Pavel, **Portul popular moldovenesc**, Iaşi, Editura Junimea, 1976, p.17.

[3] Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 311.

[4] Zamfir C. Arbore, **Basarabia în secolul XIX**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1898, p.151.

[5] Ibidem, p.161.

[6] Petre V. Ştefănucă, **Folclor şi tradiţii populare**, vol.I, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1991, p.74.

[7] Hedvig-Maria Formagiu, **Portul popular din România**, Bucureşti, Muzeul de Artă Populară al R.S.R., 1974, p.28.

[8] Elena Secoşan, Paul Petrescu, **Portul popular de sărbătoare din România**, Bucureşti, Editura Meridiane, 1984, p.47.

[9] Tancred Bănăţeanu, *op.cit.*, p.283.

[10] Hedvig-Maria Formagiu, *op. cit.*, p.69.

[11] Tancred Bănăţeanu, *op.cit.*, p.299.

[12] Hedvig-Maria Formagiu, *op. cit.*, p. 29.

[13] Corina Nicolescu, **Istoria costumului de curte în Ţările Române**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1970, p.161.

[14] **Călători străini despre Ţările Române**, vol.VIII, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, p. 357.

[15] Zamfira Mihail, **Terminologia portului popular românesc în perspectiva etnolingvistică comparată sud-est europeană**, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 85.

[16] **Arhivele Naţionale Istorice Centrale**, Fondul Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor, 1943, dosar 670, mapa 24, vol. 5, fasc. G, p. 87

[17] Boris Malski, **Viaţa moldovenilor de la Nistru** (Studiu sociologic al unui sat nistrean), 1939, p.114.

[18] Angela Paveliuc-Olariu, **Arta populară din zona Botoşanilor. Portul popular**, Comitetul pentru Cultură şi Educaţie Socialistă al judeţului Botoşani, 1980, p.18.

[19] Petre V. Ştefănucă, *op.cit.*, vol. I, p.166.

[20] Ibidem.

Natură moartă, 1948

Gheorghe CHIVU

UN FALS DICŢIONAR BILINGV

La mijlocul verii acestui an, a apărut la Chişinău, într-o serie intitulată „Biblioteca PRO MOLDOVA", un volum pe care autorul, Vasile Stati, îl consideră o demonstraţie ştiinţifică a existenţei „limbii moldoveneşti", ca realitate distinctă „în ansamblul idiomurilor latino-romanice est-europene, alături de *vlahă*[1] şi *românească*" (p. 9).

* * *

Potrivit autoprezentării tipărite pe coperta a patra a cărţii, Vasile Stati, fost „colaborator ştiinţific" în cadrul sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică din Chişinău, este doctor în filologie şi autor al unei monografii despre împrumuturile slave din graiurile moldoveneşti. După 1990, şi-a consacrat întreaga activitate elucidării problemelor „de etnolingvistică moldovenească", titlul de doctor habilitat în ştiinţe istorice (!) obţinîndu-l la Moscova, în 1992, cu o teză avînd acest subiect. *Istoria Moldovei,* tipărită în 2002 „în limbile moldovenească şi rusă"[2], şi recentul *Dicţionar moldovenesc-românesc* sînt deci „încununarea unor preocupări ştiinţifice (...) de-a lungul cîtorva decenii".

Ultima carte semnată de Vasile Stati pare a fi, în acest context, nu rodul unei înjghebări de circumstanţă[3], ci o lucrare îndelung pregătită, o autentică realizare ştiinţifică menită să schimbe opinia romaniştilor asupra descendentelor est-europene ale limbii latine. Fapt demn de reţinut, prezentul volum arată că ceea ce n-au putut întocmi lexicografii profesionişti din stînga Prutului (în întreaga perioadă sovietică, printr-o susţinută activitate ei au alcătuit foarte bune dicţionare explicative[4], dialectale[5] şi etimologice[6] ale limbii numite încă oficial „moldovenească") a realizat acum Vasile Stati.

Potrivit titlului imprimat pe copertă, în 2003 a fost deci redactat şi tipărit primul *Dicţionar* bilingv *moldovenesc-românesc*[7]. În *Expunerea de motive* (p. 5-14) autorul punctează astfel principalele argumente ale demonstraţiei pe care s-a simţit dator să o facă prin această surprinzătoare lucrare lexicografică (*Quod erat demonstrandum. Ceea ce era de dovedit* încheie explicaţiile sale introductive):

1. Termenii *moldovan* şi *moldovenească,* nume de neam şi de limbă, au fost utilizaţi încă din epoca în care a fost creată *Mioriţa* („la hotarul dintre veacurile XIII şi XIV", p. 5).

2. Menţionarea *limbii moldoveneşti* în Regulamentul Organic al Moldovei (1831) şi, recent, în „Clasificarea zecimală universală a idiomurilor" (reprodusă pe p. 182, în versiune rusească şi românească), precum şi recunoaşterea de către specialişti a existenţei unui specific lingvistic moldovenesc confirmă „rădăcinile multiseculare ale limbii moldoveneşti" (p. 6).

3. Întrucît „masivul lingvistic moldovenesc cuprinde spaţiul din stînga Nistrului pînă la Cluj, în inima Ardealului" (constatare a lui Vasile Stati bazată pe reinterpretarea unei hărţi preluate, cu o modificare asupra căreia vom reveni, dintr-o carte a lui Haralamb Mihăescu[8]), afirmaţiile privitoare la caracterul dialectal al unor elemente specifice vocabularului moldovenesc sînt „închipuiri personale „regionaliste" ale unor autori români" (p. 8).

4. Contribuţia marilor scriitori originari din Moldova la dezvoltarea limbii şi literaturii române moderne demonstrează, alături de unele opinii (scoase din context) ale unor savanţi români, că „limba moldovenească" nu este o variantă a românei moderne, ci chiar „mama limbii româneşti" (p. 12), cum „plastic şi ingenios" exprimă ideea o poezie (autografă?) retipărită, ni se spune (pe p. 14), dintr-un ziar ce apare la Chişinău.

Realizat în primul rînd pe baza materialului extras printr-o nouă lectură a dicţionarelor reprezentative ale românei literare (de la *Dicţionarul*

Academiei pînă la ultima ediţie a *Dicţionarului explicativ*), dar, pentru o mai adecvată interpretare a faptelor, şi prin parcurgerea unor dicţionare dialectale şi a glosarelor ce însoţesc ediţiile marilor scriitori moldoveni, *Dicţionarul moldovenesc-românesc* este gîndit deci ca o lucrare-argument. Prin el sînt confirmate, potrivit lui Vasile Stati, atît „adevărul etno-istoric" al existenţei unui neam şi a unei limbi romanice distincte în Moldova (p. 5), cît şi „integritatea lingvistică a acestui spaţiu istoric moldovenesc" (p. 7). Ea este „un răspuns limpede şi principial <dat> gurilor mincinoase", care, cerînd „dezicerea, renunţarea de (sic !) limba moldovenească", urmăresc (în opinia aceluiaşi autor) „acceptarea statalităţii româneşti" (p. 6).

Idei deloc noi, îndelung şi argumentat comentate după 1990, plasate în introducerea unei cărţi dorite a fi o noutate ştiinţifică absolută.

* * *

Corespund însă conţinutul şi modalitatea de realizare a *Dicţionarului moldovenesc-românesc* titlului înscris pe copertă şi obiectivelor anterior prezentate?[9] Şi sînt într-adevăr cele „circa 19.000" de cuvinte şi forme inventariate „dovezi de netăgăduit ale individualităţii şi dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească" (p. 12)?

Răspunsul este categoric negativ. Nu ne aflăm, în realitate, în faţa unui dicţionar bilingv, în care unui termen „moldovenesc" să-i fie alăturat un corespondent „românesc". O asemenea lucrare lexicografică ar fi trebuit să cuprindă, într-un spaţiu restrîns precum cel al cărţii apărute în 2003, lexicul de bază al celor două „limbi", iar nu elemente de multe ori periferice şi extrem de numeroase rostiri dialectale. Iar prefaţa ei s-ar fi cuvenit să fie redactată în limba din care se... traduce (adică utilizînd cuvintele-titlu inventariate). Totodată autorul unui dicţionar realmente bilingv n-ar fi folosit, pentru echivalare în limba în care se face... traducerea, definiţii (compatibile cu un dicţionar monolingv) şi nici cuvinte inexistente în cadrul acesteia. Or, în glosarea cuvintelor (sau formelor)-titlu apar adesea explicaţii de tip enciclopedic sau sînt utilizaţi termeni inexistenţi în limba română, precum *dopros, iagod, istină, podpiscă* sau *tovărî.*

Dicţionarul moldovenesc-românesc semnat de Vasile Stati poate fi considerat în schimb, cu mare indulgenţă, un mic dicţionar explicativ de regionalisme moldoveneşti[10], adică de cuvinte care, fără a avea circulaţie generală în Moldova (şi ea neunitară din punct de vedere dialectal), sînt sinonime sau variante ale unor termeni de uz comun.

Cu mare indulgenţă, în primul rînd, pentru că autorul consideră a fi specific moldoveneşti foarte mulţi termeni ce au o utilizare general românească[11], precum şi cuvinte, forme sau sensuri atestate şi în alte variante teritoriale ale limbii române (*ai, anină, aplecătoare, babiţă, bănui, cătană, curechi, făgădău, feredeu, ghindură, mahala, năboi, obrinti, păretar, rîmnic, samă, taşcă, ţurcă, urdina, vîrtute, zbîrnţui*). Lui Vasile Stati îi par de asemenea individualizatoare pentru „limba moldovenească" mai multe inveţii de autor (*furlua*) sau utilizări cu intenţie artistică ale cîtorva onomatopee (*mihoho,* prezent chiar în două articole succesive, sau *oacaca*), unele calcuri de uz exclusiv literar (precum *voi* cu sensul *Dumneavoastră*), cîţiva termeni (slavoni) extraşi din documente aparţinînd secolului al XV-lea (*diac, gospodar,* pătrunşi ulterior în limba română, dar şi *Moldovania,* atestat într-un citat românesc din... 1477) şi chiar sintagme străine (ruseşti) care n-au fost nicicînd lexeme specifice vocabularului uzual moldovenesc (*paşolvon*).

Cu aceeaşi mare indulgenţă trebuie apreciat nivelul ştiinţific al lucrării apărute în 2003, întrucît (surprinzător pentru un doctor în filologie) autorul *Dicţionarului moldovenesc-românesc* nu face distincţie între forma de bază a unui cuvînt (singura care poate constitui, într-un dicţionar autentic, titlu de articol) şi o formă gramaticală sau o variantă (fonetică sau morfologică) a acestuia. Pentru Vasile Stati orice sens (definirea însăşi a unei semnificaţii contextuale i-a ridicat nu de

puţine ori mari dificultăţi de redactare şi chiar de utilizare a normei literare) a devenit apoi criteriu (sau motiv?) de rupere a unui cuvînt (nu totdeauna plurisemantic) în mai multe unităţi lexicale (devenite astfel sinonime?).

Iată cîteva exemple ilustrative pentru aceste surprinzătoare constatări, extrase din liste prea lungi pentru a fi integral publicate:

a. articole succesive avînd aceeaşi formă-titlu[12]: *aburca* (5), *bătălău* (7), *căpăţînă* (7)*, descăleca* (3)*, ei* (3)*, floare* (7)*, găleată* (9)*, harman* (8)*, igliţă* (7)*, împlini* (6)*, leasă* (7)*, maşincă* (8)*, ocol* (9)*, pană* (8)*, rîpă* (12)*, stan* (9)*, şaică* (6)*, tablă* (7)*, ţăp* (5)*, ureche* (10)*, val* (7)*, zburătăci* (3);

b. forme gramaticale ale aceluiaşi cuvînt devenite articole diferite: *alunea* şi *alunele, apă* şi *apele* (sic!), *beldie* şi *beldii*, *cablucă* şi *cabluşi*, *mîni, mînule* şi *mînuri, moldovan, moldovani* şi *moldoveni, moldovenesc, moldovenească* şi *moldoveneşti*;

c. forma literară şi o variantă fonetică a aceluiaşi cuvînt tratate în articole diferite: *babiţă* şi *baghiţă, balama* şi *bailama, ciubăr* şi *ţîbăr, despicătură* şi *deşchicătură, dezghioca, dezghiocătoare* şi *dijghioca, dijghiocătoare, jitnicer* şi *jicnicer, pezevenghi* şi *bezevenghi, piroşcă* şi *piroaşcă, piroaşte, piroji, tinichea* şi *tenechea;*

d. variante fonetice (uneori) dialectale ale unor cuvinte cu circulaţie generală considerate forme-titlu: *acarcum, agut, dulachel, magari, perină, sărămură, triera, ţaran, zaor;*

e. forme-titlu diferite de formele sau chiar de cuvintele cuprinse în citatul ilustrativ: *acolo* ilustrat prin *colo, moldovofob* prin *moldofob, muri* prin *nuri* sau *adînc* prin *ales, agoniseală* prin *pomost, hîrtie* prin *otnoşenie, mahnă* prin *dovadă, zurgălău* prin *zvoniţ,* respectiv prin *zvonişor;*

f. sensuri formulate greşit sau inadecvat citatului ilustrativ: *adeveri* „a se încredinţa reciproc, a se angaja”, *hăihăi* „urătură, hăitură”, *mioarce* „broaşte”, *năsipos* „zemos”, *obrinteală* „îmbolnăvire (de răceală)”, *prisăcari* „om scund”;

g. încadrări morfologice greşite: *mihoho* şi *oacaca,* interjecţii cu glose de substantiv; *sa,* rostire moldovenească a reflexivului *se,* considerată prepoziţie; *şterge-o,* sintagmă ilustrată printr-un citat în care apare ... *paşol,* dat şi ca echivalent lexical, considerată formă substantivală de vocativ;

h. forme neliterare[13] folosite în explicarea sau în echivalarea printr-un sinonim a cuvintelor-titlu: *arbuz* (s.v. *arbuzoaică*)*, căpac* (s.v. *acoperi*)*, cucoş* (s.v. *puchinbar*)*, direasă* (s.v. *diresală*)*, mintios* (s.v. *ajuns*)*, pept* (s.v. *apleca*)*, sară* (s.v. *dineasarî*)*.*

În sfîrşit, distincţia dintre cuvintele posibil de introdus într-un dicţionar (declarat prin titlu) bilingv şi antroponime, respectiv toponime nu i-a părut nici ea necesară lui Vasile Stati, deşi numele proprii de persoane sau de locuri nu au de ce să fie... traduse. Cu toate acestea, în volum apar, cu explicaţii de tip enciclopedic uneori depăşite de timp[14], nume de localităţi şi de provincii (*Curechiu, Duruitoarea, Făgădău, Mocani, Rusalim* sau *Moldovania,* citat anterior) şi chiar nume de persoane. Grupate într-un articol sintetic intitulat *moldovoantroponime* (primul nume propriu citat în articol este „*Moldova György,* scriitor ungur”), acestea din urmă se alătură unor la fel de numeroase *moldovonime* (grupate şi ele într-un articol în care este inclus, spre exemplu, *Moldovanca,* nume a două localităţi, una aflată în Krasnodar, cealaltă în Extremul Orient rusesc).

Cadrul strict lingvistic al unui dicţionar impus cititorilor prin titlu ca bilingv este astfel încă o dată depăşit, dar explicaţia trebuie căutată, ca şi în cazul altor „inovaţii” lexicografice pe care le-am ilustrat, în primul rînd în dorinţa autorului de a mări artificial şi exagerat numărul articolelor şi deci al paginilor lucrării.

Multe dintre constatările semnalate dovedesc însă şi absenţa unei minime coordonări de specialitate, constatare surprinzătoare dacă citim *Cuvîntul înainte* publicat în deschiderea cărţii. „Colegiul redacţional”, căruia îi este datorată doar această pagină din volum[15], face însă referinţă la o altă lucrare decît cea difuzată sub

numele lui Vasile Stati. Titlul ei este, după cum dovedeşte (pe p. 2) însăşi „Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii", *Dicţionar moldovenesc explicativ.* Iar autorii acestuia, lexicografi profesionişti, îşi propun să evidenţieze nu existenţa, la nordul Dunării, a două limbi romanice distincte, ci „înrîurirea binefăcătoare asupra vorbirii moldoveneşti" exercitată în ultimul deceniu de limba literară românească (p. 3).

Dincolo de contradicţia dintre titlu şi conţinut şi de neconcordanţa dintre scopul urmărit şi maniera de realizare, *Dicţionarul moldovenesc-românesc* se remarcă deci şi prin tipărire în urma unei substituiri de titlu într-un plan editorial aprobat.

Nu este însă singura substituţie operată tacit în sau prin volumul publicat în 2003. Menţionam anterior, referindu-ne la harta preluată (pentru imprimare pe copertele I şi a II-a, respectiv pe p. 183) din lucrarea lui H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe,* că Vasile Stati a procedat la o reinterpretare a textului-sursă. În forma apărută, cu greşeli de tipar[16], în *Dicţionarul moldovenesc-românesc,* s-a operat fără nici o semnalare o modificare inacceptabilă în ştiinţa autentică: *parlers type moldave* din textul-sursă a devenit *limbă moldovenească.* Iar cu concursul complice al designerului cărţii, zonele haşurate (devenite nuanţe de gri) care marcau părţile din spaţiul lingvistic românesc în care se vorbesc tipuri distincte de graiuri (deci nu limbi diferite)[17] au dispărut şi ele în reproducerea în culori de pe coperta I.

Această ultimă hartă, impusă privirii încă de la primul contact cu cartea, oferă însă chiar şi cititorului nespecialist, tentat să accepte, fără nici un argument, ideea că orice afirmaţie tipărită trebuie să conţină fie şi parţial un adevăr, o surprinzătoare demonstraţie prin reducere la absurd: cum întreg teritoriul nord-dunărean, de la graniţa vestică a României pînă la Nistru şi din nordul Bucovinei pînă la gurile Dunării, în sudul Basarabiei, este marcat cu o singură culoare, înseamnă că „limba moldovenească", înscrisă ca unic idiom vorbit în acest spaţiu, nu este decît un alt nume al limbii române. Iar un dicţionar bilingv românesc-românesc este o absurditate ştiinţifică.

* * *

Departe de a oferi „dovezi de netăgăduit ale individualităţii şi dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească" (p. 12), ultima carte semnată de Vasile Stati, un pseudo-dicţionar bilingv, se dovedeşte astfel a fi doar o nouă publicaţie cu caracter propagandistic, destinată nu lecturii atente, ci impresionării prin simplă existenţă în vitrina unei librării sau prin menţionare în comentariul partizan şi tendenţios din vreun cotidian de mare tiraj[18].

NOTE

[1] Vasile Stati identifică în *Dicţionar* prin *vlahă* „limba est-romanică a populaţiei (...) din nord-vestul Bulgariei" (p. 335 s.v.).

[2] După unele opinii, Vasile Stati este şi autorul lucrării intitulate *Moldovenii în istorie,* semnată cu pseudonimul Petre P. Moldovan, lucrare apărută „în redacţia şi pe contul (sic!) autorului", la Chişinău, în 1994.

[3] Publicarea *Dicţionarului moldovenesc-românesc* la Tipografia Centrală din Chişinău (fără menţionarea editurii) exact în ajunul întîlnirii oficiale dintre preşedinţii României şi Republicii Moldova, pentru a discuta, între altele, şi problema tratatului de bază dintre cele două state româneşti, pare a fi o simplă coincidenţă.

[4] *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti,* I-II, Chişinău, 1977-1985.

[5] *Dicţionar dialectal (cuvinte, sensuri, forme),* I-V, Chişinău, 1985-1986.

[6] N. Raevschi, M. Gabinschi, *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti,* Chişinău, 1978.

[7] Un precedent dicţionar omonim, a cărui apariţie fusese anunţată (potrivit afirmaţiilor făcute pe p. 6 a cărţii) în 1917, nu a văzut, se pare, lumina tiparului, realizarea lui fiind, din acest motiv, pur ipotetică. Vasile Stati menţionează însă (pe p. 12) între izvoarele recentei sale lucrări un *Dicţionar moldovenesc-românesc* apărut în 1938 (p. 12).

[8] A se vedea această hartă, în afara copertei I, pe coperta a II-a şi pe p. 183.

[9] Nu am selectat din *Expunerea de motive* pasajele şi ideile formulate agresiv, uneori chiar injurios la adresa limbii române şi a poporului român, respectiv a unor reprezentanţi ai acestora, întrucît ele nu sînt compatibile cu o lucrare şi cu o dezbatere ce se doresc a fi ştiinţifice.

[10] Lui i se opune, ca volum şi ca nivel de realizare ştiinţifică, lucrarea în cinci volume apărută, sub coordonarea lui R. Udler, în anii 1985-1986.

[11] Iată astfel de cuvinte, general utilizate în spaţiul românesc în forma şi cu sensul menţionate în *Dicţionar,* incluse numai sub litera *A: acolo, adăpost, adevărat, adeverinţă, adînc, afacere, afară, afiş, agriş, agrişă, alarmă, aluat, alunar, amărît, amesteca, amestecat, amestecătură, andrea, anunţ, apă, apărătoare, apreciator, apuca, apucat, arcan, areal, arie, arma, armă, asta, asupra, aşchiere, aşijderea, aşternut, aţă, aţos, augural, autodubă.*

[12] Notăm între paranteze doar numărul formelor-titlu identice, lăsînd deoparte atestarea cuvintelor citate în compuse sau în sintagme reproduse şi ele ca intrări separate. *Floare,* spre exemplu, are, în afara celor 7 articole menţionate mai jos, alte 22 de prezenţe în „compuse" ce formează articole distincte.

[13] Ne raportăm, cînd facem această apreciere, la formele recomandate de lucrările normative uzuale în Republica Moldova.

[14] În fişele puse la contribuţie în volum apar şi date ce trimit la vechi împărţiri administrative (spre exemplu, *raion* şi *regiune* coexistă, pentru localităţile din România, cu *judeţ*).

[15] Dovadă a redactării lor de către autori diferiţi, între *Cuvîntul înainte* şi *Expunerea de motive* există deosebiri frapante de stil, de atitudine şi de concepţie ştiinţifică.

[16] Din grabă, desigur, în legenda hărţii a apărut, pe coperta a doua şi pe p. 183, *parlers type volague,* în loc de *valaque,* şi *parlers type moldove,* în loc de *moldave.*

[17] A se vedea, pentru aceste zone, hărţile imprimate pe coperta a doua şi pe p. 183 şi a se confrunta cu indicaţiile existente în legendă.

[18] Vezi, spre exemplu, intervenţia intitulată *Limba noastră e comună. Soarta unei idei. Încercare scientologică,* publicată sub numele Ananii Grosul în „Moldova suverană", nr. 149, din 26 august 2003, p. 3. Autorul acestui articol, doctor în sociologie, utilizează argumente lingvistice, un tip de demonstraţie şi un stil surprinzător de apropiate (iar uneori chiar identice) cu cele ale lui Vasile Stati, adică discutînd o idee, iar nu o lucrare propriu-zisă.

Vînturi basarabene

Valeriu RUSU

O „FĂCĂTURĂ” LAMENTABILĂ

Publicarea **Dicţionarului moldovenesc-românesc** (Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, Chişinău 2003), „elaborat” de către Vasile Stati, doctor habilitat în istorie (la Moscova), fost colaborator al sectorului de dialectologie al Institutului de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, nu este o surpriză, ţinînd seama de tot ce a scris şi a făcut respectivul autor pînă în prezent (inclusiv articolul „Chişinău, oraş românesc?”, preluat de *Timpul* la 30 mai 2003; care nu este altceva decît o listă de injurii şi basne antiromâneşti şi/sau pamflete contra unor personalităţi de seamă ale istoriei şi ale culturii noastre naţionale).

Dicţionarul moldovenesc-românesc se înscrie ca o înscenare politică (pusă în slujba tendinţelor şi forţelor anti-româneşti actuale din Republica Moldova, dacă nu şi dictată de acestea, mergînd pînă la **anexarea, prin limbă (prin limba moldovenească!) a unei bune părţi din teritoriul României de astăzi – limba moldovenească acoperă, pe harta de pe copertă, tot nordul României, pînă la Cluj-Napoca!**

Harta şi toate concluziile pe care autorul dicţionarului le „ţese”, le „încropeşte” pe acest fundal este, pentru ochiul unui dialectolog, o mistificare „ştiinţifică”: harta clasică elaborată de Emil Petrovici cu schiţarea ariilor celor cinci subdialecte româneşti (de tip muntean, bănăţean, crişan, maramureşean şi moldovean) este „dreasă” de Vasile Stati, cu bidineaua anexionismului, mîzgîlind peste **aria subdialectului (românesc!) moldovenesc** inscripţia **limba moldovenească** (limba de stat a Republicii Moldova, după V. Stati, dar care ocupă mai mult de un sfert din teritoriul altui stat, România!).

Să subliniem şi faptul că pe această hartă sînt marcate oraşele Buzău, Galaţi..., dar nu şi oraşul Iaşi, capitala Moldovei istorice, evident, pentru ca în aria limbii moldoveneşti să nu rămînă decît un singur oraş-capitală, Chişinău.

În acelaşi sens Vasile Stati „interpretează”, după pofta tendinţelor sale anexioniste anti-româneşti, texte (trunchiate, scoase din contextul lor general) din Nicolae Iorga, George Călinescu, Alexandru Rosetti etc.

O blasfemie şi punctum! **Dicţionarul** domnului Stati este, în acelaşi timp, o „eroare” ştiinţifică („eroare” voită!). Într-un **Dicţionar bilingv** (cum îl decretează autorul „făcăturii” în cauză) se dă, după normele lexicografice în uzanţă, termenul din limba „de plecare” (limba moldovenească) şi apoi termenul corespunzător din limba „de sosire” (limba română).

Or, ce face Vasile Stati? Pentru a mări considerabil (şi în baza acelui tertip tehnic) numărul particularităţilor lexicale ale limbii sale moldoveneşti, **dă pentru sute şi sute de cuvinte moldoveneşti explicaţii în limba română**... evitînd (ascunzînd astfel) să dea echivalentul (termenul) românesc care nu poate fi decît acelaşi cuvînt în bună limbă românească, ex.: **baba oarba** – *joc de copii*... ca să nu dea termenul românesc (acelaşi!) **baba oarba**; **baba Dochia** – *fiinţă mitică ce provoacă nestatornicia vremii*... ca să nu dea termenul (acelaşi!) românesc **baba Dochia**; **baci** – *cioban, şef de stînă*... ca să nu dea acelaşi termen românesc: **baci**! etc.

Şi să mai ai, apoi, tupeul, să-i acuzi pe lingviştii români care, pasămite, „ignoră cu **înfumurare romească** vocabularul limbii moldoveneşti”! Adăugaţi, la aceasta, măsluirea lexi-

Bărci pescăreşti, 1955

cografică de care numai un năimit ca V. Stati putea s-o „comită": „Român. 1. Rom (originar din Valahia). 2. Spec. Nume ce-şi dau românii din Valahia; valah" şi veţi înţelege unde bate „logica" sa, îmbrăcată în veninul antiromânesc.

Domnul Vasile Stati se joacă „în boghi": **limba norodului ar fi, după el, limba moldovenească, „iar, în forma ei literară, este comună şi românilor"**!

Cînd afirmă că **Mioriţa** este „întîiul monument-mărturie al inepuizabilei posibilităţi de exprimare a limbii moldoveneşti", doctul V. Stati are în vedere, evident, **numai varianta Vasile Alecsandri** (culeasă de Alecu Russo de la Soveja – Vrancea) şi dă la o parte (sau se face că ignoră) cele peste **o mie de variante** publicate de Adrian Fochi, înregistrate, **în cele mai diferite stiluri literare, de pe întregul spaţiu românesc**.

Încă o nedumerire: ce este acest „Cuvînt înainte" semnat de *Colegiul redacţional*? (Al cărei instituţii, cine se ascunde în dosul acestei formule „colegiale"?) Nici la Caracal nu s-a văzut aşa ceva!

Şi apoi, domnule Stati: frazele pe care le „comiteţi", termenii jignitori, adesea obsceni, pe care îi folosiţi la tot pasul atestă faptul că, în ciuda titlurilor pe care le afişaţi, vă lipsesc cei şapte ani de acasă...

Nu vă voi onora, în final, cu epitete, etichete, care mai de care mai critice, mai şugubeţe cu care sînteţi „împodobit" astăzi, într-o unitate deplină românească, de oamenii de bună-credinţă din dreapta şi din stînga Prutului, deopotrivă.

Ci aşa cum sînteţi, **viu-zdrahon** (cuvîntul **zdrahon** nu vi-l traduc, căci este inclus în dicţionarul dumneavoastră!), vă trimit acolo unde vă e locul (pe care, desigur, vi l-aţi cocoloşit): Paşol na turbinca...! Şi basta!

Vălenii de Munte,
12 august 2003

Ion CIOCANU

ACT DE INCULTURĂ

Parafrazându-l uşor pe idolul comuniştilor de ieri şi de azi, putem spune, în sfârşit: „Odioasa diversiune, despre care comuniştii au vorbit ani la rând, s-a săvârşit!”. A văzut întruchiparea copertată aşa-zisul dicţionar moldovenesc-românesc, a cărui menire mult trâmbiţată este să demonstreze că noi, cetăţenii Republicii Moldova, am vorbi o altă limbă decât cea română, una „moldovenească”, deosebită de limba Patriei noastre istorice.

Ideea unui atare dicţionar este veche. Am citit, cu ani în urmă, o informaţie curioasă despre o profesoară de la sud, care scria pe tablă, spre cunoştinţa elevilor, că în moldoveneşte se spune „mâţă”, iar româneşte – *pisică*; în moldoveneşte „copil”, iar româneşte – *prunc* etc.

Chiar să nu fi ştiut biata fustă comunistă că *mâţă* şi *pisică* sunt două sinonime absolute?

Poate că pe atunci ea nu avea **Dicţionarul explicativ al limbii române**. Dar avea sau trebuia să aibă **Dicţionarul limbii române literare contemporane** în patru volume, la care pe timpuri am avut cu toţii acces, deoarece se vindea liber, la un preţ foarte mic, spre bucuria studenţilor de la noi. Adică îl avea sau trebuia să-l aibă, dacă ar fi fost o studentă cât de cât sârguincioasă la carte. Acum îl deschidem (vol. al III-lea, pag. 108), ca să „descoperim” (pentru pseudo-profesoară) că dicţionarul pomenit cuprindea – în 1957 – substantivul *mâţă* (în limba română!), care înseamnă – fiţi atenţi, dragi cititori! – *pisică*. Mai mult, din exemplele date de autori se înţelege ceva şi mai important. „Când m-am întors, am găsit-o cu o mâţă albă în braţe”, e citat Garabet Ibrăileanu, criticul de la revista *Viaţa românească*. Ce rezultă de aici, dacă ne-am potrivi „dicţionarului” închipuit de nenorocita profesoară? – Că Ibrăileanu de la *Viaţa românească* scria „moldoveneşte”!

Sau iată un alt exemplu: „Măi motane... De-ar fi-n lume-un stat de mâţe, zău că-n el te-aş pune vornic”. Ce rezultă de aici? – Că autorul citatului – Mihai Eminescu – ar fi scris în limba „moldovenească”.

Un al treilea exemplu e din Cezar Petrescu, din romanul acestuia **Întunecare**: „Să nu care cumva să vă prind şi pe voi cu mâţa-n sac, că vai de mama voastră!”. Nu rezultă oare de aici că şi Cezar Petrescu ar fi creat în limba „moldovenească”?

Lăsăm la o parte exemplele din Vasile Alecsandri şi din Calistrat Hogaş, scriitori – şi ei – de limbă „moldovenească” (altfel zis – cu *mâţă*) şi ne grăbim să deschidem aceeaşi sursă lexicografică, acelaşi volum, la pag. 429, unde alcătuitorii – români, evident, ba chiar de la Bucureşti! – explică sensul substantivului *pisică*: „Animal domestic, carnivor, din familia felinelor, cu corpul suplu, acoperit cu o blană moale de culori variate, cu ochii ageri; este folositor prin faptul că stârpeşte şoarecii...”; întrerupem citatul, deoarece e limpede că autorii vorbesc neîndoielnic *româneşte*; dar imediat după explicaţie urmează sinonimul acestui substantiv – *mâţă*, şi faptul acesta ne face să ne întrebăm în glas: de ce oare alcătuitorii şi autorii **Dicţionarului limbii române literare contemporane** au „tradus” substantivul *românesc* „pisică” *în moldoveneşte* – „mâţă”?

Nu am fi pomenit de experienţa deocheată a profesoarei de la sud, dacă acea experienţă nu ar fi reluată azi – în 2003! – de un ditamai doctor habilitat, Vasile Stati, care în „realul” dicţionar moldovenesc-românesc

procedează absolut ca sărmana sa predecesoare. El citează adjectivul *acătării* ca fiind „moldovenesc" şi îl „traduce" în româneşte – *cumsecade*, *de treabă*. Deschidem volumul I al **Dicţionarului limbii române literare contemporane**, la pag. 9, ca să constatăm că şi românii *din Bucureşti* cunoşteau – în 1955! – exact acelaşi cuvânt, explicat prin „bun, frumos, de seamă; cumsecade, de treabă, vrednic" şi iar ne întrebăm în glas: de ce au inclus alcătuitorii lui acest cuvânt „moldovenesc"? Oare nu pentru că el este absolut românesc?

Zicem şi de data aceasta „mai mult", ca să citäm câteva exemple. „Încă mai stăruie, mai pe altundeva, / Felurite-aşezări şi orânde... / Care mai netede, care mai strâmbe, / Mai *acătării* ori mai scălâmbe", scrie Dan Deşliu în cartea **Goarnele inimii** (Bucureşti, 1949), de unde ar rezulta că poetul bucureştean ar fi moldovean (nu român), care scrie în moldoveneşte (nu româneşte).

Acelaşi lucru ar rezulta din exemplele (cu adjectivul în discuţie) citate din Petru Dumitriu, Ion Pas şi Nina Cassian, dar mai pitoresc ni se pare exemplul din Mihail Sadoveanu: „Îşi vede de treabă cu lunile şi, cât n-are gologani, e om *acătării*". Vedeţi, dragi cititori, că Ceahlăul literaturii *române* cunoaşte bine limba „moldovenească"! Să nu te cruceşti şi azi că prin 1950 alţi comunişti, orbiţi de aceeaşi românofobie, inspirată de aceiaşi ruşi, insistau să „traducă" romanul **Mitrea Cocor** în limba „moldovenească"?

Se vede cu ochiul liber că în toate cazurile la care ne-am referit până aici este vorba de sinonime ale uneia şi aceleiaşi limbi române, vorbite la fel în România, în Bucovina, în Republica Moldova, în toate teritoriile locuite de români, fie aceştia munteni, transilvăneni, bucovineni, moldoveni etc., în funcţie de locul lor de trai. Şi nu e vorba – în nici un caz – că un doctor habilitat n-ar cunoaşte acest adevăr, pus în lumină de când ni s-a permis să rostim adevărul istoric şi ştiinţific despre noi şi despre limba noastră; ci numitul doctor habilitat se străduieşte din răsputeri, chiar cu preţul de a arăta ridicol, să linguşească puterea actuală din Republica Moldova care insistă să ne considere moldoveni, nu români, iar limba noastră să o numească „moldovenească", nu română.

Ridicol peste măsură prin exemplele citate, pseudosavantul greşeşte cumplit şi atunci când „descoperă" unor cuvinte „moldoveneşti" sensuri neghioabe în limba română. De exemplu, de unde o fi luat el că „moldovenescul" *acoperiş* înseamnă peste Prut „căpac la cratiţă"? Am cercetat multe dicţionare explicative româneşti, ca să reţinem că *acoperiş* înseamnă – în **Dicţionarul limbii române literare contemporane**, vol. I, pag. 15. – „partea de sus a unei construcţii, care o acoperă şi o apără împotriva fenomenelor atmosferice dăunătoare" (variantă: *coperiş*), în **Dicţionar general al limbii române** al lui Vasile Breban, ediţia 1987, pag. 17 – „partea superioară a unei clădiri, pe care o acoperă şi o protejează de intemperii", în **Dicţionar universal al limbii române** al lui Lazăr Şăineanu, ediţia din 1998, Chişinău, Grupul editorial Litera, pag. 14 – „partea superioară care acoperă o construcţie", în **Dicţionarul explicativ al limbii române**, ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, pag. 8 – „partea de deasupra care acoperă şi protejează o clădire de intemperii; acoperământ"...

Lectura atentă a aşa-zisului dicţionar al plagiatorului din româneşte, Vasile Stati, ne pune în faţa nenumăratelor mostre de „traduceri" făcute din topor, chipurile moldoveneştile *alunele* ar fi în româneşte „pistrui", iar moldovenească *alunică* – „piatră scumpă la inel".

O a treia categorie de erori comise cu bună ştiinţă de vechiul slugoi al comuniştilor de pe Bâc fac parte din cuvintele vădit neliterare, introduse de el în „dicţionarul" său atât de rău mirositor. De exemplu, „aiest, aiastă", care în limba română ar însemna *acest*. Cui nu-i este limpede că „aiest, aiastă" sunt cuvinte din panoplia lui I. D. Ceban şi a celorlalţi moldovenişti primitivi din anii '20-'30 din R.A.S.S.M. şi din perioada imediat postbelică, dominată de aceeaşi politică de rusificare a populaţiei majoritare din republică, între altele – şi prin propagarea ideii că noi, est-prutenii, n-am fi români şi limba noastră n-ar fi româna.

Cea de-a patra categorie de greşeli sfruntate, comise de Vasile Stati, rezidă în includerea în „dicţionar" a unor cuvinte ruseşti, intrate – e drept – în vocabularul împânzit de rusisme al unei anumite părţi a populaţiei băştinaşe din republică, în urma rusificării acerbe a românilor moldoveni în condiţiile dominării tiranice a limbii ruse, când conducători ai republicii, raioanelor, satelor, întreprinderilor, instituţiilor etc. erau ruşi sau, în cel mai bun caz, descendenţi din Transnistria, necunoscători ai limbii noastre ori cunoscători răi ai acesteia (la nivelul „brigăzilor logitoare", a căror noimă nimeni pe glob nu ar putea s-o înţeleagă, dacă nu ar face asociaţia cuvenită cu ruseştile „udarnâie brigadî", în care „udar" comportă şi sensul de „lovitură", rostit şi scris în anii de pomină „logitură"). Exemplul cel mai concludent este „abricos", cuvânt principial inexistent în limba română şi care, tradus din ruseşte, înseamnă *cais*, iar fructul acestuia – *caisă*. Lucrul din topor al lui Vasile Stati se vede şi din explicaţiile date de el „acaţiilor", „ahotei", „trivogii" şi altor cuvinte provenite din alte limbi. Apropo, substantivul *acaţ*, *acaţi* nu vine la noi din limba rusă şi nu adevereşte vreo influenţă „binefăcătoare", după cum au crezut comuniştii şi ocupanţii de tot soiul, ci din graiul transilvănean, influenţat puternic de limba maghiară, în care se ortografiază *akác*.

Aşa se face că sub aspect propriu-zis ştiinţific „dicţionarul" lui Vasile Stati este o aberaţie de-a dreptul sfidătoare a elementarului bun-simţ. El certifică o diversiune odioasă, un act de incultură şi constituie o încercare de reducere a limbii vorbite în Republica Moldova la „normele" de odinioară, conform cărora erai „socotit" cu atât mai „moldovan", cu cât mai multe cuvinte ruseşti stâlceai în vorbirea ta „moldovenească" (selsovet, piatiletcă, raisobes, pravlenie, trudozi, podşipnic etc.). Or, cuvintele de această natură atestă pe viu politica de rusificare a limbii noastre. Dacă admitem pentru o clipă că „trivoga" a devenit – sub influenţa „binefăcătoare" a limbii „eliberatorilor" noştri de veacuri – cuvânt „moldovenesc", devin „moldoveneşti" şi „abricoasele", şi „zapravca", şi „chişecinicul", şi toate-toate celelalte cuvinte ruseşti, cu care am fost obligaţi să ne obişnuim de pe la 1812 încoace. Dacă un verişor de al nostru ne întreba mai alaltăieri „Ci, Ivan, ţie nu ţi-i soromno cum sî obraşceşte omul?", de ce un Stati sau alţii ca el n-ar include în „dicţionarele" lor cuvinte „moldoveneşti" ca „soromno" ori „a se obraşci"? Doar se zice, la noi, des şi mai peste tot „zavcluba", „ruli", „tormoz", „pavarot" în loc de *şef de club*, *volan*, *frână*, *cotitură*! Să dăm îngunoioşarea aceasta nemiloasă a limbii noastre naţionale româneşti drept limbă nouă, originală, „moldovenească", deosebită de limba noastră „veche şi-nţeleaptă", pe care toţi clasicii literaturii române, inclusiv Alecu Russo şi ceilalţi născuţi în Basarabia ori din părinţi basarabeni, au considerat-o română?

„Dicţionarul" lui Vasile Stati este un odios act de incultură şi de aservire a ştiinţei lingvistice unor in-

terese politice de moment, meschine prin conţinutul lor şi duşmănoase intereselor noastre naţionale, în albia dorinţelor nesăbuite ale Moscovei şi ale ocupanţilor meleagului nostru.

Or, această diversiune inculturală nu trebuie să ne despere. Proştii nu învaţă nimic nici de la cei mai deştepţi oameni, după cum Stati şi toţi susţinătorii lui nu învaţă nimic – dar absolut nimic! – de la Eminescu, Creangă, Negruzzi, Kogălniceanu, Mateevici, Coşeriu, Şişmariov, Budagov, Vinogradov, Mihalci, Piotrowski, Semcinski, Corlăteanu, Ciobanu, Berejan, Borşevici, Dumeniuk, Mătcaş etc., care au argumentat de mult că suntem români şi vorbim limba română. Iar deştepţii învaţă neapărat câte ceva şi de la proşti. Şi atunci de ce n-am pune în lumină şi câteva părţi pozitive ale „dicţionarului" care de altfel nu merită o discuţie serioasă?

În primul rând, el ne arată ca în palmă gradul rusificării vorbirii şi a scrierii românilor moldoveni.

Prin cuvintele ruseşti şi cele rusificate, culese din vorbirea şi scrierea unei părţi a românilor moldoveni lipsiţi de cultură elementară, nemaivorbind de sentimentul naţional, de conştiinţa de neam, de românitate etc., şi care, din această cauză, se complac în postura de moldoveni, deosebiţi de confraţii noştri (şi ai lor) români, „dicţionarul" acesta demonstrează concludent ce a fost limba noastră odinioară şi ce a ajuns ea în urma deznaţionalizării maselor ţinute în bezna rusificării, a neştiinţei de carte, a tiraniei limbii ruse, când actele oficiale, lucrările de secretariat, instruirea în instituţiile de învăţământ superior şi mediu de specialitate se făceau exclusiv în ruseşte, ba chiar simplele firme, inclusiv cele din sate, se perfectau în limba rusă: „prodmag", „dom bâta", „dom culiturî", „pravlenie" ş.a.m.d.

În al treilea, deşi nu în ultimul rând, lectura „dicţionarului" deschide

Tallin, 1955

larg ochii tuturor oamenilor de bună credinţă asupra faptului că între limba „moldovenească" şi cea română nu există nici o deosebire de principiu, în afară de îngunoioşarea acerbă a vorbirii/scrierii românilor moldoveni cu sintagme ruseşti, în majoritatea cazurilor uşor românizate.

Să fim deştepţi, dragi cititori, şi să privim recentul „dicţionar" al lui Vasile Stati ca pe un act de incultură, care – la comanda partidului comuniştilor – oricum trebuia să se întâmple odată şi odată, pentru a convinge o dată în plus întreaga noastră societate că n-avem „două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut" (Alexei Mateevici, **Opere**, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1993, pag. 464), unele cuvinte „moldoveneşti" explicate de autor fiind autentic româneşti, în parte sub formă de regionalisme, localisme, barbarisme, altele – străine, majoritatea rusisme, de care de mult e cazul să ne izbăvim.

Vasile MELNIC

LIPSĂ DE CRITERII ŞTIINŢIFICE LEXICOGRAFICE

În lingvistica românească se vorbeşte de limba română comună şi limba română literară, cultivată, „supradialectală". Astfel zis, grupurile şi variantele regionale, graiurile au un caracter relativ. Nu se pot stabili hotare precise între diferitele variante şi varietăţi locale, iar isoglosele de pe hărţile lingvistice ale *Atlasului Lingvistic Român*, din atlasele lingvistice regionale (muntean, oltean, maramureşean, moldovenesc, bucovinean) se prezintă, după spusele lui Iorgu Iordan, ca un păienjeniş. Înţelegerea şi comunitatea lingvistică între vorbitorii unei localităţi în care se spune *mîcă*, *tîcă*, *burtă*, *plapumă* etc., şi cei ai unei localităţi vecine sau mai îndepărtate în care se spune: *mămucă*, *tătucă*, *bunică*, *bunel*, *tată mare*, *pîntece*, *oghial* etc. sînt practic nestingherite de aceste diferenţe de vocabular sau de cele de pronunţare. Este incontestabil că diferenţa dintre vorbirea unui ieşean, sucevean şi cea a unui moldovean din părţile Sorocii sau ale Călăraşilor este ceva mai evidentă, dar vorbitorii sînt conştienţi de axele acestea teritoriale şi de înţelegere. Elementele de diferenţiere se întrepătrund în anumite zone, compartimente sau straturi lexicale, ceea ce face imposibilă stabilirea graniţelor unei diferenţieri lingvistice precise. Astfel de hotare devin iluzorii, ireale.

De altfel, cu ani în urmă, la discuţia tezei sale despre elementele slave în graiurile moldoveneşti, V. Stati însuşi constata că elementele slave nu se opresc la Prut, ci trec graniţele politice, fiind folosite şi în graiurile munteneşti, maramureşene, bucovinene ş.a. (a se vedea procesul-verbal). Deci, în spaţiul dacoromân nu există o diversificare atît de adîncă încît să dea naştere unui fel de bilingvism sau de neînţelegere. E cazul să invocăm aici şi sistemul terminologic al rudeniei, al corpului uman, al obiceiurilor de nuntă şi al datinilor strămoşeşti etc.

Aşadar, elementele comune asigură continuitatea şi unitatea limbii pe axa etnico-geografică, iar elementele strict locale marchează diferenţierea de la un grai local la altul, fiind variante dialectale. Iată de ce cuvintele (19 mii) înregistrate de Stati sînt în majoritatea lor fixate în limba română comună, iar altele sînt regionalisme, localisme, dialectisme, atestate nu numai în graiurile moldoveneşti din Republica Moldova, dar şi în graiurile teritoriale munteneşti, maramureşene, bucovinene etc. Ele însă au circulaţie îngustă şi nu constituie limbi aparte, limbi separate. Prin urmare, a vorbi astăzi despre o limbă „moldovenească", cînd avem atîtea lucrări şi studii ştiinţifice argumentate (ALR, ALM, atlasele muntean, oltean, maramureşean, studii despre aromâni, lucrări de dialectologie şi de istorie a limbii) înseamnă a trăda istoria şi limba neamului.

Materialul inclus în acest opus, lipsit de criterii ştiinţifice lexicografice, a fost preluat din diferite dicţionare româneşti, din **Dicţionarul dialectal** în cinci volume editat la Chişinău, din textele dialectale, din Atlasele lingvistice editate pînă acum. Explicaţiile multor regionalisme sînt date deseori de-a dreptul în limba rusă (*adevăr* – „istina", *bancnotă* – „bumaşcă", *zeamă de peşte* – „uha"). Mă mir că în acest „cuvîntelnic" este „atestat" substantivul *ţăran,* dar, mă întreb, de ce lipseşte *ţaranskii iazîk*, acea batjocură la adresa „linghii moldovneşti" pe care Stati o agreează şi o promovează? Cuvinte ca *zapravcă, (a) zagrăi* (a vorbi mult), *zolotelinic*, *(a) zvoni*, *paşcă (de tutun)*, *pascouţ*, *paţan*, *pisar* (secretar la sovietul sătesc), *perepiscă*, *pocriş* (cu mai multe sensuri în graiuri), *pojar* (din nou cu multiple sensuri), *pom cu bortă* (copac scorburos), *ponor* (dolina), *davlenie*, *ruli*, *ostanovcî*, *ciolan* (carne),

rişcaş (orez) etc. sînt regionalisme, localisme, dialectisme întîlnite doar în limba vorbită sau, cum o numea dialectologul rus Avanesov, „limba dialectală” (*dialektnîi iazîk*).

Prefaţa acestui **Dicţionar** chifteşte de ură şi duşmănie directă faţă de conducerea actuală a României (obrăznicie românofobă ieşită din comun), faţă de limba românilor de pretutindeni, faţă de istoria strămoşilor noştri comuni. Tendinţa de a căuta cu orice preţ (dar, totuşi, fără anumite rezultate!) deosebiri dintre limba utilizată pe cele două maluri ale Prutului, ne determină să credem că acest „zlomîşlinc” e capabil să „despice” în două şi alte limbi: coreeana (vorbită în nordul şi în sudul Coreei), engleza (în SUA şi în Anglia), spaniola (în Spania şi în Cuba), germana (în Germania şi Austria) etc.

Păcat că Stati n-a învăţat nimic din expediţiile de dialectologie ale A.Ş.M., păcat că n-a înţeles adevărul ştiinţific şi istoric al cursurilor promovate de profesorii N. Corlăteanu, V. Coroban ş.a. Ultimul numit aici dacă s-ar scula din mormînt, i-ar zice fără ocoliş: „Paşol von, măi Stati!”.

Prima gazdă din Chişinău, 1959

Ion MELNICIUC

VASILE STATI – UN PĂTIMAŞ AL MINCIUNII

Aşa-zisul **Dicţionar moldovenesc-românesc**, ticluit de dialectologul-politicastru Vasile Stati, a stîrnit mare zarvă în mahala. Dar şi dincolo de ea. O veste rea trece nestingherit orice frontieră. Chiar şi una cu sîrmă ghimpată.

Nişte „foi mînjite cu cerneală tipografică" sînt în stare să supere o lume. Adevărul e că obrăznicia politicastrului Stati întrece orice măsură. Opinia publică a reacţionat cu promptitudine: o dezaprobare totală a ticălosului „dicţionar". Clocit în cuibarul unei politici antinaţionale, pretinsul dicţionar bilingv a fost infectat de cele mai usturătoare vocabule-săgeţi: aberaţie, tîmpenie, nemernicie, obrăznicie, aiureală, prostie, fals, aventură, dobitocism, porcie, neghiobie, stupizenie, scrînteală, monstruozitate, culme a impertinenţei şi ticăloşiei, absurditate, bazaconie, lucrare draconică, amalgam propagandistic, sfidare a bunului-simţ, opera unui rătăcit mintal, o lucrare năucitoare, scriitură de sorginte stalinistă, scriitură abominabilă, rodul unei minţi bolnave, falsificare grosolană a realităţilor lingvistice, aberaţie provocatoare, prostie propagandistică etc.

Piatră să fii şi nu ai putea rezista unui asemenea contraatac masiv al opiniei publice de la noi şi de peste hotare. Lui V. Stati, însă, artileria grea a cuvintelor indecente nu-i provoacă, cel puţin, remuşcări. Scopul scuză mijloacele, crede cel care a dat cinstea pe ruşine.

Dacă-i gros de obraz...

Cînd i-am reproşat într-o emisiune la PRO TV că între minciuna lui Stati şi adevărul ştiinţific, susţinut de acad. Eugen Coşeriu, considerat cel mai mare savant-lingvist din lume, supranumit „lingvistul secolului al XXI-lea", eu subscriu la adevăr, Stati şi-a ales drept scut minciuna. E. Coşeriu, zice dînsul, niciodată nu s-a referit la limba moldovenească.

Dacă Stati se face a nu cunoaşte realitatea sau a uita alocuţiunea acad. E. Coşeriu rostită la Preşedinţia R. Moldova cu ocazia înmînării Ordinului Republicii de către ex-preşedintele Petru Lucinschi, în 1997, îi amintesc doar un pasaj semnificativ din alocuţiunea Domniei sale: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic e o absurditate şi o utopie; şi din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural".

Aşadar, iată cum stau lucrurile, tovărăşele Stati.

Am impresia că reputatul nostru om de ştiinţă E. Coşeriu i-a adresat aceste cuvinte dure anume lui Stati. Iar el, savantul-politicastru, se face a uita.

Propriu-zis „lăcătuirea" (în româneşte: alcătuirea) pretinsului dicţionar bilingv al aceleiaşi limbi – române – este o crimă de stat. Cine a propus ca autorul să fie deferit justiţiei nu a greşit. Sau, în cel mai bun caz, să fie declarat *persona non grata*.

Dacă Stati caută să substituie limba de stat, care *de facto* e româna, printr-un amalgam de regionalisme, rusisme, ocazionalisme, forme populare ale variantelor literare, oare nu e o tentativă de subminare a statalităţii Republicii Moldova? Cine ar putea contesta azi faptul că în Parlament, la Preşedinţie, la Guvern, în alte instituţii de stat, în şcoli, universităţi se vorbeşte limba română (chiar dacă nu toţi o numesc română)? Cine pune la îndoială acest adevăr

să încerce să transpună un pasaj din Constituţia Republicii Moldova în limba „cu iz de ouă clocite" a lui Stati. Ar fi o demenţă, desigur. Tocmai din aceste considerente autorul tipăriturii politice cu titlu de dicţionar se cuvine a fi sancţionat penal – privaţiune de libertate. Să fie de învăţătură şi altor instigatori.

Opiniile, ce-i drept, se bifurcă: unii zic să-l lăsăm în plata Domnului. L-am lăsa, dar nu ne lasă dînsul pe noi. De ce ne tot provoacă la interminabile discuţii privind născocita limbă moldovenească? Nu cumva în spatele său stau nişte aventurieri politici?

Alţii ne cer să-l (com)batem ştiinţific.

Parcă n-a fost demonstrat ştiinţific adevărul că nu există aşa-zisa limbă moldovenească? Or, cum să-i demonstrezi acestui Stati că varul e alb, dacă dînsul e dresat să spună că-i negru?

În această ordine de idei mi-am amintit de-o înţeleaptă vorbă românească: *Cu prostul să nu te pui în poară*.

Dar Stati nu-i prost. E doctor în filologie (dialectologie). De formaţie ştiinţifică e dialectolog. Cine, dacă nu un dialectolog, trebuie să ştie că a opune un grai (cu atît mai mult nişte regionalisme lexicale sau semantice) limbii literare e ca şi cum ai fi certat cu logica. Nu poate să nu ştie acest lucru dialectologul Stati. Dar el scuipă în toate şi îşi face mendrele politice...

Şi mai e o spusă înţeleaptă: *Pe bolnav să nu te superi*.

Gurile rele spun că lucrătura („dicţionarul") lui Stati e un însemn al unei boli incurabile – PATIMA MINCIUNII.

E o boală incurabilă MINCIUNA.

Prin asta-i şi PERICULOASĂ.

P.S. *Complici la plăsmuirea ruşinosului opus al lui V. Stati sînt şi unii politicieni mânofobi. Şi editura-fantomă. Dar şi cel care va executa comanda unei recenzii favorabile. Blestem pe capul vostru, mancurţilor ce sînteţi!*

Cernoleuca. Dispensar medical construit de boierul Cazimir în 1910

„SUNT OMUL *DREPTEI CUMPENE* ROMÂNEŞTI”

Dialog:
Alexandru BANTOŞ –
acad. Mihai CIMPOI

– Stimate domnule academician! Într-un tulburător răvaş trimis pe adresa redacţiei revistei „Limba Română”, după apariţia ediţiei speciale dedicate Chişinăului, profesoara Nadea Pruteanu din Bravicea, Călăraşi, referindu-se la rolul actual al Uniunii Scriitorilor, accentua: *Sarcina urgentă a US (iertată să-mi fie îndrăzneala!) e să-şi reia cu totală responsabilitatea indiscutabilul rol de hegemon. Al proletariatului?... Nu, al maselor largi.*

Acum, când partiduţele dispersează poporul, reveniţi la unire şi concentraţi-vă asupra unor obiective comune. Nu pot vedea o altă cale, nu cred că există alt drum al mântuirii noastre. Vă scriu chinuită de marea alarmare şi derută din rândurile maselor. Nu judec, nu învinuiesc, sunt foarte îngrijorată, Vă cer ajutorul. Interveniţi unde socotiţi că e necesar şi nu uitaţi de suferinţa maselor largi. **Ce crede academicianul Mihai Cimpoi despre misiunea actuală a instituţiei pe care o conduce? Mai e capabilă Uniunea Scriitorilor să unească sub acelaşi stindard (toată) intelectualitatea din Republica Moldova?**

– Asemenea răvaşe, telefoane, faxuri sunt foarte multe, fiind dovada documentară a prestigiului Uniunii Scriitorilor şi a rolului deosebit pe care îl are în procesul renaşterii naţionale basarabene, începând cu anii 1986-1987. Oricât ar încerca unii să minimalizeze, să conteste sau să găsească motive pentru a o acuza de o implicare păgubitoare – pentru ea şi pentru societate – sau de faptul că nu este Uniunea de altădată, oricare ar fi forţa ei de acum, rămâne un „hegemon... al maselor largi”, după cum o defineşte doamna profesoară Nadea Pruteanu. Este adevărat că ne marchează experienţa amară a „arenei iluziilor” (Ion Hadârcă), rătăcirile lui Druţă, polarizarea intereselor partizane în cadrul Uniunii înseşi, dar, vorba poetului: „Iar noi locului ne ţinem / Cum am fost aşa rămânem”. Misiunea actuală e cea de totdeauna, deoarece noi am reluat lupta pentru fiinţă, limbă, democraţie. Mă întrebaţi dacă putem uni toată intelectualitatea. Cred că da! Ţin să vă mărturisesc că la ora aceasta suntem preocupaţi de constituirea unei Alianţe a tuturor uniunilor de creaţie.

– Care este cea mai mare eroare comisă de politicienii noştri după 1989? De ce s-a împotmolit *trăsura* celor de pe dreapta eşichierului politic?

– *Neunirea.* Alianţele, în sensul larg al cuvântului, nu se fac nici după lecţiile date de alegerile parlamentare şi cele locale. *Trăsura* oamenilor politici de dreapta continuă să se identifice cu autoturismul gândit de olteni şi care urma să fie construit (într-un banc) fără bancheta din spate, adică în aşa fel ca toţi oltenii să meargă în faţă. Suntem şi noi olteni, ce mai?

– Aveţi perfectă dreptate: tabăra „democraţilor” a fost întotdeauna ne-unită, ca să nu zic dezbinată, din care motiv am cules (culegem) roadele. Există o cale spre *împăcare*? În ce mod partidele (partiduţele) ar avea şansa să recucerească încrederea electoratului pentru a accede la putere, putere echivalentă cu responsabilitatea de a decide viitorul destin al Republicii Moldova?

– Din păcate, dacă analizăm lucid situaţia din ultimul timp şi reacţiile partidelor la îndemnurile Uniunii Scriitorilor de a se unifica, o asemenea „împăcare” este irealizabilă. În atare condiţii, mişcarea „Moldova noastră” poate miza pe ea însăşi şi pe

imaginea domnului primar general al capitalei Serafim Urecheanu, care va avea de înfruntat, însă, blocajul politic şi moral fără precedent al autorităţilor comuniste şi nu numai.

– Aţi fost în fruntea celor care au militat pentru revenirea la alfabetul latin, conferirea statutului de limbă de stat şi extinderea ariei de utilizare a limbii române în toate sferele vieţii R. Moldova. Cum apreciaţi impactul real al legilor în cauză asupra situaţiei lingvistice de la noi?

– Nici măcar nişte legi perfecte (există oare legi perfecte?) nu pot crea o situaţie lingvistică normală în condiţiile noastre. Cei care sunt la guvernare acum încalcă orice legi, inclusiv cele privind statutul de limbă oficială al limbii române. Se face tot posibilul ca să se păstreze un *status quo* pentru limba rusă care, pur şi simplu, poluează spaţiul nostru teleradiofonic şi se impune ca prioritară în domeniul publicităţii şi rolul de Cenuşăreasă pentru limba română. Însuşi preşedintele Voronin îşi grafiază în continuare semnătura cu chirilice, încălcând prevederile Constituţiei.

– Aţi răsfoit *Dicţionarul moldovenesc-românesc*?

– Este o monstruozitate, o lucrare (şi o lucrătură!) a unui criminal al culturii, căruia i-a mers faima de plastograf şi plagiator, fapt pentru care a fost exclus din rândul Uniunii Scriitorilor (fiind primit datorită abuzului de putere pe care o exercita cândva ca funcţionar al secţiei de cultură a CC al PCM). Or, dacă actul apariţiei este aberant prin sine, nu e lipsit de semnificaţie faptul că biroul lui Stati se află chiar în incinta Parlamentului. E o dovadă că aberantele sale „găselniţe" (anti)ştiinţifice se bucură de susţinere la nivel de stat. Este întristătoare campania de presă ce i se face în România cu ore întregi rezervate la prestigioase posturi de televiziune şi – mai cu seamă – e întristător şi faptul că „opiniile" sale sunt atribuite întregii intelectualităţi basarabene care a luptat şi luptă în continuare pentru impunerea adevărului despre limba română.

– În „Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova" este reluată vechea problemă a denumirii autentice a limbii şi a poporului nostru. Iată că cei care au promis electoratului să evite asemenea discuţii incendiare şi, de altfel, inutile recurg la vechile tertipuri ideologice politizând problema, sfidând opinia oamenilor de ştiinţă, a intelectualilor, punând în situaţie mai mult decât jenantă Academia de Ştiinţe din Republica Moldova – cea mai indicată instituţie să se pronunţe asupra problemei date – care în Declaraţia din 28.02.96 a afirmat răspicat: ADUNAREA GENERALĂ ANUALĂ A ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI CONFIRMĂ OPINIA ŞTIINŢIFICĂ ARGUMENTATĂ A SPECIALIŞTILOR FILOLOGI DIN REPUBLICĂ ŞI DE PESTE HOTARE (APROBATĂ PRIN HOTĂRÂREA PREZIDIULUI A.Ş.M. DIN 9.09.94), POTRIVIT CĂREIA DENUMIREA CORECTĂ A LIMBII DE STAT (OFICIALE) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ.

– Actualii guvernanţi nu mai ţin cont de nimeni şi de nimic în lume, mergând cu o ignoranţă strigătoare la cer chiar în contra idolilor lor ideologici – Marx, Enghels, Lenin –, care, după cum ştie o lume întreagă, vorbeau despre limba română a basarabenilor şi despre basarabeni ca români.

– Eminescu e o pagină aparte în biografia Dumneavoastră de creaţie. Aţi scris exegeze apreciate înalt de specialişti, aţi deschis (descris) pagini necunoscute despre poetul, filozoful, creatorul Eminescu. Aţi încercat să evaluaţi cum e receptat Eminescu în alte limbi. Domnule academician, ce nu s-a spus încă despre Eminescu, ce nu cunosc contemporanii noştri despre el?

– Contemporanii noştri nu cunosc încă valoarea sa *întreagă*, ca să zic aşa, căci în cazul lui Eminescu avem de a face nu cu o personalita-

te obişnuită pe care o are un poet important, un artist al cuvântului, ci cu o *personalitate intelectuală* de rezonanţă universală, care are toate însemnele gândirii moderne şi postmoderne (intuiţia curbei în infinit a universului, a „coardelor" pe care este „construit", a relativităţii, a sensurilor ontologice ale limbii, ca rostire esenţială, a fiinţei în spiritul lui Heidegger, a logicii dinamice a contradictoriului în felul lui Ştefan Lupaşcu ş.a.). Sunt lucruri de spus şi în ce priveşte moartea sa civilă, împrejurările morţii, diagnosticul bolii (asupra căruia a stăruit Ovidiu Vuia şi care a stabilit că nu de o formă psihică a luesului nervos a suferit, ci de o psihoză endogenă de tip maniaco-depresiv) şi conjuraţia anti-Eminescu din epocă. Mai mulţi cititori ai *Timpului* lui Constantin Tănase s-au supărat pe mine că deconspir anumite documente privind „nebunia" poetului. Vreau să le răspund şi pe această cale că Platon vorbea despre o „nebunie a Muzelor", că „nebunia" (a lui Hölderlin şi a altor poeţi) e curentă în istoriile literare şi că Max Scheler a precizat că între „nebunie" şi „luciditate" nu e decât o mică diferenţă, un „prag". Consider că despre Eminescu trebuie să cunoaştem totul. Nici un detaliu biografic nou descoperit sau vechi nu poate influenţa contururile personalităţii sale artistice şi intelectuale, personalitate care creşte în timp.

– Demitizarea lui Eminescu, în special, a marilor figuri ale culturii noastre, în general, demitizarea istoriei şi culturii naţionale este o temă predilectă pentru unii intelectuali din ţară, cu ecou şi în stânga Prutului. Consideraţi într-adevăr necesară această, aş zice, îndărătnică *re-evaluare*? Va fi un câştig din această „aventură"?

– Despre încercările de demitizare a lui Eminescu am scris mult, am scris chiar un amplu studiu *Zeul Momos şi noi, românii*, publicat şi în presa literară din Ţară. Trebuie făcută, în primul rând, o distincţie clară între *re-lecturare*, întreprindere firească, cerută de noile epoci şi de orizontul lor de receptare şi aşteptare, şi *re-evaluare* (sau revizuire), partizană şi conjuncturală, impusă de factori extraliterari şi extraestetici. Încercările de demitizare, de lepădare de modelul Eminescu, pe care ne-o propune Virgil Nemoianu din SUA sau Nicolae Manolescu, Mircea Cărtărescu, Şerban Foarţă şi alţii mai obscuri din Ţară, sunt o expresie „sociometrică" a crizei şi bolilor pe care le cunoaşte societatea românească la ora aceasta: caragializarea, recrudescenţa autodispreţului, a *ciorănitei* (demolarea propriilor valori), a complexelor (complexul „culturii mici" care ar fi cultura română) şi europenizării, globalizării, multiculturalizării rău înţelese. Nu e nici un câştig din această „aventură", după cum spuneţi. Poate doar acela că ne sensibilizăm mai bine punctele nevralgice, viciile „istorice".

– Pe parcursul anilor, în special până la '89, aţi apreciat şi chiar aţi elogiat opera lui Ion Druţă. În ultima vreme imaginea scriitorului este tot mai mult umbrită de „faptele" politicianului Ion Druţă cu sediu permanent la Moscova. Azi, după atâta „mitizare" şi „demitizare", cum se profilează chipul lui Ion Druţă pe fundalul destinului actual al Republicii Moldova – incert, insolit şi, spre surprinderea multora, rătăcit în mrejele ideilor comuniste care în lume nu mai „au trecere"? Ce trebuie să reţină cititorul tânăr din creaţia lui Ion Druţă?

– Fenomenul Druţă îşi are un cerc perfect închis logic. Cel puţin eu nu văd în acest cerc vreo întrerupere sau vreo fisură. Druţă este un scriitor valoros (evit calificativul „mare", devenit azi injurios), un scriitor nativ, „de la natură", cu o formaţie ideologico-literară (evit cuvântul „intelectuală") rusească, ce n-a putut rezista „ispitei slave", precum au făcut-o spectaculos Constantin Stere sau Leon Donici-Dobronravov. *Cultul tradiţiei* şi curajul cu adevărat naţional (şi naţionalist,

evident, în sens normal sau în sensul uzual în perioada sovietică) de a se opune regimului l-a transformat într-o figură emblematică a culturii şi a vieţii noastre publice. Până la urmă, *opozantul* Druţă a pactizat cu Diavolul, devenind *dispozantul* Druţă, adică un scriitor care este la dispoziţia potentaţilor vremii. Prin acţiunile sale de ultimă oră el s-a autodemitizat, rămânând exponentul înverşunat al moldovenismului primitiv şi adeptul aşa-zisei „limbi moldoveneşti". Cititorul „tânăr" nu se va împăca, bineînţeles, cu formula stilistică druţiană şi didacticismul său de speţă religioasă, dar, cred, va vibra la paginile despre copilărie sau despre dragoste.

– Deşi avem un număr mare de scriitori, producţia literară, în special cea de calitate, cea cu priză la public (şi nu neapărat numai din R. Moldova), este totuşi lipsită de semnificaţie. E o stare normală a lucrurilor sau ne aflăm în preajma unui handicap determinat de „ieşirea" noastră spre alte orizonturi ale literaturii, literatură care în mod neapărat trebuie să îndeplinească nişte criterii estetice, nişte rigori proprii unei creaţii autentice şi, principalul, să fie în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală. În acest sens, ce a oferit scrisului nostru, culturii noastre deschiderea, mai mare ca oricând, spre alte literaturi şi alte culturi, în ce mod actualul proces literar de la noi este influenţat de un nou mod de comunicare, de interacţiune în plan spiritual?

– Este adevărat: nu toate cărţile care apar – (or, ele sunt în număr de circa 200 anual!) – sunt lucrări de valoare „în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală". Beneficiem de o deschidere extraordinară spre Europa, cunoaştem un proces dinamic de integrare în contextul literar general-românesc, fapt care – bineînţeles – ne obligă să răspundem celor mai înalte imperative ale momentului de faţă, să creăm *valori* cu care să intrăm în dialogul multicultural de azi.

– Despre globalizare se discută în mod felurit şi adesea sceptic, făcându-se referinţă şi la alte procese aproape similare, din trecutul nu prea îndepărtat, ce purtau amprenta politicului, ideologicului, transferului şi transplantului de mentalităţi. În acest sens, ce impact are globalizarea asupra literaturii române în ansamblu şi asupra celei cu rădăcini pe pământ basarabean în particular?

– Globalizarea e încă o noţiune – cel puţin pentru noi – abstractă, vagă. Noi, cei neconstituiţi de-a binelea identitar, să fim aruncaţi în marele ocean al globalizării? Globalizarea priveşte, după părerea mea, domeniul economiei. În cultură ea este irealizabilă, deşi a existat proiectul goethean al culturii universale unice, deşi se mai visează la o planetă literară de felul „satului mondial" al lui McLuhan. Preşedintele Uniunii Colegiale a Scriitorilor din Spania, Andres Sorel, e de părerea că globalizarea într-o cultură, constituită din personalităţi şi din valori individuale, este absolut inacceptabilă.

***– O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* este o lucrare absolut necesară pentru cei care vor să cunoască procesul literar actual din R. Moldova. Ce lucrări scrise în ultimii 10-15 ani *intră* pe uşa deschisă a istoriei literaturii basarabene?**

– În ultimii 10-15 ani asistăm la un fenomen al re-modelării propriilor unelte, în vederea readaptării la noile imperative şi paradigme estetice: Grigore Vieru cultivă aforismul (şi cântecul), Aureliu Busuioc s-a întors la roman, Andrei Strâmbeanu îşi re-scrie nuvelele, încearcă să construiască metafore ale puterii în dramaturgie şi să ne dea parabole poetice (ceea ce îi reuşeşte), Anatol Codru merge din nou pe ritualic şi mitic, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Nicolae Leahu, Ghenadie Nicu şi Nicolae Popa depun eforturi evidente, strategico-tehnice le-aş zice, de postmodernizare, Valeriu Matei reactualizează barbianismul,

Nicolae Dabija redevine un neoromantic în poezie, Călin Mânăscurtă, alături de Val Butnaru, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu, Gheorghe Calamanciuc încearcă să reintelectualizeze dramaturgia, Galina Furdui şi Steliana Grama readuc în actualitate rondelul, Emilian Galaicu-Păun pune la cale o anatomizare fenomenologică a prozei. Întreg tabloul acesta vorbeşte despre o efervescenţă a căutărilor, tatonărilor, remodelărilor. Am putea vorbi şi despre nişte echipe strălucite adunate în jurul unor reviste (*Contrafort*, *Sud-Est*, *Semn*, *Limba Română*, *Clipa siderală*).

– Aleea Scriitorilor Clasici din centrul Chişinăului este un subiect readus în actualitate. Care este adevăratul motiv al reanimării acestei „discuţii"? Cei din umbră polemizează, pe cât înţeleg eu, chiar cu Dumneavoastră, autorul „modernizării" cunoscutei alei.

– Autorităţile comuniste nu pot să se împace cu aceste simboluri ale culturii româneşti nici după ce construirea Aleii e, în fond, finisată. Conform Hotărârii Ministerului Culturii, Academiei şi Uniunii Scriitorilor din 1994 mai rămân de instalat două busturi, ale lui Liviu Rebreanu şi Titu Maiorescu. Guvernul nu ţine cont de părerea uniunilor de creaţie, prin urmare a intelectualităţii. Aleea Clasicilor este „sfânta sfintelor noastre" şi nu vom permite să fie profanată în nici un fel.

– Cum a ajuns Mihai Cimpoi în literatură? A fost un drum predestinat, un imbold venit din partea cuiva (profesor, scriitor, critic literar) sau a fost o chemare la care aţi răspuns în chip firesc?

– Am vorbit despre acest lucru în *Curriculum*-ul pe care l-am scris cu ocazia aniversării 60: a fost o chemare şi totodată o predestinare.

– Care este criticul literar (criticii literari) care v-a marcat?

– În tinereţe, Saint-Beuve şi Belinski, mai apoi Călinescu şi Francesco de Sanctis, critici-poeţi, ca să explic un pic opţiunile…

– Care sunt cărţile ce v-au incitat în mod deosebit interesul în ultima vreme?

– Vara aceasta am recitit **Istoria ieroglifică** a lui Cantemir, care mi-a părut de o uluitoare modernitate şi actualitate (prin parabola puterii), eseurile despre imaginaţia materiei ale lui Gaston Bachelard; lucrând asupra unui studiu despre Eminescu şi evul mediu, am citit un morman de cărţi – de la **Prelegerile de filozofie** ale lui Hegel la **Dicţionarul tematic** al lui Jacques de Goff şi Jean-Claude Schmitt şi **Omul recent** al lui H.-R. Patapievici; din lecturile mele de vară au mai făcut parte **Foi din grădina lui Morie** (Agni-Yoga), romanele lui Adrian Dinu Rachieru **Legea conservării scaunului** şi Ion Ţăranu **Numai tinereţii i se iartă totul**, adevărate revelaţii.

– Sunteţi considerat un interpret literar blând, tolerant, binevoitor. Nu dărâmaţi, nu ruinaţi *pe alţii* – precizez: nici bătrâni, nici tineri –, nu căutaţi lada de gunoi, inclusiv a istoriei literare, ci susţineţi, sprijiniţi, acordaţi ajutor, din câte ştiu, la toată lumea. Are o explicaţie această *bunătate* în a evalua munca celor care sunt „stăpâniţi", într-un fel sau altul, de magia cuvântului?

– Sunt, poate şi prin structura mea blândă, creştin-lovinesciană, un adept al lui Aristarh, şi nu al lui Zoil. O cultură se face nu prin acţiuni de demolare, ci prin acţiuni de construire. Din păcate, cunoaştem o perioadă a (auto)demolărilor, mai radicale decât nihilismul nietzschean sau cioranian.

– Care ar fi un eventual portret – succint, obiectiv, imparţial – pe care şi l-ar face Mihai Cimpoi?

– Sunt un om al *dreptei cumpene* româneşti.

August, 2003

Mioara AVRAM

CORECTITUDINE DE LIMBĂ ŞI CORECTITUDINE DE GÎNDIRE

1. În copilăria mea m-au amuzat două ingenioase întrebări-capcană cu privire la corectitudinea unor enunţuri:

Are o pană de vulpe la sau *pe pălărie?*

Şapte ori opt face sau fac cincizeci şi opt?

Întrucît accentul părea pus pe exprimare, prin „grila" cu opţiuni referitoare la prepoziţie în primul enunţ şi la forma verbului în cel de-al doilea, aproape toţi cei întrebaţi se grăbeau să-şi demonstreze simţul limbii şi cunoştinţele gramaticale despre întrebuinţarea prepoziţiilor şi despre acordul predicatului, ignorînd viciile de conţinut a căror corectare necesita cunoştinţe de zoologie (vulpea nu are pene), respectiv de aritmetică (7x8=56). Enunţurile, corectate doar gramatical, *Are o pană de vulpe la pălărie* şi *Şapte ori opt fac cincizeci şi opt* sînt bune exemple de situaţii în care corectitudinea exprimării, formală, nu coincide cu o corectitudine de conţinut, a gîndirii, deci nu se realizează corectitudinea integrală a enunţurilor în cauză.

De cele mai multe ori greşelile de exprimare la nivel sintactic şi lexical sînt în acelaşi timp greşeli de gîndire, în speţă de logică. Anacoluturile denotă o gîndire incoerentă, dezacordurile reflectă neidentificarea relaţiei dintre acţiune şi autorul ei sau dintre o însuşire şi purtătorul ei, iar pleonasmele, contradicţiile în adaos, confuziile paronimice şi improprietăţile semantice de orice fel denotă necunoaşterea exactă a noţiunilor denumite de cuvintele implicate. În aceeaşi situaţie de coincidenţă a incorectitudinii de exprimare cu cea de gîndire sînt şi unele greşeli din domeniul morfologiei, cum ar fi folosirea comparaţiei la adjective ca *etern* (şi sinonimele *peren, veşnic)* sau *permanent.* Sărăcia şi caracterul confuz al gîndirii se trădează cu deosebire în încercările de exprimare mai pretenţioasă, cu enunţuri lungi şi complicate (propoziţii dezvoltate cu construcţii gerunziale sau cu intercalări; fraze ample) şi cu anumite raporturi care solicită mai mult logica: opoziţia şi concesia, concluzia/consecinţa; folosirea fără rost a lui *deci* la începutul unor enunţuri care nu conţin concluzia unor enunţuri anterioare este o greşeală de limbă şi de gîndire.

Există însă şi enunţuri în care sub o aparentă corectitudine gramaticală se ascunde o eroare de gîndire. Cunoscutul enunţ glumeţ, folosit ca prototip de false echivalenţe, *Cei patru evanghelişti sînt trei: Luca şi Matei* are o structură sintactică ireproşabilă: subiect (+ atribut), predicat nominal cu verbul copulativ acordat cu subiectul şi o apoziţie explicativă, dar defectul lui constă în echivalarea explicită a lui *patru* cu *trei* şi apoi implicită, în enumerarea din apoziţie, cu *doi.* (În varianta cu adaosul *Ioan e unul dintre ei* confuzia sporeşte.) De aceeaşi natură sînt, în coordonare, enumerările, opoziţiile şi disjuncţiile ai căror termeni denumesc noţiuni cu sfere interferente: *bărbaţi şi şoferi, frumoase sau blonde, elevi şi sportivi;* pentru evitarea unor asemenea greşeli, în cazul exemplelor date sînt suficiente observaţiile empirice, cunoştinţele vorbitorului obişnuit, dar alteori sînt necesare cunoştinţe de natură culturală, de exemplu pentru evitarea coordonării unor termeni ca aceia din secvenţele *belgieni* sau *flamanzi, greci* şi *atenieni, prozator* şi *romancier, mamifere* şi *carnivore.* Lipsa cunoştinţelor de acest fel se reflectă, printre altele, în construcţii predicative care atribuie subiectelor un statut sau însuşiri improprii: de exemplu, *Balena este un peşte* sau *Liliacul este o pasăre.*

2. Îmi amintesc, tot din copilărie, de un instructiv joc de societate numit „Zboară, zboară" după predicatul începător de propoziţie căruia i se propuneau, pe rînd, diverse subiecte, compatibile (de exemplu, *rîndunica)* şi incompatibile (de exemplu, *elefantul),* participanţii trebuind să acţioneze diferit în cele două situaţii. Jocul îşi dovedea valenţele instructive şi prin controversele provocate de propunerile de subiecte-agenţi cu comportament atipic din punctul de vedere al capacităţii de a zbura (de exemplu, nume generice ca *pasăre* sau *peşte,* care nu iau în considerare existenţa excepţională a unor păsări nezburătoare şi a unor peşti zburători), cu această capacitate limitată la anumite împrejurări *(hîrtia, frunza)* sau atribuită doar în ficţiuni *(cai înaripaţi, covorul zburător),* precum şi de propunerea unor subiecte compatibile numai cu sensul figurat al verbului *a zbura* (de exemplu, *gîndul).* Observaţiile empirice prilejuite de cazurile discutabile apărute în situaţia de joc oferă concluzii general valabile pentru unele precauţii necesare în aprecierea corectitudinii integrale a unui enunţ. În ce priveşte strict conţinutul lui, trebuie făcute deosebiri între corectitudine şi adevăr, între realitate şi ficţiune (inclusiv absurd intenţionat), între obiectiv şi subiectiv şi trebuie evitate generalizările superficiale, care nu ţin seama de excepţii şi de nuanţe. În ce priveşte corectitudinea lingvistică raportată la conţinutul exprimat, trebuie să se aibă în vedere posibilităţile mai mari sau mai mici de care dispun limba şi gîndirea. Pe de o parte, datorită sinonimiei (lexicale şi gramaticale) limba poate exprima în feluri diferite acelaşi conţinut. Pe de altă parte, datorită omonimiei şi polisemiei (de asemenea, lexicale şi gramaticale) limba poate exprima în acelaşi fel conţinuturi diferite, ceea ce poate crea ambiguităţi de diverse grade.

Unele enunţuri clare în forma lor orală devin ambigue în scris şi invers, din cauza dispariţiei, la transpunerea dintr-o formă în alta, a unor mijloace specifice fiecăreia dintre aceste forme: accentul sintactic şi intonaţia, respectiv punctuaţia şi alte elemente grafice, ca variaţia corpului de literă, iniţiala majusculă/minusculă sau sublinierile. Altfel spus, enunţuri clare pentru cel care le formulează (emiţător) pot fi ambigue pentru cel care le receptează (receptor), ajungîndu-se chiar la înţelegerea greşită în cazul unor lecturi neconforme cu intenţia celui care a scris textul. Enunţurile formulate ambiguu, care permit deci două sau mai multe interpretări, nu sînt neapărat incorecte, dar, pentru asigurarea unei bune comunicări, redactarea unui text care urmează să fie citit de altcineva trebuie să prevină, pe cît posibil, altă decodare decît cea gîndită de emiţător; clarificarea textului se poate realiza prin topică, prin adăugarea unor cuvinte de precizare, prin înlocuiri sinonimice (inclusiv contrageri sau dezvoltări sintactice), printr-un context explicit, printr-o punctuaţie mai bogată etc.

Dezambiguizarea are însă limite inevitabile, care ţin de structura limbii şi de competenţa lingvistică a interlocutorului. Se pot produce blocaje, de pildă, cînd se folosesc cuvinte cu sens figurat care sînt receptate greşit în sens propriu sau expresii care sînt receptate *ad litteram,* ca îmbinări libere, cum a înţeles Păcală expresia *a trage uşa* (la îndemnul „Trage uşa după tine!" el a scos uşa din ţîţîni şi a plecat cu ea).

3. Dorinţa de claritate absolută prin formulări lipsite de echivoc poate intra în conflict cu regulile limbii, exagerarea corectitudinii de gîndire ducînd la incorectitudinea exprimării sau la blamarea nejustificată a unor exprimări corecte.

Pentru prima situaţie exemplele clasice sînt enunţurile cu negaţie expletivă – nu numai inutilă, ci şi derutantă – în construcţii negative de felul lor: *L-a oprit* (sau *I-a interzis) să nu mai bea, S-a abţinut să nu protesteze, Nu se simte bine fără să nu mintă* etc. Nimeni nu susţine ex-

plicit că nu ar fi corecte construcţiile recomandate ca normă – *L-a oprit / I-a interzis să mai bea, S-a abţinut să protesteze, Nu se simte bine fără să mintă* etc. –, dar adăugarea, în practică, de către unii vorbitori, a negaţiei buclucaşe atestă faptul că absenţa acesteia este simţită de ei ca un obstacol pentru înţelegerea caracterului negativ al verbelor subordonate unor regenţi negativi (în conţinut sau/şi în formă); vorbitorii care adaugă, din exces de zel logic, asemenea negaţii nu observă că prin aceasta anulează negaţia, întrucît două negaţii echivalează cu o afirmaţie.

Cea de a doua situaţie poate fi ilustrată cu luări de poziţie explicite împotriva unor construcţii tradiţionale care par să contrazică logica ideală. Relativ numeroşi căutători de noduri în papură agită false probleme de cultivare a limbii, pronunţîndu-se împotriva unor construcţii fireşti în limba română ca: *a-şi pune pălăria în cap* şi *a pune ceva în cui* sau împotriva superlativului popular cu *tare (~ bun, ~ frumos* şi chiar – numai aparent oximoronic – *tare moale).*

Condamnarea făţişă a unor construcţii considerate neconforme cu logica este însoţită de înlocuirea lor – în propuneri teoretice şi, mai ales, în practica limbii – cu altele, menite să înlăture echivocul imaginar. Forţînd exprimarea să se conformeze pe deplin unui ideal de gîndire clară, aceste exagerări nu ţin seama de specificul limbii (care suportă polisemia şi diverse excepţii); ele se manifestă în unele inovaţii din limba actuală, cu statut diferit de la una la alta şi chiar de la un context la altul sub raportul corectitudinii. În folosirea prepoziţiilor se constată o tendinţă puternică de înlocuire a unor prepoziţii polisemantice ca *de* cu altele mai specializate: *cu (un pahar cu apă, o cutie cu bomboane), din (ciorapi din lînă, îngheţată din fructe), pentru (ciocan pentru lipit, detergent pentru vase);* între construcţiile atributive de acest tip cele cu *din* „de" sînt total respinse de normă, în timp ce unele construcţii cu prepoziţiile *cu* „de" şi *pentru* „de" sînt tolerate *(un pahar cu apă,* nu însă şi *un pachet cu biscuiţi; detergent pentru vase,* nu însă şi *maşină pentru spălat, cerere pentru ajutor).* În domeniul acordului se produc de asemenea inovaţii născute din dorinţa de precizare a relaţiei respective: acordul în număr (şi gen) al atributului adjectival cu un termen determinat multiplu se face, conform tradiţiei, prin atracţie cu termenul imediat învecinat şi pînă azi acest acord parţial este singurul posibil la orice atribut adjectival antepus *(frumoasa înfăţişare şi purtare, acest loc şi timp)* şi la unele postpuse, cum sînt cele exprimate prin adjective pronominale posesive *(cartea şi caietul meu),* dar în limba actuală, mai ales în anumite stiluri funcţionale pentru care precizia este esenţială, se răspîndeşte din ce în ce mai mult şi se admite acordul la plural *(radioul şi televiziunea publice, spectacolul şi petrecerea organizate:* nu s-a ajuns însă la înlocuirea acordului prin atracţie şi în *limba şi literatura româna* sau în *critica şi istoria literară),* inovaţia asemănătoare de acord la plural al articolului posesiv după un termen determinat multiplu *(inteligenţa şi vasta cultură ale lui X)* este însă respinsă de normele gramaticale, în ciuda corectitudinii logice.

4. În concluzie: deşi sînt strîns legate între ele, limba şi gîndirea sînt realităţi diferite, iar deosebirile dintre ele pot fi constatate şi în planul corectitudinii. Nu întotdeauna corectitudinea de exprimare şi cea de gîndire coincid, pentru că fiecare limbă are particularităţile ei şi chiar o „logică" proprie, ceea ce explică existenţa deosebirilor de ordin semantic şi sintactic dintre limbile lumii. Celebra formulă a clasicului francez N. Boileau *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement* („Ceea ce este bine conceput se enunţă clar"), parafrazată în *Cine gîndeşte bine vorbeşte bine,* are o valabilitate generală, dar comportă anumite excepţii şi nuanţări.

Ion CIOCANU

APROPO DE SERVICE

Timpul fuge, ne îndepărtează tot mai mult de ziua, memorabilă într-un sens, în care un fost ministru, om înţelept şi devotat cauzei naţionale, în referatul său cu privire la respectarea legislaţiei lingvistice în domeniul de care era responsabil, pronunţase cuvântul *service* (în expresia *lift-service*). În loc să ne bucurăm că ministrul în cauză se apropia cu bună intenţie de o expresie care mai aştepta în anticamera vorbirii şi scrierii noastre, am rămas uluiţi de agramaţia lui, de vreme ce el pronunţase „lift-service", adică aşa cum se scrie, şi nu „lift-servis", după cum se rosteşte expresia în cauză.

Nu-l învinuim, după atâţia ani câţi au trecut, ci ne mirăm că un om care nu se lăsa dominat de rutina exprimării „moldoveneşti" cu „podşipnici" şi „zamoace" întâmpina greutăţi la rostirea unor cuvinte engleze ce-şi găseau tot mai uşor locul în vocabularul întregii noastre societăţi.

Am pomenit cazul acestui fost ministru pentru că e pitoresc şi lesne memorabil, dar radioul şi televiziunea, nemaivorbind de stradă, ne „hrănesc" zilnic cu atare mostre de rostire greşită a anglicismelor şi în genere a străinismelor ce au invadat vorbirea şi scrierea noastră în condiţiile economiei de piaţă. Pe de o parte, lucrul acesta e firesc, oamenii trebuie ajutaţi să înţeleagă sensul cuvintelor noi şi – nu în ultimul rând – pronunţarea lor corectă. Pe de altă parte, şi oamenii – mai cu seamă cei suspuşi, care apar în faţa microfoanelor şi au obligaţiunea să servească drept exemplu pentru auditori, – trebuie să manifeste dorinţa de a se cultiva permanent, de a folosi cuvintele noi cu sensurile lor exacte şi în rostirea lor corectă. Din memoria noastră nu dispare nu numai „lift-service"-le ex-ministrului pomenit, dar nici „business"-ul unei doamne cu o anumită reputaţie, nici „credítele" unui ex-prim-ministru etc.

Nu-l facem nici noi personal pe atotştiutorul, deoarece cuvintele recent intrate în vocabularul economic, de exemplu, nu le-am învăţat în şcoală, inclusiv în cea superioară, ci le învăţăm practic odată cu întreaga societate. Deosebirea dintre noi şi acei pe care cutezăm să-i pomenim aici şi să-i corectăm e că noi mai întâi consultăm dicţionarele, şi abia după aceea ne decidem să le pronunţăm, fiind atenţi şi la remarcele privind pronunţarea lor. Cuvântul devenit, recent, anecdotic la noi „service", de exemplu, e însoţit în **Dicţionarul explicativ al limbii române** nu numai de o descifrare competentă – „Staţie de reparare şi întreţinere a autoturismelor sau a diverselor aparate", dar şi de indicaţia, dintre paranteze pătrate, că se pronunţă *sérvis* (pag. 979).

La fel în cazul celui de-al doilea cuvânt, care a făcut-o niţel ridicolă pe doamna avută de noi în vedere: după ce explică sensul acestui anglicism – „afacere" –, sursa numită indică pronunţarea lui corectă: *bíznis* (pag. 121).

Nu revenim – aici – la mai cunoscutele *crédit*, *buget* ş.a., care continuă să fie pronunţate pe ici-colo greşit („credít", „bujet"), ci punem în atenţia dumneavoastră, dragi cititori, o seamă de cuvinte de tot mai largă circulaţie, care, fiind pronunţate incorect, pot avea repercusiuni absolut nedorite asupra auditorilor, în special asupra celor neobişnuiţi să verifice – cu dicţionarul în faţă – sensul cuvintelor noi şi pronunţarea acestora.

Primul în ordinea frecvenţei la radio, televiziune şi în cuvântări la diverse adunări este cuvântul *management*, care comportă trei sensuri înrudite – „1. Activitatea şi arta de a conduce; 2. Ansamblul activităţilor de organizare, de conducere şi de gestiune a întreprinderilor; 3. Ştiinţa şi tehnica organizării şi conducerii unei întreprinderi" –, toate extrem de importante în contextul economiei de piaţă şi, prin urmare, imposibil de ocolit în activitatea oamenilor de afaceri şi în aceea a jurnaliştilor, a savanţilor economişti şi a altor categorii

de persoane care vin în contact sau popularizează activitatea agenţilor economici. Prea bine, dar sunt de-a dreptul nenumărate cazurile în care acest termen este pronunţat după cum se scrie, „management”, fapt care ne convinge că oamenii, chiar citind dicţionarul explicativ, nu manifestă curiozitatea spirituală de a citi şi indicaţia privind rostirea lui corectă: *menigiment*.

Întrucâtva înrudit cu managementul este substantivul neuntru *marketing* – „Disciplină şi activitate comercială care porneşte de la cunoaşterea curentă şi în perspectivă a nevoilor cumpărătorilor, spre a satisface operativ aceste nevoi” – pe care concetăţenii noştri de cele mai diferite ranguri în ierarhia imaginară a factorilor din economie şi a celor ce vin în atingere cu ei nu pun accentul unde îi este locul: *márketing*.

Un termen din alt domeniu, însă nu mai puţin, ba cu siguranţă cu mult mai aproape de necesităţile zilnice ale oamenilor decât cele numite anterior, este ortografiat greşit la stânga şi la dreapta – „a pasteriza”, „pasterizare”, „pasterizat” etc. Or, termenul acesta provine de la numele chimistului şi biologului francez Louis Pateur şi se scrie niţel altfel decât se pronunţă: *a pasteuriza*. De altfel, nici pronunţarea acestui verb şi a derivatelor lui nu este întocmai cu aceea de care se învredniceşte ea în cazul oamenilor noştri: *a pastöriza.*

Şirul exemplelor concrete de scriere şi rostire greşită a unor termeni deveniţi în ultimul timp absolut indispensabili activităţii noastre ar putea fi, din păcate, lesne continuat. Ne limităm la aceştia, consemnând în final că savanţii din republică n-au rămas impasibili faţă de imperativul comentariului competent, concret şi convingător asupra cuvintelor neologice. Numim, înainte de toate, o contribuţie substanţială în domeniu a academicianului Nicolae Corlăteanu – **Încadrarea lingvistică în realităţile europene** (Editura A.S.E.M., Chişinău, 2001), apoi câteva aparţinând lui Alexei Palii (**Dicţionar explicativ pentru toţi**; Editura Epigraf, Chişinău, 2001), Valentin Guţu (**Dicţionar al greşelilor de limbă**; Editura Arc, Chişinău, 1998), Vlad Pohilă (**Mic dicţionar de nume proprii străine**; Editura Arc, 1998) etc. Dicţionare avem, am mai spus acest lucru în presă, rămâne să le răsfoim...

AUTOBUZUL, TROLEIBUZUL, MICROBUZUL

Absolut indispensabile orăşeanului de azi, tustrele mijloacele de transport scoase în titlul eseului de faţă nu lipsesc nici o zi de pe buzele noastre. Şi e firesc. Nu e la fel de natural modul în care întrebuinţează aceste cuvinte acei conaţionali, care nu s-au sustras nici până în prezent influenţei nefaste din partea limbii ruse şi pronunţă „aftóbus” (cu accent pus greşit pe **ó** şi cu **s** la sfârşit) şi „troléibus” (cu accent pus greşit pe diftongul **éi** şi cu acelaşi **s** la sfârşit).

La prima vedere, în cazul acestor substantive, nu există vreo problemă lingvistică serioasă. Dar să privim lucrurile în esenţă şi în adâncime. Primul substantiv luat în discuţie nu se pronunţă cu accentul pe **ó**, deoarece el ia naştere cu ajutorul elementului de compunere áuto (cu accentul pe **á**). Ce-i drept, în cadrul cuvintelor alcătuite cu acest element de compunere accentul principal trece în mod automat şi obligatoriu pe rădăcina cuvântului format: autoacuzáre, autoadministráre etc. – până la autobús, substantiv înregistrat în **Dicţionarul explicativ al limbii române**, însă urmat, ca o variantă nerecomandabilă, de remarca „vezi autobúz”. Anume această formă a cuvântului în discuţie – *autobúz* – este corectă şi recomandabilă. Facem aici trimiterile de rigoare la alte trei surse ştiinţifice. În foarte utilul şi neînvechitul (la est de Prut, cel puţin) **Dicţionar de dificultăţi ale limbii române** (Bucureşti, Editura Coresi, 1991) Gabriel Angelescu afirmă răspicat: „Autobúz, s.n., nu autobús” (pag. 10). În acelaşi mod explică adevărul despre scrierea şi rostirea substantivului cu pricina

lingviştii chişinăuieni. Valentin Guţu în al său **Dicţionar al greşelilor de limbă** (1998) îl consemnează în forma eronată „autobus, -e", pe care o corectează la aceeaşi pagină 24: *autobuz, -e*. Andrei Crijanovschi în prestigiosul său **Dicţionar de dificultăţi ale limbii române** (Editura Arc, Editura Museum, 2002) notează: *Autobúz* (cu accentul pe **ú** şi cu **z** la sfârşit), după care ne avertizează: „scris şi accentuat greşit autóbus" (cu accent pe **ó** şi cu **s** la sfârşit).

De altfel, Andrei Crijanovschi ne facilitează trecerea absolut firească la cel de-al doilea substantiv în discuţie, de vreme ce într-o notă la cuvântul *autobúz* el consemnează şi cuvântul *troleibúz* (cu accent pe **ú** şi cu **z** la final). Nimic de mirare că în acelaşi mod recomandă să scriem şi să rostim acest substantiv Valentin Guţu (pag. 175). În sfârşit, această scriere şi rostire a denumirii nelipsitului în oraşe vehicul rutier de transport în comun este consfinţită în **Dicţionarul explicativ al limbii române** (pag. 1115).

Întrucâtva mai complicată e problema (anume problema!) celui de-al treilea substantiv luat aici în discuţie. Că la Chişinău se pronunţă şi se ortografiază greşit „microbus", ne convingem zilnic în stradă nu numai în conversaţiile cu oamenii neinstruiţi, dar şi la prima aruncare de ochi la stâlpii pe care sunt plasate panourile oficiale, instalate de funcţionari de la Primărie. Or, e suficient să deschidem orice dicţionar explicativ, inclusiv relativ proaspătul **Dicţionar explicativ uzual al limbii române**, editat la Chişinău în 1999, ca să ne convingem că se scrie şi se pronunţă microbúz (cu accent pe **ú** şi cu **z** la sfârşit; pag. 337).

Dar când am afirmat că problema substantivului *microbúz* este mai complicată, am avut în vedere şi faptul că o parte a concetăţenilor noştri continuă să folosească, în locul acestuia, cuvântul „rutieră". În **Dicţionarul explicativ al limbii române** se explică just că autobuzul mic folosit pentru un număr redus de persoane se numeşte şi se pronunţă *microbúz* şi, la pag. 490, – că *rutier, -ă* este un adjectiv însemnând literalmente „care ţine de drumuri, propriu drumurilor", propunându-ni-se un exemplu de întrebuinţare a acestui adjectiv: „vehicul rutier". Alte două exemple servite de prestigiosul dicţionar au menirea să ne edifice definitiv cu privire la sensul adjectivului *rutier, -ă*: *Transport rutier* (totalitatea vehiculelor care circulă pe şosele) şi *Maşină rutieră* (maşină folosită la construirea drumurilor şi şoselelor). Prin urmare, substantivizarea abuzivă, de aceea greşită, a adjectivului *rutier, -ă* este o abatere nerecomandabilă de la firea însăşi a acestuia.

Adevărul a fost surprins în mod corect, succint şi pe deplin convingător de Andrei Crijanovschi, care în lucrarea sa citată deja consemnează: „*Microbúz*, nu *marşrutcă*, nici *rutieră*; scris şi accentuat greşit *micróbus*" (pag. 243).

Autorul acestei surse de cea mai mare credibilitate numeşte şi sinonimul substantivului în discuţie – *maxitaxi* (ortografiat împreună, un singur cuvânt). E adevărat că autorii **Dicţionarului explicativ al limbii române** îl scriu prin cratimă – *maxi-taxi*, dar principalul e că ei explică limpede că *maxi-taxiul* (la plural *maxi-taxiuri*) înseamnă „*Microbuz* care funcţionează după sistemul taximetrelor" (pag. 606).

Nu vă supăraţi, stimaţi cititori, că v-am răpit câteva minute cu explicaţiile şi „trimiterile" acestea la diverse izvoare ştiinţifice; tustrele substantivele luate aici în discuţie sunt prea des întrebuinţate, mai ales la oraş, şi întrebuinţate adesea greşit; or, simpla – s-ar părea – demnitate omenească presupune o rostire şi o scriere cel puţin corectă a cuvintelor care, conform dictonului popular, ne poartă cinstea.

LA-LA-LA?

Întâmplător sau poate nu, câteva spicheriţe radio şi TV au îndrăgit peste orice măsură prepoziţia *la.* Prima – în ordinea în care am înregistrat „fenomenul" – nu se poate nicidecum

despărţi de prepoziţia numită ori de câte ori îi răsare în gură expresia „După părerea (opinia, convingerea etc.) mea”. Ea face ce face şi zice fără sfială „La părerea mea”.

Nu zicem că ar săvârşi o crimă, dar când avem locuţiunea consacrată *După părerea mea*, nu există nici o îndreptăţire ştiinţifică pentru izgonirea acesteia şi folosirea unei locuţiuni noi, mai curând poluate ori poluante. Un timp cineva – poate colegii, poate şefii – îi temperase zelul, acum nenorocita ne bombardează dimineaţa şi seara cu acelaşi strident şi nejustificat „La părerea mea”, mai rar – „La părerea noastră”, ca şi cum prin această „redactare” a formulei autohtone sau traducere mecanică a rusescului „íí ěîé âçãë˙ä” sau „на наш взгляд” ne-ar ferici ca pe noi.

A doua spicheriţă pare întrucâtva mai inventivă, dar nu în sensul bun al cuvântului. Ea zice în fiecare emisiune „îngrijită” prin străduinţele sale „Acum ne luăm la revedere”. De fapt, poate ar trebui să ortografiem enunţul altfel, dar nu ne duce capul cum anume s-o facem, de vreme ce formula autohtonă de rămas bun este – o ştie toată lumea! – „La revedere”. Acum încercaţi dumneavoastră, stimaţi cititori, să scrieţi ce zice numita spicheriţă TV. Poate: „Acum ne luăm la «La revedere»”? Or, de data aceasta enunţul ei sună şi mai deocheat. De a cui nevoie această „înnoire”, domnilor TV-işti?

Ca să nu le fie urât acestor două spicheriţe, în străduinţele lor de a ne „la-la”-i la nesfârşit, s-au găsit şi alţi „cunoscători”, la fel de „fini”, ai limbii noastre străbune, care, chiar nefiind spicheri şi spicheriţe de profesie, ne informează sistematic, fără vreo sfială că-i ascultă o lume întreagă, că o seamă de colegi sau consăteni de ai lor au plecat la lucru «la Rusia» ori «la România». De ce «la», domnilor „la-la-la”-işti, dacă expresia demult încetăţenită în limba noastră e că omul pleacă – la lucru ori cu altă ocazie, cu alt scop – *în* Rusia, *în* România, *în* Portugalia etc.?

O domniţă se joacă de-a redactarea nedorită, nerecomandabilă, în fine – eronată, a expresiei de mult osificate „După părerea mea (noastră)”, alta nu doreşte să-şi ia – simplu şi corect – rămas bun de la spectatori ori să le zică – după cum face o lume – „La revedere”, „Pe curând” sau în vreun alt fel celor ce o ascultă, ci îngrămădeşte doi de *la* într-un enunţ care ar putea fi scris „Acum ne luăm la «La revedere»” (or, noi nu-l scriem aşa în nici un caz!), cel de-al treilea „inovator” în ale limbii e supărat pe prepoziţia *în* şi o înlocuieşte arbitrar şi chiar greşit cu aceeaşi prepoziţie *la*, înscriindu-se astfel în rândul „la-la-la”-iştilor neobosiţi şi – principalul – corupători de gust lingvistic. Dacă, presupunem, aceşti trei „la-la-la”-işti şi-ar vorbi cumva unul altuia – pe rând sau într-o cameră bine închisă, în care s-ar afla tustrei şi ar vorbi toţi odată – poate s-ar convinge ei înde ei că atâtea prepoziţii nevinovate, folosite în locul altora, pe deplin justificate în context, nu „sună” sănătos în limba aceasta supranumită *fagure de miere*. Nu „sună” sănătos e un fel de a zice. Mai pe de-a dreptul ar fi să le zicem noi să acorde atenţia cuvenită formulelor de rămas bun atât de pitoreşti şi de frumoase în forma lor tradiţională, formulelor cu sens de cuvinte incidente, la fel de binevenite în comunicarea noastră normală, şi prepoziţiei *în*, atât de fireşti în enunţuri vechi cât lumea că în anumite cazuri, cu diverse scopuri, omul pleacă în Rusia ori, mai curând, în România.

SĂ AUZIM DE BINE!

Că se zice în stradă, între oameni neinstruiţi sub aspect lingvistic, „Să ne auzim de bine!”, e rău – nu-i vorbă –, dar este oarecum lesne de înţeles. Or, în ultimul timp se cam trece de şagă, un anunţ publicitar cu acest text agramat fiind luat cu îndărătnicie în ziarul *Flux*(De exemplu, în numerele din 25 iulie, 1 şi 8 august 2003), iar când la 16 august acelaşi enunţ greşit a răsunat – rostit de un spicher al radioului naţional! – în emisiunea de seară pentru micuţi, n-am mai putut să nu luăm condeiul în mână.

Când zicem „să ne vedem cu bine!”, avem în vedere sensul „Să ne întâlnim...” şi, prin urmare, aici pronumele **ne** este pe deplin justificat. Dar în cazul enunţului în discuţie avem cu totul altă construcţie verbală: să auzim vorbindu-se despre noi de bine! Deci, nu e vorba ca noi să ne auzim pe noi, după cum nici în enunţul „Să ne vedem...” nu e vorba să ne vedem pe noi, ci noi înde noi să ne vedem (=să ne întâlnim) **cu** bine. Pentru oamenii neiniţiaţi prepoziţiile **pe** şi **cu** se pare că ar fi identice ca sens, ceea ce e totalmente greşit.

Bine, bine, se poate întreba cititorul acestui eseu, dar enunţul din ziar şi, totodată, de la radio a fost folosit de oameni învăţaţi!

Aici problema devine – repetăm – mai gravă. Trecuţi prin şcoli, poate chiar filologice, intelectualii n-au dreptul la eroare. Ei au obligaţiunea de a se cultiva mereu şi de a servi drept exemplu pentru oamenii din preajmă. Şi e de-a dreptul ruşine că ei – ziarişti din presa scrisă şi din cea vorbită poate în primul rând – nu citesc literatura filologică la temă, nu frecventează librăriile sau cel puţin bibliotecile ca să procure ori să împrumute cărţi de cultivare a limbii. Încercăm să le venim în ajutor, trimiţându-i la cartea lui Nicolae Mătcaş **De la grotesc la sublim** (Chişinău, revista *Limba Română* S.R.L., 1995), în care formula de rămas bun **Să auzim de bine!** se învredniceşte de o tratare amănunţită şi convingătoare.

Cunoscutul lingvist chişinăuian porneşte, după cum e natural, de la două enunţuri care numai aparent ar fi similare: „Am vrea (aşteptăm, dorim etc.) să ne vedem (=să ne întâlnim) cu bine unii cu alţii” şi „Am dori să auzim vorbindu-se numai de bine despre noi...”.

Nicolae Mătcaş ne îndeamnă să reţinem că în primul caz cele două verbe sunt reflexive reciproce – „să ne vedem (=să ne întâlnim) noi”, „să vă vedeţi (=să vă întâlniţi) voi”, „să se vadă (=să se întâlnească) ei, unii cu alţii, unele cu altele”, din care cauză aceste verbe cer un regim prepoziţional sociativ (unii cu alţii), pe când în cazul al doilea verbul este la diateza activă şi presupune, întâi de toate, un regim puternic (acuzativul cu sau fără prepoziţia **pe** sau o construcţie care îl înlocuieşte): „Să-i auzim pe toţi vorbind numai de bine despre noi”, „Să auzim că toată lumea vorbeşte numai de bine despre noi” şi să mai reţinem că în acest al doilea caz – atenţie deosebită! – raportul sociativ este exclus. De aici prepoziţiile diferite înaintea cuvântului **bine**: „Să ne vedem (=să ne întâlnim) **cu** bine!”, dar „Să ne auzim **de** bine!”.

Admitem că explicaţia dată de autorul cărţii **De la grotesc la sublim** este prea savantă, dar exemplele propuse de domnia sa, reluate aici de noi, sunt clare ca bună ziua. Mai mult, referindu-se în continuare la eventuala dorinţă a vorbitorilor de a rosti enunţul în discuţie într-un tempo rapid, Nicolae Mătcaş sugerează „să-l „sacrificăm” pe **ă** din semnul distinctiv al conjunctivului (**să**): S-auzim de bine!”.

În fine, colegul lingvist citează un enunţ corect din Ion Creangă: „Mă închin cu frăţească dragoste şi să auzim de bine!”.

Cum s-ar putea explica mai limpede că nu e corect „Să ne auzim – noi pe noi??? – de bine!”, ci numai şi numai „Să auzim – vorbindu-se despre noi – de bine!”?

Poate citându-l, spre încheierea eseului de faţă, pe un lingvist mai tânăr, dar la fel de atent şi de fin la rostirea şi scrierea românească: acesta plasează în partea stângă a paginii cărţii sale expresia greşită „Să ne auzi de bine!”, iar în partea dreaptă a aceleiaşi pagini ne propune formula corectă – **Să auzim de bine!** (Valentin Guţu, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, Chişinău, Editura Arc, 1998, pag.25).

Nu ne rămâne, credem, decât să vă spunem şi dumneavoastră, scumpi cititori: **Să auzim de bine!**

ZMEURUL ŞI ZMEURA

Creşte şi pe la noi un „arbust din familia rozaceelor, cu ramuri ghimpoase, flexibile, cu frunze albe pe partea inferioară, cu flori albe, cu fructe roşii, aromate, comestibile”, care se numeşte... dar cum să vă spunem, stimaţi cititori, ca să fie mai bine? Conform dicţionarelor de specialitate, acesta e *zmeurul*, la plural (rar) *zmeuri*. Des este întrebuinţată denumirea fructului acestui arbust, care e... ne pomenim din nou în dificultate, nu ştim cum să ne exprimăm ca să fie înţeles şi bine, deoarece fructul zmeurului este, conform ştiinţei lingvistice, *zmeură*.

De ce zicem că suntem în dificultate când vine vorba despre denumirea arbustului şi a fructului acestuia?

Pentru că la noi, în Republica Moldova, s-au încetăţenit – pentru aceste realităţi – denumirile ruseşti „mălin” şi „mălină”. Zicem ruseşti, deoarece atunci când am încercat să verificăm denumirile în cauză, am aflat că substantivul *mălin*, *mălini* înseamnă „arbust decorativ din familia rozaceelor, cu flori albe mirositoare şi cu fructe drupe mici, negre, din a cărui scoarţă amară se prepară un medicament astringent”, iar *mălină*, *măline* înseamnă „drupă sferică de culoare neagră şi cu gust amar, întrebuinţat în medicina populară” (**Dicţionarul explicativ al limbii române**, pag. 607).

Este limpede, pentru început, că „mălina” atât de frecventă în vorbirea românilor moldoveni de la est de Prut nu este nicidecum... *mălină*, ci e *zmeură*.

Ca să ne dumerim până la capăt, am cercetat cum se traduce din ruseşte „малина” şi am realizat că echivalentul românesc al acestui cuvânt rusesc este *zmeurul*, iar fructul lui e *zmeura* (Gheorghe Bolocan, Tatiana Voronţova, Elena Şodolescu-Silvestru, **Dicţionar rus-român**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, pag. 611), apoi – cum se traduc substantivele româneşti, *mălin* şi *mălină* în ruseşte, stabilind că echivalentul lor rusesc este „черёмуха” (copac şi fruct).

Acum sperăm să fie clar de ce ne aflam în dificultate când abia intenţionam să fixăm pe hârtie corect denumirea arbustului zis, la noi, „mălin” şi a fructului acestuia, zis „mălină”; corecte sunt denumirile *zmeur* şi, respectiv, *zmeură*. (Apropo, curiozitatea ne-a făcut să căutăm o traducere adecvată a vorbei de duh ruseşti, „не жизнь, а малина”. Iată-o, conform **Dicţionarului rus-moldovenesc** din 1986, vol. 1, pag. 422: „trăieşte ca găina la moară”, altfel zis – „huzureşte”; „de bine”, adaugă autorii sursei citate, de parcă s-ar putea huzuri şi „de rău”.)

Cu toate că putem fi siguri că s-a înţeles care e deosebirea esenţială dintre *mălin, -ă* şi *zmeur, -ă*, am cercetat selectiv dicţionarele ruso-moldoveneşti de odinioară, ca să vedem cum traduceau autorii lor rusescul „малина”, de am ajuns să greşim atât de amarnic până azi, confundând substantivele *zmeur, -ă* şi *mălin, -ă*. Spre onoarea regretatei Maria Podico, în **Dicţionarul rus-moldovenesc** alcătuit de ea (Editura Cartea moldovenească, 1973), la pagina 369 citim că arbustul respectiv este *zmeur*, iar fructul lui e *zmeură*. Altfel zis, am avut şi savanţi bine informaţi, care n-au căzut pradă traducerilor mecanice din ruseşte, atât de frecvente în epocă. Se vede însă că influenţa limbii ruse a fost, la noi, atât de puternică – în sens de acaparare a vocabularului oamenilor noştri şi de inoculare a cuvintelor „fratelui mai mare” în vorbirea/scrierea noastră –, încât nici traducerile corecte din unele dicţionare nu i-au putut determina să se dezbaiere de rusismele venite puhoi pe meleagul nostru odată cu „eliberatorii”.

În încheiere transcriem explicaţiile juste, date substantivelor în discuţie de autorii **Dicţionarului explicativ uzual al limbii române**, editat la Chişinău în 1999: mălinul este „arbore din familia rozaceelor având frunzele cu marginea zimţată, cu flori albe şi fructe mici, negre, folosite în industria alimentară şi în medicină” (pag. 329), pe când zmeurul înseam-

nă „arbust din familia rozaceelor, cu flori albe şi cu fructe de culoare roz, comestibile” (pag. 631).

Concluzia vine, credem, de la sine: mălinul e un *arbore* ce dă fructe *mici*, *negre*, pe când zmeurul este un *arbust* cu fructe *roşii sau roz*, şi nu este bine să confundăm aceste denumiri, chiar dacă, în virtutea circumstanţelor de tot soiul, în Republica Moldova se zice atât de des mălină zmeurei, iar substantivul *zmeur, -ă* aproape că nu se foloseşte. Sarcina noastră o vedem în străduinţele de a pune cuvintele la locurile lor, conform adevărului, adică denumirilor lor curat româneşti de totdeauna.

Rudi

Elena GROSU

PLEONASMELE: PERSUADARE ŞI EROARE

Din multitudinea de erori de exprimare, o categorie aparte o constituie **pleonasmele.** Esenţa lor constă în repetarea sau alăturarea superfluă a cuvintelor cu acelaşi sens sau cu sensuri foarte apropiate. Prin urmare, pleonasmele ţin de nivelul sintagmatic al limbii, şi nu de cel paradigmatic, aflîndu-se în cea mai strînsă legătură cu nivelul semantic. Un tip de pleonasm este şi **tautologia**, care constă în repetarea exactă, literală sau foarte apropiată a cuvintelor omorizice (cu aceeaşi rădăcină). În timpul dialogurilor în direct organizate de televiziune sau radiodifuziune pot fi auzite numeroase tautologii, cum ar fi:

- vreau să **întreb o întrebare**
- se poate să **propun o propunere**
- **începînd** cu luna martie **a început** aratul
- **regulamente ce reglementează** (comerţul)
- **a îmbunătăţi spre mai bine** situaţia
- **perioada** aceasta **este o perioadă** de tranziţie
- în prezent se caută **soluţii** legale **de soluţionare** a problemei
- a **candidat** în calitate de **candidat** etc.

O astfel de exprimare trebuie evitată şi în comunicarea orală, deşi ea ar putea fi oarecum îndreptăţită prin calificarea ei la categoria *lapsus linguae*.

În limba română există, de fapt, o serie de expresii pleonastice/tautologice, dar care nu pot fi considerate greşeli de exprimare. Iată de ce le vom numi în continuare pleonasme formale sau tolerabile. Prin frecvenţa lor masivă în folclorul românesc, ele poartă girul inteligenţei poporului şi al expresivităţii limbajului popular. Dintre acestea fac parte şi următoarele îmbinări:

- **a vedea cu ochii (proprii)**
- **a auzi cu urechile (proprii)**
- **a tăcea (a vorbi) din gură**
- **a îngheţa de frig**
- **a (se) urca (în) sus**
- **a (se) coborî (în) jos**
- **a cădea (în) jos**
- **a şopti încet**
- **lihnit de foame**
- **întuneric beznă**
- **babă bătrînă** etc.

Aici ar putea fi incluse şi numeroase unităţi frazeologice.

De exemplu:

- **a huzuri de bine**
- **în fel şi chip**
- **odată şi odată**
- **din cînd în cînd**
- **a plînge cu lacrimi**
- **din bob în bob** etc.

Multe expresii pleonastice/tautologice atestăm în îmbinărilesentinţe, acestea fiind comprimate la maxim sub aspect lexical. Orice vorbitor al limbii le poate înţelege, le poate explica semnificaţia. Şi aici intervine dorinţa omului de a fi cît mai convingător, de a spune cît mai multe în cît mai puţine cuvinte. De exemplu:

- **viaţa-i viaţă,** ce să-i faci
- **tinereţea-i tinereţe**, dar repede trece
- **dragostea-i dragoste,** n-ai încotro
- **legea-i lege,** trebuie s-o respecţi
- **frumosul e frumos** şi gata
- **băiatul băiat** rămîne etc.

Acest fel de exprimare denotă, în primul rînd, tendinţa vorbitorilor spre **persuadare**, spre a fi mai bine înţeles de către conlocutori, iar în al doilea rînd – de a accentua un gînd.

În contextul persuasiunii, dar şi al expresivităţii limbii, se înscriu proverbele şi zicătorile. Aici vom cita doar cîteva proverbe şi zicători, în

componenţa cărora sînt pleonasme. De exemplu:

• paza bună trece **primejdia rea**

• geaba **din gură vorbeşti,** dacă nu le potriveşti

• mai bine varză acră cu învoială decît **zahăr dulce** cu cîrteală

• **baba bătrînă** nu se teme de pîine moale

• a se face **foc şi pară**

• cu **chiu cu vai**

• a lua (cuiva) **vorba din gură**

• mai **întîi şi întîi**

• a avea **sînge în vine**

• în **zorii zilei** etc.

Pleonasme şi tautologii deosebit de expresive atestăm în textele biblice. Aici putem vorbi de acelaşi mecanism de creare a lor: **persuadarea**. Citäm:

*La sărbătorile voastre să **trîmbiţaţi din trîmbiţe**.* (Numerii 10/10)

*…tot poporul **să strige cu glas tare** deodată.* (Iosua 6/5)

*Domnul Dumnezeul nostru este Dumnezeu **în cer sus** şi **pe pămînt jos**.* (Iosua 2/11)

*S-au ridicat împăraţii pămîntului şi căpeteniile **s-au adunat împreună*** […] (Psalmii 2/2)

***Cîntaţi** Domnului **cîntare** nouă, că lucruri minunate a făcut Domnul.* (Psalmii 97/1)

*Lăuda-Te-voi, Doamne, cu toată inima mea, că ai auzit **cuvintele gurii mele** şi înaintea îngerilor Îţi voi cînta.* (Psalmii 137/1)

*Martorul **mincinos care spune minciuni**…* (Pilde 6/19)

Deosebit de expresivă stilistic poate fi tautologia în poezie:

*Ah, **mă muţesc şi mă fac mut***
pădurile acestea
în care cîntă un iad de păsări.
(Nichita Stănescu)

Exemplul de mai sus denotă, întîi de toate, bogăţia, expresivitatea şi plasticitatea cuvîntului apropiat în mod potrivit de alt cuvînt. În acest sens, ţinem să reproducem o afirmaţie a lui N. Steinhardt din **Jurnalul fericirii***:* „Cuvintele, în vorbirea de toate zilele, se rutinează, se banalizează, se automatizează. Ce face poetul? Singularizează cuvîntul spre a-i da forţa de a produce o senzaţie, reînnoieşte percepţia, blazată, şi reîmprospătează facultatea cuvîntului de a trezi din amorţeală". Prezenţa pleonasmului, a tautologiei poate fi justificată numai prin motive stilistice sau prozodice. În alte situaţii lingvistice ele trebuie evitate, deoarece vor ruina structura logică a mesajului.

Prin urmare, pleonasmul şi varianta sa tautologia sînt acceptate doar cu valenţă stilistică. Mai mult decît atît, dacă vom încerca să excludem sau să înlocuim expresiile pleonastice din poezie, afectivitatea ei îşi va pierde vigoarea, va aluneca vertiginos spre banalitate sau, cum spunea Paul Zarifopol, spre „o adormitoare seninătate… ornamente goale… platitudine estetică", situaţie pe care nu şi-o doreşte nici un poet.

Unele (doar unele!) pleonasme – greşeli de exprimare astăzi – mîine îşi pot ocupa locul în seria pleonasmelor formale sau tolerabile. Această realitate este determinată de uzul, de incidenţa lor maximă atît în comunicarea orală, cît şi în cea scrisă. Astfel, pare (doar pare!) deja a fi o nedreptate condamnarea expresiilor – în esenţa lor pleonastice – de tipul:

• **amploare mare**

• **exterminare în masă**

• **fiecare în parte**

• **deplină unanimitate**

• **notorietate publică**

• **perioadă de timp**

• **a gesticula cu mîinile**

• **a aplica în practică**

• **performanţă deosebită (excepţională)** etc.

* * *

Vom insista în cele ce urmează asupra pleonasmelor care constituie **erori de exprimare**, fără culoare stilistică şi fără nici un suport logic justificativ.

Pleonasmele din vorbirea de toate zilele sînt mai puţin „pericu-

loase" decît cele atestate în presă, emisiuni radiofonice sau televizate. „Pericolul" rezidă în faptul că ele pot fi luate de către „consumator" (cititor, auditor, spectator) drept model de exprimare. Limba presei trebuie să fie nu numai expresivă, ci şi corectă.

Astăzi, ce-i drept, putem constata cu satisfacţie că ţinuta lingvistică a celor mai citite ziare şi reviste din Republica Moldova oferă veritabile modele de limbă literară standard.

Cele mai „periculoase" erori de exprimare – iar aici examinăm pleonasmele – sînt cele prezente în cărţile destinate elevilor şi studenţilor, deoarece aceştia vor însuşi expresiile incorecte şi nu se ştie cînd le vor putea evita (poate niciodată!).

Iată, în acest sens, cîteva exemple de expresii pleonastice (tautologii) excerptate din cartea **Istoria Românilor**, Editura Cartdidact*,* 1997 (credem că este mai mult decît clară redundanţa semantică a îmbinărilor evidenţiate prin caractere aldine):

„Omul **a domesticit** aproape toate **animalele domestice**..." (pag. 9); „...**să extermine total** populaţia românească..." (pag. 57); „...O pătură socială... **mai inferioară**..." (pag. 66).

În acelaşi context se înscriu şi exemplele care urmează, atestate de această dată în manualul **Economia aplicată***,* apărut în 2002 la Editura Ruxanda*:*

„Banii pe care îi ştiţi cel mai bine – **monedele metalice** şi **bancnotele de hîrtie** – şi pe care îi folosiţi zi de zi, formează numerarul" (pag. 117); „[…] antreprenorii prosperi, de cele mai multe ori, **urmează** una sau mai multe dintre **următoarele** căi"(pag. 53).

În manualul **Geografie** pentru clasa a VI-a, apărut la Editura Arc în 2001, găsim: „Numim zonă naturală un spaţiu geografic terestru, bine delimitat cu **trăsături caracteristice proprii** […]" (p. 38); „Clima României are unele **particularităţi proprii**" (p.75), „Moscova, una dintre **marile metropole** ale lumii" (pag. 87).

În alt manual, **Istoria universală**, Editura Civitas, 2001, la pag. 67, citim: „**premisele ce au condiţionat** războiul".

Şi un exemplu ceva mai recent, atestat în culegerea de teste pentru bacalaureat la geografie (Editura Liceum, 2003, pag. 13): „Explică succint, în 3-4 propoziţii, de ce în **regiunile premontane ale munţilor**, uneori se formează zăcăminte de petrol şi de gaze naturale". O altă expresie pleonastică atestată aproape în toate manualele numite este „**interdependenţa dintre** x şi y".

Într-o emisiune radiofonică invitatul în studio vorbea despre nişte „condiţii **sine qua non, fără de care** nu pot fi soluţionate problemele din sectorul agricol" (acest pleonasm fusese semnalat demult de Alexandru Graur).

Iar în altă emisiune radiofonică, un ascultător vorbea despre „tradiţiile pe **meleagurile plaiului** nostru". Credem că este evidentă şi aici expresia pleonastică.

Într-un dialog radiofonic un savant în domeniul agriculturii vorbea despre „soluri puternic şi **foarte excesiv** erodate".

În continuare vom cita alte exemple de expresii pleonastice, care denotă, cel puţin, neglijenţa vorbitorilor respectivi.

La 22.10.02, Radioul Naţional ne informa că „dl Marian Lupu a rostit o **scurtă alocuţiune**"; la 1.03.03, o ziaristă de la Edineţ ne spunea că „**doar numai** ea (o femeie – n. n.) ştie cît de greu îi este"; la 8.04.03, prezentatorul unei cunoscute emisiuni matinale întreba interlocutorul: „Aţi **estimat** pierderile **estimative**?"; la 16.04.03, un reprezentant de la Ministerul Muncii vorbea despre „**durata timpului** de muncă", despre „condiţii **mai inferioare** de angajare"; la 19.04.03, în cadrul emisiunii *Dimensiuni europene,* un profesor insista în greşeli, printre care şi expresia pleonastică „**şi inclusiv şi**"; la 26.04.03, la *Ştiri* aflam că avaria de la Cernobîl a afectat o zonă în care

„**locuiau** mai mult de x **locuitori**"; la 22.04.03, dimineaţa, prefectul de Bălţi îşi exprima îngrijorarea faţă de „o problemă **foarte majoră**". O expresie pleonastică foarte „actuală" este „**scrutin electoral**" – aceasta a fost utilizată, în mod presant, în ajunul alegerilor din 25 mai 2003 la TVM. Ar fi de adăugat aici că eroarea din fiecare exemplu prezentat poate fi lesne verificată prin precizarea sensului fiecărui cuvînt care este implicat în expresia pleonastică respectivă.

Fireşte, ar fi minunat dacă toţi ziariştii ar avea mai multă grijă de felul în care îşi formulează gîndurile. Astfel ar fi mult mai puţine erori de exprimare. O şcoală de cultivare a limbii ar fi de stringentă necesitate şi pentru unele dintre persoanele ce deţin funcţii publice. Iar capitolul „pleonasme" nu este prea dificil pentru a fi însuşit, ca să nu mai auzim „perle" gen „**creditarea creditelor** preferenţiale pentru Republica Moldova" (Tarlev, 19.03.03, *Unda dimineţii*), „**proba de examen la examenul** de istorie a românilor" (un specialist de la Ministerul Învăţămîntului, 2.06.03).

Unele greşeli la nivel sintagmatic sînt "create" prin traducerea nepotrivită, de regulă din limba engleză. De multe ori sîntem puşi în situaţia de a accepta o greşeală, pe care, din cauza frecvenţei apreciabile, ajungem să nu o mai percepem ca atare. Anume aşa s-a întîmplat cu penibila şi nefireasca sintagmă, vehiculată în domeniul pedagogiei „**formarea formatorilor**". În acest caz s-ar fi putut evita expresia pleonastică/tautologică prin utilizarea sintagmelor „pregătirea instructorilor" sau „instruirea/ pregătirea formatorilor" (este cazul să ne edificăm şi în ceea ce priveşte sensul cuvîntului *formator,* ca să ne dăm seama de „mutaţia" semantică produsă de această dată).

În final, pentru a nu demoraliza vorbitorul de limbă română de la noi (din Basarabia), putem prezenta drept exemplu cîteva expresii pleonastice atestate în cartea **Relaţii publice şi comunicare**, semnată de Stancu Şerb, apărută în 2001 la Editura Teora din Bucureşti (specificăm că am luat o carte, pe care o citeam la moment): „Un mod civilizat de a fi în relaţiile cu membrii comunităţii generează şi întăreşte respectul faţă de funcţionar şi instituţie, se creează o stare de **mulţumire şi satisfacţie** personală…" (pag. 63); „[…] practicarea unor relaţii oficiale şi neoficiale corecte, omeneşti, elegante, bazate pe **respect şi stimă** faţă de om, trebuie să fie un atribut esenţial al funcţionarului public*"* (pag. 65); „Majoritatea specialiştilor sînt de acord că imaginea are o structură **axată în jurul** unui nod (nucleu) central*"* (pag. 24).

În altă carte, apărută la Bucureşti, în 1999, cu sprijinul Programului *Step by Step – Crearea claselor orientate după necesităţile copilului* – în afară de multe alte greşeli (lucru care chiar ne-a întristat), am atestat numeroase expresii pleonastice, dintre care vom da doar cîteva: „bucătăria le oferă copiilor posibilitatea… de a gusta diferite **preparate**, de **a mînca o mîncare** pe care au **preparat**-o singuri" (pag. 12); „copilul **se hrăneşte** singur **cu** diferite **mîncăruri**" (pag. 22) etc.

Un alt exemplu: într-un text de publicitate, la PRO-TV, la 31.03.03, telespectatorul era informat despre o „**nouă inovaţie**" (poate „Cîrcotaşii" au şi pescuit deja această eroare).

Prin urmare, fenomenul *pleonasm – tautologie* în (ne)calitatea lui de dezarticulator al expresivităţii şi, lucrul cel mai grav, al sensului unui enunţ sau al unui text, este o prezenţă regretabilă chiar şi în arealul lingvistic românesc neafectat în timp de morbul înstrăinării şi deznaţionalizării cum s-a întîmplat în Basarabia.

* * *

Există pleonasme evidente, dar sînt şi pleonasme ce ţin de subtilitatea logico-semantică. Un astfel de caz este explicat de cunoscutul critic şi te-

oretician al literaturii Roland Barthes: „Se spune în mod curent: **ideologia dominantă**. Această expresie este nepotrivită. Căci ideologia ce este? Este tocmai ideea în măsura în care domină: ideologia nu poate fi decît dominantă”.

Acumularea unui număr cît mai mare de exemple care ilustrează frecvenţa şi diversitatea expresiilor pleonastice confirmă faptul că limbajul nostru, în manifestările lui cotidiene, este foarte vulnerabil sub aspectul corectitudinii.

În acest context se înscriu şi cuvintele lui Emile Benveniste: „Limbajul este şi un fapt uman; el reprezintă locul unde interacţionează viaţa mentală şi viaţa culturală, precum şi instrumentul acestei interacţiuni. O altă lingvistică ar putea avea ca termeni fundamentali trinomul: limbă, cultură, personalitate”. Prin urmare, trinomul lui Benveniste ar trebui să fie înţeles de fiecare individ care poate, prin limbă, să-şi demonstreze nivelul de cultură şi personalitatea.

Am dorit să propulsăm aici ideea că este absolut necesară o mare atenţie în exprimare, o bună cunoaştere a sensului tuturor cuvintelor folosite pentru a transmite un mesaj coerent şi corect.

Mi-ar plăcea să cred că cititorul a avut pacienţa şi puterea să citească acest articol şi, mai ales, să înţeleagă în ce constă esenţa expresiilor pleonastice (în acelaşi context şi a altor greşeli de exprimare) şi că le va evita atît în comunicarea scrisă, cît şi în comunicarea orală.

NOTĂ. Expresiile pleonastice se obţin în următoarele cazuri:

– la alăturarea cuvintelor cu sens identic sau foarte apropiat. De exemplu: *alocuţiune scurtă, anotimp al anului, a anula complet, autoportret propriu, a colabora împreună, laitmotiv principal, longevitate a vieţii, primul debut, procent la sută, a preveni dinainte, sărbătoare festivă* etc.

– la alăturarea sinonimelor într-un raport de coordonare prin joncţiune, de exemplu:

a accepta	şi	**a consimţi**
acuzaţie	şi	**învinuire**
bucuros	şi	**vesel**
calamitate	şi	**catastrofă**
jertfă	şi	**sacrificiu**

– la plasarea cuvintelor *mai, mai puţin, cel mai, foarte, extraordinar de, extrem de, nemaipomenit de, prea tare* înainte de adjectivele care nu au grade de comparaţie, şi anume:

a) adjectivele cu prefixe superlative *arhi-, extra-, hiper-, prea-, super-, supra-, ultra-:*

arhicunoscut	**prea**frumos
arhiplin	**super**fin
extrafin	**supra**solicitat
hipersensibil	**ultra**central etc.

b) adjectivele împrumutate din latină, italiană sau franceză cu forma lor de superlativ:

extrem (lat. *extremus*)

maxim (lat. *maximus,* superlativul lui *magnus*)

minim (lat. *minimum*)

optim (lat. *optimus,* superlativul lui *bonus*)

proxim (lat. *proximus*)

suprem (lat. *supremus,* superlativul lui *superus*)

fortissimo (ital. – foarte tare)

pianissimo (ital. – foarte încet)

rarisim (fr. *rarissime* – foarte rar) etc.

c) adjectivele care comportă sensul de superlativ sau indică însuşiri neconcepute în diferite grade:

cardinal	**fenomenal**
colosal	**formidabil**
excelent	**excesiv**
excepţional	**infinit**
iniţial	**mort**
etern	**oral**
final	**total**
unic	**incipient** etc.

d) adjectivele care, prin etimologia lor, au forma gradului comparativ:

anterior	**minor**
exterior	**posterior**
inferior	**superior**
interior	**ulterior**
major etc.	

– la plasarea expresiilor *a putea fi, a fi posibil, a fi cu putinţă* înainte de derivatele cu sufixul *-bil,* care indică sensul de posibilitate a unei acţiuni:

accepta**bil**	accesi**bil**
admisi**bil**	discuta**bil**
divizi**bil**	explica**bil**
comesti**bil**	recomanda**bil**
suporta**bil**	etc.

– la alăturarea cuvintelor *mai, din nou, iarăşi, iar, încă o dată* pe lîngă ver-

bele derivate cu prefixul *re-,* care indică repetarea unei acţiuni:

a **re**aduce	a **re**afirma
a **re**alege	a **re**constitui
a **re**descoperi	a **re**edita
a (se) **re**întîlni	a **re**zidi etc.

– la alăturarea cuvintelor *împreună (cu), laolaltă (cu), alături (de), cu* pe lîngă derivate cu prefixele *co-, com-, con-,* care indică sensul de *împreună (cu):*

a **co**abita	**co**abitare
a **co**exista	**co**existenţă
comesean	**con**aţional
concetăţean	**co**ncubinaj
a **con**vieţui	**co**proprietar

Nu trebuie confundat pleonasmul-greşeală de exprimare cu procedeul stilistic repetiţia, cu pleonasmul formal sau tolerabil.

De menţionat în acest context că expresiile pleonastice apar deosebit de frecvent din motivul necunoaşterii sensului exact al unor cuvinte, de obicei acestea fiind neologice sau recente. Anume în seria acestora se înscriu şi următoarele expresii pleonastice: ***mijloace mass media, inclusiv şi, o scurtă alocuţiune, scrutin electoral*** etc.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Anghelescu, Gabriel, *Dicţionar de pleonasme,* Bucureşti, Editura Coresi, 1996.

2. Avram, Mioara, *Probleme ale exprimării corecte,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1987.

3. Barthes Roland, *Plăcerea textului*, Cluj, Editura Echinox, 1994.

4. Benveniste, Emile, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Bucureşti, Editura Teora, 2000.

5. Ciobanu, Anatol, *Să scriem şi să vorbim corect*, Chişinău, Editura Lumina, 1970.

6. Crijanovschi, Andrei, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române*, Chişinău, Editura Arc, Editura Museum*,* 2000.

7. Dascălu, Doina, *Dicţionar de pleonasme,* Bucureşti, Editura Vox, 1997.

8. Graur, Al., *"Capcanele" limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi pedagogică, 1976.

9. Graur, Al., *Puţină gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei Române,1988.

10. Graur, Al., *Limba corectă,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1963.

11. Grigorescu, Dan, *Istoria culturii şi neliniştile ei*, Bucureşti, Editura Eminescu*,* 1992.

12. Grosu, Elena, *Dicţionar de pleonasme*, Chişinău, Editura Epigraf, 2002.

13. Guţu, Valentin, *Dicţionar al greşelilor de limbă,* Chişinău, Editura Arc*,* 1998.

15. Marin, Vitalie, *Expresivitate şi corectitudine în comunicarea verbală*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1980.

16. Mîndîcanu, Valentin, *Cuvîntul potrivit la locul potrivit*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1987.

17. Melniciuc, Ion, *Practicum la lexicologie*, Chişinău, Editura Lumina, 1991.

18. Mihăescu, N., *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1963.

19. Mihăescu, N., *Cum e corect*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1973.

20. Mihăescu, N., *Norme, abateri şi inovaţii în limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Albatros, 1982.

21. Zarifopol, Paul, *Pentru arta literară*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.

Biserica din Rughi

Alexei PALII

OMISIUNILE ÎN COMUNICAREA SCRISĂ

Dacă vom urmări evoluţia oricărei limbi pe parcursul mai multor secole sau chiar milenii, vom constata că majoritatea cuvintelor şi-au schimbat formele într-o măsură mai mică sau mai mare. Astfel, formele aceluiaşi cuvînt, atestate la diferite etape istorice, uneori nu numai că nu sînt identice, dar nici asemănătoare nu sînt. De ce oamenii modifică formele cuvintelor? Această întrebare şi-a găsit demult explicare în cercetările specialiştilor prin cunoscuta teorie a *economiei în limbă*, care rămîne în vigoare pînă în prezent. Dar care este motivul economiei în limbă ?

Vom medita mai jos asupra acestei probleme, pornind de la postulatul că fiecare individ din natura vie (fie plantă, fie animal) este organizat în aşa mod, încît să se poată adapta la mediu, *să consume cît mai puţină energie pentru necesităţile existentei sale*.

În cazul omului asemenea trăsături sînt şi mai pregnante, ele fiind determinate de caracterul raţional al acestuia (nu în zadar a fost supranumit *homo sapiens*). Fiinţă raţională, omul tinde să-şi satisfacă necesităţile, inclusiv cele de comunicare, printr-un consum minim de energie şi de timp. Ghidat de principiul economiei în procesul comunicării verbale, omul a modelat de-a lungul tuturor timpurilor faptele de limbă în aşa fel, încît să poată spune prin ele cît mai mult, dar cu eforturi cît mai mici.

Modificarea resurselor de limbă în procesul comunicării a fost numită de către lingvişti *evoluţie a limbii*, iar legităţile cele mai generale care au guvernat această evoluţie au fost numite *legi fonetice*.

Se consideră că legile fonetice şi-au încheiat manifestarea sau, altfel zis, cuvintele au devenit deja atît de şlefuite, încît mai departe nu mai este loc pentru "optimizarea" lor. Acest punct de vedere poate fi acceptat numai dacă luăm ca sistem de referinţă cunoscutele legi fonetice, cercetate de lingvistica clasică, legi care s-au manifestat la o anumită etapă de dezvoltare a limbii. Fiind însă în afara acestui sistem de referinţă, am putea afirma cu certitudine că procesul de trunchiere şi prescurtare a faptelor de limbă nu încetează niciodată, deşi normele limbii literare au menirea să-l stăvilească. Să observăm în acest sens frecvenţa înaltă în uz a unor cuvinte trunchiate cum ar fi, bunăoară, ***mul****(t) mai mare,* ***tre****(buie) să ştii,* ***prof****(esor)*, ***dom****(nu)****le*** ş.a.

În secolul vitezelor şi al crizei de timp, la principiul economiei de energie se mai adaugă şi principiul economiei de timp, precum şi atitudinea neglijentă a multor vorbitori faţă de cultura comunicării factori care generează omisiuni frecvente la toate nivelurile comunicării (cuvînt, enunţ, text). În cele ce urmează ne vom referi doar la omisiunile realizate la nivelul enunţului scris.

Din motive de economie, vorbitorii trunchiază enunţurile, eliminînd din ele elementele de care consideră că se pot dispensa. Cercetarea acestui fenomen, pe care îl numim *omisiune*, ar contribui la interpretarea teoretică a unor fapte de sintaxă (a frazei şi a textului), oferind totodată şi soluţia unor probleme practice care apar la redactarea (corectarea) textelor şi care îi interesează în mod expres pe redactori, ziarişti, corectori şi pe toţi cei implicaţi în comunicarea scrisă în virtutea activităţii lor profesionale.

O omisiune este realizată în scopul comprimării unui enunţ. Dar cît de mult se poate comprima un enunţ fără a afecta gîndul exprimat în el? Care este relaţia dintre omisiune şi integritatea semantică a enunţului? Tocmai aceste întrebări constituie subiectul pe care îl vom elucida în continuare. Vom porni de la postulatul că enunţul exprimă un gînd transmis de la vorbitor (*emiţător*) la ascultător (*receptor*), iar actul comunicării (prin mijloace verbale) se consideră realizat numai dacă integritatea gîndului recepţionat de către ascultător

coincide total cu integritatea gîndului pe care a intenţionat să-l transmită vorbitorul.

După cum se poate conchide din cele de mai sus, actul comunicării (prin urmare, şi vorbitorul) este determinat de două principii opozitive: pe de o parte, de economia în limbă şi, pe de altă parte, de necesitatea de a exprima gîndul în toată integritatea lui, cu maximum de exactitate. Primul principiu cere cît mai multă economie, adică să se scurteze enunţul cît mai mult, iar cel de-al doilea cere ca gîndul să fie transmis absolut exact. Dar în ce măsură poate fi "comprimat" un enunţ fără a-i afecta integritatea semantică? Exact acest lucru trebuie să-l sesizeze vorbitorul, pentru că tocmai el va trebui să respecte principiile amintite mai sus, construind pe baza lor doi factori opozitivi în stare de echilibru.

După cum ne demonstrează analiza unui vast material de cercetare, rolul de arbitru al vorbitorului în identificarea şi respectarea echilibrului dintre *economie* şi *integritate* nu este defel simplu, deoarece modul în care acest *arbitru* percepe, în fiecare caz aparte, economia şi integritatea este relativ, chiar subiectiv. Fiecare vorbitor simte în mod individual dacă un gînd, exprimat într-un anume mod, constituie o entitate integrală sau, dimpotrivă, este şţirbit, suspendat sau echivoc. Ne vom convinge de acest adevăr în cele ce urmează, examinînd patru tipuri de omisiuni (realizate în scopuri de economie) denumite, respectiv, în funcţie de gradul de eroare cauzată: *omisiuni recomandabile, omisiuni admisibile, omisiuni nerecomandabile, omisiuni condamnabile.* (Pentru comoditate şi economie de spaţiu cuvintele omise vor fi date între paranteze.)

Omisiuni recomandabile

Exemplul întîi. În enunţul *În ochii trişti ai tăi am văzut ochii mei* a fost făcută o omisiune ajungîndu-se la varianta comprimată *În ochii trişti ai tăi i-am văzut pe-ai mei.* Comparînd gîndul din varianta completă cu cel din varianta comprimată, observăm că omisiunea nu a afectat integritatea acestuia. Mai mult, suprimarea unor cuvinte a conferit enunţului o structură mai concisă, eliminîndu-se o repetare supărătoare şi cîştigîndu-se astfel sub aspect stilistic.

Exemplul al doilea. *O parte dintre scriitorii din fosta Republică Moldovenească, precum Alexandru Lipcan, Samson Şleahu, Ion Cana şi mulţi alţii, au rămas cunoscuţi doar de criticii literari şi de alţi specialişti în materie de literatură.*

Să examinăm exemplul în cauză ca o variantă a unei structuri mai generale:

a. *O parte dintre scriitorii... cum sînt Alexandru Lipcan...*

b. *O parte dintre scriitorii...după cum sînt Alexandru Lipcan...*

c. *O parte dintre scriitorii... precum (sînt) Alexandru Lipcan...*

Dintre aceste trei variante (a, b, c), uzul "şi-a permis" doar în ultima (c) să omită verbul copulativ *a fi*.

Deşi omisiunea verbului *a fi* înseamnă suprimarea copulei, adică a elementului care exprimă identitatea, ceea ce ar conduce la nonsens, uzul "şi-a permis" totuşi această abatere cu o frecvenţă atît de mare, încît ea a devenit normă. Ca rezultat, s-a ajuns la situaţia în care asemenea construcţie sincopată nu numai că nu constituie o greşeală de limbă, dar este chiar recomandabilă.

Făcînd această constatare, e firesc să ne întrebăm: după producerea omisiunii, care element al judecăţii a rămas să exprime identitatea dintre subiectul şi predicatul logic? Pentru că, deşi copula lipseşte, identitatea este totuşi într-un fel exprimată. În caz contrar, enunţul respectiv nu ar mai putea reda gîndul care se cere transmis interlocutorului. Credem că aici adevărul stă la suprafaţă: deşi copula nu este prezentată în forma materializată a verbului *a fi*, ea este subînţeleasă ca fiind prezentă.

După cum am văzut, omisiunile recomandabile nu afectează integritatea semantică a enunţului. De regulă, enunţurile cu asemenea omisiuni sînt mai suple, mai sugestive.

Omisiuni admisibile

Exemplul întîi. *În Podişul Codrilor şi (în) Podişul Nistrului configuraţia aşezărilor rurale este determinată de relieful fragmentat de văi adînci.*

În acest exemplu, prepoziţia *în* exprimă un raport spaţial, avînd două poziţii (prima şi a doua) şi incluzînd două complemente circumstanţiale de loc (*în Podişul Codrilor* şi *în Podişul Nistrului*). Însă în poziţia a doua repriza este facultativă, pentru că, dacă aici prepoziţia va lipsi, funcţia de includere a celui de-al doilea complement circumstanţial îl va realiza prepoziţia din prima poziţie. Pentru că între cele două poziţii (şi, respectiv, între cele două complemente circumstanţiale) practic nu este distanţă, astfel încît forţa de inducţie a prepoziţiei din prima poziţie este suficientă, în percepţia vorbitorului, ca să poată include şi cel de-al doilea complement circumstanţial. Cu alte cuvinte, deşi în poziţia a doua prezenţa prepoziţiei *în* este în totală concordanţă cu norma literară, lipsa ei este admisibilă, pentru că nu afectează gîndul care se cere comunicat.

Exemplul al doilea poate fi prezentat în trei variante, prima fiind completă, iar celelalte două avînd un anumit grad de comprimare.

a. *Examinăm structura economiei naţionale care este prezentată pe sectoare.*

b. Examinăm structura economiei naţionale (*care este*) *prezentată pe sectoare.*

c. *Examinăm structura economiei naţionale* (*care este prezentată*) *pe sectoare.*

Sub aspectul conţinutului, toate variantele enunţului respectiv exprimă acelaşi gînd, fără diferenţe, şi concordă cu norma. Prin urmare, cele două omisiuni (b, c), de diferite măsuri, nu au afectat integritatea semantică a enunţului. Sub aspect stilistic însă, varianta (a) pare să conţină un uşor balast verbal, iar varianta (c) pare să-l lase pe interlocutor într-o anumită incertitudine în sesizarea gîndului (însăşi economia este organizată pe sectoare; economia este aşa cum este, însă în cazul respectiv noi o vedem pe sectoare; economia este aşa cum este, însă cineva ne-a prezentat-o pe sectoare). În această ordine de idei varianta (a) este corectă, varianta (b) este corectă, cea mai reuşită şi de aceea recomandabilă (pentru că este cea mai concisă şi mai clară), iar varianta (c) este admisibilă.

Exemplul al treilea. *Aş încerca (să fac) o afirmaţie excesiv de patetică.*

În varianta comprimată, receptorului i se dă libertatea de a completa singur lacuna apărută în urma omisiunii, dar este puţin probabil că cineva ar subînţelege în locul acestei lacune alt verb decît *a face* (ori sinonimele lui). Tocmai acest fapt, adică uşurinţa eliminării omisiunii şi completării ei de către toţi vorbitorii cu acelaşi conţinut, face ca varianta comprimată să nu-şi piardă integritatea semantică şi de aceea o considerăm admisibilă.

Exemplul al patrulea. *Conform (?) comentatorului, federalizarea Republicii Moldova ar soluţiona problema Transnistriei.*

Aici omisiunea este percepută ca un gol deranjant între cele două cuvinte (*conform* şi *comentatorului*), însă completarea lui parcă ar fi pusă nu în sarcina emiţătorului, dar a receptorului, permiţîndu-i acestuia din urmă să aleagă singur una dintre mai multe soluţii posibile. Pentru orice vorbitor inteligent găsirea soluţiei nu va prezenta nici o dificultate, acesta alegînd, de exemplu, între variantele: *opiniei, teoriei, părerii, concepţiei* etc.

Exemplul al cincilea vizează omisiunea verbului *a fi* dintr-o serie de construcţii gerunziale. Să examinăm enunţurile:

a. *(Fiind) adaptate cu grijă la situaţia concretă, multe modele s-au dovedit a avea succes.*

b. *(Fiind un) specialist cunoscut în domeniu şi apreciat timp de trei decenii, în străinătate, savantul nu a avut probleme de angajare în cîmpul muncii.*

c. *(Fiind) în stare de ebrietate, şoferul nu a reuşit să evalueze şi să coreleze toţi factorii situaţiei create pentru a acţiona în consecinţă.*

Structurile enunţurilor citate sînt atestate în uz atît în forma lor deplină, cît şi în cea sincopată. După cum se poate observa, omisiunile înregistrate afectează doar structura sintactică a enunţurilor (de exemplu, în enunţul (a) construcţia gerunzială devine construcţie participială), însă integritatea semantică rămîne intactă. E de remarcat însă că asemenea omisiuni, indiferent de poziţia construcţiei gerunziale, nu sînt întotdeauna admisi-

bile. De exemplu: *Fiind băiet, păduri cutreieram* (M.Eminescu).

Omisiuni nerecomandabile

Factorul natural, istoric şi cel geografic influenţează asupra gradului de populare şi valorificare a teritoriului, (asupra) proceselor demografice, componenţei etnice, specializării economiei etc.

Prepoziţia *asupra* include patru complemente indirecte omogene în dativ: 1) *gradului de populare...; 2) proceselor demografice; 3) componenţei etnice; 4) specializării economiei.* Însă ea precedă doar primul complement, fără a fi reluată în celelalte trei poziţii, pentru că se contează pe forţa ei inductivă asupra celorlalte trei complemente. Însă distanţa dintre prima poziţie şi cea de a doua este prea mare ca această forţă să mai acţioneze suficient de bine în memoria cititorului şi de aceea forma în dativ a complementului al doilea (*proceselor*) apare ca fiind nemotivată. Soluţia constă în reluarea prepoziţiei *asupra* în poziţia a doua, adică înaintea celui de-al doilea complement. În această poziţie ea ar putea să-şi exercite funcţia de includere a celor două complemente indirecte care urmează.

Omisiuni condamnabile

Acest tip de omisiuni conduc la erori grave de logică şi de stil. În continuare vom da o serie de exemple, din care vom încerca să desprindem tipologia greşelilor cauzate de omisiuni.

Exemplul întîi. *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă comparativ cu (productivitatea agriculturii din) celelalte regiuni.*

Omisiunea de faţă, realizată probabil nu numai din motive de economie, dar şi din necesitatea de a evita repetarea supărătoare a cuvintelor indicate între paranteze, cauzează o greşeală de logică constînd în compararea unor noţiuni incompatibile (se compară *productivitatea* cu *regiunile*). Varianta completă a enunţului, cu includerea cuvintelor indicate între paranteze, este într-adevăr deranjantă, de aceea trebuie evitată. Una dintre soluţii ar fi următoarea: *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă decît acea din celelalte regiuni.* În varianta propusă sînt prezenţi ambii termeni ai comparaţiei, iar faptul că al doilea termen (*productivitate*) este înlocuit prin pronumele demonstrativ *acea* nu prejudiciază integritatea gîndului exprimat în enunţ. Mai pot exista şi alte soluţii: *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă decît în celelalte regiuni.* Această variantă de asemenea conţine o omisiune evidentă, fiind suprimat termenul al doilea al comparaţiei – *productivitatea*, însă el poate fi uşor subînţeles.

Încă un enunţ cu acelaşi tip de omisiune şi, respectiv, cu acelaşi tip de greşeală: *Aceşti pictori fac parte din categoria numelor româneşti cunoscute.* După cum se poate lesne observa, în acest enunţ se compară, într-o formă voalată, *pictorii* cu *numele*. Eroarea poate fi eliminată prin restabilirea cuvintelor omise: *Aceşti pictori fac parte din categoria pictorilor cu nume româneşti cunoscute.* Greşeala logică a fost reparată, însă s-a ajuns la o greşeală stilistică, repetîndu-se în mod supărător cuvîntul *pictori*. Însă această eroare de asemenea poate fi rectificată, cuvîntul *pictorilor* fiind înlocuit cu lexemul *artiştilor*.

Exemplul al doilea. *Industria de parfumerie şi cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase şi (?) alte materii prime.*

Enunţul de faţă conţine o omisiune (marcată cu semnul întrebării între paranteze) care cauzează un echivoc. Locul omisiunii este precedat de două prepoziţii (*pe* şi *din*) care posedă forţă inductivă asupra poziţiei în care se află omisiunea. Acest fapt îi dă posibilitate cititorului să interpreteze enunţul în două moduri în funcţie de prepoziţia pe care o va utiliza. Astfel:

1. *Industria de parfumerie şi cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase şi **pe** alte materii prime.*

2. *Industria de parfumerie şi cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase şi **din** alte materii prime.*

Fireşte, soluţia va consta în folosirea prepoziţiei adecvate în funcţie de gîndul care se cere comunicat.

Exemplul al treilea. *În prezent în agricultură trebuie să recuperăm greşelile pe care le-au comis alţii.*

Eroarea comisă în enunţul de faţă (*recuperăm greşelile*) este cauzată de o omisiune. Varianta completă a enunţului ar putea fi: *În prezent în agricultură trebuie să recuperăm pagubele cauzate de greşelile pe care le-au comis alţii.*

Exemplul al patrulea este un caz în care acelaşi tip de omisiune (a prepoziţiei) poate avea efecte diferite. Să comparăm enunţurile de mai jos:

1. *Accentul se va pune pe producţia de zahăr, (de) conserve, (de) ulei vegetal, (de) lactate, (de) tutun fermentat, (de) mezeluri.*

2. *Strugurii au o valoare calorică mare, conţinînd vitamine, fermenţi, fier, aluminiu, fosfor, acizi organici, săruri de potasiu, (de) calciu, (de) magneziu etc.*

În primul enunţ, prezenţa prepoziţiei *de* este necesară numai în faţa determinativului *zahăr*, aici ea indicînd raportul de determinare. În faţa celorlalte determinative ea este de prisos (ba chiar supărătoare), pentru că în aceste poziţii acţionează forţa de inducţie a prepoziţiei din prima poziţie. Prin urmare, în acest caz omisiunea este recomandabilă.

În al doilea enunţ, prezenţa prepoziţiei *de* (de ex., *de potasiu*) exprimă raportul dintre determinatul *săruri* şi determinanţii *potasiu, calciu, magneziu,* chiar dacă determinatul *săruri* nu se reia de fiecare dată. Iar lipsa prepoziţiei în poziţiile a doua şi a treia cauzează un echivoc care îi permite cititorului să-şi aleagă una dintre cele două variante posibile de sens: calciu sau săruri de calciu, magneziu sau săruri de magneziu. Cu alte cuvinte, în acest enunţ repriza prepoziţiei, şi respectiv omisiunea, sînt purtătoare de sens şi nu pot fi evitate.

Exemplul al cincilea. *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase ale creştinilor, mozaicilor şi musulmanilor.*

Acest enunţ permite o dublă interpretare. Prima: V*om vorbi despre cele mai importante sărbători care aparţin* ***numai*** *creştinilor, despre cele care aparţin* ***numai*** *mozaicilor şi despre cele care aparţin* ***numai*** *musulmanilor.* A doua: *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase* ***comune*** *ale creştinilor, mozaicilor şi musulmanilor.* Raportul posesiv dintre determinatul *sărbători*, pe de o parte, şi determinanţii *creştinilor, mozaicilor* şi *musulmanilor*, pe de altă parte, permite această interpretare. Însă asemenea sărbători nu există. Fireşte, cititorul nu va înţelege că există *sărbători comune ale creştinilor, mozaicilor şi musulmanilor,* dar nu pentru că enunţul nu ar permite această interpretare, ci pentru că ştie prea bine că creştinii, mozaicii şi musulmanii nu au sărbători religioase comune.

Pentru a ne convinge o dată în plus că enunţul în cauză permite această interpretare falsă, să completăm structura lui cu o altă informaţie, pe care cititorul nu o cunoaşte în mod aprioric, ci trebuie să o afle din conţinutul enunţului. Astfel: *Vom vorbi despre cele mai importante idei filozofice ale scriitorilor X, Y şi Z.* Apartenenţa respectivelor idei filozofice poate fi înţeleasă în două moduri. Astfel, cele mai importante idei filozofice:

a. care aparţin numai scriitorului X, care aparţin numai scriitorului Y şi care aparţin numai scriitorului Z;

b. care aparţin şi scriitorului X, şi scriitorului Y, şi scriitorului Z.

Un alt exemplu, şi mai convingător: *Grindina a distrus cele mai frumoase plantaţii ale lui X, Y şi Z.*

Şi acest enunţ conţine un echivoc, dînd posibilitate să se înţeleagă că plantaţiile pot aparţine, în mod separat, lui X, lui Y şi lui Z sau pot aparţine, în comun, lui X, lui Y şi lui Z.

După ce ne-am convins că enunţul din exemplul al cincilea conţine un echivoc, să observăm că respectiva greşeală este cauzată de anumite omisiuni. În acest scop, vom restabili între paranteze ceea ce a fost omis, obţinînd astfel varianta completă care nu mai permite o dublă interpretare: *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase ale creştinilor, (despre cele ale) mozaicilor (precum) şi (despre ale) musulmanilor.*

Exemplul al şaselea. *Sînt examinaţi factorii care au influenţat pozitiv şi negativ asupra agriculturii.* Întrucît situaţia din acest enunţ este foarte asemănătoare cu cea din enunţurile cuprinse în exemplul al cincilea, vom lăsa comentarea cazului pe seama cititorului, indicînd în continuare doar varianta completă: *Sînt examinaţi factorii care au influenţat pozitiv şi (cei care au influenţat) negativ asupra agriculturii.*

Exemplul al şaptelea. *Dacă judecăm după categoria de vîrstă a copiilor, ei vor ajunge să cunoască specificul culturii materiale, îndeletnicirile şi meşteşugurile populare, bucătăria naţională şi folclorul.*

În enunţul de faţă, raportul dintre subordonata condiţională şi regentă este fals. În realitate, copiii nu vor ajunge să cunoască ceva doar în funcţie de faptul că cineva judecă sau nu ceva în anumite condiţii. Cu alte cuvinte, acţiunea din subordonată nu constituie în realitate o condiţie pentru realizarea acţiunii despre care se vorbeşte în regentă. Această deformare este cauzată de suprimarea unui segment de frază, care i s-a părut vorbitorului de prisos. Golul apărut în urma omisiunii ar putea fi completat în felul următor: *Dacă judecăm după categoria de vîrstă a copiilor,* ***am putea afirma că*** *ei vor ajunge să cunoască specificul culturii materiale, îndeletnicirile şi meşteşugurile populare, bucătăria naţională şi folclorul.* În urma acestei completări structura frazei s-a schimbat (subordonata condiţională + regenta + subordonata completivă), iar subordonata condiţională exprimă un raport care poate exista cu adevărat în realitate (evident, dacă judecăm într-un anumit fel, am putea face anumite afirmaţii întemeiate pe judecăţile respective).

Varianta completată a enunţului este doar una dintre multele posibile. Iată doar cîteva dintre acestea: *am putea crede că, am putea fi convinşi că, am putea trage concluzia că, am putea avea certitudinea că* etc.

Acest tip de omisiune, condamnabil, se întîlneşte destul de frecvent în comunicarea scrisă. Iată încă un caz: *Dacă vom crede că documentele publicate reflectă adevărul, în acel an murise de foame 83 mii de oameni.*

Şi în acest caz ne dăm uşor seama că raportul condiţional este fals. În acel an puteau să moară ori să nu moară 83 mii de oameni, indiferent de faptul dacă noi vom crede sau nu în veridicitatea documentelor respective. Condiţia care a determinat moartea oamenilor respectivi a fost cu totul alta decît atitudinea noastră faţă de documentele publicate. Şi în cazul de faţă, ca în cel anterior, motivul erorii este omisiunea. Încercăm să restabilim integritatea enunţului: *Dacă vom crede că documentele publicate reflectă adevărul,* ***vom ajunge la concluzia că*** *în acel an murise de foame 83 mii de oameni.*

Considerăm că exemplele examinate mai sus demonstrează destul de convingător că, în contextul general al comunicării, omisiunea este un fenomen foarte frecvent, că la nivelul enunţului ea poate fi recomandabilă, admisibilă, nerecomandabilă sau condamnabilă, în funcţie de context, dar şi de modul subiectiv în care percepe lucrurile fiecare vorbitor. În planul culturii comunicării, este recomandabil să reţinem că orice enunţ poate fi comprimat (şi trebuie comprimat) doar atît timp cît nu este afectată integritatea gîndului care se cere exprimat. Depăşirea acestui moment, numit *punct critic*, este nerecomandabilă sau chiar condamnabilă. Aşa dar, criteriul primordial al comprimării enunţurilor impune *păstrarea integrităţii gîndului* care trebuie transmis.

Anumite cercetări în profunzime ale fenomenului respectiv, inclusiv sub aspectul psihologiei perceperii textului, ar putea pune în lumină o serie de structuri deocamdată nestudiate şi raportarea acestora la normele limbii literare.

Examinînd mai multe cazuri de omisiuni, ne convingem că fenomenul poate fi clasificat nu numai după criteriul conformării acestora la norma limbii literare, dar şi după alte criterii, cum ar fi, bunăoară, cele care ţin de structura propoziţiei. Astfel, de la tipologia propoziţiei s-ar putea ajunge la tipologia omisiunii.

Maria GRAUR-VASILACHE

TENDINŢE DE INTERNAŢIONALIZARE ŞI MODERNIZARE A TERMINOLOGIILOR DE SPECIALITATE

Amploarea fără precedent a relaţiilor dintre ţări, în condiţiile societăţii moderne, aduce cu sine o invazie copleşitoare de termeni în toate domeniile de activitate umană. Împrumuturile masive confirmă viabilitatea sistemului lexical al limbii române, caracterul lui deschis. Faptul acesta permite adoptarea şi adaptarea termenilor din cele mai diverse limbi europene: engleză, franceză, italiană, germană, rusă etc. Viabilitatea sistemului lexical al limbii şi caracterul lui deschis a fost relevat de reputatul lingvist suedez Alf Lombard: „Când româna importă un cuvânt străin, ea păstrează foarte adesea cuvântul anterior care serveşte pentru a exprima acelaşi lucru [...]. Numărul cuvintelor întrebuinţate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurenţa dintre cuvintele care aparţin straturilor diferite, diferenţierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nici o altă limbă nu-l oferă mai bine studiului”[1].

Prin prisma caracteristicilor elucidate de lingvistul suedez pentru vocabularul general, să ne referim, în cele ce urmează, la un singur domeniu de activitate, cel economic. Pentru denumirea noţiunilor şi a fenomenelor cu caracter economic, precum şi pentru denumirea documentelor perfectate de agenţii economici, în acest limbaj de specialitate circulă, mai mult sau mai puţin nestingherit, unităţi lexicale atât de diferite ca provenienţă şi structură**: disagio, audit, virament, fiasco, uzufruct, ad vallorem, de facto, prifix, angro, listă de colisaj, credit, dever, fraht, conosament, cash flow, stand-by, management, marketing, overdraft, trassant, trassat, clearing, holding, leasing, scadenţă** etc. Acest conglomerat de franţuzisme, italienisme, latinisme, anglicisme şi americanisme „nu se ceartă” cu neaoşismele româneşti: **vărsământ, scăzământ, trăgător, acoperire, desfacere, cărăuş, cărăuşie, rău-platnic, scrisoare de trăsură** etc.

Indiscutabil, nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi. Dar tot atât de indiscutabil este şi faptul că imensul material lexical pus în circulaţie prin împrumuturile excesive, abuzul de neologisme utilizate doar din dorinţa de a epata generează probleme dintre cele mai controversate: adaptarea totală, adaptarea parţială sau neadaptarea termenilor neologici, acceptarea sinonimiei şi a polisemiei în terminologiile de specialitate sau respectarea riguroasă a univocităţii şi a monosemantismului termenilor ştiinţifici.

În monografia „Încadrarea lingvistică în realităţile europene” academicianul Nicolae Corlăteanu menţionează că „admiterea neologismelor în limba noastră – ca şi în oricare altă limbă – nu se face în mod mecanic sau la întâmplare, din orice izvor etimologic. Ele se cer a fi adaptate din punct de vedere noţional, fonetico-fonologic, morfologico-derivativ, sintactico-stilistic, lexico-frazeologic la normele limbii debitoare”[2].

Să examinăm din acest punct de vedere termenii: **clearing, leasing, holding, consulting renting, marketing, dumping, doping, engineering, auditing** şi **rating**. Dintre cele 11 lexeme doar **doping** nu este termen economic. La prima vedere s-ar părea că toţi termenii aceştia trebuie interpretaţi la fel, dată

fiind originea lor comună. Dar o examinare atentă a felului cum sunt atestaţi în dicţionare demonstrează că ei sunt diferiţi atât din punctul de vedere al adaptării, cât şi din punctul de vedere al necesităţii de a fi adoptaţi. Termenul **clearing** este definit astfel: „Sistem de plată în comerţul exterior prin compensarea reciprocă a creanţelor şi obligaţiilor". Se ortografiază în două feluri: **clearing** şi **cliring**. Necesitatea adoptării termenului în cauză este motivată prin însăşi definiţia lui drept „sistem de plată în comerţul exterior", adică este un internaţionalism prin excelenţă. Aici se mai poate adăuga şi cele menţionate de acad. Al. Graur: „**Clearing** este un cuvânt englezesc (se pronunţă *cliring*), care înseamnă „curăţire". Este derivat de la verbul **to clear** – *a curăţa*, care vine de la franţuzescul **clair** (citit *cler*), de origine latină (**clarus**, de unde neologismul nostru **clar**). În comerţul internaţional, **clearing** înseamnă „lichidarea conturilor"[3]. Deci, este unul dintre cuvintele numite de academicianul N. Corlăteanu „călătoare": „Se poate atesta în istoria limbilor şi prezenţa aşa-numitelor cuvinte-călătoare. Se împrumută un element lexical, care în limba creditoare este tot un împrumut"[4]. Veridicitatea afirmaţiei că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi poate fi demonstrată şi argumentată cu multiple exemple din diferite limbi. Astfel, pentru conceptul de „sumă de bani plătită de debitor creditorului său pentru dreptul de utilizare a împrumutului acordat pe un timp limitat" limba română utilizează termenul **dobândă**, un cuvânt împrumutat din slava veche, iar în limba rusă acestei definiţii îi corespunde termenul **проценты**, un cuvânt de origine germană (**prozent**).

Pentru conceptul de „persoană fizică sau juridică responsabilă de transportul de mărfuri în temeiul unui contract" în limba română este utilizat termenul **cărăuş**. Dubla etimologie a cuvântului vechi **cărăuş** – de la substantivul **carrus** şi verbul **carrare** – explică îmbogăţirea familiei date cu derivatele **a cărăuşi, cărăuşie, cărăuşit** etc.[5].

În limba engleză acestei definiţii îi corespunde termenul **carrier**, cuvânt cu aceeaşi etimologie latină ca şi cuvintele româneşti examinate mai sus. Astfel, un cuvânt destul de vechi (bunelul scriitorului Ion Creangă mergea în **cărăuşie**) a format în limba română termeni economici moderni (sau modernizaţi) precum: **cărăuş aerian, cărăuş maritim**, care sunt atestaţi în documentele de transport internaţional. Pentru **cărăuşul maritim** mai există în limba română şi sinonimul neologic mai concis **armator**, care se mai numeşte şi **proprietarul unei nave**. Taxa plătită pentru transportul de mărfuri pe cale ferată şi aeriană este desemnată prin cuvântul de origine germană **fraht**, iar aceeaşi plată pentru transportul maritim (naval) este desemnată prin cuvântul **navlu** – de origine neogreacească. De la cuvântul **navlu** s-au format termenii **a navlosi, navlosire, navlositor, contract de navlosire**: „În zonele libere se pot efectua [...] controlul calitativ al mărfurilor, **navlosirea,** agentuarea şi aprovizionarea navelor şi a altor mijloace de transport". (*Economistul*, 18-19 februarie, 2000, p. 7). **Contractul de navlosire** se mai numeşte şi **conosament** – cuvânt de origine franceză – ***connaissement***. De la cuvântul german **fraht** s-au format în limba rusă termenii: **фрахтование, фрахтователь** (**armatorul** din limba română), **фрахтовщик** (**navlositorul** din limba română, adică cel care plăteşte **navlul** sau **frahtul**) şi **договор фрахтования** (**contractul de navlosire** din limba română). Dacă transportul mărfurilor se efectuează cu nave de cursă neregulată, pentru denumirea precisă, exactă, specificată a unui asemenea document de transport se apelează la cuvinte din limba engleză: **conosament charter-party** – în limba română, **Charterpartie-Konnossement** – în limba germană, **connaissement charte-partie** – în limba franceză. Pentru denumirea acestui tip de documente de transport, limba rusă apelează la împrumuturile din engleză **чартер-партия** sau concomitent din germană şi franceză (**фрахтовый коносамент**). Documentul referitor la ambalarea şi expedierea mărfurilor în care sunt trecute elemente privitoare la tipul ambalajului, greutatea fiecărui colet, numărul de colete şi marcajul, este denumit în limba română **listă de colisaj**, ca şi în limba franceză – **liste de colisage**. Acest document se

mai numeşte în limba română şi **lista pachetelor**, ca şi în engleză – **packing list**, în germană – **Packliste** sau în rusă – **упаковочный лист**. În afară de aceste împrumuturi multiple din cele mai diverse limbi, documentul de transport al mărfurilor mai este denumit în limba română şi **scrisoare de trăsură** – un termen format prin metaforă.

Astfel, prin metaforizarea cuvintelor neaoşe **trăsură, car, a căra** obţinem îmbinările terminologice modernizate **cărăuş maritim, cărăuş aerian, scrisoare de trăsură aeriană**, care circulă liber şi nestingherit, fiind atestate în acelaşi context cu neologismele de origine străină **conosament, fraht, navlu**: „**Scrisoarea de trăsură aeriană** are caracteristici diferite de **conosamentul maritim**. Astfel, **scrisoarea de trăsură aeriană** nu „reprezintă marfa", cum o face **conosamentul**"[6]; „Una din obligaţiile vânzătorului este să livreze marfa în custodia **cărăuşului aerian**"[7]; „Contractul de transport al mărfurilor cu un **cărăuş maritim**, este încheiat de către cumpărător, care va plăti **frahtul** până la destinaţie"[8]; „Documentele de transport utilizate la transportul terestru şi pe calea aerului sunt diferite de cele uzitate pentru transporturile maritime. Ele se şi numesc diferit – **scrisori de trăsură** în loc de **conosament** – şi echivalează cu **recipisa cărăuşului** pentru marfă, preluată în vederea transportului. Spre deosebire de **conosament**, **scrisoarea de trăsură** nu este negociabilă"[9].

Exemplele analizate mai sus demonstrează convingător că nici o limbă, oricât de bogată ar fi ea, nu se poate lipsi de împrumuturi. Deci, limitându-ne doar la un singur aspect al relaţiilor economice internaţionale – transportul de mărfuri – atestăm în limba română multiple împrumuturi din cele mai diverse limbi: **fraht, listă de colisaj, conosament, a navlosi, navlu, contract de navlosire, armator, conosament charter-party** etc. Ele sunt necesare pentru respectarea preciziei şi a conciziei – calităţi inerente limbajului de specialitate: **cărăuşul** denumeşte persoana fizică sau juridică responsabilă de transportul mărfurilor în general, indiferent de mijlocul de transport, dar dacă este necesar să ne referim cu exactitate la tipul mijlocului de transport, vom apela la îmbinarea **cărăuş aerian, cărăuş maritim** sau **armator**.

Termenul **fraht** este mai concis decât **scrisoare de trăsură.** Putem spune în egală măsură „am perfectat **un fraht**", „am perfectat **o scrisoare de trăsură**". Dar dacă ne referim la plata pentru transportul mărfurilor, putem apela doar la termenul **fraht** – am achitat **frahtul** – şi astfel obţinem o exprimare precisă, fără ambiguităţi.

În cele ce urmează, ne vom referi concret, în cel mai detaliat mod posibil, la felul cum sunt utilizaţi termenii economici de origine străină în paginile presei periodice. Problema în cauză va fi abordată sub mai multe aspecte, cum ar fi necesitatea adoptării termenilor din alte limbi şi adaptarea lor la normele limbii române, relaţiile de sinonimie în domeniul terminologiilor de specialitate, univocitatea, monosemantismul termenilor de specialitate sau polisemantismul lor, determinologizarea unor termeni ştiinţifici, trecerea lor dintr-un domeniu în altul etc.

Conceptul de **arendă**, **închiriere** este redat în limba română prin mai multe neologisme. Cel mai potrivit, în opinia noastră, este termenul **locaţie**. Este cel mai cuprinzător, deoarece obiectul **locaţiei** îl reprezintă imobilele cu destinaţie comercială, suprafeţele locative, terenurile destinate culturilor agricole etc. Locaţia semnifică atât închirierea ca proces, cât şi suma de bani (sau chiria) plătită pentru un lucru luat în folosinţă. Totodată, termenul **locaţie** poate fi considerat cel mai adecvat pentru desemnarea conceptului dat şi prin faptul că formează îmbinarea **contract de locaţie** sau **contract de locaţiune**. Părţile contractante ale unui asemenea contract sunt **locatorul** – proprietarul care cedează dreptul de folosire al obiectului proprietăţii – şi **locatarul** – persoana care ia în chirie un bun pe o anumită perioadă. Deci, **locaţie** este sinonim cu **arendă** (**arendare**) şi cu **închiriere** (**chirie**). Totodată, vom menţiona că pentru precizie în comunicare a mai fost nevoie şi de împrumuturile din engleză **leasing** şi **renting**: „Zilele acestea va sosi un lot de calculatoare în valoare de 20

milioane de dolari, livrate Republicii Moldova în cadrul unui proiect de **leasing**" (*Flux*, 19 ian., 1993, p. 3); „Republica Moldova trebuie să achite corporaţiei, în prima jumătate de an, în jur de două milioane de dolari pentru utilajul livrat în sistem de **leasing**, dar nu a făcut acest lucru până acum" (*Flux*, 23 sept., 1998, p. 1); „Obiectul **locaţiei** trece în proprietatea **locatarului** dacă acesta a vărsat **locatorului** întreaga sumă din costul obiectului **închiriat**"; „În cazul **leasing**-ului de utilaj folosit, **locatarul**, de obicei, îşi asumă asigurarea lui, reparaţia şi deservirea tehnică"; (*Economica,* nr. 4, 1996, p. 25); „**Locatarul** nu are dreptul să schimbe locul de amplasare a obiectului de **leasing** şi de a-l da în **chirie** fără permisiunea **locatorului**. În contractul-tip este prevăzută protejarea drepturilor **locatarului**" (tot acolo); „În paginile publicaţiei pot fi prezentate şi anunţuri privind licitaţii, transferuri de echipamente, oferte de concesionare sau **locaţie de gestiune**" (*Tribuna economică*, nr. 44, 1993, p. 1); „Demararea procesului de privatizare prin **locaţia de gestiune** – ca prim pas – şi ritmul lent de continuare a privatizării au contribuit la degradarea constantă a calităţii serviciilor turistice" (*Economistul*, 3 iunie, 1998, p. 8).

Termenul **leasing** este definit astfel: „Operaţiune de finanţare indirectă a investiţiilor, care constă în închirierea de către agenţii economici, pe bază de contract, a unor echipamente de producţie (maşini, utilaje ultramoderne şi chiar unicate) şi imobile (clădiri, depozite), existente în proprietatea unei **societăţi de leasing**, în schimbul unei **chirii**". Mai există şi termenul **leasing deschis**, definit ca „formă a **leasing**-ului în care, după expirarea contractului, beneficiarul (locatarul) are de ales între mai multe posibilităţi: prelungirea duratei contractului, restituirea bunului închiriat sau cumpărarea acestuia". Necesitatea adoptării acestui termen internaţional este justificată prin faptul că prin el se specifică un anumit fel de locaţie: pe termen lung şi cu posibilitatea de a cumpăra bunul închiriat. Neologismul respectiv este atestat şi în limbile germană (**Leasing**), franceză (**leasing**) şi rusă (**лизинг**). În limba română nu este adaptat din punct de vedere fonetico-fonologic şi morfologico-derivativ, de aceea se pronunţă *lizing* şi se scrie deocamdată **leasing**, iar atunci când substantivul apare la forma hotărâtă, trebuie neapărat ortografiat cu cratimă: **leasing**-ul, **leasing**-ului, spre deosebire de **clearing**, care în unele surse apare şi cu forma **cliring**. Pentru a delimita un alt tip de **locaţie** (**închiriere**), limba română a mai împrumutat din engleză şi termenul **renting** – închiriere a maşinilor şi a utilajelor de obicei de scurtă durată, de până la şase luni, fără drept de procurare a lor de către locatar. Din definiţia celor doi termeni de origine engleză rezultă clar nuanţele de sens diferite, ceea ce justifică existenţa lor alături de **locaţie, arendă** şi **închiriere**. Referitor la **locaţie**, mai semnalăm şi o semnificaţie juridică: „Sumă datorată cărăuşului în situaţia în care mijloacele de transport feroviare sau rutiere staţionează din cauza beneficiarului peste termenul de încărcare sau descărcare". În domeniul informaticii este utilizată îmbinarea **locaţie de memorie** – zonă a memoriei unui calculator electronic al cărei conţinut poate fi folosit în timpul rulării unui program. Astfel, o carte din domeniul informaticii este intitulată „1001 de **locaţii**". În acelaşi timp, considerăm nejustificată extinderea prea mare a termenului **locaţie**, utilizat pentru **loc**, **adresă**, **sediu, poziţie, localizare** etc.: „Natura culturii ce urmează a se planta pe o anumită **locaţie** depinde de un număr de factori printre care clima, mediul înconjurător, gradul de asigurare cu apă al terenului"; (*A. L. Planeta Pământ*, nr. 26, p. 197); „Astfel, câştigătorul premiului pentru cel mai bun regizor, Steven Soderbergh, a plecat, la câteva zile după decernarea premiului, spre **locaţia** unde se filmează „Ocean's Eleven", Julia Roberts având aceeaşi ţintă" (*Flux*, 4 mai, 2001, p. 9).

În această ordine de idei, suntem întru totul de acord cu lingvistul George Pruteanu, care, în cadrul unei emisiuni din ciclul „Doar o vorbă să-ţi mai spun" menţiona traducerea greşită din limba engleză a cuvântului **location** prin **locaţie** în loc de **localizare**. Revenind la cele spuse despre cuvântul **locaţie**, vom opta pentru restrângerea polisemantismului acestui cuvânt, pentru utilizarea lui

precisă şi clară, fără ambiguităţi, doar în cele trei domenii: a) economie (**locaţie, locaţie de gestiune** – arendă, închiriere); b) drept (**locaţie** – sumă de bani); c) informatică (**locaţie de memorie** – zonă a memoriei unui calculator electronic).

Unul din cei mai vehiculaţi termeni de origine engleză este aşa-numitul **default** (pronunţat *defolt*). În limba română noţiunea respectivă este redată prin îmbinarea **incapacitate de plată** (sau **insolvabilitate**). **Incapacitatea de plată** este situaţia celui care nu-şi poate plăti datoriile, care nu este solvabil.

Termenul nu este deocamdată înregistrat în dicţionare, el are o circulaţie deosebit de largă doar în mass-media: „Acest proces se va încheia la 3 iulie a.c., zi în care vom şti exact dacă a intrat sau nu Republica Moldova în **incapacitate de plată**. [...] Singura modalitate de evitare a **default**-ului rămâne restructurarea termenului de răscumpărare a **euroobligaţiunilor***" (*Flux*, 14 iunie, 2002, p. 5).

Deşi nu este atestat deocamdată în dicţionare, circulaţia lui frecventă în toate mijloacele de informare în masă este motivată de faptul că situaţia precară a economiei ţării noastre, în special insolvabilitatea Republicii Moldova, este în centrul atenţiei organismelor financiare internaţionale, este mediatizată pe larg, în ultimii 2-3 ani. În articolul intitulat „R. Moldova se află în **incapacitate de plată**", publicat în ziarul *Timpul*, 4 octombrie, 2002, pagina 8, anglicismul **default** – adică neologismul neadaptat din limba engleză – apare de mai multe ori, alături de termenii consacraţi **incapacitate de plată**, **solvabilitate/insolvabilitate**: „FMI şi Banca Mondială au aprobat, la **summit**-ul* anual din 29 septembrie, noi decizii privind procedura de **default** al unei ţări. În conformitate cu acestea, hotărârea privind **solvabilitatea** ţărilor debitoare va fi luată, după toate probabilităţile, de către o instanţă de judecată internaţională, scrie presa străină"; „În cazul ţărilor a căror economie este paralizată de datorii externe, FMI a propus să fie introdusă o procedură care aminteşte **default**-ul"; „La fel ca şi companiile, statele vor putea să se declare în **incapacitate de plată** şi să obţină de la creditori condiţii mai blânde la plata datoriilor"; „Ţara care va fi declarată în **default** prin judecată va obţine posibilitatea de a depăşi **incapacitatea de plată** şi de a achita datoriile în condiţii privilegiate"; „Cu câteva zile înainte de **summit**-ul FMI şi BM, agenţia de evaluare financiară Standard & Poor's a anunţat că în anul viitor numărul ţărilor declarate în **default** ar putea să crească"; „Potrivit Standard & Poor's, în acest an, şase ţări – Argentina, Gabon, Indonezia, Madagascar, R. Moldova şi Nauru – s-au aflat în **incapacitate de plată**"; „Până la încheierea procesului de restructurare a **euroobligaţiunilor***, R. Moldova va fi considerată oficial în **default**"; notează *Fitch*; „De menţionat că într-o declaraţie a guvernului moldovean se spune că „situaţia creată nu corespunde unui **default juridic** care ar însemna intrarea în **incapacitatea de plată** a unei părţi".

Deci, într-un articol de presă, de proporţii mici, unde se discută doar o singură chestiune, este pe deplin justificată utilizarea unui neologism neadaptat, neatestat în dicţionare, pentru a evita monotonia, repetarea aceluiaşi cuvânt, pentru a respecta concizia şi claritatea comunicării. În articolele de ziar, mai ales în presa periodică destinată publicului larg, nu doar unui cerc restrâns de specialişti, se procedează deseori la asemenea modalităţi de utilizare alternativă a sinonimelor din cele mai diverse straturi lexicale, atribuite mai multor stiluri funcţionale. Astfel, într-un articol intitulat „Vrăjitorii sud-africani intră în legalitate", reprodus de ziarul *Flux* din 17 august, 1998, după *Evenimentul zilei*, pentru a desemna noţiunea de **medic** (un anumit tip de **medic**), sunt utilizate 11 cuvinte: **vrăjitor, vraci, doctor, vindecător, inyaga** (**vindecători** care folosesc plante pentru tratarea bolilor), **sangoma** (**vracii** care stabilesc diagnosticul după şedinţe de spiritism în cursul cărora se sfătuiesc cu strămoşii decedaţi), **moaşe**, care mai sunt numite şi **ababelekisi, lingcibi** (**chirurgii** care se ocupă în general cu efectuarea de circumcizii).

---

* Asupra termenilor din acest articol, notaţi cu asterisc (*), vom reveni.

La fel poate fi comentată şi explicată utilizarea controversatului anglicism **summit**, neologism împrumutat din limba engleză (pronunţat *samit*), având semnificaţia: „Întâlnire (politică) la cel mai înalt nivel”[10]. Apariţia lui frecventă în paginile presei este justificată prin faptul că, fiind utilizat alternativ alături de sinonimele consacrate **reuniune, reuniune la vârf, reuniune la nivel înalt, întâlnire, întâlnire la nivel înalt** etc., evită repetările inutile, monotonia lexicală, asigură precizia, claritatea şi eleganţa exprimării: „România aşteaptă ca **summit**-ul ruso-american de la Helsinki să valideze „aspiraţia naturală” a ţărilor central şi est-europene de a deveni membre NATO” (*Flux*, 21 martie, 1997, p. 6); „România aşteaptă ca **întâlnirea** Bill Clinton – Boris Elţin să consacre principiile integrării noilor democraţii, eliminării vechilor ostilităţi, împiedicarea conflictelor şi susţinerea încrederii în redresarea economică” (tot acolo); „Agenda **reuniunii la nivel înalt** de la Helsinki, din 20-21 martie, cuprinde 3 mari teme” (tot acolo); „Sursa menţionată a mai precizat că administraţia americană este dispusă să ofere Moscovei, drept garanţie de securitate, la **summit**-ul Clinton–Elţin, angajamentul de a nu amplasa arme nucleare pe teritoriul noilor membri” (tot acolo); „Decizia despre crearea Jocurilor Francofoniei a fost luată în Canada, la **reuniunea** şefilor de stat şi de guvern din 1987” (tot acolo, p. 16); „**Prim-Ministrul*** canadian s-a întâlnit luni la Lisabona cu liderii Uniunii Europene în cadrul **summit**-ului semestrial Uniunea Europeană – Canada. **Reuniunea le vârf** Canada – Uniunea Europeană a fost precedată de vizita oficială de câteva zile a **Premierului*** în Franţa” (*Săptămâna*, 30 iunie, 2000, p. 13); „Delegaţia guvernamentală din Republica Moldova a luat parte marţi la a şaptea **reuniune** a Comitetelor Interministeriale din România şi Republica Moldova. Prin protocolul **reuniunii** de la Bucureşti s-a stabilit ca relaţiile bilaterale să fie impulsionate prin acţiuni concrete” (articolul „**Reuniunea** a şaptea de la Bucureşti” – *Flux*, 21 martie, 1997, p. 6). Deci, ziariştii apelează la utilizarea, în acelaşi context, a termenilor de origine străină alături de cuvintele din limba română cu scopul de a evita monotonia lexicală, pentru respectarea exactităţii şi a clarităţii exprimării, pentru o transpunere cât mai fidelă a realităţilor descrise. Toate aceste modalităţi de utilizare a vocabularului constituie o particularitate distinctă a stilului publicistic. Putem afirma cu certitudine că dintre toate cele patru stiluri funcţionale ale limbii române – beletristic, ştiinţific, oficial-administrativ (sau cancelăresc) şi publicistic – ultimul este cel mai democratic, adică dispune de cele mai variate modalităţi de diversificare a limbajului. Astfel, în stilul publicistic termenii ştiinţifici, îndeosebi termenii economici, deseori se determinologizează, sunt utilizaţi cu sens figurat, pot fi utilizaţi în acelaşi context cu expresii frazeologice sau chiar pot fi elementul constituent al unei expresii frazeologice parafrazate. Pentru a comenta caracterul aşa-zis democratic al stilului publicistic, vom face trimitere la un articol din *Timpul*, 4 aprilie, 2003, pagina 24, semnat de Gheorghe Budeanu. Într-o manieră originală şi foarte reuşită, după părerea noastră, publicistul creează un calambur de toată frumuseţea, alcătuit dintr-un cuvânt din limba japoneză, dintr-o interjecţie şi o prepoziţie din limba română: **haiku** – **hai cu**. Cuvântul japonez **haiku** (având şi varianta **haikai**) a fost împrumutat în limba română prin filiera limbii franceze şi este definit astfel: „Mic poem clasic japonez, alcătuit din trei versuri, primul şi al treilea heptasilabice, iar al doilea pentasilabic, care se caracterizează printr-o deosebită delicateţe a expresiei”[11].

Ilustrăm în continuare modalităţile originale de utilizare a cuvintelor străine în stilul publicistic cu exemple din articolul intitulat „***Hai cu*** Vasile Spinei **&** Vasile Botnaru”: „Săptămâna trecută am avut şi o mică surpriză în viaţa culturală: premiera cărţii semnată de doi confraţi de-ai noştri, Vasile Spinei **&** Vasile Botnaru. **Poeme în alb-negru**, o ediţie în română şi engleză, a fost prezentată

---

* În acest context, menţionăm şi utilizarea alternativă reuşită a substantivului **prim-ministru** alături de neologismul din limba franceză **premier**.

ca un volum de poezie **haiku**. Pentru moldovenii care se încăpăţânează să ciobănească mioriticul (ceea ce nu-i condamnabil), explicăm: **haiku** este un gen de poezie japoneză care, tradiţional, conţine 17 silabe dispuse în trei versuri, de o deosebită delicateţe a expresiei. Fără **tam-tam**-uri publicitare, poetul a ajuns la apariţia celei de-a patra cărţi şi a fost inclus într-o ediţie internaţională de **haiku**... Unii consideră că **haiku**-ul nu are nimic în comun cu spiritul nostru naţional. Dar nu-i adevărat, căci şi frumuseţea universală e şi românească şi **viceversa**. Mai consider că, probabil inconştient, poeţi ca Nicolae Esinencu au scris surprinzătoare **haiku**-uri moldoveneşti.* Surpriza vine şi din partea celuilalt autor al cărţii – Vasile Botnaru... El completează versurile cu desene prin care, mi s-a părut, lansează un fel de stil... **haiku** în arta plastică moldovenească. Tot un fel de **haiku** este şi spusa unuia dintre autori: „Cartea are un tiraj mic şi o vom dărui prietenilor şi celor apropiaţi. Păcat. Iată de ce, vă propunem câteva **haiku-uri**, lirice şi... grafice din **Poeme în alb-negru**". Considerăm că utilizarea celor 4 cuvinte de origine străină **haiku**, **tam-tam**, **viceversa** şi **&** (simbolul grafic pentru conjuncţia **and** din engleză) – este reuşită şi întru totul justificată.

În sfera limbajului economic sunt antrenaţi un număr foarte mare de vorbitori, deoarece „limbajul economic este cel mai important component al unei limbi"[12]. Anume prin aceasta se explică, se motivează trecerea termenilor dintr-un domeniu în altul, aşa-numita determinologizare a termenilor, în special a celor economici. Pentru ilustrarea acestui fenomen lingvistic, dispunem de numeroase exemple: „Semnăturile „pentru alţii" au fost puse **angro** pentru răzenenii care de foarte mult timp lucrează peste hotare" (*Timpul*, 15 martie, 2002, p. 3); „Nebun după făptura adevărată şi fascinantă a trecutului, mă întreb: ideea unificatoare a românităţii să fi dat, oare, **faliment**? Patriotismul să fi fost doar **o afacere profitabilă financiară**?" (*Accente*, 27 martie, 2003, p. 6); „Astfel, Berezovski organizează un sindicat al oligarhiei ruse pentru a finanţa o acţiune aparent imposibilă: realegerea lui Boris Elţin, în momentul acela **creditat** în sondaje cu un procent foarte modest, de 10 la sută" (*Flux*, 9 iunie, 2000, p. 8); „Am vrut să verific: „Basaev s-ar fi retras la **scadenţa** impusă de Putin?", se întreabă Soros" (tot acolo); „...Iată că am ajuns să vedem şi **o mostră** tipic stalinistă de încercare de a reduce la tăcere, de a anihila opoziţia" (*Ţara*, 1 martie, 2002, p. 1); „«Cei 15» au în vedere, de asemenea, să-i pregătească pe profesori pentru a propaga idei privind un respect **mutual** şi de non-violenţă care să favorizeze, încă din şcoală, egalitatea dintre fete şi băieţi" (*Flux*, 1 martie, 2002, p. 7); „Dacă soţii ar cugeta, în cursul convieţuirii lor, la căsnicia lor ca la relaţia dintre Hristos şi biserică, peste mâniile lor nu ar apune niciodată soarele, nu ar mai fi despărţiţi şi copiii familiilor **nu ar mai fi livraţi** instituţiilor de stat sau particulare, ca nişte obiecte uzate de care cei doi, separaţi prin păcatul mâniei care nu s-a stins la apusul soarelui, nu mai au nevoie, iubirea lor de familie devine un cuvânt **caduc**, care nu mai contează în faţa demonului..." (*Flux*, 8 februarie, 2002, p. 9). Deci, termenii economici **angro** – vânzarea mărfurilor în cantităţi mari, cu ridicata; **faliment** – încetarea plăţilor faţă de creditori, **a credita** – a acorda un credit; **scadenţă** – dată la care trebuie restituit un credit; **mostră** – o cantitate mică dintr-un produs; adjectivul **mutual** din îmbinarea **fond mutual,** care se mai numeşte şi **societate de asigurare mutuală** sau **companie fiduciară; a livra** – a preda mărfuri, servicii; precum şi termenul juridic **caduc** – care este nul, perimat, anulat, fără putere legală – toţi aceşti termeni în exemplele de mai sus au alte semnificaţii decât cele atestate în dicţionarele terminologice.

Într-o manieră originală, foarte reuşită după părerea noastră, se înca-

---

* Menţionăm în această ordine de idei că în cartea de poezii **Dansul de adio** semnată de Gheorghe Colţun şi tipărită la Suceava, 2001, la p. 61-65 sunt incluse 33 de **haiku**-uri. Prefaţa cărţii este semnată de grupul editorial „Muşatinii & Bucovina viitoare".

drează în context termenii economici şi neologismele alături de cuvintele din limbajul popular: „La Chişinău **forfotesc evenimentele, se fac** şi **se desfac alianţe politice**, se demit **„angro"** miniştri, iar la TVM **se chiuie** până la **leşin**" (*Timpul*, 15 februarie, 2002, p. 6); „Formaţiunile intrate **în cursă** ar trebui să înceteze, pentru aceste două luni, **ostilităţile** istorice, **să nu se caute** unele pe altele **de păduchi în cap**, deoarece toate îi au îndeajuns, să nu-şi ceară una alteia **certificate de virginitate doctrinară**, **licenţe de exclusivitate** asupra patriotismului şi a anticomunismului..." (tot acolo, p. 7); „... În urma **default**-ului vor avea de suferit din nou **depunerile băneşti** ale populaţiei" (*Flux*, 15 februarie, 2002, p. 5).

Am menţionat anterior că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi, deşi persistă o permanentă îngrijorare pentru puritatea limbii, mai ales când e vorba de invazia masivă a cuvintelor de origine engleză, în toate limbile şi aproape în toate domeniile. Într-un articol din ziarul *Flux*, intitulat sugestiv „Cum v-aţi **weekendit** ieri, prieteni?"[13], publicistul Constantin Tănase, redactorul-şef de atunci al ziarului, constată că limbajul noilor funcţionari de stat şi oameni politici este populat masiv cu expresii în care se îmbină armonios cuvintele de origine anglo-saxonă cu cele ruseşti şi cele neaoşe, moldoveneşti: „La noi ***nu se primeşte*** **marketingul**, ***am precăutat*** lista **dealerilor**, el ***la mine*** e un **cowboy** etc.". Dacă ar fi să descifrăm, să decodificăm în limba română mesajul din ultima propoziţie, înlocuind calcul din limba rusă „**el la mine**" şi americanismul „**cowboy**" cu cuvinte şi expresii neaoşe, am obţine următoarele în strămoşeasca noastră limbă: „**Văcarul tatei văcar**". Deci, în primul rând, trebuie blamaţi pe toate căile posibile înşişi vorbitorii care utilizează mijloacele de limbă în asemenea hal, şi nu cuvintele străine ca atare. Trecerea timpului va arăta care din aceste împrumuturi străine se vor decanta şi vor circula în limba română găsindu-şi domeniul potrivit.

În literatura de specialitate, discuţiile cu privire la adoptarea cuvintelor străine în general şi a termenilor ştiinţifici în special sunt dintre cele mai controversate. Problema în cauză este discutată pe larg şi în alte limbi. „Influenţa engleză nu este un fenomen lingvistic legat de anumite structuri politice, ci un fenomen internaţional (european şi mondial) **cu multiple explicaţii** (sublinierea ne aparţine – n.n.). La Paris, Roma, Berlin sau Atena sunt tot atâtea firme scrise în engleză sau în pseudoengleză ca şi la noi, iar cuvintele împrumutate în limbile respective sunt cam aceleaşi (tocmai de aceea sunt studiate în cadrul unor proiecte internaţionale)"[14]. Atitudinea de respingere a influenţei engleze este un fenomen internaţional. Astfel, prin analogie cu termenul „**frangleza**", lansat de R. Etiemble,[15] a apărut şi „**romegleza**", iar lingvistul şi senatorul George Pruteanu vorbea în una din emisiunile sale de aşa-numita „cocacolizare"* a limbii române. Problema în cauză este complexă, controversată, ea cere o abordare multilaterală şi deloc univocă. Protestele împotriva influenţei engleze, tratarea acestei influenţe drept un fenomen în sine negativ nu este soluţia cea mai bună a problemei. Dat fiind faptul că engleza are o importantă componentă romanică, de cele mai multe ori împrumuturile din limba respectivă contribuie la reromanizarea sau relatinizarea limbii române. E semnificativă în această ordine de idei adoptarea termenului **management.** În anul 1971 revista *Forum* nr. 2 a publicat un grupaj de materiale cu titlul „Argumente „pro" şi „contra" adoptării termenului **management** în limba română". Termenul respectiv are etimologie dublă, provine de la două cuvinte latine: 1. De la verbul latin **maneo** – ***a rămâne*** s-a ajuns în franceză la **maison**, iar de acolo la **menaj** – ***gospodărie***, cu noile

---

* Dacă, prin analogie cu **coca-cola**, am putea forma un verb şi de la **vodka** rusească, prin acest verb ne-am exprima atitudinea faţă de felul cum este vorbită limba română în Republica Moldova.

derivate ***a menaja*** (la început pentru ***a gospodări***, apoi ***a îngriji***, ***a cruţa***), de unde mai departe ***menajeră***, ***menajerie*** (care înseamnă întâi **gospodărie**, apoi „locul unde sunt îngrijite animalele", înainte de a se ajunge la sensul actual). Din franţuzeşte toate au trecut în româneşte. 2. Al doilea cuvânt de la care a provenit termenul dat este substantivul **manus** – ***mână*** care l-a format în italiană pe **maneggio** – ***prelucrare cu mâna***, unde, prin intermediarul **manege**, avem şi noi pe **manej** – ***loc unde sunt dresaţi caii*** şi ***combinaţie şireată***, ***tertip***. Din franceză sau direct din italiană, cuvântul a ajuns în engleză, sub forma verbului derivat **manage**, cu diverse înţelesuri, printre care ***a administra***, ***a conduce***. Englezii au format apoi derivatele **manager** şi **management**, care au fost acceptate şi de alte limbi, inclusiv de limba română. Argumentele „contra" adoptării acestui termen au fost ale academicienilor lingvişti I. Iordan şi Al. Graur, invocând o eventuală confuzie cu **menajeră** sau **menajerie**. Argumentele „pro" au fost ale specialiştilor în economie, printre care şi C. Pintilie. Astăzi, probabil, nimeni nu mai consideră inutili aceşti termeni, care au suportat atâtea modificări semantice în diferite limbi. Înrudirea anglicismului **management** cu românescul **menajament** este evidentă pentru oricine. Tot astfel **marketing** se înrudeşte cu **marchitan**, **master** cu **magistru**, **sponsor** cu **responsabil**, iar **clearing**, prin intermediul latinescului **clarrus**, se înrudeşte chiar cu... **apă chioară**. Indiscutabil, toate aceste anglicisme, alături de cultismele din latină de tipul **audit, bonus, campus, item, medium**, contribuie la reromanizarea / relatinizarea lexicului românesc.

Referitor la anglicismul **master**, care are o largă răspândire actuală în mediul academic din România, vom menţiona că în Republica Moldova este marginalizat pe nedrept. În septembrie 2000, în cadrul Ministerului Educaţiei a fost convocată o şedinţă la care s-a discutat adoptarea termenilor pentru studiile postuniversitare. La şedinţă au participat specialişti din cadrul Ministerului, savanţi de la Academia de Ştiinţe şi de la Centrul Naţional de Terminologie. S-a decis să fie adoptaţi termenii **masterand, masterat** şi **master**, prin analogie cu **doctorand, doctorat** şi **doctor**. Cu regret, şi până astăzi putem întâlni în paginile presei termenii **magistru**, **magistrat**, care sunt termeni juridici, în rezultatul cărui fapt se produc confuzii grave: „Nu sunt admise spre publicare teze de **magistrat** şi de doctorat" (*Timpul*, 7 martie, 2003, p. 4); „L-am invitat la o discuţie pe Eugen Hrişcev, economist, **magistru** în finanţe publice..." (*Timpul*, 15 februarie, 2002, p.12); „Preferinţă se va acorda candidaţilor ce deţin grad de **magistru** sau echivalentul acestuia în administrarea afacerilor" (*Flux*, 22 februarie, 2002, p. 5). Iar în actele unor instituţii de învăţământ superior care au fost supuse evaluării şi acreditării putem întâlni chiar şi hibrizi de tipul **magisterand**, **magisterat.**

Ţinem să subliniem faptul că termenii de origine străină trebuie adoptaţi cu discernământ, doar atunci când noţiunea sau fenomenul în cauză nu au un echivalent în limba care împrumută, luând în considerare şi capacitatea de adaptare a termenului respectiv, şi încadrarea lui firească în sistemul lingvistic al limbii date. În ultimul timp, sunt utilizaţi de către unii vorbitori, inclusiv de persoane oficiale, anglicismele **eurobonduri** şi **disbursare**, în loc de **euroobligaţiuni** şi **deblocare**: „Ultima tranşă **disbursată** a ajuns la Chişinău în iulie 2002" (PRO TV, Chişinău, 30 martie 2003, rubrica „În profunzime"). Aceşti doi termeni nu se încadrează în nici un fel în sistemul lexical al limbii române, nu sunt atestaţi în nici un dicţionar de specialitate sau de neologisme, nu aduc nimic nou pe lângă termenii deja existenţi. Din contra, lipsa lor totală de transparenţă provoacă unele confuzii. Este cazul să menţionăm că trebuie evitate confuziile şi la termenii deja existenţi, **obligaţie** – **obligaţiune**. **Obligaţie** – 1. Datorie; angajament, îndatorare. 2. (*Termen juridic*) Îndatorire a unei persoane fizice sau juridice, stabilită printr-un act normativ sau în cadrul unui raport juridic, a cărei nerespectare atrage răspunderea juridică. 3. (*Termen juridic*) Raport juridic

civil în cadrul căruia o persoană (creditor) este îndreptăţită să ceară unei alte persoane (debitor) îndeplinirea unei prestaţii determinate (de a da, a face sau a nu face ceva)[16]. **Obligaţiune** – (*Termen financiar*) Titlu financiar cu valabilitate îndelungată, emis de persoane juridice abilitate legal (firme, organizaţii de stat şi unele instituţii financiare), în temeiul căruia titularul are dreptul să ceară emitentului rambursarea unei sume de bani date cu împrumut, precum şi dobânda aferentă[17]. Să comparăm următoarele două exemple din „Monitorul oficial", (republicate în ziarul *Timpul*): „...Banca Comercială a Greciei a hotărât să lichideze filiala de la Chişinău şi a aprobat planul de măsuri privind lichidarea, inclusiv stingerea, tuturor **obligaţiunilor** acesteia" (*Timpul*, 4 octombrie, 2002, p. 8); „...Banca a fost obligată să nu se angajeze în activităţi financiare, să-şi lichideze activele într-un timp cât mai scurt, să înceteze acceptarea depozitelor şi să-şi onoreze **obligaţiunile**" (tot acolo). Dacă în primul exemplu este foarte clar că e vorba de sensul concret al cuvântului **obligaţiune**, adică **hârtie de valoare**, în cel de-al doilea este vorba de „îndatorire, angajament", de aceea trebuia utilizată forma **obligaţie**. În opinia noastră, trebuie neapărat clarificată această dificultate semantică în dicţionare, pentru a putea respecta claritatea şi precizia în comunicarea orală şi cea scrisă.

Reluând afirmaţia că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi, vom menţiona că chiar şi limba engleză, după tragedia din 11 septembrie, a împrumutat câteva cuvinte de origine arabă: **taliban, burka, hawala** – „sistem de plată folosit în lumea arabă" etc. După atentatele din SUA au câştigat o mare notorietate în presă şi în vorbirea curentă cuvinte şi expresii noi precum ar fi: **weaponized** – modificarea în scopuri teroriste a bacteriilor de antrax (carbon); **osamaniaci** – fanatici care sunt adepţi ai miliardarului de origine saudită Ossama ben Laden; **teoterorism** – neologism format din alăturarea cuvintelor ***teologie*** şi ***terorism***; **ground zero** – ceea ce se traduce prin ***zona zero*** şi desemnează locul în care se ridicau nu demult cele două turnuri gemene. Deşi ultima expresie figurează deja în multe dicţionare, utilizarea ei înainte de 11 septembrie se limita la descrierea unei zone în care explodase o bombă nucleară sau atomică. Multe dintre aceste cuvinte şi expresii au fost incluse deja în unele dicţionare de limba engleză, în timp ce altele vor fi puse pe o listă de aşteptare pentru a putea să li se probeze „valoarea", pentru a se decanta[18].

Procedeul de formare a cuvintelor prin contaminare, prin alăturarea a două cuvinte şi obţinerea unui nou cuvânt, este cunoscut şi în limba română. Cuvântul **stagflaţie**, asemănător după procedeul de formare cu **teoterorism** şi **osamaniaci**, este un termen economic provenit din combinarea cuvintelor de stagnare şi inflaţie, care reflectă starea conjuncturii economice a anilor '70, caracterizată prin coexistenţa inflaţiei, stagnării economice şi şomajului[19]. Referitor la acest procedeu de formare a cuvintelor, vom menţiona că în presa periodică deseori întâlnim asemenea cuvinte-hibrizi, pe care scriitorii, publicişţii le creează ad-hoc. Ele sunt considerate cuvinte ocazionale, valabile doar pentru contextul de moment în care au fost create. Astfel, Nicolae Dabija îşi intitulează un articol în *Literatura şi arta* **Palavramentul** (din alăturarea cuvintelor sincopate, trunchiate „palavre" sau „a pălăvrăgi" şi „parlament"); Rodica Mahu, vorbind despre situaţia precară a Academiei de Ştiinţe , îşi intitulează articolul din *Flux* **Cerşetătorii** (din combinarea cuvintelor „cerşetor" şi „cercetător"), iar hibridul **a cadona** (din combinarea substantivului „cadou" şi a verbului „a dona"), care circulă frecvent în vorbirea curentă, nu este corect în nici o situaţie. Un alt ocazionalism de acest tip este **democratura**, creat ad-hoc de Constantin Tănase (din „democraţie" şi „dictatură"): „În aceşti zece ani de la declararea independenţei, nu am reuşit să imunizăm societatea în faţa totalitarismului şi a formelor perverse de **democraţie**, iar ca rezultat am îmbrăţişat, după 25 februarie 2001, **DEMOCRATURA** comunistă, care, ca orice **DEMOCRATURĂ** – un

amestec de **dictatură** şi forme **democratice** fără fond – este mai periculoasă decât **dictatura** în forma ei pură" (*Timpul*, 29 martie, 2002, p. 7).

În concluzie, vom menţiona că adoptarea termenilor din cele mai diverse limbi, inclusiv din limba engleză, este un proces continuu, care trebuie privit ca un fenomen pozitiv. Este bine cunoscut aşa-zisul caracter democratic al limbii române sau, după expresia Mioarei Avram, marea ospitalitate a românei, capacitatea ei de asimilare şi integrare a împrumuturilor străine. Datorită acestui fapt, împrumuturile străine de cele mai multe ori continuă un proces firesc de relatinizare a limbii române. Procesul adoptării şi adaptării anglicismelor trebuie privit în toată complexitatea lui. Pe de o parte, nu trebuie să fie absolutizată opoziţia faţă de anglicisme, atitudinea de respingere a influenţei engleze. Adoptarea unor astfel de termeni ca **rating, clearing (cliring), business, leasing, barter, broker, holding, tender, forţă majoră, fezabilitate, bonus** etc. trebuie tratată ca o tendinţă firească de modernizare şi internaţionalizare a vocabularului limbii române. Pe de altă parte, acceptarea de noi cuvinte, asimilarea şi includerea lor în dicţionare se cere făcută cu mult discernământ. În opinia noastră, unele anglicisme de tipul **foster, image, lifting, provideri, bitter, listing, cool, disbursare, eurobonduri** etc. pot fi puse pe lista de aşteptare, pentru a se decanta, înainte de a fi incluse în dicţionare. Chiar dacă circulă în vorbirea curentă, în mass-media sau sunt atestate în unele dicţionare, asemenea cuvinte nu aduc nimic nou, generează confuzii, lezează precizia şi claritatea comunicării.

Cum pot fi evitate cele mai frecvente greşeli sau **Greşeli frecvente şi evitarea lor**

1. Termenii de origine străină trebuie utilizaţi cu mult discernământ într-un articol de ziar. În primul rând, este recomandabil de a apela doar la acele cuvinte străine, care sunt deja atestate în dicţionarele limbii române. Anglicismele de tipul **disbursare** în loc de **deblocare**, **image** în loc de **imagine**, **eurobonduri** în loc de **euroobligaţiuni**, **provideri** în loc de **furnizori** etc., nu aduc nimic nou, ci provoacă doar confuzii, neclarităţi prin lipsa lor de transparenţă. Considerăm inutile prezenţa unor asemenea dublete recente care pun în pericol receptarea, înţelegerea textului.

2. Nu este recomandabil abuzul cantitativ, prezenţa unui număr mare de cuvinte străine în unul şi acelaşi text.

3. Anglicismele recente, sau orice alte inovaţii lexicale, care deocamdată nu sunt atestate în dicţionare şi sunt necunoscute marelui public, pot fi introduse într-un articol de ziar apelând la diverse strategeme discursive. Este vorba de explicarea sensului (glosarea prin sinonime sau parafrază) şi ordinea plasării cuvântului respectiv în text. Astfel, asemenea exemple pozitive le putem considera următoarele: „Se vehiculează o părere greşită cum că ar fi bine ca Republica Moldova să se declare în **incapacitate de plată**, astfel fiindu-i iertate datoriile. Dar trebuie să înţeleagă toţi – **default**-ul nu înseamnă iertarea datoriilor, ci intrarea ţării într-o situaţie foarte-foarte complicată, care trebuie evitată" (*Flux*, 8 februarie, 2002, p. 6); „Conducerea PPCD a anunţat că va acţiona în judecată compania „Doteasy Ltd." Pentru încălcarea acordului de prestare a serviciilor **hosting** (trad. ***Găzduirea paginii web***)" (*Flux*, 25 aprilie, 2003, p. 2). O altă stratagemă utilizată din raţiuni de accesibilitate este ordinea plasării în text. În nici un caz nu se recomandă să utilizăm în titluri din presă anglicisme sau orice alte inovaţii lexicale necunoscute marelui public. În titlu trebuie să figureze neapărat echivalentul românesc al anglicismului din cuprins. Un exemplu elocvent în această ordine de idei este următorul: sub titlul „R. Moldova se află în **incapacitate de plată**" este utilizat de mai multe ori anglicismul **default** (*Timpul*, 4 octombrie, 2002, p. 8).

4. Una dintre cele mai frecvente greşeli comise în procesul utilizării anglicismelor ţine de adaptarea fonetică, grafică şi morfologică a împrumuturilor respective. Anglicismele furnizează cel mai mare procent de dificultăţi ale normării ortoepice şi ortografice. În limba română sunt anglicisme adaptate, parţial adaptate şi neadaptate. Gradul diferit de adaptare a împrumuturilor respective se explică prin vechimea şi răspândirea lor în limba română. Dintre anglicismele total adaptate vom menţiona cuvinte mai vechi sau care coincid cu scrierea şi pronunţarea lor în limba engleză şi în limba română: **cliring, miting, lider, barter, smoching, aisberg, holding, seif, trust** etc. Anglicismele neadaptate sunt foarte multe şi prezintă dificultăţi ortoepice şi ortografice multiple:

Scriere	*Pronunţare*
boom	[bum]
brainstorming	[breinstorming]
briefing	[brifing]
broker	[brocăr]
business	[biznis]
cash flow	[cheş flou]
charter	[ceartăr]
dealer	[dilăr]
designer	[dizainer]
dumping	[damping]
engineering	[enginiring]
rating	[reiting]

Anglicismele neadaptate **camping**, **consulting**, **service**, ortografiate ca în engleză, sunt mai apropiate de **campanie**, **a consulta**, **serviciu** decât pronunţarea lor [kemping], [konsalting], [servis]. Considerăm nejustificată, greşită ortografia şi pronunţarea adaptată a anglicismului **cnocaut** în loc de varianta neadaptată **knock-out**, deoarece vine în contradicţie cu abrevierea acestui cuvânt **K**.**O**.

5. O problemă dificilă, complicată, sub aspect grafic, o constituia ortografierea cu cratimă a împrumuturilor din engleză. La anglicismele compuse se pune problema respectării cratimei sau a blancului:

Cratimă	*Blanc*	*Împreună*
best-seller	fast food	brainstorming
know-how	free shop	fairplay
lock-out	joint venture	feedback
mass-media	cash flow	nonstop
stand-boy		
week-end		

Problema se complica şi mai mult prin faptul că la scrierea unor asemenea compuse apare şi a doua cratimă în procesul flexionării nominale şi a articolului enclitic cu articolul hotărât.

Problema cratimei se pune şi la formele flexionare şi articulate enclitic ale unor anglicisme simple. Împrumuturile în cauză se vor ortografia astfel: anglicismele compuse – cu două cratime, iar cele simple – cu o singură cratimă: **best-seller-ul, know-how-ul, lock-out-ului, week-end-uri, a week-end-ului, a week-end-urilor, service-ul, service-uri, a service-urilor, fairplay-ul, brainstorming-ul, a feedback-ului, a business-ului, a leasing-ului** etc. Un caz aparte în constituie mult discutatul **mass-media**, care este şi invariabil. Nu este recomandabilă scrierea lui fără cratimă şi schimbarea formei gramaticale după număr şi caz. Forma acestui substantiv compus trebuie să rămână întot-

deauna aceeaşi în toate **mass-media**, influenţa **mass-media**, asupra tuturor **mass-media** etc.

6. Greşeli regretabile care mai pot fi întâlnite uneori în paginile presei sunt pleonasmele, adică utilizarea alăturată, în acelaşi context, a cuvintelor apropiate după sens. De cele mai multe ori, asemenea greşeală apare din cauza unui neologism împrumutat dintr-o limbă străină, prea puţin cunoscut vorbitorului, utilizat alături de un cuvânt cunoscut din limba română: **mijloacele mass-media** (corect: **mijloacele de informare în masă** sau **mass-media**); **a desfigura la faţă** (corect: **a desfigura**); **ipoteză probabilă** (corect: **ipoteză**); **hazard neprevăzut** (corect: **hazard**); **scurtă alocuţiune** (corect: **alocuţiune**); **spălarea banilor murdari** (corect: **spălarea banilor**); **a-şi da perfect de bine seama** (corect: **a-şi da bine seama**) etc.

7. O problemă majoră pentru un articol de ziar o constituie abrevierile, care asigură concizia stilului publicistic. Este recomandabil ca abrevierea să fie descifrată când apare prima dată în text, după aceea poate fi repetată de câte ori este nevoie. Exemple pozitive în acest sens pot fi următoarele: „Circa 2600 de bancheri şi investitori străini au participat la reuniunea anuală a **Băncii Europene pentru Reconstrucţii şi Dezvoltare (BERD)**" (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9); „Pentru prima dată, **Organizaţia Mondială a Sănătăţii** (**OMS**)... a evaluat speranţa de viaţă în condiţii de sănătate bună... " (tot acolo); „**Comisia Electorală Centrală (CEC)** a adoptat o hotărâre..." (*Flux*, 17 februarie, 1998, p. 1). Ultima abreviere trebuie descifrată de fiecare dată, deoarece **CEC** mai semnifică şi altceva: **Casa de Economii şi Consemnaţiuni**. Nu este recomandabil ca o abreviere puţin cunoscută şi utilizată o singură dată în text să nu fie descifrată, ca în exemplul următor: „Semnalul este dat... la summitul **ASEAN** din Brunei..." (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9). Această abreviere trebuie neapărat descifrată: **Asociaţia Naţiunilor din Asia Sud-Est**. În paginile presei destinată publicului larg pot să apară nedescifrate doar abrevierile cunoscute de marea majoritate a cititorilor: **CSI, URSS, KGB, SUA, RPD Coreeană, RP Chineză, SIDA, HIV** – toate aceste abrevieri sunt folosite la pagina 9, *Flux*, 16 iunie, 2000. Abrevierile constituie un fenomen cu caracter internaţional având o largă răspândire în toate limbile lumii. Există aşa-zisele abrevieri internaţionale (este vorba de abrevierile care s-au format în limbile engleză sau latină şi au fost preluate de majoritatea limbilor) şi abrevieri specifice fiecărei limbi în parte. Indiscutabil, abrevierile internaţionale prezintă un grad sporit de dificultăţi, de aceea ele trebuie neapărat descifrate (uneori şi explicate sau traduse) într-un articol de ziar. Citâm câteva exemple: „**Fondul Naţiunilor Unite pentru Agricultură (FAO)** ar putea să finanţeze..." (*Flux*, 3 mai, 2002, p. 5); „...Determinând **Biroul Federal de Investigaţii (FBI)** să deschidă o anchetă..." (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9); „...Inclusiv materiale folosite de **NEST (Nuclear Emergency Search Team)**, grup special instruit în cazul unor accidente nucleare..." (tot acolo); „...Cu ajutorul unui indicator **DALE (Disability Adjusted Life Expectancy – Speranţa de Viaţă Modificată de Handicapuri** / **de Sănătate)**" (tot acolo).

Pentru a folosi corect abreviaturile, este necesar să se ţină cont de următoarele reguli:

– la descifrarea abrevierilor cuvintele noţionale se scriu cu majusculă, iar cele nenoţionale (instrumentele gramaticale) – cu minusculă: **OMC** – **O**rganizaţia **M**ondială a **C**omerţului;

– abrevierile internaţionale cunoscute se descifrează în limba română: **GATT** – **Acordul General pentru Tarife şi Comerţ**, iar cele noi, cu o circulaţie foarte restrânsă în limba română, se descifrează în limba de origine: **NEST** – **Nuclear Emergency Search Team**;

– este recomandabilă scrierea cu cratimă a abrevierilor urmate de articol hotărât, flexiune sau sufix: **PIB-ul** a sporit cu ..., participarea **ONG-urilor**, mani-

pulări **KGB-iste**, mai multe **VIP-uri**, ţările **CSI-ului**. Nu este corect ortografiată abrevierea în contextul următor: „Anul trecut, creşterea **PIB** a fost de 0,1 la sută" (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9);

– la lectura (sau pronunţarea) abrevierilor literale internaţionale trebuie să se ţină cont de limba de origine a abrevierii: **CV** – curriculum vitae – se pronunţă [ce ve], deoarece este din limba latină, iar **CD** – compact disc – se pronunţă [si di], deoarece este din limba engleză.

8. Este recomandabil ca într-un articol să se acorde o atenţie deosebită perechilor de cuvinte, mai ales paronimelor, care prezintă dificultăţi semantice. Este vorba despre perechi de tipul: **for – forum, compendiu – compendium, patent – patentă, maxim – maximum, obligaţie – obligaţiune, considerare – consideraţie, instrucţie – instrucţiune, mediu – medium, nivel – nivelă** şi multele altele. Prin analogie cu aceste perechi care includ cuvinte cu semantică distinctă, în comunicarea scrisă şi cea orală apar uneori false perechi de tipul **sistem – sistemă**, dintre care doar o formă este corectă: **sistem** (corect), **sistemă** (greşit); **podium** (corect) – **podiu** (greşit); **colocviu** (corect) – **colocvium** (greşit); **consorţiu** (corect) – **consorţium** (greşit), **stagiu** (corect) – **stagiere** (greşit), **unic** (corect) – **unical** (greşit) etc. Un exemplu negativ în acest sens îl constituie articolul „Areopag pacifist la Chişinău" (*Flux*, 22 mai, 1998, p.7) în care, alături de **forum** (forma corectă pentru **reuniune**), e utilizată de trei ori şi forma **for**, greşită pentru acest context. În textul unui anunţ, publicat în *Jurnal de Chişinău*, 9 august, 2002, p. 11, alături de forma corectă **patentă** apare şi forma greşită pentru contextul dat **patent**. Varianta greşită **consorţium** în loc de **consorţiu** este utilizată în *Flux*, 25 august, 1997, p. 3.

9. O atenţie sporită trebuie acordată utilizării corecte a cuvintelor apropiate după sens. Astfel, deseori putem atesta cazuri când nu se fac distincţiile necesare între cuvintele: **a sustrage – a distrage (sustragere – distragere), a continua – a prelungi, a autoriza – a sancţiona, neautorizat – nesancţionat, a completa – a îndeplini** etc.

10. O greşeală destul de frecventă care apare în comunicarea scrisă, dar mai des în cea orală, o constituie calchierile din limba rusă, astfel, deseori putem citi sau auzi greşeli de tipul: ***a hotărî întrebarea*** în loc de **a rezolva problema**; ***mărfuri întrebate*** în loc de **mărfuri cerute** (**căutate, solicitate**); ***a realiza*** în loc de **a vinde, a comercializa**; ***a precăuta*** în loc de **a examina** şi multe altele. Un exemplu negativ în această ordine de idei este următorul: „E suficient să ai licenţă pentru a vinde fructe la piaţă şi, după câteva luni, să soliciţi resurse ***adăugătoare*** (corect: **suplimentare**) pentru a-ţi extinde afacerea" (*Timpul*, 18 aprilie, 2003, p. 5).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, 1997.

2. Berejan, Silviu, *Terminologia – cea mai dinamică componentă a lexicului unei limbi naturale*, în „Probleme actuale de traducere şi terminologie", Chişinău, 2002.

3. Bremond, Janine, Alain Geledan, *Dicţionar economic şi social*, Bucureşti, 1995.

4. Chivu, Dumitru, *Dicţionar economic*, vol. 1, A-C, Iaşi, 1995.

5. Ciobanu, Georgeta, *Anglicisme în limba română*, Timişoara, 1996.

6. Ciobanu, Georgeta, *Neologismele din domeniul economic în paginile presei româneşti*, în „Probleme actuale de traducere şi terminologie", Chişinău, 2002.

7. Corlăteanu, Nicolae, *Încadrarea lingvistică în realităţile europene*, Chişinău, 2001.

8. Corlăteanu, Nicolae, *Termenii de specialitate în procesele de neologizare*, în „Terminologie şi limbaje specializate", ediţia a II-a, Chişinău, 2000.

9. Coteanu, Ion, Angela Bidu-Vrânceanu*, Limba română contemporană*, vol. II, Bucureşti, 1979.

10. Crijanovschi, Andrei, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române,* Chişinău, 2001.

11. Dumbrăveanu, Albina, *Anglicismele în limbajul publicitar*, în „Terminologie şi limbaje economice", Chişinău, 1999.

12. Graur, Alexandru, *Puţină gramatică*, vol. I, Bucureşti, 1987; vol. II, Bucureşti, 1988.

13. Graur-Vasilache, Maria, *Dificultăţi la însuşirea şi utilizarea termenilor economici*, în „Terminologie şi limbaje economice", Chişinău, 1999.

14. Graur-Vasilache, Maria, *Aspects de la terminologie economique*, în „La terminologie en Roumanie et en Republique de Moldova", Hors-serie, nr. 4, Paris, 2000.

15. Graur-Vasilache, Maria, *Dicţionar practic de termeni economici (rus-francez-englez-român)*, Chişinău, 2001.

16. Hristea, Theodor, *Sinteze de limba română*, Bucureşti, 1981.

17. Marcu, Florin, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1997.

18. Mihalciuc, Maria, *Dicţionar poliglot explicativ. Termeni uzuali în economia de piaţă*, Bucureşti, 1995.

19. Pătraş, Mihai, *Dicţionar economic rus-român*, Chişinău, 1994.

20. Popescu-Sireteanu, Ion, *Mic dicţionar juridic*, Iaşi, 1996.

NOTE

[1] Citat după: T. Hristea, *Sinteze de limba română*, Bucureşti, 1981, p. 25

[2] N. Corlăteanu, *Încadrarea lingvistică în realităţile europene*, Chişinău, 2001, p. 13.

[3] Al. Graur, *Puţină gramatică*, vol. II, Bucureşti, 1988, p. 58.

[4] N. Corlăteanu, *op. cit.*, p. 45.

[5] Vezi: I. Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, Bucureşti, 1979, p. 131.

[6] Vezi: D. Chivu, *Dicţionar economic*, vol. 1, A-C, Iaşi, 1995, p. 112.

[7] Tot acolo, p. 113.

[8] Tot acolo, p. 118.

[9] Tot acolo, p. 129.

[10] F. Marcu, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1997, p. 1387.

[11] F. Marcu, *op. cit.*, p. 688.

[12] M. Pătraş, *Dicţionar economic rus-român*, Chişinău, 1994, p. IV.

[13] *Flux*, 20 octombrie, 1997, p. 1.

[14] M. Avram, *Anglicismele în limba română*, Bucureşti, 1997, p. 8.

[15] Tot acolo.

[16] I. Popescu-Sireteanu, *Mic dicţionar juridic*, Iaşi, 1996, p. 50.

[17] M. Mihalciuc, *Dicţionar poliglot esplicativ. Termeni uzuali în economia de piaţă*, Bucureşti, 1995, p. 101.

[18] Vezi: *Flux*, 1 martie, 2002, p. 7, articolul „Tragedia din 11 septembrie a dat naştere unor cuvinte noi".

[19] Vezi: M. Mihalciuc, *op. cit.*, p. 146.

Constantin SIMION

ORTOGRAFIA ŞI ORTOEPIA UNOR CUVINTE STRĂINE

La sugestia mai multor cititori publicăm un scurt dicţionar de cuvinte străine, întîlnite frecvent în limbajul actual. Pentru a înlesni utilizarea lui, precizăm că barele oblice din paranteze indică silabaţia, iar vocala îngroşată şi subliniată indică accentul. La cuvintele monosilabice nu a mai fost marcat accentul. În cazul unor cuvinte cu ortografie deosebită s-au făcut şi precizări de natură morfologică (de exemplu, ***intermezzo****; pl.* ***intermezzi****), iar pentru unele cuvinte cu dublă ortoepie s-au dat ambele variante, precizîndu-se cărei limbi îi aparţin (de exemplu,* ***joule*** *– engl. giul / fr. jul).*

A

à contrecoeur [a-contrc**ö**r] – împotriva inimii sau propriei voinţe
adagietto [a/da/gi/**e**/to] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), mai puţin lent decât adagio
affetuoso [a/fe/tu/**o**/zo] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu sentiment, expresiv
alură G.D. art. **alurii**, pl. **aluri** [a/l**ü**/ră] – 1. înfăţişare, umblet, mers; 2. mod de deplasare a unui animal
allegretto [a/l**e**/gre/to] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), vioi, repejor, mai puţin grăbit decât alegro
allegro [al**e**gro] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), repede, vioi, vesel
amoroso [a/mo/r**o**/zo] – cu gingăşie, cu multă căldură
azerbaidjan, pl. **azerbaidjeni** [a/zer/bai/ge**a**n] – locuitor din Azerbaidjan

B

bacon [b**e**icăn] – costiţă de porc dezosată sărată şi afumată tăiată în felii subţiri
badminton [b**e**dminton] – joc sportiv asemănător tenisului
base-ball [b**e**iz-bol] – joc sportiv american
best-seller [b**e**st-s**e**lăr] – carte foarte bine vândută
bitter [b**i**tăr] – băutură amăruie
blazer [bl**e**izăr] – jachetă bărbătească din stofă sau catifea cu buzunare aplicate
bleu [blö] – albastru-deschis; azuriu
bleumarin [blömar**i**n] – albastru-închis
blues [bluz] – melodie lentă, dans lent al negrilor din America
bluf [blöf / blaf] – acţiune făcută în scop de inducere în eroare, lăudăroşenie
blue-jeans / blugi (pl. tantum) [bl**u**-gins] – pantaloni confecţionaţi dintr-un material rezistent
body guard [b**a**digard] – 1. gardă personală; 2. agent de pază
boom [bum] – 1. perioadă de avânt economic; 2. ridicare rapidă şi mare a valorilor pe piaţă
bos, pl. **boşi** [bos] – şef
bowling [b**a**uling] – joc de popice practicat pe o pistă modernă cu dispozitive automate de colectare şi de amplasare a popicelor
brainstorming [br**e**instorming] – asaltul creierului
brandy [br**e**ndi] – 1. coniac; 2. rachiu
bridge [br**i**gi] – numele unui joc de cărţi care se joacă de patru persoane cu 52 de cărţi
briefing [br**i**fing] – reunire a unui grup de lucru pentru a defini obiective, metode etc.
broker [br**o**ucăr] – agent de schimb
browning [br**a**uning] – revolver cu încărcător automat
bruxellez [brüsel**e**z] – locuitor din Bruxelles
building [b**i**lding] – clădire modernă de mari dimensiuni
business [b**i**znis] – afacere
businessman, pl. **businessmeni** [b**i**znisman] – om de afaceri
byronian [b**a**i/ro/ni/an] – referitor la opera scriitorului englez Byron

C

cabernet [caborn**e**] – soi de viţă-de-vie cultivat pentru producerea vinurilor roşii, de calitate superioară
café-frappé [caf**e**-frap**e**] – cafea rece cu îngheţată, frişcă şi alcool
cambodgian, pl. **cambodgieni** [cambogi**a**n] – locuitor al Cambodgiei
camping, pl. **campinguri** [ch**e**m-ping] – loc special amenajat cu căsuţe pentru turişti şi pentru instalarea corturilor
capriccioso [ca/pri/ci**o**/zo] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu schimbări neaşteptate de ritm, de nuanţe etc.
cash [cheş] – bani gheaţă, bani peşin
chardonnay [şardon**e**] – soi de viţă-de-vie care produce vinuri dulci
charleston [ce**a**rls-ton] – 1. oraş din S.U.A.; 2. dans american de salon cu mişcare rapidă

comme ci comme ça [comsicomsa] – aşa şi aşa
copyright [copirait] – drept legal, exclusiv de reproducere
contre-jour [contrjur] – efect optic datorat luminării unui obiect din partea opusă aceleia din care îl privim
cottage [cotigi] – căsuţă, vilă
cow-boy [cau-boi] – păzitor de vaci în America de Nord
cozeur, pl. **cozeuri** [cozör] – persoană care vorbeşte cu uşurinţă, ştiind să întreţină o conversaţie plăcută

D
dancing, pl. **dancinguri** [dansing] – local de petrecere unde se dansează
design [dizain] – disciplină care se referă la estetica obiectului de serie
designer [dizainer] – specialist care activează în domeniul design-ului
diesel [dizel] – motor cu ardere internă
display [displei] – 1. dispozitiv de vizualizare folosit ca periferic la calculatoare; 2. un fel de ecran de televizor

E
einstein [ainştain] – unitate de măsură pentru fluxul luminos

F
fairplay [ferplei] – joc corect, regulamentar, sportivitate
feedback [fidbec] – conexiune inversă, retrocontrol
flash [flaş / fleş] – în cinematografie, plan foarte scurt
flashback [fleşbec] – 1. în cinematografie, inserţie care înfăţişează o scurtă acţiune secundară plasată în trecut; 2. secvenţă retrospectivă intercalată într-o operă literară
freudism [froidism] – concepţia psihologică a lui Sigmund Freud şi a adepţilor săi / psihanaliza

G
gigoletă, pl. gigolete [jigoletă] – fată foarte tânără, fetiţă
gigolo [jigolo] – bărbat cu moravuri dubioase
goal-keeper [goulchipăr] – portar
grazioso [graţiozo] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), lejeră şi graţioasă
grimeur [grimör] – specialist care se ocupă cu grimarea actorilor, machior
grimeură [grimöră] – specialistă în grimarea actorilor

H
hamburger [hamburgăr] – chiftea plată care se serveşte friptă şi pusă într-o chiflă
happy-end [hepi-end] – epilog fericit al (acţiunii) unei opere dramatice, cinematografice
hidalgo [idalgo] – titlu purtat, în evul mediu, de unii nobili spanioli
high-life [hailaif] – înalta societate
hi-fi [haifi / hifi] – înaltă fidelitate
hobby [hobi] – ocupaţie favorită a cuiva în afara profesiunii
honoris causa [ho/noris cau/sa] – (despre titlul ştiinţific de doctor) onorific

I
ignoratio elenchi [ignoraţio elenchi] – eroare logică constând în substituirea involuntară sau sofisticată a tezei de demonstrat printr-o altă teză
intermezzo, pl. **intermezzi** [intermeţo] – 1. (muz.) divertisment muzical; 2. episod orchestral; 3. mică piesă instrumentală

J
jab, pl. **jaburi** [geb] – lovitură repetată la box, plasată în regiunea nasului
javanez [iavanez] – locuitor al insulei Java
jeep, pl. **jeepuri** [gip] – tip de maşină mică, de campanie
jiu-jitsu [jiu-jiţu] – gen de lupte în stil liber de origine japoneză
joule [engl. giul / fr. jul] – unitate de măsură a energiei
judo [giudo] – sport originar din Japonia
judocan [giudocan] – sportiv care practică judo
juntă [huntă] – denumire dată în ţările iberice şi latino-americane unui grup de insurgenţi care cuceresc puterea în stat prin forţa armelor

K
karate [caratе] – metodă japoneză de luptă care foloseşte în atac sau apărare mişcări rapide şi violente, fără a apela la vreo armă
ketchup [checiăp] – sos picant preparat din suc de roşii, oţet şi mirodenii
killer [chilăr] – ucigaş
kitsch [chici] – 1. artă de prost gust, pseudoartă; 2. obiect decorativ de prost gust
know-how [nău-hau] – ansamblu al informaţiilor şi al experienţei privind un nou proces tehnologic

L

lacrima-Chirsti [l**a**crima-cr**i**sti] – vin muscat, alb şi foarte limpede, care provine din viile de la poalele Vezuviului
lady [l**e**di] – 1. titlu dat în Anglia soţiei unui lord sau a unui cavaler; 2. epitet dat unei femei distinse, manierate
leasing [l**i**zing] – sistem de finanţare a investiţiilor, constând din închirierea de materiale, maşini de la societăţi specializate
lied, pl. **lieduri** [lid] – compoziţie muzicală (vocală) cu caracter liric, făcută pe textul unei poezii scurte
lobby [l**o**bi] – (în sintagma „a face lobby") influenţare a parlamentarilor
lobbyism [lob**i**sm] – sistem de influenţare a funcţionarilor superiori de stat sau a parlamentarilor de către anumite grupuri de afaceri
lock-out [l**o**c-aut] – închiderea unei întreprinderi şi concedierea în masă a muncitorilor pe termen limitat pentru a-i forţa să accepte anumite condiţii
loggia [l**o**gia] – 1. galerie exterioară încorporată unei clădiri; 2. construcţie independentă servind şi ca tribună

M

maestoso [maest**o**zo] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu măreţie, solemn
management [m**e**/nigi/ment] – 1. activitatea şi arta de a conduce; 2. ansamblul activităţii de organizare; 3. ştiinţa şi tehnica organizării
manager [rom. manag**e**r, engl. m**e**niger] – 1. specialist în management; 2. persoană care însoţeşte un sportiv
marijuana [marihu**a**na] – stupefiant asemănător cu haşişul, extras din frunzele unei specii de cânepă exotică
masochism [mazoch**i**sm] – perversiune sexuală care constă în căutarea plăcerii sexuale în durere
maxwell (Mx) [m**a**csuel] – unitate de măsură a fluxului magnetic
mezza-voce [m**e**ţa-v**o**ce] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu intensitatea pe jumătate
mezzo-forte [m**e**ţo-f**o**rte] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu intensitate mijlocie, între piano şi forte
mezzo-piano [m**e**ţo-pi**a**no] – (muz.; ca indicaţie de execuţie), cu intensitate redusă, mai tare decât piano
mezzo-soprană [m**e**ţo-sopr**a**nă] – voce de femeie situată ca registru între soprană şi contraltă
mezzo-tinto [m**e**ţo-t**i**nto] – gen de gravură pe metal
mignon [m**i**nion] – micuţ, drăguţ, delicat
milady [mil**e**di] – titlu care se dă în Anglia femeilor nobile
miss [mis] – domnişoară, regină a frumuseţii
music-hall [mi**u**zic-hol] – spectacol alcătuit din numere variate pe fond muzical

N

newton [ni**u**ton] – unitate de măsură pentru forţă
newyorkez [niuiorch**e**z] – locuitor al oraşului New York
nietzschean [ni/ce/**a**n] – referitor la Nietzsche

O

ohm [om] – unitate de măsură a rezistenţei electrice
oiconimie [oic/o/ni/m**i**/e] – disciplină care se ocupă cu studiul numelor de aşezări omeneşti

P

pasteuriza [pastöriz**a**] – a conserva produse alimentare
pick-up [p**i**c-ap] – patefon electric, electrofon
pizzicato [piţic**a**to] – 1. (muz.; ca indicaţie de execuţie), mod de a cânta la un instrument cu coarde; 2. fragment, bucată muzicală executată în acest fel
play-back [pl**e**i-bec] – 1. redare, reproducere a unei înregistrări; 2. redare a vocii unui actor
play-boy [pl**e**i-boi] – (anglicism) persoană care duce o viaţă de distracţie în localuri de noapte, în societate
prespapier [prespapi**e**] – obiect greu care se aşază peste hârtii pentru a le împiedica să se împrăştie
pulover, pl. **pulovere** [pul**o**văr] – obiect de îmbrăcăminte
puzzle [pazl] – (anglicism) joc de reconstituire a unui întreg din fragmente decupate
puzzolană [puţol**a**nă] – 1. material de construcţie; 2. tuf format din sedimentarea cenuşii vulcanice

R

racket [r**a**chet] – stoarcere de bani prin intimidare şi violenţă
ranch [r**e**nci] – fermă
Reichstag [r**a**ihstag] – parlament al fostului imperiu german
rock [roc] – dans modern

rocker [r**o**căr] – admirator al muzicii rock
romancero [romans**e**ro] – culegere de poeme spaniole medievale
röntgen / **roentgen** [r**ö**nt/ghen] – unitate electrostatică de radiaţie cu care se produc raze X
röntgenterapie [r**ö**ntghenterapie] – radioterapie
rotary [r**o**tări] – sistem de foraj mecanic

S

sauvignon [so/vi/ni**o**n] – soi de viţă-de-vie originar din Franţa
scherzo [sch**e**rţo] – piesă muzicală scrisă într-un tempo însufleţit, vioi şi vesel
schopenhauerian [şo/pen/hau/e/ri/**a**n] – referitor la filozoful Schopenhauer
scotch [sc**o**ci] – 1. whisky scoţian; 2. bandă adezivă
señorita [s**e**niorita] – domnişoară
sequoia [secv**o**ia] – arbore conifer gigant din California
service [s**e**rvise] – staţie de reparare
sevillan [sevili**a**n] – locuitor al Sevillei
sex-appeal [sex ap**i**l] – atracţie, farmec deosebit pe care îl exercită o persoană asupra sexului opus
shakespeariza [şeicspiriz**a**] – a scrie în felul lui Shakespeare
shop [şop] – magazin cu plată în valută
show [şou] – gen de spectacol muzical distractiv
show-business [ş**o**u-b**i**znis] – afacere în lumea spectacolelor
siemens [z**i**măns] – unitate de măsură a conductanţei electrice
signora [sini**o**ra] – doamnă
signore [sign**o**re] – domn
signorina [siniori**i**na] – domnişoară
sir [sör] – titlu dat nobililor din Anglia
snack-bar [sn**e**c-bar] – mic restaurant deschis permanent în hoteluri, în gări etc. unde se servesc aperitive, gustări etc.
soccer [s**o**căr] – termen american pentru fotbal
software [s**o**ftuer] – sistem de programe pentru computere; soft
speech [sp**i**ci] – discurs
spelling [sp**e**ling] – citire literă cu literă
spray [spr**e**i] – dispozitiv pentru pulverizare a unor substanţe, atomizor
staff [st**a**f] – 1. personal al unei instituţii; 2. stat major; 3. organ de conducere
statu-quo [st**a**tu-cvo] – stare care a existat mai înainte, care se menţine şi în momentul de faţă
stewardesă [stiu/ar/d**e**/să] – femeie care face parte din personalul de bord al unui avion având sarcina de a servi pasagerii
strip-tease [str**i**p-tiz] – dezbrăcare lentă şi sugestivă executată în public pe un fond muzical
sufleor [s**u**flör] – cel care suflă actorilor, în timpul unei reprezentaţii, replicile pe care urmează să le spună
summit [s**a**mit] – conferinţă, întâlnire sau reuniune la cel mai înalt nivel
surf [s**ă**rf] – sport nautic
surfing [s**ă**rfing] – sport constând în plutirea pe crestele valurilor cu ajutorul unor scânduri speciale (planşe) pe care se stă în picioare

T

tapeur [tap**ö**r] – persoană care cere mereu bani cu împrumut
traminer [tram**i**năr] – soi de viţă-de-vie din Germania
tsunami [t**u**nami] – (geol.) flux puternic şi brusc provocat de cutremur, care devastează coastele Oceanului Pacific
tul [tül] – ţesătură de mătase sau de bumbac foarte subţire şi uşoară
tutti-frutti (s.n. pl.) [t**u**ti-fr**u**ti] – mâncare din tot felul de fructe
tutu (s.n., art. **tutuul**) [tüt**ü**] – fustă din tul scurtă şi încreţită purtată de dansatoare şi balerine
twist [tuist] – dans modern cu mişcări de răsucire

W

waterpolo [u**o**ter-polo] – polo de apă
week-end [u**i**chend] – sfârşit de săptămână
wehrmacht [v**e**rmaht] – armata germană
western [u**e**stern] – gen de film de aventuri creat în America
whisky [u**i**schi] – băutură alcoolică preparată prin distilarea cerealelor

X

xeres [h**e**res] – vin de calitate superioară originar din Spania

Vasile MELNIC

AFECŢIUNI EPONIMICE CA TERMENI MEDICALI ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

Vocabularul limbii române este în dependenţă directă de evoluţia societăţii şi a gîndirii care reflectă modificările importante apărute în viaţa de toate zilele, în ştiinţă, cultură, tehnică etc., în tot anturajul de viaţă a omului şi a spiritualităţii umane.

În acest miraj vital al individului uman, un rol deosebit îl are cuvîntul, ca unitate de bază a limbii, care, prin complexitatea sa, prezintă un interes de prim ordin pentru toate disciplinele şi domeniile ştiinţifice.

Raportul dintre gîndire şi limbă, dintre limbaj, limbă şi vorbire, conţinut şi formă etc. se întîlnesc toate în aria cuvîntului. Şi, în acest plan, un rol aparte îi revine sensului unui cuvînt, al varietăţilor lui care pot fi de trei tipuri:

a) îngustarea sensului unui cuvînt, adică trecerea de la un sens general la unul particular (de exemplu, *steag* – unitate militară mică, drapel);

b) lărgirea sensului, trecerea de la un sens particular la unul general (de exemplu, *birou* = mobilă – încăpere – colectiv de conducere – căpetenie);

c) transferul de sens, în cazul dat fenomenul poate lua aspect de metaforă, sinecdocă, metonimie sau antonomază care, pentru a desemna un obiect, o calitate, un sindrom, o trăsătură specifică se utilizează – în afară de un nume comun – un nume propriu, nume de familie, prenume etc. Astfel, cînd cineva spune: acesta *este un Cicero* sau este *un Brâncuşi* etc. e vorba de totalitatea anumitor particularităţi, calităţi, semne care exprimă relaţia, numele autorului şi faptele lui, ocupaţia, elementele de compunere ale activităţii etc.

Cînd profesorul se adresează elevilor (studenţilor): „Deschideţi Eminescu la pagina 50”, acesta propune analiza unei poezii, de exemplu, din volumul **Poezii** (vol. I, II) al poetului. E vorba deci de o metonimie sau antonomază, cînd, prin numele autorului, se are în vedere denumirea operei, viaţa şi creaţia poetului, epoca în care a trăit etc. E vorba de o totalitate de părţi componente care o reprezintă un nume propriu, o singură personalitate – Eminescu, Luceafărul poeziei româneşti.

În ştiinţa medicală am putea, de asemenea, vorbi de aşa-numita antonomază cînd pentru a desemna o calitate, o metodă, un sindrom, o maladie, o operaţie originală etc. se foloseşte un nume propriu, nume al autorului care a depistat, descris sau a tratat pentru prima dată fenomenul dat. Şi în această situaţie vorbim de o totalitate de semne, simptome, caracteristici biochimice, terapeutice etc. prin care se manifestă maladia respectivă. Astfel, cînd spunem: el are *Botkin* sau *boala Basedow*, *maladia Marinescu*, *sindromul Vulpian* etc. se are în vedere afecţiunea respectivă care include mai multe simptome, semne caracteristice numai pentru această boală. În primul caz e vorba de hepatită virală, icterul cataral infecţios etc.; *boala Basedow* e o maladie provocată de hiperactivitatea secretorie a glandei tiroide, hiperplazie difuză cu tulburări cardiovasculare, tremurături digitale, slăbire, termofobie, astenie etc. *Maladia Marinescu* este o formă ciclică de amiotrofie, manifestată prin scăderea în volum a unui muşchi etc., descrisă pentru prima dată în 1937; *sindromul Vulpian* – e un sindrom neurologic al

coloanei simpatice dorsale etc. Unii savanţi-medici (de exemplu George Russu) propun ca aceste maladii şi sindroame cu nume proprii să fie numite afecţiuni eponimice.

Cuvîntul *eponim* e de origine greacă, dar în limba română a venit prin filiera limbii franceze (*eponyme*) şi semnifică „care dă numele său", adică numele de autor care se dau diferitelor boli, sindroame, metode, procese operatorii etc. depistate, descoperite, descrise, experimentate pentru prima dată în ştiinţa medicală.

Termenii *eponim*, *eponimic* sînt utilizaţi destul de frecvent şi în toponimie, unde atestăm o mulţime de denumiri de locuri, toponime de tipul: *Vadul lui Isac*, *Vadul Raşcov*, *Fîntîna lui Ciocîrlan* (cu tot pămîntul din jur), *Izvorul lui Matachi (Dumitru)* etc. Dacă acceptăm că termenul este un cuvînt sau o sintagmă (grup de cuvinte) care numeşte în mod precis o noţiune specială, dintr-un anumit domeniu ştiinţific, tehnic, social-politic, artistic, medical etc. în corelaţie cu alte noţiuni din domeniul respectiv (vezi N. Corlăteanu, I. Melniciuc, **Lexicologia**, Chişinău, 1992, p. 141), atunci sintagmele cu nume proprii, de tipul *maladia Basedow*, *Tuberculul Assaky (operaţia Assaky)*, *sindromul Teodorescu*, *maladia Botkin* etc. pot fi consideraţi *termeni eponimici, îmbinări terminologice eponimice* sau *sintagme terminologice eponimice*.

În lingvistică este o disciplină specială care se numeşte *onomastica* (din greceşte – *onoma*, *onymos* „nume") şi care cercetează numele proprii de persoană, adică antroponimele (nume de familie, prenume, supranume etc.) şi toponimele (denumiri de locuri, dealuri, văi, localităţi). Numele proprii se mai numesc *onime* şi denumesc obiecte unice, o persoană, un individ concret (de exemplu, Decebal).

Onimele (ca şi numele comune) servesc ca mijloace de informaţii şi de exprimare a unei semnificaţii, manifestări omeneşti, credinţă, tradiţii, obiceiuri, ocupaţii, diferite afecţiuni etc. În ştiinţă „repertoriul onimic" (constatarea toponimistului A. Eremia) este prezentat de o mulţime de nume proprii, nume de persoane, savanţi, medici, cercetători, ingineri etc. care au contribuit esenţial la rezolvarea multor probleme de importanţă teoretică şi practică, ce ţin de societatea umană. Astfel, în ştiinţa medicală, după cum s-a spus, au fost depistate şi descrise variate maladii şi sindroame care poartă numele autorului, care le-a descoperit pentru prima dată.

Mulţimea de afecţiuni, maladii, sindroame în vocabularul medical ştiinţific este identificată cu nume proprii şi, desigur, eliminarea lor din acest arsenal terminologic ştiinţific medical este imposibilă, deoarece aceste afecţiuni sînt intrate în practica medicală de ani de zile şi nu pot fi ignorate. Sistemul terminologic indicat prezintă în fond un aspect fixat, documentat şi acceptabil în exprimarea şi comunicarea ştiinţifică medicală. El există în limbajul ştiinţific medical, facînd parte din terminologia medicală internaţională.

În continuare prezentăm o serie de afecţiuni eponimice sau termeni eponimici utilizaţi în literatura medicală cu explicaţia respectivă, indicînd uneori şi anul depistării maladiei sau a sindromului respectiv. Termenii sînt selectaţi din mai multe surse medicale şi reflectă totalitatea unor semne, particularităţi pentru fiecare boală şi sindrom:

Maladia Abrikosov – mioblastom sau miom fibroblastic; descris în 1926.

Maladia Addison – insuficienţă suprarenală cronică; boala se mai numeşte bronzată sau caşexie bronzată; descrisă prima dată în anul 1855.

Sindromul Andersen – fibroză chistică a pancreasului, cu tulburări

digestive, bronşite, transpiraţii abundente; descris şi depistat în 1938.

Maladia Armstrong – meningită limfocitară acută benignă; descrisă în 1934.

Operaţia Assaky – o originală tehnică operatorie neurochirurgicală prezentată ca teză de doctorat şi susţinută la Paris. George Assaky (1855-1899), nepotul cărturarului Gh. Asachi, profesor chirurg la Facultatea de Medicină din Bucureşti.

Sindromul Babinski – afecţiune neurologică cu tremurături, hipotonie musculară, tulburări de vorbire etc.

Maladia Bechterew – citoză traumatică ereditară; eritem palmoplantar simetric ereditar; anomalie congenitală a capilarelor cutanante cu roşeaţă congestivă a pielii.

Maladia Calvé – osteocondrită vertebrală infantilă; depistată în 1925.

Maladia Devic – neuromielită optică acută; descrisă în 1894.

Maladia Edelman – anemie infecţioasă cronică; descrisă în 1936.

Maladia Filatov – mononucleoză infecţioasă, febră ganglionară; descrisă în 1889.

Maladia Fiedler – miocardită interstiţială sau miocardită alergică; descrisă în 1899.

Sindromul Garcin – paralizia muşchilor oculo-motori; descris în 1927.

Maladia Glisson – rahitism; depistat în 1650.

Sindromul Konovalov – sindrom hepatocerebral determinat de afecţiuni ale ficatului, îndeosebi în cazul cirozei hepatice; descris în 1960.

Operaţia Krasnov – operaţie de transplantare a cristalinului artificial; efectuată pentru prima dată în 1969.

Maladia Ley (Lei) – apercepţie auditivă congenitală; descrisă în 1930.

Maladia Lindau – angiomatoză retinocerebrală, tumoare vasculară retinocerebrală benignă; descrisă în 1926.

Maladia Malassez – maladie chistică a testiculelor; descrisă în 1970.

Maladia Marinescu – formă ciclică de amiotrofie, manifestată prin scăderea în volum a unui muşchi; descrisă în 1937.

Sindromul Minkovski – anestezie emoţională; descris în 1945.

Maladia Monakov – microcefalie la copii; descrisă în 1926.

Maladia Noica – Niculescu – Horneţ – afecţiune neurologică cu atrofia alivo-cerebeloasă, prin tulburări grave de echilibru în contrast cu manifestări minime de coordonare; descrisă în 1874.

Sindromul Noonan – cardiopatie congenitală cu numeroase şi variate dismorfii; descris în 1966.

Maladia Osler – endocardită malignă lentă; infecţie bacteriană a endocardului; descrisă în 1882.

Maladia Parkinson – paralizie cu tremurături sau paralizie agitantă; descrisă în 1817.

Maladia Pierson – osteocondrită necrotică pubiană; descrisă în 1929.

Maladia Reclus – mastoză chistică; boală chistică a sînului.

Maladia Sever – necroză aseptică a calcaneului; descrisă în 1912.

Maladia Varendal – clorozǎ; anemie hipocromă microcitară (la fete); descrisă în 1615.

Sindromul Vulpian – sindrom neurologic al coloanei simpatice dorsale manifestat prin iritarea coarnelor laterale ale măduvei toracice, parestezii la nivelul membrelor superioare, senzaţii anormale de cald sau rece, paloarea sau roşeaţa tegumentelor; descris în 1971.

Maladia Wilson – foliculita roşie; cheratoză pilară roşie atrofiantă a feţei; descrisă în 1867.

Maladia Zahorski – angină herpetică; stomatită herpetică; descrisă în 1920.

Sindromul Zondec – obezitate

prin retenţie de apă şi sare; afecţiune endorinologică; obezitate hipofizo-suprarenală.

Din cele cîteva mii de afecţiuni eponimice ca termeni medicali în lista prezentată sînt indicate doar unele boli şi sindroame care se referă la: aparatele respirator, cardiovascular, digestiv, genito-urinar; la hematologie, neurologie, psihiatrie, endocrinologie, chirurgie, dermatologie, oftalmologie, stomatologie, otorinolaringologie etc. Prin aceşti termeni eponimici şi definiţiile lor, poate şi cu unele deficienţe la expunerea lor, autorul a căutat, cu bune intenţii, a pune la dispoziţia medicilor, a studenţilor-medici, rezidenţilor un material informativ care să-i ajute în munca şi activitatea lor profesională şi ştiinţifică, pentru a-şi aprofunda unele cunoştinţe de specialitate şi a-şi face o imagine mai completă asupra afecţiunilor din sfera lor de cercetare şi tratare din acest bogat arsenal ştiinţific medical internaţional.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Valeriu Rusu, **Mic dicţionar medical**, Iaşi, vol. I, II, 1983.

2. N. A. Constantinescu, **Dicţionar onomastic românesc**, Bucureşti, 1963.

3. N. Corlăteanu, I. Melniciuc, **Lexicologia**, Chişinău, 1990.

4. George Russu, **Maladii şi sindroame cu nume proprii**, Iaşi, 1985.

5. Anatol Eremia, **Unitatea patrimoniului onomastic românesc**, Chişinău, 2001.

6. Vasile Melnic, **Dar făcut de Dumnezeu – materna**, Chişinău, 2003.

Marea Baltică, 1955

Camelia DANIELA COJOCARU

SPIRITUALITATE ARHAICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN ROMANUL „BALTAGUL" DE MIHAIL SADOVEANU

Referindu-se la opera lui Mihail Sadoveanu, Constantin Ciopraga considera că „După Eminescu, [...] nimeni n-a realizat o mai completă hartă a spiritualităţii poporului român în dominantele lui". Fin şi atent observator al vieţii duse după anumite legi nescrise, vechi de cînd lumea, Sadoveanu înfăţişează, în **Baltagul**, o societate arhaică, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, ce trăieşte schimbările aduse de pătrunderea unei noi civilizaţii, dar pe care nu le acceptă cu uşurinţă, privindu-le cu reticenţă, teamă şi neîncredere.

Din centrul romanului se înalţă cu demnitate un arhetip uman memorabil şi fascinant – Vitoria Lipan. Eroina este văzută de G. Călinescu nu ca o individualitate, ci drept „un exponent al speţei". Personajul feminin este o sinteză de spiritualitate românească. Evoluţia ei în roman este relevantă prin tot ceea ce Vitoria întreprinde, bazîndu-se pe o întreagă filozofie de viaţă, moştenită din vremuri imemoriale.

Mostre ale unor concepţii despre viaţă asemănătoare au fost adunate de cercetătorul Ernest Bernea[1] în impresionanta sa lucrare **Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român**, apărută la Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, din care vom cita în continuare, menţionînd numai paginile.

Vom folosi ca puncte de sprijin în interpretarea unor elemente de spiritualitate românească prezente în romanul **Baltagul** anumite idei şi concluzii enunţate de Ernest Bernea şi susţinute prin fragmente ilustrative de gîndire şi simţire autentică, prelevate printr-o asiduă muncă de teren (sînt reproduse exact expresii populare culese de la ţărani).

În concepţia ţăranului român lumea este bine întocmită. La temelie are o rînduială cosmică ce-i conferă durabilitate şi sens. Omul, făcînd parte din această lume, considerîndu-se integrat în natură, trebuie să se supună acestei ordini de nedepăşit, înţeleasă ca lege a firii, a existenţei în toate formele ei: „Lumea, aşa cum e, e zidită bine, n-o poţi schimba după voie. Lumea e-n cuprinsu ei şi noi sîntem din ea, lumea nu-i din cuprinsu nostru, al oamenilor" (E. Bernea, p. 85).

Vitoria Lipan se conformează acestor norme de existenţă umană milenară. Ca orice om din acest mediu rural străvechi, are convingerea că, fără ordine şi lege, lumea se distruge, totul moare.

La armonia universală contribuie o legătură organică a lucrurilor, ele există şi durează împreună: „Lucrurile sînt în aşa fel întocmite că se leagă unu de altu, cînd suferă într-un loc, suferă toate" (E. Bernea, p. 241).

Orice absenţă sau degradare a unui lucru atrage după sine tulburări în ordinea existenţei. Tot efortul eroinei constă în a restabili ordinea normală a lucrurilor, căci crima a dereglat echilibrul lumii. Pornind de la semnele ce i „se arată" şi pe care le „citeşte", Vitoria caută, în drumurile ei, confirmări ale acţiunilor sale.

Un semn iniţial este chiar glasul lui Lipan, venit din memoria ei afectivă. Reamintindu-şi legenda povestită de el, Vitoria îi aude glasul, „dar nu putea să-i vadă chipul" (**Baltagul**, Bucureşti, Editura Tineretului, 1966, p. 35, trimiterile se vor face în continuare la această ediţie). Următoarele arătări rău prevestitoare sînt visele. Cel dintîi care „a împuns-o în inimă şi a tulburat-o" i-l înfăţişează pe „Nechifor Lipan călare, cu spatele întors către ea, trecînd spre asfinţit o revărsare de ape". Altă dată l-a visat rău, „trecînd o apă neagră... Era cu faţa încolo". Ca o prevestire a lucrurilor grave petrecute este „spatele întors", „faţa încolo", trădînd posibilitatea ca Nechifor să nu se mai afle printre cei vii. Asfinţitul,

opus răsăritului, care este generatorul luminii, simbol al începutului, semnifică sfîrşitul. Iar trecerea unei ape reprezintă, în această situaţie, o întrerupere a cursului unei vieţi.

Un alt semn ce-i dă Vitoriei de gîndit este comportamentul cocoşului:

„Vitoria privi cu uimire la cucoşul cel mare porumbac, cum vine fără nici o frică şi se aşează în prag. Inima-i bătu cu nădejde, aşteptînd semnul cel bun. Dar cucoşul se întoarse cu secera cozii spre focul din horn şi cu pliscul spre poartă. Cîntă o dată prelung şi se miră el singur.

– Nu vine... şopti cu îngrijorare gospodina.

– Cine? tătuca? întrebă fata înfricoşată.

– Nu vine, zise iarăşi aprig, Vitoria. Cucoşul dă semn de plecare" (p. 44).

Conform **Dicţionarului de simboluri** de Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant (Bucureşti, Editura Artemis, 1994), cocoşul este un simbol solar, pentru că prin cîntecul său anunţă răsăritul soarelui, dar şi simbol al inteligenţei venite de la Dumnezeu, avînd darul previziunii. Oamenii din popor au urmărit gesturile fiinţelor necuvîntătoare şi le-au atribuit anumite semnificaţii. Astfel, cocoşul i-a întărit Vitoriei hotărîrea de a pleca să-şi caute bărbatul.

Respectîndu-şi îndatoririle de bună creştină, Vitoria cere sfatul preotului, ţine post negru douăsprezece vineri. Abia apoi înştiinţează autorităţile, însă nu-şi pune nădejdea în ele. Se încrede doar în propriile puteri şi în ajutorul lui Dumnezeu. Merge şi se închină Sfintei Ana de la mănăstirea Bistriţa. Spiritul ei organizatoric, gospodăresc se manifestă prin pregătirile riguroase pe care le face pentru plecare. În călătoria ei o va însoţi doar băiatul, iar pe fată o duce la mănăstire, lăsînd-o în grija unei mătuşi.

Conştientă că reuşita acţiunii ei depinde de momentul începutului, care trebuie să fie favorabil, ea decide: „Astăzi e o sfîntă luni şi începem împlinirea hotărîrii" (p. 77). Plecarea propriu-zisă în căutarea adevărului se produce „în zori de ziuă, vineri, în 10 martie" (p. 77).

În ceea ce priveşte timpul, ţăranii ştiu că numai prin respectarea lui, prin realizarea faptelor la vremea lor, acestea pot fi duse pînă la capăt cu bine: „Şi timpu are mersu lui şi-i bine să-l cunoşti. Cînd zice: fă toate la vreme, atunci zice că fiecare lucru are vremea lui" (E. Bernea, p. 175).

Ziua de luni e prielnică începutului unei acţiuni: „E zi mai însemnată; poate că d-aia, că-i început de săptămînă" (E. Bernea, p. 187).

Miercuri şi vineri sînt zile curate şi binefăcătoare, pentru că prin post se ajunge la înălţare spirituală. În schimb, zile nefaste sînt marţi, cînd apar „cele trei ceasuri rele" şi sîmbătă, fiind „ziua morţilor"', nu e bine să pleci la drum sau să începi ceva.

„E bine să caţi tot la răsărit că de-acolo vine ziua, de-acolo vine lumina şi lumina-i de la D-zeu. Întunericu-i de la diavolu. Răsăritu-i locu ăl bun, îi locu de unde încep toate helea" (E. Bernea, p. 73). Se constată că Vitoria Lipan a ţinut cont de aceste credinţe şi cînd a ales răsăritul zorilor ca moment de pornire.

La începutul călătoriei, Vitoria şi fiul ei, Gheorghiţă, l-au avut ca tovarăş de drum pe domnul David, negustor evreu. El îşi expune convingerea că orice s-ar întîmpla în lume, în cele din urmă adevărul trebuie să iasă la suprafaţă, oricît de ascuns ar fi. Există pretutindeni semne. E necesar doar să ai privire adîncă să le descoperi şi înţelegere îndestulă să le descifrezi sensurile: „Dar, ca un om care stau şi judec, zic aşa, că toate cele de pe lumea asta au nume, glas şi semn. Aicea, în stînga pe deal, se văd şapte case de bîrne, şindrilite şi acoperite de omăt. Şi prin şapte hogeaguri iese fum. Ele nu strigă, dar de spus, spun ceva. Mai întîi, spun un număr: şapte. Ai doilea, spun că-i iarnă şi gospodarii stau la vetrele lor şi pregătesc mămăliga şi topitura. Dacă dintr-un hogeag n-ar ieşi fum, înţelesul ar fi altul. Vra să zică toate pe lumea asta arată ceva. Ai auzit dumneata moarte de om să nu se afle leş şi să nu iasă la lumină? Se duc hultanii şi corbii ş-arată unde zace un trup lovit de bandiţi. Apa îl dă la mal dacă-i înecat. Dacă-i într-o fîntînă, vine vreme de secetă şi fac

picioarele semn celui care se uită întrînsa. Dacă-i îngropat se duce lupul şi scurmă. Vra să zică toate vorbesc: aşa le-a rînduit Dumnezeu" (p. 89).

Negustorul dovedeşte printr-o logică incontestabilă că, punînd cap la cap faptele evidente, se pot desluşi cele ascunse. De asemenea, o îmbărbătează pe femeia îndurerată să-şi urmeze cu încredere hotărîrea. Fără nădejde în reuşită nu este posibilă înfăptuirea. În urma unei bogate experienţe de viaţă, omul din comunitatea rurală a ajuns la această concluzie: „Din tot ce am văzut în viaţă, trebuie să ai credinţă ca să reuşeşti. De se slăbeşte credinţa, nu reuşeşti" (E. Bernea, p. 252).

Vitoria are de parcurs un drum sinuos pentru aflarea adevărului: „Vreau să zic că nu-i atît de lungă calea, cît cotită" (p. 86). Asemănător firului conducător al Ariadnei din mitologia greacă este vîntul ce o însoţeşte permanent pe femeia din Măgura Tarcăului, dîndu-i informaţii folositoare. Potrivit **Dicţionarului de simboluri** (menţionat anterior), vîntul este sinonim cu suflul şi, în consecinţă, cu Duhul Sfînt, cu influxul spiritual de origine cerească. De aceea sînt socotite vînturile, în Psalmi şi în Coran, mesageri divini, echivalentul îngerilor. Popasul făcut la Fărcaşa a fost impus de un „vînt rece" ce a adus „nouri negri şi vîrtejuri de ninsoare", astfel încît „nu se vedea nici cer, nici pămînt" (p. 97). La întoarcerea de la Dorna, unde a aflat despre vînzarea oilor şi s-a interesat în ce direcţie a apucat soţul ei, vremea s-a schimbat şi „S-a răsucit vîntul şi a prins a bate de către miezulnopţii" (p. 114). Continuîndu-şi calea, „O împingea tot către vale vîntul de la spate" (p. 119). Urcînd pe o potecă dificilă, şerpuită, acoperită de omăt şi gheaţă, vîntul îi este un sprijin: „avea un spulber ş-o putere vie, încît te puteai rezima cu spatele în el" (p. 121). Cu cît înainta, vîntul îi vestea apropierea de locul căutat: „vîntul i se părea Vitoriei că a contenit. Cînd se încredinţă că faptul e adevărat, simţi nelinişte" (p. 123). Acelaşi mesager divin o atenţionează cînd trece de zona care o interesează: „Acuma vedea adevărat şi bine că vîntul a contenit. Căzuse jos, în vale, şi amuţise şi el. Semnul era vădit. Mai înainte nu putea trece. Trebuia să se întoarcă îndărăt" (p. 124). Ghidată de trimisul Sfintei Ana, Vitoria nu putea rătăci calea şi nici trece mai departe. Ceea ce sperase să descopere se afla pe aproape: „D-zeu îi va fi păstrat urmele. Ea are datoria să se întoarcă şi să le găsească. Sf. Ana i-a şi dat semn, poprind vîntul şi întorcîndu-l pe crîngul său" (p. 125).

Înzestrată cu luciditate şi tărie de caracter, Vitoria Lipan perseverează în căutare, neîncetînd să creadă că adevărul va ieşi la lumină şi dreptatea va triumfa. Fiinţa umană are însă datoria de a da atenţie tuturor semnelor, fiecare avînd taina şi înţelesul propriu: „Iar cine va ucide om nu se poate să scape de pedeapsa dumnezeiască. Blăstămat este să fie urmărit şi dat pe faţă. Dator este să-l urmărească omul; rînduit este să-l urmărească fiarele şi dobitoacele. Dacă ai cunoaşte înţelesurile vîntului şi a ţipetelor de paseri, şi a scheunatului dihăniilor, şi a umbletului gîngăniilor, şi a tuturor urmelor care sînt, dar nu se văd dintr-o dată, atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat. De ajuns tot trebuie să ajungi la el, însă mai tîrziu" (p. 142).

În romanul **Baltagul** faptele se desfăşoară pe un spaţiu vast şi variat totodată. Omul satului tradiţional clasifica locurile în bune şi rele. Loc bun era considerat cel rodnic şi ferit, reprezentat de obicei de casă, sat, prin faptul că sînt cunoscute, neexistînd pericole: „Nicăiri nu-i bine ca-n satu tău şi-n casa ta. Acolo-i locu tău, acolo-i rodu tău. Poţi căpăta toate celea în străini şi tot nu-i bine. Şi cînd mergi afară, mergi pe sigur; calci în curte ca prin casă. În străini calci tot cu teamă; nu ştii ce vine, ce te-aşteaptă" (E. Bernea, p. 38).

Pornirea la drum produce îngrijorare, pentru că sînt părăsite locurile proprii, cu însuşirile lor pozitive. E firească teama omului de necunoscut, unde pot exista forţe potrivnice care să-i zădărnicească planurile: „La drum nu-i ca-n ogradă că, de, nu eşti la locu tău, da tot mai bine-i decît să mergi pustiu peste ţarină sau mai ştiu eu cum" (E. Bernea. p. 44).

La rîndul lor, drumurile pot fi: deschise, drepte sau ascunse, şerpuite. Bineînţeles că drumul drept este

mai sigur decît cel şerpuit, mai puţin supus neprevăzutului:

„Drumu drept e drum deschis, e curat; la drum drept te poţi feri. Drumu drept e sănătos că-i deschis, fără ascunziş, nici cu gînd rău" (E. Bernea, p. 45).

Drumurile şerpuite, ascunse, pot aduce rău călătorului. În locurile numite „sucite", în special în regiunile de munte, omul se simte mai în primejdie. Asemenea drumuri întortocheate nu sînt agreate, ci evitate în măsura posibilului: „Ici-colo e tot altă formă de relief şi nu ştii de unde vine rău, că şi el are ascunzişurile lui" (E. Bernea, p. 45).

Orice intervine pe parcursul drumului are o influenţă negativă, producînd o tulburare a călătoriei. Podul este un obstacol, apa, prăpastia sînt elemente care distorsionează calea dreaptă. Un astfel de drum şerpuitor a fost străbătut de Nechifor Lipan. Avînd încredere în oamenii pe care-i considera prieteni şi bazîndu-se pe forţa sa fizică, nu a bănuit nimic şi şi-a găsit pierzania în aceste locuri primejdioase şi în împrejurări suspecte. Vitoria i-a călcat pe urme: „Pe urmă a suit un drum şerpuit săpat în stîncă, ocolind în singurătăţi pe sub vulturi. [...] Iar muntele, cu cale şerpuită şi cu punţi de piatră peste prăpăstii, se cheamă Stănişoara" (p. 121).

Străbătînd o cale cotită, întreruptă pe alocuri, Nechifor şi-a dus la împlinire destinul tragic. La această constatare ajunge Vitoria, reflectînd asupra celor întîmplate: „Dar dacă i-a fost lui Nechifor scrisă asemenea soartă, pe care nimica n-o poate înlătura, D-zeu prin sfînta de la Bistriţa, a adus-o pe dînsa, Vitoria, pe căi ocolite, tocmai unde trebuia ca să-şi găsească pe cel drag, să-l ridice din locul pieirii şi să-l puie în pămînt sfînt, cu toate rînduielile ştiute" (p. 141).

Similară este concepţia străveche a poporului român, potrivit căreia fiinţa umană vieţuieşte avînd o soartă anume, anterior hotărîtă de către divinitate. Ceea ce a fost rînduit se va săvîrşi de-a lungul întregii vieţi pînă la moarte.

„Cînd vii pe lume ai o soartă; trăieşti şi mori aşa după cum ţi-a fost sortit. Timpu trece şi se împlinesc toate după cum i-a fost dat" (E. Bernea, p. 168). Totuşi, la fel de adevărat este că voinţa omului poate influenţa în mare măsură soarta sa.

Tot într-un vis, femeia a primit înştiinţare de la omul ei şi a înţeles că nu peste multă vreme îl va afla: „Din întunericul lui, în care se depărta, pentru întîia oară Lipan se întoarse arătîndu-şi faţa şi grăind lămurit numai pentru urechile ei" (p. 136).

O dată găsite osemintele lui Nechifor şi îndeplinile rînduielile religioase de înmormîntare, Vitoria îşi va putea afla tihna. Şi-a făcut pînă la capăt datoria, a răzbunat moartea soţului şi a restabilit echilibrul în comunitatea rurală patriarhală. Natura i-a fost alături, îndrumîndu-i paşii, arătîndu-i printr-un grai anume care este adevărul şi unde zace ascuns, pentru ca ea să-l facă deplin cunoscut. Armonia universală fiind restatornicită, viaţa îşi poate continua cursul. Romanul **Baltagul** prezintă o fericită îmbinare a mentalităţilor înrădăcinate în societatea rurală veche cu trăirile, simţămintele reale ale femeii îndurerate care-şi caută bărbatul dispărut.

NOTE

[1] Ernest Bernea (28 martie 1905, Focşani – 14 noiembrie 1990, Bucureşti), sociolog şi etnograf român. A făcut studii de specializare (1930-1933) în sociologie şi istoria religiilor la Paris şi Freiburg. A participat la faimoasele campanii monografice ale profesorului Dimitrie Gusti, întemeietor al Şcolii sociologice româneşti. A fost cercetător în cadrul Institutului de Etnografie şi Folclor din Bucureşti. Volumul **Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român** conţine un bogat material documentar înregistrat din zone etnografice de mari tradiţii populare. A urmărit descifrarea unui mod specific de a gîndi, expresie a unei mentalităţi şi coordonate etnice. Alte opere: **Timpul la ţăranul român** (1940), **Îndemn la simplitate** (1941), **Maramureşul, ţară românească** (1943), **Civilizaţia românească sătească** (1944), **Poezii populare în lumina etnografiei** (1976), **Cel care urcă muntele** (1996), **Crist şi condiţia umană** (1996), **Treptele luminii** (1997).

Marina CAP-BUN

CÂTEVA CONSIDERAŢII PE MARGINEA EROTICII LUI NICHITA STĂNESCU

„Dumnezeu al naturii ne înghite, ne naşte, ne vorbeşte, ne creşte, se culcă cu noi, se lasă consumat, zămislit şi născut de noi. Pe scurt, el este substanţa fără sfârşit a faptei şi a suferinţei noastre. Dacă din iubita noastră ne plăsmuim un astfel de Dumnezeu, actul acesta este *religie aplicată.*" Deşi par un rezumat al eroticii lui Nichita Stănescu, aceste gânduri şi-au luat zborul dintr-o minte vizionară, în plin romantism. Novalis le însemna în 1799 (*Între veghe şi vis. Fragmente romantice*, Bucureşti, Univers, 1995, p. 255), furnizându-i lui Hugo Friedrich încă un argument pentru a înţelege că seminţele din care avea să crească modernitatea poetică germinau deja în evul romantic.

În poezia lui Nichita Stănescu, iubirea însufleţeşte materia, dar în acelaşi timp o dematerializează, reducând-o la cuvinte-esenţe. Prin iubire lumea renaşte perpetuu: „Mi-aduc aminte, căzusem de pe cal,/ şi stam în iarbă înroşit,/ ca o făptură de oval/ şi de furnici călătorit./ Durerea mea era un principat,/ o ţară putredă, nevorbitoare,/ fostul meu ochi era palat,/ inima mea, un negru soare. / Mi-aduc aminte, căzusem de pe cal,/ când tu ai zis de mine / că mă renaşti din nou regal,/ şi în dureri divine, –/ şi-mi dai din nou aceeaşi stea,/ şi-acelaşi cal mi-l dai din nou,/ din nou o să mă urci în şea,/ cuvânt făcându-mă, ecou" (*Nod 6*). Eschatologia sugerată de soarele negru al regatului putred, în care s-a destrămat instituţia logosului, este corectată printr-o cosmogonie ce proiectează eul poetic stănescian spre un alt nivel ontic: renaşterea în cuvânt. Căci etericul cuvânt nu are carne dureroasă şi ţâşniri de sânge efemere, are doar eternitate.

Într-un avertisment către cititorul ediţiei definitive a poemelor sale, poetul nota: „Ea propune, din punctul de vedere al sentimentelor, sentimentul că apocalipsul a fost de mult, de foarte mult, şi că amintirea lui poate fi considerată numai ca o sursă a cuvintelor reci, neschimbate în urlet" („Către cititorul cărţii acesteia", în *Ordinea cuvintelor*, II, Bucureşti, Cartea românească, 1985, p. 6). Acest apocalips a spulberat materia şi a reconstruit spiritual lumea din anti-materia *necuvintelor*. Lumea cea veche, creată cândva la începuturi, în şapte zile, şi populată cu fiinţe şi obiecte al căror unic rost era acela de a fi primit un nume, este abolită. Odată constituit cosmosul lingvistic, concretul nu-şi mai are rostul, din punctul de vedere al poeticului ce neagă obiectiv lumea, pentru a o reafirma în limbaj, în idei pure, în entităţi spirituale dezbărate de povara materiei.

Numai prin eros se poate renaşte întru puritatea absolută a geometricelor gheţuri polare: „Aş vrea să fugim în Hiperboreea/ şi să te nasc viu,/ urlând, alergând, zdrobită de zimţii/ cerului vineţiu,/ pe gheaţa crăpată de iceberguri" (*Elegia a opta, Hiperboreeana*). Cosmogoniile eminesciene erau izvorâri concentrice din ape lustrale, ţâşniri luminoase crescând în armonioase progresii geometrice. În deplin acord cu modernitatea poetică, Nichita Stănescu preferă, dimpotrivă, meandrele dezordonate ale liniilor frânte, *zimţii* tăioşi ai cerului ce veghează această sfâşietoare naştere, păstrând vagi ecouri din durerea măicuţei mioritice, dar şi „somnul cu fierăstraie-n el" ce decapitează caii (*Somnul cu fierăstraie-n el*). Hugo Friedrich vedea în acest simbol al fierăstrăului (Lautréamont, Éluard, Picasso) o marcă a obsesiei structurale ce domină poezia şi arta modernă în a doua jumătate a veacului al nouăsprezecelea. Pentru poetul *necuvintelor*, dramatismul structurii formale, devenit el însuşi conţinut al poeziei, nu se sprijină doar pe dezarticularea programatică a morfo-sintaxei şi uneori a foneticii, ci şi pe deprinderi asociative complet inedite, prin care se inventează continuităţi semantice şi imagistice total neaşteptate.

Facerea şi desfacerea lumii corespunde succesivelor naşteri-renaşteri din demiurgicul pântec al unei iubite abstracte, zeificate („Această tânără femeie aspră/ va deveni zeiţă”, *Minerva*), care ştie să nască doar vorbe, căci a trăit exclusiv printre cărţi: „Şi chipul tău prelung, iubito, / cu pletele sălbăticite printre cărţi” (*Pentru liniştea somnului*). Doar cuvintele translucide şi tăioase ca laserul merită renăscute, căci doar prin ele se ajunge la miezul simbolic al lucrurilor: „Visez acel laser lingvistic,/ care să taie realitatea de dinainte,/ care să topească şi să străbată/ prin aura lucrurilor” (*Necuvinte*). Arghezi vorbise, cum bine se ştie, despre „cuvinte-fulgi, cuvinte-aer, cuvinte-metal”. Lui Nichita Stănescu tabelul lui Mendeleev nu-i mai ajunge spre a cataloga perfidele, polivalentele cuvinte. Trebuie eliminate cele impure, contaminate de inerţiile procesuale ale materiei: „I-am spus daimonului: – Tu nu ştii că/ vorba arde,/ verbul putrezeşte,/ iar cuvântul/ nu se întrupează ci se destrupează?/ Am pus un sentiment pe bronz şi tu ştii asta/ şi a fiert din pricina luminii soarelui./ Am dat un nume unui copil/ şi numele s-a spart de timp şi de vrăbii” (*Daimonul meu către mine*).

Cuvântul ucide, dar e o moarte creatoare precum cea a unor zei civilizatori: „nici o moarte nu rămâne neîmpodobită/ de o naştere”, căci „naşterea lumii şi apoia ei/ sunt lipite/ şi dorm îmbrăţişate/ în acest punct albastru”. Alchimia ce transformă lumea în cuvinte repetă nesfârşit procesul mecanic al morţii definite ca înghiţire – „Toate aceste burţi au aceeaşi foame,/ ca dovadă că se mănâncă unele pe altele,/ ca dovadă că sunt” – şi al renaşterii: „aici, în această zonă cosmică/ toţi se nasc din toţi,/ neîntrerupt, toţi se nasc din toţi./ Omul se naşte din pasăre,/ pasărea din vierme,/ viermele din iarbă,/ iarba din resturile omului” (*Contemplarea lumii din afara ei*). Acest limbaj esenţial, orânduit după sintaxa miturilor cosmogonice, este menit să ne reamintească ambivalenţa, dar şi unitatea lumii, continuitatea dintre urât şi frumos, poetic şi nepoetic, mort şi viu etc. Numai în limbaj toate aceste contrarii pot fi abolite, spre a putea fi astfel contemplate adevărurile ontologice esenţiale.

Sentimentele, ca şi cuvintele ce le exprimă, sunt tridimensionale şi se mişcă liber în spaţiu, concretizând vertijul devorator al duratei: „Eu stăteam la o margine a orei,/ tu – la cealaltă,/ ca două toarte de amforă./ Numai cuvintele zburau între noi,/ înainte şi înapoi./ Vârtejul lor putea fi aproape zărit,/ şi deodată,/ îmi lăsam un genunchi,/ şi cotul mi-l înfigeam în pământ,/ numai ca să privesc iarba-nclinată/ de căderea vreunui cuvânt,/ ca sub laba unui leu alergând./ Cuvintele se roteau, se roteau între noi,/ înainte şi înapoi,/ şi cu cât te iubeam mai mult, cu atât/ repetau, într-un vârtej aproape văzut,/ structura materiei, de la-nceput” (*Poveste sentimentală*). Cum universul s-a fondat pe iubire, lirismul îşi alege ca obiect de studiu sentimentul, în a cărui chimie se regăsesc structurile primordiale ale materiei, nucleele, electronii, protonii. Energia primordială a logosului creator vine din marea iubire divină ce se propagă nesfârşit în lume. Darul cel mai de preţ dat omului rămâne cuvântul divin („Acel cuvânt îl visez/ care a fost la începutul/ lumilor lumii,/ plutind prin întuneric şi despărţind/ apele de lumină”, *Necuvinte*), în el sălăşluieşte harul şi nicidecum în amăgitoarele structuri ale materiei. El aduce viaţa şi moartea, el poate restructura lumea şi totul doar prin forţa purificatoare a sentimentului.

Întâlnirea cu erosul e de o sălbatică violenţă: „Leoaică tânără, iubirea/ mi-a sărit în faţă./ Mă pândise-n încordare / mai demult./ Colţii albi mi i-a înfipt în faţă,/ m-a muşcat, leoaica, azi, de faţă.” Ea transformă natura printr-un erotomorfism cosmic de extracţie (totuşi) romantică: „Şi deodată-n jurul meu, natura/ se făcu un cerc, de-a dura,/ când mai larg, când mai aproape,/ ca o strângere de ape./ Şi privirea-n sus ţâşni,/ curcubeu tăiat în două,/ şi auzul o-ntâlni/ tocmai lângă ciocârlii” (*Leoaică tânără, iubirea*). Narcisistica, halucinanta „strângere de ape” nu se mai combină eminescian cu căderea, cu cerul răsturnat în adânc, ci cu energica „ţâşnire” spre barbianul nadir. Unitatea dintre sine şi sine, dintre privirea îndrăgostită şi auzul fermecat, se reface eteric în

„curcubeul tăiat în două", punte spre infinitul sentimentului.

Corpul – înveliş efemer pentru suflet – se pulverizează în părţi, în atomi şi molecule, spre a putea iubi multiplu, amplificat: „Mâinile mele sunt îndrăgostite,/ vai, gura mea iubeşte,/ şi iată, m-am trezit/ că lucrurile sunt atât de aproape de mine,/ încât abia pot merge printre ele / fără să mă rănesc" (*Vârsta de aur a dragostei*). Dilatarea cosmică răspunde exacerbării sentimentului, care nu încape în închisoarea trupului zgârcit („inimă mai mare decât trupul"; „conţinut mai mare decât forma"), ce tinde spre expansiuni blagian-expresioniste: „... trup ciudat, trup asimetric,/ mirat de el însuşi/ în prezenţa sferelor,/ mirat stând în faţa soarelui,/ aşteptând cu răbdare să-i crească luminii/ un trup pe măsură" (*A unsprezecea elegie*).

Alteori, trupul poetului, supus unui proces de transsubstanţiere, se preschimbă în lentilă dureroasă de cristal, ce filtrează imparţial realul: „Eu însumi eram sticla geamului,/ curat şi transparent ca sticla geamului./ Şi prin mine privea cineva spre altcineva/ şi mă durea toată fiinţa mea de sticlă transparentă/ de privirea care mă străpungea,/ şi nu ştiam cine privea pe cine privea,/ prin durerea transparentă/ de sticlă, de geam, a mea" (*Papirus cu lacune*). Ştefania Mincu a observat deja aspectul ascensional al acestei vocaţii metamorfice: „trupul în mişcare frenetică se rarefiază, pierde din greutate subţiindu-se şi transformându-se firesc în gând, într-o mişcare ascensională de o mare noutate a imaginii" (*Nichita Stănescu între poesis şi poiein*, Bucureşti, Eminescu, 1991, p. 22).

Unitatea spiritului nu se împiedică nicidecum de fragmentaritatea trupului, căci poetul ţinea să precizeze: „Singura proprietate este aceea de a avea spirit. A avea materie este risipă. Durerea şi sentimentul tragicului apar nu atunci când materia sfâşie materia, ci numai atunci când cuvântul sfâşie cuvântul lăsând în tenebre dâra necuvintelor" („Războiul cuvintelor", în *Ordinea cuvintelor*, I, **ed. cit.**, p. 83).

Esenţială rămâne unitatea de spirit, ca principiu al creativităţii. „Numai caracterul de *monadă* al personalităţii, al stilului, al timbrului unui poet şi al unei opere poetice prezintă interes din punct de vedere estetic" – preciza Nichita Stănescu (cf. „Orfeu sau scurt tratat de geometrie a cuvintelor", în *Amintiri din prezent*). Întregimea de sine a creatorului începe cu „Dedal, întemeietorul vestitului neam de artişti, al dedalizilor", fiinţă auto-suficientă: „El începe cu sine şi sfârşeşte/ cu sine./ Nu-l vesteşte nici o aură, nu-l/ urmează nici o coadă de cometă" (*Elegia întâia*). Dar nici Dedal n-a putut evada din labirintul propriei creaţii, aripile îngereşti nu l-au dus prea departe. În final, identitatea sinelui cu sine are limitările şi primejdiile ei: „Dacă ţi-e foame, caută să nu te mănânci pe tine însuţi/ în libera vedere a altora" (*Învăţăturile cuiva către fiul său*). Barbiana autofagie este înlocuită cu iubita divină care naşte, dar şi devoră: „Mă calcă pe faţă;/ ne amestecăm limbile într-un sărut/ frânt. Eu sunt mâncarea/ unei fiinţe.// Sunt devorat. Ultimele/ le aud sfărâmându-i-se-n dinţi/ cuvintele mele,/ ca nişte oase ale foştilor părinţi" (*Ideea cu gură. O viziune a sărmanului Dionis*). Arghezienele „sarice pline de oseminte" ce se vărsau în *cuvinte potrivite* sunt aici transfigurate printr-o inedită digestie în divinul pântec al femeii („Un sus spre sus încolăcit"), ce funcţionează ca o maşinărie textuală, transformând materia în spirit: „Ea are gura-n călcâie./ Ea se hrăneşte mergând/ pe muchia unde materia/ se schimbă în gând". Această muză hulpavă şi lălâie, *alter ego* feminin, dar şi proiecţie a condiţiei demiurgice a creatorului, desăvârşeşte alchimia poetică, rumegând cuvintele şi renăscându-le în pulberea fină de gânduri.

Cred că Alex. Ştefănescu avea întru totul dreptate când afirma, încă din 1986, că „există motive pentru a-l socoti pe Nichita Stănescu marele poet al secolului douăzeci, aşa cum Mihai Eminescu rămâne marele poet al secolului nouăsprezece" (*Introducere în opera lui Nichita Stănescu*, Bucureşti, Minerva, 1986, p. 179).

Noemi BOMHER

UN PAT DISTRUGĂTOR

Romanul lui Camil Petrescu din 1933, **Patul lui Procust**, apare construit evident în jurul simbolului din titlu. Aceasta înseamnă că lectorul devine obligat să cunoască mitul, mai puţin frecventat, acela al tâlharului care-şi chinuia victimele, indiferent de logica corpului uman, întrucât patul servea drept instrument de tortură, călătorul era întins pe un pat deosebit de dimensiunile corpului victimei: dacă omul avea corpul scurt, era lungit sau i se tăiau picioarele, dacă era mai lung decât patul.

Şi astăzi acest pat, format din spaţiul de sus şi de jos al textului, grafic scris pe două tipuri de litere, lungeşte ori scurtează viaţa lectorului. Poate că avem şansa să supravieţuim tâlharului mitic de lângă Atena, Procrustes[1], dacă ni se lungesc picioarele, aşa că acceptăm peste şaptezeci de ani, în 2003, jocul, aşezaţi pe patul lui Proust; nu, nu este nici o greşeală, Camil Petrescu a scris un eseu de succes *Noua structură a romanului şi opera lui Marcel Proust*, şi aşa cum el, Camil Petrescu, a „mâncat" o literă din numele tâlharului şi a schimbat accentul, tot aşa ne jucăm şi noi cu numele acestuia în grad secund.

Titlul este o figură de stil alegorică, prezentând o comunicare deplină a unui înţeles ascuns de cel iniţial, prin intermediul unui ansamblu de echivalenţe complet descifrabile pe cale raţională. Spre deosebire de simbol cu pornire de la concret spre abstract, alegoria este asociată cu personificarea şi comparaţia şi are o mişcare narativă, ceea ce o trimite la parabolă şi apolog. Quintilian în **Institutio Oratoria**, vede alegoria drept o metaforă prelungită, alegoria fiind însă limpede, pe când metafora, simbolul ori mitul fiind rezolvate prin sensuri figurate sau iradiante şi multiple.

Ca figură a discursului, acest titlu are şi un sens propriu în text, întrucât acţiunea din capitolul cel mai larg, *Într-o după amiază de august,* se petrece într-un pat şi întrucât se poate lăsa să se înţeleagă că, la nivel simbolic, relaţia dintre personaje echivalează cu Patul lui Procust, din perspectiva personajului privitor care obligă corpul celuilalt să se supună necesităţilor fizice şi sufleteşti ale propriului trup. În relaţia cu textul, figura din expresia *Patul lui Procust* cu sensul literar, pat al cuiva, şi cu cel spiritual, un loc de distrugere, sens secundar, indirect poate fi aplicată relaţiilor dintre personaje, fiecare dorind să-l supună pe celălalt propriului pat şi, dacă admitem că raportul dintre *vir* şi *femina* este subiectul întregului, observăm că patul tâlharului ucigaş reprezintă raportul multiplu dintre subiecte, întrucât fiecare apare convins că alteritatea este un obiect ce poate să fie supus dimensiunilor unui subiect: eul privitor.

În planul narativ putem observa şi o structură explicită opusă celei parţiale diferită arhitectonic între primele *Capitole I, II, III,* care însumează 31 de pagini, ultimele *Epiloguri I, II* (cu indicaţia, *povestit de autor*), care însumează 36 de pagini, şi capitolul esenţial al romanului *Într-o după amiază de august,* care are 282 de pagini[2].

Pe lângă aceste aproximative discuţii cantitative, trebuie să observăm că personajul care-şi spune sieşi autor comentează în subsol de două ori primul capitol, atribuit unei doamne T, încearcă, tot în notele de subsol, să convingă lectorul cu privire la valoarea verosimilă a informaţiilor oferite de personajul Fred, sugerând că numele actorilor, al pieselor de teatru, al revistelor literare, al trimiterilor politice ar fi autentice şi oferind „pentru cetitorii care vor să o

cunoască" o poezie cu titlul *Patul lui Procust,* atribuită personajului George Demetru Ladima.

Această notă sugerează că relaţia dintre un ins şi celălalt este în realitate relaţia dintre orice om şi divinitate, Procrustes, tâlharul fiind în realitate demiurgul. Chiar nota din paranteză a *Epilogului II*, *povestit de autor*, vrea să convingă asupra identităţii pactului pe care-l face lectorul cu autorul concret.

Personajul care-şi spune autor ar fi identic cu omul Camil Petrescu, care ar fi fost participant la viaţa reală a personajelor prezentate sub nume secrete T sau GDL sau D sau Fred Vasilescu. În ultimă instanţă, confuziile ajută la perceperea alegoriei drept o virtuală şi indirectă raportare la lector. Cititorului, care vrea să ştie şi este mai lung decât textul în **Patul lui Procust**, i se taie picioarele, ori cititorului, care nu percepe semnificaţiile multiple dintre roman şi titlul său (văzându-l doar ca parţialitate fără să corespundă asemănărilor), i se întind picioarele, până când, virtual, înţelege valoarea poetică a titlului. Dar, întrucât în timpul lecturii autorul ne obligă să adoptăm propria lui terminologie conceptuală, să încercăm să înţelegem punerea în abis a evenimentelor abstracte şi alegorice din poezia atribuită lui Ladima, poezie, implicând înţelesul relaţiei omului cu divinitatea. Să presupunem că această poezie ascunde o valoare, implicită, are proprietatea de a fi interpretată şi re-interpretată, ar avea ca înţeles secund descifrarea titlului şi că lectorul care nu cunoaşte codificarea mitologică se opreşte la sensul oferit de poezie, indicat explicit în subsol, cu funcţie moralizatoare, explicită, cu valoare de rebus rezolvat, ce face transferul de la expresia pe baza unei analogii mitice, cu o comparaţie instituită chiar în text.

Virtual, alegoria ţine publicul atent nu din cauza relaţiei exterioare cu terminologia mitică, ci prin o interpretare alegorică a relaţiei dintre naratorul feminin cu partenerul masculin (Doamna T) sau dintre naratorii masculini (Fred, Ladima) şi autorul cu partenerii feminini şi masculini. Limbajul alegoric direct, fără interpretare, ar fi o problemă pentru receptorul care se constituie virtual, fără a cunoaşte contextul mitic, ci doar poezia ce re-interpretează mitul cu titlul **Patul lui Procust** (95, 96). În acest text, într-un limbaj abstract, eul liric se referă la propriul său destin, simţit drept „o felie de noroi", „ciclu", numit în faţa Parcelor „fuior tors al Cretei", „povară măsurătoare" şi „ocrotitoare", simultan în faţa mesajului divin, mesaj oferit de figura „delta triunghi", figură sacră prin care se adevereşte simultan şi cerul şi pământul, precum şi frumuseţea, soră cu urâţenia. Coexistenţa elementelor nedorite „bale", „venin" cu aceea a nuferilor „suavi", importanţa lotuşilor şi a crinilor, prezenţi în acelaşi mediu, creează dorinţa ca cel ce se simte „mişel" să poată oferi moralizări la adresa altora.

Astfel, personificarea idealului neatins, alegoric marcat drept „pat" care distruge, e pusă în evidenţă de textul poetic, atribuit lui Ladima, evidentă fiind prezenţa mai multor paliere, în care relaţia cu divinitatea e personificată (Demiurgul a creat un pat), conceptualizată (toţi trăim în paturi şi oferim altora paturi), dar poezia suprimă diferenţa dintre alegorie şi simbol, întrucât tensiunea oferită de titlu, **Patul lui Procust***,* pare uitată în contextul celor trei scrisori ale doamnei T, pentru a fi enunţată metaforic, ca într-o fabulă, la sfârşitul capitolului, *Într-o după amiază de august*, din nou intersectată cu uitarea, în partea finală, unde simbolul textului apare emblematic, întrucât salvarea e oferită de sinuciderea dublă a lui Ladima, sinucidere în varianta căutătorului de mobil economic sau idealist nerealizat şi în varianta căutătorului iubirii pure nerealizate, cu toată bogăţia economică reală (glumim atunci când sugerăm că interpretul ar trebui să se sinucidă).

Titlul oferă o constelaţie de semne, compus din forţa asociativă a mitului, din forţa comună a textului şi în planul existenţial de personalitatea omului Camil Petrescu (complexul bastardului, al bărbatului cu statură mică, al omului sărac, superior intelectual). În planul figurat, apar din perspectiva literară câteva personificări ale eventualilor lectori supuşi patului procustian, proustian. Primul ar fi personajul care-şi spune sieşi autor, o abstracţiune a autorului concret şi abstract realizată fictiv, un fel de propagator al dorinţelor ascunse ale autorului concret. În personalitatea autorului se observă o distanţare dorită şi nerealizată, o dorinţă de a fi profesor şi de a transfera în plan practic concepţiile sale despre artă.

Sub forma măştii lui Ladima sau sub aceea a lui Fred, personajul moralizator, autorul educă celelalte personaje. De exemplu, dă sfaturi despre cum se scrie, despre cum trebuie să fie o actriţă, despre cum trebuie privită o haină. Virtual, autorul stabileşte relaţii între semnele din text şi figurile din alte texte, desemnând în palierele textului său nevoia de a fi eseist şi oferind o relaţie polivalentă cu postmoderniştii de astăzi.

Am afirmat că titlul este o alegorie, întrucât, virtual, autorul stabileşte elemente ştiinţifice şi că textul reprezintă un simbol faţă de titlu, întrucât e o formă artistică interpretativă. Pentru noi, înţelesul ascuns al titlului e comunicabil în cuvinte, spre deosebire de mitul lui Procrustes, exemplificare a relaţiei cu destinul. Personajele sunt o axă primordială în cazul acestei naraţiuni. Ele apar în titlu, se oferă o istorie şi o intrigă, un spaţiu şi o acţiune între titlu şi ultimul cuvânt al textului. Personajul Procust din titlu poate fi semnalat ca erou proiectat feminin în cosmosul masculin al societăţii din jurul anilor ’30, un personaj ce depăşeşte, prin forţa interioară, psihologică, schema fundamentală, socială a personajului feminin legat de partener, de „locul unde nu se întâmplă nimic”. În acest dosar al prezentului, personajul T, interpret al sufletului său, comentează relaţia cu un bărbat, pe care cititorul îl va identifica cu Fred Vasilescu, un bărbat cu care are o relaţie sentimentală şi fizică şi pe care nu-l poate cunoaşte deplin.

Formula epică, aparţinând în literatura română unei formulări noi, rămâne legată de incipitul în care se afirmă că „voinţa de a face efortul unei explicaţii” este slăbită, întrucât totul pare zadarnic. Astfel, sistemul artistic combină mod de tratare jurnalistic, roman epistolar, poliţist, emoţie analitică proustiană într-un refuz al formulei clasice, alternând pagini din scrisori cu diferite comentarii ale receptorului scrisorii, Emilia, şi ale comentariilor interne ale lui Fred Vasilescu, re-comentate în subsol de comentariile personajului-autor, într-o montare fragmentară cu discontinuităţi şi dezechilibrări în care singurul element fix rămâne patul. Într-un fel acţiunea se desfăşoară în cadrul trecerii de la patul abstract şi imaginar al lui Procust la patul concret din spaţiul romanesc: „Patul Emiliei într-adevăr e foarte curat, aşternutul extrem de fin şi alb, pentru că aşa cer interesele ei. E poate obiectul cel mai îngrijit şi cel mai luxos din casă, aşa cum vânătorii serioşi au cea mai mare grijă şi fac mari sacrificii pentru obiectele de vânat... Ştiu de asemeni că actorii, când vorbesc de garderoba lor, nu o consideră ca pe un lux, ci ca pe un utilaj profesional”[3].

Un pat feminin apare şi în perspectiva personajului simţit antitetic faţă de Emilia, Doamna T, aceea care are o aventură, din milă, cu un personaj D. Patul este numit Divan, nu mai este conturat fizic, dar este elementul în care doamna T îşi simte corpul înţepenindu-se şi răspunde îngenuncherii şi propriei nemulţumiri de a se fi coborât până la acest personaj, D. O altă interpretare ar putea să se raporteze la lipsa patului pentru dormit sau pentru relaţii erotice, văzută

în adorările în care Fred îşi ascunde personalitatea delicată atunci când stă în maşină sau într-un şanţ privind casa Doamnei T. Personalitatea apropiată şi înţelegătoare a Doamnei T este respinsă de către Fred care, obosit, citeşte scrisorile Emiliei, căutând simbolic misterul feminin dincolo de corpul acestora. Descrierea dublă a corpului Emiliei în opoziţie cu capul şi descrierea delicată a corpului Doamnei T sugerează că pentru naratorul masculin elementul esenţial rămâne misterul. Misterul celuilalt cuprins în dragostea autentică sau în amorul fizic: „Misterul e acel inefabil".

Întrebarea referitoare la proiecţia în mit se rezolvă dacă admitem că misterul se identifică în una dintre multiplele interpretări cu proiecţia în timp. Lui Fred, Emilia i se pare lipsită de mister lăuntric, dar, înainte de a se sinucide, posibil Fred doreşte să afle taina sinuciderii lui Ladima, sinucidere pe care nu o acceptă în deziluzia economică, nu o acceptă în „moartea unui poet", nu acceptă în absurditate şi nici în sadism şi crimă.

Elementul esenţial rămâne suferinţa („Trebuie să punem în paranteză cazul foarte numeros al sinuciderii femeieşti din dragoste. În cele mai numeroase împrejurări e vorba de complicaţii, ca sarcina „nenorocirea" sau părăsirea după fugă, fără nici un adăpost material, care, deşi sunt consecinţe ale iubirii, nu înseamnă totuşi că moartea a fost aleasă numai fiindcă sinucigaşa nu putea trăi fără o anumită persoană, cum e în genere cazul bărbaţilor, sau al tinerilor care se sinucid împreună").

Sensul romanesc ni se pare realizat prin ruptura personajului-autor în diferitele tipuri, văzute ca asociere interioară, socială, posibilă, ale propriei biografii. În structura strategică, cea mai exhaustivă şi articulată se sugerează refuzul Doamnei T de a fi mamă a unui copil, a nedoritului şi discutabilului D.

Într-o grilă de lectură psihanalitică se poate observa stilistic un raport între destinul de om al autorului. O reacţie împotriva exceselor psihologizante, sentimentale ar fi crearea celor două personaje feminine ce refuză în spaţiul romanesc singularităţi afective şi reflexive. Emilia nu doreşte complicaţii psihice, iar personajul-autor i-a interzis Doamnei T să fie reflexivă şi profund teoretică. Credem că persoana gramaticală numită GDL, D, Ladima, George Demetru, figură plată şi personaj absent, poate fi simţită drept o personalitate narativă, de vocea narator, acela care l-ar vedea drept un personaj ambiguu îndrăgostit în realitate de doamna T şi scriindu-i scrisori Emiliei, după cum Fred Vasilescu, îndrăgostit de doamna T, pe care o refuză, face vizite prelungite Emiliei şi probabil se sinucide. Dacă admitem, ca schemă de lectură, grila oferită de poezia *Patul lui Procust,* observăm că scrierea şi analiza nu pot coincide şi lotuşii sunt frumoşi tocmai pentru că ei coexistă cu mâlul şi cu fiinţele băloase. Interpretând personajele ca pe nişte simboluri din componenta autorului, rezolvăm, la mai multe nivele posibile, imaginile personajelor oximoronice, constituite ca suport al intrigii şi cu un statut precis, textual.

Anticalofilismul lui Camil Petrescu trebuie privit şi el drept o afirmaţie fără suport, întrucât romanul este construit mai mult decât oricare altul, factorul structurant fiind lectura la nivelul unui text scris cu litere cu caractere mai mari şi altuia cu caractere mărunte în subsol, elementul constant de preocupări fiind acela de a evidenţia liniile de forţă mimetice şi astfel putem afirma că interesul uman şi estetic, coerenţa psihologică, clasificarea şi distribuirea personajelor trebuie făcute graţie *Patului lui Procust*, poezie atribuită lui Ladima. În sistemul de relaţii, credem că acest text este un indice care presupune că funcţia sintactică rămâne dihotomic tradiţională de tip romantic, bun, rău, pozitiv, negativ, pentru ca în profunzime ea să reprezinte personaje statice diferenţiate intern, însă prin intermediul schemei

lectorului. Astfel, personajele depind de complexitatea autorului şi se construiesc în jurul unei singure idei a personajului multidimensional rotund, autorul care oferă nu doar o schemă a unui purtător de cuvânt, actor, ci şi aceea a unui profesor.

Scopul naraţiunii este ca personajele de tip marionetă să lumineze personajul din fundal, autorul ce-şi capătă individualitatea pe măsură ce-şi desfăşoară intriga, autorul ilustrându-se pe sine drept un reprezentant al Demiurgului şi obligând lectorii să cunoască doar direcţiile posibile ale propriilor personaje moderne. O clasificare mai uşoară ar fi aceea că personajul subiect este autorul, iar personajele care se confundă cu roluri, funcţii şi mască, atipice, prizoniere, plate ale lumii alienate sunt ceilalţi, în special femeile. Există şi posibilitatea de a comenta romanul prin prezentări directe (jurnale, memorii, monologuri interioare, epistole, prezentare homodiegetică), autorul asumându-şi prezentarea din afară, extradiegetică, neimplicată în comportamentul personajelor. În acest text se pot recunoaşte portrete, descrieri, indicaţii paratextuale, nume proprii ca metaforă ce atrage semnele, produse combinatorii, relaţii de coordonare şi subordonare, focalizate din spate de către personajul-autor împreună cu personajele din epistole şi din jurnale şi memorii, dar, în totalitate, romanul fiind construit de o viziune din afară, întrucât se sugerează că naratorii ştiu mai puţin decât toate personajele, singurul care ştie tot şi care mediază între personaje este cititorul, acela care pune bazele unui discurs intersectând acţiunile şi efectele şi combinând ierarhic rolurile oferite de personaje cu obiectele de schimb pe care le primeşte receptorul.

Putem, astfel, să observăm că romanul începe cu un personaj mitologic Procust, oferă un personaj istoric (autorul), personaje alegorice (femei, bărbaţi), sociale (bogaţi, săraci) imobilizate în cultura română interbelică cu relaţii europene (Doamna T). Personajul purtător de cuvânt al autorului este autorul, iar, uneori, la diferite grade de lectură, purtătorul de cuvânt al cititorului este Emilia sau Fred sau autorul raportaţi la o situaţie concretă a discursului. Personajele anaforice cu funcţia de organizare în sistemul propriu al operei sunt, pe de o parte, Procust, pe de altă parte, autorul şi Ladima, toate trei personajele definindu-se prin faptul că sunt chinuite şi chinuiesc pe alţii, prin faptul că se vor Demiurgi într-un sistem fragmentar şi prin faptul că se vor integraţi într-un mesaj dual în care se ştiu apropiaţi de ceea ce urăsc. În cadrul actual al unui comportament model, proprietatea esenţială e desemnată de arta compoziţiei, coduri şi norme considerate astăzi postmoderne.

Tehnica poetică e vizibil clasică, întrucât se sugerează un domeniu particular mimetic ce oferă plăcere prin chei ale asemănării. Fiind vorba de un roman deosebit, nu se fac distincţii între genuri, întrucât sunt elemente de poezie, de proză şi de construcţie dramatică şi se evidenţiază o trecere de la stilul beletristic spre cel ştiinţific.

Din romantism, autorul Camil Petrescu a preluat construcţia antitetică şi subiectivă, precum şi aceea a respingerii normelor altor autori. În cadrul operei compoziţia este importantă, întrucât valorizează subiectivitatea personalităţii prin intermediul acceptării unei chestiuni de limbaj, anume a unui procedeu grafic sistematizat nu doar prin capitole, ci prin lungimi şi printr-o lectură dublă cu determinare continuă la nivelul unei antonimii formale pe orizontală. Procedeele lui Camil Petrescu din 1933 nu au fost încă prinse într-un canon acceptat, întrucât nu cunoaştem un roman cu valoare recunoscută, folosind ca formă de construcţie această invariantă structurală. Încercările postmoderne şi intertextuale de tipul *Orbitor* de Mircea Cărtărescu vizează

o *poietică,* în care traiectul fabricării nu poate fi recunoscut precum la Camil Petrescu. Reţinem că romanul a fost scris doar la trei ani după succesul romanului **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război**, cu succes în operă, dar cu masiv apel la procedee narative obişnuite în epocă. Interferenţa poeticii camil-petresciene cu sistemul de semne din disciplinele particulare ale propriei sale personalităţi rezervă şi ipostaza de agresor, în care autorul concret doreşte ca reflecţia sa teoretică să asambleze lecturile tuturor epocilor.

Marcată tehnicist şi funciarmente deschisă, cu ambiţii formalizante, structura dramatică din **Patul lui Procust**, exprimă un ritm simbolic, complex, o angajare a sufletului într-un paralelism semantic ce meditează despre el însuşi. Credem, de asemenea, că textul e proiectat spre expresie, spre frumuseţea unei construcţii ce-şi face vizibil mecanismul interior şi pe o întortocheată utilizare a limbajului drept ecou sonor al omului ce ezită între compromis şi sinucidere. Probabil că întreaga complexitate a construcţiei din **Patul lui Procust** poate fi simţită, dacă se admite un ritm muzical de relaţionare în interior şi exterior, de renunţare la aparenta imitaţie şi de comunicare prin diferite canale inexprimabile.

Ca sistem de semne cu anumite conotaţii, ca reţea **Patul lui Procust** funcţionează delimitat de foaia de hârtie, de marginea oferită de formă, de un fel de poem pictural (*Carmen figuratum*), un mod de încorporare a textului în alt spaţiu. Credem că funcţiile şi efectele lecturii sunt organizate de spaţiu. Chestiunea esenţială este aceea a comunicării prin intermediul textului, identificat cu magia, cu visul, cu informaţia. Reţinem că într-un asemenea text, datorită mediului de comunicare, renunţând la referenţialitate, se câştigă informaţie, nu se pierde. Sistemul filozofic şi ideile ştiinţifice, elementele dramatice, autobiografice oferă o construcţie conceptuală neobişnuită. Încercarea de a depăşi rezistenţa limbajului ne pune la dispoziţie combinaţii în care condiţia principală este aceea a noutăţii.

Cernoleuca. Cuptorul mamei

NOTE

[1] Procust. *Procrustes sau Damastes.* Brigand antic din mitologia greacă, dispunând de o neverosimilă forţă fizică şi chinuindu-şi victimele (prinse şi prădate pe drumul dintre Atena şi Megara), înainte de a le ucide, pe unul din celebrele sale paturi: pe oamenii scunzi îi culca pe un pat lung întinzându-i ca să-l ocupe tot, pe cei înalţi îi scurta pe un pat mic (de obicei tăindu-le din picioare prisosul de lungime). A fost omorât de Theseus (circulă uneori greşit numele *Procust*).

[2] Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, prefaţă şi tabel cronologic de Constantin Cubleşan, Editura Minerva, Bucureşti, 1973.

[3] Idem, p. 141.

Ion EŢCU

UN NEOBOSIT SEPTUAGENAR

Din prodigioasa pleiadă de intelectuali ce s-a format în Basarabia în primul deceniu postbelic face parte şi doctorul habilitat în filologie, profesorul universitar Teodor Cotelnic, care de curînd a rotunjit vîrsta de 70 de ani. Harnic, competent, productiv, dar de o rară modestie, Teodor Cotelnic este preocupat mereu de probleme de lingvistică şi prea puţin de propria-i persoană!

Ne cunoaştem demult, tocmai din toamna cînd ambii am devenit studenţi la Universitatea de Stat din Chişinău. Timpul ce s-a scurs i-a adunat pe la tîmple (doar!) cărunteţea înţelepciunii, a împlinirilor şi s-a dovedit a fi suficient pentru ca Teodor Cotelnic să facă dovada tuturor virtuţilor cu care l-a înzestrat Cel de Sus: ca om, ca cetăţean, ca cercetător pe ogorul Limbii Române. Totdeauna am văzut şi văd în persoana colegului Teodor un suflet onest şi deschis, înfrăţit cu omenia şi adevărul, omul de cuvînt care nu poate suporta duplicitatea, omul cu un pronunţat simţ al datoriei, de o înaltă virtute, gata oricînd să-ţi vină în ajutor. El face parte din categoria acelora (de altfel, puţini la număr) care n-a încercat niciodată să se evidenţieze, să dobîndească cu orice preţ glorie, poziţie socială. Cine s-a învrednicit de prietenia lui, a avut noroc, fiind sigur că nu va fi trădat niciodată şi că va putea conta oricînd pe umărul lui.

Ajuns la cei 70 de ani, T. Cotelnic poate spune franc că drumul vieţii (uneori întortocheat şi spinos) l-a parcurs cu demnitatea unui adevărat român basarabean, care face din muncă un crez, căci numai munca asiduă, perseverentă, înfăptuită cu tragere de inimă, cu dăruire, cu competenţă în branşa pe care ai îmbrăţişat-o imprimă vieţii sens real. Probabil că nimeni n-ar putea să-i dea o caracteristică mai exactă decît a făcut-o acad. Nicolae Corlăteanu, care l-a cunoscut atît ca student, cît şi ca angajat la Institutul de Lingvistică al Academiei, unde au colaborat la scrierea şi editarea unor lucrări colective precum: *Capitole de istoria limbii literare* (1971), *Varietăţi funcţional-stilistice* (1987), *Capitole de stilistică* (1990), *Ghid de conversaţie rus-român* (2000).

Iată cum îl caracterizează Nicolae Corlăteanu în dedicaţia la cartea sa *Încadrarea lingvistică în realităţile europene*, dăruită cu mult drag discipolului: „Mai rar am întîlnit în viaţă un om atît de harnic, sîrguincios, perseverent în toate (muncă fizică, gospodărie, acumularea asiduă de cunoştinţe pentru a le fructifica în lucrări de prestigiu în specialitatea aleasă). În promoţia VI (1956) cred că este unul dintre puţinii mei foşti studenţi de la U.S.M. posedînd calităţile menţionate pe care le-a continuat în activitatea de filolog-cercetător, iar acum în cea de filolog-pedagog, îndrumător al tineretului studios.

Astfel a fost, este şi acum Teodor Cotelnic – 21/VI-2001. N.C.”.

Născut la 13 septembrie 1933 în satul Volintiri, judeţul Cetatea Albă, într-o familie de agricultori, oameni vrednici şi buni gospodari, după absolvirea şcolii medii din satul natal (1951), viitorul lingvist se înscrie la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Chişinău, iar mai apoi activează ca învăţător de limbile română şi franceză la şcoala medie din satul Săiţi, raionul Căuşeni. Peste doi ani se angajează la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a U.R.S.S. (actualmente Institutul de Lingvistică al A.Ş. a Republicii Moldova), unde parcurge toate treptele ierarhice ale afirmării academice (de la laborant la cercetător ştiinţific principal şi şef de secţie la gramatică, iar din 1996 – la

secţia de istoria limbii şi a lingvisticii). În 1965 susţine teza de doctor în filologie, iar în 1990 – de doctor habilitat.

Preocupările ştiinţifice ale jubiliarului sînt multilaterale. Prodigioasa sa activitate de cercetător se caracterizează prin profunzimea şi rigurozitatea analizelor de fapte, prin diapazonul larg de abordare a diverselor probleme de lingvistică teoretică şi aplicată din domeniile gramaticii, lexicologiei, stilisticii, istoriei limbii literare, culturii vorbirii, ortoepiei, sociolingvisticii etc. Vom enumera doar unele teme, probleme şi aspecte în jurul cărora gravitează interesele ştiinţifice ale dlui Teodor Cotelnic: teoria părţilor de vorbire, corelaţia dintre sensul lexical şi cel gramatical ale cuvintelor, derivarea ca sursă de îmbogăţire a vocabularului, contribuţia scriitorilor clasici şi contemporani la dezvoltarea limbii literare, norma, uzul şi variantele, semilingvismul din Republica Moldova, situaţia lingvistică din Transnistria. Cele peste 200 de studii şi articole (teze, recenzii, note bibliografice, cronici), tipărite în publicaţii periodice de profil sau în culegeri tematice din ţară şi din străinătate, se caracterizează prin claritatea expunerii, fiind scrise într-un limbaj simplu, concis, clar, fără ca prin aceasta să fie afectat caracterul ştiinţific al informaţiei. Ele sînt consultate de specialişti şi citate de tineretul studios în tezele de doctorat, de magistrat şi de licenţă.

Un loc aparte ocupă monografiile *Adverbializarea numelui* (1968) şi *Conversia unităţilor lexicale* (1980), înalt apreciate de opinia publică lingvistică din republică şi din afara ei, în care nu numai că este examinat logic, argumentat, convingător fenomenul complicat al conversiei, ci sînt abordate şi unele probleme strîns legate de istoria limbii, de teoria cuvîntului, de omonimie, necesare pentru interpretarea justă a procesului de strămutare a părţilor de vorbire din cadrul unei clase morfologice în alta, pentru stabilirea exactă a procedeului prin care s-a format un anumit cuvînt, pentru descoperirea proporţiilor reale ale contribuţiei fiecărui procedeu la îmbogăţirea lexicului limbii.

Vorbind de valoarea monografiei despre conversie, prof. universitar, dr. habilitat, membru corespondent al A.Ş. a Republicii Moldova, Anatol Ciobanu scria la 1981: „Sub aspect pur teoretic cartea recenzată aduce o reală contribuţie la determinarea mai precisă a apartenenţei unităţilor lexicale la diferite părţi de vorbire, autosemantice şi sinsemantice, la definirea omonimiei şi a polisemiei, a conversiunii ca fenomen general lingvistic ş.a.

Sub aspect practic e valoroasă şi prin faptul că autorul reuşeşte să clarifice unele aspecte dificile, legate de predarea gramaticii în şcolile de toate gradele, de tehnica (modalitatea) de redare a cuvintelor, apărute în urma conversiunii, în diverse tipuri de dicţionare…” (*Limba şi literatura moldovenească*, 1981, nr. 2, p. 73).

Teodor Cotelnic şi-a dat concursul la alcătuirea şi publicarea mai multor manuale de gramatică pentru instituţiile preuniversitare şi universitare, fiind autorul unor compartimente, capitole şi paragrafe, ca, de exemplu, *Gramatica limbii moldoveneşti. Fonetica. Morfologia. Manual pentru clasele 5-6 (1962); Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa (1981); Gramatica uzuală a limbii române (2000)*, manuale după care au învăţat şi învaţă generaţii de elevi şi studenţi.

Şi-a adus de asemenea contribuţia la elaborarea unor dicţionare absolut necesare, cum sînt: *Dicţionar rus-român de termeni juridici* (1987, 2001), *Dicţionar explicativ uzual al limbii române* (1999), *Dicţionar român-rus* (2001). Cu părere de rău, *Dicţionarul sintactic al verbului* şi *Dicţionarul derivativ al limbii române*, opere lexicografice foarte valoroase, la care a pus din plin umărul septuagenarul, din motive atît obiective, cît şi subiective n-au văzut încă lumina tiparului.

O dată cu revenirea la grafia latină, Teodor Cotelnic participă la

elaborarea *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (1991) şi a *Normelor ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române* (1991), instrumente normative necesare pentru reglementarea oficială în Republica Moldova a scrierii româneşti cu litere latine.

În ultimii ani, Teodor Cotelnic abordează cu acelaşi interes unele probleme de caracter sociolingvistic privind politica lingvistică din Republica Moldova. Astfel, vorbind de corelaţia dintre limba etniei majoritare şi limbile etniilor minoritare din ţară, cercetătorul arată că „Legislaţia Lingvistică (adoptată la 31 august 1989), aşa imperfectă cum este, asigură condiţii de existenţă tuturor etniilor conlocuitoare. Minoritarii au posibilitatea de a-şi instrui copiii după dorinţă în limbile materne. Şi-au creat organizaţii culturale obşteşti, au organe de presă în limba maternă etc. Toate bune, s-ar părea, dar realitatea este alta. Alolingvii nu simt necesitatea de a învăţa limba statului în care trăiesc. Studierea limbilor minorităţilor se efectuează pe baza limbii ruse. Se creează un nou tip de bilingvism asimetric rus-găgăuz, rus-bulgar, rus-ucrainean etc., ce nu contribuie la apropierea firească, imanentă, la apropierea de naţiunea de bază a ţării".

În alt articol, intitulat *De ce în Republica Moldova limba română nu este mijloc de comunicare interetnică?,* autorul constată, pe bună dreptate, că „pentru convieţuirea civilizată a populaţiei autohtone şi a grupurilor etnice conlocuitoare e necesar să li se acorde acestor grupuri etnice garantarea tuturor drepturilor ce li se cuvin în conformitate cu standardele internaţionale general acceptate (ceea ce se face, ba chiar în mod ireproşabil) şi acomodarea acestora la mediul etnic al poporului autohton (care nu se respectă). Alolingviii de la noi sînt integraţi doar în viaţa politică şi economică, nu şi în cea spirituală. Acomodarea la mediul etnic autohton înseamnă familiarizarea cu istoria şi cultura autohtonilor, însuşirea şi folosirea elementară a limbii române, cunoaşterea, stimarea obiceiurilor, tradiţiilor poporului băştinaş cu care îşi duc traiul, împăcarea cu idealurile naţionale etc. Fără a fi asimilaţi, acomodarea alolingvilor conduce la îmbogăţirea lumii lor spirituale, precum şi la un şir de multe alte avantaje pentru ei şi urmaşii lor".

Referindu-se la bilingvism, Teodor Cotelnic conchide că acesta este un fenomen complicat, ce trebuie studiat multilateral, sub toate aspectele (sociologic, psihologic, lingvistic, didactic), mai ales cînd este vorba de un bilingvism unilateral, caracteristic pentru Republica Moldova. Numai cunoscînd întregul tablou obiectiv, vom avea dreptul moral de a lua hotărîri în vederea oficializării a încă unei limbi, deoarece concurenţa dintre ele duce la dereglarea mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii, duce la dispariţia poporului mai mic ce ocupă o poziţie mai slabă sub aspect funcţional (vezi *Aspecte ale bilingvismului în Republica Moldova*).

Rezultatele cercetării sale au fost expuse şi sub formă de rapoarte, comunicări, teze la mai multe congrese, simpozioane, colocvii, conferinţe internaţionale şi republicane în diferite centre ştiinţifice din fosta Uniune Sovietică (Cernăuţi, Kalinin, Tbilisi, Zvenigorod), din România (Brăila, Bucureşti, Cluj-Napoca, Iaşi, Suceava, Tîrgovişte), din Republica Moldova (Bălţi, Cahul, Chişinău).

Bogată este şi activitatea didactică a lui Teodor Cotelnic. În decursul a mai multor ani este angajat prin cumul, în calitate de profesor, la Universitatea de Stat din Chişinău, la Universitatea Pedagogică „Alecu Russo" din Bălţi, la Academia Naţională de Poliţie „Ştefan cel Mare", la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", unde a ţinut prelegeri şi seminare la *Istoria limbii literare, Gramatica normativă, Lingvistica generală, Limba latină, Probleme dificile de gramatică*. Din anul 2000

infatigabilul cercetător este încadrat deplin în nobila muncă de modelare spirituală a tineretului studios la Facultatea de Limbi Străine a U.P.S. „Ion Creangă", predînd cursurile *Limba latină, Introducere în cercetare* (pentru studenţi)*, Şcoli şi curente lingvistice, Metode lingvistice de cercetare* (pentru masteranzi).

În calitate de membru al Consiliilor ştiinţifice specializate de la Institutul de Lingvistică al A.Ş. a Republicii Moldova şi de la Universitatea de Stat, a fost referent oficial la susţinerea a circa 20 de teze de doctor şi doctor habilitat, mai mulţi ani la rînd este preşedinte al Comisiei de Stat la examenele de licenţă la U.S.M.

La toate cele spuse s-ar mai putea adăuga că Teodor Cotelnic este un adept înflăcărat al adevărului ştiinţific, apărător dintotdeauna al demnităţii naţionale, patriot al neamului care i-a dat fiinţă. În perioada Deşteptării Naţionale, cînd s-a dat marea bătălie pentru limbă, alfabet şi apoi pentru întreaga mişcare de eliberare naţională, şi-a manifestat din plin poziţia civică în propagarea şi promovarea spiritualităţii româneşti.

Mă bucur că şi după anii ce s-au scurs, ajuns la acest popas aniversar, a rămas acelaşi: plin de energie, frumuseţe sufletească, cu o mare dragoste de viaţă, sincer, franc, sociabil, devotat principiilor sale tinereşti de a face bine oamenilor, personalitate de înaltă competenţă profesională. Cu toate că a făcut lucruri bune şi frumoase (şi nu am îndoială că va mai face), nu prea a fost alintat cu laude, pe care le merită din plin. O parte din vină, recunosc, o port şi eu.

Cu ocazia frumosului jubileu îţi doresc, dragă Toadere, multă sănătate, bucurie de la tot ce faci, de la apropiaţi şi prieteni, de la viaţă, inepuizabile forţe creatoare, succese în activitatea ştiinţifică şi pedagogică. **La mulţi ani şi toţi fericiţi!**

Pârâul de pe Bahnă, 1959

Claudia PARTOLE

OMUL CARE CAUTĂ ÎN TĂCERE...

S-ar putea să ne fi apropiat destinele un izvor, la care alergam cîndva să ne oglindim chipul, un drum care ne scotea în lume Copilăria, o şcoală cu dascălii ei prin care am primit poveţe întru a trece mai uşor şi cu mai multă siguranţă greutăţile vieţii. S-ar putea să ne fie legată existenţa provizorie aici prin nişte întîmplări similare, a căror semnificaţie ajungem a o descifra mult prea tîrziu.

Eu, bunăoară, studentă fiind, aveam o senzaţie ciudată la lecţiile profesorului Vladimir Zagaevschi (făceam cu dumnealui seminare şi lecţii practice la cursurile *Introducere în lingvistică*, *Fonetică*, *Dialectologie*). De fiecare dată trăiam impresia unei întîlniri cu cineva apropiat, care-mi apare în preajmă pentru a mă apăra. Şi îmi explicam acea stare prin faptul că, involuntar, mă ducea gîndul la Vitalie Zagaevschi, fratele dascălului universitar, jurnalist care m-a iniţiat în ale ziaristicii de la primele probe, a fost, de fapt, primul meu îndrumător. Numai că dincolo de acest sentiment mai simţeam şi un dor ciudat, nestăvilit, de satul meu, ba mai aveam şi senzaţia setei (tocmai la lecţiile dlui Zagaevschi!) – aş fi dorit să beau apă, dar nu obişnuită, ci din izvorul care înfrumuseţa Cotova mea. Iată acestui sentiment i-am aflat lămurire peste aproape trei decenii... Cunoscutul lingvist şi profesor universitar, specialist în fonetică şi dialectologie – Vladimir Zagaevschi, a învăţat în aceeaşi şcoală cu mine (înaintea mea!), a coborît aceleaşi cărări întortocheate spre minunatul izvor care pe atunci părea să oglindească revolta vulcanică a cristalelor lichefiate în cuptoarele adîncului şi afierosite luminii – aici, cu siguranţă, i-a fost binecuvîntat harul de a mîngîia Cuvîntul şi de a-l rosti întîi cu inima... A plantat şi dînsul un copac în parcul din faţa şcolii. Poate alături, peste cîţiva ani, mi-am răsădit şi eu copacul meu!.. Cine ştie?! Atîtea nu le înţelegem noi, oamenii, sau dacă le pricepem – e mult mai tîrziu decît a fost momentul cînd ne-am împlinit nişte fapte ori am achitat unele datorii.

Vladimir Zagaevschi a fost poetul şcolii mele (mîndria învăţătorilor!) prin anii 1949-52. S-ar fi putut să fi citit aceleaşi cărţi din modesta bibliotecă a satului. Şi aceleaşi aspiraţii de mari descoperitori în ale versului le-am avut, poate... De ce nu?! Doar timpul ne distanţează, dar ne şi apropie, iar prin sigiliul său ne marchează destinul într-un fel ştiut doar de el. Vladimir Zagaevschi a cunoscut, a urmărit, a trăit momente unice din soarta Basarabiei (dar şi a satului meu!) – războiul, deportările, foametea organizată, colectivizarea forţată, anii secetei – toate acestea, bineînţeles, întipărindu-se în memoria unui copil sensibil şi receptiv precum era. După care, fireşte, îşi începu lucrarea sa simţirea şi imaginaţia. Scria mult, scria inspirat, iar tot ce i se părea mai reuşit publica în ziarele raionale şi republicane. La un concurs de poezie, organizat de ziarul *Tînărul leninist* de pe atunci, a fost premiat cu o diplomă şi cu o mică bibliotecă. Absolveşte cu „gramotă" şcoala de şapte ani din Cotova, apoi deţine medalie pentru succese excelente la învăţătură şi purtare exemplară studiind la şcoala medie din satul Chetrosu, acelaşi raion (Drochia).

Pînă şi în alegerea profesiei ni se aseamănă destinele. Şi eu visasem să ajung medic... Îndemnat de părinţi, dar, posibil, şi de un sentiment al compasiunii, Vladimir Zagaevschi o ia mai întîi spre medicină. Astfel a fost să înveţe doi ani la Universitatea de Medicină şi Farmaceutică „Nicolae Testemiţeanu", Facultatea Medicină Generală. Îi plăceau toate obiectele, studia cu mare interes, numai

că tînjea după poezie. Aceasta l-a şi determinat pînă la urmă să ia o altă decizie. Deşi majoritatea colegilor, profesorilor de la medicină vedeau în el un medic adevărat şi încercau, în fel şi chip, să-l oprească, nu s-a lăsat convins. Adevărat că alţii, observîndu-i felul de a fi, prea mărinimos şi receptiv la toate, au zis printre altele că „doctorul nu trebuie să moară alături de bolnav". L-a îndemnat să mediteze serios înainte de a abandona medicina şi rectorul Nicolae Testemiţeanu, care tocmai venise în fruntea instituţiei şi, contactînd cu studenţii, îl remarcă într-un fel aparte pe Vladimir Zagaevschi. Discută de cîteva ori cu el, îl şi povăţui: „Ştii că Drochia are nevoie de medici?! Or, dacă vrei să fii învăţător – poţi fi la noi, aici la medicină. Şi dacă scrii poezie, te pot prezenta la Uniunea Scriitorilor. Scrie, nimic n-o să-ţi încurce. Dar gîndeşte-te bine, să nu-ţi pară rău mai apoi...".

A meditat, desigur, dar în favoarea poeziei. Între timp frecventa diminеaţa medicina, după masă lecţiile la universitate. *Dacă te răzgîndeşti poţi reveni,* l-a încurajat la despărţire ca un părinte rectorul Testemiţeanu, iar la universitate l-au susţinut şi l-au tratat cu acelaşi sentiment patern şi colegial profesorii Ion Racul (prorector), Ion Osadcenco ş.a. A trebuit să depună un efort dublu! Vara a susţinut „diferenţele", apoi... Apoi au urmat alte căutări, alte opţiuni. Mereu a trebuit să fie îndrăgostit de *mai multe*, dar să aleagă *ceva* care să-i aparţină, care intuia că-i e menit de soartă. Astfel, ajungînd la Facultatea de Istorie şi Filologie, secţia de limbă şi literatură română („moldovenească"), realizîndu-şi visul mult dorit, ia parte activă în cercurile literare, frecventează cenaclul de jurnalistică, dar, pînă la urmă, se lasă ademenit de *lingvistică.* În mod special îl preocupă problemele de fonetică, fonologie şi dialectologie. În anii de studenţie, apoi treizeci de ani la rînd, în cadrul expediţiilor dialectologice, se manifestă în postură de cercetător, dar şi îndrumător chibzuit al echipelor de studenţi. Colindă în lung şi-n lat toată Basarabia, Bucovina, Transnistria şi Maramureşul din dreapta Tisei. Dialectologia ajunse a fi marea pasiune a tînărului cercetător! Mărturisirea îi aparţine chiar dumnealui: „Mi-a plăcut în mod deosebit graiul din regiunea Transcarpatică, de asemenea şi cel cronicăresc al maramureşenilor. Aceste expediţii mi-au sugerat şi tema viitoarei teze. Într-un fel m-a îndemnat să-mi aplec urechea la vorba străbunilor Faina Cojocaru, care era o profesoară a timpului ei. Graţie îndemnului dumneaei de atunci, m-am apucat serios de dialectologie...".

Sînt tentată să cred că destinul special îşi testează mereu aleşii, descoperitori în anumite domenii. Cum altfel s-ar explica faptul că, chiar şi la finisarea studiilor universitare, dl Vladimir Zagaevschi a fost pus la o încercare destul de dificilă, care, fireşte, i-a solicitat atît pregătire în profesie, cît şi prezenţă de spirit, dar mai ales intuiţie. Trebuia să aleagă cu ce să se ocupe în viitor, adică întreaga-i viaţă. S-ar fi putut întîmpla să i se accepte oferta de simplu învăţător în Răscăieţii Căuşenilor (şi ar fi fost un dascăl excelent, sînt sigură), numai că la aşa-zisa repartizare asistase şi academicianul Nicolae Corlăteanu, care-i fusese profesor şi-i apreciase înalt teza cu titlul *Sistemul fonetic şi fonologic al graiului cosăuţean,* de aceea îl şi invită la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, sectorul de dialectologie şi fonetică experimentală. Ar fi lucrat şi azi acolo, dacă peste un an nu revenea, la insistenţa profesorilor de la Universitate, la Alma Mater, unde-şi începe activitatea didactică în funcţia de lector la Catedra de Limbă Română şi unde a fost să-l întîlnesc eu fiind studentă, cînd mă întrebam de ce-mi inspiră dor de casă şi de izvor, ascultîndu-i vorba calmă, echilibrată, cuminte şi, minunîndu-mă (împreună cu alţi colegi de-ai mei) de cuminţenia şi prea marea răbdare a profesorului de a ne tolera nerăbdarea juvenilă şi

necuminţenia care se manifestau mai ales cînd aveam în faţă un lector atît de cumsecade. De unde era să ştiu atunci (eu şi alţii alde mine) că lectorul Vladimir Zagaevschi (care susţinuse deja la medicină două examene de licenţă: la anatomie şi la histologie) schimbase munca de vraci care-l tratează pe om, oferindu-i medicamente, pe lucrarea grea ce tratează *prin Cuvînt sufletul unui Neam.*

„Înţelesei fiind la medicină, la practica pasivă în clinică, unde mergeam pentru a vedea suferinţe, a asculta gemete, a respira aerul cu miros de medicamente şi a oferi bolnavilor de trei ori pe zi pastile, că am nevoie de altceva. Şi acel ceva care se cheamă viaţă, tinereţe, l-am aflat aici, la Universitate, alături de studenţii care vin, apoi pleacă. Cît de mult mă bucur acum şi întotdeauna îndeosebi de cei care vin pentru că vor ceva!" (Vl.Z.).

Parcă ar fi, mi-a mărturisit dl Zagaevschi, o continuare a jocului de-a şcoala, început şi preferat în copilărie, cînd imita cu exactitate vocea învăţătorului, mai şi născocind alte metode şi manuale de „predare". Or, viaţa pare, ca într-o vrajă, a ne reîntoarce la jocurile copilăriei, doar plasîndu-ne într-o altă, nouă şi mult mai responsabilă ipostază, iar jocul este decisiv.

Timp de patru decenii de activitate ştiinţifico-didactică asiduă, dl Vladimir Zagaevschi publică o serie de materiale didactice, programe analitice şi prospecte ale cursurilor predate; de asemenea, colaborează la scrierea manualelor universitare de *Fonetică, Dialectologie, Gramatică istorică* ş.a.

Sînt lucrări înalt apreciate în instituţiile de învăţămînt din Republica Moldova şi Ucraina (Universitatea din Cernăuţi). Iar manualul *Fonetica* (Chişinău, Lumina, 1993), bunăoară, scris împreună cu acad. Nicolae Corlăteanu, a trezit interesul mai multor profesori universitari din România (Iaşi, Cluj-Napoca). Aş dori să ilustrez această constatare prin cîteva opinii vizavi de manualul de *Fonetică:*

Onufrie Vinţeler, profesor la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca: „este considerată de specialişti ca foarte utilă şi elaborată după cele mai avansate principii ştiinţifice din domeniul foneticii şi fonologiei" (v. *Omagiu acad. Nicolae Corlăteanu la 80 de ani*); prof. Teodor Cotelnic (Chişinău) susţine, de asemenea, că lucrarea „conţine noi viziuni de interpretare... cititorul poate găsi răspuns aici la cele mai diverse probleme referitoare la structura fonetică a limbii materne" (v. *RLŞL*, 1995, nr. 3, p. 21);

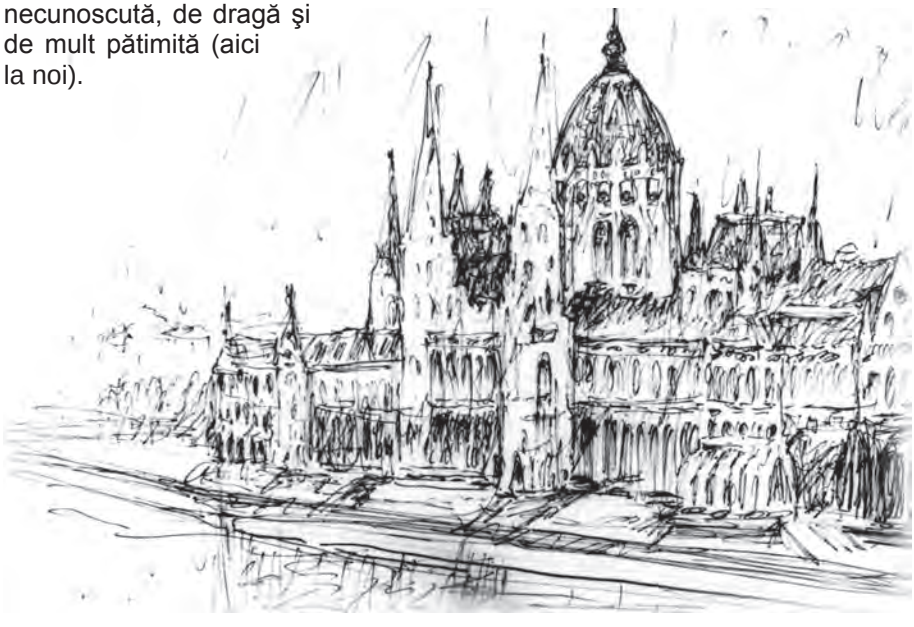
Andrei Avram, fonetician şi fonolog reputat (Bucureşti), consideră că după monumentala operă a lui S.Puşcariu, *Limba română,* vol. II, *Rostirea*, apărută în 1959, „în România nu a fost publicată nici o lucrare cu un conţinut similar în ultimele decenii".

Impresionează aceste păreri, în special după ce dezvălui un alt moment, după mine, influent din viaţa dascălului meu universitar şi colegului meu de şcoală înaintemergător. Este, s-ar părea, un detaliu neînsemnat şi totuşi elocvent: se „îmbolnăvise" de la începuturile sale de gîndire românească! Puţini dintre studenţii de la filologie se furişau la **Fondul de aur** al Bibliotecii Universităţii (aşa se numea secţia de literatură română cu grafie latină) sau la secţia de literatură străină a Bibliotecii Naţionale (fosta Krupskaia), unde-i aştepta multrîvnita hrană spirituală... tabu!? Şi, totuşi, „escapadele" curioase ale fostului student Vladimir Zagaevschi (timid, dar atît de temerar) mi se par mult mai impresionante decît ale altor curajoşi de la filologie.

Dumnealui părea pornit (dar nu de unul singur!) printr-un labirint al cunoaşterii în domeniul *foneticii*, cărare ce îl ducea în adînc, spre începuturile unei impresionante discuţii în jurul fonemului şi al statutului fonematic al limbii române, care perpetua de aproape două decenii (anii '50–'60),

şi care implica oponenţii a două şcoli fonologice – Şcoala Bucureşteană în frunte cu Al. Rosetti şi cea Clujeană cu Em. Petrovici. Am menţionat deja că Vladimir Zagaevschi nu era solitar în acest sondaj – prin contopirea spirituală cu cercetătorii din Ţară, ajunsese a penetra *teoria fonemului*, care, ştiut lucru – „pentru noi structuralismul fonologic era ceva nou" (Vl.Z.). Această comuniune de spirit l-a şi inspirat pe profesorul Vladimir Zagaevschi să mediteze şi să ia o poziţie fermă, proprie, exprimată prin intermediul unor articole (publicate în reviste şi ziare) atît referitor la problemele ce ţin de lingvistică, cît şi pronunţîndu-se întru apărarea *limbii române* ca *limbă de stat* şi a *alfabetului latin*. De asemenea, participînd cu diverse comunicări la numeroase manifestări ştiinţifice în Republica Moldova şi în România, se face părtaş la discuţiile urmărite în anii tinereţii, numai că de astă dată fiindu-i apreciat cuvîntul de mari personalităţi ale *limbii şi spaţiului românesc.* Se alătură prin proprie contribuţie celor care apără *Limba română* atît de scumpă, de cunoscută şi necunoscută, de dragă şi de mult pătimită (aici la noi).

Cînd profesorii noştri, înaintemergătorii ajung, asemeni *Profetului,* la răscruce, gîndeşti fără să vrei: *în ce măsură moştenesc averea oferită de Cel care mi-a fost învăţător?* Or, vorba unuia dintre cei mai de seamă oameni ai timpului George Gurdjielf: „Dacă un discipol nu e pregătit să fure de la maestru, nu va avea nimic". În ce măsură l-am „furat" noi, discipolii, pe cunoscutul lingvist şi profesor universitar Vladimir Zagaevschi (?), cel care niciodată pe nimeni, prin cuminţenia sa, nu a forţat să ia ceea ce a adunat el cu osîrdie. Părea să-l repete prin gestul îngăduitor pe marele Profet (e vorba de personajul în care s-a întrupat Kahlil Gibran, spunîndu-ne: *la cît poţi.* Iar el, la rîndu-i, a căutat şi mai caută *adevărul* în tăcere... Acesta e pentru mine colegul meu de şcoală (descoperit abia acum) şi profesorul de la Alma Mater – Vladimir Zagaevschi. Adun toată recunoştinţa şi respectul meu faţă de cei dinaintea mea, pentru a-i dori la această răscruce de ani *Inspiraţie.*

Palatul Parlamentului din Budapesta, 1968

Andrei EŞANU

DESCRIPTIO MOLDAVIAE ÎN CULTURA EUROPEANĂ

Capitolul II

DIMITRIE CANTEMIR ŞI ACADEMIA DIN BERLIN

1. D. Cantemir – membru al Academiei din Berlin

Alegerea lui Dimitrie Cantemir în calitate de membru titular al Academiei din Berlin, precum şi relaţiile lui cu această înaltă instituţie ştiinţifică sînt considerate de unii cercetători drept un factor determinant, un punct de plecare pentru elaborarea **Descrierii Moldovei**[1]. În literatura contemporană de specialitate este frecventă opinia, precum că D. Cantemir ar fi scris această lucrare anume la propunerea Academiei din Berlin[2]. În realitate, relaţiile cărturarului moldovean cu acest for academic sînt mult mai complexe, de aceea în capitolul de faţă ne propunem să le abordăm mai detaliat. Stabilindu-se în Rusia (1711), D. Cantemir, în una din primele sale scrisori adresate lui Petru I, şi-a exprimat intenţia de a fi nu numai oaspete în această ţară, ci a solicitat pentru sine şi pentru oamenii săi însărcinări, „...ca să nu mănînc pîinea degeaba”[3].

Cercetătorii au menţionat în repetate rînduri evoluţia considerabilă a viziunilor lui D. Cantemir în timpul aflării sale în Rusia. Contemporan şi participant la reformele modernizatoare ale lui Petru I, el a început să conceapă realitatea într-un alt mod. După ce Petru I a vizitat un şir de state vest-europene (Prusia, Olanda, Anglia, Franţa), acumulînd cunoştinţe în cele mai diverse domenii ale ştiinţei, a formulat clar ideea că progresul Rusiei rezidă în aplicarea în cadrul reformelor a celor mai noi realizări ale ştiinţei europene. Urmînd această cale, Rusia nu numai că punea bazele unei flote şi unei armate moderne, bine înzestrate, ci îşi propunea să se ridice la nivelul celor mai dezvoltate state din Europa. Rusia îşi trimitea tinerii nobili la studii în străinătate, invita din Occident numeroşi oameni de cultură şi ştiinţă (arhitecţi, ingineri, constructori de nave maritime, ofiţeri, care erau angajaţi în serviciul de stat al ţarului), stabilea colaborări permanente cu savanţi şi politicieni de prestigiu, cu diverse centre ştiinţifice de peste hotare – toate acestea pentru extinderea relaţiilor cu ţările apusene.

La rîndul lor, savanţii străini urmăreau cu atenţie transformările de proporţii din Rusia, evoluţia ei politică şi economică, avînd scopul de a dezvolta legături economice, politice, ştiinţifice şi culturale cu personalităţi marcante din această ţară. Însuşi Gottfried Wilhelm Leibniz, fondatorul şi primul preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Berlin, manifesta interes faţă de literatura din Rusia, faţă de oamenii de ştiinţă care activau atunci în această parte a Europei[4]. Graţie unor atare relaţii a şi devenit cunoscut Dimitrie Cantemir, ca mare savant orientalist, în cercurile ştiinţifice din Europa şi, în special, la Academia de Ştiinţe din Berlin.

În rîndurile cercetătorilor germani, opera lui D. Cantemir, preocupările sale ştiinţifice au trezit un interes deosebit. Deja pe la sfîrşitul anului 1713 –

---

* Continuare din nr. 1 şi 2-3, 2003.

începutul anului 1714 (datarea este aproximativă), într-o scrisoare de răspuns la rugămintea unui corespondent al său din Germania (probabil din Berlin), savantul moldovean expunea realizările şi proiectele sale ştiinţifice[5]. Aceasta ar însemna, credem noi, că relaţiile fuseseră stabilite ceva mai înainte, deşi ele se reduceau, deocamdată, la sondaje reciproce referitor la lucrările şi preocupările din acea vreme ale lui D. Cantemir, pe de o parte, şi la intenţiile oamenilor de ştiinţă germani, pe de altă parte. La 14 iulie 1714, după o perioadă de negocieri între reprezentanţii Academiei de Ştiinţe din Berlin şi savanţi din Rusia, D. Cantemir a fost cooptat în calitate de membru titular al Academiei din Berlin. La acea dată Academia berlineză se afla încă la etapa unor căutări de început. Nu e mai puţin adevărat că, pentru a se afirma în plan naţional şi european, ea ţinea să-şi asigure concursul unor personalităţi ce activau în cele mai diverse domenii ale ştiinţei. Este indiscutabil faptul că D. Cantemir a ocupat unul din fotoliile academice în calitatea sa de recunoscut orientalist. În perioada respectivă Orientul reprezenta, în primul rînd, Imperiul Otoman, care cucerise imense teritorii atît în Europa de Sud-Est, în regiunile din preajma Mării Negre şi Mării Caspice, cît şi în Orientul Apropiat şi în Nordul Africii. Opinia publică germană era interesată îndeosebi de situaţia din Imperiul Otoman, deoarece mai bine de un secol acesta, cu inepuizabilele sale forţe armate, exercita o presiune constantă asupra restului continentului european şi, în primul rînd, asupra ţărilor ce făceau parte din conglomeratul german. Numele principelui moldovean era în atenţia tuturor nu numai pentru că era un cunoscător al istoriei Imperiului Otoman, dar şi din motiv că era un om politic şi un militar care asistase, aflîndu-se în tabăra otomană, la cruntele bătălii de la Petrovaradin şi de la Zenta, şi care, în cele din urmă, domnise într-o ţară supusă Ţarigradului, intrase în alianţă cu Rusia şi alăturase contingentele sale de moldoveni polcurilor lui Petru I în luptele de la Stănileşti. Crescut şi educat la Constantinopol, în cercuri apropiate de aşa-numita „Sublima Poartă" şi fiind un atent observator al evenimentelor şi al atmosferei politice din jurul său, D. Cantemir era considerat la Petersburg un expert în problemele turceşti, specialist în organizarea militară a Imperiului Otoman, rînduielile lui politice şi administrative, religia, moravurile şi cultura acestuia.

Relaţiile lui D. Cantemir cu Academia din Berlin erau, evident, mult mai complexe, deoarece corespondenţii săi din această înaltă instanţă ştiinţifică manifestau interes nu numai pentru provinciile otomane şi Orientul Apropiat, dar, în egală măsură, pentru istoria, geografia, într-un cuvînt, pentru tot ce le putea comunica principele moldovean despre Principatele Dunărene şi ţările învecinate. Cu toate acestea, ar fi incorect să credem că întreaga energie creatoare a lui D. Cantemir a fost pusă în valoare graţie contactelor cu Academia din Berlin. Dimpotrivă, vasta cultură, orizontul ştiinţific, potenţialul spiritual impunător, acumulat în ani de muncă asiduă, au determinat autorităţile înaltei instituţii berlineze să accepte personalitatea lui D. Cantemir în calitate de membru al ei.

Este adevărat, şi acest fapt nu trebuie trecut cu vederea, că şi Petru I era interesat de activitatea ştiinţifică a lui D. Cantemir. Interesul ţarului era determinat, în bună parte, de confruntarea directă cu Imperiul Otoman în lupta pentru ieşirea la Marea Neagră şi pentru dominaţie în bazinele Mării Negre şi Mării Caspice. De altfel, însuşi împăratul Petru I i-a cerut lui D. Cantemir să scrie unele studii (spre exemplu, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, editat în limba rusă la Petersburg în 1722), de mare interes politic şi ştiinţific pentru Rusia de atunci aflată în plină transformare înnoitoare. Realitatea rusă, cu toate reformele lui Petru I, a influenţat în mod deosebit activitatea ştiinţifică a lui D. Cantemir. Prin urmare, pe bună dreptate afirma P. P. Panaitescu că „Dimitrie Cantemir, elaborînd **Descrierea Moldovei**, nu se adresează numai şi în special învăţaţilor din Europa apuseană, ci, în primul rînd, publicului învăţat din Rusia, care se interesa de o asemenea lucrare"[6].

Creaţia lui D. Cantemir a fost marcată de preocupările sale ştiinţifice, legate prin mii de fire invizibile de istoria, cultura, realităţile şi situaţia ţării şi poporului său, aflate la grea încercare în acele timpuri şi cărora autorul le-a consacrat întreaga viaţă şi activitate. Fără îndoială că s-au impus, de asemenea, bogata experienţă de viaţă, vasta cultură orientală, asimilată de D. Cantemir[7] în anii şederii sale la Constantinopol.

Astfel, savantul D. Cantemir a suscitat interesul firesc al Academiei din Berlin, a atras atenţia cercetătorilor de aici datorită vastei şi laborioasei sale activităţi, desfăşurate atît la Constantinopol, pînă la stabilirea sa în Rusia, cît şi în timpul aflării sale în această ţară.

Dar să urmărim cum s-au derulat evenimentele privind cooptarea lui D. Cantemir ca membru al Societăţii Literare Brandenburgice, pe baza celor mai recente cercetări ştiinţifice şi descoperiri arhivistice. Trebuie să menţionăm faptul că lui Gottfried Wilhelm Leibniz îi aparţin merite deosebite în stabilirea contactelor culturale şi ştiinţifice dintre cercurile savante din Germania şi din Rusia, inclusiv cu Petru cel Mare personal. Leibniz îndeplineşte un timp funcţia de consultant al ţarului pentru probleme de ştiinţă şi, avînd legături din cele mai strînse cu cercurile ştiinţifice ruse, l-a sfătuit pe Petru I să întemeieze la Petersburg o Academie de Ştiinţe[8]. În această ordine de idei, e de notat, de asemenea, că la 20 octombrie 1711, deci, imediat după campania de la Prut şi stabilirea lui D. Cantemir în Rusia, la Torgau, în apropriere de Leipzig, Petru I are o întrevedere cu Leibniz, intermediată de Heinrich von Huyssen[9]. Subiectul întîlnirii l-a constituit organizarea unei Academii de Ştiinţe la Petersburg. Se presupune că atunci Petru I i-ar fi vorbit filozofului german despre învăţatul moldovean. Însă la acea dată Leibniz, fiind grav bolnav, nu mai avea aproape nici o influenţă în Academia din Berlin. Totuşi, legăturile dintre Leibniz şi Petru I au contribuit în mod esenţial la alegerea în cadrul Academiei din Berlin a unui număr relativ mare de oameni de ştiinţă, care activau în Rusia. Astfel, în 1710, devine membru al Academiei berlineze H. Huyssen, în 1714 – D. Cantemir, în 1724 – T. Konset, în 1726 – Michael Schendo van der Beck, iar în 1730 – Gottfried Siegfried Bayer[10]. Toţi aceşti oameni de ştiinţă şi cultură îl cunoşteau, direct sau indirect, îl admirau pe marele nostru compatriot.

Este de remarcat că un loc important în raporturile ştiinţifice şi culturale dintre Rusia şi Academia din Berlin îi revine lui H. Huyssen (1668-1739), savant şi diplomat de origine germană, ce trecuse în serviciul lui Petru I. H. Huyssen a fost consilier de război, juridic şi ştiinţific, la curtea lui Petru cel Mare şi a urmaşilor acestuia, îndeplinind diferite misiuni diplomatice, iar un timp chiar şi funcţia de ministru de război al Rusiei. A fost o perioadă institutorul ţareviciului Alexei, avînd un rol activ în viaţa culturală a Rusiei în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. H. Huyssen întreţinea permanent corespondenţă cu savanţii germani, intermedia relaţiile dintre oamenii de ştiinţă din Rusia atît cu Academia din Berlin, cît şi cu alte centre de cercetare din Europa, asigura schimbul de cărţi şi manuscrise de interes ştiinţific, cultural şi politic. Anume el a recomandat, pentru a fi aleşi membri ai Academiei din Berlin, pe unii colegii din Rusia, printre care şi D. Cantemir. Documentele şi materialele de arhivă, descoperite în ultima vreme la Berlin, demonstrează cu prisosinţă acest fapt[11].

Activitatea ştiinţifică propriu-zisă a Academiei din Berlin începe, de fapt, abia din 1710, o dată cu editarea periodicului ştiinţific **Miscelanea Berolinensia**. Societatea ştiinţifică (Academia) din Berlin fusese structurată, de la bun început, în patru secţii: 1) fizică, medicină, chimie; 2) matematică, astronomie, mecanică; 3) limba germană; 4) literar-orientalistică. Directorii secţiilor, preşedintele şi secretarul academiei, împreună cu avocatul fiscului, alcătuiau Consiliul instituţiei.

Prima informaţie directă referitor la alegerea lui D. Cantemir în calitate de

membru titular al acestei academii datează din 31 mai 1714 şi reprezintă partea finală din procesul-verbal al şedinţei secţiei literar-orientalistice, prezidată de Daniel Ernst Jablonsky. „Secretarul relatează, – se spune în procesul-verbal, – dintr-o scrisoare a dlui baron von Huyssen, că hospodarul exilat al Valahiei[12] ar dori să fie primit în Societate şi se oferă să pună la îndemînă ştiri orientale, pe care le posedă. El ar avea o istorie completă a împăraţilor turci cu portretele lor, pe care, tradusă în latineşte, vrea să o editeze cu observaţii scurte".

Fraţii Jablonsky au ocupat posturi importante în Academia din Berlin încă de la întemeierea acesteia. Johann Theodor s-a aflat în funcţia de secretar permanent al Academiei şi în această calitate purta corespondenţă cu membrii ei de peste hotare, iar Daniel Ernst, începînd din 1713 a fost secretarul secţiei („clasei") literar-orientalistice şi timp de mulţi ani vicepreşedinte al Academiei. E de menţionat şi faptul că fraţii Jablonsky au fost nepoţii marelui pedagog şi filozof ceh Jan Amos Komenský (Comenius). De altfel, toată corespondenţa (un număr destul de mare de scrisori) în ce priveşte alegerea lui D. Cantemir ca membru al Academiei berlineze, precum şi primirea la Berlin a unor manuscrise ale operelor sale se datorează relaţiilor întreţinute de fraţii Jablonsky cu H. Huyssen în timpul aflării acestuia în Rusia[13]. Deocamdată cercetătorii nu pot stabili cu certitudine autorii acestor scrisori: care dintre ele aparţin lui Daniel Ernst şi care lui Johann Theodor[14].

La aceeaşi şedinţă din 31 mai 1714 se ia hotărîrea de a accepta propunerea lui D. Cantemir, iar H. Huyssen este rugat să dea o mînă de ajutor pentru a-l primi în modul cel mai cuviincios; în schimb i se cere (lui D. Cantemir – *n.n., A.E.*) „să comunice o informaţie demnă de încredere cu privire la adevărata situaţie şi cu privire la graniţele principatelor Valahia şi Moldova, în privinţa cărora geografii sînt atît de deosebiţi" (în păreri – *n.n., A.E.*).

Pe marginea acestui proces-verbal este făcută următoarea notă: „Hospodarul din Valahia este recomandat ca membru". E important a atrage atenţia asupra solicitării adresate lui D. Cantemir de secţia literar-orientalistică: de a trimite societăţii berlineze date geografice exacte despre Principatele Dunărene. Savantul român E. Pop, căruia îi aparţine meritul de a descoperi documentul în cauză, analizînd datele preţioase, crede „că este vorba de prima şi, poate, decisiva sugestie adresată de academie lui D. Cantemir, pentru a scrie şi trimite **Descriptio Moldaviae**"[15].

Astfel, în vara aceluiaşi an (1714), în urma consultărilor dintre H. Huyssen cu Daniel Ernst Jablonsky şi Johann Theodor Jablonsky, precum şi a acestora din urmă cu protectorul academiei M. L. Printzen, candidatura lui D. Cantemir a fost acceptată unanim.

În scrisoarea de răspuns (din 4 iunie 1714) J. T. Jablonsky îi comunică lui H. Huyssen următoarele: „Propunerea ce aţi făcut-o cu privire la Hospodar... despre care s-a vorbit atîta, a fost acceptată cu foarte multă plăcere. Este o mare favoare pentru Societate, aceea de a avea cinstea să primească în rîndurile ei o persoană de un atare rang. Sînteţi rugat, Domnule, din partea Domnilor directori, să binevoiţi a desăvîrşi ceea ce aţi început atît de bine şi de a ne sugera calea de a face aceasta în chipul cel mai potrivit sau, cel puţin, de a ne comunica numele, titlurile şi calitatea Alteţei sale pentru a putea respecta în modul cuvenit aceste formalităţi, trimiţîndu-i brevetul de primire şi de a ne informa, totodată, cu privire la modul cel mai comod de a i le transmite.

Îngăduiţi-ne să profităm de oferta ce ne-o faceţi, pentru a vă ruga să binevoiţi a ne procura informaţii precise şi clare referitor la adevărata situaţie a celor două provincii – Moldova şi Valahia – şi graniţele ce le despart una de alta, precum şi de ţările înconjurătoare, şi, de asemenea, privind capitalele lor şi celelalte oraşe pe care le cuprind. Este cît se poate de trist să vezi cum hărţile şi alte lucrări de geografie le consemnează în mod diferit, unele punînd

Moldova spre Nistru şi Valahia spre Dunăre, iar altele cu totul invers. Astfel, veţi îndatora publicul şi pe noi, în special, oferindu-ne lămuriri în această privinţă.

Publicul ar fi deosebit de îndatorat Alteţei sale, dacă ar binevoi să-şi ia asupra osteneala de a-i aduce la cunoştinţă istoria sultanilor pe care o deţine, ilustrată cu portretele lor şi însoţită de observaţiile pe care le-ar putea adăuga pe baza propriilor cunoştinţe"[16].

Discutarea alegerii lui D. Cantemir ca membru al Academiei din Berlin a fost reluată la şedinţele Consiliului Academic din 11 iulie 1714, la care secretarul J. T. Jablonsky relata despre corespondenţa primită de la H. Huyssen din Rusia, prin care D. Cantemir îşi exprima rugămintea de a fi admis în Societate. La aceeaşi şedinţă s-a dat citire unei scrisori a lui D. Cantemir, adresată lui Huyssen[17].

La 14 iulie 1714, J. T. Jablonsky într-o scrisoare către H. Huyssen menţionează: „Propunerea Alteţei Sale, Suveranul Valahiei, a fost primită cu toată cinstea pe care o merită şi Alteţa Sa Suveranul va fi satisfăcut cît mai curînd. Pentru a-i trimite diploma direct la Moscova (D. Cantemir locuia pe atunci la Moscova – *n.n., A.E.*), nu văd altă cale mai bună decît a o recomanda trimisului Magestăţii Sale Ţariţa cu reşedinţă aici, dar doresc să aflu mai întîi părerea Dumneavoastră"[18].

Deşi nu a existat nici o rezervă faţă de candidatura savantului moldovean, s-a considerat oportun să i se solicite şi opinia protectorului de atunci al Academiei, baronul L. Printzen, care era responsabil şi de avizarea hotărîrilor Consiliului cu referire la primirea noilor membri. În cele din urmă, la şedinţa Consiliului din 1 august 1714, prin consimţămîntul protectorului, se confirmă alegerea lui D. Cantemir în calitate de membru titular al Academiei din Berlin. Cu aceasta, după cum constată cercetătorul Tiberiu Truţer, se întrerupe şirul informaţiilor cu privire la D. Cantemir, legate de acest subiect. Fie că a fost suspendată corespondenţa pentru un timp, fie că alte documente, care, posibil, ar fi existat, încă nu au fost descoperite. Celelalte scrisori, ce conţin date referitor la D. Cantemir, datează din 1724-1728, adică după moartea sa (1723).

Aşadar, din sursele documentare, la care am făcut trimitere, rezultă că alegerea lui D. Cantemir ca membru al Academiei din Berlin îi aparţine pe deplin lui H. Huyssen.

Se pare, însă, că, din cauze neelucidate deocamdată, lui D. Cantemir nu i-a fost înmînată sau expediată Diploma de membru titular al Academiei berlineze[19].

2. *Descrierea Moldovei* şi Academia din Berlin

Mărturii despre sugestia Academiei din Berlin de a scrie o lucrare a cărei subiect ar fi Moldova găsim în **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**: „Împinşi şi poftiţi fiind de la unii prieteni streini şi mai cu deadins de la însoţirea noastră care este Academia Ştiinţelor din Berlin, nu numai o dată sau de două ori, ce de multe ori îndemnaţi şi rugaţi fiind, pentru ca începătura, neamul şi vechimea moldovenilor, precît adevărul pofteşte, măcar cît de pre scurt să-i înştiinţăm"[20]. În continuare autorul indică şi alte aspecte cerute de aceeaşi instituţie, despre Ţara Moldovei: „...belşugul pămîntului, ocolitul hotarelor, obiceiurile, legea, ţărămoniilor politiceşti şi bisericeşti... pre cît în putinţa slabei noastre ştiinţă va fi, să-i adeverim".

Actualmente în istoriografie există diverse opinii vizînd lucrarea scrisă de D. Cantemir la sugestia ori la rugămintea Academiei din Berlin. Unii cercetători susţin că este vorba de **Descrierea Moldovei**, alţii însă cred că ar fi **Dacia vetus et nova** sau **Historia Moldo-Vlahica** (**Dacia antică şi nouă** ori **Istoria moldo-vlahică**), ba poate chiar **Hronicul...** Considerăm că cercetătorii nu trebuie să se pronunţe prea categoric cu privire la lucrarea scrisă de D. Cantemir

la îndemnul Academiei din Berlin, fie că se are în vedere **Descrierea Moldovei** sau o altă operă din cele citate. Mai curînd, **Descrierea...** a fost una din ele. Căci din informaţiile conţinute în procesele-verbale ale şedinţelor Academiei din Berlin şi chiar din cele ale cărturarului moldovan rezultă că în afară de **Descriere...** autorul a elaborat şi lucrările menţionate mai sus, care, în fond, reflectau istoria, cultura şi civilizaţia românilor, ale Principatului Moldovei, în special, cu multiplele lor aspecte geografice, etnografice etc.

Probabil că nici D. Cantemir la acea dată nu ştia concret cu ce va răspunde la propunerea Academiei din Berlin, însă el avea certitudinea că va putea face faţă acestor solicitări, deoarece către perioada respectivă avea acumulat un bogat material referitor la Moldova şi la întreg spaţiul românesc. Bineînţeles, în faza iniţială, munca cercetătorului de descoperire a izvoarelor şi acumulare a informaţiei despre patria sa nu avea un scop definit. Abia mai tîrziu au început să se profileze configuraţiile viitoarelor lucrări. Ar fi mai logic, deci, să afirmăm, că **Descrierea Moldovei** este una dintre operele create la cererea Academiei din Berlin, cu atît mai mult cu cît propunerile instituţiei coincideau întru totul cu preocupările şi interesele ştiinţifice ale lui D. Cantemir.

Mai mult, în perioada cînd se pregătea alegerea lui D. Cantemir în calitate de membru al Academiei din Berlin, instituţia ştiinţifică germană, în acest scop, îi cerea cărturarului moldovean anumite lucrări despre ţara şi poporul său. El încă pe atunci era în măsură să pună la dispoziţia oamenilor de ştiinţă germani o scriere „despre originea poporului nostru, adică despre coloniile aşezate în Dacia de Traian, împăratul romanilor, în limba ţării", şi „care, odată tradusă, la timpul potrivit, în limba latină", va fi oferită spre consultare[21]. Reiterăm ideea expusă şi într-un alt capitol, că aceasta putea fi **De neamul moldovenilor** de Miron Costin sau o lucrare proprie, necunoscută sau neidentificată pînă în prezent, ce a avut drept model şi, în acelaşi timp, drept sursă de inspiraţie opera costiniană.

3. Academia din Berlin în aşteptarea manuscrisului lui D. Cantemir

Conform datelor de care dispunem, către mijlocul anului 1716 **Descrierea Moldovei** a fost finalizată şi, cu o primă ocazie, putea fi expediată la Berlin, unde era aşteptată cu un interes deosebit. Principele moldovean promisese conducerii Academiei că, îndată ce va termina lucrarea despre Moldova (nu era indicat vreun titlu concret), o va expedia la Berlin. Însă din anumite cauze (neelucidate pînă în prezent) nu a făcut-o, deşi reprezentanţii Societăţii Brandenburgice i-au adresat această rugăminte în repetate rînduri. Mai mult decît atît, se pare că D. Cantemir în timpul vieţii n-a trimis Academiei din Berlin nici una dintre scrierile sale, cu toate că unele fusese terminate. Faptul este greu de explicat, cel puţin deocamdată. Se presupune că motivul ar putea fi unele dificultăţi care au survenit în activitatea Academiei din Berlin după stingerea din viaţă a lui Leibniz, ceea ce l-a determinat pe D. Cantemir să nu mai manifeste încrederea de altă dată faţă de instituţia berlineză. Sau poate că învăţatul moldovean spera mai întîi să-şi publice lucrarea şi apoi s-o expedieze Academiei din Berlin. Este admisă şi versiunea că, lucrînd concomitent şi la alte opere, în special la **Hronicul...**, D. Cantemir considera necesar să revină cu anumite precizări în **Descriere...** şi numai după aceasta s-o expedieze la Berlin. Însă din scrisorile sale către corespondenţii berlinezi nu aflăm nici o informaţie vizînd acest aspect al raporturilor sale cu Academia din Berlin. După moartea lui Dimitrie Cantemir, Academia încă mai spera să primească vreun manuscris al lucrărilor sale, adresîndu-se deja celor care au intrat în posesia moştenirii cărturăreşti a savantului – fiilor săi şi, în special, lui Antioh. Conform unor surse documentare, de această dată speranţele par să nu fi fost zadarnice, deşi

moştenitorii săi erau extrem de precauţi, ba chiar îi tratau cu destulă răceală pe corespondenţii berlinezi care solicitau operele tatălui lor. Cercetînd corespondenţa dintre J. Th. Jablonsky şi H. Huyssen, istoricul german Werner Bahner sesizează eforturile depuse de Societatea Brandenburgică pentru a obţine de la urmaşii principelui moldovean manuscrisele sale despre Imperiul Otoman, despre istoria şi situaţia din acea perioadă a Moldovei[22].

Din corespondenţa purtată de reprezentanţii Academiei din Berlin, prin intermediul lui H. Huyssen, reiese că după moartea lui D. Cantemir, prin anii 1724-1728, lucrarea sa **Dacia vetus et nova**, care apare în context şi cu denumirea prescurtată **De Dacia** sau **Dacia**, era aşteptată cu nerăbdare. Se pare, că la 4 mai 1725, la Berlin ajunge, în sfîrşit, o primă lucrare a lui D. Cantemir. Este vorba de **Mica hartă a Daciei şi Moesiei** (**La petite carte Dacyarum et Moesyarum**), care a fost înalt apreciată de Societatea Brandenburgică. Cu toate eforturile depuse de H. Huyssen şi de Michael Schendo van der Beck, din corespondenţa depistată în arhivele din Sankt-Petersburg şi publicată de cercetătorul ceh B. Winter, nu se poate deduce că în aceşti ani ar mai fi ajuns la Berlin vreo altă lucrare a cărturarului român[23], cu excepţia unuia din manifestele întocmite şi tipărite de D. Cantemir la Astrahan, 15 iulie 1722, în cadrul campaniei persiene. Varianta în limba turcă a acestui manifest a fost descoperită de George Cioranesco[24].

Tot în scopul obţinerii unor manuscrise cantemiriene, la propunerea lui H. Huyssen, este cooptat în Academia din Berlin Michael Schendo van der Beck, care, fiind anterior medicul de curte al lui Nicolae Mavrocordat, cunoştea realităţile din Ţările Române. Prin 1726 el era medic în familia Cantemireştilor.

În această ordine de idei, ţinem să remarcăm că cercetătorul român P.P. Gogan, în unul dintre articolele sale, lansează ipoteza conform căreia anumite date din notele despre Dacia din **Dicţionarul enciclopedic**, editat de I. Hübner în Germania (1727), au la origine informaţii din **Descrierea Moldovei**[25]. Această ipoteză este respinsă de un alt cercetător român, care argumentează „...la acea epocă cartea rămasă în manuscris (**Descrierea...** – *n.n., A.E.*) zăcea în arhiva lui Antioh Cantemir", ba chiar aminteşte în context că **Descrierea...** nu a fost publicată înainte de 1727 şi nici în manuscris nu putea să se afle la acea dată la biblioteca Academiei din Berlin[26]. Ipoteza lui P. P. Gogan este respinsă şi de Maria Holban, în temeiul lipsei oricărei evidenţe în scriptele Academiei, în sensul primirii unui asemenea manuscris, precum şi de faptul că Antioh Cantemir, la plecarea sa la Londra în 1732, a luat cu sine atît manuscrisul **Istoriei Imperiului Otoman**, cît şi pe cel al **Descrierii Moldovei**[27].

Cu toate acestea, ipoteza lui P. P. Gogan pare destul de întemeiată şi ea permite a nu fi de acord, în unele privinţe, cu afirmaţia lui D. Bădărău şi cea a Mariei Holban. În primul rînd, pentru că la acea dată **Descrierea...** şi alte manuscrise ale lui D. Cantemir nu zăceau uitate în arhiva lui Antioh Cantemir, ci erau citite şi studiate cu mare interes de savanţi ruşi şi străini (în special germani, aflaţi în diferite funcţii de stat în Rusia), ceea ce este deosebit de important pentru a stabili originea informaţiei din **Dicţionarul** lui Hübner. Chiar dacă admitem că la acea dată manuscrisul **Descrierii...** nu ajunsese integral în Germania, atunci informaţiile necesare au putut fi expediate prin intermediul corespondenţei dintre Academia din Berlin şi oamenii de ştiinţă şi cultură din Rusia. Precum am constatat mai sus, Academia din Berlin primise în 1725 o hartă a Daciei şi Moesiei întocmită de Dimitrie Cantemir. Tot atunci, la Berlin putea fi expediată o copie a **Descrierii...**[28]. Din aceste considerente, ipoteza lui P.P. Gogan ni se pare plauzibilă. În favoarea versiunii conform căreia la Academia din Berlin a fost primită **Descrierea...**, sau cel puţin anumite extrase, informaţii din **Descriere...** ne vorbesc următoarele fapte: într-o variantă a biografiei lui D. Cantemir, scrisă în limba latină în Rusia şi expediată Academiei din Berlin prin

1726, este amintită şi **Descrierea...** cu menţiunea că va fi trimisă în curînd la Berlin. Pe cînd într-o altă redacţie a biografiei lui Cantemir, păstrată în Rusia şi datată cu anul 1730[29], se spune că lucrarea ce ne interesează fusese expediată deja într-acolo[30]. Aceste informaţii ne dau posibilitatea să presupunem că în intervalul de timp 1726-1730 **Descrierea...** a fost trimisă la Berlin.

Din 1724 (data sosirii în Rusia), în relaţiile întreţinute de Academia din Berlin cu diferiţi oameni de ştiinţă şi cultură din Europa stabiliţi la Petersburg s-a încadrat şi Michael Schendo van der Beck. După cum au arătat cercetările, acesta din urmă, în afară de alte funcţii în serviciul Imperiului, devine în scurtă vreme şi medic de familie al prinţilor Cantemir. În această calitate, prin intermediul prinţului Antioh, el a avut acces şi la unele din operele lui Dimitrie Cantemir. Deoarece M. Schendo van der Beck dorea să se prezinte într-o lumină cît mai favorabilă în faţa celor de la Academia din Berlin, rîvnind la unul din fotoliile acestei instituţii, el se obligase să obţină, să copieze şi să expedieze în Germania, cu concursul baronului Huyssen, lucrări cantemiriene. Din izvoarele timpului reiese că M. Schendo van der Beck era gata să completeze lucrarea neterminată a lui Cantemir **Dacia vetus et nova**, făgăduită de acesta Academiei, şi chiar să trimită manuscrisul, împreună cu propriile sale adnotări, fără permisiunea moştenitorilor, întrucît avea acces la el. Huyssen îi sugera lui Schendo van der Beck să intre în posesia originalului, ceea ce nu este exclus să se fi întîmplat. Ulterior, în decembrie 1726, Huyssen comunică Academiei că Schendo van der Beck copiază în taină acel manuscris păzit cu vigilenţă de moştenitori[31]. Conform aceleiaşi surse, Schendo van der Beck nu a reuşit să trimită nimic din cele promise, cu excepţia unui discurs intitulat *Obscura exilii Ovidiani sedes*, avînd la bază informaţii din manuscrisul **Daciei...**, care, după cum rezultă dintr-o scrisoare de la 25 septembrie 1726[32], i-a fost pus la dispoziţie de Antioh Cantemir.

Aşadar, cu toate că în perioada cooptării lui Dimitrie Cantemir în Societatea Literară Brandenburgică el promisese că va pune la dispoziţia acesteia unele din lucrările sale, inclusiv una despre Ţara Moldovei, materiale documentare cunoscute pînă astăzi nu demonstrează că principele moldovean şi-a onorat promisiunea. După 1723, societatea berlineză mai spera să le obţină de la urmaşii savantului, întreprinzînd în acest scop mai multe acţiuni. Din sursele la care am făcut referinţă, rezultă că doar foarte puţine dintre materialele aşteptate au fost primite la Berlin între 1723 şi 1732. Doar unele informaţii indirecte par să ne sugereze că **Descrierea...**, integral sau parţial, a fost cunoscută la Berlin. Bineînţeles, doar cercetările continue şi descoperirea unor noi documente ar conduce la elucidarea acestei probleme.

(Va urma)

NOTE

[1] Holban Maria, *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descriptio Moldaviae*, Bucureşti, 1973, p. 8-12; Sluşanschi Dan, *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Opere complete*, vol. IX, partea I, p. 18.

[2] Ермуратский В.Н., *Дмитрии Кантемир – мыслитель и государственный деятель*, Кишинев, 1973, с. 381; Рымбу Н. Л., *Позабытый отечественный географ – Дмитрий Кантемир*, в *Известия Всесоюзного географического общества*, 1961, т. 93, nr. 1, с. 85-87; Vîlsan O., *Opera geografică a lui D. Cantemir*, Cluj, 1926; Panaitescu P.P., *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958.

Mare învolburată, 1954

[3] „...дабы мне не есть хлеба празну" (Arhiva Centrală de Stat a Actelor vechi din Moscova. Fond. 58, 17, 112. D. 4. F. 4).

[4] Радовский М.И., *Из истории англо-русских связей*, Москва–Ленинград, 1961, с. 53; Încercările de a demonstra că G.W. Leibniz a contribuit într-un fel sau altul la alegerea lui Dimitrie Cantemir în înalta societate ştiinţifică berlineză nu au suport real. Leibniz a fost informat despre cooptarea lui Cantemir post-factum (Bahner Werner, *Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, Bucureşti, 1973, nr. 11-12, p. 93-95).

[5] Un fragment din această scrisoare „Extract eines Schreibens" a fost inserat în publicaţia germană *Neuer Bücher-Saal der Gelehrten Welt*, Leipzig, 1714, T. IV. S. 377. Datarea aparţine cercetătorului român Dan Bădărău (Bădărău, *D. Dimitrie Cantemir – academician*, în *Revistă de filozofie*, 1966, nr. 8, p. 1001-1009). În istoriografie a dominat şi părerea altui savant român, O. Densusianu, potrivit căreia scrisoarea în cauză a fost expediată de D. Cantemir după alegerea sa ca membru al Academiei din Berlin (Densusianu O., *Notiţe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică literară*, Iaşi, 1894, An. II, nr. 2, đ. 65-68).

[6] Panaitescu P.P., *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 152.

[7] Куроглы Х., *Дмитрий Кантемир и культура Востока*, в *Наследие Дмитрия Кантемира и современость*, Кишинев, 1976, с. 107-114.

[8] Vezi mai amănunţit: В. И. Чучмаров, *Г. В. Лейбниц и русская культура. Из истории международных и культурных связей*, Москва, 1968.

[9] Heinrich von Huyssen (1666-???) născut la Essen, a studiat la Strasbourg, a obţinut titlul de doctor în dreptul canonic şi laic. Din 1702 se afla în serviciul lui Petru, propagandist şi diplomat al Rusiei lui Petru I. A întreţinut legături cu savanţi europeni cunoscuţi, inclusiv cu cei din Berlin, pe care i-a informat despre activitatea lui Cantemir (Bahner Werner, *Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, Bucureşti, 1973, nr. 11-12, p. 94-95).

[10] Amburger E., *Die Mitgleider der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1700-1750. Die abwesenden Mitgleider 1700-1743*, Berlin, 1950.

[11] Pop E., *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie,* 1969, nr. 5, p. 827.

[12] În acest document, ca, de altfel, în toate documentele Academiei din Berlin, D. Cantemir este numit greşit domnitor al Valahiei.

[13] Truţer T., *Aspecte inedite privind relaţiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum,* 1971, nr. 10, p. 75-76.

[14] Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana.* T. XXIII, Praga, 1965, s. 122-175.

[15] Pop E., *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie,* 1969, nr. 5, p. 827-828. Cercetările recente privind cartografia Moldovei pînă la Dimitrie Cantemir au arătat că geografii vest-europeni aveau reprezentări deosebit de vagi despre Ţara Românească şi Moldova şi că aceste ţări erau deseori confundate. De multe ori apăreau erori grave şi în hărţile de pînă la Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir (Băican Vasile, *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1996, p. 14).

[16] Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana.* T. XXIII, Praga, 1965, s. 127.

[17] Grasschoff H., *Antioch Dimitrievici Kantemir und Westeuropa*, Berlin, 1965, s. 6-7.

[18] Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana.* T. XXIII, Praga, 1965, s. 133.

[19] Vezi textul Diplomei, Zotta Sever, *Despre neamul Cantemireştilor*, în *Ioan Neculce,* Buletinul Muzeului Municipal, Iaşi, fasc. IX, 1931, p. 36-37.

[20] Tot în *Hronic...* Cantemir adaugă: „căutat-ne-am a plini pravila învăţătura lui Platon, care porunceşte: «Non solum nobis, sed et Patria et amicus vivendum» – Adecă: Nu numai pentru folosul nostru, ci şi pentru a patriei ceva să slujim şi pofta prietenilor jos a lăsa să nu ne arătăm...” (p. 179).

[21] Sluşanschi Dan, *Introducere*, în *Opere complete*, vol. IX, partea I, p. 18. Textul latin original al lucrării a fost publicat în *Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*, IV, 1714, p. 377-378, tradus de Ovidiu Densusianu şi publicat în *Revista critică literară*, Iaşi, II, 1894, 2, p. 66.

[22] Bahner Werner, *Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Secolul 20, Revistă de literatură universală*, Bucureşti, 1973, nr. 11-12, p. 95.

[23] Truţer T., *Aspecte inedite privind relaţiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum*, 1971, nr. 10, p. 78-81.

[24] Cioranesco George, *L'activité de Démètre Cantemir pendant la campagne russe en Perse (1722)*, în *Cahiers du Monde russe et soviétique*, XXIX (2), avril–juin 1988, p. 258.

[25] După cum arată cercetătorul, la prima sa ediţie din 1704 dicţionarul lui I. Hübner nu conţine acele date pe care le oferă la cea de-a doua ediţie, după ce eventual îl consultase pe Cantemir (Gogan P.P., *Societate literară română (Origini)*, în *Contemporanul,* Bucureşti, 1966, nr. 39, p.9.

[26] Bădărău Dan, *Componenţa geografică în enciclopedismul lui D. Cantemir*, în Bădărău D., *Scrieri alese*, Bucureşti, 1979, p. 223.

[27] Holban M., *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei (Descriptio Moldaviae)*, Bucureşti, 1973, p.12.

[28] Chiar dacă la Berlin a fost expediat originalul lucrării după 1726, dar mai devreme de 1730, mai rămînea destul timp pentru a fi înapoiat lui Antioh Cantemir, pînă la plecarea acestuia în străinătate (1732).

[29] Panaitescu P. P., *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 152.

[30] Pop E., *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie,* 1969, nr. 5, p. 835.

[31] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX, Bucureşti, 1997, p. 80.

[32] Ibidem.

Mihai VÂLCU

Cuvântul pentru Mihai Vâlcu, profesor de română la Bălţi, este la propriu şi la figurat, un mod de existenţă. În răvaşul adresat redacţiei autorul îşi motivează astfel preocupările pentru scris: „Aşternând pe hârtie sentimentele, gândurile, bucuriile, necazurile etc., ai impresia că ele se limpezesc, se cristalizează, se purifică. Emoţiile, stările sufleteşti, natural, se consumă, trec. Dacă reuşeşti să surprinzi pe hârtie ceva din tumultul acestei vieţi unice şi nelipsite de frumuseţi, eşti fericit. Prin cuvânt, aşa cum afirmă şi poetul, am certitudinea că sunt". Redacţia găzduieşte „Cuvintele şi imaginile" domnului Mihai Vâlcu, dorindu-i autorului dexteritate în obişnuinţa de a-şi caligrafia anotimpurile trăirilor şi, evident, succese mari în calitate de dascăl.

CUVINTE ŞI IMAGINI

Destinul,
laş şi rebel,
îmi toacă agonic:
– Va pleca! Foarte curând va pleca!

Tulburat ascult cum aievea
paşii ei se sting
în liniştea toamnei.
Ruginii,
frunzele bătrânului parc
lunecă
la picioare
sărutând urmele
care dispar
în văpaia amurgului.

Pe aleea pustie,
gândul,
insolit şi tardiv,
mai pâlpâie rebel,
chemând-o înapoi.

...Între două focuri,
mistuită de îndoieli,
Nu-mi mai aude glasul.

Sufletul,
adunat ghem,
scrutează în neştire orizontul...

Întârziată rugăciune,
eşti soare-răsare
sau
soare apune?!

Vii
ori pleci?

* * *

Apoi
lucrurile îşi vor urma
cursul lor firesc.

De exemplu: ne vom vedea tot mai rar
pentru a uita nişte amintiri.
În casa ta
pitită la marginea speranţelor
nu ne va mai aştepta
căţeluşul cu ochii trişti.
În locul lui
un buldog
se va holba
la cei ce-ţi trec pragul.

Bolnav de atâta indiferenţă
Soarele va urca sus, pe boltă,
fără să mai observe
clocotul nostru...

Oraşul,
prins în plasa grijilor sale fără de număr,
grăbit şi ursuz,
va uita că ne-a fost complice.

Cu gândul mereu
la ziua de azi
ne vom înfrupta din pâinea amară
a iluziilor…

Treptat
se va ogoi
şi sufletul.
Ca marea de după furtună.

Mute,
Valurile se vor furişa înspre mal.
Fără istov.

Doar inima
ca o imensă şi demult părăsită faleză
va mai păstra
ecoul
zbuciumului nostru fără de leac.

* * *

Nu era încă limpede
dacă gândul şi fapta urmează acelaşi drum.
Iată de ce am fost supus unui test.

În sala de examinare,
albă,

imensă şi rece
ca o biserică rupestră
în fapt de iarnă,
mă aflu doar eu.

Ochii îmi lunecă
spre catapeteasma pardosită
cu ecrane multicolore
ce-mi tirajează chipul livid
ca de schivnic.

Pe neaşteptate,
de undeva, din înalturi,
o voce mă avertizează:
– Nu-ţi fie frică. Îţi vom citi sufletul.
Doar atât!

Ascult hipnotizat îndemnul
şi mă supun.

La un moment dat însă nu-mi mai simt respiraţia.
Un sentiment de cumplită deznădejde
mă sugrumă
şi am senzaţia că pe lume am rămas eu,
monitoarele
şi licărul lor neîncetat.

Abia într-un târziu descopăr
două vase comunicante ce duc spre alte tărâmuri:
doi ochi,
am impresia că sunt chiar ochii mei,
şi, în acelaşi timp, ai tuturor celor care au fost până la mine
şi care vor urma după –
doi ochi
mă privesc
adânc,
adânc,
adânc…

Din mine ceva se desprinde
şi trece spre făptura de dincolo de modernele icoane.

Ca un reflux răspunsul
se întoarce
spre mine,
în mine.

Urmează apoi tăcere.

Suspans.

Şi din nou rămân singur.

…Calculatoarele,
aceste fidele maşinării ale raţiunii,
mă inspectează obsesiv,
redactându-mi sentinţa:

– Rămâi aici.
Nu mai purcede la drum.
Alţii meargă-nainte!

* * *

Ca un zid
peste care nu se poate trece
este lipsa ta.

Îţi caut chipul
în patru zări
şi nu aflu decât
tăcerea suspectă a toamnei.

Ai plecat
şi în jur totul e altfel.

Dezgoliţi pomii
aşteaptă cu înfrigurare ploile…
Ornicul de la primărie
a pierdut sonoritatea de astă vară.
Ca o undă de ceaţă
glasul lui
se rostogoleşte difuz
peste clădiri,
maşini,
reclame şi pietoni…

La biserică –
îmbulzeală ca niciodată.
Domni şi doamne.
Cerşetori.
Psalmi.
Icoane.
Lumânări.
Şi tristeţe.
Foarte multă tristeţe.

Noaptea, târziu,
la staţia terminus,
tramvaiul îşi aşteaptă zadarnic
ultimul pasager…

Telefonul tău a înnebunit
răspunzând negativ la apeluri.

Unde este mâna să-l îmblânzească?

Cu răbdare
de om bolnav de când lumea
aştept un semn.

De ce taci?

IGOR VIERU

1923-1988

Igor Vieru s-a născut la 23 decembrie 1923 într-o familie de ţărani din satul Cernoleuca, Donduşeni. După absolvirea şcolii primare din satul natal (1930) şi a gimnaziului din localitatea vecină Climăuţi (1934) urmează studiile la liceul „I. Brătianu" din Piteşti (1942-1944). Forţat de evenimente, revine în Basarabia şi în 1946 se înscrie la Şcoala de Arte Plastice din Chişinău. După absolvirea instituţiei lucrează profesor de desen la şcoala pedagogică din Călăraşi. În 1953 încheie lucrul la tabloul „Ion Creangă ascultînd poveştile lui moş Bodrîngă". Din 1957 se transferă la Chişinău. Începe elaborarea unor pînze cu motive semnificative şi de o largă rezonanţă artistică. Devine membru al Uniunii Artiştilor Plastici din fosta U.R.S.S. Lucrează în calitate de redactor artistic la revista *Chipăruş* (1957-1959), de director al Muzeului de Arte Plastice din Chişinău (1960-1961). Prima expoziţie personală o vernisează în satul natal şi la Climăuţi (1966). Anii care urmează îi aduc recunoaşterea publică, lucrările executate pe parcursul a cîtorva decenii (tablouri, portrete, grafică de carte, scenografie etc.) îl consacră drept unul dintre cei mai talentaţi artişti plastici basarabeni. Se stinge din viaţă la 24 mai 1988 la Chişinău şi este înmormîntat în Cernoleuca natală, potrivit propriei dorinţe.

Alexandru BANTOŞ

ZUGRAV AL SUFLETULUI BASARABEAN

Igor Vieru a avut o obsesie aparte pentru sat. Şi nu numai pentru Cernoleuca natală care i-a fost, de-a lungul întregii vieţi, izvor permanent de inspiraţie. În localitatea de baştină, în împrejurimile ei, a găsit numeroase subiecte de lucru, descoperind frumuseţile plaiului natal, splendorile şi dramatismul vieţii semenilor săi. „Rămas plugar în suflet, – după cum mărturiseşte artistul, – am căutat să transpun în pânze poezia muncii." Evident, nu e vorba de o expresie tributară limbajului caracteristic pentru arta timpului, marcată ideologic, ci de faptul că Igor Vieru vedea în efortul ţăranului nu numai mijlocul de a-şi câştiga existenţa, dar şi prilejul unic şi sfânt de a cunoaşte adevăratele dimensiuni ale existenţei. Iată de ce toate câte îl înconjoară pe ţăran, crede I. Vieru, constituie un cadru firesc şi sublim de trăire şi dăinuire, aratul, semănatul, marginea de sat, pădurea, iazul, casa, vatra fiind elementele care alcătuiesc atmosfera cotidiană, dar şi motivul reverberaţiilor sufleteşti cu cel mai larg diapazon. Satul este Universul construit din întâmplări ce au loc zi de zi, an de an, veac de veac şi care dintotdeauna au întregit lumea de taină şi de zbucium a ţăranului român. Misiunea unui autentic artist e să distingă elementul neordinar, sublim al vieţii prea repede trecătoare, să surprindă gestul, mişcarea, expresia, învolburarea omului şi a naturii. Or, Igor Vieru, prin tot ce a plăsmuit, a încercat să imortalizeze frumuseţea clipei, irepetabilul zilei trăite, să valorifice lumina şi optimismul chiar şi atunci când acestea lipseau. La ţară I. Vieru a găsit tot ce e necesar pentru a crea o operă desăvârşită ca spectru tematic, dar şi ca realizare artistică: „Câmpia – coroana aurie din jurul satului – m-a chemat de oriunde toamna sau primăvara, vara sau iarna. E o chemare veghetoare de mai demult, ca o nesfârşită dragoste de mamă". Asocierea dragostei pentru glia strămoşească cu dragostea maternă sau invers, exteriorizarea sentimentului sacru faţă de fiinţa care ţi-a dat viaţă şi natura-mamă, legătura indestructibilă dintre om şi natură – trăsătură caracteristică pentru întreaga creaţie a plasticianului – sunt condiţia care generează poezia, pitorescul, dar şi autenticitatea simţământului şi a gândului, adică adevărul în toată plinătatea lui.

Igor Vieru şi-a început cariera artistică în calitate de zugrav în atelierul de icoane „Nicolae Grigorescu" din Slobozia-Argeş, Piteşti, acolo unde a cunoscut şi trăit profunzimea sentimentului religios al românului şi unde şi-a descoperit vocaţia pentru acest gen de pictură, rămânând de atunci un nedezminţit „veghetor" al sufletelor celor mulţi. Bucurii şi deziluzii, credinţă şi trădare, farmecul momentului trăit şi nostalgia trecerii ireversibile pe acest pământ – toate îşi găsesc treptat oglindire în lucrările sale, fidele mărturii ale destinului basarabenilor: „*...am trecut pe lângă casa unchiului Vasile* – caligrafiază cu litere româneşti într-o scrisoare Igor Vieru*. – *Trăiesc în ea străinii. Licărea lumina în ferestre şi îmi venea să trec să văd cum e înăuntru, să-mi amintesc de copilă-*

* Toate scrisorile sale adresate în perioada sovietică rudelor şi prietenilor, de altfel ca şi cele ale lui Mihai Grecu, sunt scrise cu alfabet latin, interzis de autorităţi.

rie şi de cei dispăruţi. Mi-a venit ideea unui scenariu de film. Dacă vărul meu Fedea i-ar vizita pe locatari aproape zilnic ca să-şi recheme bucuria copilăriei, descoperind de fiecare dată câte o amintire în fiecare colţ al casei... străinii nu şi-ar mai trăi propria viaţă".

Deşi se afla cu munca şi traiul la Chişinău, în acest mare sat al Basarabiei, gândurile şi sentimentele îi rămân acasă, la Cernoleuca. Acolo unde se mai afla mama, acolo unde îl aşteaptă neamurile, acolo de unde, de fapt, încep toate. De la Chişinău, îi scrie feciorului Roland-Dicu un tulburător răvaş, din care citäm:

„*Dragă Dicule,*

M-au bucurat nespus de mult atât scrisoarea cât şi preocupările tale: literatură, folclor, pictură. Dacă poţi, notează-ţi într-un carnet tot ce auzi de la oameni – legende, povestiri din viaţa lor ş.a., sau anumite expresii. Pe lângă toate astea, ai acum o vârstă la care ţi se cere să fii atent cu toţi cei din jur. Ştii că bunicile te iubesc, cum toate bunicile iubesc nepoţii, de aceea nu le jigni cu neatenţie şi nepăsare la dragostea lor mută şi ascunsă. Tu găseşte-o în stângăcia lor când aproape nu ştiu ce să facă şi cum să-ţi intre în voie. Uită-te la mâinile lor, la faţa lor şi ai să poţi preţui şi înţelege că iubirea lor faţă de noi e aproape înduioşătoare. Viaţa lor perpetuă prin noi: fiii şi nepoţii, bucuria lor vine numai de la noi. Caută să le fericeşti odată ce eşti lângă ele, că nu e nimic mai frumos şi mai sfânt ca cinstirea neamului tău.

Acum am o rugăminte ca să te duci pe la mormântul tatălui meu de la cimitirul din Cernoleuca (poate că-l vei îngriji puţin, vei medita, că el mi-a fost un tată aşa cum sunt şi eu pentru tine) şi să-mi rupi câteva frunzuliţe de iarbă de pe mormânt şi să le pui într-o carte să le păstrez. [...] "

Cei apropiaţi sau amintirea lor – tata, mama, iubita, rudele – au constituit un subiect predilect pentru plastician. Chipurile desenate emană căldură, optimism, credinţă, adică viaţă, tot ce înseamnă trecere prin această lume încurcată, dificilă, cu griji multe, greu de suportat, dacă nu ştii afla conul de lumină care să-ţi fortifice existenţa şi care porneşte, neîndoielnic, de la fiinţa cea dragă. Toate par pierdute, rătăcite, fără sens până în clipa când vine cineva – trimis de Dumnezeu – care te ajută să găseşti mântuirea: „*Toate cărările sunt troienite. N-are cine mai veni la mama. Toţi sunt sătui de o bolnavă. Nepoţii de aici care au trăit aproape toată vremea la ea, au părăsit-o. Unul Mitică, cel care era mai izolat de mic, acum se arată a fi gingaş cu ea. Tot el a făcut pârtie la casă. Nu pot dormi. Veghez lângă mama...*".

Observator şi înţelegător subtil al sufletului omenesc, Igor Vieru apreciază puritatea sentimentului, trăirea interioară sinceră, înţelegerea profundă a sensului existenţei umane. Artistul rămâne un veşnic copil, adică deschis pentru comunicare, cu ochiul neprihănit, tulburat de toate câte se întâmplă în jur. Grigore Vieru, consacrat şi apreciat autor de cărţi pentru cei mici, subliniază că plasticianul este asemenea unui copil care are mereu dreptate şi care este fascinat continuu de frumuseţile lumii. Astfel se explică şi preferinţa pe care a avut-o Igor Vieru pentru scrisul destinat celor mai fragezi cititori, ilustrând de-a lungul anilor numeroase cărţi. Grafica lui – nuanţată, expresivă, cu evidente conotaţii româneşti – la abecedare, la numeroase cărţi de folclor ţinea în mare parte locul alfabetului latin. Desenele care au însoţit volumele de poezii ale lui Mihai Eminescu (1965), pe atunci încă puţin cunoscut în Basarabia, au înlocuit exegezele marilor eminescologi români interzise la noi. Calităţile artistice deosebite, harul de a vedea dincolo de aparenţe, magia culorilor verbului matern le desprindem şi din duiosul răvaş adresat nepoţeilor.

Draga mea Domniţa-Maria şi dragul meu Mihai,
iubiţii mei puişori Nuţa şi Mihu,

Eu stau aici la spitalul din Chişinău, unde aţi fost pe la mine. Acum e seară şi repede va apare luna care străluceşte noaptea ca o farfurie albă. Dar acum lângă fereastră, jos, în iarbă, cântă un greier: cri, cri, cri, cântă şi tot cântă, din când în când se mai opreşte câte puţin, să se mai răsufle şi iar îi trage cu cântecul lui: cri, cri, cri... El crede că poate mă va adormi cu cântecul, că poveşti el nu ştie şi nici nu-i năzdrăvan să poată vorbi.

Toată vremea mă gândesc la voi şi vă îmbrăţişez şi vă sărut în gând şi tare aş vrea să fiu lângă voi să vă spun poveşti şi să vă adorm cum greierul mă adoarme pe mine cu cântecul lui: cri, cri, cri...

Aici prin iarba de la spital am zărit un arici şi am vrut să-l iau în mână. dar el s-a speriat şi s-a făcut ghem. Aşa arăta când l-am văzut: *el e plin de ace ca să nu-l mănânce câinii, şi aşa s-a ghemuit când m-am apropiat să-l iau:* *Nu se vedea nici cap, nici picioare. Eu am râs, apoi el a văzut că nu-s om rău, s-a desfăcut şi pâs-pâs prin iarbă, s-a dus la fraţii lui, şi atunci mi-am adus aminte de o poezie cu un rac şi o broscuţă. Iată cum este racul la înfăţişare:*

Are multe picioare şi două cleşte înainte ca două foarfece şi merge deaîndărătelea, nu înainte, ci înapoi, şi trăieşte în iaz, în apă, dar merge şi pe uscat, adică pe pământ, pe malul iazului. Broscuţa are patru labe, înoată prin apă, iar prin iarbă sare chiar ca o broască. Iată v-o desenez: *şi acum ascultaţi poezia:*

– Und-te duci, măi răcuşor?
– Mă duc, broască, să mă-nsor.
– Răcuşor, ia-mă pe mine.
Şi cu mine ţi-a fi bine.
– Eu, broscuţo, te-aş lua –
popa nu ne-a cununa!
Că n-ai cap de legătoare,
Şi nici trup de cingătoare,
Nici picior pentru papuc,
La ce boala să mă-ncurc!

Poezia asta cred că o ştie şi bunica Domniţa, s-o rugaţi să v-o spună.

Eu repede voi veni la voi şi ne vom juca şi vom strânge flori din pădure, iar voi să ascultaţi pe mămica şi tăticu şi să nu ieşiţi în drum

unde merg maşini. Acum vă spun noapte bună, somn uşor şi să vă jucaţi sănătoşi toată ziua.

Al vostru bunic v-a scris,

Bunicu Igu pentru Nuţa şi Mihu.

Vă sărută şi bunica Maria.

Zbori, scrisoare, spre Cernoleuca, din spitalul de pe Novosibirscaia din Chişinăuca.

4-VI-85

Suflet delicat şi nobil, aidoma întregii generaţii născute şi maturizate în perioada interbelică, Igor Vieru reprezintă vocea distinctă a unei adevărate conştiinţe naţionale. Avându-i drept dascăli spirituali pe Nicolae Grigorescu, Ştefan Luchian, Octav Băncilă, dar şi pe Eminescu, Creangă, Caragiale ş.a., în procesul de interpretare a literaturii sau de valorificare a artei populare plasticianul pledează pentru corectitudinea, claritatea şi puritatea mesajului: *Reeditǎm baladele şi cântecele populare vechi şi strǎvechi ce fără saţ le audiem şi le citim, şi, pentru veridicitatea interpretării melodiei folosim instrumentul conceput din acea regiune de unde a fost culeasă. Numai nu ştiu dacă s-a lucrat îndeajuns la descoperirea cântecelor şi dansurilor şi cred că, numai din lipsa acestei grele arheologii, avem compozitori de muzică populară. Mă întreb atunci cine a compus* ***Ciocârlia***, ***Doina***, ***Mioriţa***, ***Căluşarii***, ***Bătuta*** *etc. Mai ştim un lucru: că ornamentul scoarţelor, vaselor, cusăturilor, ciopliturilor în lemn au stil precum dansul, dar nu ştim că a introduce stil în stil, a stiliza stilul e inadmisibil şi e o incultură. Datorită acestui fapt multe din dansurile noastre sunt prea afectate şi pe alocuri par născoceli. Or fi având succese prin străinătăţi, dar cine ar trebui să cunoască mai bine geniul etnicităţii noastre dacă nu noi?*

Igor Vieru a fost unul dintre marii artişti care au cunoscut şi au exprimat plenar *geniul etnicităţii noastre*, şi-a pus în serviciul propăşirii neamului talentul şi viaţa. Fapt remarcat de un alt maestru al penelului, Mihai Grecu, încă în 1963: *Dragostea ta de toţi oamenii simpli şi muncitori, dragostea ta de pământul strămoşesc, dragostea ta de artă şi tradiţiile ei – pe toate acestea le porţi în sufletu-ţi romantic. Aceste calităţi sunt chezăşia dezvoltării artei noastre. Când ai douăzeci de ani, aceste cuvinte te cutremură, le pronunţi şi nu le simţi bine conturul. Pentru cel ce are patruzeci şi un suflet ca al tău, sunt realităţi ce se înfăptuiesc zi de zi, din ce în ce mai inteligent şi mai insistent, cu gândul, cu vorba, cu fapta, cu toată fiinţa.*

Din puţinul ce-l cunosc despre tine, aşa te-am văzut când ai împlinit cei patruzeci de ani ai tăi.

Aşa a rămas pe tot parcursul vieţii. Anii care au urmat, numeroasele şi diversele lucrări realizate au conturat în mod strălucit chipul artistic şi moral al celui care a fost un inspirat şi fidel zugrav al sufletului basarabenilor.

Studiu
Casa-muzeu din s. Cernoleuca, 1945
Interior de casă. Climăuţi
Marea Baltică, 1954

Studiu
Margine de sat, 1946
Pod. Cernoleuca, 1947

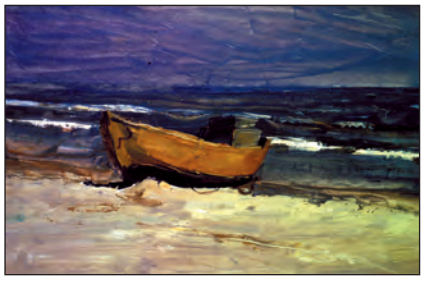

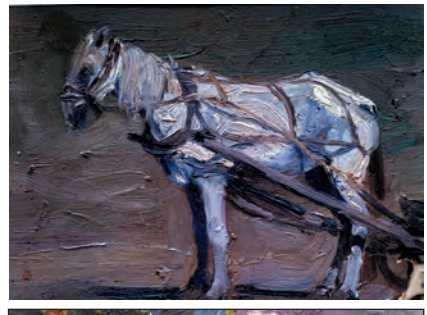

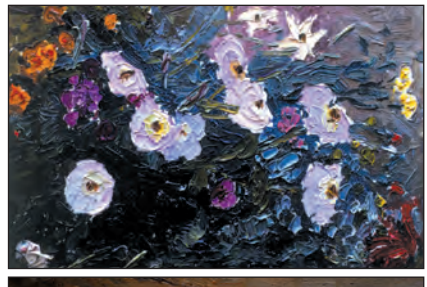

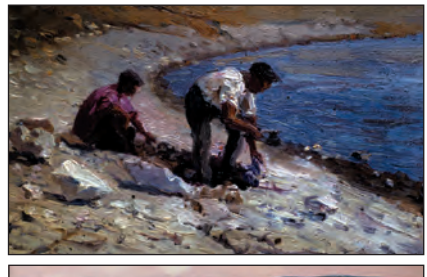

Studiu
Studiu, 1951
Litoral baltic, 1955
Meşterul Manole

Căluţ
Flori de câmp, 1956
Barajul de la Haraga, 1954
Calvarul. Vara anului 1944
Cernoleuca. Bahna, 1955

Fiul, 1949

Grigore Vieru

Fecioară, 1953

Autoportret, 1948

Cizmarul satului, 1952

Dumitru Batâr, 1947

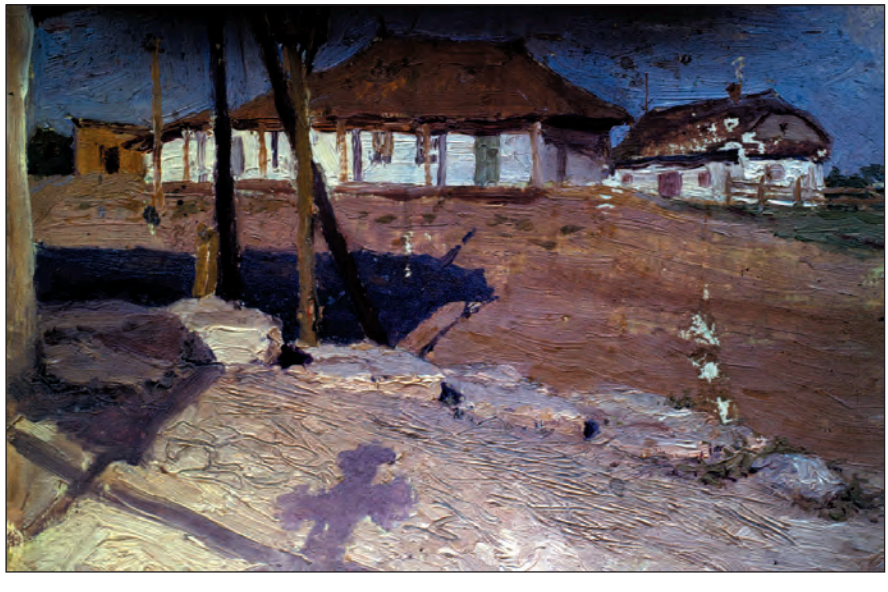
Panseluţe, 1959
Păduri

Studiu, 1952
Căluţii
Centrul satului Cernoleuca, 1946

Dumitru BATÂR

ÎN FAŢA TIMPULUI ŞI A NEUITĂRII

Sunt unul dintre fericiţii păşitori pe pământ care l-a cunoscut şi s-a bucurat de prietenia lui Igor Vieru. Am colaborat cu Igor Vieru în mai multe rânduri, inclusiv la elaborarea unei cărţi de popularizare a ştiinţei, unde textul a fost întregit de inspiratele-i lucrări, m-am bucurat de incomensurabila lui dragoste de viaţă, pe care n-o accepta oricum, ci şi-o dorea mereu mai bună... Încă din copilărie, pe când discuţiile noastre despre cărţile citite nu cunoşteau capăt, întrevedeam în amicul meu o inimă fierbinte şi neînfricată, un suflet de-o nobleţe rară.

Dumitru Batâr, 1949

Acum mai bine de o jumătate de veac, I. Vieru mi-a făcut un portret în ulei (43,7 x 35,8, datat cu 19 mai 1947), pe care l-am dus acasă, la Buteşti. Mamei i-a plăcut mult portretul... Chiar şi după ce ea şi-a pierdut vederea, n-am putut să-l iau, pentru că aveam certitudinea că pânza se află în cel mai potrivit loc. La 22 octombrie 1984 măicuţa mea, Domnica, trecea în lumea celor drepţi, iar portretul a rămas orfan. L-am adus la Chişinău şi l-am donat Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, fiind trecut în fondurile acestei instituţii prin Actul nr. 25 de la 20 aprilie 1988, doar astfel m-am simţit cu inima împăcată. Peste câteva zile portretul a fost expus în cadrul celei mai ample expoziţii personale ale maestrului Igor Vieru de la sfârşitul lunii mai 1988, în sălile Muzeului Naţional de Istorie, la a cărei deschidere – se pare prima – nu i-a fost dat să ajungă, stingându-se din viaţă pe 24 mai 1988. Cine a fost la acea expoziţie, a avut sentimentul că Igor Vieru, blajinul şi mucalitul, era prezent printre întristaţii vizitatori, care veniseră să-l petreacă în ultimul său drum, cel fără de întoarcere.

La începutul lui iulie 1949 Igor lucra la un alt portret de-al meu în ulei (67,5 x 44,2, datat cu 5 iulie 1949). Student fiind, mai eram angajat în calitate de laborant la Catedra de Chimie a Universităţii Pedagogice din Chişinău, aşa că aproape tot timpul mi-l petreceam – ca şi acum – în laborator. Întracolo veni şi Igor, în seara acelei nopţi fatale a deportărilor, pentru a finisa lucrarea, punând data şi semnătura în grafie latină (Igor scria numai şi numai în grafie latină). Noaptea deportărilor de la 5 spre 6 iulie am petrecut-o împreună în laborator, fără a bănui nimic... Veneau zile negre, despre care nu e cazul să povestim aici. Cel de-al doilea portret executat de Igor Vieru m-a însoţit peste tot unde mă aflam cu domiciliul,

sub spectrul lui mi-am crescut copiii şi nepoţeii. L-am prezentat la Expoziţia vernisată cu prilejul împlinirii a 75 de ani ai artistului din Sala albastră a Muzeului Naţional de Istorie deschisă pe 23 decembrie 1998.

Cei care s-au bucurat de prietenia maestrului, au înţeles că Igor Vieru ştia să-şi aleagă oamenii apropiaţi. Şi aici nu pot să nu evoc relaţia lui cu o familie din România, pe care am avut onoarea şi bucuria să o cunosc. O prietenie durabilă s-a legat între el şi Florea Ciocşan (actualmente cu traiul la Bucureşti) la începutul anilor '40, pe când Igor zugrăvea Biserica „Sfântul Dumitru" de la Slobozia-Argeş, pictând şi alte biserici, ca cea de la Slobozia de Sus – baştina lui Florea Ciocşan. Concomitent cu această adevărată pasiune îşi făcea studiile la Liceul „Ion Brătianu" din Piteşti (1942-1944), susţinând cu succes două cursuri pe an, avându-l în preajmă pe „binefăcătorul" său Florea Ciocşan (elev în clasa a IV-a, Igor fiind la început de cale).

În ultimii ani de viaţă Igor Vieru s-a întors la punctul de la care a pornit în artă – divina şi irepetabila pictură murală. Şi deoarece în ultimul timp bisericile şi arta împodobirii lor căzuseră în dizgraţie, el, animator al acestui gen, a acceptat cu plăcere să dea haină de basm localului cafenelei pentru copii „Guguţă". Cum îi era firea, odată pus pe muncă, maestrul uita de toate.

Prin 1986 nimerisem ambii în spital, unde am reluat amintirile anilor 1947-1949. În grădina spitalului, din iarba cosită am clădit o claie de fân, însă nu lângă pinii din preajmă (aceştia, în opinia lui Igor Vieru, sugerează tristeţea, amintind de nişte lumânări), ci lângă un măslin sălbatic. Aici ne retrăgeam pentru meditaţii şi lectură. La poalele clăii înfloreau nişte plante erbacee, un fel de coada-şoricelului. Şi Igor, ca un copil, regreta că la el, la Cernoleuca, nu creşte această plantă şi mă asigura că dacă scapă, o va transplanta din pădure. Îl mai copleşeau şi alte griji: uite, el pierde timpul la spital, iar gardul de la Cernoleuca stă neterminat; şi apoi tare ar dori de-a lungul gardului acela să planteze nişte arbuşti de cătină cu fructe galbene-portocalii. Însă spitalul „îi dădea drumul acasă" tot mai rar...

Într-o seară din toamna lui 1987 l-am vizitat împreună cu familia Vangheli. Era stins de suferinţă, însă şi-a păstrat voioşia şi optimismul care totdeauna i-au fost buni prieteni şi ore la rând şi-a depănat cu mult umor ghemul amintirilor. La începutul lui 1988, cel din urmă an din viaţa lui, iar l-am vizitat la spital. Din optimismul ce l-a însoţit o viaţă rămăseseră doar nişte zdrenţe, luminându-i cu disperare chipul. Îl chinuia gândul că atâtea au rămas neterminate şi mai ales că nu i-a fost dat să-şi orânduiască notiţele, pe care le făcuse aproape zilnic pe parcursul vieţii sale atât de scurte, însă pline de vivacitate şi muncă.

S-au dus în neant anii de pomină, s-au dus şi vigilenţii de tot soiul, au reuşit să vină alţi vigilenţi, toate fireşte se trec şi se reînnoiesc, doar Curcubeul plăsmuit între ploaie şi soare rămâne veşnic. Noi generaţii vor veni să-şi înmoaie mereu penelul în inegalabilele culori ale paletei acestui neîntrecut maestru, având sentimentul, dar şi certitudinea că se ating cu suflarea de aerul eternităţii şi al nemărginirii. Acolo începe zborul legendar al lui Igor Vieru.

Constantin SPÂNU

CONVERGENŢE SEMIOTICE ŞI AXIOLOGICE ÎN CREAŢIA LUI IGOR VIERU

Activitatea plasticianului Igor Vieru în anii imediat postbelici, inclusiv până la 1960, este orientată spre familiarizarea plenară cu tainele profesiei, spre atingerea maturităţii artistice şi determinarea propriilor opţiuni estetice. Elocvente în acest sens sunt căutările plastice materializate în numeroase studii-tablouri create în perioada respectivă. În aceste lucrări se face observată selectarea riguroasă a motivelor, echilibrarea structurală a componentelor imaginii, utilizarea majoră a clarobscurului şi a spaţialităţii tridimensionale bazate pe mimesisul lumii tangibile şi pe aspiraţiile spre un anumit colorit „muzeistic". Studiile au la bază, în calitate de prototip, satul moldovenesc şi împrejurimile lui, munca de fiecare zi a ţăranului, universul tainic al vieţii rurale cu bucuriile, zbuciumul şi grijile cotidiene.

Cele mai semnificative lucrări din această serie sunt: *Casa bătrânească (*1945), *Autoportret (*1946), *Căpriţa albă (*1947), *Voinicul. Portretul fiului* (1947), *Cuptoraş* (1948), *Peisaj cu cărăruie* (1948), *Peisaj cu podeţ* (1948), *În curte* (1948), *Peisaj cu fântână* (1948), *Interior* (1949), *Case ţărăneşti* (1950), *Margine de sat (*1952), *Mal de râu* (1952), *Curăţând păpuşoi* (1954), *Peisaj cu căpiţe de fân (*1954), *Toamnă târzie* (1954), *Peisaj în seară* (1957), *Iarna* (1959).

Studiul *Casa bătrânească* reliefează capacităţile plastice gestuale ale tânărului Igor Vieru, sensibilitatea sufletească a acestuia la contactul nemijlocit cu realitatea tangibilă, obiectivele de interpretare artistică a naturii, de integrare a multiplelor detalii ale lumii obiectuale în imaginea creată. Motivul simplu al unei străzi din sat şi al unei căsuţe bătrâneşti, amplasate în centrul geometric al câmpului tabloului, materializat pe pânză în mişcarea vibrantă şi energică a tuşelor de aceeaşi intensitate, utilizate pe larg în modelajul pământului, al caselor, copacilor şi cerului, reflectă temperamentul viguros al pictorului, dragostea lui faţă de obiect. Motivul acesta rural simbolizează universul în care s-a născut artistul şi care îi este bine cunoscut, astfel încât, reprezentându-l, nu s-a putut opune tentaţiei de a crea o imagine a realului, tratată mimetic. Integrarea tuturor elementelor compoziţiei se efectuează prin intermediul subordonărilor raportuale de clarobscur, limitând diversitatea coloristică a lumii reale la două relaţii mari: *cea întunecată* a pământului, a acoperişului şi copacilor şi *cea deschisă* a cerului, a pereţilor casei şi a reflexelor reci din primul plan. Bogăţia de semitonuri şi siguranţa tuşelor de penel lasă să se întrevadă viitorul unui talent înnăscut şi dornic de afirmare.

În evantaiul studiilor din anii '40, un loc aparte îi revine lucrării *Căpriţa albă,* în care denumirea, motivul, caracterul de tratare plastică sugerează note nostalgice, care exprimă căldură spirituală şi gingăşie.

Prin modul de orchestrare compoziţională, rămasă un simplu studiu din natură, lucrarea reflectă simţul componistic profund al autorului, intuiţia distinctivă a modalităţilor optime de structuralizare a imaginii în câmpul tabloului, însuşirea tradiţiilor de tratare iluzionistă a tridimensionalităţii spaţiale, a subordonării raporturilor de ton şi culoare interdependente de adâncimea spaţială. Lucrarea reflectă un înalt grad de operare cu expresivitatea clarobscurului şi cu gesturile create de tuşele care nu mai poartă amprenta unei spontaneităţi pe alocuri întâmplătoare, caracteristice studiilor precedente. Efortul plasticianului este îndreptat spre modelarea formei obiectului prin lumină şi umbră.

Clarobscurul caracteristic pentru

studiile perioadei primare de creaţie, dar şi căutările plastice, în deosebi cu începere din anul 1948, sunt canalizate de autor în vederea perfecţionării măiestriei de reprezentare plastică a spaţialităţii tridimensionale mimetice.

În această ordine de idei (şi de probleme plastice), sunt semnificative studiile *Cuptoraş*, *Peisaj cu cărăruie*, *În curte*, *Peisaj cu fântână.* Sub aspectul realizării plastice a problemei integrării în câmpul tabloului a multiplelor valenţe purtate de un număr mare de obiecte (ca parte componentă a motivului selectat din lumea înconjurătoare), cel mai complex este studiul *Cuptoraş*, în care tânărul plastician concentrează într-un tot unitar calităţi întâmplătoare, subordonând între ele componentele imaginii. De acum încolo Igor Vieru se va situa ferm pe poziţia de continuator al tradiţiei de alegere a unui unghi de privire asupra motivului – metodă ce favorizează reprezentarea unei coeziuni a lumii tangibile.

Amplasând principalele obiecte ale imaginii în centrul câmpului de tablou, pictorul, graţie unghiului de privire adecvat, accentuează centrul structural-compoziţional, luând în seamă o anumită coexistenţă a multiplelor forme ale realităţii. Datorită selectării minuţioase a corelaţiilor traiectoriale ale tonalităţilor de *deschis* şi *închis*, oferite în abundenţă de „anatomia" peisajului şi susţinute de artist printr-o structurare riguroasă a clarobscurului – calitate ordonatoare, observată de către acesta în lumea tangibilă –, compoziţia reflectă în tablou relaţii de obiecte întâmplătoare, creând expresia unei structuri unitare. În acest studiu se face sesizat un anumit ataşament al pictorului faţă de utilizarea unor nuanţe coloristice raportuale, care accentuează atât centrul tabloului, cât şi repartiţia laterală a traiectoriilor liniare, oferite de lumea tangibilă în vederea utilizării maxime a energetismului tensional propriu câmpului tabloului, a legiferării formale a componentelor structurii compoziţionale bazate pe realitate, a atingerii unor expresii spaţiale tridimensionale.

Un nivel avansat al gândirii plastice a lui Igor Vieru la acea etapă îl atestă studiul *Peisaj cu podeţ*, în care autorul realizează o simbioză a două linii de orizont. Acest aranjament perspectival reflectă o anumită libertate de operare structurală în câmpul imaginii, aspiraţia autorului spre un semantism mai profund decât cel pe care i-l oferă realitatea, privită de către pictor dintr-un racursiu aparte. Combinarea diferitelor racursiuri (fapt care a facilitat introducerea într-o structură unitară a două linii de orizont), materializată în această lucrare, reflectă aspiraţiile şi căutările autorului orientate spre abandonarea parţială a mimesisului senzorial şi denotă maturizarea concepţiilor pictorului, depăşirea de către acesta a etapei de însuşire a esenţelor profesiei şi trecerea la o nouă etapă creatoare, în care tangibilului îi va reveni doar rolul de motiv documentar ce va contribui la reflectarea universului ideatic al pictorului.

În acest context, studiile *Margine de sat*, *Mal de râu*, *Peisaj cu căpiţe de fân*, *Peisaj în seară*, *Iarna*, executate pe parcursul anilor '50, reflectă libertatea componistică a autorului, tendinţa lui de a selecta din realitatea înconjurătoare semnele esenţiale ale naturii care pot crea o anumită stricteţe structurală, dirijată spre atingerea unor semnificaţii ale tabloului realizat în sânul naturii, într-un timp limitat, determinat de sursa de lumină expusă unei permanente schimbări temporale.

Ceva mai aparte este studiul *Iarna*, executat în anul 1959, care se caracterizează printr-un anumit grad de „emancipare" a expresivităţii culorii, a raporturilor contrastante ale cărămiziului clădirii, albastrului cerului şi ale unui număr impresionant de reflexe complexe ale zăpezii – calităţi care semnalează începutul unei noi etape în creaţia plasticianului.

Alături de operele picturale, Igor Vieru a lăsat posterităţii şi un veritabil tezaur grafic, în care talentul său şi-a găsit expresie în numeroase foi grafice de şevalet, litogravuri, pasteluri, ilustraţii de carte. Din cele

câteva desene păstrate din perioada studiilor la şcoala de arte plastice mai semnificative sunt *Bunic citind* (1949) şi *Bunică cosând* (1949). În aceste desene se face simţit interesul major al tânărului Igor Vieru pentru formă, ton şi spaţiu. Operând la perfecţie materialul plastic, relevând plenar posibilităţile de expresie ale acestuia, artistul creează compoziţii expresive, redă chipul modelului, naraţiunea subiectuală, proporţiile, corelaţia de clarobscur.

În foaia grafică *Nud* (1953) amplasarea modelului în câmpul lucrării relevă valori accentuate prin utilizarea expresiei tensionale a diagonalei ascendente.

Măiestria operării cu cărbunele, aplicarea luminii şi a umbrei ca elemente structural-compoziţionale, şi nu doar ca mijloace de reprezentare volumetrică a formei, vădesc talentul de desenator al autorului. Deja în acest desen se simte o neglijare a detaliului, promovată conştient de către plastician în scopul atingerii unor expresii integrative ale foii grafice.

Generalizând opţiunile plastice ale lui Igor Vieru din perioada de formare şi maturizare artistică, conchidem că acestea au fost canalizate preponderent spre însuşirea modalităţilor de reprezentare prin intermediul mijloacelor plastice ale picturii şi graficii în parametrii stilistici proprii întregii creaţii plastice din Republica Moldova de până la 1960. Dacă la începutul acestei perioade era clară adeziunea pictorului la valorificarea extensiva a expresivităţii clarobscurului şi subiectului în calitate de mijloace prioritare de constituire formală şi semantică a operei, apoi, către anul 1960, se relevă interesul crescând al artistului faţă de expresia culorii şi tendinţa de „sacralizare" a imaginii realului în tablou. În ultimii ani ai acestei perioade creaţia plasticianului se caracterizează prin depăşirea parţială a metodologiei constituirii imaginii bazate pe mimesisul lumii înconjurătoare, pe elaborarea unor noi viziuni asupra sintaxei limbajului, ambele tendinţe având un puternic impact asupra aprofundării semanticii purtate de imagine.

Această etapă poate fi numită „premitologică" în sensul în care opţiunile de „sacralizare" a mediului prin imagine, specifice etapei posterioare, se aflau în stare de germinaţie.

* * *

Anii 1960-1975 reprezintă în creaţia lui Igor Vieru o etapă caracterizată prin afirmarea artistului pe un făgaş artistic individual. Comparativ cu perioada precedentă, în pictură, această etapă începe cu realizări plastice principial distinctive.

Rămânând un adept al artei parţial-mimetice, acum plasticianul introduce elemente noi în modulaţiile de orchestrare a imaginii, printre care schimbarea atitudinii faţă de dimensiunile metrice ale operei, modificări în realizarea structurală a subiectului, soluţii expresive în tratarea spaţialităţii tridimensionale, optimizării formei şi culorii.

În mare măsură, unele elemente novatoare au fost materializate în tabloul *Primăvara* (1962), în care Igor Vieru, urmărind, ca şi mai înainte, supremaţia subiectului ca mijloc informativ al operei picturale, se arată un bun cunoscător al posibilităţilor expresive şi informative ale limbajului plastic. Amplasând linia orizontului în apropierea hotarului inferior al câmpului tabloului, autorul monumentalizează figurile umane, pomii (în funcţie de elementele compoziţiei), făcând ca privirea receptorului să se concentreze asupra esenţei semantice a naraţiunii subiectuale. Drept consecinţă a unei asemenea tratări structurale a câmpului tabloului, valoarea ideatică a operei apare în prim-plan, iar forma obiectuală îndeplineşte o funcţie secundară, de gradul doi, generând, la rândul ei, conotaţii semantice suplimentare. În această lucrare, în procesul de sistematizare a elementelor compoziţiei, autorul promovează valoroase coordonări traiectoriale legiferatorii, racordând la spaţialitatea tridimensională a imaginii şi racursiurile figurilor umane.

Într-un anumit sens, tabloul *Primăvara* se proiectează ca o continuare şi, în acelaşi timp, ca o abordare la un nivel superior a unei teme şi a

unor principii plastice realizate doi ani mai înainte în tabloul *În concediu.* Această lucrare s-a integrat perfect sub genericul *Om şi Pom* – o tematică predilectă în opera lui Igor Vieru, care va fi continuată de plastician pe parcursul întregii creaţii.

Dacă în lucrarea *În concediu* pictorul continuă tradiţia studiilor efectuate de el în etapa precedentă, în care linia orizontului se realizează prioritar în apropierea hotarului superior al câmpului tabloului, prin acest procedeu de operare cu mijloacele limbajului plastic afirmându-se supremaţia pământului, apoi fâşia minoră de pământ din tabloul *Primăvara* „legiferează" suportul fertil (pământul) din sacralitatea căruia atât Omul, cât şi Pomul se avântă spre cer.

Tabloul *În concediu* posedă şi el calităţi monumentale, dar coordonatele acestei categorii expresive se conturează semantic în opera nominalizată în calitate de exponent al creativităţii umane, materializându-se plastic prin intermediul structurării distinctive a imaginii şi, nu în ultimul rând, a „fragmentării" figurii umane, a promovării acesteia în prim-plan.

Ca urmare a unei asemenea orchestrări structurale a obiectului de reprezentare, inclusiv a subiectului, se accentuează nu atât corelaţiile „spectacolului" naraţiunii, cât valoarea simbolică a imaginii, iar subiectul ca mijloc de expresie informativă atinge cote noi, neîntâlnite în creaţia plasticianului în anii '50. Aceste cote de subiect-simbol vor fi dezvoltate de pictor pe parcursul multor ani.

Subiectul-simbol este caracteristic aproape pentru toate tablourile figurative create de Igor Vieru după anul 1960. Dar mai pregnant ideea de subiect-simbol s-a realizat în cadrul celei de a doua etape de creaţie a artistului în tripticurile *Fericirea lui Ion* şi *Balada despre pământ.*

Tripticul *Fericirea lui Ion* (1967) include, pe de o parte, viziuni lirice de natură optimistă, specifice, de altfel, pentru multiplele opere din acea perioadă, iar pe de alta, trăsături stilistice distinctive, ce comportă asemenea conotaţii. Dacă ar fi să caracterizăm dimensiunile spaţial-temporale ca element esenţial al tripticurilor create de plasticienii din Republica Moldova în anii '60, ar trebui să evidenţiem o anumită diferenţă între tripticul lui Igor Vieru şi operele altor artişti.

Chintesenţa acestei diferenţe se axează pe diverse expresii semantice ale multiplelor dimensiuni spaţial-temporale purtate de subiect în calitate de mijloc informativ. La Igor Vieru, tripticul întruneşte în compartimentele sale subiecte ale căror naraţiune se desfăşoară concomitent în actualitate, dimensiune temporală generată de subiect.

Statuaritatea frontală a personajelor, reprezentate în primul şi în al treilea compartiment al tripticului, vine să reflecte o stare culminantă a aspiraţiilor de întregire spirituală, în care Munca, Creaţia, Rodirea sunt considerate drept criterii esenţiale ale existenţei umane. Prin viziunea plastică generalizatoare a pictorului, aceste criterii capătă dimensiuni de simbol al coexistenţei şi contopirii omului cu natura, creând un imens spaţiu spiritualizat ce reflectă atenţia deosebită a creatorului faţă de esenţele şi rostul vieţii umane.

Motivele tripticului, care pot fi interpretate şi ca un subiect unitar, elucidează, graţie interacţiunilor conceptual-simbolice şi formale, anumite tendinţe de „simplificare" informativă a mesajului purtat de operă, dar, totodată, atinge şi conotaţii metaforice generalizatoare, ce relevă un univers spiritualizat, al cărui rost de împlinire este bazat pe creativitatea umană.

Fiind axat pe tradiţiile picturii murale, utilizate pe larg de către mai mulţi artişti plastici din Republica Moldova în anii '60, tripticul denotă o profundă cunoaştere a expresivităţii limbajului genului nominalizat. Astfel de particularităţi ca repartiţia frontală a componentelor compoziţiei, aplatizarea volumului obiectului de reprezentare, emanciparea energetismului în calitate de mijloc al expresiei formale şi semnificative vădesc un anumit grad de joncţiune a aspiraţiilor plastice ale pictorului cu plasticitatea specifică înlesnită de arta murală.

Un loc aparte în orchestrarea plastică a tripticului îi revine culorii. Ca valoare cognitivă, culoarea îşi asumă responsabilitatea de a purta principala informaţie, vizavi de lumea tangibilă, dar, totodată, este înzestrată şi cu conotaţii simbolice. Venind să semnifice curăţenie şi spiritualitate, fertilitate şi rodire, ea, culoarea, îndeplineşte suplimentar un rol esenţial de excludere a monotonismului în caracterul regizoral al întregului triptic şi legiferează concomitent raporturile coloristice ale structurii compoziţionale.

Prin caracterul de orchestrare a subiectului şi prin cel de realizare structural-compoziţională, tonală şi coloristică, tripticul *Fericirea lui Ion* se profilează ca operă-cheie în întreaga creaţie a lui Igor Vieru.

Ideea continuităţii spaţial-temporale, alături de ideea fericirii, este reflectată de către Igor Vieru şi în alt triptic din aceeaşi perioadă de creaţie – *Balada despre pământ* (1969-1970), în care, graţie caracterului specific de regizare a mijloacelor de expresie, imaginea poartă conotaţii simbolice. În acest serial de tablouri iluzionismul senzorial este modificat cu scopul atingerii unor valenţe generalizatoare, chemate să încorporeze viziuni mitice. Lirismul pornirilor spirituale proprii autorului se materializează pregnant, distinctiv, absorbind realul şi, totodată, transfigurându-l metaforic. Aceste particularităţi lirice ale personalităţii artistului s-au fructificat generos atât prin caracterul de ordonare subiectuală (care, ca şi în tripticul *Fericirea lui Ion,* îmbină descriptivul cu statuaritatea simbolică), precum şi prin caracterul de amplasare structurală a componentelor imaginii, a tratării spaţiale a acesteia. De menţionat că, aici, spaţialitatea tinde spre planimetricul formei şi, îndeosebi, al simbolismului accentuat al culorii.

Anii ’60 se conturează în creaţia lui Igor Vieru şi ca perioadă a devierii spre expresivitatea pronunţată a culorii. În operele create în perioada nominalizată nu mai întâlnim utilizarea expresivităţii clarobscurului în dimensiunile proprii lucrărilor lui din anii ’40-’50. Această opţiune a artistului pentru valorificarea expresiei culorii s-a făcut observată în mod evident în studiul *Iarna* (1959) şi s-a consolidat apoi în lucrările *În concediu* (1960) şi *Primăvara* (1962).

„Eliberarea” completamente de clarobscur s-a făcut simţită abia în tabloul *Parnice* (1964), unde culoarea este înzestrată cu valenţe expresive de luminozitate, care, la rândul ei, generează şi imprimă valori semantice întregii imagini.

Pentru viziunea plastică a artistului în perioada examinată este caracteristică realizarea formei prin utilizarea liniei „coloristice” bazate pe contrast. Linia în această perioadă a creaţiei apare pe rol de promovare a conturului formei, dar, totodată, şi ca exponent al umbrei, purtând în sine contraste provenite din culorile complementare. Utilizând expresia energetică proprie contrastelor nominalizate, autorul creează valori expresive majore, ce caracterizează întreaga imagine. Expresia plastică, în operele anilor ’60, este susţinută, în mare măsură, şi de caracterul de organizare structurală a elementelor compoziţiei. Concomitent, prin accentuarea expresiilor frontale – ale căror caracteristici spaţiale tridimensionale sunt facilitate de relaţiile raportuale ale diferenţelor de scară ale formelor şi ale diferenţelor energetice, parvenite ca rezultat al întâlnirii valenţelor reci şi a celor calde ale culorilor – autorului i-a reuşit atât dezvăluirea distinctivă a expresivităţilor bidimensionale, cât şi a celor tridimensionale. E de observat, în acest context, că tridimensionalitatea spaţială în lucrarea menţionată anterior este atinsă prin intermediul unor mijloace distinctive în comparaţie cu perioada de creaţie precedentă, în care clarobscurul era utilizat ca element primordial.

În pictura din perioada respectivă, atât contrastele coloristice, cât şi energetismul tensional propriu culorilor reci şi calde se profilează ca principali exponenţi ai spaţialităţii tridimensionale a tangibilului. Graţie acestora, imaginea se prezintă nu ca interpretare mimetică a lumii încon-

jurătoare, dar ca expresie artistică valoroasă prin sine însăşi.

În unele opere, urmărind obiecte de accentuare a planimetricului, Igor Vieru purcede la tratarea energetismului tensional, propriu culorii prin intermediul inversiei. Amplasând preponderent culoarea albastră în prim-plan, iar, în adâncime, culorile calde, autorul accentuează planimetricul, abandonând spaţialitatea iluzionistă. Procesul a facilitat includerea expresiilor tensionale ale câmpului tabloului în circuitul tensional formal al ansamblului, atribuindu-i operei valoare estetică majoră. O însemnătate majoră i se acordă, în această lucrare, ritmului formelor şi culorilor în calitate de exponent al ordonării planimetrice structurale a câmpului tabloului. După cum s-a menţionat anterior, coloritul constituie principala problemă ce a stat la baza aspiraţiilor pictorului în perioada examinată. Dacă în lucrarea precedentă sistemul coloristic al tabloului este axat pe utilizarea expresivităţii contrastului, favorizat de culorile complementare, apoi în studiul-tablou *Trei fraţi* (1965), al cărui subiect metaforic vine să poetizeze plaiul natal, coloritul ţine mai mult de expresivitatea contrastului valoric, care evidenţiază miracolul nuanţărilor semitonale şi poartă conotaţii lirice irepetabile. Modul de orchestrare coloristică a structurii compoziţionale, a elementelor ei componente, graţie utilizării expresivităţii valorice a energetismului galbenului din prim-plan – e vorba de un energetism traiectorial liniar, dirijat din adânc spre suprafaţa câmpului tabloului şi, totodată, de un energetism tensional centrifug –, a energetismului roşului palid în sine şi a energetismului culorii albastre de preponderenţă centripetă (care, totodată, este dirijată tensional în adânc), creează senzaţia unei structurări reliefate conform principiului culiselor, care, afirmând planimetricul câmpului tabloului, oglindeşte, în acelaşi timp, şi spaţialitatea tridimensională. Dar, concomitent, această spaţialitate tridimensională este orientată de către plastician să exprime atât mimesisul lumii tangibile, cât şi anumite valenţe de corelare plastică formală, generată prin intermediul întâlnirii formelor suprapuse şi al energetismelor tensionale ale culorilor.

Atât problema utilizării energetismului tensional al culorii ca mijloc de legiferare a structurii compoziţionale, cât şi alura semantică a acestora sunt abordate de către Igor Vieru şi în tabloul *Drumul din Cernoleuca* (1966), dar caracterul de orchestrare

Ion Creangă. Amintiri din copilărie, 1951

a „energetismelor" amintite diferă aici de caracterul de realizare plastică din lucrările precedente. În opera nominalizată, contrastul coloristic al complementarelor acţionează atât cu contrastele tonale, cât şi cu cele de scară ale elementelor compoziţiei, ale gestului de penel şi amprentei cuţitului, în vederea obţinerii unor concordanţe echilibrate ale structurii compoziţionale şi a unor tensiuni semantice dramatizante. Întâlnirile culorilor complementare nu numai promovează, ca în lucrările precedente, lirismul şi liniştea naturii şi a personajelor, dar şi creează tensiuni dramatice, ce reflectă o anume stare a naturii în evoluţia ei în timp. În această lucrare Igor Vieru revine la problema tratării spaţialităţii tridimensionale iluzorii (calitate specifică tangibilului senzorial), preponderent prin intermediul corelărilor traiectorial-liniare ale motivului, fără a expune obiectul de reprezentare unor transformări specifice, perspectivei aeriene.

Un loc aparte în lucrările în care dirijarea liniar-traiectorială de reflectare a spaţialităţii tridimensionale a tabloului acţionează împreună cu expresia contrastelor coloristice şi tonale îl ocupă, în cadrul creaţiei anilor '60, tabloul *Nucarii* (1967). Traiectoriile liniare ale motivului, utilizate de plastician cu o maximă orientare spre atingerea unei expresivităţi majore a structurii compoziţionale, încorporează în sine atât dramaturgia ritmică a câmpului de tablou, a reperelor şi orientărilor bidimensionale, cât şi orientările ce semnifică spaţialitatea, tridimensionalitatea iluzionistă. Anume aceste traiectorii liniare poartă conotaţiile spaţialităţii şi nicidecum tradiţionala perspectivă aeriană, abandonată demonstrativ şi conştient, în vederea depăşirii mimesisului şi atingerii unor expresii majore de tentă simbolică în procesul de „descriere" plastică a peisajului. Conotaţiile nucarilor albaştri, amplasaţi pe fundalul roşu-expresiv al dealurilor din adânc, contrastând cu negrul din prim-plan şi cu dinamica formelor în imaginea cerului, relevă opinii dramatice care oglindesc înţelegerea de către autor a legităţilor universale ale existenţei, fertilităţii şi ascendenţei temporale a structurilor materiale ale lumii şi reflectă un nou nivel de aprofundare al plasticianului în domeniul explorării posibilităţilor de expresie ale mijloacelor picturale în vederea contribuirii acestora la atingerea unor conotaţii tensionale majore.

Problema expresivităţii culorii şi a disonanţelor tonale formează, alături de problema utilizării contrastelor complementarelor, contrastului valoric şi contrastului de cantitate a culorii, chintesenţa aspiraţiilor coloristice ale lui Igor Vieru în anii '60. Aceste contraste favorizează în unele lucrări semantica lirică şi luminoasă specifică naturii, dar adesea şi dramatismul evoluţiei temporale.

Totodată, în lucrările din anii '60, plasticianul acordă o atenţie deosebită şi caracterului de structuralizare compoziţională a motivului. Un rol aparte îi revine, în acest context, utilizării energiilor traiectorial-liniare legiferatoare. În tabloul *Moara veche* (1967), traiectoriile liniare în baza cărora se orchestrează imaginea pământului ca „suport al imaginii" sunt expuse unor selectări riguroase în vederea atingerii unei expresii dinamice ce ar facilita puternice valori spaţial-temporale şi asociativ-semantice.

După cum menţionam anterior, una dintre preocupările de bază ale lui Igor Vieru din anii '60 o constituie corelaţia orientativă a imaginii în vederea integrării tensiunilor planimetrice ale câmpului tabloului cu spaţialitatea tridimensională iluzionistă. În diferite opere această preocupare este realizată de către plastician în mod diferit. Un exemplu de realizare a acesteia prin intermediul utilizării motivului lumii tangibile ni-l oferă tabloul *Sărbătoare la Cernoleuca* (1968), în care caracterul de tratare plastică a peisajului relevă anumite aspiraţii ale plasticianului, orientate spre redarea spaţialităţii tridimensionale iluzorii, pe când multitudinea de stindarde, prezente în imagine – elementele ce formează şiruri ritmice ordonate –, accentuează suprafaţa suportului, creând senzaţii de „stereoefect". În scopul atingerii unei integrităţi între planimetric şi tri-

dimensionalitatea spaţială, plasticianul purcede la un anumit grad de stilizare a lumii tangibile (aplatizarea arborilor, caselor) supunând-o unei dramaturgii ritmice bine ordonate. Această concordanţă este evidenţiată şi de caracterul structuralizării întregului motiv în câmpul tabloului – caracter distinctiv, parvenit drept consecinţă a utilizării specifice a liniei orizontului, amplasată în apropierea hotarului inferior al câmpului tabloului şi în imensitatea raportuală a cerului. Fâşia îngustă a peisajului rural profilează expresia monumentală a arborilor din primul plan, accentuând valoarea semantică a acestora în regizarea conotaţională a întregii opere, iar cerul, prin expresia contrastantă cantitativă, are un rol de fundal ce reflectă simbolismul semantic al arborilor din primul plan şi, totodată, îmbinând, în aceeaşi măsură, expresii atât planimetrice, cât şi spaţiale, întregeşte componentele structurii compoziţionale într-un tot unitar.

O însemnătate deosebită în orchestrarea ritmică a acestei lucrări o are procedeul segmentării tulpinilor copacilor din primul plan, atins pe verticală, prin intermediul panglicilor amplasate spiraloidal – moment observat de ochiul ager al plasticianului în viaţa înconjurătoare, dar care este promovat conştient de autor ca element simbolic ce are o puternică forţă semantică, fiind bazat pe tangenţe genealogice din mitologia protoistorică şi din creativitatea plastică a secolului al XX-lea. (În acest context, amintim semantica fascinantă a *Coloanei infinitului* de Constantin Brâncuşi, *Fluturi în zbor* de Gheorghe Apostu...).

Principiul acesta de realizare a legăturilor dintre expresivitatea suprafeţei câmpului tabloului şi tridimensionalitatea spaţială iluzorie este aplicat mai pregnant în lucrarea *Vremea logodnelor* (1970), în care Igor Vieru, prin excluderea reprezentării pământului în afara câmpului tabloului, accentuează expresia unor infinituri romantice şi pline de taină ale universului celest. În consecinţă, structura compoziţională a motivului arborilor şi al fetiţei reprezentate în prim-planul tabloului, ating sonorităţi semantico-simbolice şi, concomitent cu „anatomia” cerului şi a păsărilor în zbor, îndeplinesc funcţia de repartiţie raportuală sintetică în hotarele câmpului tabloului, asumându-şi, în acelaşi timp, şi conotaţii spaţial-temporale. Realizată conform contrastului valoric provenit din culorile albastru şi alb, având ca accent tonal negrul pomului din extrema dreaptă a pânzei – culoare ce poartă vădite funcţii simbolice – opera nominalizată pune în evidenţă abordări semantice novatoare, care includ în tabloul bazat pe tangibilul senzorial note conceptuale, ce vor fi explorate plenar de plastician în etapa următoare a creaţiei. Tot în această lucrare se profilează clar unele tendinţe a căror cale evoluţionistă se poate înregistra începând cu tabloul *Vetre calde* (1964). Ca tendinţă, „ruperea” spaţială urmăreşte aici scopul evidenţierii formei obiectului esenţial, acesta având o însemnătate primordială pentru semantica operei. Această „rupere” se efectuează, în *Vremea logodnelor*, prin intermediul culorii albe, care în tablou îndeplineşte funcţii formal-structurale, dar, concomitent, şi funcţii conotaţional-simbolice, generând alura spiritualizantă a operei.

În lucrarea *Pere neculese* (1965), alegerea de către pictor a unui unghi de privire foarte înalt a permis o proiectare aproape topologică a obiectului de reprezentare. Motivul livezii în toamnă, ce a stat la baza imaginii, este compus structural conform aspiraţiilor de repartiţie a componentelor lumii reale, dar transfigurate premeditat de autor, urmărindu-se scopul atingerii unei impresii predominant planimetrice, în cadrul căreia spaţialitatea este generată de expresia suprapunerii conform metodei culiselor şi a corelaţiei figură – fundal. Tot în această lucrare, Igor Vieru utilizează pe deplin corelaţia liniei şi a petei tonal-coloristice ca mijloc de realizare ritmică a câmpului tabloului – procedeu ce va da naştere, mai târziu, în tabloul *Amândoi* (1968), unor expresii generalizatoare de vastă anvergură formală şi semantică.

În anii ’60 problema expresiei materialului plastic se constituie ca una primordială şi în grafica lui Igor Vieru. În *Portretul soţiei* (1962), se face simţită o dirijare distinctivă a expresivităţii oferite de cărbune ca mijloc plastic. Statuaritatea reprezentativă a modelului confirmă evoluţia viziunilor lui Igor Vieru asupra lumii, viziuni formate în cadrul ambianţei artistice a timpului. Narativitatea subiectuală caracteristică pentru studiile grafice din anii ’40-’50 evoluează pe făgaşul atingerii unei sonorităţi reprezentative, în care statuaritatea şi frontalismul amplasării modelului în foaie sunt chemate să asigure un anumit nivel semantic ce reflectă rolul omului în univers. Acelaşi scop determină şi o anumită dramaturgie a componentelor structurii compoziţionale a imaginii, dar şi alegerea cărbunelui ca material plastic, care este tratat expresiv, prin tuşe dense, compacte, ce asigură o anumită energie tensională a petei tonale şi relevă monumentalitatea chipului. Caracterul de orchestrare a expresivităţii albului ca fundal spaţial şi a luminii frontale ca exponent al corelaţiilor de clarobscur asigură întregii foi un înalt grad de luminozitate, favorizând semantica întregii imagini.

Se cere de menţionat că foile grafice ale lui Igor Vieru, desenele lui se caracterizează printr-o riguroasă selectare ordonatorie a structurii compoziţionale şi a corelaţiei de negru-alb. În desenul *Condriţa* (1963), structuralizarea elementelor compoziţiei este strict determinată de intervenţia spiritului autorului asupra valorilor raportuale din lumea înconjurătoare, în vederea atingerii unei armonii în repartiţia lor, generând ritmuri integrative şi sonorităţi de luminozitate la interferenţa dintre negru şi alb.

În acelaşi timp, dacă în foile grafice de şevalet este evidentă o selectare riguroasă a componentelor structurii compoziţionale bazate pe motivele oferite de natură, apoi în grafica de carte din prima jumătate a anilor ’60 se face simţită o improvizare oarecum liberă, obţinută prin intermediul utilizării expresiei peniţei şi a tuşului, relevând o anumită îmbinare a motivelor tangibilului, ordonate conform principiului de culise. În această ordine de idei, sunt semnificative ilustraţiile la cartea **Poezii** de M. Eminescu (1963), dar şi mai accentuat, – ilustraţiile la revista literară *Nistru* (1964). Această libertate improvizatoare este orientată spre atingerea unor expresii monumentale în tripticul *Inima cântă* (1964), în care tehnica de executare – linogravura – i-a dictat autorului anumite restricţii, austeritate în corelarea petei de ton şi a liniei.

Ideea de triptic s-a fructificat în grafica anilor ’60 şi în lucrarea *Ctitorii satului* (1967), executată în tehnica linogravurii. Demersul graficianului s-a soldat cu atingerea unor sonorităţi distinctive ale relaţiilor între alb şi negru, element mimetic bazat pe tangibil şi pe inserarea în pata acestor tonalităţi contrastuale a elementelor folclorice ornamentale, utilizate, de altfel, în acelaşi timp şi în pictură.

Tipajul grotesc pătrunde în atenţia plasticianului şi mai târziu, în ilustraţiile la povestea *Dănilă Prepeleac* (1974) de Ion Creangă, dar linia în aceste ilustraţii este de altă expresie. De rând cu pata tonală, ea conlucrează în vederea constituirii imaginii obiectuale şi a atingerii unei sonorităţi semantice degajate.

Creaţia lui Igor Vieru de la începutul anilor ’70 se caracterizează prin continuarea ideilor plastice valorizate de artist în pictura şi grafica decadei precedente.

Portretul lui Andrei Lupan (1970) vine să continue realizările precedente ale plasticianului în portretele lui Grigore Vieru, Ion Creangă, Barbu Lăutaru atât printr-o vădită îmbinare a expresiei subiectuale şi a simbolului, cât şi printr-o anumită concordanţă a planimetricului şi a spaţialităţii, generate de caracterul de structurare plastică a imaginii şi, îndeosebi, de expresia coloristică. O însemnătate mare în aceste lucrări îl are energetismul gestual de operare cu materialul coloristic.

Experimentele plastice amintite sunt continuate şi în *Portretul lui Pavel Boţu* (1973), în care este

evidentă tendinţa de „spaţializare" tridimensională, redată prin utilizarea impulsivităţii energetice a culorii. Spaţialitatea acestei lucrări posedă particularităţi distinctive şi este dirijată de autor nu atât spre atingerea unor sugestii obiectuale, cât spre formarea unui fundal impulsiv, în care pata se obiectizează ca exponent obiectual şi, totodată, ca formă structurală şi semantică.

Problema petei de culoare ca element principal al imaginii, dar şi ca formă cognitivă ce poartă informaţie obiectuală despre tangibil, se regăseşte în opera lui Igor Vieru din anii '70.

Generalizând aspiraţiile tematice ale artistului, putem conchide că întreaga-i creaţie a fost orientată spre abordarea unei singure teme: omul şi natura. Deloc întâmplătoare este tendinţa autorului de a-şi compartimenta creaţia în câteva cicluri mari, printre care se evidenţiază seria *Om şi Pom,* în care este reliefată concordanţa specifică a ţăranului moldovean cu natura şi valorificarea acestuia prin muncă.

E cazul să remarcăm că anii '60 – prima jumătate a anilor '70 este perioada cea mai fructuoasă şi cea mai romantică a creaţiei lui Igor Vieru. În toate lucrările de atunci se profilează distinct viziunea optimistă asupra lumii, asupra rolului făuritor al Omului în procesul de valorificare materială şi spirituală a universului.

Pe parcursul acestei perioade plasticianul îşi conturează pronunţat propriul făgaş artistic prin care va marca începutul unei întregi branşe în gândirea plastică de la noi. Esenţele acestui făgaş sunt axate pe opţiuni axiologice de reflectare prin intermediul sintaxei limbajului plastic a unor valori semantice de nuanţă lirică, ce facilitează readucerea în actualitate a unor valenţe ale mentalităţii mitice de sacralizare a universului modern.

Această revenire, dar totodată şi ascendenţă spre mit, se prezintă ca o materializare firească a evoluţiei creatorului, o consecinţă a aprofundării gândirii şi a „realizării" artistice a acestuia. Într-un anumit mod, creaţia lui Igor Vieru confirmă ideile lui Thomas Mann şi spusele mai recente ale academicianului Mihai Cimpoi, cum că *...oricare ar fi drumul pe care-l alege, un mare creator ajunge la mit, ca la cea mai înaltă cotă a gândirii poetice*[2]. Cazul lui Igor Vieru nu este unicul de acest fel în spaţiul plastic de la noi. Este de ajuns să menţionăm creaţia lui Mihai Grecu, îndeosebi pânzele din anii '70, în care gândirea mitică persistă în abundenţă.

În operele lui Igor Vieru din perioada dată se accentuează nu atât corelaţiile „spectacolului" narativ, cât valoarea simbolică a imaginii, profilându-se pronunţat categoria subiectului-simbol. Categoria respectivă semnifică coexistenţa şi contopirea omului cu ambianţa înconjurătoare, cu natura, creând imaginea unui spaţiu spiritualizat a cărui axă sugerează fiinţa şi creaţia umană. Un rol deosebit în regia cognitivă a operelor o are expresia culorii utilizate în calitate de exponent al obiectului, dar, totodată, şi în calitate de mijloc plastic informativ cu pronunţate valori simbolice. Întregul registru de mijloace ale limbajului plastic este supus unor transfigurări operaţionale esenţiale, orientate spre germinarea şi elaborarea unor echivalenţe de valoare mitică, care ar reprezenta, prin intermediul imaginii plastice, idei generalizatoare de sacralizare a umanului şi a ambianţei în care vieţuieşte şi activează omul.

* * *

Rămânând pe parcursul întregii vieţi un spirit romantic, Igor Vieru, prin creaţia din ultima decadă a activităţii sale, relevă, totuşi, şi unele note dramatice. Acestea se fac simţite începând cu anul 1975 şi au persistat până în 1988, când maestrul a trecut la cele veşnice, iar opera lui a rămas să lumineze în posteritate ca simbol al unor timpuri şi al aspiraţiilor creatorului. Lucrările lui Igor Vieru din această perioadă relevă tendinţe prin care şi-au găsit realizare plastică valenţele de profunzime ale existenţei umane.

Deja în tabloul *Griji de primăvară (*1975), alături de viziunea romantică, poetizată a universului,

proprie plasticianului, se conturează şi anumite nuanţe de dramatism, punctate atât prin caracterul de structuralizare plastică a motivului, cât şi prin dramaturgia contrastelor tonale şi, îndeosebi, prin semantismul profund al gamei coloristice. În acest tablou pictorul nu mai este preocupat de orchestrarea raportuală, de coexistenţa formal-legiferatoare a componentelor structurii compoziţionale, în care acesteia i se acordă atenţie în etapele premergătoare de creaţie. E adevărat că nota respectivă persistă şi în această perioadă în opera artistului, acum însă accentul se pune pe semantica culorii şi a contrastelor tonale, care invocă valenţe ale unor trăiri dramatice intense.

Faptul aprofundării viziunii asupra lumii îl confirmă şi lucrările *Vânturi basarabene* (1979), *Pasăre în alertă* (1979), *Ulmul satului* (1980), şi, îndeosebi, *A fost război* (1983).

Lucrările din perioada anilor 1975-1988 nu fac dovada unor modificări esenţiale ale limbajului plastic. Mijloacele de expresie sunt utilizate de artist aproximativ în acelaşi registru de concordanţe ca şi mai înainte. Demarcarea acestei ultime perioade într-o etapă aparte este motivată, preponderent, de caracterul aspiraţiilor tematice ale lui Igor Vieru din aceşti ani şi de caracterul de tratare plastică a motivului. Ar fi incorect însă dacă am afirma că această ultimă etapă de creaţie a maestrului se distinge, pe de o parte, numai prin viziuni dramatice, iar pe de alta, printr-o totală abandonare a lirismului şi romantismului optimist specifice perioadei premergătoare. Or, în răstimpul dat, de sub penelul maestrului „au ieşit" astfel de opere ca *Mama pâine albă coace..., Dimineaţă, Primăvara la Cernoleuca, Anotimpurile tinereţii, Drăgaica* şi multe alte lucrări în care valenţele lirice creează fondul semantic al operei.

Anume această corelaţie a viziunilor dramatice şi a lirismului romantic, implementat atât de statornic în lucrările pictorului, împiedică în mod cert delimitarea creaţiei plasticianului, după 1975, într-o etapă strict demarcabilă, or, la Igor Vieru remarcăm o anumită fluiditate între perioadele de creaţie din faza maturităţii: 1960-1975 şi 1975-1988.

Chintesenţa celei de a treia perioade de creaţie a lui Igor Vieru este materializată în tabloul *Visele Victoriei. Mai 1945* (1975), în care autorul realizează o simbioză ideatică a semanticii dramatice şi a celei lirico-optimiste. Ambele laturi semantice se vor fructifica în lucrări în care, pe de o parte, se va realiza o aprofundare a viziunii artistului asupra esenţelor existenţei umane şi a valorilor spirituale, iar pe de alta, se va reflecta, prin intermediul operei picturale, visul de împlinire, lirico-romantic, al autorului ce rezidă în contactul nemijlocit al acestuia cu natura, viaţa şi arta.

Tablourile *Pasăre în alertă* (1976), *Vânturi basarabene* (1979), *Moartea salcâmilor* (1979), *Ulmul satului* (1980), *Meşterul Manole* (1983), *Toamna la Cernoleuca* (1984) se prezintă nu numai ca o realizare a problemelor de ordin artistico-plastic, ce l-au frământat pe autor, ci se constituie într-un profund mesaj de concepţie de viaţă, de creaţie, în care este evidentă naraţiunea semantico-dramatică.

Motivul unei rădăcini de arbore transplantat în spaţiul celest din tabloul *Pasăre în alertă* vine să simbolizeze drama trecerii în nefiinţă. Contrastele de negru şi alb, tratarea formei, expresivitatea formatului dreptunghiular, dirijat tensional pe verticală, poartă un mesaj mai mult simbolic decât unul descriptiv.

Aceeaşi „caligrafie" a trecerii în timp, a descompunerii structurilor materiale şi a transformării lor în tensiuni purificatoare ale universului parvine şi în tablourile *Vânturi basarabene* şi *Moartea salcâmilor.*

Fiind un plastician în creaţia căruia naraţiunea ocupă un loc aparte, Igor Vieru nu se limitează numai la expresivitatea plastică şi la posibilităţile informative ale acestui mijloc de expresie.

În tabloul *Toamna la Cernoleuca* semantica motivului poartă conotaţii expresive complexe, graţie unei orchestrări stricte a contrastelor

tonale şi coloristice, a repartiţiei lor în câmpul tabloului, a corelaţiilor planimetrice şi spaţiale, generate de tensiunile energetice ale culorii şi ale tonului. Semantismul dramatic al operei este creat anume de aceste întâlniri ale mijloacelor de expresie. Naraţiunii subiectuale – motivului – îi revine funcţia de catalizator al conotaţiilor obiectuale.

Cea mai dramatică operă din ciclul lucrărilor executate în ultima perioadă a vieţii plasticianului este, poate, tabloul *A fost război* (1983), în care, prin intermediul utilizării disonanţelor tonal-spaţiale ce contravin legităţilor perspectivei aeriene, prin tratarea specifică motivului, a naraţiunii subiectuale, autorul atinge expresii metaforice de o puternică expresie dramatică. Ţinând seama de aceste valorificări plastice ale expresiei dramei ca parte componentă a lumii, a existenţei umane, iar mai general, a caracterului evoluţiei structurilor materiale în univers, afirmăm totuşi că chiar şi această ultimă etapă a vieţii artistului e marcată de spiritul romantic al acestuia, de harul lui luminos, de dragostea de frumos.

Tablourile *Primăvara la Cernoleuca, Mama pâine albă coace..., Roada, Anotimpurile tinereţii, Drăgaica, In poiană, Câte ceva despre oameni şi cai,* datând din ultimii ani ai vieţii, relevă această dragoste pe deplin.

În lucrările de grafică din această perioadă se fac simţite aceleaşi tendinţe de continuare, dar, totodată, şi de diversificare a expresiei limbajului plastic. Căutările din aceşti ani se fructifică cu noi foi grafice de şevalet şi de carte. Cele mai semnificative sunt: *Biserica mănăstirii Rudi* (1975), ilustraţiile la poemul *Călin* (1976) şi ilustraţiile la poezia *Împărat şi proletar* (1977) de M. Eminescu, ilustraţiile la povestirea *Vasile Porojan* (1978) de V. Alecsandri.

În *Portretul lui Dimitrie Cantemir,* pata tonală de negru este „sfârtecată" de expresivitatea albului rezultat din scoaterea energetică – prin intermediul cuţitului – a linoleumului în procesul de realizare a matricei operei. În consecinţă, imaginea emană valori semantice de un înalt dramatism, punând în lumină figura unei personalităţi istorice a cărei viaţă s-a consumat în timpuri de restrişte, în momente decisive ale istoriei.

În *Sent André,* plasticianul continuă selectarea din lumea tangibilă a valorilor plastice care ar facilita o repartiţie maximă a motivului în câmpul imaginii, o concordanţă armonioasă a elementelor structurii compoziţionale în vederea obţinerii unei sonorităţi specifice a întâlnirilor dintre albul hârtiei şi negrul materialului plastic. Probleme similare au fost abordate de către plastician şi în foaia *Condriţa,* probleme care favorizează atingerea unei luminozităţi spaţiale expresive.

Un loc aparte în cavalcada grafică din anii '70 îl ocupă foaia *Biserica mănăstirii Rudi,* în cadrul căreia caracterul de organizare structurală, generat de utilizarea unui unghi foarte jos de privire asupra motivului, favorizează atingerea unei expresii monumentale a edificiului istoric, încadrându-l în şirul de valori oferite de continuitatea spaţial-temporală. O însemnătate deosebită în această lucrare îl are caracterul corelaţiilor liniare, care evoluează între linia subţire, ce conturează detaliile arhitecturale, şi linia groasă, expresivă – linie subordonată ritmic, care trece în pată tonală, cu semnificaţii de umbră şi siluetă de *contre-jour*.

Printr-un profund lirism semantic se caracterizează ilustraţiile la poemul *Călin* de M. Eminescu, în care linia grafică, conlucrând cu pata tonală, proiectează un univers romantic inspirat de creaţia marelui poet. Cu totul altfel se prezintă aceste mijloace de expresie în *Împărat şi proletar*, în care contrastul tonal, creat între expresivitatea liniei şi a petei tonale, alături de puternica dinamică generată de structura compoziţională, emană energii de înaltă tensiune dramatică.

Igor Vieru utilizează dinamica în funcţie de esenţa structurii compoziţionale şi în ilustraţiile la povestea *Vasile Porojan* de V. Alecsandri, în

Cărare de pădure

care, prin acest procedeu, este exprimat vitalismul narativ al subiectului.

Un capitol aparte îl constituie ilustraţiile la povestea *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă, *Guguţă – căpitan de corabie* (1979) şi *Cuşma lui Guguţă* (1979) de S. Vangheli, în care Igor Vieru se prezintă ca un profund cunoscător al psihologiei copiilor. Ilustraţiile sunt realizate într-o cheie stilistică bazată pe motive oferite de realitatea înconjurătoare în care metafora, contrastul raportual al componentelor compoziţiei vin să completeze textul.

În anii ’80, grafica de carte a lui Igor Vieru evoluează predominant spre expresia spaţiului topografic, a stilizării formei conform tradiţiilor preluate din creaţia populară şi, mai concret, din arta icoanelor pe sticlă, în care se utilizează expresivitatea petei decorative de culoare, linia, accentul tonal. În acest context sunt semnificative ilustraţiile la povestea *Făt-Frumos şi soarele* (1982), în care Igor Vieru, rămânând fidel naraţiunii, repartizează componentele structurii compoziţionale conform culiselor, favorizând expresia întregului câmp al foii. Un rol însemnat în dramaturgia semantică a ilustraţiilor îi revine simbolismului culorii.

În grafică, drumul parcurs de Igor Vieru s-a încununat cu realizări remarcabile atât în procesul de însuşire a posibilităţilor de operare cu materialul plastic, cât şi cu mijloacele de expresie. Fiind un bun desenator, Igor Vieru a căutat în permanenţă să implementeze – atât în foile grafice de şevalet (desene în creion, cărbune, sanguină, pastel, grafică în tuş, cu peniţă sau pensulă, acuarelă, litogravură), cât şi în grafica de carte – aspiraţiile personale coordonate cu posibilităţile de expresie ale acestui gen al artelor plastice.

Grafica în creaţia lui Igor Vieru a evoluat paralel cu pictura, completându-se una pe alta şi fiind dirijate de dorinţa plasticianului de a-şi făuri un făgaş stilistic avansat, generat de aspiraţiile plastice ale timpului.

Definim în această perioadă a creaţiei lui Igor Vieru unele simbioze atât de ordin sintactic, cât şi axiologic. La cele de ordin axiologic ne-am referit mai sus, menţionând coexistenţa în operele plasticianului a semanticii lirice cu cea de ordin dramatic. Cât priveşte problemele sintaxei limbajului, punem în lumină conlucrarea în această perioadă a două filiere distinctive de reflectare plastică a lumii: una bazată pe tradiţia impresionistă, dar modificată de autor prin incursiuni coloristice vădit simbolice (*Fetele cu mingea*, 1975, *Mărţişor*, 1975), şi alta – pe racordări contrastante ale petelor locale şi texturale cu valenţe expresioniste ale culorilor simbolice care îndeplinesc funcţii de accent coloristic şi de centru compoziţional formal şi semantic (*Sărbătoare la Cernoleuca, Câte ceva despre oameni şi cai, Toamna la Cernoleuca*).

Aceste simbioze de ordin sintactic şi axiologic reflectă vădit tendinţe şi orientări ale creatorului de a optimiza atât expresia formală, cât şi cea semantică ale operei picturale. Totodată, întregul spectru de renovări sintactice şi axiologice este chemat, ca şi în perioadele anterioare, să proslăvească plaiul natal prin imagini memorabile ale unui univers spiritual polivalent.

Eugenia DODON
Anatol CIOBANU

O EXCELENTĂ MONOGRAFIE

Motto: „*Pe pământ străvechi şi magic,*
Numai dînsa ni-i stăpînă,
Limba neamului meu dacic:
Limba noastră cea română!"
(Gr. Vieru)

Sub îngrijirea Editurii Junimea din Iaşi, acum doi ani, a apărut un studiu de excepţie „Limba română în documentele administrative din Transilvania, Banat şi Bucovina (1750-1830)", semnat de Ecaterina Ţaranu.

Se ştie că aceste trei ţinuturi au avut o dezvoltare aparte, spre deosebire de Moldova şi Ţara Românească, fiind influenţate sub toate aspectele, în special, din punct de vedere lingvistic, în perioada stăpînirii austro-ungare a Ardealului şi a Banatului. Cucerită de unguri încă din sec. al X-lea cu forţa armelor, Transilvania a suportat impunerea administraţiei maghiare (mai tîrziu, austro-ungare). De asemenea, limba română a fost influenţată atît de limba maghiară, cît şi de cea a etnicilor germani – saşi şi şvabi – stabiliţi în Transilvania, dar şi a celor cehi, slovaci, sîrbi, croaţi etc.

Transilvania, fiind ţinutul românesc cu cei mai mulţi etnici care, la rîndul lor, în anii 1750-1830, perioadă dinaintea răscoalei lui Horia, Cloşca şi Crişan şi a revoluţiei din 1848, au exercitat influenţă şi asupra limbii, întrucît stilul de administrare era impus de stăpînitori. Fără îndoială, frămîntările social-politice din cele trei provincii româneşti şi-au lăsat amprenta şi asupra evoluţiei limbii române, fapt reliefat în mod elocvent în prezenta lucrare.

Cu toate dorinţele austro-ungurilor de a stăpîni cît mai mult întinderile româneşti, forma de guvernare o constituiau ordonanţele imperiale traduse din germană în maghiară (era vorba de legi, dispoziţii, ordine, fiscalitate etc.).

De-a lungul existenţei sale, Banatul a fost dominat de austro-unguri şi de turci. Aici s-a reflectat simţitor influenţa limbilor germană, maghiară, sîrbă etc. Marea majoritate a acestui ţinut cunoaşte cel puţin două limbi, cu precădere maghiara şi germana, dar cu influenţe ale dialectului sîrbesc.

Este remarcabil faptul că multe secole atît în Transilvania, cît şi în Banat limba latină era bine cunoscută datorită bisericilor, unde serviciile divine se făceau în latină şi ordonanţele imperiale erau lipite pe uşile bisericilor.

Această incursiune istorică face mai accesibilă informaţia pe care o prezintă autoarea cărţii recenzate.

Analiza faptelor de limbă în perioada indicată constituie obiectivul esenţial, pe care îl realizează autoarea, excluzînd intenţionat materialul atît despre starea social-politică a acestor provincii aflate sub ocupaţie străină, cît şi despre alte evenimente politice: desprinderea Bucovinei din trupul Moldovei şi asasinarea domnitorului Grigore Ghica; Proclamaţia de la Islaz; Răscoala lui Tudor Vladimirescu; Cîmpia Libertăţii de la Blaj; Eteria lui Ipsilanti etc.

O privire de ansamblu ne conduce la gîndul că această lucrare poate fi comparată cu un atlas lingvistic al celor trei ţinuturi ale României, în care descoperi un adevărat tezaur pentru ulterioarele cercetări, ce ţin de acest domeniu.

Încă din primele pagini ale cărţii, chiar şi un cititor mai puţin avizat în problemă, îşi va da seama că **limba** este aidoma unui izvor nesecat. Numai identificîndu-l, va constata lesne că acesta se varsă într-un pîrîu, pîrîul – într-un rîu, rîul – într-un fluviu, fluviul – într-o mare şi marea – într-un ocean.

Luînd ca reper investigaţiile acad. Al.Rosetti, B. Cazacu, L.Onu ş.a. privind istoria limbii române şi stilurile ei, autoarea stăruie asupra diverselor caracteristici ale stilului administrativ.

Problema stilului în general, a celor funcţionale în special este

examinată într-o corelaţie prioritară cu stilul limbii întregului popor şi cu cel al vorbirii, pe de o parte, şi stilul limbii literare normate, pe de altă parte. Lucrarea se axează pe studiile lingviştilor notorii: F. de Saussure, Ch. Bally, I. Coteanu, P. Diaconescu, Şt. Munteanu, Gh.Bulgăr ş.a.

E.Ţaranu argumentează ideea că stilul unui mesaj trebuie să fie întocmit în corespundere cu unele rigori ale limbii. A adera la un anume stil funcţional înseamnă a fi într-o interdependenţă directă cu normele impuse sau de emiţător, sau de referent, sau de destinatar. Unul dintre aceşti trei factori ai comunicării este mereu dominant.

Deşi despre stilurile funcţionale s-a scris mult, semnatara acestei lucrări reia în discuţie subiectul pe cît de controversat, pe atît de important, fapt deloc întîmplător. În accepţia autoarei, normele stilurilor funcţionale pentru fiecare „destinaţie specială" se stabilesc dificil, de aceea unul dintre criteriile primordiale şi deocamdată cel mai sigur este cel de **expresivitate – nonexpresivitate** (p. 18). Totodată, admitem întrebarea firească pe care E.Ţaranu o adresează cititorului: „În ce măsură se poate accepta o totală inexpresivitate pentru multe din aşa-zisele ştiinţe umaniste sau pentru unele ordine, dispoziţii, memorii, procese-verbale de constatare, dări de seamă etc. Acestea conţin multe formulări conotative, avînd în acelaşi timp şi o oarecare expresivitate" (p. 19).

E. Ţaranu defineşte trăsăturile stilului administrativ din perspectiva actului de comunicare, ce rămîne a fi într-o conexiune permanentă dintre emiţător şi destinatar. De stilul administrativ ţin textele redactate după următoarele variante:

– societate (emiţător) – individ (destinatar): legi, decrete, memorii, autobiografii, sesizări, propuneri, reclamaţii, dări de seamă, rapoarte, procese-verbale etc.;

– individ (emiţător) – individ (destinatar): contracte civile (de muncă, de împrumut, de moştenire etc.);

– societate (emiţător) – societate (destinatar): contracte oficiale.

Se relevă, aşadar, rolul emiţătorului şi al destinatarului, elemente ale unor funcţii sociale.

În cele din urmă, autoarea demonstrează că stilul administrativ este unul labil, supus întruna schimbării, mai ales la nivel lexical. Nu încape îndoială că evoluţia istorică a societăţii (organizarea ei statală) se răsfrînge nemijlocit asupra particularităţilor stilului administrativ. De exemplu, mesajele au o structură tipică, fapte de limbă, stereotipe la nivel de lexic, morfologie şi sintaxă, repetîndu-se cu insistenţă. Astfel, stilul administrativ reprezintă un statut *sui-generis* bine fixat în limba română literară care, în ordine istorică, a apărut primul (p. 29).

Analiza documentelor din anii 1750-1830 îi oferă autoarei posibilitatea de a sesiza legătura indisolubilă dintre conţinutul acestora cu istoria Transilvaniei din perioada respectivă. Pe un grupaj de texte cu referire la cele trei ţinuturi româneşti într-un anume timp, E.Ţaranu argumentează particularităţile lexico-gramaticale ale stilului administrativ. Mesajul, specificul, individualitatea stilului administrativ dictează utilizarea cutărei sau cutărei părţi de vorbire.

Cititorul ia cunoştinţă de evoluţia părţilor de vorbire frecvente (substantiv, diverse categorii de pronume, numeral, verb şi modurile lui, conjunctiv şi condiţional, folosirea viitorului în loc de prezent în Codurile de Procedură Penală ş.a.).

Pare deosebit de edificatoare şi demnă de reţinut concluzia autoarei că „stilul administrativ din această etapă se situează într-o fază de căutare, de tranziţie, în care elementele culte, latineşti, savante, în special, se combină atît în lexic, cît şi în domeniul gramatical cu cele populare şi regionale" (p. 45). E de la sine înţeles că se conturează cîteva tendinţe esenţiale ale stilului administrativ, ce cu timpul vor deveni norme.

În sintaxă, de asemenea, se profilează anumite particularităţi specifice. După cum constată E. Ţaranu, textele administrative au o frază lungă, complicată, cu o topică diferită de cea a limbii vorbite. Se

are în vedere caracterul particular al sintaxei documentelor din perioada examinată, ce rezidă în diferenţele de topică, în numeroasele dislocări sintactice, în exprimarea redundantă, în reluările de orice fel se menţine, de fapt, topica frazei latine (p. 53). În stilul administrativ e o abundenţă a unităţilor de tip atributiv, de asemenea sînt prezente diverse tipuri de subordonate circumstanţiale.

Plecînd de la cercetările efectuate de Gh.Bulgăr, P. Diaconescu, M. Avram, V. Guţu-Romalo vizînd sintaxa frazei, autoarea descrie varietatea mijloacelor de exprimare a raporturilor sintactice în limba documentelor administrative cercetate. Se ajunge la concluzia că „sintaxa documentelor studiate se supune, aproape total, normelor în vigoare în cea de-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea" (p. 73).

Această concluzie autentică este foarte utilă pentru sintaxişti care pot să se familiarizeze cu structura frazei într-un stil mai puţin cercetat, pe un material concret de limbă română. Ideea despre exprimarea lipsită de concizie, despre construcţiile sintactice confuze, ce persistă vreme îndelungată, se desprinde din analiza meticuloasă a documentelor oficiale. În consecinţă, autoarea aderă la opinia lingviştilor că „în cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea stilul administrativ este mai puţin evoluat decît alte varietăţi funcţionale ale limbii române" (p. 74).

Capitolul „Lexic" conţine un material adecvat şi vine în sprijinul afirmaţiei cum că prezenţa unui fond de cuvinte deosebit pentru exprimarea noţiunilor necesare în această sferă a comunicării face ca stilurile să se diferenţieze între ele (p. 75).

Întemeindu-se pe constatările ştiinţifice anterioare despre căile de formare a terminologiei administrative (folosirea cuvintelor din fondul tradiţional al limbii comune, fie cu sensul curent, fie cu alt sens, uneori calchiat, şi prin împrumut), autoarea conchide că, în calitate de termeni, se utilizează, preponderent, împrumuturile neologice recente. În limba comună numărul cuvintelor specializate este mai redus, deşi mulţi termeni în limbajul administrativ au căpătat accepţiuni specializate.

Meritul autoarei constă în eşalonarea unui mare număr de termeni excerptaţi din documentele cercetate şi care au pătruns din limba comună. E vorba de termeni specializaţi sau de accepţiuni specializate, ce reflectă activităţi administrative şi juridice: decrete, legi, învoieli, relaţii de familie, ranguri, ierarhie socială, ocupaţii etc. În capitol se expune un material valoros pentru filologi şi jurişti, din care aflăm că terminologia tradiţională conţine straturi lexicale ce diferă ca vechime şi origine. E vorba de termeni moşteniţi din latină, utilizaţi într-o accepţiune specializată înainte de apariţia primelor texte juridice (**judeca, jura, lege, martor** etc.), adăugîndu-li-se unele împrumuturi vechi slave (**dijmă, jalbă**) şi maghiare (**bir, vamă**).

Evident, după concluziile autoarei, majoritatea termenilor de limbă comună o constituie cuvintele preluate din limbajul curent, ce au căpătat, aşa cum am subliniat mai înainte, unele accepţiuni specializate odată cu dezvoltarea societăţii şi, implicit, a activităţilor în domeniul vieţii publice. Unii dintre aceşti termeni, susţine E.Ţaranu, pot fi regăsiţi în vorbirea populară. Astfel de termeni vor constitui baza dubletelor sau a seriei lor sinonimice, apărînd deseori ca elemente explicative în glosarele, destul de numeroase, ce încearcă să facă traductibile o serie de neologisme.

Ţinînd cont de cercetările lingviştilor G.Ivănescu, D.Ursu şi N.A. Ursu despre evoluţia limbii literare în sec. al XVIII-lea şi în primele decenii ale sec. al XIX-lea, în Transilvania, în Banat, şi după 1755 – în Bucovina, E.Ţaranu afirmă că, în urma realităţilor sociale diferite, a traducerilor, a diverselor surse de influenţă, terminologia administrativă din Transilvania se caracterizează prin trăsături proprii distincte. Aceasta şi o face să se deosebească întrucîtva de terminologia administrativă a timpului din celelalte Principate.

Un fapt destul de relevant pentru lexicul administrativ din Principate de la începutul sec. al XIX-lea este că

turcismele se situează pe prim-plan. Acestea denumesc funcţii sociale, obiecte concrete, biruri. De asemenea, sunt frecvente şi grecismele (exprimînd idei abstracte, nume de acţiuni), elemente lexicale din limbile romanice, germanice, slave (de exemplu, influenţa rusă concurează cu cea grecească).

În Transilvania, datorită perpetuării relaţiilor economico-sociale ce au generat-o, terminologia capătă un caracter inedit abia pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cînd elementul neologic este prezent peste tot. În Transilvania şi Banat, limba diverselor tratate politice, a privilegiilor comerciale, a actelor administrative, a unei bogate corespondenţe este cea latină, influenţa acesteia e resimţită permanent. Aşadar, cărturarii ardeleni recurg la unele cuvinte din limba latină, din limbile romanice, eventual din limba germană. Scrise în limba latină, lucrările juridice din Transilvania (cărţile de legi, decretele etc.) conţineau, fireşte, termenii respectivi.

Stilul administrativ în Transilvania şi Banat din perioada vizată se evidenţiază printr-un număr impunător de elemente latine, fapt valabil şi astăzi. Mulţi dintre termenii de largă circulaţie în documente apar cu forma şi sensul actual. Aceştia constituie un fundament pe care se vor fixa împrumuturile romanice de mai tîrziu (termenii sînt grupaţi în diverse grupe tematice). Printre ei se enumeră termenii ce şi-au păstrat sensul nealterat şi în limbajul administrativ actual: „Dintre numeroasele neologisme latine ale epocii numai unele au reuşit că ocupe o poziţie sigură în vocabularul activ al stilului administrativ, consacrîndu-se definitiv" (p. 89). Concluzia autoarei cum că „primatul în încercările de formare a unei terminologii administrative în Transilvania şi Banat din perioada 1780-1850 îl deţin elementele de origine latină" (p. 93) este pe deplin justificată.

În monografie nu este trecută cu vederea nici influenţa limbii germane asupra lexicului: este considerabil numărul de cuvinte latineşti, ce au pătruns fie direct, fie prin filieră germană. Limba română literară este influenţată în Transilvania în această perioadă şi de limba maghiară „care îi transmitea, într-o pronunţare specifică, mai ales neologisme de provenienţă latină şi germană" (p. 96).

E.Ţaranu studiază şi glosele ce dovedesc încă o dată fenomenul cunoaşterii şi al folosirii pe scară largă a limbii latine în Transilvania şi în Banat.

Particularităţilor stilistice ale stilului administrativ li se rezervă un spaţiu limitat în lucrare, fiind examinate după principiul actului de comunicare: emiţător – destinatar – cauza referinţei – obiectul referinţei. Respectiv, se face uz de un material gramatical şi stilistic adecvat conţinutului documentelor din acea vreme. Ca trăsătură esenţială a stilului administrativ „impersonalitatea are în această perioadă doar caracter de tendinţă" (p. 119).

E foarte util şi important „Glosarul" din paginile 127-188, în care Ecaterina Ţaranu reuşeşte să înregistreze (în ordine alfabetică), să explice sensul, să indice originea (etimonul) la circa 800 de unităţi lexicale. Acest „Glosar" este un veritabil tezaur pentru lexicografi şi lexicologi.

Încheind prezentele note, ne raliem la opinia autoarei că în stilul administrativ, cercetat în plan sincronic, se conturează anumite particularităţi ce îl diferenţiază de altele, oferindu-i-se un loc aparte în istoria stilurilor funcţionale.

Lucrarea se înscrie printre puţinele studii ce abordează istoria şi evoluţia limbii române în sfera administrativă, aspect ce mai rămîne deocamdată insuficient explorat.

Studiul examinat se deosebeşte printr-o lăudabilă rigoare ştiinţifică, faptele de limbă şi datele statistice servind ca argumente forte pentru a identifica originea unor termeni, structura unor enunţuri relevante pentru Transilvania, Banat şi Bucovina în anii 1750-1830.

Lucrarea recenzată este o substanţială contribuţie la dezvoltarea lingvisticii româneşti, fiind un autoritar *vademecum* pentru cei ce vor cerceta, în continuare, stilurile funcţionale şi lexicul limbii române în general. Autoarea prezentei monografii merită multe şi afectuoase omagii pentru munca depusă şi frumoasele rezultate obţinute.

Vitalie RĂILEANU

REALUL VIDAT AL *CÂMPIEI BORGES* DE VASILE GÂRNEŢ

Dacă e să vorbim despre unele apariţii editoriale ale scriitorilor din Moldova tipărite în România, volumul de poeme **Câmpia Borges** (Editura Vinea, Bucureşti, 2002) de Vasile Gârneţ este mai mult ca sigur cel mai notabil. Deşi nu îndeajuns cunoscut (volumul **Câmpia Borges**) la noi pentru că în situaţia bulversată din viaţa noastră literară, când lumea cărţilor începe să semene tot mai mult cu *muzeul războiului în care coşmarul încreminise* (p.33), scriitorilor nu le mai rămâne decât să se descurce singuri. De aceea, am crede, titlul cărţii nu e aleatoriu.

Aproape că ne-am obişnuit cu modalitatea lui Vasile Gârneţ de a dialoga cu cititorul. Poetul transmite mesaje prin poezia care conţine o întreagă strategie a echilibrului pierdut şi recucerit, dar şi o suspensie a certitudinilor pentru ca ele să fie mereu recâştigate şi împrospătate. Scriitorul e preocupat, aşadar, de aspectul eufemistic al lucrurilor, de perceperea lor într-o formă stilizată, obţinute prin juxtapunerea detaliilor esenţiale. Alteori autorul refuză să respecte raporturile reale dintre lucruri, nesocotind determinările obiective şi dând de înţeles că, în poezie, feluritele domenii ale realităţii nu mai sunt separate: *un muzeu de ambre pe care îl descoperi în trepte cum un buncăr/ un concert rock într-o biserică părăsită/ fanfare militare, flotă/ oameni patetici şi oameni ascultători/ o doamnă care ne îndeamnă insistent să fim fericiţi/ o bibliotecă mare ca o fabrică/ în care nu poţi rosti cuvântul poezie/ strada Lenin şi strada Kalinin/ case fără chip, cerşetori, seringi/ prostituate vorbind mai multe limbi/ tarafuri folclorice, strigături, vodcă/ alţi oameni simpatici, aproape drăguţi.../ dar şi tristeţea din ochii lui Richard/ tăcerea lui adâncă precum o durere pe care/ n-o poate mărturisi/ lângă mormântul stingher cu înscrisuri străine/ am simţit că parcă intraserăm cu toţii într-o/ paranteză a istoriei* (**oraşul lui Kant**, p.32). Adesea iconoclastia, nonconformismul şi celelalte *sigle* ale acestui postmodernist *atipic* ne pot deruta, abătându-ne atenţia de la ţinta reală a poeziei lui care mai poate fi şi a evanescenţei, a parafrazării, reproducând liric amintirea ideii de real: *zile de parcă aştept un naufragiu/ o existenţă copleşită de dileme,/ consumată degeaba/ tac şi ştiu că-i o tăcere vinovată/ nu mă mai caută nimeni de mult/ sunt singur – cu elanul interzis – / singur între cărţi şi lucruri care/ se insinuează acum cu mai multă pregnanţă/ şi parcă aşteaptă şi ele tandreţe/ aud cum cineva rătăceşte pe stradă/ mereu lipsit de grabă – paşii au/ un ecou scăzut, complotitor/ ca întotdeauna mă salvez prin imaginaţie/ îmi spun că e Kafka – caligraful suferinţei – / într-o promenadă prin Chişinău/ trist şi singur Kafka rătăcind/ într-o lume care şi-a umilit de mult existenţa* (**caligraful suferinţei**, p.29). De altfel, în tactica poetului intră aproape mereu această trimitere spre piste false, metodică inducere în eroare, abaterea sistematică a atenţiei urmărind tocmai să sporească atenţia: este un examen la care poetul îşi supune mereu cititorii spre a şi-i păstra cu mintea trează şi lucidă. Derutându-i, îi obligă să-l citească cu mai multe perechi de ochi, cu luare-aminte sporită, deoarece lumea intrată în obiectivul percepţiei e descarnată, dezbrăcată de senzaţia materialităţii, redusă la amintirea ideii: *ziua memoriei aşa i-am spus/ tristeţea mocnea sub fiece secvenţă/ câţiva (poate scriitorii gruzini) improvizaseră un cor/ şi cântecul imprima chipul acelor locuri/ mai era şi o nemăsurată poezie a aşteptării:/ tinerii desculţi în iarbă învăţând meditaţia/ şi secretul ruginii.../ fetele care duceau hârdaie cu apă într-un/*

loc numit al tăcerii.../ apoi muzeul războiului în care coşmarul încremenise:/ vocile celor ucişi ca un refren al acestui secol/ poezia lui Francis Ledwidge care nu mai salva nimic/ mai târziu, înspre seară/ am mers să ascultăm troparul (**ziua memoriei la Ypres**, p.33).

Am mai putea spune că Vasile Gârneţ practică şi o lirică a despuierii de fenomenal, cultivând imaginea statică a contururilor, aminteşte de secvenţele lirice ale lui Walace Stevens, de care autorul volumului **Câmpia Borges** nu pare tocmai străin. Lucrurile importante trec, aşa ca în viaţă, neobservate, ele se furişează pe lângă noi ca fericirea (**despre fericire**, p.45). Totuşi tocmai aceste înfăţişări umile ale lucrurilor importante sunt fixate în vizorul poetului, ele atrag atenţia iscoditoare şi întotdeauna asupra lor poetul ne-a îndemnat să aspirăm: *vara, anul acesta, mai ales serile/ am avut curajul de-a ne judeca singuri/ ne detaşam de umilinţă/ strigam cu glasul umed mai androgin ca oricând/ în încăperi capitonate/ viaţa mea în Basarabia, începeam descriptiv/ respiră un aer de temniţă abandonată/ stăm aici şi hrănim (nu supăra pe nimeni pluralul)/ o ceremonie exotică neîntreruptă/ subvenţionăm dezastrul/ e un fel de* ***poor house*** *pământul acesta, spunea Domenico/ un muzeu al erorilor (palmele lui deschise/ îndreptate spre noi îi risipeau parcă elanul/ şi tăcea încurcat)/ Tania intervenea în stilul ei sumbru/ sunând a Cassandră/ astfel aflam că lacrima noastră ambulantă/ ajunsese la Bucureşti/ unde luase un premiu simbolic/ pentru noi toţi/ şi ne rugam ritualic pentru sănătatea/ făcătorilor de bine/ şi pentru acei mulţi/ care au sombrat în alcoolism şi delaţiune/ (de fapt noi chiar asta suntem – delatori/traducători/ – un adevăr limpede şi indiferent/ mai bine să nu ne fi născut/ conchidem câteodată în intimitate/ dar încă nu s-a aflat ca o şoaptă/ să vertebreze existenţa cuiva/ şi totul rămâne doar un regret pios)/ traversăm epoca roşie a tranziţiei/ vorba preferată a preşedintelui Snegur/ după o vizită în China e* ***disciplina sovestei/*** *cum să conciliezi o atare sintagmă?/ de fapt cel mai greu e să traduci/ din basarabeană-n română/ da, Unirea nu va avea loc nici anul acesta/ relua Tania chiar din mijlocul frazei/ tristul refren mulat pe feţele noastre/ vom şlefui în continuare independenţa/indiferenţa/ suveranitatea/subteranitatea/ vom persista în prostie.../...compunerea aceasta colectivă a versurilor/ am numit-o pasajul şcolăresc al existenţei noastre/ delirul nostru pitic/ trambulina necesară spre lectură/ singura care ne apără* (**summer in Bessarabia**, p.14). Observăm că versurile acestui poem alcătuiesc, în fond, un protest împotriva nepăsătoarei *tihne* de *temniţă abandonată*, a mulţumirii de sine, contra *încremenirii* omului în propriile lui prejudecăţi liniştitoare, ce îi fac viaţa *suportabilă* şi decentă: o condamnare a conformismului şi o provocare la insurecţia spirituală.

Manifestând repulsie faţă de ridicolul gesturilor mari, nu înseamnă că Vasile Gârneţ nu le comite, însă o face atunci când nu te aştepţi, fără *preparativele* retorice răsuflate deja. Poetul *plasându-se* deodată în camuflate urale patetice pentru ca, tot atât de brusc, să se retragă, privindu-şi cu infinit umor şi cu tandră ironie preaumanele patetisme: *viaţa de gherilă a scribului/ se împlinesc câţiva ani/ de când citesc cu voce tare din Proust/ e ceva burghez în întâmplarea aceasta/ ceva ce contrazice flagrant oglinda vieţii de-afară/ mie însă îmi ajută/ uneori e bine să nu ai certitudini asupritoare/ ci să trebuiască mereu să te pipăi/ pentru a te convinge că exişti cu adevărat* (**stampă III**, p.17). Tertipul *abaterii atenţiei* (de care vorbeam mai sus) şi a descoperirii lucrurilor importante, *esenţiale* sub înfăţişarea lor cotidiană şi umilă, uneori ridicolă, poate aporta deosebite surprize unui lector obişnuit să citească mereu *printre rânduri* şi să *descopere* pretutindeni nu ştiu ce aer *subversiv*. Acestui cititor superficial, mai mulţi pretinşi autori de azi i-au oferit un fel de **poezie interzisă**

de regimul totalitar, sugerând cât de mult au *suferit* din această pricină.

Pot să greşesc, dar poemele lui Vasile Gârneţ au şi ceva comun cu universul sublim-trivial al filmelor lui Felini: aceeaşi reprezentare neorealistă a lumii, aceeaşi agonie lentă a sensibilităţii ultragiate şi, nu în ultimul rând, aceeaşi iluminare secretă a speranţei: *ştiu că se poate trăi şi aşa – singur şi inactual – / cu o largă toleranţă de sine/ dar şi cu sentimentul că eşti îngăduit/ că stai sub reflectorul unei priviri/ exigente şi necruţătoare/ îmi spun că va fi existând şi o mecanică/ a suferinţei/ în care să te simţi detaliul umil/ fiinţa rătăcită/ ţinută de mână şi îndemnată/ mai multă metanoia! mai multă metanoia!/ şi chiar ai plăcerea să scrii tragic/ despre omul deteriorat care eşti/ despre omul c-un zilnic ritual al regretelor/ ştiu că există o vrajă malefică a vieţii/ un baroc îmbietor în care te dizolvi/ cu o voioşie populară uneori/ şi doar demnitatea (disperată) a ceea ce sunt/ vorba bătrânului Thomas – / îmi dă curaj asupra priveliştii* (**omul deteriorat**, p.20). Anume prin aceasta, poezia autorului capătă o valoare parabolică, deşi poetul picură mult rafinament şi depune un efort considerabil de a reduce imaginea la pura substanţă lirică, şi, în acest caz, astfel de poezii trădează totuşi o sterilitate a eului liric. Chiar dacă păstrează aerul glacial al elaborării, mai substanţiale, ni s-au părut acele poeme care amplifică o gesticulare acrobatică, percepută ca instigare stilizată a realului, ca generare perversă a urâtului. Practicând starea de risc, de încordare, poezia devine în acest caz o fondare a spiritului, de o mare eleganţă a gestului sfidător: *cum mă umileşte uneori memoria mea culturală.../ nici nu mai trebuie să-mi inventez suferinţele/ rostesc doar cuvântul toamnă/ ca şi cum m-ar cuprinde în împlinirea/ lui rotundă, plină de semnificaţii/ şi simt cum îmi epuizez elanul/ de parcă m-aş arunca în gol* (**stampă V**, p.28). Hazardul unei asemenea poezii ce-şi *intuieşte* cu atâta accentuare forma se afirmă în inerţia producerii imaginilor şi în vidarea versurilor în materie poetică.

În cheia poeţilor contemporani, autorul îşi structurează poemele cu ajutorul unor procedee sintactice cărora le acordă însă o funcţie artistică. Dispensând de versificaţie în sens tradiţional, poetul Vasile Gârneţ nu desistă, cel puţin acum, şi la compoziţie, doar atât că aplică în această direcţie eventualităţile independente ale limbajului: *uneori bucuria simplă de a vorbi cu/ cineva care te ascultă/ simţi aşa de parcă se retrag toate otrăvurile/ şi nu te mai enervează nici ideea că/ a scrie despre rău a devenit un snobism ce/ multiplică abnorm coşmarul/ apoi ploaia care spală cenuşa zilei/ plouă odihnitor şi putem din nou respira/ e atâta linişte şi împăcare/ încât aud cum partitura sufleţelului/ îmi invadează poezia/ şi el n-are ce căuta acolo* (**uneori bucuria simplă**, p.39). După un criteriu parţial sintactic se împarte şi poemul **stare secundă** (p.74): respectiv în patru fragmente izolate (dar nu complet, deoarece există o continuitate subtextuală între ele) prin versuri ce au particularitate de variante ale unei structuri unice*: stăteam – tineri căliţi în palestre/ lângă o pilitură de plumb/ şi meditam la virtuţile lucrurilor/ de-acum se făcea noapte/ dar nu reuşeam să orchestrăm/ o campanie împotriva zvonurilor/ şi bătrânii care mâncau arahide/ (doamne, cum ne mai iubeau ei!)/ râdeau de deruta noastră/ hai să recităm din Gellu Naum a spus unul/ disponibil mai multor vârste de cultură/ hai am fost noi de acord/ şi încă: râsul bătrânilor aşa se auzea/ de parcă cineva se spăla pe mâini/ de parcă păsări palmipede/ lopătau în apele moarte.*

Şi totuşi, dincolo de asemenea *ingerinţe* postmoderniste, versurile lui Vasile Gârneţ rămân preponderent lirice, iar poetul reprezintă la gradul superlativ generaţia sa (amintim – a optzeciştilor!) care şi în prezent *confiscă* aproape exhaustiv câmpul de captare al criticii literare şi fără îndoială al cititorului rafinat.

AUTORII NOŞTRI

Mioara AVRAM, profesor universitar, doctor, cercetător principal, şefa Sectorului de gramatică la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române.

Ana BANTOŞ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova; doctor în filologie, cercetător ştiinţific superior la Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.; conferenţiar universitar la Catedra de Literatură Universală de la U.S.M.; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Ion BĂRBUŢĂ, lingvist, doctor în filologie, directorul Institutului de Lingvistică al A.Ş.M.

Maria BÂTCĂ, doctor în filologie, cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti.

Dumitru BATÂR, doctor, profesor, colaborator ştiinţific superior la Institutul de Chimie al A.Ş.M.

Gheorghe BOBÂNĂ, doctor în ştiinţe, directorul Institutului de Filozofie, Sociologie şi Drept al A.Ş.M.

Silviu BEREJAN, lingvist, membru titular al A.Ş.M., cercetător ştiinţific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Noemi BOMHER, critic şi istoric literar, conferenţiar doctor, Universitatea „A. I. Cuza" din Iaşi.

Gheorghe CHIVU, doctor în ştiinţe, profesor la Universitatea din Bucureşti.

Mihai CIMPOI, critic şi istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ş.M., membru de onoare al Academiei Române, preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din România; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor şi publicist, ex-ministru al culturii din R. Moldova.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, şeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică a U.S.M., membru corespondent al A.Ş.M., membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română.*

Ion CIOCANU, critic şi istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat, cercetător ştiinţific coordonator la Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română.*

Nicolae CORLĂTEANU, lingvist, membru titular al A.Ş.M., cercetător ştiinţific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M.; profesor universitar; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Eugen COŞERIU, specialist în lingvistică generală şi lingvistică romanică, Prof. Dr. Drs. h. c., membru de onoare al Academiei Române, Universitatea din Tübingen, Germania.

Camelia DANIELA-COJOCARU, profesoară, şcoala nr. 142, Bucureşti.

Alexandru DÂRUL, doctor, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M.

Eugenia DODON, profesor la Facultatea de Litere, U.S.M.

Andrei EŞANU, doctor habilitat în ştiinţe istorice, membru corespondent al A.Ş.M., cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie al A.Ş.M., membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Ion EŢCU, profesor universitar, doctor, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M.

Maria GRAUR-VASILACHE, doctor conferenţiar universitar, A.S.E.M.

Elena GROSU, ziaristă, lingvistă practiciană, redactor la Editura Epigraf din Chişinău.

Valeria GUŢU ROMALO, doctor, cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan– Al. Rosetti", Bucureşti.

Dumitru IRIMIA, lingvist, profesor doctor, Universitatea „A. I. Cuza" din Iaşi.

Vitalie MARIN, lingvist, profesor doctor, U.S.M., Chişinău.

Ion MĂRII, profesor, doctor, cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, Cluj-Napoca.

Vasile MELNIC, doctor în filologie, conferenţiar universitar la U.S.M.F. „N. Testemiţeanu" din Chişinău, membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Ion MELNICIUC, lingvist, conferenţiar doctor, profesor la Facultatea de Litere a U.S.M.

Doru MIHĂESCU, doctor în ştiinţe, cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti.

G. MIHĂILĂ, membru corespondent al Academiei Române, director al Editurii Academiei Române.

Anton MORARU, profesor, doctor habilitat în istorie.

Alexei PALII, doctor în filologie, conferenţiar universitar, şef de redacţie la Editura ARC din Chişinău.

Claudia PARTOLE, ziaristă, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Anatol PETRENCU, doctor în istorie, preşedintele Asociaţiei Istoricilor din Moldova.

Rajmund PIOTROWSKI, academician al Academiei de Ştiinţe din Rusia, şeful Sectorului de lingvistică aplicată de la Universitatea Pedagogică „A.I. Herzen", conducătorul Grupului Internaţional „Statistica vorbirii", Sankt-Petersburg.

Mihail PURICE, lingvist, conferenţiar, doctor în filologie, decanul Facultăţii de Litere al U.S.M.

Vitalie RĂILEANU, lector superior la Catedra de Literatură Română a U.S.M.

Valeriu RUSU, lingvist francez originar din Basarabia, doctor în filologie, profesor universitar, directorul Departamentului filologie romanică şi română de la Universitatea Provence, membru titular al Academiei din Aix-en-Provence; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*; Cetăţean de Onoare al municipiului Chişinău.

Stanislav SEMCINSKI, profesor doctor, membru de onoare al A.Ş.M., şef de catedră la Universitatea Naţională „Taras Şevcenko", Kiev.

Constantin SIMION, lingvist, Bucureşti.

Flavius SOLOMON, istoric, cercetător ştiinţific principal, doctor, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi.

Petru SOLTAN, matematician, profesor, membru titular al A.Ş.M.

Constantin SPÂNU, critic de artă.

Arcadie SUCEVEANU, poet, vicepreşedintele Uniunii Scriitorilor din R. Moldova.

Constantin C. THEODORESCU, licenţiat în drept şi economie, vicepreşedinte al Asociaţiei de Istorie Comparativă a Instituţiilor şi Dreptului din România.

Grigore VIERU, poet şi eseist, membru de onoare al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova şi al Uniunii Scriitorilor din România; autor de manuale şcolare; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Mihai VÂLCU, profesor de limba şi literatura română, Bălţi.

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU, doctor în filologie, cercetător principal la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

Igor VIERU
(1923-1988)

Jurmala. Litoral, 1954
Atelier, Cernoleuca, 1985
Studiu, 1950
Drumul spre biserica din Horodişte
Casa surorii Claudia. Pocrouca

